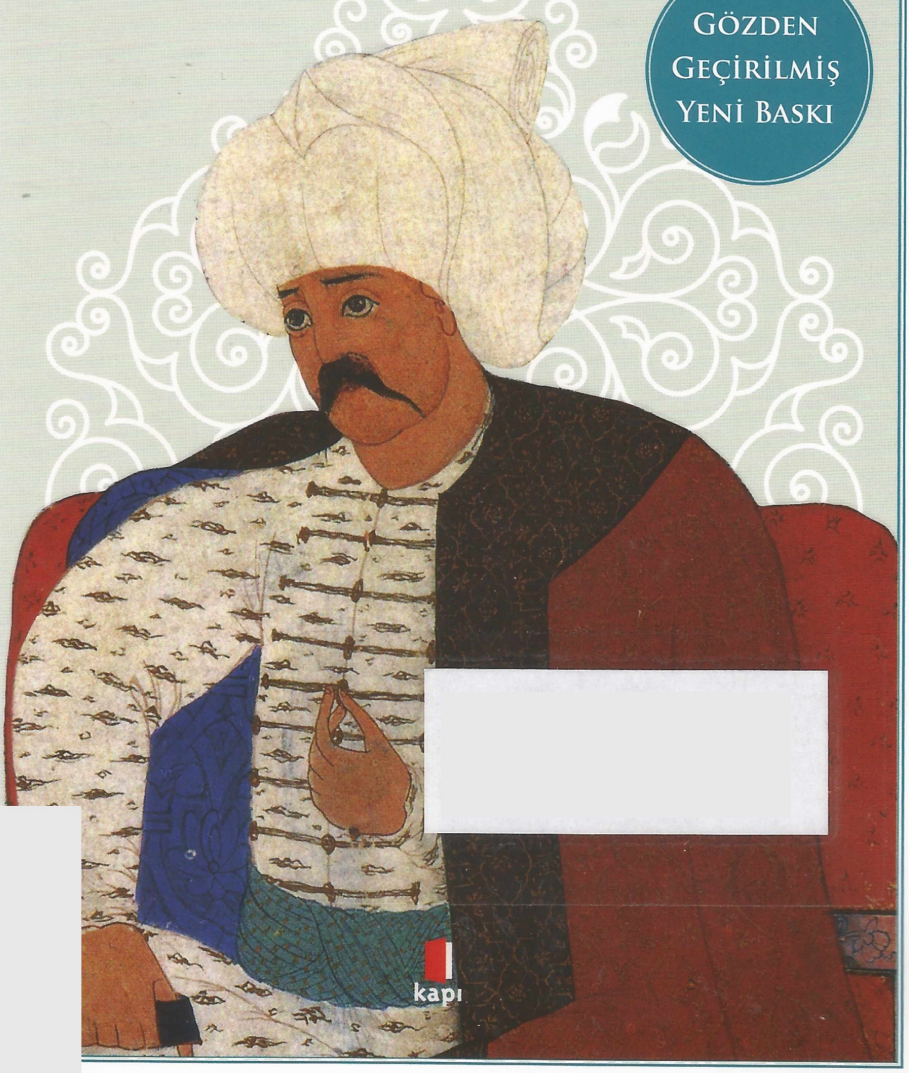
FERİDUN M. EMECEN

YAVUZ SULTAN SELİM

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ YENİ BASKI

kapı

FERİDUN M. EMECEN

Prof. Dr. Feridun M. Emecen 1979 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. 1985'te doktorasını tamamladı. 1981-2012 yılları arasında Yeniçağ Tarihi Anabilimdalı'nda öğretim üyesi olarak görev yaptı. Halen akademik çalışmalarını İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü'nde sürdürmektedir. Türkiye Bilimler Akademisi üyesi ve Türk Tarih Kurumu şeref üyesidir. 2014 yılında Elginkan Vakfı tarafından Türk Kültürü Araştırma Ödülü'ne layık görülmüştür.

Klasik dönem Osmanlı tarihinin çeşitli konuları üzerinde pek çok makalesi ve kitabı bulunmaktadır. Yayımlanmış eserlerinden bazıları: *Unutulmuş Bir Cemaat Manisa Yahudileri* (1997); *Bulancak-Piraziz. Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi* (2005); *Osmanlı Klasik Çağında Savaş* (2010); *Yavuz Sultan Selim* (2010); *Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü. Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi* (2011); *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları: Bayezid II-Yavuz-Kanunî* (2011); *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum* (2011); *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası* (2012); *Fetih ve Kıyamet 1453* (2012); *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)* (2015).

Kapı Yayınları 524
Tarih 1

YAVUZ SULTAN SELİM
Feridun M. Emecen

1-2. Basım: Ağustos 2016-Mayıs 2017
3. Basım: Nisan 2018

ISBN: 978-605-5147-62-4
Sertifika No: 10905

Editör: Cemil Üzen
Kapak Tasarımı: Füsun Turcan Elmasoğlu

© 2010; Feridun M. Emecen
© 2016; bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir.

Kapı Yayınları
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım
Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 15 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

FERİDUN M. EMECEN

YAVUZ

SULTAN SELİM

kapı

Kardeşim Ahmed'in aziz hatırasına...

İÇİNDEKİLER

Yeni Baskı İçin Önsöz, 7
İlk Baskının Önsözü, 9

Giriş 13

I. Doğumu, Çocukluğu ve Şehzadelik Yılları 26

II. Saltanat Mücadelesine Başlaması 42
Kefe'ye Gidişi ve Faaliyetleri 46
Babasıyla Savaşı 55
İstanbul'a Davet Edilmesi ve Tahta Çıkışı 67

III. Saltanat Yılları ve İlk İcraatları: Kardeşlerinin Peşinde 75

IV. Osmanlıların Şark Meselesinin Başlaması:
Çaldıran (1514) 92
I. Selim'in Rakibi Şah İsmail'in Zuhuru ve
Dinî Düşüncesi 93
Çaldıran'a Doğru: Sebepler ve Bahaneler 97
Savaş Arifesinde Anadolu'da Alevi Katliamı Miti 100
"Sûfî" Şah İsmail Üzerine Hareket 106
Son Hesaplaşma: Çaldıran Savaşı 124
Çaldıran Zaferi Sonrası: Tebriz'e Giriş,
Amasya'ya Dönüş ve Kemah'ın Zaptı 152

V. Dulkadıroğulları Meselesi ve Doğu Anadolu
Hâkimiyetinin Başlaması 165

VI. İstanbul'a Dönüş ve Yeni Sefer Hazırlıkları:
Doğu Meselesinin İkinci Safhası 178

VII. Yeni Bir Doğu Harekatı: Yusuf'un Tahtı /
Mısır Seferi ve Hilafet Meselesi 195
İkinci Şark Seferinin Başlaması 203
İstanbul'dan Hareket 215
Mercidabık Meydan Savaşı 226
Halep ve Şam'dan Gazze'ye Yürüyüş 241
Gazze Savaşı ve Kahire Yolunun Açılışı 254
Kudüs Ziyareti 257
Kudüs'ten Kahire'ye Hareket 260

VIII. Yusuf'un Tahtı'nı Açan Savaş: Ridaniye Muharebesi ve Mısır'ın Fethi 266
Ridaniye Savaşı'nın Önemi ve Sonuçları 278
Kahire'de Sokak Çatışmaları 282
Tumanbay Meselesi ve İdamı 294
Mısır ve Kahire Günlüğü 309
Dönüş Yolunda: Şam-Halep Günleri ve İstanbul'a Varış 320
Hilafet'in Devri ve Doğu / Arap Kültürel Etkisi Miti 334
IX. Sultan'ın Son Yılları
Edirne ve İstanbul Günleri (1518-1520) 341
İskender-i Zaman'ın Ebedi Âleme Göçü: Kaçınılmaz Son 355

Son Söz: Şahsiyet ve İmaj 359

Ek I: Hasan Can'ın Menakıbnamesi veya Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnamesi. 375

Ek II: Evliya Çelebi'nin "Selimnamesi" 383

Minyatürlerle Yavuz Sultan Selim 401

Bibliyografya 403

Dizin 413

YENİ BASKI İÇİN ÖNSÖZ

İlk olarak 2010 yılında basılan elinizdeki kitap, böylesine bir çalışma için fazla da beklenmedik sayılabilecek ölçüde, gerek akademik camiada, gerekse diğer kesimlerde şaşırtıcı bir ilgiye mazhar oldu ve muhtelif baskıları yapıldı. Kitabın bir bölümü Macarcaya da tercüme edildi. Bu ilginin şüphesiz belirli sebepleri vardı; zira Yavuz Sultan Selim siyasi faaliyetleri ve giriştiği mücadelelerle Osmanlı hükümdarları arasında hayli farklı bir kimliğe sahip olduğu gibi bilahare Osmanlı tarihinin en tartışmalı mevzularını da bugüne miras bırakmıştı. Kitap piyasaya çıktığında basında yer alan muhtelif yazılar ve tanıtım amaçlı röportajlar yanında akademik olarak da kritik edildi. Bunlardan biri N. Vatin tarafından *Turcica* dergisinde yayımlandı. Bununla birlikte aynı konunun üzerinde çalıştığı anlaşılan bazı genç meslektaşlar daha kitabı tam okumaksızın ve ne yapmak istediğimi tam anlamaksızın, Yavuz Sultan Selim hakkında Batı'da oluşan algıların verdiği peşin kabullerle kitabı hemen mahkûm etmeye, piyasada dolaşan benzeri kitaplardan biri gibi görmeye meylettiler. Bunlara burada cevap vermek niyetinde değilim. Zaten kitabın kendisi en iyi cevap olarak ortada durmaktadır. Ayrıca düşünüldüğü üzere Yavuz Sultan Selim'i "temize çıkarma" gibi bir misyonunun hiç olmadığını ilk baskıya yazdığım önsözde sarih şekilde belirtmiştim.

Bunun yanı sıra basılmasının ardından geçen altı yıl boyunca, Yavuz Sultan Selim'e dair büyük ölçüde bu kitaba dayalı bilgileri dikkatsizce çoğu defa ismini bile zikretmeden ve eski bilgilerle karıştırarak kullanan popüler birçok yayım da ortaya çıktı. Bunların hemen hepsi belirli bir amaca yönelikti; övgülerle dolu, yüceltici dille kaleme alınmış hamasi edebiyat ürünleri olarak raflarda yer buldular. Ancak tarihî realiteyi göz ardı eden bu tip neşriyatın aldatıcı bir kolay okuma sağlaması dışında, yerleşik hatalı "hamasi algıları" daha da parlatmaktan başka bir özelliği bulunmamaktadır. Kirli bilgiler, nerede nasıl ortaya çıktığı bilinmeyen menakıpvari hikâyeler Yavuz Sultan

Selim'i olduğundan bambaşka bir karektere irca ediyordu. İlk baskıya yazdığım ve bu basımında da aynen yer verdiğim önsöz kısmında niçin böylesine bir kitabı kaleme aldığımı açık bir dille belirttim. Bundan dolayı burada bu hususu tekrarlamayacağım. Yalnız kitap için "zımni bir korumacılık" töhmetinde bulunanlara, bu kısmı ve metni akademik dürüstlükle tekrar dikkatli okumalarını tavsiye ederim. Kendi tarihçilik ekolü tercihinin dışında kalanları küçümseyen ve bir ölçüde kendilerince "tekel oluşturmaya çalışan" yönlendirici zihniyete de karşı olduğumu zaten muhtelif yazılarımda belirtmiştim. Tekrar merak edenleri, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset* kitabımın giriş kısmına sevketmek isterim.

Bu defa kitaba yeni bir şekil verirken bazı eklemeler yaptığımı, sonradan çıkan bazı önemli literatüre mümkün olduğunca işaret ettiğimi, ancak kitabın ana metnini ve fikriyatını değiştirmediğimi belirtmeliyim. Son olarak kitabın yeni basım fikrini canlandıran Ömer Erdem'e ve kitabın yeni baskısını büyük bir titizlilikle gerçekleştiren Kapı Yayınları editörü Cemil Üzen'e müteşekkir olduğumu ifade etmek isterim.

Haziran 2016 / Bakırköy

İLK BASKININ ÖNSÖZÜ

Bu çalışma ilginç kişiliği ve kısa saltanatına rağmen kazandığı büyük başarılarıyla Osmanlı tarihinde farklı bir yeri bulunan I. Selim'i, devrinin kaynaklarına dayalı olarak tanıtıp "biyografik mahiyetli siyasi hayatını" ortaya koymak gayesiyle kaleme alınmıştır. I. Selim'in daha döneminde menkıbelere konu olan, hakkında birçok rivayet ve hikâye üretilen hayatı ve siyasi faaliyetleri geniş sayılabilecek bir literatür oluşturmuştur. Ancak bunların çoğu ilmî derinlikten uzak, popüler vurguları yüksek, doğrudan döneminin kitabî ve arşiv kaynaklarına dayanmayan bir özellik gösterir. I. Selim hakkında yayımlanan kitapların bir ikisi müstesna, önemli bir kısmı ikinci, üçüncü elden kaynaklar temel alınarak, doğru olup olmadığı tartışmalı ve şüpheli bilgilerin hiçbir tahlile tabi tutulmaksızın aktarımından ibaret durumdadır.

I. Selim'in hayatını, siyasi faaliyetleri bağlamında ele alan, doğrudan çağdaş kaynakları ve arşiv belgelerini kullanarak ayrıntılı bir dönem tasviri yapan tek çalışma Selahattin Tansel tarafından kaleme alınmıştır. Onun *Yavuz Sultan Selim* adını taşıyan ve 1969'da yayımlanan bu kitabı, aslında doğrudan I. Selim'in şahsi dünyasıyla paralellik kurarak siyasi olayları ele alan bir çalışma olmaktan ziyade, bir bakıma sekiz yıllık saltanat döneminin siyasi hadiselerinin tafsilinden ibarettir.

Ahmet Uğur tarafından hazırlanan ve yine Tansel'in kitabıyla aynı adı taşıyan çalışma[1] ise diğerinden farklı olarak I. Selim'in siyasi kimliği üzerine odaklanmıştır; daha çok bu padişahın dönemini konu alan ve *Selimname* adını taşıyan tarihî kaynakları, esasında menkıbelere de yer yer ağırlık veren naif bir "hayranlık" ve "hamaset" havasında, herhangi bir tenkidî yaklaşım ihtiva etmeyen bir özellik göstermektedir.

Yavuz Ercan'ın neredeyse küçük bir kitap hacminde yazdığı I. Selim ile ilgili uzun makalesi, daha rutin bir akademik dille kaleme alınmıştır.[2]

---

1. Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri, 1992.
2. *Türkler*, IX, s. 421-445.

Bunların dışında bugün piyasada bol miktarda rastlanan "Yavuz Sultan Selim" kitaplarının hiçbir ilmî değerinin olmadığını belirtmeliyim.

Bunların yanı sıra I. Selim ve dönemindeki olaylarla alakalı belirli konulara odaklanan özel akademik çalışmalar da mevcuttur. Bilhassa Çağatay Uluçay tarafından Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki belgeler kullanılarak kaleme alınan "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu" başlıklı üç makale, son derece dikkat çekicidir.[3] Uluçay'ın yeni ve orijinal bilgilere ulaştığı bu makaleleri, araştırmacılar tarafından hâlâ yeterince kullanılmış ve dikkatle tahlil edilmiş değildir. Üstelik onun bazılarını özetleyerek aktardığı, bazılarını kısmen kullandığı belgelerin tam metinlerinin yayımlanması da gereklidir.

I. Selim'in tahta geçişine ve duruma hâkim oluşuna kadar geçen süreyi kapsayan bu çalışma dışında hiç şüphesiz onun Doğu siyaseti, Safevilerle olan mücadelesi, Mısır Seferi, iç olaylar konularında yerli ve yabancı akademisyenlerce yapılmış yayımların mevcut olduğu bilinmekte. Bunlar içinde belgelere dayalı olarak yeni bulgular da ihtiva eden en önemli inceleme J.L. Bacque-Grammont'un *Les Ottomans, les Safevides et leurs voisins* (İstanbul 1987) adlı kitabıdır. Ayrıca bu mevzularda J. Aubin, D. Ayalon, B. Lellouch, G. Veinstain, P. Brummett'in incelemeleri de zikredilmelidir.

Burada yaptığımız çalışmaysa bütün bu kitabî ve arşiv bilgilerine dayalı olarak I. Selim'in kendi siyasi dünyası ve yaklaşımları ana ekseni içerisinde bir nevi biyografik inceleme mahiyeti taşımakta olup onun bizzat içinde yer aldığı olayların ve faaliyetlerinin muhassalası durumundadır. Sekiz yıllık sultanlığının neredeyse yarısını uzun seferlerde geçiren I. Selim'in ayak izlerini takip ederken burada özellikle onun dönemini baştan sona adeta gün be gün aktaran Divan Kâtibi Haydar Çelebi'nin "Ruzname" türü eseri temel alınmıştır. Böylece bir bakıma farklı bir perspektiften faaliyetleri çok iyi bilindiği düşünülen ve "Şarkın Fatihi" olarak isimlendirilebilecek olan bir Osmanlı Padişahının daha sonra haleflerine miras kalacak siyasi teamül ve anlayışının olaylara dayalı "hikâyesi" ortaya konmaya çalışılmıştır.

Şahsi dünyası hakkında hemen hiçbir şey bilinmeyen ve bu konular hakkında doğrudan bir kaynağa rast gelinmeyen, kendi hususi hayatıyla alakalı bilgilerin ise "menkıbeler" sisi içinde

3 *Tarih Dergisi*, sayı 9-12, İstanbul, 1954-1956.

adeta kaybolduğu anlaşılan bir hükümdarın "biyografik profilini" ele almaktaki zorluk, böyle bir çalışmayı ister istemez çağdaş kaynakların ifadelerindeki imalara mahkûm bırakmaktadır. Üstelik şahsi dünyasını ele verecek kendi görüşlerini ve tavrını ortaya koyacak mektup ve hatlarının sadece şehzade olduğu dönemle sınırlı kalması, padişahlığı dönemine ait böyle hususi mektuplarının mevcut bulunmaması, ister istemez türlü gerekçelerle kaleme alınmış dönemin çağdaş kaynaklarının çoğu abartılı nakillerini veya menakıp türü malumatını öne çıkarmaktadır. Bundan dolayı burada tuzaklarla dolu "psikolojik derinliğe" dayalı anlatımlardan ziyade, olayların öngördüğü bir çerçevede konuyu daha "bilinen bir zeminde" ele alma yolunu tercih etmiş bulunmaktayım. Şüphesiz bu yaklaşım tarzının basit çözümlemelere yol açacağının, en azından teorik temelde zayıf kalacağının da farkındayım. Bununla beraber muasır kaynaklardaki hadisatın belirlediği çerçevenin dışına taşmanın ciddi anlamda sunileşmeyi beraberinde getireceğini düşünmekteyim. Yine de yer yer kaynaklara yönelik tenkidî yaklaşımla söz konusu zorluğun aşılabileceği ve "suniliğin" önemli ölçüde bertaraf edilebileceği ümidini taşımaktayım. Ne de olsa tarih denen şeyin tarihçinin kaleminden neş'et ettiği, saf hakikate ulaşmanınsa felsefi bir tartışmanın ötesinde, tarih konu olduğunda hayli zayıf bir telakki olacağı açık değil midir?

Hulasa anlattığım biyografik "hikâye"yi, kaynaklardan yapılan nakilci bir saflığın eseri olmaktan çok "kişi, muhit ve çevre" üçgeni tahtında, duyulan hayranlığın eseri değil, olayların belirlediği zeminde, "ampirik" tarzda yer yer analitik çözümlemelerle, yer yer de bununla paralel giden edebî üslupla dengelenmeye çalıştım. Bu sebeple elinizdeki kitapta derin ilmî tahlillere dayalı bir akademik dil değil, daha anlaşılabilir, mevcut bilgileri bazen destekleyen, bazen "yanlışlayan", bazen de yeni yorumlarla farklı bir pencere açan bir ifade şeklini benimsedim. Bilgilerin alındığı atıf yapılan ana kaynaklara dipnotlarda işaret etmekle beraber, okuyucuyu yormamak için doğrudan konuyu ilgilendirenleri belirtmeyi tercih ettim, bu çalışmanın hitap ettiği genel okuyucu kesimini de düşünerek onlar için ayrıntı sayılabilecek türden uzun kaynak mütalaalarına girişmedim ve mümkün olduğunca da "bibliyografik bilgiçlikten" kaçındım.

Nihayet bu çalışmanın ortaya çıkmasında pek çok meslektaşımın katkılarını şükranla anmalıyım. Tespit ettiğim, ama ulaşamadığım bazı kaynakların temini, farklı dillerdekilerin

çevirisindeki yardımlar, teknik destekler ve tabii ki teşvikler bu kitabın oluşmasını sağlayan temel faktörlerdir. Bu bakımdan kendileriyle sürekli irtibat halinde olduğum Kemal Beydilli ve Mehmet İpşirli'yi özellikle belirtmek isterim. Erişemediğim bazı tezlerin ve kaynakların teminine yardımcı olan Erhan Afyoncu'ya, minyatürler konusundaki desteğinden dolayı Zeynep Tarım'a, Arapça, Farsça ve İtalyanca kaynakların çevirisindeki yardımları için Cengiz Tomar, Vural Genç, Sami Arslan, Volkan Dökmeci'ye, ayrıca çeşitli teknik konularda destekleri için Özgür Kolçak ve Miraç Tosun'a teşekkür ederim. Ayrıca baskıyı en iyi şekilde gerçekleştiren yayınevi ilgililerine de müteşekkirim.

Haziran 2010/ Bakırköy
Feridun M. EMECEN

GİRİŞ

"Din-perver ve dünya fatihi sensin.
Sen dünyanın vaat edilmiş İskender'isin"

İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 126.

Yazılı tarihin bilinen ilk dünya fatihi olarak tanımlayabileceği Büyük İskender, çeşitli mitolojilere konu olduğu gibi, İslami literatürde de çok önemli bir yere sahiptir. "İskender-i Zülkarneyn" şekline dönüşerek felsefi ve dinî bakımdan geniş bir edebî birikim oluşturduğu İslam dünyasında nesilden nesile taşınarak hükümdarlar için önemli bir örnek de teşkil etmiş gözükmektedir. Dünyaya hâkim tek bir hükümdar olma ideali peşinde koşan, kendini büyük bir fatih olarak tanıtan birçok hükümdar, onun izinden yürümeyi benimsemiş ve buna bir de "sahib-kıranlık" vasfı eklemiştir. Emevi ve Abbasi halifelerinin yanında Cengiz Han geleneğinin Timur ile süren cihan-şümul hâkimiyet anlayışı, keskin çizgileriyle Osmanlı dünyasında ilk defa Fatih Sultan Mehmed döneminde vurgulanmış; söz konusu miras daha sonra ilginç şekilde, onun oğluna değil de torununa intikal etmiştir. Bu torun "İskender-i zaman", yani zamanının İskender'i ve "sahib-kıran" olarak bir dünya fatihi olma düşüncesinin ilk adımlarını, ilginç şekilde dedesi gibi Batı'ya değil, onun yerine Doğu'ya yönelik olarak atmayı tercih etmiş; Büyük İskender'e benzer şekilde âb-ı hayatın kaynağını keşfetme tutkusunu "Yusuf'un Tahtı" Mısır-Kahire'ye girerek farklı bir zeminde göstermiştir.

Bilinen bütün dünyayı fethettiği inancıyla artık sıranın sonsuz hayat pınarını bulmaya geldiğini düşünen, ancak genç sayılabilecek yaşta ölüme yenilen Büyük İskender, bu emeline erişemedi; ama asırlar sonra onun gibi Batı'dan gelerek Mısır'a giren, ancak ebedi hayatı bu dünyada değil de ahrette arayan bir başka hükümdar, İslam dünyasına ve Doğu'ya hâ-

Sultan Selim'in temsili bir gravürü. (Wahre Abbildungen der Türkischen Kayser und Persischen Fürsten sowohl anderer Helden und Heldinnen von dem Osman bis auf den andern Mahomet (Haz. Georg Greblinger) Frankfurt 1648)

kim olup dinini her türlü sapmış hareketlerden korumak, halkın üzerindeki zulmü kaldırmak, adaleti yaymak ve mukaddes yerleri himayesi altına almakla sonsuz ahiret saadetine kavuşmak yolunda hayırlı bir amel işlediğini ümit ediyordu. Bu güçlü hükümdar, Asya ve Avrupa kıtasının ortasında, kadim Roma'nın ikinci payitahtı üzerinde yükselen ve kurucusunun adıyla anılan Osmanlı İmparatorluğu'nun dokuzuncu padişahından, "Yavuz" lakabıyla şöhret kazanacak olan I. Selim'den başkası değildi.

I. Selim'in veya daha yaygın bilinen adıyla Yavuz Sultan Selim'in 1512-1520 arasındaki sekiz yıllık saltanatı, altı yüzyıllık devasa Osmanlı İmparatorluğu tarihinde çok kısa bir zaman dilimi olarak görülür. Fakat bu kısa süreye sığdırılan faaliyetler, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece siyasi ve ekonomik kazançları açısından değil, aynı zamanda devletin dinî misyonu ve yapısal özellikleri bakımından da belirleyici olmuştur. 1520'de Batılıların "zalim ve kan dökücü" olarak nitelendirdiği, Osmanlı tebaasının ise büyük bir saygı ve hayranlıkla anıp çekindiği, hatta sert mizacına, gözüpekliğine atıf yaparak "Yavuz" lakabını yakıştırdıkları I. Selim, vefat ettiğinde arkasında yeni bir siyasi vizyona sahip ve eskisinden çok farklı bir miras bırakmış bulunuyordu.

Aslında Osmanlılar o zamana kadar geçen iki yüzyıllık süre zarfında, artık büyüklüğünden çok şey kaybetmiş olan Doğu Roma'nın, yani Bizans'ın merkezinin hemen yakınında küçük bir uç beyliğinden büyük devlet olma yoluna girmişler;[4] özellikle Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u alması ve adeta devleti her bakımdan yeniden şekillendirmesiyle Anadolu ve Avrupa'ya yayılan yeni bir imparatorluk oluşturmuşlardı. Osmanlı Devleti, Fatih Sultan Mehmed'in otuz yıllık saltanatı sırasında bir ucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Akkoyunlu ve Memlük Sultanlığı sınırlarına, diğer ucuysa batıda Macaristan serhat boylarına dayanan, önemli iç problemlerine çözüm getirilmiş, bürokratik, hukuki, sosyal ve ekonomik temelleri klasik tabir edilecek bir düzeyde belirlenmiş bir siyasi teşekkül halini almıştı.[5] Doğu ve Batı'da izlenen dengeli siyaset, yeni imparatorluğun vizyonunu belirlerken, Fatih Sultan Mehmed'in halefleri ne miras kalacak yönü de tayin etmiş oluyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in oğlu II. Bayezid, kardeşi Cem Sultan dolayısıyla iç mücadeleler içinde yoğrulur ve bir bakıma babasından kendisine intikal eden problemleri yumuşak bir politikayla halletmeye çalışırken; Batı'da bazı askerî ilerlemelerde bulunmuş, fakat Doğu'da özellikle Memlüklere karşı herhangi bir başarı gösterememişti. Yerine geçen I. Selim ise bu sırada ortaya çıkan yeni bir dinî-sosyal tehdit sebebiyle gözünü Doğu'dan ayırmayacaktı. Bu bakımdan I. Selim'in Doğu politikala-

F. M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003; genişletilmiş baskı: İstanbul 2016.

H. İnalcık, "Mehmed II", *İslam Ansiklopedisi* (*İA*), VII, 506-535; S. Tansel, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyeti*, Ankara, 1953.

rının mahiyetini anlayabilmek için Fatih Sultan Mehmed dönemindeki gelişmelere kısaca göz atmak gerekmektedir.

İstanbul'un fatihi için Doğu'daki en önemli problemler başlıca üç safhada toplanabilir: Bunlardan ilki başını Karamanoğulları'nın çektiği Türkmen beyliklerini Osmanlı çatısı altına alarak Anadolu birliğini oluşturmak;[6] ikincisi Bizans'ın bakiyesi olarak görülen ve müstakil bir devlet haline gelen Trabzon Rum Devleti'ni bertaraf etmek;[7] üçüncüsüyse doğudaki güçlü komşuları olan Akkoyunlu ve Memlüklere karşı üstünlüğünü kabul ettirmekti. Fatih bunlardan ilk iki meseleyi çok büyük bir problem olmaksızın halletti. Özellikle Karamanoğulları'nın direnişi uzun sürdüyse bile, onların Osmanlının gücüne karşı yardım almaksızın durmaları beklenemezdi.

II. Mehmed, Anadolu'daki bu gelişmelerin yanında Osmanlıların artık doğrudan sınırdaşı haline gelen iki büyük komşusu olan Memlükler ve Akkoyunlulara karşı bölgedeki dengeleri tayin edici bir politika izlemekteydi. Bu iki devletin durumunu dikkatle takip ediyor, siyasi kozlarını buna göre belirlemeye çalışıyordu.

Akkoyunlular, Doğu'da en güçlü siyasi birlik olarak öne çıkmaktaydı. Fırat ile Dicle arasındaki sahada zuhur eden bu devlet, bir Türkmen konfederasyonu özelliği taşıyordu ve temelini Bayındır Türkmenleri oluşturuyordu. II. Mehmed'in saltanatının başlarında Akkoyunlular; Doğu Anadolu'da Erzincan, Urfa, Diyarbekir hattında Karakoyunlular ile mücadele içinde bulunuyordu. Faaliyetlerini Erzincan yöresinde sürdürmekte ve bir taraftan da kardeşleriyle mücadele etmekte olan Akkoyunlu sultanı Uzun Hasan, Urfa'yı ele geçirmiş, Karakoyunlu Cihanşah'ın Çağataylılar ile Irak-ı Acem bölgesinde meşguliyetinden yararlanarak Erzurum ve Bayburt civarına akınlarda bulunmuş, kardeşlerine kendi beyliğini kabul ettirmiş, 1457'de Dicle yakınlarındaki savaşta Karakoyunlu Cihanşah'ı yenerek durumunu iyice kuvvetlendirmişti.[8] Bundan sonra 1458-1461

6 Ş. Tekindağ, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *Tarih Dergisi*, sayı 17-18 (1963), 43-76; F. Sümer, "Karamanoğulları", *DİA*, XXIV (2001), 454-460.

7 Komnenos hanedanının idaresindeki bu devletin tarihi için bkz. J. Fallmerayer, *Geschichte des Kaisertums von Trapezunt*, Münih 1827; W. Miller, *Trebizond, The Last Greek Empire*, Londra 1926 (çev. N. Süleymangil, *Son Trabzon İmparatorluğu*, İstanbul 2007); İ. Tellioğlu, *Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009.

8 Uzun Hasan için bkz. V. Minorsky, "Uzun Hasan", *İA*, XIII, 91-96; Akkoyunlular için müstakil bir çalışma: J. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev. S. Özbudun, İstanbul 1993.

yıllarında Gürcistan harekâtına girişerek faaliyet alanının genişletti. Bu arada kuzeyde komşusu olan Trabzon Rum Devleti ile iyi ilişkiler kurdu ve imparator David'in yeğeni Theodora ile evlendi. Böylece Trabzon Komnenosları, Gürcü prensliklerinin yanı sıra Orta Anadolu'da Karaman ve Batı Karadeniz'de Candaroğulları ile ilgilenerek bir bakıma Anadolu'nun doğusunda Osmanlı karşıtı bir cephe oluşturdular. Venedikliler ve Batı'yla da gizli diplomatik temaslara geçerek kurduğu cepheyi genişletti.[9] Böylece bir bakıma Fatih Sultan Mehmed'i zor durumda bırakabilecek bir avantaj yakaladı.

Gürcüler üzerine yaptığı seferde kendisini bir "gazi" olarak Fatih ile eş değer konumda gören Uzun Hasan, vaktiyle Timur'un Anadolu'da oynadığı role benzer bir siyaset izleme düşüncesindeydi. Osmanlı Padişahının buna cevabı 1461'de Candaroğulları topraklarını doğrudan kendi kontrolüne almak ve Trabzon üzerine yürümek oldu.[10] Akkoyunlu nüfuz sahası içinde bulunan Koyulhisar ve Şebinkarahisar bu sefer sırasında Osmanlı denetimine girdi. Trabzon ele geçirildi. Uzun Hasan, Osmanlı kuvvetlerine müdahale edemedi, diplomatik girişimlerde bulundu. Doğu Karadeniz kıyılarının Osmanlı idaresinin altına alınması Uzun Hasan'ın durumunu zorlaştırdı, fakat onun için daha aciliyet kesbeden meseleler vardı. O muhtemelen Osmanlıları çeşitli cepheleşme ve diplomatik ataklar yoluyla meşgul ederken, asıl dikkatini rakibi Karakoyunlu Cihanşah'ın topraklarına yöneltmiş bulunuyordu. Bununla beraber Orta Anadolu'daki meseleleri de ihmal etmiyor, Karamanlı-Osmanlı, Dulkadırlı-Karamanlı, Osmanlı-Dulkadırlı ve nihayet Memlükler arasındaki çekişmelere müdahil oluyordu. 1464'te Karaman'a giren Akkoyunlu kuvvetleri taht değişikliğini de sağlamış, fakat bu durum geçici olmuştu. Yine Dulkadırlı problemine karışıp 1465'te Dulkadır topraklarına yönelik harekâtta bulunan Uzun Hasan, Harput'u ele geçirmişti. Daha önce de Gerger'i alıp Memlüklerin ne gibi bir tepki göstereceklerini görmek istemişti, fakat onun öncelikli hedefi hâlâ Karakoyunlulardı.

Ş. Turan, "Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1965), s. 63-138.

B. S. Baykal, "Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), s. 67-80; Y. Yücel, "Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri", *Belleten*, XLIX/194 (1985), 287-311.

Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah, bir süre dışarıda Timurlular ile olan savaşlar, içerideyse oğulları Hasan Ali ve Pir Budak'ın isyanıyla uğraşıp Akkoyunluları yatıştırma siyaseti izledi. 1466'da Bağdat'a yeniden hâkim olup iç meseleleri hallettikten sonra Akkoyunlular ile hesaplaşma vakti geldiğine karar verdi. Hatta Uzun Hasan'ın üzerine yürürken Fatih'e bir mektup gönderip diplomatik atakta da bulunmuş ve niyetini ona anlatma gereği hissetmişti.[11] Bununla beraber 1467 Kasımı'nda Muş Ovası'nda uğradığı ani bir baskın sonucu Uzun Hasan'a mağlup oldu ve hayatını kaybetti. Bu başarı, Uzun Hasan'a Karakoyunlu topraklarında denetimi sağlama fırsatı verdi. Bunun anlamı, Azerbaycan'dan Irak-ı Arap'a, Harran'dan Fars ve Kirman'a kadar geniş bir sahanın Akkoyunlu hâkimiyetine girmesi demekti.

Elini oldukça güçlendiren Uzun Hasan için Fatih Sultan Mehmed ile kozlarını paylaşma vakti gelmişti. Akkoyunlu merkezini Diyarbekir'den Tebriz'e taşıyan Uzun Hasan, bu şekilde yeni bir jeopolitik değişikliği de gündeme getirmiş oluyordu. Bu tavır dikkat çekici şekilde daha sonra Safevi Devleti'ni kuran Şah İsmail için iyi bir örnek oluşturmuştur. Uzun Hasan, Karakoyunluları ortadan kaldırıp daha doğuda önemli rakibi olan Timurluları, Horasan ve Semerkant'a hâkim mahalli bir beylik konumuna getirdi. Onun bu muazzam başarılar dolayısıyla cihanşümul bir imparatorluk kurma yolunda ilerlediğine, kendisini Cengiz Han, Timur gibi büyük bir cihangir olarak görmeye başladığına dair kuvvetli deliller mevcuttur. Fatih'e yolladığı 1470 tarihli mektupta dindar ve meşru bir idareci olarak yerine getirdiği görevleri sıralar ve İslami hassasiyetini vurgular.

Sonunda yeniden baş gösteren Karaman meselesi onun için bir bahane oluşturacaktır. 1470'te Venedik ve Papaya gönderdiği elçileri, Karakoyunlu Cihanşah ve Timurlu Ebu Said karşısında kazanılan başarıları ileterek tek engelin "Osmanlı beyi" Mehmed olduğunu bildirmişlerdi.[12] 1472'de gelen Venedik elçisiyse ona gerekli desteği vereceklerini, top ve tüfenk gibi ateşli silahlar sağlayacaklarını taahhüt etmişti. Bu şartlar altında Uzun Hasan 1472 yazında Karaman topraklarına karşı harekete geçti. Gönderdiği kuvvetlerin başında Karamanoğlu Pir Ahmed ve Kasım Beyler ile İsfendiyaroğlu Kızıl Ahmed bulunuyordu. Bu kuvvetler önce Tokat'a saldırıp şehirde büyük tahribat yap-

11 Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtîn*, I (İstanbul 1274), s. 273.

12 Bkz. Woods, *Akkoyunlular*, s. 192.

tılar, Sivas üzerinden Kayseri'ye indiler ve Karaman topraklarına girdiler.

Buna Osmanlı tepkisi 1472 yaz sonlarında oldu. Akkoyunlu-Karaman müşterek kuvvetleri Şehzade Mustafa ve Gedik Ahmed Paşa'nın birlikleri önünde ağır kayba uğradı ve tamamıyla dağıtıldı.

Uzun Hasan bu yenilgiyle pek ilgilenmemiş gözüktü. Birden Ekim 1472'de Memlük topraklarına girdi. Muhtemelen Osmanlılar ile nihai hesaplaşmadan önce kendisini Doğu'da emniyete almak ve dinî-siyasi açıdan güçlü göstermek istiyordu. Kasım 1472'de hızla Malatya, Kâhta, Gerger, Antep'i ele geçirdi ve Halep önlerine vardı. Stratejik önemi haiz bu bölgede denetim kurduktan sonra Osmanlı topraklarına yöneldi. Bu arada Osmanlılar aleyhine ittifak kurup anlaştığı Venedik, Napoli, Rodos, Papalık ve Kıbrıs Latinleri'ne ait kuvvetli bir filo, 1472 yazından beri Ege ve Akdeniz sahillerinde dolaşıyor, kıyı şehirlerine baskınlar düzenliyordu. Fatih Sultan Mehmed, süratle hareket ederek topladığı ordusunu harekete geçirdi. Uzun Hasan'ın söz konusu müttefikleriyle irtibat kurmasına engel oldu. Akkoyunlular ise Erzincan'da toplanıyordu. İlerleyen Osmanlı ordusu, Kelkit vadisini takiben Erzincan Ovası'na, oradan da Tercan'a ulaştı. 11 Ağustos 1473'te Otlukbeli mevkiinde (Başkent/Başköy) vuku bulan çarpışma Osmanlı ordusunun kati galibiyetiyle sonuçlandı.[13]

Osmanlı kaynaklarında Otlukbeli Savaşı olarak geçen bu mücadele, Akkoyunlu Uzun Hasan için bütün cihangirlik ümitlerinin sonu oldu. Osmanlılar da savaşın sonunu getirmediler ve takibatta bulunmadılar, onların sulh tekliflerini kabul ettiler. Fatih'in bu zaferle ilgili "yarlığında" Akkoyunlu ordusu içindeki Karakoyunlu ve Çağataylılara dokunmadığını bildirmiş olması dikkat çekicidir.[14] Savaş sonucunda Kelkit vadisinde Akkoyunlu sınır karakolları ve Koyulhisar, Şebinkarahisar, Niksar dışındaki yerler eskisi gibi Akkoyunlu idaresinde kaldı. Yenilgi, Uzun Hasan'ın kendisine vermek istediği ilahi misyonun sarsılması anlamına geliyordu. Akkoyunlular, bundan sonra Osmanlılar ile yaptıkları anlaşmaya sadık kaldılar ve arada başka bir önemli

13 B.S. Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kat'i Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten* , XXI/ 82 (1957), s. 261-284.

14 R. Rahmeti Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), s. 285-322.

çatışma cereyan etmedi. 1478'de Uzun Hasan vefat edince Akkoyunlu federasyonu için dağılma süreci başlamış oldu.[15]

Onların temelinden, yeni bir devlet olarak Safeviler, oldukça farklı bir dinî ideolojinin takipçileri olarak ortaya çıkıp Anadolu'daki Türkmenleri kendi saflarına çekerek ciddi bir tehdit oluşturdular. II. Bayezid'in çabaları bu tehdidin Anadolu'da siyasi bir oluşuma dönüşmesine imkân vermedi, fakat ortalık adeta yangın yerine döndü. O sıralarda şehzade olarak Trabzon'da bulunan Selim, bu olayları son derece dikkatle takip ediyordu. Hatta ileride tafsil edileceği üzere, onlarla zaman zaman çatışmış ve ne kadar büyük tehlike haline geleceklerine bizzat şahit olmuştu.

Yavuz Sultan Selim'in Doğu'daki en öncelikli hedefinin Safeviler olmasının altında yatan siyasi olaylar zinciri bu şekilde gelişme gösterirken, ikinci hedefini oluşturacak olan Memlük sultanlığıyla ilk ciddi meseleler, yine Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar inen siyasi bir çekişmeye dayanmaktaydı. Bu dönemde Memlükler, Karamanoğulları ve Dulkadıroğulları vesilesiyle Fatih Sultan Mehmed'in uyguladığı stratejinin baş aktörleri haline geldi. Ancak bu problemler yanında Fatih, Ortadoğu'nun bu iki büyük Müslüman devleti olarak ileride Osmanlı-Memlük ilişkilerinin yönünü tayin edecek başka çekişme noktalarını da devreye sokmaktan çekinmedi. Memlük sultanlığı, en eski medeniyet merkezlerinden birinin üzerinde yer alıyor, tarihî ticaret yollarını kontrol ediyor, İslamın mukaddes yerlerini himayesi altında bulundurmakla, bütün diğer Müslüman devletlerin meşruiyet arayışlarında sürekli bir başvuru mercii olarak ön plana çıkıyordu.

Başlangıçta gaza şöhreti ve Batı'ya karşı giriştiği fütuhatla bütün İslam dünyasında ve hususiyle Memlük sahasında dikkatleri üzerinde toplayan Osmanlıların, İstanbul'un fethiyle Bizans İmparatorluğu'na son vermiş olması, onlara karşı olan genel sempatiyi daha da artırdı. Memlük sultanları Osmanlıların yükselişine temkinli yaklaşıyorlardı, onlar için Osmanlıların meşru temellerde bir devlet olarak ortaya çıkışı, kendilerinin hilafet makamının koruyucusu olmak sıfatlarıyla bağlantılıy-

15 Uzun Hasan'ın faaliyetleri için çağdaş kaynak Ebu Bekr-i Tihranî'nin eseridir. Burada faaliyetleri hakkında detaylar mevcuttur. (*Kitâb-ı Diyarbekriyye*, çev. M. Öztürk, Ankara 2001, s. 222 vd). Ayrıca bkz. Woods, *Akkoyunlular*, s. 178-203; Muhammed Hüseyin Emir Erduş, *Uzun Hasan Akkoyunlu ve Siyasethâ-yı Şarki ve Garbi*, Tahran 1381, s. 92-142.

dı; yani onlar siyasi meşruiyeti sağlamak isteyenler için yegâne müracaat mercii idiler.[16] 1453'te İstanbul'un fethine kadar bu durumda herhangi bir değişme olmadı. Osmanlı hükümdarları Memlük sultanına ve halifeye zaman zaman başvurarak diğer beyliklerle yapılan mücadelede manevi destek aramıştı. Ancak fetih hadisesi klasikleşmiş Osmanlı-Memlük ilişkilerinin boyutunu giderek değiştirmekte gecikmedi.

1453'te İstanbul'un fethinin ardından Kahire'ye gönderilen Osmanlı elçisi hem fetih haberini iletmek hem de yeni Memlük sultanı Seyfeddin Aynal'ın tahta cülusunu tebrik etmekle görevlendirilmişti. İstanbul'un alınışı Memlük şehirlerinde şenliklerle kutlandı. Bununla beraber Fatih'in gönderdiği mektuptaki vurgular, yeni Memlük sultanının dikkatinden de kaçmadı. Osmanlı Padişahı, Memlük sultanına hac farizasını sağlamakta ve kolaylaştırmaktaki hizmetlerini ön plana çıkarıp övücü cümlelerle aynı zamanda bu görevin önemini hatırlatırken, kendisini gaza görevini üstlenmiş bir gazi sıfatıyla ulvi bir çerçevede takdim ediyordu.[17] Bununla beraber her iki devlet arasında dostluk tezahürleriyle belirli bir yakınlaşma olmuştu.

Bunlar cereyan ederken Memlük sultanlığı Malatya dahil Güneydoğu Anadolu'nun önemli bir bölümünü ve Çukurova bölgesini elinde bulundurmaktaydı. Bu bakımdan Karamanoğulları meselesi ve Osmanlıların tehditkâr bir tarzda Orta Anadolu'dan güneye doğru inme faaliyetleri, Dulkadırlılar üzerinde nüfuz tesisi gayretleri, Memlükleri yakından ilgilendiriyordu. Problem, özellikle her iki devletin Dulkadırlılar üzerinde yoğunlaşmasıyla iyice belirginleşti. Hatta Aynal[18] Trabzon Seferi dolayısıyla Fatih'i tebrik etmedi ve Osmanlı hükümdarı da onun yerine tahta çıkan Hoşkadem'in sultanlığını sessizlikle karşıladı. Bu durum aradaki rekabetin alenen su yüzüne çıkması anlamına geliyordu. Bunun açık tezahürü Hicaz suyollarının tamiri konusuyla yakından bağlantılı olacaktı.[19]

1458 gibi erken bir tarihte, Osmanlı hacıları Hicaz'a giderken suyollarının bakımsızlığından dolayı çok sıkıntı çektiklerini Fatih Sultan Mehmed'e bildirmiş, o da bunların tamiri

---

F. M. Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 47, 137, 141.
Fetihname için bkz. Feridun Bey, *Münşeat*, I, 235-238.

18 Bkz. Ş. Tekindağ, "Fatih'le Çağdaş bir Memlüklu Sultanı Aynal el-Ecrud", *Tarih Dergisi*, sayı 23 (1969), s. 35-50.

19 Bütün bu bahis için ayrıca bkz. F. M. Emecen, "Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya", *Osmanlı Araştırmaları*, XXXIII, İstanbul 2009, s. 65-85.

için ustalar göndermeye kalkışmış, fakat bu durum hac yolları ve mukaddes yerlerin koruyucusu ve hizmetçisi sıfatını taşıyan Memlük sultanı tarafından hoş karşılanmamıştı. Karamanoğulları da Memlük sultanlığının şüphelerini destekleyici yönde mektuplar göndererek Osmanlı Padişahının amacının siyasi olduğunu ve tamirin bir bahaneden ibaret bulunduğunu haber vermişti. Fatih, aslında suyolu meselesi dolayısıyla Memlük sultanlığının göstereceği tepkinin derecesini görmek istiyordu. Her iki devlet arasındaki rekabetin eninde sonunda sıcak bir savaş ortamına sürükleneceğini hesap etmişti. Bunda Karamanoğulları ve Dulkadıroğulları meseleleri belirleyici olacaktı.

Nitekim Dulkadırlı Melik Aslan'ın Memlüklerin desteklediği kardeşi Şahbudak tarafından öldürülmesi, Osmanlıların da ona karşı Şahsuvar Bey'i çıkarmaları iki devlet arasında bir güç gösterisine dönüştü. Şahsuvar 1466'da kardeşini yendi, ardından Antep civarında bir Memlük kuvvetini bozguna uğrattı (1468). Çukurova bölgesine indi. Böylece Osmanlıların eli kuvvetlendi. Ancak Fatih, Şahsuvar Bey'den Memlüklerle olan seri/ısrarlı mücadelesini biraz durdurması talebinde bulundu, elçi göndererek Memlük sultanlığınca da tanınması siyasetini benimsemesini istedi. Onun Memlüklerce tanınması beyliğini daha da güçlendirme yolunu açmış olacaktı.

O sıralarda Memlük sultanı Kayıtbay, Suriye bölgesindeki problemler ve Dulkadıroğullarının harekâtı karşısında zor durumda kalmış ve Fatih ile anlaşma yollarını aramaya başlamıştı. İki devlet arasındaki diplomatik girişimler pek de başarılı olmadığı gibi gerginliği daha da artırdı. Kayıtbay'ın öncelikli hedefi Şahsuvar Bey'di. 1469'da Malatya civarında yenilgiye uğrayan Şahsuvar, ertesi sene Adana, Tarsus, Sis gibi yerleri yeniden ele geçirdi. Fakat 1471'de Antep'te Memlük ordusuna mağlup oldu ve sığındığı Zamantı Kalesi'nde yakalanarak Kahire'ye götürülüp idam edildi (Ağustos 1472). Bu durum Osmanlı-Memlük gerginliğini yeniden tırmandırdı.

Fatih, Dulkadır tahtı için daha sonra II. Bayezid'in kayınpederi ve Yavuz Sultan Selim'in büyükbabası olacak Alaüddevle'yi devreye soktu. Yanında Osmanlı askerleri olduğu halde yaptığı mücadelede Alaüddevle yenilgiye uğradı. Esir alınan Osmanlı askerleri Kahire'ye götürüldü ve bir bölümü idam edildi. Fatih bu durum karşısında 1480'de yeniden Alaüddevle'yi Dulkadır topraklarına gönderdi, ayrıca Memlüklere gözdağı vermeye yö-

nelik birtakım hareketlere girişti.[20] Kayıtbay ise Osmanlıların Mısır üzerine yürüme ihtimaline karşı tedbirler almaya çalıştı. Osmanlı ordusunun ve donanmasının büyük bir sefere hazırlandığı haberleri ve padişahın da bizzat Anadolu yakasına geçişi onu oldukça telaşlandırdı. Fakat Fatih'in 1481'de Gebze yakınlarında vefatı, bu iyice yıpratıcı hale gelmiş "soğuk savaş"a kısa bir ara verdi.[21] Böylece Memlük meselesi halledilmeksizin II. Bayezid dönemine taşınmış oldu. Az sonra da Fatih'in bu soğuk savaş siyaseti, "sıcak" bir çatışmaya dönüşecekti.

Fatih Sultan Mehmed'in Doğu'daki siyaseti –seleflerinin takip ettiklerinden farklı şekilde– gelecekteki haleflerine yeni bir anlayışı da miras bırakmış gözükmektedir. Anadolu birliğini Osmanlı bayrağı altında temin ve sınırdaş devletlere karşı bu birliği takviye etme politikaları, torunu Yavuz Sultan Selim döneminde İslam dünyasının kalbine hâkim olunmakla, bütün bu dünyanın tek güçlü siyasi teşekkülü haline geliş yolunda cihanşümul hâkimiyet iddialarına zemin hazırlayacak bir anlayışı da beraberinde getirmiştir.

II. Bayezid dönemindeyse Doğu'daki gelişmeler içinde, özellikle Memlüklerle olan münasebetler iyice bozulmuş ve bunun sonucunda soğuk savaş dönemi yerini sıcak bir çatışma ortamına bırakmıştı.[22] Karaman beylerbeyi Karagöz Ahmed Paşa'nın 1486 Martı'nda Adana civarında Memlük kuvvetleri önünde mağlubiyete uğrayıp zorlukla savaş meydanından kaçmasının ardından, süratle Çukurova bölgesine gelen Hersekzade Ahmed Paşa idaresindeki Osmanlı kuvvetleri aynı akıbete uğradığı gibi, Hersekzade Ahmed Paşa da esir düşmüştü. 1488'de Hadım Ali Paşa idaresindeki bir başka Osmanlı ordusu, Adana civarına tekrar hâkim olmuş; 16 Ağustos'ta Tarsus ile Adana arasındaki Ağaçayırı mevkiinde yapılan savaşta Osmanlı kuvvetleri çok yıpranmış, Hadım Ali Paşa Larende'ye geri çekilirken Memlükler Adana kalesini teslim almışlardı. Bunun ardından da 1491'de –Çukurova meselesi ortada kalmış olarak– iki devlet arasında özellikle Osmanlı tarafını pek de memnun etmeyen bir

---

R. Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, Ankara 1989, s. 62-79; Ş. Tekindağ, "Fatih Devrinde Osmanlı-Memluklu Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, sayı 30 (1976), s. 73-98.

Ş. Tekindağ, "Fatih'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, sayı 21 (1966), s. 95-108; F. Sümer, "Fatih'in Son Seferi Hangi Devlete Karşı idi", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 369-372.

Ş. Tekindağ, " II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücâdelesi ve İlk Osmanlı-Memlük Savaşları: 1485-1491", *Belleten*, XXXI/123 (1967), s. 345-373.

anlaşma yapılmıştı. Böylece Memlükler, Yavuz Sultan Selim'in şahsen ilgileneceği bir diğer önemli mesele haline gelecekti.

Artık iyice yaşlanmış olan II. Bayezid'in saltanatının özellikle son yılları, oğulları arasında yaşanan taht kavgalarının ve bu otorite boşluğundan istifade eden grupların çıkardığı isyanların etkili olduğu son derece istikrarsız bir devreyi de teşkil etti. Bu durum Osmanlı entelektüelleri, ulema ve devlet adamları arasında ciddi bir kötümser havaya yol açtığı gibi aynı haleti ruhiye halka da yansımaya başladı. Genellikle Yavuz Sultan Selim'in faaliyetlerini konu alan ve döneminde yazılmış olan *Selimname* denilen kaynaklar, bu menfi havayı ve manevi bakımdan yaşanan büyük moral çöküntüsünü dile getirir ve bir kurtarıcının beklenmeye başlandığını ifade ederler. Bunların temel tezi, artık iyice yaşlanmış olan II. Bayezid'in olaylara hâkim olmakta zorlandığı ve yerine güçlü oğullarından birinin geçmesi gerektiği, bunun da en küçük şehzade konumunda olan, ataklık ve gözüpeklikle sadece halk arasında değil, asker tarafından da sevilen Selim olduğunu vurgularlar.

Söz konusu kaynakların, Yavuz Sultan Selim'in padişahlığı sırasında kaleme alındıklarından, onun pozisyonunu ve meşruiyetini öne çıkarma gayretiyle bu şekilde bir tezi ortaya atmış oldukları ileri sürülebilir. Ancak yine de yabancı kaynakların ifadelerinden, Şehzade Selim için büyük bir beklenti olduğu anlaşılıyor. Nitekim daha 1503'te bir Venedik kaynağında, orta boylu, güçlü bir yapıya sahip, esmer, küçük yüzlü, pala bıyıklı olarak tarif edilen Şehzade Selim'in kardeşleri Ahmed ve Korkud'a göre daha atak, sert tabiatlı ve kurnaz olduğu, yeniçerilerin bu özellikleri sebebiyle ona taraftar bulundukları, babasının yerine tahta geçerse devleti yeniden yüceltip şan ve şöhret kazandıracağını düşündükleri; fakat II. Bayezid'in ondan çekindiği, uysal ve barışçı bir şahsiyet olan Ahmed'i tercih ettiği ifade edilmektedir.[23]

II. Bayezid'in oğulları arasında taht çekişmesi kendisini gösterdiğinde, Anadolu'ya yönelik Safevi propagandaları hızlanmış, özellikle Şah İsmail'in şahsında kendi dinî düşüncelerine uygun bir lider bulduklarına inanan ve Osmanlı merkezî idaresinin sosyal ve ekonomik baskılarından gayrimemnun konargöçer aşiretler, gözlerini Doğu'daki bu yeni kurtarıcıya dikmişlerdi. Bu sırada patlak veren Şahkulu Baba Tekeli isyanı, II.

23 A. Gritti'nin raporu Alberi, *Le Relazioni delgi Ambascatori Veneti il Senato durante il secolo Decimosesto*, Florence 1855, III. Seri, 3. cilt, s. 23-24.

Bayezid'in çaresizliğinin ve hükmünün geçersizliğinin ortaya çıkacağı olayların başlangıcı olacak ve bu ortam da Yavuz Sultan Selim'e taht yolunu açacak gelişmeleri temin edecekti.

Şah İsmail, dinî-siyasi bir lider olarak İran ve eski Akkoyunlu topraklarından Orta Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada sivrilirken, gazanın öncüleri vasfıyla Sünni dünyada şöhret kazanmış Osmanlılarda da çeşitli dinî ve sosyal kesimler, onun alternatifi olarak Yavuz Sultan Selim'i görmekteydi. Dönemin tarihçilerinden Celalzade Mustafa Çelebi halkın beklentilerini, "Yürü Sultan Selim, meydan senindir" ifadesiyle aktardıklarını bildirir.[24]

24 Celalzade, *Selimname*, nşr. A. Uğur-M.Çuhadar, Ankara 1990, s. 61.

I. Doğumu, Çocukluğu ve Şehzadelik Yılları

Yavuz Sultan Selim'in doğum tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Babası II. Bayezid'in şehzadelik yıllarında idareci olarak bulunduğu Amasya'da doğduğu bilinmekle birlikte, doğum tarihi bazı kaynaklarda hicri 872 (1467-68) bazılarındaysa 875 (1470) olarak belirtilir.[25] Bunlardan 875 (1470) tarihinin daha doğru olduğu tahmin edilebilir. İlginç şekilde doğum yılı için bu son tarihi esas alan Evliya Çelebi, ısrarla Trabzon'da doğduğunu belirtir. Yanlış olan bu bilgi muhtemelen onun uzun süre Trabzon sancakbeyliği yapmış olmasından kaynaklanmaktadır.[26]

Annesi Dulkadırlı Alaüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe (Gülbahar) Sultan'dır. Bazı kaynaklarda annesi Gülbahar bnt. Abdüssamed gösterilirse de bunun bir karıştırmadan ibaret olduğu anlaşılır. Ayrıca geç tarihli Rum kaynaklarında ortaya çıkan ve *Trabzon Tarihi* adlı eserin yazarı Şakir Şevket (1847-1878) tarafından da benimsenerek yaygınlaşan bir rivayete göre, annesinin Trabzon'da Sümela Manastırı yakınlarındaki bir köyden (Livera) Maria adlı biri olduğu şeklindeki bilgiler de doğrulanamamaktadır.[27] Annesinin Ayşe Hatun olduğu bilgisi XVI. asır tarihçilerinden Cenâbî (ö. 1590) tarafından açık şekilde zikre-

25 İdris-i Bitlisî, *Selim Şahname*, çev. H. Kırlangıç, Ankara 2001, s. 79; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 397; krş. Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir*, Nuruosmaniye Ktp, nr. 3097/yeni nr. 2654 (*Tarih*, Türkçe kısa versiyon), vr. 86a."

26 Eserinin muhtelif yerlerinde bu bilgiyi tekrar eder: *Seyahatname*, nşr. S.A. Kahraman, Y. Dağlı, R. Dankoff, I (İstanbul 2006), s. 165.

27 Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, haz. İ. Hacıfettahoğlu, Ankara 2001, s. 113-114; keza değişik yorumlar: A. Bryer, *Peoples and Settlements in Anatolia and Caucasus: 800-1900*, Londra 1988, XII. Makale: "Rural Society in Matzouka", s. 82-83. M. Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, çev. N. Demirtaş, İstanbul 2009, s. 100.

dilmiştir.[28] Amasya sarayında geçen çocukluğu hakkında hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Yalnız diğer kardeşleri gibi, daha küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim gördüğü, hatta babasının ona hususi hocalar tayin ettiği belirtilir.

O yıllarda Amasya, aynı zamanda bir sınır şehri vasfı taşımaktaydı. Amasya'da sancakbeyi olarak bulunan şehzade, taht için kendisini en kuvvetli aday olarak görüyordu. Bunda şehrin sınır boyunda bulunması ve buradan gerçekleştirilecek mücadelenin sağlayacağı şöhretin rolü büyüktü.[29] Nitekim Çelebi Mehmed'den itibaren II. Murad ve II. Mehmed burada sancakbeyliği yapmış, daha sonra da tahta çıkmışlardı. II. Bayezid ve onun oğulları yanında Kanuni'nin oğlu Mustafa da yine bu şehirde idarecilik yapacaktı. Amasya, Kanuni'nin diğer oğlu Şehzade Bayezid'in sebep olduğu olaydan sonraysa artık Osmanlı hanedanı için önemini yitirecekti. Bütün bu özellikleri, Osmanlı hanedanıyla olan bağı, bu şehri önemli bir kültür merkezi haline de getirmişti. Tarihçi Şükrullah, meşhur hattat Şeyh Hamdullah, Taci Bey ve oğulları Cafer ile Sadi Çelebiler, ulemadan Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi, Zenbilli Ali Efendi, meşhur tabip Sabuncuoğlu Şerafeddin gibi tanınmış şahsiyetler burada yetişmişti. XVI. asır Osmanlı âlimi ve tarihçisi Kemalpaşazade, Selim'in Amasya'da dünyaya geldiğini belirtirken, burayı surları güçlü, duvarları yüksek, müstahkem bir şehir olarak tarif etmiş ve "Darü'l-mülk" sıfatıyla anmıştı. Ortaçağ tarihçilerinin "hekim ve filozof yatağı" olarak övdükleri Amasya,[30] 1861'de şehre gelen seyyah G. Parrot tarafından "Anadolu'nun Oxford'u" şeklinde tarif edilmişti.[31] Ayrıca "Anadolu'nun incisi", "Rum ülkesinin Bağdat'ı", "medreseler şehri", "Medinetü'l-hükema" gibi unvanlar da şehri tasvir etmek için kullanılmıştı. XIX. yüzyılın başlarında burada yaşayan ve şehir hakkında bir eser kaleme alan Mustafa Vâzih Efendi, Amasya'nın bir "talebe şehri" olduğuna vurgu yapıyordu.[32]

---

28 Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3100, II, 353a-b (Arapça aslı); Tartışma için ayrıca bkz. H. Edhem, *Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri*, haz. İ. Hacıfettahoğlu, Ankara 2001, s. 78-80.

29 P. Kappert, *Die Osmanischen Prinzen und Ihre Residenz Amasya im 15 und 16 Jahrhundert*, Leiden 1980.

30 Ebulfida, *Takvimü'l-Büldan*, (ed. Reinaud), Paris 1840, s. 383; İbn Battuta, *Seyahatname*, Türkçeye çev. A. Sait Aykut, İstanbul 2000, I, s. 417.

31 Parrot, *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris 1864, s. 439-473.

32 Mustafa Vâzih, *el-Belabilü'r-râsiyye, fî riyâzi mesâili'l-Amasiyye*, İ.Ü. Kütüphanesi TY. nr. 2574 (haz. M. Aydın, R. Dündar, İ. Kaplan, G. Aydın, Malatya 2011).

İşte bu hayli canlı kültürel ortam, çocuk yaştaki Selim'in iç dünyasının şekillenmesinde muhtemelen önemli rol oynamıştır. Bu yıllarda Selim'i en fazla etkileyen olay, hiç şüphesiz kardeşleriyle birlikte sünnet merasimi için dedesi Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a getirtilmeleri hadisesidir. Dönemin tarihçilerinden İbn Kemal'in naklettiği bu hikâyenin bizzat onun tarafından tarihçiye anlatıldığı açıktır. Henüz on yaşlarında olduğu tahmin edilen Selim'in İstanbul'u ilk defa bu vesileyle gördüğü, muhtemelen çocuk zihninde bu şehrin mühim bir yer edindiği söylenebilir.

Kaynağın ifadesine göre Selim, diğer kardeşleri Şehinşah, Ahmed, Korkud, Mahmud, Âlemşah ve amcası Cem'in oğlu Oğuz Han ile birlikte İstanbul'da dedelerinin huzuruna çıkarılmış, çocuk yaştaki bu şehzadelerin hepsi sünnet edilmiştir. Selim'in büyük ağabeyi Abdullah ise Fatih Sultan Mehmed'in daha önce vefat eden büyük oğlu Şehzade Mustafa'nın kızıyla evlendirilmiş, bu vesileyle payitahtta bir ay süren muazzam şenlikler düzenlenmiştir (885/1480). Bu törenler sırasında artık iyice hastalığı artmış olan Fatih Sultan Mehmed torunlarını son kez görmüş oluyordu. Selim için de bu ayrı bir anlam taşıyordu. Bütün törenler, protokol ve İstanbul'da geçirdiği günler, onun zihnine adeta nakşetmişti.

İbn Kemal'in naklettiği bir rivayete göre, Fatih, sünnet törenlerinden bir gün sonra içlerinde Selim'in de bulunduğu torunlarını huzuruna çağırtmış ve onlara "atanızı mı çok seversiniz yoksa beni mi?" diye sormuş. Ahmed'in dışındaki çocukların hepsi bir ağızdan onu daha çok sevdiklerini belirtecek şekilde: "Sultanımı artuk severiz," diye cevaplamış. Şehzade Ahmed ise babasını sevdiğini söyleyince, Fatih bundan pek hoşlanmamış, ona kırılmış.[33] Bu olay Şehzade Selim'in diğer kardeşleriyle birlikte sık sık dedesini gördüğünü ve onunla konuştuğunu gösterir.

Hatta başka bir rivayete göre, çok sonraları padişahlığı sırasında kendisine Fatih Sultan Mehmed'in bir resmi gösterildiğinde, çocukluğunda onun dizlerinde büyüdüğünü, yüzünün şeklinin hayalinden silinmediğini belirtmiş, nakkaşın resmi dedesine tam olarak benzetemediğini söylemişti:

> "Merhum Sultan Mehmed hazretlerini tasvir etmek istemiş, amma ancak benzetememiş. Merhûm bizi hâl-i tufûliyeti-

33 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, nşr. Ş. Turan, Ankara 1957, s. 521-524.

mizde (çocukluğumuzda) mübarek dizleri üstüne almışlardır. Suret-i şerifleri hayalimdedir. Doğan burunlu idiler, bu nakkaş tamamca benzetememiş."[34]

Sünnet merasiminden sonra onun İstanbul'da ne kadar kaldığı bilinmektedir. Fakat bunun çok uzun sürmediği, diğer bazı kardeşlerine sancaklar tevcih edilirken kendisinin de babasının yanına yollandığı anlaşılmaktadır. Aslında sünnet olduktan sonra, Osmanlı sistemine göre bir sancağa idareci olarak gönderilme vakti gelmişti; ancak en küçük şehzade olduğundan babasının yanında, ona bir bakıma vekalet etmesi düşünüldüğü için hemen bir sancak tevcihi yapılmamıştır.

Selim, Amasya'ya babasının yanına döndüğünde kendisine verilecek sancağı beklemeye başladı, fakat belki de buna fırsat kalmaksızın dedesinin bu törenlerden bir sene kadar sonra vefatı ve babasının tahta çıkışı vuku buldu (1481). Babasının tahta çıkmak üzere İstanbul'a gelişi sırasında onunla birlikte bulunup bulunmadığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Ancak II. Bayezid'in Cem Sultan ile olan mücadelesi dolayısıyla bir süre sınırların emniyeti için Amasya'da bekletildiği, daha sonra annesiyle birlikte İstanbul'a getirtildiği düşünülebilir.

Sancakbeyi olarak bilinen ilk görev yeriyse Trabzon'dur. Buraya tayin tarihi bazı arşiv belgelerinden hareketle 892 (1487) olmalı.[35] Annesi Ayşe Sultan yanında olduğu halde geldiği Trabzon'da 916 (1510) yılına kadar yaklaşık yirmi dört sene idarecilik yapmıştır. Hatta Şahkulu isyanı sırasında babasına yolladığı bir mektupta yuvarlak ifadelerle yimi beş yıldır Trabzon'da bulunduğunu belirtmiştir:

---

34 Hoca Sadeddin'in babası Hasan Can'dan naklettiği bu hikâye için bkz. *Tacü't-tevârih*, II, *Selimname* kısmı, s. 617. Daha çok I. Selim'in menakıbını ihtiva eden bu *Selimname* A. Uğur tarafından Latin harflerine aktarılmıştır: "Hoca Sadeddin Efendi'nin Selim-namesi", *İslami İlimler Enstitsü Dergisi*, IV (Ankara 1980), s. 225-241.

35 Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", s. 74. Trabzon'daki şehzadeliği dönemi hakkında genel bazı genel bilgiler için bkz. Enver Konukçu, "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, Bildiriler*, I (Trabzon 2002), s. 91-98 ve Remzi Kılıç, "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, Bildiriler*, I, s. 99-115.

"Bir kimse ki Âl-i Osman'dan yirmi beş yıl sancak tasarruf edüp gaza ve akın ve a'da-i din ile kıtal ve cidâl etmek üzere ola..."[36]

Şehzade Selim'in Trabzon'daki idarecilik yılları, ona ileride kısa sürecek saltanatı için çok iyi bir tecrübe kazandırdı. Yanında bulunan hocası Halimî Çelebi'nin de onun üzerinde etkisi büyük oldu. Âlî'ye göre ileride daima yanında bulunduracağı Zeyniye tarikatının piri Halimî Çelebi'yle olan tanışıklığı bu sıralardaydı. Şehzade Selim şöhretini duyduğu Halimî Çelebi'yi Kastamonu'dan Trabzon'a çağırıp sohbet meclisine katmıştı.[37]

Saltanat müddetinin sekiz yıl olduğu hesaba katılacak olursa, Selim'in asıl idarecilik vasıflarını çeyrek asır kaldığı ve herhâlde çok iyi tanıdığı Trabzon'da kazanmış olduğu, ömrünün çoğunu Karadeniz'in hırçın dalgalarının dövdüğü bu şehirde geçirdiği anlaşılır. Muhtemelen karakterinin haşin ve sert yönleri burada tam anlamıyla oluşmuştur. Bununla birlikte onun Trabzon hakkındaki olumsuz görüşleri, babasının yerine taht mücadelesine giriştiği dönemin siyasi şartlarıyla doğrudan bağlantılıdır.

Babasına yazdığı bir mektupta Trabzon'da bulunmaktan dolayı şikâyet ediyor, buranın zirai yönden zayıflığından söz ederek, gereken tahılın dışarıdan temin edildiğini, bazen denizden gemiyle geldiğini, bazen de "Türkmen cânibinden", yani Erzurum-Erzincan ve Sivas yöresinden taşındığını belirtiyor, devlet tarafından gelebilecek herhangi bir hizmet teklifini yerine getirecek kapasitesi bulunmadığını bildiriyordu. Bunu beyan ederken de Anadolu'nun mahsulü bol yerlerinde idarecilik yapan kardeşlerinin rahat durumlarına atıf yaparak, buna rağmen, onların merkezden birtakım talepte bulunmalarına anlam veremediğini, kendisinin ise Gürcistan dolayında ve Doğu sınırlarında tam bir "girdap" içinde bulunup elindeki çok az şeyle devlete karşı olan yükümlülüğünü yerine getirdiğini, düşmanlara karşı canla başla mücadele ettiğini yazıyordu.[38]

Şüphesiz buradaki ifadeleri, aşağıda da temas edileceği gibi babasının ilgisini kendi üzerine çekmek amacını taşıyor-

36 TSMA, nr. E 6815'ten naklen Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", s. 85.

37 *Künhü'l-ahbâr*, I/2, s. 1253-1254.

38 TSMA, nr. E 543'ten naklen: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", s. 75-76.

du. Esasında o, bu şehirde kaldığı sırada sınır hattında giriştiği askerî faaliyetleriyle adını duyuracak ve asker arasında onların beklentilerine cevap verecek derecede şöhret sahibi olacaktı.

Şehzade Selim'in uzun süre kaldığı Trabzon'u, dedesi Fatih Sultan Mehmed 1461'de ele geçirmişti. Şehir, doğu sınırlarına açılan kesimde önemli bir liman kenti durumundaydı. Kırım'la bağlantılı olduğu gibi Kafkaslar ve İran'a giden yollarla da irtibatı bulunuyordu. Şehrin Bizans'tan kopup gelen Komnenos hanedanınca bir başşehir haline getirilmiş olması, buraya ayrıca siyasi bir önem de kazandırmıştı. Trabzon merkezli bu devletin hinterlandı, sahilden Samsun dolaylarından itibaren Batum'a kadar uzanan çizgide bugünkü Doğu Karadeniz kesimini içine almaktaydı. Fetihten sonra böylesine önemli ve stratejik bir noktada Osmanlı hanedanının bir şehzadeyle temsil edilmesi kaçınılmazdı. Osmanlı siyaseti zaten böylesine eski beylik veya devlet merkezlerine, hanedandan bir üyeyi idareci olarak atama geleneğine sahipti. Nitekim buraya tayin olunan ilk şehzade, Amasya'da idareci olarak bulunan Şehzade Bayezid'in büyük oğlu Abdullah'tı. Muhtemelen 1470'te şehre gelen Abdullah'ın Trabzon'da ne kadar kaldığı bilinmemekte.[39] Ondan sonra tayin edilen ikinci ve son şehzadeyse Selim'dir. Onun idareci olarak bu şehirde bulunması vesilesiyle bir Osmanlı kaynağı Trabzon'un söz konusu önemini şöyle vurgular:

> "Burası mutluluk yuvası Trabzon'dur. İklimi cennet gibidir, Karadeniz sahili üzerinde yer alır, bir tarafı Çerkes ve Gürcistan vilayeti, bir tarafı Şirvan ve Gilan'a yakın ormanlarla dağlarla çevrilidir. Öte yandan Acem ülkelerinden Azerbaycan ile de bitişiktir."[40]

Selim'in şehzadeyken yirmi beş yıl süren idarecilik yılları hakkında fazla ayrıntılı bilgi yoktur. Ekseri inanılması güç bilgilere yer veren Evliya Çelebi, onun Trabzon'dayken kuyumculukla ilgilendiğini, hatta babası namına sikke kazıdığını (sikkezen), altın işleri yapmakla (zerefşan, zerrinci) vakit ge-

39 İbn Kemal, VII. Defter, s. 296. İbn Kemal, 1480'de İstanbul'da düğünü yapılırken onun Manisa'da bulunduğu belirtir. Bu durumda Abdullah'ın Trabzon'da çok kalmadığı anlaşılır. Yalnız onun daha 1466'da Manisa'ya gitmiş olduğu ve 1481'de Karaman'a naklettiği belirtilirse de (Ç. Uluçay, "II. Bayezid'in Ailesi", *Tarih Dergisi*, s. 14, İstanbul 1959, s. 109) bunun hatalı olduğu söylenebilir.

40 Celalzade, *Selimname*, s. 47.

çirdiğini belirtmiştir. Bu sanatkârlığı oğlu Süleyman'a da miras kalmıştır.[41]

Kaynaklarda faaliyetleri hakkındaki haberler genellikle 1500 yılından itibaren doğuda artan problemler sebebiyle geçmeye başlar. Bunlara göre Şehzade Selim, Trabzon'dayken özellikle doğu sınır boylarındaki gelişmeleri, hususiyle de Gürcü prensliklerinin ve Osmanlı Devleti için büyük bir siyasi-dinî mesele oluşturacak olan Şah İsmail'in faaliyetlerini dikkatle takip etti. Bu konuda devlet merkezini bilgilendiren raporlar yazdı. Kaynaklara göre 914'te (1508-1509) Gürcü Kralı üzerine yaptığı bir seferde büyük başarı kazanmış, hatta babası tarafından takdir edilmişti. Ancak II. Bayezid, Şah İsmail'in sınır boylarındaki hareketleri karşısında oğluna "hudutta düşmanları çoğaltmaması" için şu şekilde ikazda bulunmayı da ihmal etmemişti: "teksîr-i a'dâya rızâmız yokdur."[42]

Şehzade Selim de aslında bütün dikkatini Şah İsmail üzerinde yoğunlaştırmıştı. Daha 906 (1501) yılında sınır boylarının muhafazası, bölgedeki kalelerin tamiri ve sahillerin emniyeti için gemi tedarik edilmesinin gerekliliğini vurgularken, Şah İsmail'in hareketleri ve Şirvan'daki durum hakkında devlet merkezine raporlar göndermişti. Bu gelen raporlar üzerine babası da kendisine bir hüküm yollayarak, o tarafların durumunu bilen kimselerin gönderilip bunların daha ayrıntılı haberler toplamasını ve durumun hemen İstanbul'a bildirilmesini istemişti:

> "Sultan Selimşah'a hüküm yazıla ki,
> El-hâletü hâzihi dergâh-ı mu'allâma mektûb ve adem gönderüp (.....) ve Erdebil sûfilerinin ve Şirvan tarafının ahvâlin i'lâm etmişsiz. İmdi gerekdür ki bu kaziyyenün aslı ve hakikati nice ise yarar ve mu'temed kimesneler gönderüp temâm keyfiyet-i ahvâline ıttılâ'-ı küllî hâsıl oldukdan sonra tafsiliyle yazup dâima bu haberden eksük etmeyüp karşu dergâh-ı mu'allama i'lâm edesiz, şöyle bilesiz, alâmet-i şerife i'timad edesiz.
> Tahriren fi evâhir-i Zilka'de sene sitte ve tis'a mie."[43]

Babasından Safevilere karşı sert önlemlere başvurması için aldığı emirler üzerine de sancağının güney sınırlarında bir dizi

41 *Seyahatname*, I, s. 309, 311.

42 İshak Çelebi, *Selimname*, haz. B. Keskin (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 1998, s. 25-26.

43 İ. Şahin-F. Emecen, *Osmanlılarda Divan Bürokrasi Ahkam: II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 tarihli Ahkam Defteri*, İstanbul 1994, s. 32, hük. 111.

askerî harekâta girişmekten geri durmadı. Kaynaklara göre, İspir ve Bayburt'u zapt eden, Erzurum'a kadar olan yerlerin emniyetini sağlamaya çalışan Şehzade Selim, bölgedeki Akkoyunlu/Bayındır beylerinden Ferruhşad ile Mansur beyleri kendi yanına çekti.[44] 1505 Temmuzu'nda İstanbul'a gelen Safevi elçisi Ahmed Bey,[45] bir taraftan dostluk talebini sunarken, muhtemelen diğer taraftan da Şehzade Selim'in sınır boylarındaki bu faaliyetlerinden şikâyetçi olmuştu. Fakat Osmanlı payitahtında şehzadenin bu hareketlerinin destek gördüğü de açıktır. Şehzade Selim, merkeze gönderdiği adamları vasıtasıyla sınır hatlarındaki durum hakkında devlet adamlarını bilgilendiriyordu. Yakın adamlarından –eski Trabzon tekfurunun oğlu olduğu belirtilen sipahilerden– Hüseyin Bey'i İstanbul'a yollamış 1 Cemaziyelevvel 912/20 Eylül 1506),[46] muhtemelen sınırdaki hareketlenmelerden babasını haberdar etmişti.

1507'de de Şah İsmail'in Dulkadıroğulları üzerine yaptığı seferin ardından, adamlarından birini Trabzon sınırlarına yollaması üzerine, sancağının askerlerini toplayarak Erzincan'a yürüdü. Şehre girip muhafızları bertaraf ettikten sonra geri çekildi. Buna karşılık Şah İsmail, 12.000 kişilik yeni bir kuvveti Erzincan'a yollayınca Selim bunları Erzincan civarında karşılayıp tamamen dağıttı.[47] Kaynaklara göre yapılan savaşa bizzat kendisi de katılmış, atından inerek kayalıklara sığınmış Safevi birliğinin üzerine yanındaki adamlarıyla birlikte yürümüş, onları yeniden mağlup etmişti. Ağustos 1507'de, belki de bu sefer dolayısıyla, kendisine babası tarafından gerekli masrafları karşılamak üzere yüklü miktarda nakit ve çeşitli değerli kumaşlarla eşyalar yollanmıştı.[48]

Selim daha sonra Şah İsmail'in baskıları sonucu Akkoyunlu topraklarından kaçmak zorunda kalan Sünni halkı, Trabzon

---

44 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, IX. Defter, nşr. A. Uğur, Berlin 1985, s. 29.

45 Atatürk Kütüphanesi Muallim Cevdet (MC) yazmaları, O.71'de kayıtlı II. Bayezid dönemine ait hazine masraflarını ihtiva eden ruznamçe defterinde elçinin gelişiyle ilgili kayıt 20 Safer 911 (23 Temmuz 1505) tarihlidir (vr. 68b).

46 Atatürk Kütüphanesi, MC, nr. O.71, vr. 92b. Ayrıca başka adamları da merkeze yolladığı anlaşılıyor (vr. 78b, 91a).

47 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, nşr. M. Argunşah, Kayseri 1997, s. 67; S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966, s. 265.

48 13 Rebiülahır 913 (22 Ağustos 1507) tarihli kayıtta, Husrev adlı çaşnigir vasıtasıyla söz konusu para ve eşyaların irsal edildiği anlaşılıyor: MC, nr. O.71, vr. 110a.

bölgesine yerleştirdi.[49] Bu iskân hareketi, bölgenin nüfus profilinde ve dinî yapısında ciddi bir kırılmayı da beraberinde getirdi. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin yazdığına göre 916 yılı sonlarında (Mart 1511) 3.000 kişilik bir kuvvetle Trabzon sınırlarında tahribat yapmak üzere gönderilen Şah İsmail'in kardeşini yakalayıp Trabzon'da hapsetmişti.[50]

Bu yıllarda gizlice İran'a gittiği, hatta Şah İsmail ile karşılıklı satranç oynadığı gibi birçok hikâyenin anlatılmış olması, tarihî gerçeklerle bağdaşmazsa da, onun Safevilerin faaliyetlerine karşı olan atak siyasetinin halka yansımış destanî bir yönünü oluşturması bakımından ilginçtir. Hikâyeye göre bir Kalenderî dervişi kılığındaki Selim ile Şah İsmail, birbirlerini sıkça ziyaret eder, satranç ve harp oyunları oynarlardı. Bir satranç oyunu sırasında Selim, Şah İsmail'i yenmiş ve bu arada güya yüzüğünü bir taşın altında saklamış, nice yıl sonra Tebriz'i fethettiğinde de bu taşı bulup yüzüğü halka göstermişti.[51]

Evliya Çelebi'nin naklettiği bu hikâyeyi, ondan çok önce 1577-1578'de eserini kaleme alan Mehmed Zaim, biraz daha farklı olarak zikretmiştir. Mehmed Zaim hadiseyi pek de inandırıcı bulmayarak mealen şöyle anlatır:[52]

> "Sultan Selim Han Trabzon'da bey iken kalender şeklinde Tebriz'e varıp Şah İsmail ile satranç oynamış. Şahı dört hamlede mat edip, şah mat dediğinden ötürü İsmail elinin arkasıyla şehzadenin sinesine vurarak bre murdar ışık, hiç şah mat olur mu? Tutalım edebin yok imiş, hatıra riayet etmek sende hiç olmaz mı demiş. Ertesi günü Şah İsmail, Sultan Selim'e bin sikke altın bahşiş vermiş, şehzade dahi şahın verdiği altınları saray kapısı önünde şah ata bindiğinde konulan ayak taşı altında kisesiyle birlikte gömmüş. Bu rivayet halk arasında yaygındır ve hiçbir kitapta yer almaz. Fakat bu söze inananlar: 'Sultan Selim, Tebriz'e girdiğinde şahın saray kapısı önüne varıp Kefe dizdarlığından yeniçeri ağalığına getiririlmiş olan yakın adamı Kasım Ağa'ya seslenerek, ağa ağa şahın ata bindiği taşın altına elimle koyduğum bin sikke helal altınım vardır, bunu sana ihsan ettim, deyince herkes merak eder, acaba bu kelamın aslı var mıdır, diye ba-

49 F. Kırzıoğlu, *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1993, s. 84-85.

50 *Künhü'l-ahbâr*, haz. A.Uğur, M. Çuhadar vd., I/2 (Kayseri 1997), s. 926.

51 A. Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, s. 10.

52 *Câmi'ü't-tevârih*, haz. Ayşe Nur Sır, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 309-310.

kışır. Kasım Ağa atından iner, taşın altını yoklayıp kesesi çürümüş çil altınları ortaya çıkarır ve hemen bir mendile koyar. Herkes padişahın kerametinden hayran olur. İşte bu hadise vaktiyle onun şah ile satranç oynayıp altınları taşın altına koymasının delilidir derler. Doğrusunu ancak Allah bilir."

Asıl ilginç ve şüphesiz doğru olmayan başka rivayetler Evliya Çelebi'de bulunur. Evliya Çelebi, teferruatlı bir şekilde onun babasıyla mücadele ettikten sonra dönüp Trabzon'a geldiğini, fakat yerini oğluna bırakıp "terk-i diyar" ettiğini, Acem'e gittiğini Şah İsmail ile satranç oynadığını, Horasan'a kadar uzandığını belirtir.[53] Bir başka yerde de Şah İsmail ile satranç oynadıktan sonra Bağdat'a, oradan Mekke-Medine'ye, Mısır'a yolculuk yaptığını Sultan Gavrî'nin haline vâkıf olduğunu bile yazar.[54] Bu gibi rivayetler, I. Selim'in yaklaşık 150 yıl sonra bile hâlâ halkın zihninden –iyi veya kötü– silinmediğinin bir göstergesi olarak mütalaa edilebilir.

Öte yandan dönemin tarihçilerinden İbn Kemal'de bulunan bir bilgiye göreyse, Şah İsmail Trabzon üzerine saldırmak istemiş, fakat sonra karar değiştirip Maraş yöresine Dulkadırlıların üzerine gitmiş, yanında bulunan ağır topları Erzincan'da bırakmış. Bunların içine çini doldurup toprağa gömdürmüş. Selim ise Erzincan'a saldırarak o mühimmatı ele geçirmiş ve bu bölgeye bir kumandan tayin ederek Trabzon'a dönmüş, Şah İsmail'in toplarını geri alma isteğiniyse reddetmiş.[55]

Kolaylıkla anlaşılacağı üzere Selim, Trabzon'dayken faaliyetleriyle sadece halk hikâye ve rivayetlerine değil, dönemin muasır kaynaklarına kadar intikal eden bir şöhretin sahibi olmuştur.

Yine Celalzade eserinde Şehzade Selim'in Gürcü topraklarına yaptığı akınlardan söz ederken bunu, onun namının Anadolu'da tımarlı sipahiler arasında nasıl duyulduğuna ve şöhretinin nasıl yayıldığına örnek olarak gösterir. Buna göre zulme uğrayan, tımarları ellerinden alınan gayrimemnun kimseler, ortaya çıkan Şah İsmail'e yönelir ve ayrıca Şah lehine Anadolu'da propaganda yapmaya başlarlar. İran sınırlarına yakın bölgelerde bulunduğu için durumun kötüye gittiğini fark eden

---

53 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, nşr. Z. Kurşun, S. A. Kahraman, Y. Dağlı, II (İstanbul 1999), s. 194

54 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, II, 48; daha ayrıntılı olarak X. ciltte bilgi verir: s.56 vd.
IX. Defter, s. 29-30.

Selim ise 914'te (1508) Anadolu'ya Karaman bölgesine haberciler gönderip Gürcüler üzerine akını olduğunu, ganimet almak isteyen gençlerin kendisine katılmasını ister. Ülkenin her tarafından birçok genç ve savaşçı Trabzon'da toplanır ve bu akın seferine katılırlar. Akında binlerce esir alınır, gelenler de aldıkları ganimetten memnun kalır; hatta Selim, hazine için ayrılan kısmı dahi askere dağıtır. Sonra Anadolu ve Karaman yöresinden gelen bu savaşçıların başında bulunanlara hitap ederek, saraydaki idarecilerin tımarlı Anadolu askeri yerine, niteliksiz kul asıllı kimselere önem verdiklerini, onları makam ve mevki sahibi yaptıklarını, bu sebeple Anadolu'dan halkın bir bölüğünün Şah İsmail'e gitmek istediğini, halbuki kendisinin bütün ağırlığı onlara vereceğini, kendiyle birlikte hareket edenlere ve devlete hizmette bulunanlara asıl mevkileri ve dirlikleri dağıtacağını söyler. Ayrıca eğer saltanat makamına geçerse niyetinin halk ve memleket çocuklarını öne çıkarmak ve yanında kılıç sallayan, kahramanlık yapan kimselere hak ettikleri makamları vermek olduğunu, kul asıllılar arasından da temiz inançlı, iş bilir kimseleri elbette yükselteceğini bildirir. Bütün bu söylediklerini gidip halka anlatmalarını, kendisinin bu halis inanç ve niyetinden onları haberdar etmelerini, Şah İsmail'e gitmelerine gerek kalmayacağını da haber vermelerini ister. Bu bilgilerle memleketlerine dönenler, onun yaptıklarını herkese anlatırlar ve bunlar halkta büyük bir heyecan uyandırır, hepsi Selim'in yanına gitme ve ona bağlanma isteği gösterir.[56]

Eserini sonradan kaleme alan Celalzade'nin tamamen I. Selim'e meşruiyet kazandırmak odaklı bu bilgilerinin tarihî kıymeti hiç şüphesiz tartışmalıdır. Zira yazar, Selim'in âsi bir evlat olarak, babasını tahtından edip yerine geçen bir hükümdar şeklinde tasvirini, bu bilgilerle süsleyerek dağıtmak ve meşru olarak tahta geçme hakkını ispatlamak gayreti içindedir.[57] Bununla birlikte burada önemli olan taraf, onun akın düzenleme niyetinin kendi lehine taraftar toplamak gibi bir amaçla da bağlantılı olmasıdır. Zaten ileride görüleceği gibi Selim'in tahta çıkışında –yukarıdaki metne göre– haklarında menfi görüş serdettiği kulların, yani kapıkulu ve tabii ki yeniçerilerin önemli rolü olacaktır. Öte yandan Gürcü prenslikleri üzerine yapılan bu akınların yağma ve tahrip seferi olduğu, yine Gürcü topraklarına yayılma eğilimi içindeki Şah İsmail'e de bir gözdağı ver-

56 *Selimname*, s. 59-61.

57 *Selimname*, s. 27

me amacı taşıdığı açıktır. Dönemin tarihçilerinden Şükri-i Bitlisi, onun üç büyük akın yaptığını yazmıştır.[58] Kemalpaşazade ise 914 yılı başlarında (1508 baharı) Selim'in "gaza" ve "cihad" niyetiyle Gürcistan üzerine yürüdüğünü, daha önce buraya ne Azerbaycan beylerinin ne de Safevilerin el uzatabildiklerini, Akkoyunlu ve Karakoyunluların ise onlarla mecburi bir dostluk içinde bulunduğunu, bu zor işi yalnızca Şehzade Selim'in gerçekleştirip binlerce esirle Trabzon'a döndüğünü, babasına da bir fetihname yazıp yolladığını bildirir.[59]

Bütün bu bilgilerden anlaşıldığına göre: Şehzade Selim, Atabek Mirza Çabuk'un da kılavuzluğuyla Açıkbaş (Kütayis) üzerine sert bir akın yapmış, buranın meliki (hâkimi) olan III. Bagrat'ı itaat altına almıştır.[60] Şehzade Selim'in bu akınlarının altında yatan bir başka sebep de gerek Gürcü prensliklerinin gerekse Karadeniz'in Kafkasya sahillerinde yuvalanmış korsanların sık sık Trabzon yöresine karşı düzenledikleri baskınlar olmalı.

Şehzade Selim'in ayrıca Gürcistan ve Azerbaycan taraflarıyla olan bağlantılarını ortaya koyacak bazı belgeler de mevcuttur. Onun Akkoyunlu beyleri Yakub ve Elvend Beylerle de mektuplaştığı; bu münasebetle Yakub Bey'in Yasavul İsmail Ağa'yı, Elvend Bey'inse Muhiddin Âbid'i Trabzon'a yollayarak dostluk tezahüründe bulundukları dikkati çekmektedir.[61] Ancak Yakub Bey'in 1490'da vefat etmiş olduğu düşünülürse, onunla yapılan yazışmaların Trabzon'a ilk tayin olduğu döneme rastladığı 1487-1490) anlaşılır. Yani bir bakıma Yakub Bey, hayli yoğun siyasi faaliyetleri arasında Trabzon'a yeni tayin olunan genç şehzadeyi elçi ve mektup yollayarak tebrik etmiştir. Elvend Bey ö. 1504) ile olan yazışmalarınınsa muhtemelen Gürcüler üzerine yapılan gaza ve Safevilerin hareketlerinden haberdar olmak amaçlı olduğu ve 1500 yılı dolayında yapıldığı düşünülebilir. Nitekim Selim'in bir tımar tevcih teklifiyle ilgili Ocak 1500 tarihli bir kayıtta, Abgaz (muhtemelen Abhaz) Savaşı'ndan söz etmiş olması bu hususta belirleyici olabilir.[62]

---

58 *Selimname*, s. 66-70.

59 IX. Defter, s. 31-33.

60 Ayrıca tafsilat ve Gürcü kaynaklarıyla mukayese için bkz. Kırzıoğlu, *Kafkas-Elleri*, s. 85-94.

61 Yakub Bey'in iki, Elvend Bey'in ise bir mektubu Feridun Bey'in Münşeatı içinde yer alır (*Münşeatü's-Selâtîn*, İstanbul 1274, I, 268, 269, 370-373.) Bu mektuplarda tarih yoktur. Yakub ve Elvend Beyler hakkında bkz. J. Woods, *Akkoyunlular*, s. 237-251, 265-267.

62 BA, *MAD*, nr. 334, s. 82.

Bu askerî ve diplomatik faaliyetlerinin yanı sıra Şehzade Selim'in Trabzon'daki birtakım önemli idari düzenlemelerde de bulunduğu anlaşılmaktadır. 892-894 (1487-1489) ve 902-906 (1497-1500) tarihli tımar tevcihatıyla ilgili kayıtları havi defterler, bu konuda fikir verir.[63] Ayrıca bu defterlerden yanında bulunan idareciler hakkında da bilgi edinilir. Buna göre hocası Musluhiddin Efendi'dir.[64] Lalalığınıysa sırasıyla İlyas Bey, Sinan Bey, eski Karahisar sancakbeyi diğer Sinan Bey,[65] Nasuh Bey, Kızkapanoğlu Mehmed Bey, Sivas eski sancakbeyi Çaşnigirbaşı Sinan Bey,[66] Süleyman Bey, onun 5 Rebiülevvel 905'te (10 Ekim 1499) Çankırı sancağına tayini[67] üzerine de Fenarizade (Şems Çelebi) Mehmed Bey[68] ve Hamza Bey yapmıştır. 26 Zilhicce 912'de (9 Mayıs 1507) lalası Karlıoğlu Mehmed Bey'di ve onun ardından son olarak Ahmed Bey lalası olmuştu.[69] Selim saltanat davası için hareket ettiğinde, "kapı halkının hıfz u hırâseti için" Ahmed Bey'in lala olarak tayin edilmesini isterken, ona bir sancak da verilmesini teklif etmiş, bunun üzerine lalalara "sancak olmak kanunda yoktur" cevabını almış, sonra da buna bedel hasların lalasına tahsisini talep etmişti.[70] Celalzade, Kanuni Sultan Süleyman dönemi ortalarında yazdığı tarihinde, hasletine ve kültürel donanımına işaret etmek için Selim'in kendisine babası tarafından yollanan lalalara "erbâb-ı marifetten" olmadıkça riâyet etmediği ve bu gibileri geri gönderdiği bilgisi[71] yer alırsa da bunun doğru olması düşünülemez.

Şehzade Selim'in 1487-89 devresinde özellikle Trabzon yöresinde askerî teşkilatı düzenlemeye yönelik bazı tedbirler aldığı, bazı askerî bölgeler oluşturarak yeni atamalar yaptığı dikkati çekmektedir. Mesela Torul yöresindeki tımarlı sipahiler için bir serasker lazım olduğu gerekçesiyle yeniçerilerden Arnavut Kara-

63 BA, *MAD*, nr. 334 ve 17893.

64 BA, *MAD*, nr. 334, s. 76 (Rebiülevvel 904/ Ekim 1498)

65 BA, *MAD*, nr. 17893, s. 336-337 (tayini 18 Zilhicce 893; 23 Kasım 1488)

66 BA, *MAD*, nr. 334, s. 70-71 (tayini 18 Rebiülevvel 903; 12 Kasım 1497).

67 Ö. L. Barkan, "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13, Ankara 1979, s. 307, 309, 356.

68 BA, *MAD*, nr. 334, s. 80-81 (tayini 12 Cemaziyelahır 905; 14 Ocak 1500); krş. Barkan, "İstanbul Sarayları", s. 323

69 MC.nr. 0.71, vr.102b, 200b (s. 401).

70 TSMA, nr. E. 6185/3.

71 *Tabakatü'l-Memâlik*, nşr. P. Kappert, Wiesbaden 1981, tıpkı basım, vr. 21a; Mustafa Âlî de ondan naklen benzeri bilgiye atıf yapar ve lala beğenmeyen şehzade imajını destekler: *Künhü'l-ahbar*, I/2, 1055.

göz'ü tımar vererek bu göreve getirmişti.[72] Yine askerî bölgelerin başında yer alan eski Çepni beylerinin oğullarının tımarlarını ellerinde tutmaları için merkeze başvurmuş ve bu talebi kabul edilmişti. Bunlar arasında Heykel Mehmedi ve kardeşi Mustafa Çepni seraskeri), Çepni oğlu Halil Ağa, Emir Ağa, Zeynelabidin Ağa, Çepni Mehmedi ve oğulları İskender ile İbrahim sayılabilir.[73]

Bu durum Trabzon'da yeni göreve başlamış genç şehzadenin mevcut askerî yapıyı korumaya özen gösterdiğinin bir delilidir. Zira Selim bu şahısların tımarlarının devamını sağlamıştır. Fakat söz konusu tımar teklifi çalışmaları sırasında bazı hatalar yaptığı da anlaşılmaktadır. Nitekim Iskarlazoğlu Todor adlı eski bir mülk sahibiyle ilgili bir kayıt ilginçtir: Buna göre muhtemelen Trabzon'un fethinin ardından yapılan düzenlemeler sırasında sancakbeyi Kasım Bey tarafından İstanbul'a sürgün edilip mülkü tımar haline getirilmiş olan Iskarlazoğlu, sonradan kaçarak Gürcistan'a gitmiş ve oradan da Trabzon'a gelerek eski mülküne talip olmuştu. Bunu yaparken kimliğini saklayarak şehzadeye sığınmak için geldiğini bildirmişti. Şehzade Selim, bu durumu hükümet merkezine bildirirken hata yaptığını kabullenerek "Taşradan istimaletle gelmiş kâfirdir diye gafletle arzname..." yazdığını ifade etmişti.[74] Durum sonra anlaşılınca bu şahsın elinden tımarı alınarak bir başkasına verilmişti.

Şehzade Selim'in ayrıca 1507'de borç para bulmak için Bursa'ya adamlar yolladığı da dikkat çekmektedir. Bunun sebebi yine daha sonraki bir mektubunda da söz ettiği gibi Trabzon yöresindeki gelirlerin azlığıdır.

Annesi Ayşe (Gülbahar) Hatun, Kasım 1511'deki vefatına kadar onun yanında bulunmuştur.[75] Buradayken oğlu Süleyman dünyaya gelmiştir (900/1494). Ayrıca yine burada doğan iki çocuğunun daha adına rastlanmaktadır. Şehzade Salih (ö. 1499) ve Kamerşah Sultan (ö. 1503) adlı bu çocuklar Trabzon'da küçük yaşta vefat etmişlerdir.[76] Hatta kızının ölüm haberi İstanbul'a

---

[72] BA, *MAD,* nr. 17893, s. 135.

BA, *MAD,* nr. 17893, s. 142, 144, 146, 147, 291, 242.

BA, *MAD,* nr. 17893, s. 418, 428 (Recep 894; Haziran 1489)

Annesinin vefatı üzerine merkezden kendisine taziye için Firuz Çavuş vasıtasıyla bazı hediyeler yollanmıştır: 21 Cemaziyelahır 911 (19 Kasım 1505) tarihli kayıt: MC, nr. 0.71, vr. 74a.

Herhangi bir literatürde yer almayan bu çocuklarla ilgili tespitler M. Gologlu tarafından yapılmıştır. 1934'te İmaret mezarlığındaki incelemeleri sırasında bu çocuklara ait mezar taşlarını bulmuş ve metinlerini kitabına eklemiştir (*Trabzon Tarihi, Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2000, s. 30-31)

ulaştığında, babası tarafından taziye için hem kendisine hem de çocuğun annesine hediyeler yollanmıştır.[77] Ayrıca aynı aylarda babasından bir tabip istediği, bunun üzerine Tabip Sinan'ın Trabzon'a gönderildiğine dair bir başka kayda daha rastlanmaktadır. Bu durum muhtemelen aile çevresinde veya kendisinde ciddi hayati tehlike arz eden bir hastalığın varlığına işaret eder.[78]

Yine Trabzon'dayken kızını Gelibolu sancakbeyi İskender Bey ile evlendirdiği, merkezden bununla ilgili hediyeler yollandığı kayıtlıdır.[79] Ayrıca 2 Zilhicce 910'da (6 Mayıs 1505) Hicri yıla göre on yaşına erişmiş olan oğlu Süleyman'ı gösterişli bir merasimle sünnet ettirmiştir. Bu sünnet töreni sırasında babasıyla olan ilişkilerini sıcaklaştırmak istediği de anlaşılmakta. Bu tören için babasından izin istemiş ve Yakub Bey adlı bir adamını hediyelerle İstanbul'a göndermiştir. Yakub Bey gerekli izni aldığı gibi II. Bayezid de değerli torunu için hediyeleri onun vasıtasıyla Trabzon'a iletmiştir. Şehzade Selim bu mutantan hediyelerle oğlunun törenini gerçekleştirmiş olmalı. Merkezden sünnet töreni için yollanan hediyeler içinde kendisine 300.000 akçelik nakit para dikkat çeker. Bu meblağ orta vasıfta bir sancakbeyinin bir yıllık has gelirlerine denk düşer. Yine babası tarafından kendisine kıymetli kumaşlardan mamul kıyafetler de yollanmıştır. Hediyeler dolayısıyla Selim'in bu sıradaki haremi hakkında da bilgi edinmek mümkündür. Buna göre Ayşe (Gülbahar) Hatun valide olarak ön plandadır, Selim'in biri Süleyman'ın annesi olan Hafsa Hatun'un yanında, adı belirtilmeyen bir başka eşi daha vardır. Ayrıca iki de kızı bulunmaktadır.[80]

Selim'in ayrıca Trabzon ve civarında önemli imar hareketlerinde de bulunduğu bilinir. Annesi namına yapılan külliye bu

77 5 Rebiülahir 909 (27 Eylül 1503) tarihli kayıtta Selim'e süslü kırmızı Frenk işi kadife ve biniş kıyafeti olarak da yine Frenk işi altın etekli kadife; adı belirtilmeyen hanımınaysa Bursa çatması kadife kıyafet, battaniye gönderildiği anlaşılmakta (Ö. L. Barkan, "İstanbul Sarayları" *Belgeler*, IX/13,s. 313).

78 T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952, s. 480.

79 9 Cemaziyelevvel 915 (25 Ağustos 1509) tarihli kayıt: MC, nr. 0.71, vr. 168b. Keza çeşitli vesilelerle bu kıza çeşitli hediyelerin merkezden gönderildiğine dair söz konusu defterde başka kayıtlar da vardır: (Aynı Defter, vr. 199b)

80 F. M. Emecen, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar", *Deutsch-türkische Begegnungen: Türk Alman Tesadüfleri. Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli'ye Armağan*, ed. H. Reindl Kiel, S. Kenan, EB-Verlag/Berlin 2013, s. 342-357.

meyanda zikredilebilir. Hatuniye adlı bir vakıf da tesis edilmiştir. Ayrıca merkezden bu binanın inşası sırasında yaptırılan hamam için nakit yardımı yapılmıştır.[81] Şehzade Selim'in özellikle bölgede Trabzon'dan sonra ikinci büyük kale-kent olan Giresun'un imarına özel bir önem verdiği, buraya nüfus takviyesi yaptığı, kendi adını taşıyan bir cami inşa ettirdiği, limanı faal hale getirmeye çalıştığı tespit edilebilmektedir. Belki de burayı babasının muhtemel bir karşı tepkisi yüzünden ikinci bir ana askerî merkez olarak kullanmayı düşünmüştür. Nitekim oğlu Süleyman'a herhangi bir sancak verilmemesi durumunda Giresun'u rezervde tuttuğu da anlaşılmaktadır.

Trabzon'dayken bazı şairlerin ve kültür adamlarının yanında bulunduğu kolayca tahmin edilebilir. Hatta Safevilerden kaçan bazı ulema ve sanatkârın da yanına gelmiş olma ihtimali büyüktür. Böylece onun döneminde Trabzon önemli bir kültür muhiti olmuştu. Mesela Safevilerden kaçan Abdülali Bicerdî'nin, rasat yaparak Trabzon'un konumunu belirlediği ve buna dair "Tuhfe-i Selimiye" adlı bir eser yazarak ona sunduğu tespit edilmektedir.[82]

Ayrıca Trabzon'daki idarecilik yıllarında maiyetindeki hizmetlilere dağıtılan yazlık-kışlık ve bayramlık elbiseler vs. dolayısıyla hazırlanmış bir liste de mevcuttur. Bu liste İstanbul'a geldikten sonra kopya edilmiş olup sadece görevlere temas olunmuş, isimlere yer verilmemiştir.[83]

---

81 22 Recep 910 (29 Aralık 1504) tarihli kayıt: MC, nr. 0.71, vr. 44a.

82 İ.Fazlıoğlu, "Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir", *TALİD*, III/6 (2005), s. 520 (Eserin bir nüshasının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. FY 71'de olduğu belirtilir).

83 TSMA, nr. D. 10184

II. Saltanat Mücadelesine Başlaması

Trabzon'dayken babasının hükümdar olarak gücünün giderek zayıfladığını anlayan ve özellikle Amasya'da bulunan ağabeyi Ahmed'in taht için en önde gelen aday olarak görüldüğünü fark eden Şehzade Selim'in, ağabeyinin padişahlığının oldu bittisini kabullenmesi beklenemezdi. Özellikle 1500-1510 arasında Anadolu'ya yönelik olarak Şah İsmail'in faaliyetleri, büyük bir karışıklığın ortaya çıkışına yol açmış, bundan en çok Orta ve Kuzey Anadolu etkilenmiş, ciddi bir tehlike baş göstermişti. II. Bayezid, başlangıçta bu tehdidin bertarafı için çaba sarf etmişse de karışıklıkların önünü alamamıştı. Yaşının da ilerlemiş olması, her biri ülkenin bir yerinde idarecilik yapmakta olan oğullarının arasındaki taht mücadelesini de kaçınılmaz kılıyordu.

Fakat öteden beri Amasya'da babasının eski sancağında idareci olarak bulunan ve Abdullah'ın ölümüyle en büyük şehzade konumuna gelen Ahmed, neredeyse bütün devlet ileri gelenleri ve kamuoyu tarafından tahtın en güçlü adayı olarak görülüyordu. Hatta eserinin ilk sekiz cildini II. Bayezid'e sunan dönemin tarihçisi İbn Kemal, yukarıda da temas edildiği gibi oğulları içinde babasını en çok seven ve bunu cesurca Fatih Sultan Mehmed'e bile söyleyen Ahmed'i, imalı yolla öne çıkaracak böyle bir anekdota yer vermekten çekinmemişti. Gerçekte bu olayın olup olmadığı belli değilse de, II. Bayezid dahil, Şehzade Ahmed üzerinde belirli bir mutabakatın daha 1500'lü yılların başında oluştuğu açıktır.

Şehzade Selim ise yaptığı faaliyetlerle adını duyururken, ileride taht adayı bir hanedan mensubu olduğunu açık şekilde göstermeye çalışıyordu. Babasının iyice yaşlandığı, Anadolu'da olayların tırmandığı ve Şehzade Ahmed'in taht için giderek daha da öne çıktığı bir anda yeni bir strateji başlatmayı uygun

gördü. Uygulamayı düşündüğü bu planda, oğlu Süleyman da bir bakıma anahtar rolü oynayacaktı.

Selim bu harekete tevessül ederken bir taraftan kardeşleri ve diğer taraftan babasıyla taht için zorlu bir mücadeleyi göze almış bir ruh hali içindeydi. Üstelik etraftan gelen haberlerden, Trabzon'da kazandığı başarıların her tarafta duyulduğunu da öğrenmişti. Şahsında gaza bayrağının yeniden açılacağı, devleti zor durumda bırakan Safevi tehdidinin ancak onun sayesinde bertaraf edilebileceği propagandası yapılmaya başlanmıştı. Özellikle iktidarın belirleyicisi durumundaki yeniçeriler arasında da adı ön plana çıkmıştı. Böyle bir ortamda iktidar mücadelesini Trabzon'dan sürdürmek istemiyordu. Bu bakımdan önce oğlu sonra da kendi için merkeze daha yakın, olaylardan uzak kalmasını önleyecek ve ayrıca gelirleri de yüksek bir başka sancak talebinde bulunarak iktidar oyununu başlattı. İsteklerinin kabul edilip edilmeyeceğini veya iktidar çevrelerinde nasıl karşılanacağını da böylece sınama imkânı bulacaktı.

Önce genel vaziyetin çok kritik olduğu bir zamanda babasına yazdığı bir mektupla halinden şikâyet etti. Sancağının imkânlarının darlığından, serhatte olmakla da sürekli mücadele içinde bulunduğundan, artık burada durmaya takatinin kalmadığından ve babasının kendisinin durumuna bir çare bulmasından söz ederek şöyle demekteydi:

> "..eğer bende-i fakirden kat'-ı nazar olunmadıysa şefkat-i sultani ve inâyet-i hakani diriğ olunmayıp himmet oluna.."[84]

Ancak bu gibi taleplerinin merkezden pek dikkate alınmadığı da anlaşılmaktadır. Çünkü Şehzade Ahmed, diğer kardeşlerinden çok, kendi sancağına nispeten yakın olan kardeşi Selim'in durumunu ve faaliyetlerini dikkatle takip ediyor, vaki isteklerinin kabul edilmemesi için çalışıyordu. Hatta ikisi arasında ilişkilerin de çok bozuk olduğuna dair kayıtlar vardır. Nitekim 1509'a doğru iki kardeş arasındaki gizli çekişme aleni hale geldi. Bunun sebebi de Selim'in 1505'te sünnet töreni olup böylece artık sancağa çıkma yaşı gelen oğlu Süleyman için bir sancak talep etmesi oldu.

Muhtemelen Selim, 1505'ten itibaren dört yıldır oğluna uygun bir sancak verilmesi yolunda nabız yokluyordu. Yapılan talebe merkezden gelen cevapta Sultanönü'nün veya –oranın uzaklığı sebebiyle– daha yakın bir yer istenirse Giresun-Kürtün

84 TSMA, nr. E. 543; Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", s. 75-76.

ve Şiran kesiminin bir sancak haline getirilerek verilebileceği bildirildi. Selim, babasına sert bir karşılık vererek bu tekliflere itiraz etti. Sultanönü'nün uzak olduğunu, bu ana kadar oğullara genellikle babalarına yakın sancaklar verildiğini; Giresun-Şiran kesimininse hayli engebeli, gelirsiz, halkının önemli bir kısmının "Kızılbaş"a yani Şah İsmail'e katılması sebebiyle adeta boşalmış bir bölge durumunda bulunduğunu söyledi. Bu arada böyle bir tekliften dolayı babasına sitem etmeyi de ihmal etmedi ve torununu, dolayısıyla asıl kendisini zor durumda bırakmak için bu şekilde davrandığı imasında dahi bulundu.

Eğer babasının kendisine kızgınlığı, emri ve rızası yokken serhattaki birçok kale ve yeri ele geçirmesinden, Şah İsmail (metinde ondan "Sûfi" diye söz eder) ile mücadele etmesinden kaynaklanıyorsa, buna da bir cevabı olduğunu yazdı: O bunu memleketin sınırlarını genişletmek değil, "İslam'ı sıyânet" için yapmıştı, oğlu Süleyman'aysa kendi sancağına yakın olan Şebinkarahisar'ın verilmesi gerekiyordu.[85]

Buradan anlaşılacağı gibi Şehzade Selim artık babasıyla ipleri koparma noktasına gelmişti. Üstelik sınır boylarında yaptığı mücadelenin merkezde iyi karşılanmadığını da anlamıştı. II. Bayezid, Safevilerden ve Gürcülerden gelen şikâyetleri nazarı itibara alarak onlarla dostluğu tekrar pekiştirmek için başlangıçtaki sert tedbirlerini yumuşatmaya çalışıyor; bunu yaparken de oğlunun mütecaviz hareketlerinden rahatsızlık duyuyordu. Öte yandan Şehzade Ahmed de bu meselede derhâl devreye girmiş, yeğeni Süleyman'a Şebinkarahisar'ın verilmemesi için babası nezdinde çalışmaya başlamıştı. Ayrıca yeni teklif edilen Bolu sancağına dahi itiraz etmişti.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî, Şebinkarahisar teklifi reddedilen Selim'in burayı zorla ele geçirmek için hareket edip sancakbeyini kaçırttığını, onun da gidip II. Bayezid'e durumu bildirdiğini; bu arada Şehzade Ahmed ile Selim'in arasının açılıp bir yaylak konusunda münakaşa ettiklerini, düşmanlık havasının doğduğunu, hatta birbirlerinin adamlarını dahi vurup öldürdüklerini, bir keresinde de Selim'in ağabeyi üzerine yürümek niyetiyle harekete geçtiğini, sonra araya nasihatçıların girip ikisini yatıştırdığını belirtir.[86]

---

85 Bu ilginç mektup TSMA, nr. E. 5970'dedir. Metnin orijinal bir kopyası S. Tansel'in kitabında yer almaktadır (*Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, İstanbul 1966, s. 260-261 arasındaki 27 nolu belge).

86 *Künhü'l-ahbâr*, I/2, s. 932-933.

Böylece Şehzade Ahmed ile arası iyice açılan Selim, ileride şayet ağabeyi tahta çıkarsa, hayatta kalma ihtimalinin bulunmadığını iyice kavramıştı. Bunun için önünde saltanat makamını elde etmek dışında herhangi bir çare kalmamıştı.

Nihayet çeşitli pazarlıklar sonucunda, II. Bayezid oğulları arasındaki dengeyi gözeterek, Şehzade Selim'in oğlu Süleyman'a Kefe'yi verirken, aynı anda Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'a da Bolu'yu tevcih etmişti.[87]

Şehzade Selim ise oğlu Süleyman'a nihayet 6 Ağustos 1509'da Kefe sancağı verildiğinde, artık harekete geçme zamanının geldiğine kani olmuştu. Ayrıca bu sıralarda İstanbul'da durum oldukça karışıktı. Ağustos-Eylül 1509'da vuku bulan büyük deprem İstanbul'da büyük zayiat ve tahribata sebep olmuş, padişah da Edirne'ye gitmek zorunda kalmıştı. Bu zelzelenin ortaya koyduğu karamsar hava ve halk nezdinde bu felaketin dinî kaidelere uymamaktan kaynaklandığı şeklindeki çok iyi bilinen kanaatler, saray ve çevresine karşı olumsuz bir atmosferin oluşmasına da zemin hazırlamıştı.

Bütün bu ortamda önüne çıkan şansı kullanmak isteyen Şehzade Selim, geleceği için iktidarı zorla ele geçirmekten başka bir çare görmüyordu. Bu sırada II. Bayezid'in ölüm döşeğinde olduğu şayiaları ve Şehzade Ahmed'in tahta geçmek için hareket ettiği haberleri, diğer kardeşi Korkud gibi Selim'e de ulaşmıştı. Gerçekten de Bayezid'in hastalığı çok artmış, kendisinden neredeyse ümit kesilmişti. Bu yoldaki haber ve dedikodular sadece taht için hazır bekleyen şehzadeler arasında değil, halk içinde de yayılmıştı.

Selim oğlunu görmek veya götürmek bahanesiyle babasından izin almaksızın Kefe'ye gitti. Venedik balyosu Foscolo'nun

87 18 Rebiülahır 915 (5 Ağustos 1509) tarihli kayıt: MC, nr. O.71, vr. 167b. Bu münasebetle II. Bayezid her iki torununa da "ser-âlem" ile hediyelik kumaş göndermişti. Kefe daha önce de II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmed'e ev sahipliği yapmıştı. Şehzade Mehmed burada vefat etmiş, bu ani ölümü türlü dedikoduların zuhuruna yol açmıştı. II. Bayezid'in hizmetinde bulunan Giovan Antonio Menavino, Mehmed'in atak kişiliğine atıf yapar. Onun Şehzade Ahmed ile ana bir kardeş olduğunu belirtir ve babasına karşı sadakatsizlik yaptığı için onun tarafından zehirletilerek öldüğünü bildirir: *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, çev. Harun Mutluay, İstanbul 2011, s. 121-124. Mehmed'in Kırım hanı Mengli Giray'ın kızıyla evliliği ve vefatıyla ilgili İn'amat defterinde kayıtlar vardır. Evlilik meselesiyle ilgili Mengli Giray ailesine yollanan hediyeler ve ağırlıklar 29 Zilkade 909 (14 Mayıs 1504) tarihlidir. Düğününden az sonra 8 Şubat 1505 tarihli bir kayda göre Mehmed vefat etmiştir (MC. O.71, vr. 28a ve 47b)

raporuna göre eylülün son günü (1510) 56 küçük gemiyle Trabzon'dan yola çıkmış, 10 Ekim'de Kefe'ye ulaşmış ve Kırım hanı tarafından karşılanmıştı.[88] Maceracı, ancak naif bir kimliğe sahip diğer ağabeyi Korkud ise Manisa'ya gelmişti.[89] Şehzade Ahmed de Ankara'daydı.

Kefe'ye Gidişi ve Faaliyetleri

Payitahttaki ve özellikle saraydaki hava tamamen Selim'in aleyhine esiyordu. Şimdi Kefe'ye ansızın hareketi de hiç hoş karşılanmamıştı. Selim'in memleket işlerindeki gevşeklikleri sebebiyle suçladığı vezirler, yaşlı padişahın Ahmed lehine olan temayülünü kuvvetle desteklemekteydi. Paşalardan birine, büyük ihtimalle de başvezir Hadım Ali Paşa'ya gönderdiği bir mektupta, Selim çok açık ifadelerle memleketin içine düştüğü felaketin vezirlerin kötü yönetiminden kaynaklandığını belirtiyordu:

> "Memleketin ahvâli babında su-i tedbirinizden gayri nesne zâhir olmaz.... âleme nizâm verip ve Müslümanlar üzerine musallat olan fitne ve fesâdı def' etmek babında fikr ü salâh ne ise üzerinde mukayyed olasız."[90]

Şüphesiz bu gibi suçlamalar vezirlerin kendisine değil Ahmed'e olan meyillerini daha da artırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Hatta ona cephe alan paşalar, padişahın huzurunda aleyhine konuşmuş, onun kimseyi dinlemediğini, "bağımsızlık" davası güttüğünü, sulhu hiçe sayıp komşu devletlere saldırmasının bunun bir emaresi olduğunu söylemişlerdi.[91]

Selim, Kefe'ye geldiğinde merkezden herhangi bir destekçisi olmadığını anladığı için derhâl Kırım hanı ve Rumeli yakasın-

---

88 *Relazioni di ambasciatori veneti al senato, vol. XIV: Costantinopoli Relazioni inedite 1512-1789*, haz. M. Pia Pedani-Farbis, Podova, s. 16-17; S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 268; Sa'd bin Abdülmüte'al, Selim'in Kefe'ye gidişinde oğlu Süleyman'ı Trabzon'da bıraktığı, daha sonra Edirne'ye gidişi sırasında Süleyman'ın Kefe'ye geldiğini belirtir (*Selimname*, TSMK, Revan, nr. 1277, vr. 21a, 23b). Babası tarafından Nureddin Sarıgörez'in ona nasihat için Kırım'a sevki tarihi Şaban 916 (Ekim 1510) sonu olduğuna göre (MC, nr. O. 71, vr. 210a) Selim'in oğluyla veya ondan çok az sonra buraya gelmiş olma ihtimali yükselir.

89 Şehzade Korkud hakkında bkz. F. M. Emecen, "Korkud", *DİA*, XXVI, s.205.

90 Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 79'daki TSMA, nr. E. 6185 numaralı mektuptan yapılan alıntı.

91 S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 270-271.

daki beylerle irtibat kurmaya çalıştı. Kendisine epey de taraftar topladı. Durumdan büyük rahatsızlık duyan Şehzade Ahmed taraftarı paşalarsa padişahın üzerindeki baskıyı artırıp Selim'in derhâl eski sancağına dönmesinin temini için çalışılmasını istediler.

Bir Osmanlı kaynağında, Selim'in Kefe'deyken Çerkesler üzerine akında bulunmak istediği, durumu öğrenen II. Bayezid'in ona derhâl eski sancağına dönmesi yolunda haber gönderdiği, Selim bu emri dinlemeyince de ona "Benimle saltanata şerik misin..." diye azarlayıcı tonda tekrar emir yolladığı belirtilir. Bunun üzerine Selim'in

> "..Çün beni gazadan men' edersiniz, bari bana Rumeli cânibinde bir sancak verin, muradınızca olayım ve anınla teselli bulayım..."

diye mektup yazdığını bildirir.[92]

Eğer bu belirtilenler doğruysa Selim'in yapmayı düşündüğü işler için öncelikle gereken maddi desteği bulabilmek ve bu arada da durumunu kuvvetlendirmek için Çerkes taraflarına yağma seferi düzenlemeye çalıştığı söylenebilir. Fakat diğer karşılıklı diyalogların doğru olma ihtimali yoktur. Ancak Çerkes taraflarına sefer düzenleme bilgisi, aşağıda bahsedileceği gibi kendisine nasihatçi olarak gönderilen önde gelen ulemadan Sarıgörez Nureddin Efendi'nin raporunda açıklığa kavuşacaktır. Rapordan anlaşıldığına göre aslında Selim'in hedefi Ukrayna'daki (bugünkü Kiev yakınlarında bulunan) Çerkeskirman ve Mankirman (Kiev) adlı kalelerdir.

Mesele büyüme eğilimi gösterince II. Bayezid oğlunu ikna etmek için dönemin tanınmış ulemasından Molla Sarıgörez Nureddin'i (ö. 1522) Kefe'ye gönderdi (27 Şaban 916/29 Ekim 1510).[93] Aslında paşalar daha önce ona Sarıgörez'in geleceğini ve onun sözlerini dinlemesini bildiren bir mektup da yollamıştı. Buna karşılık Selim'in cevabi mektubunda, şayet Sarıgörez Trabzon'a dönmesini nasihat edecekse bunun boş bir teşebbüs olacağını, eğer hâlâ kendisi hakkında iyi niyet besliyorsa burada "mütekaid" olarak kalmasına izin verilmesini, buna da

---

92 Bunun için bkz. S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 271, not 76'daki alıntı.

93 MC, nr. O. 71, vr. 210a'da Mevlana Nureddin'in Selim'in yanına giderken götürdüğü hediyelerin listesi verilmiştir. Ayrıca Sarıgörez için bkz. M. İpşirli, "Sarıgörez Nureddin Efendi", *DİA*, XXXVI, 151-152.

müsaade edilmezse, bu diyarı terk etmekten başka çaresi olmayacağını yazmıştı:

> ...Eğer devletlü hudâvendigârın nazar-ı inâyeti bu taraftan bil-külliye münkati' olunmadıysa ümmiz budur ki ahvâlimiz tedârük olunup maslahatımız görüle ve illâ cevâb-ı şâfi himmet oluna ki, olanca halkımıza icâzet verip dağıtıp feragat-i külli edip bu köşede tekaüd edip padişah-ı âlem-penâhın devâm-ı devleti duâsına meşgul olam, eğer şöyle ki ol vilâyette dahi durmasın diye emr olunursa elimizden ne gelir, emr padişahın, nâçâr terk-i diyâr oluna..."[94]

Gönderdiği nispeten yumuşak üsluptaki bu mektuba rağmen, Sarıgörez ile olan görüşmeleri onun gerçek niyetlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Sarıgörez'in bu görüşmeyle ilgili raporu ilginçtir: Buna göre Sarıgörez, onunla buluştuğunda önce "devletli padişah-ı islam selam ettiler ve hatırınız sordular," demiş ve ardından da padişahın "benim rızamda olmak sa'adet-i dâreyndir," yani baba rızasını almak iki cihanda saadet getirir dediğini bildirmiş. Selim buna karşılık babasının rızasını asla terk etmediğini, bunun büyük bir günah olduğunu da bildiğini, ama eğer "rıza"dan istenen Trabzon'a dönme talebiyse, bunu gökten Cebrail inse ve Peygamber dilese kabul etmeyeceğini de söylemiş. Kendisinin ağabeyi Korkud gibi (vaktiyle Mısır'a gidip sonra dönmesine atıf yaparak) bir yere gittikten sonra geri dönenlerden olmadığını, gayesi için baş vermeye hazır olduğunu, fikrinden asla caymayacağını sert bir lisanla bildirmiş. Sarıgörez'in padişahın emrine itaat etmemenin doğru olmadığı ve birtakım kötülüklere yol açabileceğini söylemesi üzerine de, "Ne gerekse öyle olsun," diye cevap vermiş.[95]

Bu görüşmesini naklettikten sonra Sarıgörez, ayrıca edindiği intibaları da padişaha açık dille belirtmiştir. Selim'in kendisine Anadolu'ya gitmeye asla niyeti olmadığını, şayet ağabeyi Ahmed'in gelirlerine muadil iyi bir sancak verilirse, Anadolu'ya geçebileceğini bildirdiğini yazmıştır. Ayrıca Selim'in istekleri kabul edilmezse, Kefe'de durmayıp başka bir yere gitmesinin kesin olduğunu, hatta Kırım hanı Mengli Giray ile yakınlık kurup hanla birlikte Ruslara ait Çerkeskirman ve Mankirman adlı kaleleri fethetmek, etraftan adam toplamak ve bu kalelerde ika-

94 TSMA, nr. E 6185/9 için bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 80, not 35.

95 TSMA, nr. E. 6382; bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", s. 80. S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 271-272

met etmek fikrinde bulunduğunu ifade etmiştir. Yine Selim'in defterdarının kendisine, şayet şehzadeye Anadolu'da bir sancak verilirse, Şehzade Ahmed'in kendilerini engellemeyeceği bir yoldan bu yeni göreve gitmelerinin sağlanması talebini ilettiğini bildirmiştir.[96] Bu sonuncu ifade, Selim'in her şeye rağmen Anadolu'ya geçme fikrine sıcak baktığına bir işarettir.

Sarıgörez'in Kırım'dayken ayrıca Kırım hanıyla da görüştüğü anlaşılmaktadır. Padişahın mesajlarını Kırım hanına ileten Sarıgörez, Selim'in geri dönmesi için ondan da destek istemişti. Padişahtan aldığı talimat gereği, Kırım hanından, emirlere uyması yolunda Selim'i ikna etmesini talep etmişti. Selim de Mansur adlı bir adamını hana yollayarak görüşlerini bildirmiş, han da ona bir mektup yazmıştı. Nasihatlerle dolu bu mektupta Sarıgörez gibi büyük bir âlimin sözlerine uymasını istiyor, babasının tekliflerini kabul etmesini tavsiye ediyor ve " benim hazret-i padişah rızasına muhalif emre rızam yoktur, şöyle bilesiz..." diyerek bir bakıma tehditkâr bir ifade dahi kullanıyordu.[97] Fakat Selim, Trabzon'a dönmesinin asla mümkün olmayacağını, Şehzade Ahmed'inkine muadil bir sancak verilmesi durumunda ancak Anadolu'ya gidebileceğini tekrarlıyordu.

Sarıgörez'in raporundaki mütalaaları okuyan İstanbul'daki paşalar ve padişah Rumeli yakasına geçmesinin doğuracağı büyük mahzurları görerek, ona Anadolu'da bir sancak vermeyi kararlaştırdı. Seçilen yer Menteşe (Muğla) sancağıydı. Fakat bu teklifi bildiren mektubu alan Selim, tekrar fikir değiştirerek Anadolu'ya geçmeyi reddetti ve Menteşe sancağını istemedi. Kendisinin otuz yıla yakın bir süre Anadolu tarafında nizamı sağlamak için mücadele sürdürdüğünü söyleyip artık Rumeli yakasında durmak istediğini beyan edip Silistre'nin verilmesini talep etti.[98]

Bu fikir değişikliğinin en büyük sebebi muhtemelen kendisini Menteşe gibi bir iç bölgeye çekerek bertaraf etmenin amaçlandığı zehabına kapılmasıdır. Üstelik burası Korkud'un bulunduğu sancağa da yakındı. Muhtemelen kardeşiyle beraber aynı bölgeye getirtilmesinden şüphelenmişti. Bu şüpheleri sebebiyle Anadolu fikrinden tamamen vazgeçerek daha rahat hareket edebileceğini düşündüğü Silistre'yi istemişti.

---

96 TSMA, nr. E. 5490; bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", s. 81-82.

97 Mengli Giray'ın mektubu: TSMA, nr. E. 6382/2; S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 273.

98 TSMA, nr. E. 6185'deki bu mektubun metni için bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 82, not 88.

Aslında şehzadelere Rumeli'de sancak verilmesi gibi bir uygulama yoktu. Muhtemelen Selim de bu durumu gayet iyi biliyor ve bu şekilde merkezin nasıl bir tavır takınacağını anlamaya çalışıp zaman kazanmak istiyordu. Bunun bir başka sebebi de o sıralarda Antalya yöresinde patlak veren Şahkulu Baba Tekeli isyanı olmalıdır. Bu isyan hareketini uzaktan izleyerek kardeşlerinin ne yapacaklarını görmek niyetindeydi. Onların bu mücadelede yıpranması şüphesiz Selim'in işine gelecekti. Bununla beraber büsbütün hareketsiz beklemek taraftarı da değildi.

Bu gelişmeler Şehzade Ahmed'in kulağına da gitmişti. Veziriazam Ali Paşa'ya yolladığı bir mektupta kardeşinin Trabzon'a dönmediğini, eğer dönüşünü sağlamak için Selim'e Şebinkarahisar sancağı verilirse, şimdiye kadar takındığı yumuşak tavrı değiştirip sert şekilde müdahale edeceğini, zira bu bölgenin kendi denetiminde olduğunu;

> "...Madem ki kayd-ı hayattayım, eyâlet-i mezkûre değil, andan bir taş verilmek mümkün değildir..."

diyerek bir taşının bile verilmesine rızası olmadığını bildirmişti.[99]

Bu mektup Selim'in Kefe'ye ilk geldiği sırada ve kendisine Menteşe'nin teklif edilmesinden önce kaleme alınmış olmalı. Ancak Şehzade Ahmed az sonra Şahkulu isyanı sebebiyle dikkatini bu meseleye yoğunlaştırmak zorunda kalacaktı. Onun ve Sadrazam Ali Paşa'nın büyük bir tehdit oluşturan bu isyan dolayısıyla Anadolu'da müşterek hareket ettikleri sıralarda Selim de faaliyetlerine hız vermiş bulunuyordu.

Bir taraftan sözünü dinlemeyen oğlunun, diğer taraftan büyük bir isyan halindeki Şahkulu'nun tehdidiyle karşı karşıya bulunan II. Bayezid, bu nazik durum karşısında evvela oğlunu oyalamaya çalıştı. Menteşe'yi kabul etmeyen Selim'e Anadolu'da istediği bir sancağı verebileceğini bildirdi.

Taktik değiştiren Selim ise asıl niyetinin yıllarca karşılaşmadığı babasının yüzünü görmek ve duasını almak için onunla yüz yüze görüşmek olduğunu söylüyordu.[100] Menteşe sancağını

---

99 Mektuptan alıntılar yapan Ç. Uluçay, Şehzade Ahmed'in Menteşe'nin teklif edildiğinden haberdar olmadığı için yanlışlıkla Şebinkarahisar'ın verildiği duyumuyla bu mektubu kaleme aldığı kanaatindedir ("Yavuz Sultan Selim", s. 82-83)

100 Şehzade Selim, Kırım'dayken babasına devamlı adamlar yollamış, II. Bayezid de bunlara çeşitli caizeler vermişti: Nisan 1511'de Selim'in kapıcılar

istememesinin sebebini, buranın Trabzon'dan bile kötü bir yer olması, gelirinin düşük bulunması olarak gösteriyordu. Ayrıca ağabeyi Ahmed'den yakınarak, onun saltanata davet edildiğini, bunu bildiği için de etrafa "Hünkârın oğulları âsi oldular, ben onların ortadan kaldırılması için asker toplarım, gelip bana katılın," diye hükümler yolladığını, bu durumda halini doğrudan padişaha anlatmak için bizzat yanına gelmek istediğini, onun ellerine teslim olacağını yazdı:

> "... bu zaif dahi iş baştan aşıp gayret ve hamiyet ile helâk olmak mukarrer olduğun müşahede edip bizzat devlet eşiğine yüz sürüp ayağı toprağına halim arz edip devletlü hüdavendigârın çün ben bendesine gazabı olup helâk ve zayi eylemek muradıdır, bari varayım hâk-i pâyına yüz süreyim her ne fermânı var ise yerine kosun deyü bu cânibe gelindi."[101]

10 Mayıs 1511'de Kefe'den ayrılan Selim, askerlerini yüz küçük gemi ve yedi kayığa bindirerek harekete geçti.[102] Onun hareketiyle ilgili merkeze yollanan iki rapordan ilkinde Selim'in Kili'ye gidip burada beklemekte olduğu bildirilirken, ikincisinde onun yanındaki adamlar hakkında bilgi verilir. Buna göre Şehzade Selim, 4 Rebiülevvel 917'de (1 Haziran 1511) Falçı (Kamçı) suyu kıyısına konmuştur. Yanındaki 600 adamı kendisiyle birlikte Trabzon'dan gelmiştir, diğerleriyse Dobruca[103] yöresi sipahisi ve Türküdür; bunların sayısı 1000 civarındadır. Ayrıca Kırım hanının küçük oğluyla (Saadet Giray) birlikte 300 Tatar da yanında bulunmaktadır.[104] Kırım hanının ona kuvvet desteği vermesi, önceki fikrini değiştirdiğini ve şehzadeyle anlaştığını gösterir.

Ayrıca bu sonuncu rapordaki bilgiler Şehzade Selim'in Kefe'deyken Rumeli yakasında onun çağrısına uyup yanına gelenlerin Dobrucalı Türkler olduğunu göstermesi bakımından

---

kethüdası, sonra da oğlu Süleyman'ın bir adamı Edirne'ye ulaşmıştır. 9 ve 13 Haziran'da da yine Selim'in iki adamı daha Edirne'dedir (MC, nr. O. 71, vr. 221a, 222a, 227b).

101 TSMA, nr. E. 6815/7 nolu belge için bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 84-85.

102 Foscolo, *Relazioni*, s. 18.

103 Belgedeki Dobruca kelimesi, metni aynen deşifre eden Ç. Uluçay tarafından okunamamış; eski harflerle verilmiştir. Ayrıca Dobruca, için bkz. K. Karpat, "Dobruca", *DİA*, IX, 482-486.

104 Bu raporlar TSMA, nr. E. 8917 ve 6329'dadır. Metinleri için bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 83, not 41-42.

önemlidir. Zira bu bölge öteden beri Türk gruplarının gelip yerleştikleri, Sarı Saltuk'un faaliyet gösterdiği ve yaşayanlarının çoğunun da Alevi temayüllü olduğu bilinen bir yerdir. Bunların merkezî idareye karşı başkaldıran Şehzade Selim'e destek vermeleri, sosyal-dinî özellikleri açısından garip değildir, asıl ilginç olan taraf, bütün düşüncesi Sünni karşıtı bir anlayışla ortaya çıkan Şah İsmail ve yandaşlarını bertaraf etmek olan Şehzade Selim'in, şimdi yanına onlara benzer inanıştaki grupları toplamış bulunmasıdır.

Yahyapaşaoğlu Bali Bey'in yolladığı bir başka rapordaysa Selim'in Kefe'den yüz gemiyle harekete geçip Akkirman yakınındaki Sarıyer demekle bilinen yere gelmiş olduğu, burada kendisine Kırım hanı tarafından gönderilen 1000 Kazağın katıldığı, bununla beraber Akkirman şehrinin ona kapılarını açmadığı, Kili'ye yollanan dört kayığın da kaleden topa tutulduğu bildirilmektedir.[105] Bu rapordaki bilgiler yine Bali Bey'in bir önceki bilgileriyle kısmen çelişmektedir. Anlaşıldığına göre Selim önce Akkirman'a sonra Kili'ye gelmiş; fakat şehre alınmamış, yanındaki 3000 kişiyle Edirne'ye doğru yola koyulmuştur.

Bu arada Kili'ye geldiğinde, Silistre sancağının kendisine verilmesi için yeniden adam göndermiş, Tuna suyunu geçip babasını görmek için Edirne tarafına doğru yol alırken, iki yayabaşı tarafından getirilen bir hüküm kendisine ulaşmıştı. Bu hükümde, Kefe sancağının verildiği, şayet buranın geliri yetmezse Kili ve Akkirman'ın vergi gelirlerinden bir miktar yıllık meblağın da ekleneceği bildiriliyordu. Ayrıca Silistre hususunda da "Rumeli'den Âl-i Osman'a sancak verilmesinin kanuna muhalif," olduğu belirtilerek teklifi reddediliyordu.

Bunun üzerine Selim, veziriazama hitaben yolladığı mektupta durumu özetledikten sonra, Tuna'yı geçmesine artık gerek kalmadığını bildiriyordu.[106] Fakat merkezden kendi aleyhine oluşan havaya dair bilgiler alıyor, bu hareketleri sebebiyle isyana teşebbüs ettiği kanaatinin kuvvetlendiğini anlamış bulunuyordu. Nitekim paşalara hitaben yazdığı mektupta, kendisine karşı olan bu durumdan rahatsız olduğunu açık şekilde bildirmiş, düşmanlarının "...pâye-i serir-i a'laya asker çekip gelir,"

105 TSMA, nr. E. 3703/1-2. Belgenin faksimele metni S. Tansel'in eserinde yer alır: *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 274, belge nr. 29.

106 TSMA, nr. E. 5443'ten alıntı: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 84, not 43.

diye babasına kendisini âsi gibi gösterdiklerini, bunu önlemek için Edirne'ye doğru geleceğini yinelemişti.[107]

Akkirman dolayına indiğinde kendisini Rumeli beylerinin karşılayışı, bunların içinde şöhretli uç beyi ailelerinin mensuplarının da bulunuşu dikkat çeker. Yahyapaşaoğlu Mehmed, Minnetoğlu Kazgan, Turahanbeyoğlu gibi uç beyi sülalelerinden bazı kimselerden başka, yanında çeşitli idari görevlerde bulunmuş birtakım şahıslar da yer almıştı.[108] Bunların onun yanında yer almaları keyfiyeti, merkez ve uçlar arasındaki bağın niteliğini de oraya koyar. Eski uç beyi aileleri, Selim'in yanında kendilerini merkeze yaklaştıracak bir avantaj elde edeceklerini düşünmüş olmalıdırlar.[109] Selim'in yanındaki kuvvetlerin hayli " renkli" ve birbiriyle uyumsuz yapıda (Trabzon, Kırım ve Balkanlar'daki uç beyi kuvvetleri) olduğu anlaşılmaktadır.

Bu sırada Edirne'de onun ani hareketine karşı derhâl askerî tedbirler alınmaya başlandı. Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa, Selim'i karşılamak üzere yola çıkarıldıysa da ansızın Edirne'ye döndü. Bu geri çekiliş türlü dedikoduların çıkmasına da yol açtı. Hatta bunun saltanat açısından pek hayra alamet olmadığı, Selim'in kuvvetine delil teşkil ettiği şayiaları yayıldı. Bunun üzerine bizzat II. Bayezid harekete geçip Çukurçayırı denilen yere geldi. Selim de burada konaklamış durumdaydı. Ortada tam bir savaş havası hâkimdi, ufak bir kıvılcımın büyük bir yangına dönüşme ihtimali büyüktü. Buna rağmen Selim babasına haber yollayarak kendisiyle görüşme isteğini sürekli olarak tekrarlamaktaydı. Fakat etrafındakilerin de tesiriyle II. Bayezid bu isteğe sıcak bakmadı. Bu arada bir *Selimname* yazarının verdiği bilgiye göre, Selim paşalara başvurarak babasının derhâl tahttan indirilmesini ve yerine üç oğlundan birinin getirilmesinin zaruri olduğunu bildirmişti:

---

107 Mektup için bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 84-85 (Mektuplar: TSMA, nr. E. 6185/5,6).

108 TSMA, nr. D. 5374'de "Kefe'den gelenler" ve "Akkirman'dan beri istikbale gelenler" başlıkları altında isimler verilmiştir. Kefe'den gelen adamları İlaldı Sultanoğlu Mahmud, Gümlüoğlu İskender, Karlıoğlu İskender, Davudbeyoğlu Mustafa Beylerin adı dikkati çeker.

109 Bundan "zorlama" manalar çıkarıp Yavuz'un asıl tahta çıkmasına vesile olanların bu merkez dışı kuvvetler olduğu görüşü hayli naiftir (H. Erdem Çıpa, *Yavuz'un Kavgası. I. Selim'in Saltanat Mücadelesi*, İstanbul 2013: Mevcut literatüre ilmi bir katkı getirmeyen bu kitapta, kaynak kullanım ve değerlendirmelerinde düşülen zaaflara temas etmeyi zaid addediyorum).

"Fikr edüp insafa gelsin şehriyâr
Gayret için birin etsin ihtiyâr."[110]

Bunun üzerine durumu anlayanlar, üzülmemesi için bu bilgiyi padişaha iletmemeyi tercih ettiler ve paşalardan ümit ettiği vaadi alamayan Selim ise babasının kendisiyle görüşmeyi reddetmesinin verdiği hüzünle yeni teşebbüslere girişti. Meseleyi Sarıgörez ile tekrar görüşmek istedi.[111] İkisi arasındaki görüşmeden sonra durum biraz yumuşadı, ona Rumeli'den bir sancak verilmesi konusunda mutabakat sağlandı. Selim'e uygun görülen yer Doğu Sırbistan'da, Belgrad'a 45 kilometre mesafede bir sınır sancağı olan Semendire'ydi.

Selim bu defa bu tevcihata itiraz etmedi, uyumlu bir davranış sergiledi. Onun uysal halinden memnun olan II. Bayezid, ayrıca Vidin ve Alacahisar'ı da sancağına ekledi.[112] Macarların üzerine akın yapmasına izin verdi, aynı zamanda yaşadığı sürece herhangi bir şehzadesine tahtını terk etmeyeceğini bildiren bir ahitname yolladı.[113]

Böylece kriz görünüşte yatışmış oldu ve Selim sancağına doğru yola çıktı. Bu olaylar ve gelişmelerden Şehzade Ahmed de bilgilendirilmişti. Şahkulu isyanı sebebiyle veziriazam Ali Paşa ile birlikte hareket etmekte olan Ahmed, kardeşine Semendire'nin verildiğini duyunca canı çok sıkılmıştı. Ancak endişelenmesi için bir sebep şimdilik görünmüyordu. Zira bu meseleyi halleder etmez derhâl İstanbul'a gelip tahta çıkması için gereken ortam hazırlanmaktaydı. Rumeli beyleri ile Anadolu beyleri onun lehine kazanılmaya çalışılıyordu.[114]

Haberler Selim'in de kulağına gitmişti; o da Semendire'ye gitme konusunda acele etmemekteydi, hatta babasının Edirne'den İstanbul'a dönüşünden şüphelenmişti.[115] Selim ağır ağır ilerleyip Eski Zağra'ya ulaştığında Rumeli beylerini ve askerlerini yanına çağırdı ve Macar Seferini ilan etti. Yaptığı toplan-

110 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 85.

111 Selim bir mektubunda paşaların kendisini asi gibi tanıttıklarını, kendi ahvalinin gerçek durumunun anlaşılması için daha önce Kefe'ye gelen Sarıgörez'in veya başka bir mollanın teftiş için gönderilebileceğini söylüyordu: TSMA, nr E. 6185/12,13.

112 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 87. Bazı kaynaklardaysa Niğbolu ve Silistre'nin eklendiği bildirilir (Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, vr. 31a)

113 S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 279.

114 İshak Çelebi, *Selimname*, s. 59, 81 vd.

115 TSMA, nr. E. 6185; Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 86-87.

tıda yandaşları daha fazla ileri gidilmemesi tavsiyesinde bulundular. Çünkü Edirne'den hoş olmayan haberler geliyordu. II. Bayezid'in hizmetinde bulunan Giovan Antonio Menavino'ya göre Selim, "babasının iki paşasıyla dost olmuştu ve onlarla yazışıyordu. Paşalar ona fazla uzaklaşmamasını tavsiye ettiler, çünkü babası artık yaşlanmıştı, öldüğünde onun yanında bulunursa kolayca tahta geçebilirdi."[116]

Öte yandan Selim, Şahkulu olayında Ali Paşa'nın yenilip hayatını kaybettiğini, bunun üzerine padişahın İstanbul'a hareket ettiğini ve yerine Şehzade Ahmed'i getireceğini duymuştu. Babasına yazdığı bir mektupta bunu şöyle ifade etmişti:

> ..Rumeli livalarından Semendire livası bendenize sadaka olunup akın etmek için icazet buyruldukda, bazı akıncılar cem' etmek sadedinde iken, bazı sipahiler ve subaşılar cem' olunup Zara Eskisi'nde sâkin olup tedarikde iken nâgâh Anadolu tarafından Kızılbaş üzerine Ali Paşa ile gönderilen asker münhezim olup ve Ali Paşa dahi alındığı haberi muhakkak alındıkda devletlü hunkâr yümn ü ikballe İstanbul'a müteveccih oldu, şol kasdla ki emrem Sultan Ahmed'i getirtip memleketi ona ısmarlayıp kendiler feragat edeler deyü istima olundu..."[117]

Babasıyla Savaşı

Ağabeyinin saltanatının kararlaştırıldığı kanaatine artık iyice sahip olan Selim, babasıyla yaptığı ahdin bozulduğunu düşünerek derhâl Edirne'ye doğru harekete geçti. Yanında topladığı kuvvetler muhtemelen –kaynakların daha fazla göstermesine rağmen– 20.000'i bulmamaktaydı. Edirne'ye girip şehrin kontrolünü kendi adamlarına verdi ve oradan babasının peşine düşerek Çorlu'ya kadar geldi. Baba, oğul Çorlu'ya yakın Uğraş mevkiinde karşılaştı ve iki tarafın askeri arasında gerilim dolu bir bekleyiş başladı. Şurası muhakkaktır ki Şehzade Selim, babasıyla bir çarpışmaya girmek istemiyor, gücünü göstererek kendisinin de bu iktidar oyununda kuvvetli bir aday olduğunu benimsetmeye çalışıyordu. Hatta babasına bir adam yollayarak aralarındaki sözün neden bozulduğunu da sormuştu. Tam bu sırada Şehzade Ahmed taraftarı bazı ileri

116 Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 126.

117 TSMA, nr. 1227'deki bu mektup için bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", 90, not 57.

gelen şahıslar, II. Bayezid'e oğlunun hayli "renkli" ordusunu göstererek, böyle davranmasının bir iyi niyet göstergesi olamayacağını söylediler. Bu kadar kuvvetle gelinmesi, ancak kötü bir amacın eseri olabilirdi. Bundan çok etkilenen II. Bayezid, kızgınlıkla, derhâl zor kullanılarak oğlunun uzaklaştırılması emrini verdi.

Yavuz Sultan Selim'in saltanatı döneminde yazılan ve *Selimname* denilen kaynakların hemen hemen tamamı, buradaki savaşı ilk başlatanın II. Bayezid olduğunu, Selim'in babasının bu saldırısını beklemediğini ve askerlerine ısrarla kılıç kaldırmamalarını tembihlediğini bildirirler. Bu kaynakların bazılarında da Selim'in, saldıran babasının askerlerine karşı küçük bir direnişin ardından doğru dürüst savaşa girmeksizin çekildiği belirtilir. Halbuki burada iki taraf arasında ciddi bir çarpışma yapılmış olduğu Batılı kaynaklardan da anlaşılmaktadır. Babasının eğitimli kuvvetlerinin saldırısı üzerine Selim'in yanındaki toplama birlikler, özellikle Tatarlar, bilinen savaş usulleri gereğince çevirme harekâtına girişmiş, fakat kapıkulu askerleri karşısında başarısızlığa uğramışlardı.[118] Topçuların ve tüfekçilerin yoğun ateşi de Tatar süvarilerinin dağılmasında rol oynamıştı.[119] Hatta bizzat Selim'in kendisi çok zor durumda kalmış, etrafının çevrildiğini görünce, "Karabulut" adlı atının sayesinde çemberi yarıp kaçmaya başlamış, kendisini takip edenlerden ise yakın adamı Ferhad Bey'in mukavemeti sayesinde kurtulmuştu.[120] Genellikle Selim'in aleyhine ifadelere rastlanan yazarı meçhul eserlerde, onun "sınıp cümle esbabını ve hazinesini koyup kaçtığı," belirtilir.[121]

Kara Hüseyin Ağa adlı birinin sonradan I. Selim'den bir memuriyet istemek için yazdığı arzda, bizzat katıldığı Uğraş Savaşı'ndaki durum hakkında bazı ilginç bilgiler verdiği dikkati çeker. Buna göre bu şahıs Selim geri çekilirken ona at getirtilmesi için gayret etmiş, hatta paşaya (muhtemelen Ferhad Bey)

---

118 Venedik kaynaklarından naklen bkz. N. Iorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. N. Epçeli, II (İstanbul 2005), s. 263. Ayrıca Venedik elçisi A. Foscolo'nun raporu, *Costantinopoli Relazioni*, s. 24-25.

119 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 89. Burada da ciddi bir savaş tasviri yapılır. Ayrıca Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, vr. 33b-34b.

120 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 160-161; Hadidî, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. N. Öztürk, İstanbul 1991, s. 366.

121 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Fr. Giese neşri, haz. N. Azamat, İstanbul 1992, s. 134. Ayrıca bir başka anonimdeki benzeri bilgi için bkz. *Tarih-i Âl-i Osman*, haz. Ömer S. Kurmuş, Bursa 2012, s. 71.

Selim'in yanından ayrılmaması için telkinatta bulunmuş, sağ kanattaki hazinedarbaşını da kaçarken engellemiş; tam bunları yaparken üzerine saldıranlar tarafından atından düşürülüp esir alınmış. Bu durumdayken dahi Selim'in peşine düşen Çakıroğulları'ndan birisine yanlış yol tarif ederek şaşırtmış.[122] Burada anlatılanlar Selim'in bu savaş sırasında çok ciddi bir tehlike atlattığını açık şekilde göstermektedir.

Bu savaş sırasında II. Bayezid'in yanında bulunan Menavino biraz daha farklı olarak olayı tafsil eder: Ona göre Selim, II. Bayezid'e sahte bir mektup göndererek, kendisi için "İstanbul'a tahta geçmek için hareket ettiği bilgisini," sızdırdı. Bunun üzerine II. Bayezid hemen yola çıktı, Selim ise Edirne'ye gelip burada kendini sultan ilan etti. Ardından da babasından önce İstanbul'a "bir sultan olarak" ulaşmak için hemen hareket etti. Babasının birliklerine yarım mil kadar yaklaştı ve onu geçmek için daha da süratlendi. Bayezid bunu görünce derhâl savaş tuğlarını diktirdi, bayrakları açtırdı. Selim ile daha önce anlaşan paşalar II. Bayezid'i vazgeçirmeye çalıştılar, bahane olarak da Selim'in ordusunun fazlalığını ileri sürdüler. Bunun üzerine Bayezid adamlarının sayısının az, ama onlardan daha güçlü ve cesur olduğunu söyledi. Ardından da şunları ilave etti:

> "Rüzgar aleyhime de olsa kendi zaviyemde çok haklıyım. Bu hakkı silahlarıyla asla alamayacaklar. Eğer benim oğlum, baba sevgisini bir yana bırakıp bana karşı gelme cüretini gösterdiyse bu defa zafer kazanamayacak. Ama sizler susuyorsunuz."

Sonra iki taraf arasında vahşice bir savaş oldu. Selim'in askerleri karşı koyamayıp çekilmek zorunda kaldı, Selim de siyah atına atlayıp gizlice oradan uzaklaştı.

II. Bayezid, Selim'in öldürülen adamlarının başlarından bir kule yaptırdı. Sonra adamlarını saydırdı ve 700 kadarının savaş meydanında kaldığını anladı. Selim ise 8000 adamını kaybetmişti.[123] Genel anlamda iki taraf arasında çetin bir savaş yaşandığını ortaya koyan bu beyanın içinde bazı abartılı ifadeler olmakla birlikte, II. Bayezid'in çevresinde Selim'e meyyal bir hizbin mevcut olduğu hemen dikkati çeker. Bu savaş vesilesiyle II. Bayezid'in yararlılığı görülenlere hediyeler verdiği de görül-

122 TSMA, nr. E 10161; metin için Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 88, not 51.
123 Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 126-128.

mektedir. Keza Abayî adlı bir şair savaşla ilgili olarak II. Bayezid'e "Tarihçe-i İnhizâm-ı Selim Beğ" adıyla bir eser sunmuş ve kendisine caize verilmiştir.[124]

Savaştan güçlükle kurtulabilen Selim, Vize'ye, oradan Aydos'a, ardından da Ahyolu'na geldiğinde etrafında 3.000 kişi bulunuyordu. Çaresizlik içinde Kefe'ye dönmek zorunda kaldı (8 Cemaziyelevvel 917/3 Ağustos 1511). Bu yenilgi ve uğradığı başarısızlık yaygın şöhretini oldukça gölgelemişti. Bir kaynağa göre Kefe'ye gitmek üzere Kırım serhaddine vardığında Kırım hanı onu karşılayıp teselli etmiş, bu yenilginin önemi olmadığını, vezirlerin ve ümeranın bundan dolayı Şehzade Ahmed'e meyletmelerinin de beklenemeyeceğini, isterse ona asker verip tahtı almasını sağlayabileceğini söylemiştir. Fakat Selim niyetinin tahta geçmek olmadığını belirttikten sonra, babasının ihtiyarlığı ve hastalığı sebebiyle bütün işleri vezirlere bıraktığını, onların da memlekette karışıklığa sebep olduklarını, ayrıca kardeşlerinin bu duruma mani olacak nitelikte bulunmadıklarını, bu sebeplerden ötürü de maksadının babasının elini öpüp ondan bir miktar asker tahsis etmesini isteyerek bütün bu karışıklıkları bertaraf etmek olduğunu beyan etmiştir.[125]

Gerçekten de Selim'in meyus olması için bir sebep yoktu; çünkü en başta gelen rakibi Şehzade Ahmed bu sıralarda Şahkulu isyanında pek de başarılı olamamıştı. Şahkulu isyanı aslında Şah İsmail'in tahrikiyle ortaya çıkmış bir isyan hareketinden ziyade, 1509 depremi ardından yaşanan kaos ortamı ile II. Bayezid'in öldüğü şayialarından etkilenen ve Şah İsmail hareketine de sempati duyan kesimlerin Osmanlı payitahtını ele geçirerek dinî-mezhebî bir ihtilali gerçekleştirme düşüncesinden kaynaklanmaktaydı.

Bayezid'in öldüğü, oğullarının birbirine düştüğü, artık büyük kurtuluş zamanının geldiği, Osmanoğullarının süresinin dolduğu, kendisine bütün yeryüzünün hâkimiyetinin verildiği, gökyüzünden kılıç indirildiği, bununla bütün milletleri hükmü altına alacağı beyanıyla harekete geçen Şahkulu Baba Tekeli adlı tarikat şeyhinin önderliğinde Batı Anadolu kesimini ve Karaman bölgesini büyük bir karışıklığın içine iten bu isyan sı-

124 MC. 0.71, vr. 232b (s. 454: 1 Ağustos 1511).

125 Bu kaynaktan alıntı için bkz. S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 282, not. 146.

rasında hükümet kuvvetlerinin başarısızlığı ve bunların Bursa dolayına kadar gelmeleri, o sıralarda Selim meselesiyle uğraşan merkezî idareyi zor durumda bırakmıştı.[126]

İsyanın başladığı yerde idarecilik yapan Şehzade Korkud'un eşyalarının yağmalanması, onun bu isyanla ilgileneceği yerde saltanatı ele geçirebilme ümidiyle ansızın eski sancağı olan Manisa'ya dönmesi, buradayken de Şahkulu tarafından sıkıştırılması; ayrıca yine Şahkulu'nun üzerine sevk edilen Anadolu beylerbeyi Karagöz Paşa (22 Nisan 1511), Karaman beylerbeyi Haydar Paşa ve ardından da Şehzade Ahmed ile birlikte bu isyanı bastırmakla görevlendirilen veziriazam Hadım Ali Paşa'nın bozguna uğrayıp öldürülmeleri (2 Temmuz 1511), Şehzade Ahmed'inse ona karşı hiçbir şey yapamaması merkezî idarenin ciddi bir itibar kaybına uğramasına yol açmıştı. Bu durumdan rahatsızlık duyan bazı paşalar ve özellikle yeniçeriler de şimdi artık Rumeli'ndeki uç beyleriyle daha koyu bir bağ kurduğu anlaşılan Şehzade Ahmed'den tamamen soğumuştu.

II. Bayezid İstanbul'a döndükten sonra, daha önce Şehzade Ahmed'i Şahkulu isyanı için görevlendirdiğinde ona karşı daha müsamahakâr davranıyor, ancak Korkud dahil üç oğlunun hukukunu kendisi hayattayken birbirlerine çiğnetmek de istemiyordu. Nitekim Şehzade Ahmed'in, Şahkulu isyanı için Amasya'dan yola çıktıktan sonra yolladığı mektupta, onu çocuklarına karşı çok merhametli olmakla suçlaması dikkat çekicidir. Hatta Ahmed, eğer bu merhamet âsilik yapan iki oğlunu (Korkud ve Selim) tedip etmeye mani oluyorsa, o vakit kendisinin bunu gerçekleştirebileceğini ifade ediyordu. O kadar ki Selim'e Rumeli'den sancak verilmesi karşısında büyük bir hiddete kapılarak, ona neredeyse bütün Rumeli'nin bağışlanmış olduğunu, saltanatını ilan etmemesi için geriye bir tek sikke bastırması ve hutbe okutması kaldığını söylüyor; bu durumda isyan bayrağını çekerek Bursa'da oturup Anadolu'dan Rumeli'ye bir kimseyi geçirmeyeceğini bildiriyordu.[127] Bu hezeyanı Selim'in mağlubiyete uğrayıp Kefe'ye dönüşüyle yatışmış olmalı.

---

126 İsyan için F. M. Emecen, "Şahkulu Baba Tekeli", *DİA*, XXXVIII, s.284-286; F. M. Emecen, "İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi mi?: Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar", *Ötekilerin Peşinde*: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan, haz. M. Öz, F. Yeşil, İstanbul 2015, s. 521-534.

127 TSMA, nr E. 3062; kısa bir alıntı: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", s. 89, not 55.

Hadım Ali Paşa'nın hayatını kaybetmesi, kardeşlerin rekabetinde sessizce beklemekte olan ve bir ölçüde taht için güçlü bir aday olması beklenen oğlu Şehinşah'ın[128] da tam bu sırada vefatı, II. Bayezid'i çok üzmüş ve İstanbul'dayken Şehzade Ahmed taraftarlarının baskısı karşısında iyice bunalmaya başlamıştı. Bundan rahatsızlık duyan padişah, Ahmed'i oyalamaya çalışarak artık önemli bir tehlikenin bulunmadığını, sancağı Amasya'ya dönmesi gerektiğini bildirmişti. Hatta Şehinşah'tan boşalan Karaman'ın da Ahmed'e verilmesi gündeme gelmişti. Fakat Ahmed, Selim'in Kefe'ye kaçtığını Yenişehir'deyken öğrenince babasının yanına gelmek arzusunda ısrarcı oldu. Bunu önce istemeyen Bayezid, sonunda baskılara daha fazla dayanamayarak onu İstanbul'a davet etti. O sırada Gebze'ye kadar gelmiş olan Şehzade Ahmed, Üsküdar'a ulaştı. Lalası Yularkısdı Sinan Bey'i İstanbul'a yollayıp padişahlık meselesi için çeşitli kesimlerin nabzını yoklattı. İkinci vezir Mustafa Paşa, Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi, Hasan Paşa, Nişancı Tacizade Cafer Çelebi koyu bir Şehzade Ahmed taraftarıydılar. Bunlar Şehzade Ahmed'e karşı tepkili olan yeniçerilerin ve Selim'e taraftar olanların elinden bir şey gelemeyeceği kanaatindeydiler. Hatta yeniçeriler için "İt ağzında kemik tutar, bunlara kemik atalım," diyerek onlara verilecek birkaç akçayla muhalefetlerinin söndürüleceğini düşünmekteydiler. Fakat durum hiç de böyle gelişmedi. Bu konuşmalardan haberdar olan yeniçeriler:

> bize mültefit olmayıp Sultan Ahmed'i getirirsiniz, bizim için it ağzında kemik tutar dersiniz, bilin ki biz köpek değiliz, aslanız, bize gıda olarak kelle gerektir, vallahülazim cümlenizin başını keseriz."

mealinde kâğıtlar yazarak her tarafa astılar.[129]

---

128 Şehinşah'ın 5 Rebiülahır 917 (2 Temmuz 1511) gününün gecesi vefat ettiğini annesi İstanbul'a bildirmiştir: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 123: TSMA, nr. 3058 (10 Rebiülahır 917; 7 Temmuz 1511). Konya gibi güçlü bir muhalefet merkezinde bulunan Şehinşah'ı itibarının döneminde öne çıktığı söylenebilir. İdris-i Bitlisî de *Kanun-ı Şehinşahi* adıyla bilinen eserini onun namına kaleme almıştır. Bu eser yanlışlıkla hep Kanuni dönemine atfedilir (V. Genç, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bitlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Bihişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 1-5). Şehinşah'ın II. Bayezid tarafından çok sevildiğini Menavino da yazar. Onun cenaze merasimini yaptıran II. Bayezid sancağını Şehinşah'ın oğlu Mehmed'e vermişti: Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 124.

129 Nihali Çelebi'den Selim'in hocası Halimî Çelebi'ye mektup: TSMA, nr. 3197: Metni için Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim..." *Tarih Dergisi*, sayı 10, s. 120, not 7.

Ancak bunlara önem verilmedi ve Ahmed'i karşılamak üzere hazırlıklara başlandı. Şehzade Ahmed'in Üsküdar'a geldiği günün gecesi, 21 Eylül 1511'de yeniçeriler bir toplantı yaparak Şehzade Ahmed'in durumunu tartıştılar. Toplantıda Şehzade Ahmed'in aleyhine epey sözler edildi, hatta Şahkulu isyanındaki beceriksizliğine atıf yapılarak: "...birkaç ayağı çarıklı Türkten korkup kaçana hiç saltanat verilir mi," dediler. Selim'in faziletlerini öne çıkardılar ve ondan başkasına tabi olmayacaklarını söyleyip sokağa döküldüler.[130] Bağırarak silahlı oldukları halde, dört kola ayrılıp Tacizade Cafer Çelebi, Mustafa Paşa, Hasan Paşa ve Müeyyedzade'nin evlerini yağmaladılar. Sayılarının 5.000 kişi olduğu belirtilen yeniçeriler, ağaları vasıtasıyla II. Bayezid'e de haber gönderip bu dört kişiyle birlikte Ahi ve Mirim Çelebilerin İstanbul'u terk etmesini istediler; Şehzade Ahmed'in de nereden geldiyse oraya gitmesi gerektiğini, eğer bu olmazsa asıl "fesat"ın nasıl olacağını o vakit göstereceklerini bildirdiler.

Divandaki paşalar ve padişah bu zor durum karşısında Mustafa Paşa hariç diğerlerinin görevlerinden alınmasını uygun gördüler. Yeniçerilerin takibine uğrayan ve canını güçlükle kurtaran Yularkısdı Sinan Bey'den vaziyeti öğrenen Şehzade Ahmed, hemen Üsküdar'dan çekildi ve artık tahtın kendisi için çok uzak olduğunu anladı. Bunun verdiği inkisar hisleriyle güç kullanarak devlete hâkim olma hülyaları içinde, önce Anadolu'yu ele geçirmeyi sonra da Rumeli'ye geçmeyi planladı. Süratle Konya'ya gitti, oradaki Şehinşah'ın oğlu Mehmed'i yakalayıp hapse attı ve oraya yerleşerek müstakil bir hükümdar gibi davranmaya başladı. Fakat sebep olduğu karışıklıklarla Anadolu yeniden yangın yerine döndü.[131]

Bu anlamda bazı bilgiler veren Menavino, Ahmed'in "Anadolu'nun sultanı" gibi davrandığını, oğulları Alaeddin ile Murad'ın da yanında, babasının amellerine uygun hareket ettiklerini yazar. Ona göre bu, bardağı taşıran son damla olmuştur. II. Bayezid derhâl paşalarla istişare edip onların tavsiyesiyle hareket etmiştir. Paşalar ona Selim ile anlaşarak ona bir ordu verip derhâl başkumandan olarak Ahmed'in üzerine sevkedilmesini teklif etmişlerdir. Zira bir paşanın, sultanın oğluna karşı ordunun başında harekete geçmesi yakışık almayacaktır, zaten

---

130 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 189; S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 289-291.

131 Ahmed'in durumuyla ilgili bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim", sayı 10, s. 121-124.

kimse de bu duruma düşmek istemez. Bunun için hanedandan biri olarak Selim'in bu işi üstlenmesi uygun olacaktı. Aslında paşalar Selim'i İstanbul'a getirtmek için böyle davranmaktadır. II. Bayezid buradaki ince oyunu iyi anlamadığı için bu görevi oğluna vererek kendi sonunu hazırlamıştır; ancak onun da bir başka planı vardı.[132]

Bütün bu gelişmeleri adamlarından haber alan Selim, artık taht yolunda önemli bir merhale kazandığının farkına vararak rahatlamıştı. Yeniçerilerin kendisine destek vermesi son derece mühimdi. Hatta ulaşan haberlerde, artık ona karşı kimsenin duramayacağı, Edirne'ye gelmesine hiçbir mani kalmadığı, Rumeli beylerinin de onun tarafında olduğu yolunda istihbarat geliyordu.[133]

Selim, Kefe dolaylarındayken babasına yumuşak ifadelerle mektup yazmış ve padişahın kendisi hakkındaki emri ne olursa olsun ona uyacağını ifade etmişti. Şehzade Ahmed'in Konya'yı zorla alması da onun işine gelmiş ve durumunu daha çok güçlendirmişti. Zira artık ağabeyi bir âsi konumuna gelmişti.

Nitekim Şehzade Ahmed de İskender Bey'e yazdığı mektupta bu durumdan yakınmıştı. Konya'yı almasıyla birlikte, İstanbul'daki bazı kimselerin yeniçerilerin zoruyla Selim'e haber gönderip kendisi aleyhine yeni tertiplere giriştiklerini, Anadolu'dan asker toplamakta olduğunu bildiklerini; bu arada Rumeli beylerinin yeniçerilerle birlikte hareket etmeye başladığını öğrendiğini, yeniçeriler aleyhine söylemediği sözlerin her tarafta yayıldığını, kendisini ortadan kaldırmak için Selim'i başa geçirip üzerine yürümek niyetinde olduklarını yazmıştı. Ona göre: Yeniçeriler divana gelip II. Bayezid'e çok ağır sözler söylemişler: "Sen artık işten kaldın, bize padişah gerek, öyle olsa biz dahi Selim Beyi padişah eyledik," diyerek "padişahımız Selim Bey'dir, taht ve memleket onundur," şeklinde bağırmışlardı.[134]

Öte yandan II. Bayezid'in oğlunun hukukuna halel getirecek ve onu daha önce verilen sancağından azledecek bir karşı atağa geçmememiş olması hayli ilginçtir. Bunda muhtemelen İstanbul'daki baskıların ve Anadolu'daki karışık durumun rolü vardı. Hatta II. Bayezid, Selim taraftarı oldukları anlaşılan askerin önde gelenleriyle müşavere ederek, oğlunun Kefe'de oturması

132 Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 130.

133 TSMA, nr. E. 3197.

134 TSMA, nr. E. 2667; Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 124, not.15.

ve sancağına kendi namına bir adamını göndermesi hususunu görüştüğü anlaşılmaktadır. Bu vesileyle divana çok yakın erkândan biri olduğu anlaşılan "Hacı" rumuzlu biri, olup bitenler hakkında Selim'e bazı bilgiler vermiş ve onun nasıl davranması gerektiği konusunda çeşitli tavsiyelerde bulunmuştu. Buna göre II. Bayezid'in oğlunun durumuyla ilgili olarak sekiz yayabaşıyı müşaverede bulunmak üzere yanına çağırttı. Onlara mealen şöyle dedi:

> "Oğlum Selimşah'a ızhâr-ı âtıfet edip Rumeli'nden sancak verdim. Ama şimdi fikr ettim ki verilen sancaklar hududu İstanbul sınırlarına kadar gelir dayanır imiş. Kullarımın rahatça varıp gelmesine bu durum ciddi engeller çıkarır ve ayrıca fesada da bais olur. Bu bakımdan emrettim ki oğlum devletle Kefe'de mütemekkin olup yarar bir adamı sancağın zapt etsin ve aramızdaki bağlar kesilmesin, siz bu tedbire ne dersiniz?"

Bu suale şaşıran, muhtemelen Selim yanlısı yayabaşılar padişahın dediklerine ses çıkarmadılar, ama dışarı çıktıklarında bu tedbirin büyük bir fitneye yol açacağını vezirlere söylediler. Rapor sahibine göre bu durum epey bir tartışmaya yol açmış, hatta Yunus Paşa divana girerken "vezaretten bizârım" diye halinde şikâyet bile etmiş. Korkud taraftarı kimseler abartılı bir lisanla Selim'e neredeyse Yenicehisar'ın (Rumelihisarı) bile verildiğini, hatta eğer Galata vakf olmasa orayı bile vereceklerini söyleyip tartışmayı sertleştirmiş. Bu sırada Eflak'ta olaylar çıkınca buraya gönderilmek istenen Yunus Paşa, "emre mutiim lakin devletlü şehzade anda iken varmam su-i edebdir" diye cevap vermiş.

Bu durumu aktaran Hacı, Selim'e nasihat edip bu gelişmeler karşısında serinkanlılığını korumasını, babasına hemen elçi gönderip her ne isterse yerine getireceğini bildirmesini ifade ettikten sonra:

> ..her ne hüküm ki ola emre muti'liğim devletlü babam bu ibrâmımızı dahi ma'zûr buyurup sadaka olunan sancakda temekkün için bir mahal ta'yin oluna ki anda mütecaviz olunup zikr olan mahzur dahi lazım gelmeye, ma'lûmdur ki Kefe dar yerdir, Müslümanlar şimdiye dek hayli müzâyakamız çekmişlerdir"

şeklinde tevazuyla mektup yazmasını tavsiye etmiştir.[135]

---

135 TSMA, nr. E. 7967: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 9, s. 89.

Anlaşılacağı üzere II. Bayezid oğlunun Kefe'de kalması hususundaki manevralarını hâlâ sürdürüyordu, ama artık Selim yanlısı hizip hayli güçlenmiş durumdaydı.

Aslında Selim'in af dilemesi, II. Bayezid'i çok memnun etmişti.[136] Yusuf adlı birinin Selim'e yazdığı mektup, bu gelişmeler hakkında ilginç bilgiler ihtiva eder. Bu mektupta Yusuf, Şehzade Ahmed'in Konya meselesi dolayısıyla tarafına yollanan yayabaşılara değer vermediğini, bunların İstanbul'a döndükten sonra Ahmed'in isyan durumunda olduğunu bildirdiklerini, bunu işiten yeniçerilerin toplanıp yeniçeri ağasını sıkıştırdıklarını anlatmaktadır. Ayrıca bu mesele üzerine padişahın bizzat kendisini çağırarak ona

> "Oğlumu askerime baş diktim, vallah, billah, tallah hiç bir şekilde bunu hile olarak anlamasın, hemen buraya gelsin, ondan sonra kendisi ne isterse yerine getirilir, bana danışsın, işte kul, asker, hazine ve cephane hazırdır, artık bundan sonra gayret kendisindedir."

dediğini de yazmaktadır. Yine yandaşı yeniçerilerin ona bazı tavsiyelerde bulunduğunu, Rumeli'deki beylerle elden geldiğince dostluk etmesini dilediklerini, bütün herkesin duacı olup saltanatını beklediklerini bildirmektedir. Yusuf ayrıca, önde gelen vezirlerden Mustafa Paşa'nın ve Sinan Paşa'nın da onu desteklediklerini, Yunus Paşa ile yeniçeri ağasının zaten "hâlis bendeleri" olduğunu, taraftarlarının git gide çoğaldığını da eklemektedir.[137]

Bu sıralarda Hacı'nın Selim'e gelişmelerle ilgili ikinci bir rapor daha yolladığı dikkati çeker. Burada 16 Şevval 917 (6 Ocak 1512) Salı günü yapılan divanda Sinan Bey'in vezir, Yunus Ağa'nın Rumeli beylerbeyi, Dukakinzade'nin ise Anadolu beylerbeyi olduğu, Semendire sancağı teklif edilen Hasan Paşa'nın ise bunu kabul etmediği, İstanbul'dan uzaklaşma niyetiyle hacca gideceğini söyleyip kendisine Gelibolu'nun üç ay için verilmesini talep ettiği belirtilir. Ancak Hasan Paşa'nın aslında Semendire'yi kabul etmemesinin sebebi Selim'in sancağı olmasıdır. Ayrıca Şehzade Korkud'a Saruhan ve Aydın hasları verilmiştir. Şehzade Ahmed'in bir adamı İstanbul'a gelip Selim'e gösterilen bu teveccühe karşı tehditkâr sözlerle bazı teşebbüs-

136 Selim'in bir adamı 30 Ocak 1512'de İstanbul'daydı (MC, nr. O. 71, 243a ve 253a).

137 TSMA, nr. 7072; Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 125, not 17.

lerde bulunmuştur. Ahmed bu sırada Akşehir'dedir. Ahmed ayrıca Kızılahmedoğlu'na lalalığının verilmesini, güveyi Davudpaşaoğlu Mustafa için de Anadolu beylerbeyliğini talep etmiştir.

Rapor sahibi bunları belirttikten sonra Selim'in çok tedbirli hareket etmesini istemektedir. Ayrıca İstanbul'da kapı halkı arasında Selim'in kalabalık Tatar askeriyle geleceği korkusu da yaşanmakta ve bu hususta dedikodular yapılmaktadır. Vaktiyle babasının yanında ona karşı savaşan kimseler, İstanbul'a geldiğinde Selim'in kendilerinden intikam alacağını düşünmektedirler. Fakat yeniçeriler ve kapı halkı tamamıyla Selim'e taraftardır ve onu beklemektedir. Bununla birlikte bunlar da Tatar askerinin gelmesine razı değillerdir. Ancak Selim'in de bunları bırakarak gelmesi halinde düçar olacağı tehlikeden çekinmesinden tabii bir şey yoktur. Hacı, askerin ağzını yoklayarak Selim'in "yalnız gelmeye itimadımız yokdur, ta'zir edip ale'l-gafla üzerine asker çekersiz," şeklindeki endişelerine tercüman olmuş ve buna karşılık askerlerden hepsi yemin edip böyle yapmayız, yapanı dahi engelleriz, diye teminat aldığını ifade etmiştir.

> "...mahfi olmaya ki size düşmanlık besleyenler gerek ağalar gerekse divan ehli olsun, kapı halkının üzerinde dehşetli haberler yayarlar. İşte geldi bunca Tatar'ı getirdi, bizden intikama gelmiştir, diye bunun emsali sözlerle hezeyan ederler. Ama yeniçeri ve kapı halkı size muhiblerdir, sizden ricaları devletle gelip Silistre nahiyesinde temekkün edip padişaha tazarru tarikiyle elçi gönderip, sancak taleb olunup, erkana da müdara yollu muamele edilmesidir. Tatar gelmesin derler, eğer erkândan adem-i icâbet ola biz dahi mu'annidinin kelle-i bî-devletlerini ol sâhib-i devletin dü ayağına gıltân ederiz derler..."[138]

Artık İstanbul'daki hava tamamen Selim'in lehineydi ve onun için payitahta gitmenin vakti gelmiş bulunuyordu. 9 Muharrem 918'de (27 Mart 1512) oğlu Selim'i askerin başına geçiren ve bununla ilgili bir hüküm yolladığı anlaşılan II. Bayezid, evâsıt-ı Muharrem 918 (1512 Nisan ayı başları) tarihli ikinci bir hüküm daha yazdırarak, Selim'in derhâl İstanbul'a gelmesini ve askerin başına geçip Şehzade Ahmed'in üzerine yürümesini emretmişti. Hatta tam bu sırada gizlice İstanbul'a gelen kardeşi Korkud için de endişelenmemesini, bu kararının geçerli olduğunu yazmıştı:

---

138 TSMA, nr.E. 6186: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 122.

"...karındaşın oğlum Ahmed'in men'i hususunda kapım halkı ve yeniçeri kullarımı sana koşam, sen dahi teveccüh edip gelesin diye emr edip yeniçerilerim kethudası İlyas ile hükm irsâl etmiş idim. Öyle olsa bu esnada karındaşın oğlum Korkud dahi bir gün füc'eten bunda İstanbul'a geldi... mezkûr karındaşın Korkud'un bu vechile icâzetsiz bunda gelmesinde hatırına şüphe büründürmeyüp emr-i humayunum üzre teveccüh edip gelesin.."[139]

Gerçekten de Korkud, vaktiyle Fatih Sultan Mehmed'in vefatı üzerine, babası gelinceye kadar bir süre İstanbul'da saltanata vekâlet etmesi sebebiyle, bunun taht için kendisine avantaj sağlayacağı düşüncesindeydi ve kardeşi Ahmed'in tazyiki karşısında da Manisa'da duramayacağını anlayıp İstanbul'a doğru hareket etmiş ve Mihaliç'ten üç gemiyle birlikte 30 Mart 1512'de Kumkapı'ya gelerek karaya çıkmış bulunuyordu. Oradan derhâl yeniçeri ortalarının bulunduğu yere gitmiş ve o geceyi yeniçeri mescidinde (Orta Cami)[140] geçirmişti. Hatta yeniçerilerin nabzını yoklamış, fakat onların Selim taraftarı olduklarını anlamıştı.

M. K. rumuzlu olup Selim'e yollandığı tahmin edilen bir istihbarat raporunda; Korkud'un üç gemisinden birinde kendisinin ve lalasının, birinde atlarının ve diğerindeyse üç deve yükü nakit sandığının, 20.000 filori tutarında parasının olduğu, gelişinin ise adamı tarafından Şehzade Ahmed'in tehdidiyle bağlantılı bulunduğu bildirilmişti. Korkud'un adamı Şehzade Ahmed'in şu haberi yolladığını söylüyordu:

"...Yukarudan beyimize mektupla adam gelip saltanat sevdâsın edermişsin deyü istimâ olundu, eğer vâki' ise bilmiş olasın elbette üzerine varurum..."[141]

Onun bu ani gelişi hem padişahı hem de devlet adamlarını çok rahatsız etti. Zira daha önce 27 Mart'ta Selim "asakir-i mansûre serdarı" olarak İstanbul'a davet edilmiş olup herkes onu bekliyordu. İşte yukarıda alıntıladığımız II. Bayezid'in ikinci defaki hükmü de bu niyetle yazılmıştı.

---

139 TSMA, nr. E 6185: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 125, not. 18.Ayrıca Rumeli sancağındaki beylerin onun emrine verildiğine dair: TSMA, nr. E 6185/15.

140 Şehzadebaşı'nda bugün yıkılmış olan yeniçeri odalarının bulunduğu yerdeydi.

141 TSMA, nr. E. 4744: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 11, s. 186

Padişah 6 Nisan'da oğlu Korkud'u huzuruna kabul etmekten de çekinmedi. Korkud bu buluşmada babasını görmek için geldiğini, ayrıca Şehzade Ahmed'in kendisi üzerinde uyguladığı baskıdan bunaldığını, orada kalmış olsa ikisi arasında çatışma çıkmasının mukadder olacağını, kan dökülmemesi için İstanbul'a gelmeyi tercih ettiğini söyledi. Tahttan ümidini kesmiş olarak, kardeşi Selim'i beklemek üzere bir süre daha İstanbul'da kalmayı ve onunla görüşmeyi arzu etmekteydi.[142]

Ama yukarıda belirtildiği üzere, aslında II. Bayezid'in paşaların da haberi olmayan bir başka planı vardı. Padişahın yanında bulunan Menavino, onun Korkud üzerinden yeni bir denklem kurduğunu açık şekilde yazar. Korkud'un babasıyla olan görüşmesi sırasında; halinden yakınan, kendisini unuttuğunu, aslında daha önceki taht vekaleti sebebiyle saltanatın kendi hakkı olduğunu ağlayarak anlatan oğluna, II. Bayezid ona hiçbir şeyden şüphelenmemesini söyledi. Selim'e müracaat etmişti, bu doğruydu, ama bunu Şehzade Ahmed'i cezalandırmak için yapmıştı. Bayezid bu iki asi oğlunun birbiriyle yapacağı savaştan derin yara alacaklarını ve her ikisinin de öleceğini düşünüyordu. Böylelikle devletin tek varisi olarak Korkud kalacaktı.[143] Fakat Selim'in İstanbul'a gelişiyle birlikte kurduğu denklem sonuç vermedi.

İstanbul'a Davet Edilmesi ve Tahta Çıkışı

Şehzade Selim haberleri alınca süratle İstanbul'a doğru yola çıktı; önce Akkirman'a, oradan da Prevadi'ye geldi, bir süre burada durduktan sonra payitahta davet mektubunu yeniçeri kethudası olan Balyemez'den alınca İstanbul'a hareket etti.[144] Taraftarları tarafından sevinçle karşılandı. İstanbul'a girmeden önce kardeşi Korkud ile de buluşup bir süre konuştuktan sonra sur içinde Edirnekapı yakınlarındaki Yenibahçe'de kendisi için hazırlanmış çadıra indi.

Bu noktada Osmanlı kaynaklarının çoğu onun hiçbir problem olmaksızın ertesi gün Topkapı Sarayı'na gittiğini, ikili sıra

142 Korkud'un faaliyetleri için bkz. F. M. Emecen, "Korkud, Şehzade", DİA, XXVI, 205-207.

143 Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 131-132.

144 Eserini 1577-78'de kaleme alan Mehmed Zaim ise Selim'in Kefe'den ayrılıp Semendire sancağına gitmek için yola çıktığını ve Varna'ya geldiğinde padişahın yolladığı adamlarla buluşup İstanbul'a hareket ettiğini bildirir: *Câmi'ü't-tevârih*, s.288-289.

halinde dizilen yeniçerilerin arasından geçip babasının huzuruna çıktığını, II. Bayezid'in de ona dua ederek saltanatı bıraktığını yazarlar. Ayrıca bir bölüm kaynaktaysa babasını ziyaretten sonra döndüğü Yenibahçe'de yeniçerilerin kendisini tebrike başladıkları, vezirlerin bunu padişaha bildirdikleri ve böylece onun da saltanatı Selim'e verdiği; Selim'in tekrar saraya gittiği, II. Bayezid'in ona nasihatte bulunduğu ve saltanatı teslim ettiği belirtilir.[145]

Aslında II. Bayezid'in oğluna tahtı hemen terk etmediği anlaşılmaktadır. Zira dönemin bir kaynağına göre: Selim, Yenibahçe'ye geldiğinde, yeniçeriler divana giderek içlerinden seçtikleri on yayabaşını paşalarla görüşmek üzere gönderdi. Bunlar padişahın hasta olduğunu sefere çıkmaya gücü bulunmadığını, bunun için sultanlığın Selim'e verilmesi gerektiğini, taleplerinin padişaha duyurulmasını istediler. Ayrıca istekleri yerine gelmezse paşaları ölümle tehdit ettiler. Paşaların durumu arz ettiği II. Bayezid ise tahttan feragata yanaşmadı. Tıpkı daha önce olduğu gibi, kendisi sağ oldukça tahtını kimseye vermeyeceğini açık dille anlattı. Vaziyet iyice kritik bir hal aldı. Mustafa Paşa tekrar huzura girerek, yeniçerilerin tehdidini hatırlattı ve olumsuz bir cevapla dışarı çıkarlarsa kendilerini katledeceklerini bildirdi. Fakat Bayezid ısrarla ayak diredi. Tarihçi Celalzade'ye göre: "Madem ki dâire-i sıhhatteyim kimseye saltanat vermezim," diye itirazda bulundu.[146] Ayrıca saltanatı terk etmezse, kendisine bir zararlarının dokunup dokunmayacağını dahi sordu. Bunun üzerine paşalar: "...yok katletmezler, amma harbe ucuyla kaftanınızdan çekip tahttan aşağı indirirler," deyince tahttan istemeye istemeye ayrılmaya razı oldu.[147]

Bu haberi alan yeniçeriler derhâl durumu Selim'e iletti. Selim ise tereddüt içerisindeydi ve aldığı haberlerden pek emin değildi; hileyle hayatına kast edilebileceğinden endişe ettiğinden at üzerinden dahi inmemişti. Bunun üzerine ayak divanı yapıldı.

Selim ve devlet erkânı at üstünde padişahın huzuruna çıktı. Önce baba oğlun birbirlerine çektikleri hasret ile başlayan ko-

145 İbn Kemal, IX. Defter, s. 63-64; Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 103-105; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 200 vd; Kaynaklardaki bu durumun tahlili için bkz. S. Tansel, *Sultan II. Bâyezit'in Siyasî Hayatı*, s. 300-301.

146 *Selimname*, s. 98.

147 Bu bilgiler Muhyi Çelebi'nin eserinde yer alır: *Tevârih-i âl-i Osman*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri, TY, nr. 15, vr. 91b; Ayrıca bkz. Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, 43a-45b

nuşma sırasında Bayezid, Şah İsmail olayından bahsedip memleketin doğusunda huzur kalmadığını beyan etti, oğluna "Seni serdar tayin edip, yanına istediğin kadar asker koşup göndersem olmaz mı?" diye sordu. Selim ise babasının emrine muhalefet edemeyeceğini, fakat bunu kabulünün güç olduğunu, zira askerin ancak padişahlarıyla birlikte sefere gittiklerinde tam olarak hizmet edebileceklerini; bu bakımdan böyle bir durumda kendisinin bir vezirden farkının kalmayacağını ve bu işin sultansız halledilemeyeceğini söyledi.[148] Sultan ilan edilmeden savaşa gitmek istemediğini ifade etti.

Menavino'ya göre, Selim gibi düşünen paşalar tahtı bırakmak mecburiyetinde olduğunu söyleyince, II. Bayezid, "Selim'in önce savaşa gitmesini, geri döndüğünde hemen tahtı kendisine bırakacağını," ifade edip yeni bir manevra daha yaptı. Selim ise kardeşini yeneceğine emin olduğunu, ama saltanata getirileceğinden şüphe duyduğunu, bunun da güvenle mücadele etmesini engelleyeceğini söyledi.[149]

Bu sözler II. Bayezid'e çok açık bir mesaj niteliği taşıyordu. Selim'in baştan beri hükümdarlık için kararlı olduğu ve dolaylı olarak başlarında bir hükümdarın bulunmasını arzu eden askerin de aynı kanaati paylaştığı anlaşılıyordu. Bütün bu baskılar karşısında yalnız kalan II. Bayezid de sonunda oğluna tahtını terk etmeye mecbur oldu; bir bakıma tahttan indirildi.

II. Bayezid'e atfedilen ve tam da bu sıralarda kaleme alındığı iddia edilen bir şiir bu konu açısından dikkat çekicidir:

"Bu beylikten feragat etmedim ben
Görün beyler bana ne etti Selim Şah
Ben anı halime haldaş bilirdim
Bunun gibi deme yoldaş bilirdim
Oğul değil anı kardaş bilirdim
Görün beyler bana ne etti Selim Şah."[150]

Bu şiir II. Bayezid'e ait olmasa bile sarayda hal' olayına karşı olan tepkilerin uzun süre devam ettiğini gösterir. Padişahın tahttan bu şekilde ayrılmasının ardından I. Selim dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak tahta çıktı (7 Safer 918/24 Nisan 1512).

---

148 Bu konuşma Mustafa Âlî tarafından *Dürr-i meknun* adlı esere atıfla zikredilir: *Künhü'l-ahbâr*, I/2, 950-951

149 Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 132-133.

150 TSMA, nr. E. 8525; nakleden S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969, s. 1.

Cülus töreni mutad harici sarayda yapılmamış, Selim babasına hürmeten onun saraydan çıkıp Dimetoka'ya doğru hareketine kadar otağında kalmış, bu arada da devlet erkânı kendisine biat etmişti.[151]

Son günlerini geçirmek için Dimetoka'yı tercih eden II. Bayezid, gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra 5 Mayıs 1512'de İstanbul'dan ayrılmış; Selim, babasının arabasına bir süre refakat etmiş, nihayet onunla vedalaşarak Topkapı Sarayı'na (Yeni Saray) gitmiştir.

Bu olay dolayısıyla tarihçi Cenâbî'nin verdiği ve başka kayıtlarla teyit edilemeyen bir bilgi ilginçtir. Cenâbî, babasını uğurladıktan sonra saraya gitmekte olan Selim'in yeniçerilerin kendisini kılıçlarının altından geçirmek için beklediklerini öğrenince, bunu iktidarının daha baştan sınırlandırılması anlamına geleceğini düşünerek yolunu değiştirdiğini ve onlara görünmeksizin saraya ulaştığını ifade eder:

> "...Sultan Selim yeniçeri tâifesiyle dönüp gelip saray yakın geldikde, yeniçeri saray kapısına içeri girip tüfek tüfeğe ve kılıç kılıca ve harbe harbeye çatıp durdular ki padişah gelip bunların kılıçları altında geçe ve sonra kendilere râm edeler... Sultan Selim bunu duyup yeniçerinin kılıcı altından geçmek mağlûbluk alâmetidir deyü âr edip..."[152]

Bu bilgi eğer doğruysa, yeniçerilerin iktidarı belirleyen bir güç olarak, bu kudretlerini herkesin gözü önünde yeni padişaha aleni olarak göstermek düşüncesinde bulunduklarını ortaya koyar. Şurası muhakkaktır ki yeniçeriler bir bakıma haklı olarak, sayelerinde tahtta çıkan I. Selim'in kendilerine karşı nasıl bir tavır sergileyeceğini anlamak niyetindeydi. Ancak I. Selim böyle bir seremoniye katlanacak karakterde bir padişah olmadığı gibi iktidarını da hiçbir kişi veya zümreyle paylaşmak arzusunda değildi. Bununla birlikte cülus bahşişi dağıtarak, ulufelerini biraz artırma sözü vererek, tahtını tehdit altında tutan kardeşlerini bertaraf edene kadar uzanan süreçteki bu nazik ortamda onları teskin edici hareketlere girişmiş olması da tabiidir.

---

151 Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, vr. 45b; II. Bayezid'in saltanatı teslim ettikten sonra Eski Saraya gittiği, bir süre burada kaldığı da belirtilir: Ş. Tekindağ, "Bayezid'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, sayı 24 (İstanbul 1970), s. 9. Ayrıca cülûs konusuyla alakalı bkz. Z.T. Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri*, Ankara 1999, s. 42-47

152 Cenâbî, *Tarih* (Türkçe), vr. 85b.

Öte yandan Selim'e tahtın terk edildiği 24 Nisan'dan, II. Bayezid'in İstanbul'dan ayrıldığı 5 Mayıs'a kadar geçen süre zarfında, hatta II. Bayezid'in vefatına kadar, yeni padişahın saltanatını muhtemelen eski padişahın hayatta olması sebebiyle çok bariz bir şekilde göstermeyip daha hürmetkâr ve mütevazı davrandığı dikkati çeker.

Bununla ilgili karineler, tam bu sıralarda Selim tarafından biri Mengli Giray'a, diğeri ağabeyi Korkud'a yolladığı mektupların şekil ve dilinden yakalanabilir. Her iki mektupta da Selim'in en başta yer alması gereken tuğrası yoktur. Mektupların altında ve yan tarafında Selim kendisini tuğra tarzında değil, düz bir yazıyla tanıtmıştır. Mengli Giray'a yolladığı mektup oğlu Süleyman'ın İstanbul'a gelmesi ve kendisinin sefere çıkması halinde onun payitahtta bulunmasını havidir. Kendisinin Safer ayında cülus ettiğini de belirten Selim, oğlunun hemen yollanmasını kibar bir dille rica etmektedir.[153] İkinci mektup ise Korkud'un Midilli Adası'nın kendisine verilme talebine dairdir. Burada Selim bu hususu babasına danıştığını, onun da rızasıyla böyle bir tevcihatın yapılamayacağını bildirmektedir:

> sizin riâyetinüz benim tamam maksûd ve muradımdır. Fe-emmâ şimdi vakit ne vakit idüğüne hod ilm-i şerifiniz muhittir..."[154]

Bu ifadeler bir bahanenin ötesinde, kendisinin henüz bir sultan olarak otoritesini kuramadığının imalı bir ifadesi olarak da okunabilir. II. Bayezid'in varlığının, bu anlamda I. Selim'in otoritesi için koyu bir "gölge" durumunda olduğu var sayılabilir.

Tahtın bu şekilde I. Selim'e geçmiş olması, daha sonraları pek çok dedikodunun çıkmasına ve babasını tahttan indiren, hatta onun vefatına sebep olan oğul olarak suçlanmasına yol açmıştır. Bunlar muhtemelen Yavuz Sultan Selim'in daha kendi çağında dillendirilmiş, köşe bucakta konuşulur olmuştur. O kadar ki sonraki dönemlerde kaleme alındığı anlaşılan ve bir tarih kaynağı olmaktan çok, dedikoduları ve halkın zihninde kalan çoğu yanlış birtakım olayları toplayan bir anonim eserde, babasının Selim için "Bu oğlan öyle Yavuz oldu," dediği (halk arasındaki lakabının buna dayanma ihtimali büyüktür); tahtı

---

153 TSMA, nr. E. 6185/16: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 11-12, s. 127.

154 TSMA, nr. E. 6185/17 (Evasıt-ı Safer 918; Nisan sonu-Mart başı 1512): Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 11-12, s. 188-189.

Selim'in zorla aldığı ve babasını tahttan indirdiği; bunun üzerine II. Bayezid'in tahtı ona bırakırken "Oğlum Allah kılıcını keskin etsin ve uğrun açık olsun, lakin pederini saymayıp bî-edebâne hareket ettiğin için ömrün vefa etmesin," diye beddua ettiği belirtilir.[155]

Benzeri bir bilgiyi XVI. asrın sonlarına doğru eserini kaleme alan Gelibolulu Mustafa Âlî de verir. Âlî, onun babasının elinden "tâc u tahtı" aldığını, II. Bayezid'in "tekaüdlük tarıkiyle" Dimetoka'ya giderken, "Selim Han çünki beni rencîde-i hâtır ettin, Allah'dan dilerim ki kılıcın keskin ola, ömrün tavîl olmaya, kütah u kalîl ola," diye beddua ettiğinin yaygın bir rivayet olduğunu, ama bunun bir dedikodudan ibaret bulunduğunu anlatır.[156]

Bu bilgileri Evliya Çelebi de eserinde nakleder. O da Selim adının etrafında bu olaydan dolayı uğursuzluk ortaya çıktığına temas etmiştir. Eserinin birçok yerinde fırsat düştükçe bu olaya yer veren Evliya Çelebi, Kanuni'nin oğlu II. Selim'den bahsettiği bir yerde, II. Bayezid'in bedduasından söz ederek, onun "Selimler ömrünüz az olsun ve gazanız çok olsun ve hilafeti benden Çorlu'da aldınız yine Çorlu'da veresiniz," dediğini yazar.[157]

Bu tahta çıkış hikâyesi ve Selim hakkındaki ithamlar, bazı *Selimname* yazarlarının özel olarak onun müdafaasını yapmak üzere eserlerini kaleme almış olduklarını düşündürür. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi, bunlardan Celalzade, Selim hakkındaki ithamlara bir cevap vermek için eserini yazmıştır.[158] Ayrıca Celalzade'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşı sebebiyle oğullarından birinin lehine tahttan çekilmesi yolunda dedikoduların yapıldığı bir dönemde eserini kaleme almış olması da, niçin bu hadise üzerinde durulduğunun ayrı bir göstergesidir.

Bunun dışında Selim hakkındaki bir başka itham ise tahttan feragat edip Dimetoka'ya gitmek için yola çıkan babasını zehirleterek ölümüne sebep verdiğidir.

Tahttan indirilmesi dolayısıyla büyük üzüntü ve hastalığı sebebiyle de ıstırap içinde olan II. Bayezid, yola çıktıktan bir

---

155 *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. S. Köklü, (M.Ü. Türkiyat Enstitüsü basılmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul 2004, s. 69.

156 *Künhü'l-ahbâr*, I/2, s.1194.

157 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, nşr. R. Dankoff, S. A. Kahraman, Y. Dağlı, I (İstanbul 2006), s. 170. Evliya Çelebi eserinde sürekli olarak Selim'in padişahlığı Çorlu'da II. Bayezid'den aldığını yazar (I, 165).

158 Özellikle onun babasıyla savaşı konusu burada ön plana alınmıştır: *Selimname*, s. 24-25, 27.

süre sonra 10 Haziran 1512 Perşembe günü Havsa yakınındaki Abalar köyünde vefat etmiştir.

Onun aslında hastalığı ve yaşlılığı yüzünden epeydir beklendiği anlaşılan vefatının, yeni padişah tarafından zehirletilmesinin bir neticesi olduğu yolunda, gerek Batı kaynaklarında gerekse bazı Osmanlı kaynaklarında birtakım bilgilere rastlanır. Nitekim Bayezid'in yanında Dimetoka'ya doğru yola çıkan Antonio Menavino, II. Bayezid'in Yahudi olan tabibi tarafından zehirlenmiş olduğunu bildirmiştir.[159]

Bunun yanı sıra dönemin Venedik elçi raporlarında ve çağdaş bazı Batılı kaynaklarda benzeri bilgiler bulunur. Bunlardan birindeki malumata göre Bayezid'in yanındaki hekim, Çorlu'da padişaha zehir ihtiva eden bir ilaç vermiş, yanındaki hizmetkârlarına başka bir şey içirmemelerini tembihlemiş, bunun sonucu vefatı vuku bulmuştur.

Osmanlı kaynaklarına gelince, İbn Kemal ile Keşfî, açık olmasa bile Yahudi hekimin II. Bayezid'e ilaç verdiğini, fakat fayda sağlamadığını, bir sabah renginin birden solarak üşüme ve titreme içerisinde ateşi çıktığını ve dudaklarının uçukladığını, başına ağrı girdiğini, böylece "dimağının muhtel" olduğunu bildirirler.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında eserini kaleme almış olan tarihçi Cenâbî ise açık şekilde onun zehirletilmiş olduğunu söyler. Öğle namazını eda etmek üzere durduğunda abdest suyuna koyulan zehir yüzünden sakalının kıllarının döküldüğünü, bunun üzerine İstanbul'a dönmek isteyen II. Bayezid'in az sonra vefat ettiğini zikreder.[160]

Batı kaynaklarının dışında Osmanlı tarihlerinde onun zehirlendiği söylentilerinin esas olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. XVII. yüzyılda Evliya Çelebi de çok açık şekilde, bu zehirlenmede I. Selim'in parmağı olduğunu beyan etmekten çekinmez: "...mesmûmen merhûm olurken.."[161]

Aslında I. Selim'in tahta çıktıktan sonra ilk hedefini saltanata ortak olan kardeşlerini bertaraf etmeye hasretmiş olma-

---

159 Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 134-135.

160 *Tarih* (Türkçe trc.), vr. 85b: Bütün bu bilgiler ve kaynaklar için bkz. Ş. Tekindağ, "Bayezid'in Ölümü Meselesi", s. 13-14. Bu makalede kullanılmayan Venedik elçisi Foscolo'nun raporu: *Costantinopoli Relazioni*, s. 28.Z.T. Ertuğ, *Cülûs ve Cenaze*, s. 89-92

161 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I, 68.

sı, babasının varlığına da katlanamayacağını gösterir. Ancak bu kaynaklarda yer alan söylentilerden hareketle II. Bayezid'in oğlu tarafından zehirletilmiş olduğu bilgisini kesin şekilde doğrulamak güçtür. Şüphesiz I. Selim, babasının Dimetoka'da bulunmasının, kardeşlerinin özellikle de Şehzade Ahmed'in isyan hali dolayısıyla, iktidarı için ciddi bir tehlike arz edebileceğini biliyordu. II. Bayezid, Dimetoka'dayken Rumeli beylerinin yanında toplanması durumunda, Anadolu taraflarının kontrolünü elinde bulunduran Şehzade Ahmed hesaba katıldığında, iki taraflı bir tehdit içinde kalacağını da düşünmüş olabilir. Üstelik daha önceki örnek, yani tahttan feragat ederek yerini oğlu II. Mehmed'e bırakan II. Murad'ın tekrar ani bir taht darbesiyle saltanat makamına yeniden geçmesi olayı, hiç şüphesiz zihinlerde hâlâ yaşıyordu.

Bu bakımdan I. Selim'in saltanatı için tehlikeli olabilecek bir ortağı geride bırakması ondan beklenebilecek bir hareket değildi. Buna karşılık babasının zaten yaşlı ve hasta oluşunun iktidar mücadelesine girişmesini önleyeceği, güçsüzlüğü sebebiyle onun artık saltanatı için bir tehdit olamayacağından dolayı Selim'in böyle bir işe girişmesinin anlamı bulunmayacağı da ileri sürülür. Her ne olursa olsun babasının vefatının onu kardeşleriyle girişeceği mücadelede, iktidarını sağlamlaştırıp durumunu kuvvetlendirdiği aşikârdır.

III. Saltanat Yılları ve İlk İcraatları: Kardeşlerinin Peşinde

I. Selim resmen saltanatını ilan ettikten sonra ilk iş olarak iktidarını sağlamlaştırmaya çalıştı. İktidarı kendisine sağlayan yeniçerilere 2000 akçe yerine 3000 akçe veya 50 duka altın bahşetti. Sipahilerin ulufesini günlük dört, yayaların ise iki akça artırdı. Bu tahsisatı rivayete göre babasının Yedikule'de bulunan hazinesinden karşılamıştı.[162] 20 Cemaziyelevvel 918 (3 Ağustos 1512) tarihli bir kayıtta, padişaha ait odanın mahzeninde 350.000 altın filori bulunmuş ve buna 200.000 filori daha eklenerek 550.000 filoriye çıkarılıp koruma altına alınmış; keza mevcut bulunan altın, gümüş eşyaların da sayımı yapılmıştır.[163] I. Selim'e mi yoksa babasına mı ait olduğu hususunda bir sarahat bulunmamakla birlikte, bunların iç hazineye devredilen kıymetli eşya ve nakti gösteriyor olması muhtemeldir.

Bundan önce de kendisine destek olan adamlarını unutmayan ve onlara yeni görevler, inamlar veren Selim, 6 Haziran'da devlete olan borçları sebebiyle zindana atılmış olan bazı mukataa emin ve mültezimlerini affetmişti. Deftere göre bunlar on ikisi Müslüman, toplam elli beş kişiydi; affedilen borçlarıysa 42.551.885 akçayı buluyordu.[164]

Saraya tam anlamıyla yerleştikten sonraki ilk hedefi tahta ortak olabilecek kardeşleri Ahmed ve Korkud'un bertarafı oldu. Bu sırada Korkud, İstanbul'da kardeşiyle anlaşarak Manisa'ya dönmüşken, Şehzade Ahmed Konya'ya yerleşerek hükümdar gibi davranmayı sürdürüyordu. Etrafa emirler yollayarak asker toplamaya çalışıyor ve kardeşine karşı ciddi bir hazırlık içinde

162 Çağdaş batılı yazarlar P. Giovio ve Sansovino'dan naklen bkz. Zinkeisen, *GOR*, II (Gotha 1854), s. 566-567.

163 TSMA, nr. D. 2873.

164 TSMA, nr. D. 10586.

bulunuyordu.[165] Oğlu Alaeddin'i yollayarak Bursa'ya hâkim olmaya çalışmış, bunun üzerine Bursa halkı 19 Haziran'da yeni padişahtan yardım talep etmişti.

Şehzade Ahmed'in, Alaeddin dışında her birine II. Bayezid zamanında sancak verilmiş olan Murad, Süleyman ve Osman adlı üç oğlu daha vardı. Ayrıca başka oğullarının olduğu ve bazılarının Mısır'a iltica ettiğine dair bilgiler de bulunmaktadır. Mesela Kasım'ın Memlüklere sığındığı açıktır.

Oğullarından Şehzade Murad, babasının taht için mücadeleye giriştiği sıralarda Amasya'nın idaresini üstlenmiş; bu arada Şah İsmail'in Tokat-Amasya-Sivas-Çorum havalisine, Safevi düşüncesini yaymak ve taraftar toplamak amacıyla gönderdiği Nur Ali Halife adlı şahsın etkisinde kalarak bu fikirlere temayül etmişti. Bununla ilgili merkeze yollanan raporlarda durum şöyle açıklanır:

> Sultan Murad tac giyip sürhseri (Kızılbaş) kendüye asker etti. On binden ziyâde oldular...Sultan Murad her tarafa adamlar gönderip her halifeye tembihleyip asker cem' eder... şimdiki halde bu diyar harap oldu, Sultan Murad etrafa ulak salıp nerede Kızılbaş var ise yanına topladı... Sultan Murad içlerine gelip girmedi, amma bugün yarın gelir, taç giyer, şaha secde eder derler... kendisi Amasya kadısına taç gönderdi örtsün diye, ol dahi almış emr-i padişahidir örtelim demiş..."[166]

Bir Osmanlı casusu ise Şah İsmail'in, Dev Ali Sultan'ı Şehzade Murad ile birlikte hareket etmesi için gönderdiğini, Rum beylerbeyliğini Şehzade Murad'a verdiğini, diğer yerleriyse Kızılbaş beyleri arasında paylaştırdığını bildirmişti. Ona göre Şehzade Ahmed'e haber yollayan Şah İsmail, ona istimaletname yazıp şöyle demişti:

> "Rum'a inip oturasın, biz dahi yakında varmak üzereyiz, işte Dev Ali bu husus için gönderilmiştir, eğer sıkıntın varsa bana haber edesin, sana takviyet ederler."

---

165 Ahmed'i "Sultanü's-selâtini'z-zaman padişahımız Sultan Ahmed Han" diye tanıtan mektuplar: TSMA, nr. E. 5448 ve 5876: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 132.

166 Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 128-129, not 25 ve 26'daki, TSMA, nr. E. 6522 ve 7592'den alıntılar. Murad Çelebi'nin durumunu Sa'd bin Abdülmüte'al ayrıntılı olarak açıklar: *Selimname*, vr. 51a-53b. Bölgedeki diğer olaylarla ilgili raporlar: TSMA, nr. E. 7055, 7633.

Casus, raporuna devam ederek, bu haberi alan Ahmed'in Dev Ali'ye adam yollayarak Şah'ın belirttiği üzere kendisine yardım etmesi için talepte bulunduğunu; fakat Dev Ali'nin padişah bu tarafa gelmedikçe hareket etmemesi yönünde talimat aldığını bildirdiğini, gelen mektubu ve Şehzade Ahmed'in adamını Şah'ın yanına gönderdiğini belirtir.

Ardından da bu casusun haberini ileten Şadi Bey, Erzincan, Bayburt ve buralara yakın yerlerin Kızılbaşının hareket halinde olup şahı beklediğini, Canik bölgesine Şah İsmail'in adamlar sevk ettiğini, özellikle Trabzon yöresindeki Çepnilere de birini yolladığını, Torul havalisinde Gevezidoğlu adlı birinin karışıklık çıkardığını beyan etmişti.[167] Bu sonuncular eski Trabzon Rum Devleti'nin ilk teşekkülü sırasında Orta Haldia (Mesochaldia) kesiminde bulunan yerli bir aristokrat hanedanın mensupları olmalıdır. "Kabazites" adıyla anılan aile, önemli siyasi roller üstlenmiş, Trabzon'un fethinden sonra bir bölümü Trakya'ya sürülmüş, kalanlar ise zamanla Müslüman olmuştur.[168] Bunların Safevilere ve Çepnilere destek vermekte olmaları ayrıca dinî temayülleri açısından da dikkat çekicidir.

Söz konusu casusun aktardığı bu haberlerin ne derece doğru olduğu konusunda kati bir şey söylemek mümkün değil, fakat bu gibi haber ve faaliyetler Şehzade Ahmed ve oğlunun Şah İsmail ile irtibatlı olduğu konusundaki kanaatleri kuvvetlendirmiş olmalı. Aslında Şehzade Murad'ın hareketleri muhtemelen babası Ahmed tarafından da kabul görmemişti.

I. Selim, İstanbul'da saltanat makamına geçtiği sırada, Nur Ali Halife ve yanına topladığı Kızılbaş temayüllü Türkmenler, Konya'da bulunan Şehzade Ahmed'in yolladığı Yularkısdı Sinan Paşa komutasındaki birlikleri yenilgiye uğratmıştı. Bu durum hiç şüphesiz Şehzade Ahmed için tam bir prestij kaybı olmuştu. Nur Ali Halife ve yandaşlarının 20 Temmuz 1512'de merkeze bağlı Osmanlı birlikleri tarafından dağıtıldığı,Nur Ali Halife'nin de öldürüldüğü yolundaki bilgilerse[169] hatalı olup bir karıştırma mahsuldür. Nur Ali Halife çok sonra Kemah'ın fethi

167 TSMA, nr. E. 6478/2.

168 Beldiceanu, "Les Qavazid/Kabazites à la lumiere d'un registre ottoman de Trebizond", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci dedicati*, Naples 1982, s. 41-54; A. Bryer, "The Faithless Kabazitai and Scholarioi", *People and Settlement in Anatolia and Caucasus 800-1900*, Londra 1988, VII. makale, s. 309-327.

169 Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 130, not 28'deki rapor (TSMA, nr. E. 6316). Bu rapor Ç. Uluçay tarafından hatalı olarak değerlendirilmiştir.

sırasında Bıyıklı Mehmed Paşa kuvvetleriyle yaptığı savaşta hayatını kaybedecektir.

Öte yandan Bursa olayı ve ağabeyinin müstakil olarak hareket edip bir padişah gibi davranması, etrafa emirler yollaması, I. Selim'i oldukça düşündürmekteydi. Bursa kadısı gönderdiği bir mektupta durumun vahametini merkeze bildirmiş; bu arada da Alaeddin Çelebi Gemlik, İnegöl, Biga, İznik ve Eskişehir dolaylarına adam yollayarak asker yazmaya vergi toplamaya başlamıştı. Ancak yeni padişahın tahtında kuvvetle tutunması, bölge halkını cesaretlendirmiş, sert bir direnişle karşılaşan Alaeddin, temmuz ayı sonlarında Afyon'da bulunan babası Şehzade Ahmed'in yanına gitmek zorunda kalmıştı.

Afyon'u bir üs gibi kullanmaya başlayan Şehzade Ahmed ise etraftaki sancak ve eyaletlere beylerbeyi, sancakbeyi tayinleri yapıyor, asker topluyor, vergi talebinde bulunuyordu.[170]

Bütün bu çabalarına rağmen Şehzade Ahmed'in topladığı kuvvetler yeterli sayıya ulaşmamış; hatta gelenlerin bir bölümü daha sonra onu terk etmişti. Bilhassa yeni padişahın büyük bir kuvvetle Anadolu'ya yürüyeceği haberleri, Şehzade Ahmed'in yanında bulunanların ve ona destek vaat edenlerin isteksizliğini daha da artırmaktaydı. Şehzade Murad da Nur Ali Halife meselesi dolayısıyla yaşanan kargaşalık sebebiyle babasına "... benim bu yanda düşmanım var, varmazım..." diye cevap yollamıştı.[171]

Şehzade Ahmed'in bu faaliyetleri sırasında tahtı ele geçiren kardeşine bir mektup yollayarak, babalarının ölümü sebebiyle taziyede bulunduğu, mirastan pay istediğive Anadolu taraflarının kendisine verilmesi gerektiğini bildirdiği de belirtilir. I. Selim ise buna verdiği cevapta söz konusu taleplerinin makul olmadığını, ama dürüst hareket ederse kendisine müşfik davranacağını bildirmiştir.[172] Böyle bir mektuplaşmanın olduğuna dair kaynaklarda teyit edici bilgiler bulunmasa da Şehzade Ahmed'in ondan Anadolu yakasını istemiş olması mümkündür. Hiç şüphesiz I. Selim'in bunu kabul etmesi ondan beklenecek bir hareket değildir.

---

170 Afyon'dayken Temmuz ayı ortalarında Turgutili sancakbeyi Musa'ya, Karaman beylerbeyi yaptığı Taceddin Bey ile Eskişehir önlerinde buluşmasına dair tuğralı fermanı: TSMA, nr. E.3057: Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 134

171 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 4-5.

172 Mektubun faksimile metni yayımlanmıştır: Tansel, *age.*, ekler kısmı vesika nr. 4 a.

Kardeşinin Anadolu'da giriştiği faaliyetlerle ilgili birbiri peşi sıra gelen raporlar ve şikâyetler;[173] henüz tahta yeni oturmuş olup payitahta çekidüzen vermeye çalışan I. Selim'i Kırım hanı Mengli Giray'dan gelen ikaza rağmen bizzat harekete geçirmeye mecbur bırakmış olmalı. Kırım hanı, saltanatının tam anlamıyla benimsenmesine kadar payitahttan ayrılmanın doğru olmayacağını bildirmişti. Muhtemelen Kırım hanı babasını zorla tahttan indirmesi sebebiyle ona karşı içten içe oluşan tepkilerden ve bilhassa Rumeli yakasında gayri memnun durumdaki beylerin çıkartacağı problemlerden çekinmekteydi. I. Selim de hiç şüphesiz bunu göz ardı etmiyordu, fakat tahtı için en büyük tehlike olan Şehzade Ahmed'in bertarafı işi uzadıkça, daha büyük meselelerle karşılaşacağını düşünüyordu. Olayı bir an önce sona erdirmesi ve kendisinin artık tartışılmaz bir konumda olduğunu göstermesi gerekiyordu.

Şehzade Ahmed'in üzerine yürüme kararı aldıktan sonra, Kefe'de bulunan oğlu Süleyman'ı payitahta getirterek kendi yerine vekâlet etmesi için haber gönderdi. Bu arada da vezirlere talimat vererek Rumeli ümera ve beylerinin İstanbul'a gelmesi için emirler yollattı. Bunları yaparken de tertip ettiği divanlarla çeşitli meseleleri devlet erkânıyla görüşüyor, alınacak tedbirler üzerinde duruyordu.

Selimname yazarlarından olup bu dönemi tafsilatlı şekilde nakleden İshak Çelebi, yine bir divan toplantısı sırasında, Karadeniz tarafından bir geminin göründüğünü, gelenin Şehzade Süleyman olduğunun haber alındığını, bunu duyan I. Selim'in büyük bir sevinçle şehzadenin karşılanması için gerekli hazırlıkların yapmasını emrettiğini bildirir. Derhâl denize açılan gemilerle karşılanan şehzade top atışlarıyla selamlanmış, büyük bir kadırgaya nakledilerek sahile çıkarılmış ve bütün devlet erkânının katıldığı bir karşılama merasimiyle saraya götürülmüştü. I. Selim oğluyla hasret giderdikten sonra ertesi günü resmi tören icra edilmiş, şehzade divanda babasının huzuruna çıkmıştı.[174] Bu hadisenin tarihini vermeyen İshak Çelebi, daha sonra İstanbul'a çağrılan beylerin 918 Rebiülahır ayı sonlarında (1512 Temmuz ayı başı) geldiklerini ve divanda bağlılık

173 Bu şikâyetler ve raporlar için bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 10, s. 131 vd; Tansel, *age.*, s. 5-7.

174 *Selimname*, s. 165-167. Benzeri bilgileri Matrakçı Nasuh, Rumeli beylerinin gelişinden sonra vermiştir. (*Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586, vr. 97b-98b).

bildirdiklerini yazar.[175] Bu durumda Şehzade Süleyman'ın geliş tarihinin bundan az önce olduğu anlaşılıyor.

I. Selim, çıkacağı sefer öncesinde Rumeli beylerinin kendisine olan bağlılıklarını bir bakıma anlamak istemiş, gelenleri önemli miktarda bahşişler vererek taltif etmişti. Zira bazı beyler Şehzade Ahmed'in yanına geçip sancakbeyi olmuşlardı. Selim için onların kendisine karşı alacakları tavır, saltanatının hemen başında, daha duruma tam hâkim olamamışken girişeceği sefer dolayısıyla son derece önemliydi. Muhtemelen Kırım hanı da kendisini ihtiyatlı olmaya davet ederken bu mahzurları göz önüne almış bulunuyordu.

Ağabeyinin üzerine yürüme kararı alan I. Selim, oğlunu kendi yerine vekil bıraktıktan sonra, saltanat makamını elde edişinin üçüncü ayında, 15 Cemaziyelevvel 918'de (29 Temmuz 1512) Anadolu yakasına geçti.[176] Yeniçerilerden oluşan bir birliği önden Mudanya yoluyla Bursa'ya yolladı.

Şehzade Ahmed ise Afyon'da durmayı tehlikeli görüp önce Sivrihisar'a oradan da Ankara'ya çekilmişti. Bunda muhtemelen Yularkısdı Sinan Paşa idaresindeki birliklerinin Nur Ali Halife'nin karşısında uğradığı başarısızlığın da rolü olmalı. Kuvvetlerinin önemli bir bölümünü kaybettiği için kardeşinin karşısında dayanmayacağını biliyordu. Oradan Amasya'ya döndü.

I. Selim'e gelen haberlerde onun nereye gittiği konusunda bir mutabakat yoktu. Bir raporda Çukurova tarafına ineceği bildirilmiş; hatta orada da duramayıp Şam tarafına gideceği şayiaları bile çıkmıştı. I. Selim bir kısım kuvvetlerini onu takip için yolladı. Kendisi de Ankara'ya geldi. Bu sırada Amasya'ya gelen Ahmed, şehre girmeye muvaffak olamadı; zira I. Selim'e bağlı olan Amasya beyi Mustafa Paşa şehri şiddetle savunmuştu. Şehzade Ahmed Samsun'dan gemilerle Kırım tarafına geçmek, Şah İsmail'e sığınmak veya Mısır'a gitmek gibi tercihler arasında bir süre tereddüt ettikten sonra, kendisine destek veren boy beylerinin (Turgutoğulları, Reyhanoğulları, Mıdıkoğulları gibi) telkinleriyle Mısır sultanına başvurdu. Divriği'nden Darende'ye yöneldi ve bu sırada da kardeşine bir mektup yazdı. Bu mektupta mealen şöyle diyordu:

---

175 *Selimname*, s. 169. Matrakçı ise bunu Rebiülahır başları (Haziran ayı ortaları) olarak belirtir (vr. 97a).

176 S. Tansel bu tarihi 4 Cemaziyelevvel (18 Temmuz) olarak verir (*Yavuz Sultan Selim*, s. 7). Fakat başta İshak Çelebi (*Selimname*, s. 170) olmak üzere birçok yazar 29 Temmuz tarihinde birleşir.

... öteden beri devlet erbabının ahfadının atalarının yerlerine talip olmaları eski kanundur. Bundan dolayı merhum babamızın yerini siz talep ettiniz. Ben dahi talip oldum. Hakkın iradesiyle saltanat size müyesser oldu. Siz yaşça küçükken bu devlete sahip oldunuz. Gereken buydu ki ittihat yoluna gidip düşmanlıktan, asker çekmekten, mal ve insan kaybından sakınalım. Şimdi bütün evladımla Şam'a ve Şarka iltica etmem ne benim ne de sizin şanınıza yakışır. Zira bu durum fesada yol açar. Rica edilen odur ki bana Karaman'ı verin, orada size bağlı olarak kaydı hayat şartıyla kalayım, muhalefet ve inatlık sona ersin..."[177]

Bu mektup Şehzade Ahmed'in artık kardeşinin saltanatını kati olarak kabullendiği manasına gelmektedir. Karaman beylerbeyliğini talep etmesi ise bir bakıma yanlış taktik olmuşa benzemektedir. Zira burası öteden beri Osmanlı karşıtı bir muhalefetin ana odak noktasıydı. Belki I. Selim, onun başka bir talepte bulunması durumunda, gücünü tam anlamıyla ikame edene kadar daha farklı davranabilir ve esneklik gösterebilirdi. Ancak Karaman talebi onu büyük bir şüphe içine itmişti ve bunu asla kabul edemezdi.

Nitekim Ekim 1512'de Ankara'dayken yazdığı cevabi mektubunda mealen şunları yazıyordu:

Kardeşim Sultan Ahmed, mektubunuz vasıl olduğunda malum oldu ki siz Darende'ye ulaşıp adamınız Silahdarbaşı Mahmud ile bu mektubu yollamışsınız. Her ne yazılmışsa, bütün bunların yapılması zordur. Şöyle ki bu konuda aramızda fikir birliği olsa dahi yine de kabil değildir. Çünkü Allah'ın iradesi böyle olmuştur. Mümin olana gerekli olan, Allah'ın rızasına boyun eğmektir. Bu dünyanın fani olduğu malumdur. Şu halde birkaç günlük ömür için memleketi harap hale koymaya fitne ve fesada yol açmaya gerek yoktur. Eğer İslam memleketlerinden bir emin yerde oturayım, işten güçten el ayak çekeyim derseniz, o zaman aramızda hiçbir düşmanlık kalmaz, size maaş dahi bağlanır, ki başkasına muhtaç olmayın. Eğer fesatçıların sözüyle hareket ederseniz ve bir fesat zuhur ederse o vakit Allah'ın iradesi neyse o olur..."[178]

177 Mektubun metni için bkz. Ç. Uluçay, agm., s. 140-141.; krş. S. Tansel, *age.*, s. 10.

178 TSMA, nr. E. 12277'de bulunan bu mektubun orijinal tam metni Ç. Uluçay tarafından yayımlanmıştır: agm., s. 241.

Bu ifadelerden kolayca anlaşılacağı üzere Selim, ağabeyinin Osmanlı hududu dışında oturmayı kabul etmesi durumunda onun her türlü ihtiyacını karşılayacağı güvencesini veriyor, Karaman isteğine kati şekilde karşı çıkıyor, eğer buna rağmen hâlâ mücadeleyi göze alıyorsa o vakit işin sonunun iyi olmayacağını bildiriyordu.

I. Selim, Ankara'da bir süre kalıp kardeşinin hareketlerini takip ettirdi, onun sınır dışına çıktığını anlayınca da kış dolayısıyla Bursa'ya döndü (23 Kasım). Ankara'da kaldığı altmış üç gün boyunca etraftaki sancaklarda görev yapan şehzadeler gelip kendisine bağlılık arz etmişlerdi.[179] Selim, şimdilik bunlara dokunmadı ve müsait zamanı beklemeyi tercih etti. Fakat Bursa'ya geldiğinde ulaşan haberler Şehzade Ahmed'in saltanat davasından vazgeçmediğini ortaya koyuyordu.

Kasım ayında kendisi Ankara'dan ayrıldığı sıralarda, ağabeyinin 2.000 süvariyle Kemah ve Niksar üzerinden Amasya'yı bastığı, şehre girerek sancakbeyi olan Davutpaşaoğlu Mustafa Paşa'yı esir aldığı, hatta onu kendisine vezir yaptığı haberini aldı. Çok kızdı ve bu noktada suçu, öteden beri Şehzade Ahmed taraftarı olduğu gerekçesiyle kendisinden şüphe duyduğu Veziriazam Koca Mustafa Paşa'ya yükledi. Bazı kaynaklarda Mustafa Paşa'nın sürekli Ahmed ile haberleşip onu Amasya'ya hücuma teşvik ettiği, padişahın da bu durumu öğrendiği belirtilir.[180] Ancak I. Selim daha önce tahta çıkış mücadeleleri sırasındaki tutumu sebebiyle kızdığı Mustafa Paşa'yı bu olay bahanesiyle ortadan kaldırmayı karar vermiş olmalı. Ayrıca veziriazamın muhaliflerinin de bunda rol oynamış olma ihtimali büyüktür. Böylesine hassas bir noktada Mustafa Paşa'nın Ahmed ile haberleşmesi hiç şüphesiz kolay değildir.

Aslında Bursa'dayken aldığı endişe verici haberler I. Selim'in canını sıkmış,[181] muhtemelen Ankara'dan Bursa'ya gelişinin ağabeyine bir fırsat doğurduğunu anlayarak tedbirsiz hareket ettiğini düşünmüş, bundan kendisini böyle hareket etmeye sevk eden paşaları ve özellikle de Mustafa Paşa'yı mesul tutmuştu. Bu hâleti ruhiye içinde ilk "şedit hareketini" onu idam ettirerek

179 İbn Kemal, IX. Defter, s. 73. İbn Kemal onun 10 Ramazan'da (19 Kasım) Bursa'ya geldiğini not eder.

180 Bununla ilgili bilgi için bkz. S. Tansel, *age.*, s. 11. Ayrıca Menavino başka bir hikâye daha anlatır. Bunun için bkz. Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 139.

181 Çeşitli haberler için bkz. S. Tansel, *age.*, s. 12.

gerçekleştirdi. Venedik kaynaklarına göre, padişah dört vezirini de divana davet etmiş, her vezir geldikçe kendilerine birer hilat giydirmiş, yalnız Mustafa Paşa siyah bir elbise giydirilmiş olduğu halde divana girmiş, bu işareti önceden bilen cellatlar hemen onu tutup boğarak öldürmüş ve cesedini sokağa atmışlardı.[182]

Hemen ardından da I. Selim dedesinin kanununu tekrarlayarak, "nizam-ı âlem" için Bursa'daki beş şehzadeyi (kardeşi Mahmud'un oğulları Musa, Orhan, Emir; diğer kardeşi Âlemşah'ın oğlu Osman ve yine kardeşi Şehinşah'ın oğlu yedi yaşındaki Mehmed) boğdurttu (27 Şevval 918/5 Ocak 1513).[183] Şehinşah'ın oğlu Mehmed'i Şehzade Ahmed, Konya'da esir alıp Bursa'ya getirmişti.

Venedik kaynaklarına göre, şehzadelerin en küçüğü cellatlar içeri girdiğinde diz çöküp canının bağışlanması için yalvarmış ve günde bir akçeyle padişahın hizmetinden ayrılmayacağını söylemişti. En büyükleri olan Osman ise cellatlara direnmiş, güçlükle zapt edilebilmişti.[184] Menavino asıl direnenin 17 yaşındaki Mehmed olduğunu, bir celladın kolunu kırdığını, diğeriniyse hançerlediğini, olayı yandaki odadan takip eden Selim'in hemen diğer adamını yollayıp idamı gerçekleştirdiğini belirtir.[185]

Ayrıca yine bu kaynaklar, şehzadelerin Bursa'da değil, İstanbul'da öldürüldüklerini bildirirler, ki bu doğru değildir, bunun yanı sıra anlatılanların da olayı dramatize etmeye yönelik olduğu açıktır. Padişah, şehzadelerin katli dolayısıyla oluşan havayı dağıtmak ve kırgınlık hislerini silmek için de Bursa halkına paralar dağıttırdı, kurbanlar kestirtti. Kışı da Bursa'da geçirmeyi düşünüyordu.

Tam bu sırada Manisa'da bulunan kardeşi Korkud, şehzadelerin katli dolayısıyla huzursuz olmuş, kardeşinin kendisine verdiği sözü tutmayacağı zehabına kapılmıştı. Ayrıca Korkud'un da saltanat için harekete geçeceği yolunda birtakım dedikodular yayılmaya başlamıştı. Hatta Korkud bu sırada kardeşine bir mektup yazarak "nifak ehlinin" boş durmayıp aleyhinde birçok asılsız haberler uydurduklarını, bunlara inanılmaması lazım geldiğini, kendisinin sadakatle hizmet etmekte olduğunu ifade etmişti.

---

182 Venedik elçi raporlarından naklen Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, çev. M. Ata, İstanbul 1330, IV, 104; Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 139-140.

183 İbn Kemal, IX. Defter, s. 74.

184 Marino Sanuto ve Menavino'dan naklen Hammer, IV, 104-105.

185 Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s. 136-137.

Son derece kültürlü bir şehzade olan ve Şafii mezhebini benimsediği anlaşılan Korkud'un daha önce ümitlense bile, artık bu son kertede siyasi emellerin peşinde koştuğu fikrinin doğru olmadığı açıktır. Hatta Arapça kaleme aldığı ganimet hukukuna dair *Hallü İşkali'l-Efkâr* adlı eseri olan Korkud, 1508'de tamamlayıp babasına yolladığı *Da'vetü'n-nefsi't-Tâliha* isimli hacimli eserinde, "emirlik belasıyla" imtihan olmayı istemediğini belirttiği gibi, "bir insanın aynı anda hem takvalı bir Müslüman hem de başarılı ve etkili bir yönetici," olmasının mümkün olmamayacağı görüşünü de serd eder.[186]

Bu bakımdan iktidarda gözünün olmadığını vurgularcasına kardeşiyle yaptığı anlaşmaya sadık kalmak istemiş, sık sık da onu kendi durumu hakkında bilgilendirmeyi ihmal etmemişti. Hatta yanındaki kapı halkının çokluğunu dahi izah etmek mecburiyeti hissetmiş, Manisa'da bulunmasının kendisi için tehlikeli olduğunu, Şehzade Ahmed'in tasallutundan korktuğunu yazmıştı. Ayrıca sancağının değiştirilmesini bile teklif etmişti. Korkud'un asıl sıkıntısı muhtemelen komşu sancak olan Menteşe sancakbeyi ile aralarında olan çekişmeydi. Menteşe sancakbeyi sürekli olarak onun aleyhine I. Selim'e haberler yolluyordu. Bunun farkında olan Korkud da durumu uzun uzadıya kardeşine izah etme gereği duyuyordu.[187]

Kaynakların naklettiğine göre kardeşinden şüphelenen Selim, Bursa'dayken ona taraftarlarının ağzından saltanata davet mektupları yazdırarak nasıl davranacağını anlamaya çalışmıştı. Bu uydurma mektupların onun içindeki saltanat aşkını alevlendirdiği, yapılan tekliflere olumlu cevaplar verdiği, bu sevdasını anlatan mektuplar yazdığı, bunları da uydurma mektupları getiren I. Selim'in adamına teslim ettiği ifade edilir.[188]

---

186 Şehzade Korkud: *İslam'da Ganimet ve Cariyelik*, haz. A. Cüneyd Köksal, çev. Osman Güman, İstanbul 2013, s. 28-36. Korkud'un bu şer'i anlayışıyla ilgili ileri sürdüğü gerekçeler, şeriat, örf uyuşmazlığı (mesela siyaseten katl), haksız mal toplama (şeriatın dışındaki vergi uygulamaları), emirlikle birlikte günah kirinden kurtulamama, makamın gerekliliklerinin günahlardan kaçınmayı engellemesi (kul hakları), idarecilerin karşı karşıya kalacakları kargaşa ve fitnelerle yeterince baş edememe gibi noktalarda toplanmaktadır. Onun ileri sürdüğü hususlar bu fikhi konular muvacehesinde kendisinin bu işi en iyi yapabilecek biri olduğunu göstermek amacına matuf da olabilir. Ancak bu hususta kesin bir şey söylemek zordur.

187 Korkud'un I. Selim'e yolladığı mektuplardan TSMA, nr. 5882, 9659, 8339'da bulunanları Ç. Uluçay tarafından alıntılanmıştır: "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", sayı 11 (1956), s. 188-189'daki dipnotları.

188 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 231, Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, I/2, s. 1063.

Dönemin kaynaklarında rast gelinmeyen bu bilginin doğruluğu şüphelidir.

Bursa'dayken Şehzade Ahmed olayının istediği gibi sonuçlanmadığını gören ve muhtemelen de devlet erkânıyla bu hususta anlaşmazlığa düşen Selim, kızgınlığının da rolüyle, radikal bir değişiklikle saltanatının tartışılmaz hale gelmesi için hanedan üyelerinin teker teker ortadan kaldırılması kararını almıştır. Mustafa Paşa'nın katlinde belki de bu niyetine karşı oluşan muhalefetin ve ortaya çıkan bu tartışmaların bir ölçüde etkisi olabilir.

Daha sonraki Osmanlı tarihçileri, kardeşlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmaya başlayan I. Selim'in bu hareketini meşru zeminlere çekme çabasıyla, Korkud örneğindeki gibi şehzadelerin tamamını taht iddiacısı şeklinde gösterme temayülü sergilemişlerdir. Aslında iktidarın ortak kabul etmeyeceği prensibi, çok önceden beri hanedanın zihin kodlarında yer edinmişti. Fatih Sultan Mehmed'in daha önce yaşanan ve devleti uçurumun eşiğine getiren saltanat kavgaları dolayısıyla, devleti hanedanın çok üstünde tutma anlayışı, I. Selim ile birlikte şimdi yeni bir merhale kazanmış oluyordu. Hanedan, erkek üyelerini devletin menfaati, nizamın devamı ve "devlet-i ebed müddet", yani ebedi devleti yaşatma uğruna feda edebileceği bir döneme giriyordu. Bu durum hanedanın bir tercihiydi, ki saltanat sisteminde XVII. yüzyılın başlarına kadar herhangi farklı bir uygulama düşünülmeyecekti.

Bursa'da beş şehzadenin "nizâm-ı âlem" için ortadan kaldırılmasından sonra I. Selim, yine herhangi bir tehdit oluşturma ihtimaline karşı, ağabeyi Korkud'un da bertarafına karar vermişti. Avlanmak bahanesiyle yanında 10.000 kişi olduğu halde süratle Manisa dolayına geldi. Korkud'u sarayında kuşattı. Fakat Korkud, yakın adamı Piyale ile birlikte gizlice kaçmayı başardı. Amacı daha önce yaptığı gibi Mısır'a iltica etmekti.

I. Selim kardeşini yakalayamayınca bir süre Manisa dolayında onu arattı, sonra geri döndü. Bu sırada Korkud'un zengin kütüphanesini de İstanbul'a taşıtmıştı. Ardından yolladığı adamlarla ağabeyinin izini buldurmaya çalıştı. Korkud, Tekeili yöresinde bir mağarada saklanırken yakalandı, Bursa'ya götürülürken muhtemelen gelen emirle Eğrigöz (Emet) kasabası yakınlarında boğularak öldürüldü (12 Mart 1513). Cenazesi Bursa'ya nakledilip Orhan Gazi Türbesi'ne defnedildi (17 Mart).[189]

189 F. M. Emecen, "Korkud", *DİA*, XXVI, 206.

Artık I. Selim'in zihnini meşgul edecek sadece ağabeyi Ahmed ve oğulları kalmıştı. Gerçekten de Ahmed, Amasya'da derhâl Selim'in aleyhine faaliyete geçti. Esir aldığı Mustafa Paşa'yı affedip kendisine vezir yaptı. Diğer veziriyse lalası Yularkısdı Sinan Paşa'ydı. Derhâl oraya buraya dağılmış adamlarına haber yollayıp kendi yanına çağırdı. Gönderdiği tuğralı emirlerde şöyle yazıyordu:[190]

> ".. bundan akdem maslahat gereği kimseyle buluşup konuşmadan sınır boyuna gittiğini, Divrik'e geldiğinde paşalardan ve cümle beylerden, ağalardan, kapı halkının süvari ve yaya askerlerinden kendisine mektuplar ulaştığını, saltanatın kendisine ait olduğunu belirttiklerini ve davet ettiklerini..."

Gerçekten de Şehzade Ahmed, kendisine devlet erkânı ve kapıkulu ileri gelenleri tarafından gönderilmiş olan saltanata davet mektuplarından etkilenmişti. Osmanlı kaynaklarına göre, bu mektupların yollanması I. Selim'in bir taktiğiydi. Tarihçi Celalzade çok açık şekilde bu tedbirin I. Selim ile daha sonra veziriazamı yaptığı Pîrî Paşa tarafından tasarlanmış olduğunu belirtir. Ona göre Şehzade Ahmed'in Osmanlı topraklarının dışına çıkıp Mısır'a, İran'a veya Batı'ya gitme ihtimalinin devletin geleceği için büyük problem olacağını düşünen padişah, meseleyi Pîrî Paşa ile konuşmuş; Pîrî Paşa kendisine dinde yalan, ayıp gibi zıt şeylerin yapılmasının yasak, ama halkın ve devletin huzuru ve bekası için bu kabil hileye başvurmanın caiz olduğunu söyleyerek, Şehzade Ahmed'in henüz saltanat sevdasından vazgeçmediğini, sarayda hizmet görenlerin de öteden beri kendisiyle irtibatlı bulunduğunu, bu bakımdan bu gibi saray görevlilerinin ileri gelenlerinin ağzından mektuplar yazılıp gönderilmesini tavsiye etmişti. Bunun üzerine kapı halkının ileri gelenleri, bütün yeniçerilerin, yayabaşılarının bölükbaşı ve kethudalarının isimlerinin yazılı bulunduğu mühürlü davet mektubu hazırlanmış ve Şehzade Ahmed, saltanata davet olunmuştu. Mektupta mealen şunlar yazılıydı:

> Devletli padişahımız Ahmed Han hazretlerinin malumudur ki, burada devlet kapısında olan cümle hizmetkârlarınız sizin nimetinizle beslenmiş kullarınızdır. Başka kapı bilmeyip atanız merhumun hayırduaları gereği cümlemizin

190 TSMA, nr. E. 2667. Bu gibi birçok emir gönderdiği hakkında bkz. Ç. Uluçay, "Yavuz Sultan Selim...", sayı 11, 192.

meyli size idi. Bu sırada Allah'ın takdiriyle bazı hususlarda yeniçeri kullarınız arasında anlaşmazlık oldu, saltanat konusunda bir iştir gerçekleşti, kardeşiniz gelip aramıza girip padişah oldu. Ama binlerce kere yazık ki hatalı davranmışız. Cümle kullarınız perişan ve pişmandır. Şimdi sefer için hazırlık yapıp sizin üzerinize yürümek ister. Şerefli yolunuzun tozu gözümüzün sürmesidir, hatırınıza zerre kadar şüphe getirmeyip karşı durasınız. O vakit hepimiz dönüp sizin tarafınıza geçip kardeşinizi size teslim ederiz..."

Yine Celalzade'ye göre; mektubu alan Şehzade Ahmed buna hemen itimat etmeyip şüphelenmiş, fakat yine de gönlünde mektubun doğru olduğu konusunda bir küçük ümidi muhafaza etmişti. Nitekim bu mektubu alınca etrafındakilere şöyle söylemişti:

"Bunun doğru olması da olmaması da mümkündür. Doğru ise bize şüphesiz faydalıdır, değilse de onun dahi faydası kendimize aittir. Aslında gurura kapılıp cihan devletini her türlü tehlikeden uzak rahatça elimizde olduğunu düşünürdük. Kendi yanımızda olan ve bir iş bilmez boş gurura kapılmış, olayların gerçeklerini anlamaktan uzak acemilere uyup onları adam sanıp sözlerine kandık. Bizi böyle bir girdabın içine çektiler. Sonunda bu hale düştük. Kardeşim Selim bu gibiler yerine nerede ehil ve marifet sahibi kimse varsa onlara rağbet etti. Sonunda onlar onu bu mertebeye eriştirdiler. Şimdi ben halimi düşünürüm. Bana üç tercih görünür. Biri Mısır'a varıp Memlüklere bende olmak, biri Kızılbaş olup dinden uzaklaşmak, biri bir derviş, dilenci veya çalgıcı olup orada burada dolaşmak. Bu bakımdan eğer bu yazılanlar doğruysa devlet bizimdir. Yok değilse, bu üç şıkkı tercih etmekten, kardeşim eliyle şehit olmak daha uygundur..."[191]

Dönemin tarihçilerinden İbn Kemal ise bu mektupları sahte olarak nitelemez. Ona göre merkezdeki taraftarları, Şehzade Ahmed'e yolladıkları mektuplarda Selim'in Bursa'dayken askerlerini kışlalara dağıttığını, hatta yeniçerilerin bile İstanbul'a döndüğünü, etrafında kimsenin kalmadığını, hareket için tam bir fırsat vakti olduğunu, askerin toplanmasınınsa bir iki ay alabileceğini, ayrıca hanedandan kimseyi geriye koymayıp katlettiğini, hemen yetişmesi gerektiğini bildirmişlerdi:

191 Celalzade, *Selimname*, s. 103-104. Başka kaynaklarda da bu sahte mektuplardan söz edilir: Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, s. 56b-57a; Matrakçı Nasuh, *Tarih*, vr. 102a-b.

"... Sultan Selim askeri etrafa perakende etmiştir, Bursa muzayaka mekânı olmağın yeniçeri taifesi İstanbul'a gitmiştir. Mahal-i fırsat ve hengâm-ı ruhsattır, fevt etmek olmaz. Bir iki aya dek Rum askeri bir yere gelmez. Hem âl-i Osman'ın neslinden kimseyi komadı... yetişmek ardınca olasın..."[192]

XVI. asra ait anonim bir Osmanlı tarihinde, vülgarize bir üslupla Selim'in ağabeyi Ahmed'e, kapıkulu ağzından yazdırdığı mektuptaysa şu ifadelerin yer aldığı belirtirtilir:

"Sultan Selim öldürmedük adam komadı, bir bodur bokun elinden aciz olduk, imdi heman sen geligörün biz tutalım elüne verelim..."[193]

Eğer doğruysa bu ifadelerde dikkati çeken husus, Selim'in inandırıcı olması için mektupta kendisine hakaretamiz bir sıfat yakıştırılmasından bile rahatsızlık duymamış olmasıdır. Onun hedefine nasıl kilitlendiğinin ilginç bir örneği olarak bu konu ayrıca dikkat çekicidir. Üstelik burada Selim'in kısa boyuna yapılan bir atıf da onun fiziki tarifi hususunda bir karine sunar.

Yukarıda da belirtildiği gibi Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan belgeler, Şehzade Ahmed'e buna benzer davet mektuplarının gittiğini açık şekilde doğrulamaktadır. Muhtemelen Celalzade'nin dramatize ettiği kadar olmasa bile, Şehzade Ahmed bu mektupların doğru olacağına inanacak kadar tecrübesiz değildi. İlticadan vazgeçip tekrar Osmanlı sınırları içine girmesi ve saltanat davasını sürdürmesi, kendisi açısından bundan başka hiçbir alternatifinin bulunmamasından kaynaklanmış olmalı. Aslında mücadeleyi, sonunun kötü biteceğini bile bile devam ettirmekten başka bir çaresi de yoktu.

Şehzade Ahmed, son bir gayretle durumu lehine çevirmeye çalıştı. Bu sahte mektupların kendi işine yarayacağını da hesaba kattı. Etraftaki beylerin kendisine katılması için gönderdiği emirlerde bu mektupları öne sürdü, herkesin kendisine taraftar olduğunu ve saltanat için beklediğini bildirdi. O kadar ki sahte davetçilerden biri olan yayalara dahi karşılık olarak gönderdiği emirde, onlardan hoşnut olduğunu, ulufelerini artıracağını, kardeşinin yapmadığı yükseltmeleri ve vazife tayinlerini kendi-

192 IX. Defter, s. 78.

193 *Tarih- Âl-i Osman*, haz. Ö. S. Kurmuş, s. 73. Benzeri anonim tarihlerde, bu cümledeki hakaret kelimeleri çıkarılmıştır, sadece "bunun elinden" ibaresi mevcuttur.

sinin hemen yerine getireceğini vaat ediyordu.[194] Böylece bu sahte mektupları kendi lehine çevirebilecek bir taktiğe başvurarak, kardeşinin hilesinden yararlanmayı hesaplıyordu.

Bütün bunların sonucu olarak 1513 Ocak ayı başında Amasya'dan ayrıldı. Amacı taraftarlarının bulunduğu Konya yönüne ilerlemekti. Bu arada da sancaklara atamalar yapıyordu. Ansızın yolunu değiştirerek Osmancık yönüne döndü. Kaleyi kuşattı ve burada Bıyıklı Mehmed Ağa'nın gönderdiği küçük bir birliği dağıttı. Raporlara göre yanında bu esnada 1.500 kişi ancak vardı. 5 Şubat'ta Koyun Baba Türbesi civarında konakladı, zaman zaman Osmancık'a kapanmış olan birliklerle küçük çarpışmalarda bulundu. Buradan Tosya'da bulunan Bıyıklı Mehmed Ağa'nın üzerine yürüdü. Mehmed Ağa, yanındaki az kuvvetle Çankırı yoluyla Ankara'ya çekildi ve durumu rapor ederek Şehzade Ahmed'in kuvvetlerinin az oluşundan ve hareketlerinden söz edip derhâl üzerlerine gidilmesi için birlik yollanmasını talep etti.[195]

Ancak Şehzade Ahmed Tosya, Çankırı ve Kastamonu taraflarında ilerlerken, ona yeni kuvvetler katılıyor, bazen de zorla asker topluyordu. Böylece Ankara'ya ulaştı, oradan Eskişehir-Seyyidgazi yoluyla İnönü'ye geldi. Bu arada yanındaki kuvvetin mevcudu 20.000 kişiye yaklaşmıştı. Amacıysa kardeşiyle son bir defa hesaplaşmaktı.

Selim, onun harekete geçtiğini duyduğu andan itibaren süratle hazırlıklarını tamamlamaya çalışmış, gelen haberler üzerine de Bıyıklı Mehmed Ağa ile Anadolu beylerbeyi Mustafa Paşa'nın idaresinde bir öncü kuvveti onu karşılamak üzere göndermişti. Bu öncü birlikler, Şehzade Ahmed'in gerçek gücünü öğrenmek için saldırdılar, fakat başarısız olarak geri çekildiler. Şehzade Ahmed'in gücünü anlayan padişah derhâl oğlu Süleyman'a emir yollayıp İstanbul civarında yakın bir yere gelerek ordugâh kurmasını, kendisinin ise 27 Muharrem'de (4 Nisan) ağabeyini karşılamak üzere Bursa'dan hareket ettiğini bildirdi.[196]

Sonunda iki taraf 8 Safer 919'da (15 Nisan 1513) Yenişehir Ovası'nda karşı karşıya geldi. I. Selim önce Anadolu kolundaki süvarileri öne sürdü, bunlar sahte bir saldırı yapıp hemen geri çekildiler, Şehzade Ahmed'in de çok iyi bildiği bu taktik, muh-

194 Bunlara gönderdiği hüküm için bkz. S. Tansel, *age.*, s. 16, not 92.

195 Rapor Ç. Uluçay tarafından alıntılarla yayımlandı: agm, s. 195, not. 74.

196 TSMA, nr. E. 6185'deki hüküm: Ç. Uluçay, agm, s. 197, not. 79.

temelen yanında oradan buradan toplanmış olup pek de emir dinlemedikleri anlaşılan düzensiz birliklerin tuzağa düşmesine yol açtı.

I. Selim, yanında bulunan Kırım hanı Mengli Giray'ın oğlu Saadet Giray ve Dukakinzade Ahmed Paşa'nın birlikleriyle yan çevirme harekâtı yapıp Şehzade Ahmed'in kuvvetlerini kolayca dağıttı. Şehzade Ahmed durumun ümit verici olmadığını anlayınca kaçmaya çalıştı, fakat atının ayağının tökezlemesi sonucu yere kapaklanınca Dukakinzade tarafından yakalandı.[197] Kardeşiyle görüşme talebinde bulunduysa da Kapıcı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürüldü. Cenazesi Bursa'ya getirilip kardeşi Şehinşah'ın mezarının yanına defnedildi. Böylece en kuvvetli taht adayını ortadan kaldıran I. Selim, ağabeyinin katli dolayısıyla "matem" yapmaktan da geri durmadı. Bursa'da taziye için halka para dağıtılmasını emretti.

Şehzade Ahmed'in idamı sırasında yanında bulunan eşyalar kayda geçirildi. Çok az ve pek de değerli olmayan birkaç parça eşyası olduğu tespit edildi. Bunlar bir balık dişi, iki şamdan, kırmızı kaftan, üç kemha kuşak, bir süslü kadife minder, bir zerefşan hançer kuşağıyla yeşim levha, kırmızı çuha gömlek, mendil, makrama, çarşaf ve yastık vs. gibi günlük kullanım için gerekli basit şeylerdi.[198]

Bunun ardından I. Selim, Ahmed'in oğullarını da teker teker ortadan kaldırmaya başladı. Amasya'da babasına vekâlet eden Osman, şiddetli çarpışmalar sonucunda ele geçirildi. Şehzade Murad'ın oğlu Mustafa ile birlikte boğuldu (14 Mayıs 1513).[199]

Saltanatının başında tahtına rakip olabilecek kardeşlerini ve yeğenlerini bertaraf eden I. Selim artık rahatlıkla payitahtına dönebilirdi. Devletin bekası, nizamın devamı için yapılan bu hareketler, aslında halk içinde pek de iyi karşılanmıyordu. Fakat padişah kendi otoritesini demir yumruğuyla ikame edeceğini daha bu ilk saltanat yılı başında açık şekilde herkese göstermişti.

Onun bu sert ve şedid tavırları, ileride yapacağı işleri çabucak sonuçlandırma yolunda karşısına çıkacak engelleri acımasızca dağıtacağının işaretlerini de vermişti. Ayrıca önünde çok önemli bir iş kendisini bekliyordu. Doğu'da ciddi bir tehli-

197 İbn Kemal, IX. Defter, s. 80-81; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 235-237.

198 Tereke kaydı TSMA, nr. E. 593; bunun için bkz. Ç. Uluçay, agm., s. 198.

199 TSMA, nr. E. 6193; Ç. Uluçay, agm., s. 199, not. 87.

ke olarak gördüğü Şah İsmail hareketine son vermek yolunda, karşısında kimsenin aykırı bir ses çıkarmasına tahammül edemeyeceğini, etrafındaki vezirlere ve idarecilere daha şimdiden hissettirmiş bulunuyordu.

Böylece I. Selim tam anlamıyla tahtını sağlamlaştırmış oldu. Bundan sonraki hedefi ise Anadolu'nun çeşitli isyanlarla sarsılmasına yol açan, Osmanlı Devleti için ciddi bir dinî ve siyasi tehdit unsuru olan, kendisinin de vaktiyle şehzadeliği sırasında niyetlerini yakından bildiği Şah İsmail olacaktır.

IV. Osmanlıların Şark Meselesinin Başlaması: Çaldıran 1514

Sultan Selim, tahtı için hayati önem taşıyan meseleyi şiddetle bile olsa çözdükten sonra Bursa'dan ayrıldı. Gelibolu üzerinden İstanbul'a ulaştı. Birkaç gün burada kaldı ve karışıklıklarla sarsılmış bulunan Anadolu'daki sancaklara, özellikle Şehzade Ahmed'in ve diğer kardeşlerinin oğullarının idareci olarak bulunduğu bölgelere yeni idareciler atadı. Bu sırada oğlu Süleyman'ı, ağabeyi Korkud'un sancakbeyi olarak görev yaptığı Saruhan'a (Manisa) yolladı.

Oğlunu sancağa uğurladıktan sonra İstanbul'da çıkan ve çok can alan veba salgınının da etkisiyle[200] çok sevdiği Edirne'ye gitti. Özellikle buranın etrafındaki av alanlarında avlanmak ve dinlenmek istiyordu. Nitekim bütün kışı orada geçirdi.[201] Bir taraftan eğlenip dinlenirken, diğer taraftan boş durmuyor, yeni sefer hazırlıklarıyla uğraşıyor ve cülusunu tebrik için gelmiş bulunan elçileri kabul ederek, Batı'daki yeni gelişmeler hakkında bilgiler alıyordu.

Onun için şüphesiz halledilecek en acil konu Şah İsmail meselesiydi. Bu hareket son on yıldır Anadolu'da büyük hadiselere yol açmış, karışıklıklar, isyanlar aracılığıyla Anadolu'da düzeni ve sistemi alt üst etmişti. Üstelik pek çok bölgede ciddi nüfus kayıpları yaşanmış, köylerini, yerlerini terk edenlerin bir bölümü Şah İsmail'e sığınmıştı. Bu son derece karışık ortamda, özellikle konargöçer yapıdaki Türkmen boyları, dinî temayülleri cihetiyle de bu harekete destek vermişlerdi. Şah İsmail ise

200 Menavino,*Türklerin Hayatı ve Âdetleri*, s.143.

201 İbn Kemal, IX. Defter, s. 81-83.

Şah İsmail'in temsili bir gravürü. (Georg Greblinger)

Anadolu'dan aldığı bu güçle, Akkoyunlu Devleti'nin mirasının üzerinden dinî veçhesi öne çıkan bir devlet kuracaktı.

I. Selim'in Rakibi Şah İsmail'in Zuhuru ve Dinî Düşüncesi

Akkoyunlu Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyada ortaya çıkan ve kurucusunun mensup olduğu şeyh ailesinin adıyla anılan Safeviler, aslında Türk tarihinin belki de en ilginç siyasi oluşumunu teşkil etmişlerdir. Devletin kurucusu olan Şah İsmail, başlangıçta Sünni bir tarikat olarak bilinen, sonradan Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar zamanlarında Oniki İmam Şiiliğini benimseyen Erdebilli bir şeyh ailesine mensuptu.[202] Bu ailenin tabanıysa tıpkı kendisi gibi Türk unsura dayanıyordu.

202 Tarikat için bkz. R. Öngören, "Safeviyye", *DİA*, XXXV, 460-462.

Daha önce de bahsedildiği gibi II. Murad döneminde Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya gelmiş, Osmanlı ulemasıyla görüşlerini tartışmış, hatta Samsun yöresinde Çepni gruplarını etrafına toplayarak Trabzon Rum Devleti'ni fethe dahi yönelmişti.[203] Bundan dolayı Şeyh Cüneyd'in bu kesimlerde büyük bir şöhreti vardı. Üstelik özellikle Kuzey Karadeniz kesiminde Çepni gruplarının Trabzon sınırında yoğun bir şekilde yerleşmeleri de bu dönemde gerçekleşmişti.

Daha sonra torunu Şah İsmail, Akkoyunlu idaresindeki büyük Türkmen boylarınca dinî bir lider olarak tanınmış, bunlar eski dinî gelenekleriyle bezenmiş İslami anlayışlarıyla kendilerine hitap eden Şah İsmail'in etrafında birleşmişlerdi. Şah İsmail de bir tarikat şeyhi olarak bu inancı tıpkı dedesi Cüneyd gibi çok iyi kullanmıştı. Şah İsmail ve halefleri hiçbir zaman eski Sasani Devleti'nin mirasçısı olarak ortaya çıkmamışlardı.

Şah İsmail, o sıralarda Sünni İslamın temsilcisi olma sıfat ve meyilleri henüz tam olarak teşekkül etmemiş Osmanlı Devleti'nin sıkı iktisadi ve sosyal baskısı altındaki büyük konargöçer grupları üzerinde etkili oldu. Böylece Osmanlı sistemi karşıtı bir dinî misyonun temsilcisi olarak benimsendi. Doğu ve Güney Anadolu, Kuzey Karadeniz yaylalarında ve iç kesimlerindeki nispeten serbest yaşamaya alışmış büyük Türkmen teşekkülleri, Osmanlı idaresinin vergi toplama amaçlı iskân, belirli bir nizam altına alma, tımar rejimini güçlendirme çabalarından büyük rahatsızlık duyarak adeta bir kurtarıcı beklemeye başlamışlardı. Bu kurtarıcı kendilerine öz dilleri ve Şamanist öğelerle yoğurdukları İslami anlayışlarıyla seslenen Şah İsmail olacaktı.

Gerçekten bu boyların büyük bölümü yüksek İslami kalıplardan uzakta, Şamanist dönemden kalma motif ve geleneklerle süslü, basit bir İslami telakki içindeydi.[204] Bu durum bir bakıma benzer inançlar manzumesi içinden çıkan Osmanlılar tarafından başlangıçta pek de yadırganmamaktaydı. Fakat Şah İsmail'in ortaya çıkarak bu inançları siyasi bir kılıfa sokması, hedef olarak da Anadolu'yu seçmesi söz konusu bakışı değiştirdi. Osmanlı ulema ve entelektüelleri de buna karşı olarak daha katı bir dinî anlayışı siyasi sisteme ikame ettiler. Bu durum Osmanlı

203 W. Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev. T. Bıyıklıoğlu, Ankara 1992, s. 62-96.

204 H. Sohrweide, "Der sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die schiiten Anatoliens im 16 jahrhundert", *Der Islam*, sayı 41 (1965), s. 95-223.

Devleti'nin XVI. yüzyıldaki dinî misyonunda ciddi bir kırılmayı da beraberinde getirecekti.

Şah İsmail, ustaca bir hareketle yarı göçebe bir hayat tarzı içindeki Türkmenlerin zihniyetlerine uygun tarzda, "Mesiyenik" yani "Mehdici" karakterde bir Şii propagandayı icra etmeye başlamıştı. Halife denilen bu propagandacılar, Anadolu'da benzeri inançlar içindeki Türkmenlerin yaşadıkları yerlere giderek, çeşitli hediyeler getirip daha serbest ve müreffeh bir hayat vaadinde bulunuyorlardı. Bu hususu Hatayî mahlasıyla Türkçe olarak kaleme aldığı "nefes" denilen şiirlerinde Şah İsmail açık şekilde belirtir. Onun şiirlerini topladığı *Divân*'ından, kendisini bu kitleye "Mehdi hüviyeti ile ve Hz. Ali'nin mazharı, yani Allah'ın Hz. Ali'nin bedenine girmiş şekli" olarak gösterdiği anlaşılır.[205]

Bu durum Orta Asya'da Müslüman olmadan önce kendilerini Tanrı'nın insan bedenine girmiş biçimi gibi tanıtan dinî liderlere tabi olup karışıklık çıkaran, İslamiyetin benimsenmesinden sonra da bu itiyatları devam eden Türkmen grupları için şaşırtıcı değildi. Türkmenlerin kabilevi inançlarıyla süslü İslami anlayışları, Şii motifleri olan Hz. Ali ve Oniki İmam kültleri, Kerbela matemi ve benzeri gibi temel inançlarla karışarak, Kızılbaşlık ve Alevilik olarak nitelendirilecek bir şekle büründü.

Hiç şüphesiz bu inanç manzumesi, Oniki İmam doktrininden nispeten farklı bir mahiyetteydi. Böylece: "Eski Gök Tanrı kültü görünüşte Hak-Muhammed-Ali formülünün ifade ettiği üçlüye; aslında ise Hz. Ali'den başkası olmayan Tanrı'yı dile getiren tek bir uluhiyet kavramına indirgendi."[206] Bundan dolayı bu anlayışın Oniki İmam Şiiliği ve Caferilikle ilgisi bulunmamaktadır. Böyle bir değerlendirme tahtında da Anadolu'daki Kızılbaş veya Rafızi olarak anılan zümreleri Şii kabul etmek tam olarak doğru olmaz. Bunların inanç sistemi Safevi Sufiliğine göre teşekkül etmiş, bir nevi "Halk İslam'ı" idi. Osmanlı merkezî idaresinin bunlar için Rafızi veya Safevi müritlerinin giydikleri on iki dilimli kızıl renkli başlık dolayısıyla Kızılbaş olarak adlandırmasına karşılık, onlar kendilerine zaman içerisinde Alevi diyeceklerdi. Bu cümleden olarak "Kızılbaş" tabirinin aşağılayıcı bir yönü olmadığını da belirtmeliyiz.[207] Zira Osmanlılar yeşil sarık giydik-

205 A.Y.Ocak, "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II (1998), 142.

206 A.Y. Ocak, agm., s. 143.

Mesela XVI. asra ait olduğu anlaşılan Osmanlı coğrafyasının dışında, İran/Safevi sahasında Farsça kaleme alınmış olup Safevilere vücud veren boy-

leri için Şirvanşahlar için de "Yeşilbaş" tabirini kullanmışlardı. Osmanlılar için ise ulemanın takındığı beyaz sarık sebebiyle "Akbaş" tabirinin yaygın olarak geçtiği bilinmektedir.

İşte dinî inançlarının mahiyetleri bu şekilde olan Şah İsmail hareketi, aslında doğrudan Anadolu'daki konargöçer kabileleri hedef almıştı. Şah İsmail, asıl ihtilali Anadolu'da çıkarmak istiyor;[208] özellikle Karaman bölgesi, Antalya ve İçil'in dağlık alanlarında yaşayan kalabalık Türkmenler ona destek veriyordu.[209] Karaman bölgesi zaten Osmanlı idaresine tam olarak ısınamamıştı. Üstelik eski tımar sahibi Karaman sipahileri toprakları ellerinden alındığı için büyük bir huzursuzluk içinde, Osmanlı karşıtı her harekete destek verecek bir altyapı oluşturmaktaydı. Osmanlı idarecilerinin sert tavırları ve aşırı vergi taleplerinden rahatsızlık duyan kesimler de yine gözlerini Şah İsmail'e çevirmişlerdi.

1501-1510 devresinde I. Selim Trabzon'dayken bu tehlikenin yakinen farkına varmış bulunuyordu. Şahkulu ve Nur Ali Halife isyanları (1511-1512) ortalığı adeta yangın yerine döndürmüştü. Bu bakımdan I. Selim, Osmanlı Devleti'nin öncelikle bu harekete karşı kendisini tanımlamasını böylece dinî, siyasi tehdit oluşturan Safevilere bir set çekilmesini elzem görüyordu.

Dönemin Osmanlı tarihlerinde, Şah İsmail'in ortaya çıkışı ve dinî düşünceleri konusunda çok sert ve suçlayıcı ibarelere rastlanır. Aslında bu durum Osmanlı karşıtı bir dini-siyasi telakkiye yönelik bir nevi savunma mekanizması olarak da mütalaa edilebilir. Özellikle daha sonra şeyhülislamlığa getirilen ve Safevilere yönelik seferin meşruiyetiyle ilgili sert bir fetva da verecek olan tarihçi İbn Kemal, Selim namına kaleme aldığı eserinde, zıtlaşma noktalarını dinî çerçeve içine hapsederek, Erdebil ocağının zuhuru, Şeyh Cüneyd olayı ve onun ahfadının faaliyetlerini anlatmak lüzumu duymuştu. Şah İsmail'i "müfsid-i fâsid nihâd, mülhid-i bed-itikat," gibi ağır ifadelerle anıp dinî tezat noktalarını öne çıkarmıştı. Fakat diğer bazı Osmanlı tarihçileri gibi sadece dinî zıtlaşma değil, aynı zamanda

---

ları anlatan eserin adı *Târih-i Kızılbaşıyye*'dir (*Kızılbaşlığın Tarihi: Tarih-i Kızılbaşiyye*, çev. Şefaattin Deniz-Hasan Asadi, İstanbul 2015).

208 F. M. Emecen, "Osmanlı Devletinin Şark Meselesinin Ortaya Çıkışı: İlk Münasebetler ve İç Yansımaları", *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 33-48.

209 F. Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976.

hadisenin sosyal ve iktisadi yanlarına da vurgu yapmaktan da geri durmamıştı. Ona göre Şaha gidenler tımar ve mevki sahibi olunca, Tekeli Türkmenleri arasında "onun yanına giden bey olurmuş," şayiaları dolaşmaya başlamış ve bu da Şah İsmail'in şöhretini artırmıştı.[210]

Keza I. Selim'in yanında önemli hizmetler görecek olan İdris-i Bitlisî de Şah İsmail'in ortaya çıkışı, dinî düşüncesi konusunda tafsilatlı ve daha önce bu coğrafyada bulunan birinin gözlemleri çerçevesinde ilginç bilgiler vermiştir. Burada Erdebil ocağının Anadolu'yla ilişkisi çok iyi tahlil edilmiş "İsmailiyye müritleri"nin yani Şah İsmail taraftarlarının Anadolu'yla olan bağlarını açık şekilde dile getirilmiştir. Onun temel tezi, zalimlerin ortadan kaldırılmasının, gazadan daha önemli olduğu hükmüdür.[211]

Hiç şüphe yok ki, bütün bu bilgiler I. Selim'in Şah İsmail'in üzerine yürümesinin altında yatan ana sebeplerin manzumesini ihtiva edecektir. Bunun görünür siyasi yönüyse bu ana sebebin sadece birer bahanesinden ibarettir.

Çaldıran'a Doğru: Sebepler ve Bahaneler

Kardeşlerini ortadan kaldıran I. Selim için, hanedanın diğer bazı üyelerine sığınma hakkı veren Şah İsmail artık tam anlamıyla ön plana çıkmıştı. Üstelik Şah İsmail, muhtemelen taht kavgasının nasıl sonuçlandığını bilemediği için acele etmemeyi tercih etmiş ve yeni padişahın cülusunu tebrik için elçi yollamamıştı. Daha sonra Şehzade Ahmed'in ortadan kaldırıldığını duyunca da, yine herhangi bir dostluk tezahürü göstermedi. Aksine Şehzade Ahmed'in oğlu olan Şehzade Murad'ı koruması altına aldı. 1513 kışında onu kabul etti ve Fars vilayetinden bazı yerlere idareci atadı.[212]

Memlüklerin Malatya beyi Mamay'ın gönderdiği bir mektupta, Şehzade Murad'ın Dev Ali Sultan ile Anadolu üzerine yürümek için Şah İsmail tarafından vazifelendirildiği, Şehzade Murad'ın Anadolu'ya girmeleri halinde buradaki halkın kendilerine tabi olacağı yolunda Şah'a telkinatta bulunduğu ve bu amaçla yanında 1.000 adam olduğu halde Çukursaad'a geldiği,

---

210 İbn Kemal, IX. Defter, s. 43-44.

211 *Selimşahname*, s. 121, 127-130.

212 Handmir, *Habibü's-siyer*, nşr. S. M. Debir Siyaki, Tahran 1362 (1983), IV, 530. Murad görev yerine giderken vefat etmiştir. Ölümü muhtemelen 1513 kışının hemen sonradır.

fakat Şah İsmail'den gelen yeni bir talimatla, ileri gitmeyip burada beklemesi emrini aldığı bildirilir.[213]

Bu durum muhtemelen I. Selim'in diplomatik teşebbüsüyle ilgilidir. Nitekim bazı kaynaklara göre I. Selim, Şehzade Murad'ı Şah İsmail'den talep etmek üzere bir elçi göndermiş, ancak bu Osmanlı elçisi Safeviler tarafından katledilmişti.[214]

Ayrıca Şah İsmail'in doğrudan desteklediği ve sonra kaçanları yine himaye ettiği Nur Ali Halife isyanı,[215] onun kardeşler arasındaki mücadele sırasında Osmanlı ülkesi üzerindeki niyetlerinin göstergesiydi.

Bunun gibi Selim'in tahta çıkmasından az sonra Turgutoğullarına gizli mektuplar yollamıştı. 23 Mayıs 1512 tarihli olup Turgutoğlu Musa'ya hitap ettiği mektupta, Karamanlı Ahmed'i oraya gönderdiğini ve birlikte hareket etmek üzere ona tabi olunmasını istiyordu.[216] Bu mektubun bugün Topkapı Sarayı Arşivi'nde yer alması, bunun Osmanlı idarecilerince elde edilip Selim'e yollanmış olduğuna işaret eder. Bunun gibi gelen başka müdellel haberler, Selim'in zaten zihnine iyice yerleşmiş olan savaş düşüncesini destekleyici bir özellik taşıyor olmalı.

Olayların seyrinden anlaşıldığına göre Selim'in Safeviler üzerine sefere çıkma düşüncesi ne kadar kesinse, Şah İsmail'in düşmanca tavırlarına rağmen sıcak bir savaşa girme fikrinde olmadığı da o kadar belirgindir. Zira Şah İsmail tam da bu sıralarda Semerkant ve Buhara'nın geri alınması için müttefiki Babür'e yardımcı olmaya çalışmış, ancak bir netice elde edememişti. Bazı küçük başarıların ardından birlikleri müttefikleriyle beraber Özbeklerin önünde Kasım 1512'de Gücdüvan'da tam bir mağlubiyete uğramıştı.[217] Şah İsmail bunun ardından Özbeklerin Horasan'a yönelik akınlarından büyük rahatsızlık

213 TSMA, nr. E. 8758: Çevirisi ve orijinal metni için J.Bacque-Grammont, *Les Ottomans, Les Safavides et Leurs Voisins*, İstanbul 1987, s. 40-41.

214 Hammer, IV, s. 130; S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 32. Elçiyi Şehzade Murad'a katlettirdiği hakkında: Nasrullah Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", *Çend Makale-i Tarihi*, Tahran 1331, s. 62.

215 Nur Ali Halife'nin Şah İsmail tarafından Anadolu'daki sufileri toplamak üzere gönderildiği hakkında: Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, nşr, C. N. Seddon, Tahran 1347/1968, s. 134-136; krş. Rumlu Hasan, *Ahsenü't-tevârih: Şah İsmail Tarihi*, çev. Cevat Cevan, (Karaca Ahmet Dergahı ve Ardıç Yayınları), Ankara 2004, s. 164-165.

216 TSMA, nr. E. 5460; Faksimile metni için bkz. S. Tansel, *age.*, ek 13.

217 Handmir, *Habibü's-siyer*, IV, 523-530; Rumlu Hasan, *Ahsenü't-tevârih* (Türkçe trc), s. 162-164.

duymaya başladı. Bunlara ek olarak bir de üvey kardeşi Mirza Süleyman, Tebriz'de idareyi ele geçirmek üzere harekete geçmiş, fakat bu tehdit çok geçmeden bertaraf edilip Süleyman öldürülmüştü.[218]

Böyle bir ortamda, etrafındaki düşmanların hazır beklediği bir dönemde, batıdaki güçlü komşusu Osmanlılarla doğrudan bir savaşı göze alması beklenemezdi. Bununla birlikte Osmanlıları yıpratmak amaçlı faaliyetlerini hızlandırmış, yukarıda sözü edildiği gibi taraftarlarını tahrik etmeyi sürdürmüştü. Böylece Osmanlıları kendi iç karışıklıklarıyla vurmak niyetinde olduğu iddia edilebilir.

Safevi kaynaklarından anlaşıldığına göre I. Selim, Çaldıran Seferi'ne çıkmadan önce bazı siyasi manevralarda bulunmayı da ihmal etmemişti. Nitekim Safevi sarayına gönderdiği elçi, bir yandan Şehzade Murad'ı talep ederken diğer yandan Diyarbekir eyaletinin veraset yoluyla I. Selim'e intikal ettiğini ve iadesini istemişti. Elçiler, Şah İsmail ile başarılı Horasan Seferinden dönüşünün ardından geldiği İsfahan'da görüşmüşlerdi (1513 kışı).

Kaynakta belirtilen veraset konusunun hangi amaçla ileri sürüldüğü tahkike muhtaçtır. Fakat I. Selim'in muhtemelen Osmanlı sarayında bulunan Akkoyunlu Murad ile olan bağının bir sonucu olarak burayı talep etmiş olma ihtimali yüksektir. Nitekim Murad, Çaldıran Seferi'nde de I. Selim'in maiyetinde yer alacaktır. Böylece I. Selim zımnen Şah İsmail'in Akkoyunlu mirası üzerine konmasının meşru olmadığını göstermek istemekteydi. Şah İsmail bu taleplere olumsuz cevap verdi: Şehzade Murad'ın misafiri olduğunu ve kendisine sığınan bir misafiri teslim edemeyeceğini bildiriyor; veraset meselesini tahfif edici bir şekilde karşılayarak, buranın fetih yoluyla kendi hakkı olduğunu vurguluyordu.[219]

Osmanlı kaynaklarıyla teyit edilemeyen bu talepler eğer doğruysa, I. Selim'in iyice kesinleştirdiği savaş kararının siyasi bahanelerini oluşturmaya çalıştığı anlaşılır. Nitekim 1513 kışında elçilerin geri dönüşünün ardından Osmanlı devlet adamları padişahın da katılımıyla çeşitli dinî ve siyasi tedbirler alma yanında askerî hazırlıkları başlatmıştır. Osmanlı kaynaklarında bu hazırlıklar konusunda ayrıntılı bilgiler bulunur. Özellikle I.

---

218 Rumlu Hasan, *Ahsen* (Türkçe trc), s. 172.

219 *Alemârâ-yı Şah İsmail*, nşr. A.Muntazar Sahib, Tahran 1967, s. 511-513. Keza farklı yorumlar için bkz. A. Allouche, *Osmanlı-Safevi İlişkileri: Kökenleri ve Gelişim*, çev. A. Emin Dağ, İstanbul 2001, s. 120-122.

Selim'in çıkacağı sefer öncesinde Şah İsmail hareketine karşı ulemadan görüş aldığı ve bunu her tarafa duyurduğu da bilinmektedir. Ayrıca Anadolu'da da Şah İsmail taraftarlarının teftiş edilmesi için emirler verdiği, bunların isimlerinin deftere kaydedilerek katledilmelerini veya sürgüne yollanmalarını istediği de bildirilir.

Savaş Arifesinde Anadolu'da Alevi Katliamı Miti

XVI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınmış Osmanlı tarihlerinde yapılan teftişler sonucu 40.000 kişinin tespit edilip bunların bütünüyle imha edildikleri veya bir bölümünün sürgüne gönderildiği bilgisi bulunur. Bu bilgiler zamanla Anadolu'da yapılan bu teftişler sonucu "40.000 Alevinin Yavuz Sultan Selim tarafından katledildiği," şeklinde neredeyse tartışılmaz bir kabule dönüşen bilgi haline gelerek, bugün sosyal ve siyasi vesilelerle sık sık tekrarlanan bir "paradigma" olmuştur.

Bu bilginin yer aldığı kaynakların tahliline ve aslında meselenin nasıl anlaşılması gerektiğine girmeden önce, Şah İsmail'in kendi dinî görüşlerini yaymak için İran ve Azerbaycan'da yaptığı hareketlere kısaca temas etmekte fayda vardır.

Safevi kaynakların yanı sıra bazı Osmanlı kaynaklarında da yer alan bilgilere göre: Şah İsmail, kendi dinî inançlarını kabul ettirmek için ele geçirdiği şehir ve kasabalarda halka çok sert davranmış, Sünni kalanlara yaşama hakkı tanımamıştır. Özellikle İsfahan, Fars, Yezd, Kirman, hatta Horasan gibi bölgelerdeki yoğun Sünni nüfus Şah İsmail'in inançlarına karşı çıktıkları için topluca katledilmişlerdi.[220] Mesela sadece Tebriz'de katledilen Akkoyunluların sayısını dönemin Osmanlı tarihçilerinden İbn Kemal (ö. 1534) 40.000-50.000 olarak gösterir ve mealen şöyle yazar:

> Tebriz'e doğrulup herhangi bir engelle karşılaşmadan şehre girdi. Akkoyunlu cemaatinden bulduğuna aman vermedi, kırdı; atasının öcünü alıp, yaşlı genç, kadın çocuk, kırk elli bin mıkdarı Akkoyunluyu helak edip Hasan Han ile Mirza Ahmed'i bırakıp diğer emir ve sultanların kemiklerini mezarlarından çıkardı ateşe attırdı... kendi anasını, ki Hasan

220 Yahya-i Kazvinî, *Lübbü't-tevârih*, Tahran 1340, s. 244-250; Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, (Farsça metin) s. 79-88. J. Aubin, "Sah İsmail et les notables de l'Iraq Persan", *JESHO*, I/1 (Londra 1959), s. 57-60; F. Sümer, *age.*, s. 24-25.

Han'ın kızıydı, küfür ve zulümden men edip ona karşı çıktığı için kendi eliyle öldürdü..."[221]

İlginç şekilde benzeri ifadeleri dönemin çağdaş bir seyyah-tarihçisi olan Angiolello (ö. 1525) da tekrarlar:

> Bu şehre girdikten sonra muhaliflerine acımasızca davrandı. Öyle ki mollalardan kadınlara ve çocuklara varıncaya kadar, ahaliden pek çoğunu parça parça ettirdi. Nihayet o beldelerin ve etrafının ahalisi emrine itaat edip şehrin bütün sakinleri onun şiarı olan kızıl başlık giydiler. Burada 20.000'den fazla insan öldü. İleri gelenlerden birkaçının kemiklerini mezardan çıkarmalarını ve yakmalarını emretti, annesini de öldürttü..."[222]

Birbirinden haberdar olmayan, aynı dönemde yaşamış bu iki çağdaş tarihçinin verdikleri bilgilerin birbiriyle uyuşması, verilen rakamların abartılı olduğu düşünülse bile, ciddi bir kırımın yapılmış olduğuna açık şekilde delalet eder. Öte yandan Safevi tarihçisi Hasan-ı Rumlu (ö. 1577) da bu tür katliamlar hakkında yer yer dikkate değer bilgiler verir. Mesela Karşı Kalesi'nin ele geçirilmesinin ardından şehirdeki yaklaşık 15.000 küçük, büyük, genç, yaşlı sivil halkın tamamen imha edildiğini, camiye sığınan o vilayetin büyüklerinin (seyyitler) dahi kendilerinin Hz. Ali soyundan geldiklerini söylemelerine rağmen, "... Gaziler savaşla ele geçirdikleri yerlerin küçük ve büyüklerini öldürürler, seyyid olan veya olmayan ayırımı yapmazlar," gerekçesiyle merhametsizce katledildiklerini yazmaktadır.[223]

Safevi hareketi, hâkim olduğu bölgede kendi mezhebî inançları dışında herhangi bir mezhebin yaşamasına izin vermez ve bütünüyle halkın dinî anlayışlarını dönüştürürken, Osmanlı topraklarında "Alevi" denilen gruplar, aşağıda tartışılacak olan 40.000 kişinin katledildiği bilgisine rağmen, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu durum iki devlet arasındaki katı mezhebî inanç farklılığının mahiyetini anlamak bakımından son derece önemlidir.

---

221 IX. Defter, s. 89. İbn Kemal, Şah İsmail'in öldürdüğü Sünni ulemanın adlarını da verir. Bunlar içinde Herat'ın başta gelen uleması (şeyhülislam) olup Sadeddin Taftazanî'nin neslinden gelen şahsı zikreder ve onun altmış talebesiyle birlikte katledildiğini ekler (s. 85).

222 *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, çev. T. Gündüz, İstanbul 2007, s. 79.

223 *Ahsenü't-tevârih* (Farsça metin), aynı yer; krş. Rumlu Hasan, *Ahsen* (Türkçe trc), s. 161-162.

Üstelik İran'da Şah İsmail'in ön ayak olduğu "Alevi" inancı kısa zaman sonra Şiiliğin Caferi öğretisi haline gelmiş ve izlerini neredeyse yitirmiştir. Halbuki Anadolu'da bu kadar büyük zulme uğradığı, katledildikleri belirtilen zümreler, bulundukları yerlerde kendi inançlarıyla –içe kapanarak da olsa– hayatlarını sürdürme imkânı bulmuşlardır.

Hiç şüphesiz Osmanlılar, Şah İsmail ile başlayan bu dönemde, Sünni öğretiyi bütün devlet kademelerinde ve sosyal hayatta ikame etmeye yönelik tedbirler almaya çalışmış, önceki dönemlere göre kendi resmî ideolojisini ve yaklaşımını katı sınırlarıyla belirlemiştir. Fakat bu anlayış, toplumun bütün kademelerine sirayet edecek şekilde, tıpkı Şah İsmail'in zorla yaptığı gibi, toplumu dinî inanç yönünden tamamıyla dönüştürecek bir boyuta ulaşmamıştır.

Bu bakımdan, konuyu değerlendirirken tarihî serinkanlılıktan âzade olarak, bir tarafı göz ardı edip diğer tarafı öne çıkarmak ve bundan sosyal (belki de siyasi!) bir menfaat beklemek, toplumlar arası husumeti körüklemekten ve karşılıklı boş suçlamalarla ictimai ahengi bozmaktan başka bir işe yaramaz.

"40.000 Alevinin Yavuz tarafından katledildiği" söylemine gelince: Öncelikle bu konudaki ilk bilgilerin, dönemin kaynakları olan *Selimname* literatüründe geçmediği tespit edilmektedir. Konuyu açık şekilde ve bazı ayrıntılar vererek izah eden ilk kaynak İdris-i Bitlisî'nin *Selimşahname* adlı kitabıdır. I. Selim'in yanında bulunmuş ve önemli hizmetler görmüş olan İdris-i Bitlisî, II. Bayezid döneminin bir bölümünü içine alan *Heşt Bihişt* adlı sekiz ciltten oluşan Farsça bir Osmanlı tarihi kaleme almış, daha sonra I. Selim dönemiyle ilgili bilgileri de toplamış, fakat ölümü sebebiyle bunları temize çekme ve düzenleme imkânı bulamamıştı.[224] Daha sonra oğlu Ebulfazl Mehmed Çelebi, babasının notlarını düzenleyerek ve kendi edindiği bilgilerle de eklemeler yaparak *Selimşahname* adlı eseri tamamlamıştı.

İşte bu eserde, Çaldıran Seferi'ne çıkmadan önce Edirne'de hazırlık yaparken I. Selim'in "Kızılbaş taifesinin kökünü kazımak için" memleketteki idarecilere bir hüküm yolladığı söylenerek şöyle emrettiği belirtilir:

224 İdris-i Bitlisî hakkında bkz. V. Genç, *Acem'den Rum'a: İdris-i Bitlisî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Bihişt'in II. Bayezid Kısmı (1481-1512)*, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

hiç beklemeksizin her yörede Kızılbaş taifesinden her kim varsa ve nerede oturuyorsa, üç atasına dek bu Safeviye şeyhlerinin üç tabakasına (Şah İsmail ve atalarını kastediyor) inanan müritlerden iseler, her halükarda 'imânı inkâr ile değiştiren şüphesiz doğru yoldan sapmış olur' ayeti gereğince köklerinin kazınmasını ve tebdil ile cezalandırılmayı hak etmişlerdir; kaçınılmaz olarak Rum (Anadolu) beldelerinde oturan ve yolculuk (konargöçer demek istiyor) halinde bulunan bu taifenin yediden yetmişe hepsini yazsınlar ve kadılar arz etsinler..."

Bu emir uyarınca onlardan büyük bir kitlenin öldürüldüğünü yazan İdris-i Bitlisî, hemen ardından manzum olarak olayları özetlediği yerde bu defa şiir diliyle şunu belirtir:

Yazıcılar isimleri deftere kaydedince, yaşlı ve gençlerden oluşan kayıtların sayısı kırk bini buldu / Ulaklar yazılan defterleri her yörenin hâkimine ulaştırdıktan sonra, her yörede keskin kılıç adım adım yazılanlara yöneldi / Bu öldürülenlerin sayısı hesaplanan kırk bini de aştı / İtaat bakımından Hak'tan kim yüz çevirirse Hak onu siyaset kılıcıyla öldürür..."[225]

İdris-i Bitlisî'nin bu bilgisi daha sonraki tarihçilerden olup bu eseri de görmüş olduğu anlaşılan Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1599) ile Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1600) tarafından benzeri cümlelerle tekrarlanır. Hoca Sadeddin Efendi, deftere kaydedilen 40.000 kişinin bazısının katl bazısınınsa hapsedildiğini (" tefahhus ve tedkik-i hükkâm ile tahkik bulan kırk bin mikdarı ru'us-ı habîsü'n-nüfûs kimi maktûl ve kimi mahbûs olmuş idi..."[226]) yazarken; Âlî, ele geçirilen "kırk bin mikdarı" Rafızinin kılıçtan geçirilip defterinin merkeze yollandığını bildirir.[227]

Daha sonraki Osmanlı tarihleri bu bilgileri esas alarak daha da yayılmasına yol açmışlar, bu durum kaynaklara şüpheci yaklaşmayan modern çalışmalara da yansımıştır.[228]

---

225 *Selimşahname*, s. 130 ve 136.

226 *Tacü't-tevârih*, II, 245-246.

227 *Künhü'l-ahbâr*, I/1, 1076-1077.

228 Mesela bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 38. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II (Ankara 1995), s. 257-258; Ş. Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, sayı 22 (1968), s. 56.

Bu konuda öncelikle şu husus vurgulanmalıdır ki, İdris-i Bitlisî'nin yapıldığını iddia ettiği böyle bir teftişin, döneminde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği, söz konusu defterlerin hazırlanarak hükümet merkezine yollanıp yollanmadığı konusunu teyit edecek herhangi bir arşiv belgesi yahut döneminin çağdaş bir kitabî kaynağı mevcut değildir.

Aslında bu bilginin menşei, I. Selim'in kardeşi Ahmed ile mücadelesi sırasında ona ve Kızılbaş olduğu belirtilen yeğeni Murad'a katılanların tespiti için çeşitli bölgelere yollanan hükümler olmalıdır. Nitekim 1513 yılı başında Şehzade Ahmed ve oğullarına taraftar olanların isimleri tespit edilerek merkeze gönderilmiştir. Burada yapılan teftişin gerekçesi şöyle açıklanmaktadır:

> "... şöyle emrolunmuş ki Vilâyet-i Rum'da Sultan Ahmed'e varan ve varmayan taifenin, ki ellerinden hayr ve şer gelir, anın gibi kimseleri arzınla irsâl edesin deyü, varanı ve varmayanı, ellerine verdiğin arzda ilam edesin, öyle olsa ellerinden hayr ve şer gelen kimseleri esâmileriyle ve halleri ve evsâflarıyla defter olunup irsâl olundu..."

Burada Tokat, Niksar, Gedegra, Kavak, Bafra, Sonisa, Amasya, Çorum, Ladik, Muşali Karahisar (Akdağ Madeni) nahiyelerinden Şehzade Ahmed'e katılan katılmayan, Kızılbaş olan, Şehzade Murad'ın yanına giden şahısların (muhtemelen tımarlı sipahilerin) adları verilmiştir.[229]

Bunun dışında bu hususla ilgili herhangi bir belgeye rastlanmamaktadır. Defterde nispeten geniş bir bölgede zikredilen şahıs adedinin toplamının yetmişi geçmemesi de manidardır.

Şu halde öncelikle verilen 40.000 rakamının abartılı olduğu veya rakam olarak değil de bir hacmi belirtmek üzere yuvarlak bir sayıyı işaret ettiği söylenebilir. Nitekim yukarıda temas edildiği gibi İbn Kemal de Şah İsmail'in Tebriz'de yaptığı katliamın rakamını 40.000-50.000 olarak göstermiş; ayrıca yine İdris-i Bitlisî, Şahkulu isyanı sırasında Anadolu'da 50.000 kişinin hayatını kaybettiğini yazmıştır.[230]

---

229 TSMA, nr. D. 10149'da kayıtlı bu defterden ilk söz eden Ç. Uluçay olmuştur (agm., sayı 11, s. 192). Daha sonra da aynen J. L. Bacque-Grammont tarafından yayımlanmıştır: "1513 Yılında Rum Eyâletinde Şüpheli Tımar Sahiplerine ait bir Liste", çev. L. Güçer, *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan*, İFM, 44/1-2 (1985), s. 163-176.

230 *Selimşahname*, s. 89; Ayrıca bkz. Ş. Tekindağ, agm., s. 51.

Bundan dolayı bu gibi rakamları gerçek addedip ona göre yorumlarda bulunmak doğru bir yaklaşım olmaz. Bunlar çok sayıda kaybı gösterme amacına matuf olarak, okuyucuların zihinlerinde bir canlandırma yapmasını sağlayacak bilgiler şeklinde mütalaa edilmelidir.[231]

Ayrıca yukarıdaki kaynaklara inanılacak dahi olsa 1513-1514 arasında oldukça kısa bir sürede bu kadar kişinin tahririnin yapılıp merkeze gönderilmesi, ardından da bu defterlerin tekrar ilgililere yollanarak isimleri yazılı olanların katlinin gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemektedir. Üstelik Hoca Sadeddin Efendi'nin yazdığına dikkat edilecek olursa, bunların hepsinin değil bir kısmının katledildiği, diğerlerinin hapse atıldığı anlaşılır. Nitekim II. Bayezid döneminden beri isyanlara katılanlar veya Kızılbaş olduğu iddiasıyla yakalananların çoğunun Mora Yarımadası'na sürgün edildiği bilinmektedir.

Geç tarihli kaynaklarda bu bilgilerin abartılarak nakledilmesinde aslında Safevi ve Osmanlılar arasındaki siyasi-dinî çekişme yatmakta; Sünni inancı bütünüyle ortaya çıkaran XVI. yüzyılın tarihçileri bir ölçüde karşı tarafa gözdağı verme, yandaşlarına da iftihar vesilesi veya dinî inanca ne kadar bağlı olunduğunu kuvvetle vurgulama amacıyla bu gibi bilgileri daha da abartarak kullanma eğilimi sergilemektedir.

Ayrıca Çaldıran Savaşı arifesinde başlandığı anlaşılan ve vergi amaçlı nüfus tespitlerini içine alan bazı tahrir defterlerinde, mesela Trabzon kesiminde, Çepnilerin yoğun olarak bulundukları yaylalık alanlardaki köylerin boşalıp Şah İsmail'e katılmış olduklarına dair kayıtlara rastlanır. Hatta daha sonra söz konusu köylerin halkının geri dönmeleri durumunda vergi muafiyeti ile iskânlarının sağlanacağına dair resmî emirler bulunmaktadır.[232]

Sonuç olarak hiç şüphesiz Şah İsmail'in mektuplarıyla yakalanan Safevi halifeleri, bunların Anadolu'nun çeşitli yerlerinde temas kurdukları tarikat şeyhlerinin bazıları ve âsi elebaşları şiddet uygulanarak katledilmiştir, fakat bunun sistemli bir "Kızılbaş temizliğine" dönüştüğünü söylemek, yukarıdaki veriler de nazarı itibara alınırsa, kanaatimizce büyük bir yanılgıdır.

---

231 F. Sümer de bu rakamı gerçekçi bulmamıştır: *Safevi Devleti'nin Kuruluşu*, s. 36. Ayrıca bkz. S. Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002, s. 111.

232 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BA), Tahrir Defteri (=*TD*), nr. 52, s. 617-760

"Sûfî" Şah İsmail Üzerine Hareket

Safevi kaynakları, I. Selim'in Şah İsmail üzerine yürüme sebebini, Safevilerin Diyarbekir hâkimi olan meşhur kumandanlarından Ustacalu Muhammed Han'ın şahtan habersiz Osmanlı Sultanına meydan okuması ve hakaret kastıyla ona mektup, yanında kadın elbisesi ve başörtüsü gibi şeyler göndermesi olarak izah ederler. Bir başka sebep olarak da Nur Ali Halife'nin Tokat'ı yaktırmasını gösterirler.[233]

Bazı modern İran tarihçileriyse hem bunu hem de Osmanlıların doğu sınırında Safevi, Memlük ve Dulkadırlı ittifakının oluştuğunu, Selim'in bu ittifaka karşı bir an önce harekete geçme isteğini öne sürerler.[234]

Ustacalu'nun kendi başına I. Selim'e meydan okuması aslında pek inanılacak sebep gibi görünmez. Zira padişaha hakaret dolu bir mektup ve kadın elbisesi yolladığına dair Osmanlı kaynaklarında herhangi bir ima yoktur. Aslında bu olayın daha önce olduğu, II. Bayezid'e gönderilen ve şehzadeyken Selim'in faaliyetlerinden yapılan şikâyeti ileten elçilik heyetince gündeme getirildiği üzerinde durulur.[235]

Haddizatında yukarıda da temas edildiği gibi, I. Selim zaten karar verdiği savaşın gerekçelerini dinî tezata ve tehdide dayandırırken, bir taraftan da doğu sınırlarındaki gelişmelerden endişe etmekteydi. Safevilerin Diyarbekir, Bağdat kesimi üzerindeki kontrolü ciddi bir sıkıntıya yol açmıştı. Böylece bir bakıma Anadolu'ya yönelen uluslararası ticari yollar üzerindeki denetim, Safevilere geçmişti. Üstelik Safevi-Babürlü ilişkilerinin iyi olması, Hindistan'a uzanan ticari seyrüsefer için ciddi bir durgunluk anlamına gelebilirdi. Bu durum Osmanlıların devreden çıkarılıp doğrudan Venediklilerle olan irtibatı takviye edebilirdi. Safeviler ve Memlükler arasındaki Dulkadıroğulları meselesi de Osmanlıları yakından ilgilendiren bir siyasi çekişme hususiyeti taşıyordu.

Öte yandan Şah İsmail'in Venediklilerle olan gizli ilişkileri ve onlardan ateşli silah temini çabalarının da muhtemelen farkına varılmıştı. Bu ilişki ağı yeni de değildi: Daha 1505 dolayında Şah İsmail, Trabzon'u talep etmiş, Uzun Hasan ile Katerina Komnenos'un kızları olan annesi dolayısıyla Trabzon üzerinde

233 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 177.

234 Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", s. 63.

235 A. Allouche, *age.*, s. 120.

verâset hakkı bulunduğunu bildirmişti. Aynı zamanda 1502'de olduğu gibi bu sıralarda da (Mayıs 1509) Venedik ile ilişki kurmaya çalışmış, beş kişilik bir elçilik heyeti, topçu ustalarının yollanması ve Osmanlılara karşı bir askerî ittifak oluşturulması çabasına girişmişti.[236]

Şah İsmail'in 1507'de II. Bayezid'den izin alarak Osmanlı topraklarından geçip Dulkadırlılara saldırması; ardından 1510'da Özbek hanı Muhammed Şeybani Han'ı yenip onu katlettikten sonra, zaferini bildirmek üzere kafasını II. Bayezid'e göndererek bir bakıma onu aşağılaması olayını[237] unutmayan ve devletin küçük düşürülmesini hazmedecek bir yapıda olmadığı açık olan I. Selim ise bütün bu iktisadi ve siyasi meseleleri nazarı dikkate alırken, bir taraftan da ulemadan fetvalar isteyerek kamuoyu önünde girişeceği seferin meşru zeminini oluşturmayı ihmal etmedi. Zaten ortam bunun için son derece müsaitti ve Osmanlı entelektüelleri nezdinde son on yıldır Anadolu'da yaşananların faturası tamamen Şah İsmail'e çıkarılmaktaydı.

Sünni ulemanın I. Selim'e büyük dayanak oluşturacak olan fetvaları ve Safevilerin dinî anlayışlarına karşı çıkan raporları, iki taraf arasındaki büyük nefretin keskinleştiğinin de bir bakıma göstergesi niteliği taşır.

Daha sonra şeyhülislamlık makamına getirilecek olan İbn Kemal'in fetvası çok ağır ifadelerle doludur. Burada temel argüman, Şah İsmail taraftarlarının dinden çıktığı, ülkelerinin "dârülharb", erkekleri ve kadınlarıyla nikâhın batıl, doğacak çocuklarınsa "veled-i zina" olduğu; kestiklerinin yenmeyeceği, savaş halinde erkeklerinin katlinin vacip, kadınlarının ve çocuklarının köle alınmasının uygun olduğu; zındıklığını açıkça ortaya koyan kişinin de katledilmesi gerektiğiydi. Burada Hz. Ali dışındaki üç halifenin hilafetini kabul etmemenin, hatta Sünni mezhebe mensup bulunmadığını söyleyenlerin "kâfir" olacağı tezi de önceki görüşlerden hareketle savunulmaktaydı.[238]

Daha çok Osmanlı elit zümrelerine hitap eden bu fetvadan başka, halk diliyle onların anlayacağı sadelikte kaleme alınmış

---

236 Bu elçilik heyeti dönüş sırasında Ağustos 1510'da Memlüklere esir düşmüştü: A. Allouche, *age.*, s. 97, 101; P. Brummett, *Osmanlı Deniz Gücü: Keşifler Çağında Osmanlı Deniz Gücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, çev. N. Pişkin, İstanbul 2009, s. 63.

237 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 150.

238 Fetvanın orijinal Arapça metni Ş. Tekindağ tarafından yayımlandı: "Yavuz'un İran Seferi", s. 77-78.

bir diğer fetva da, daha önce adı geçen ulemadan Sarıgörez'e aittir. Burada da benzeri argümanlar ileri sürülür ve şöyle denilir:

> "...Müslümanlar bilin ve âgâh olun ki, şol taife-i Kızılbaş ki reisleri Erdebiloğlu İsmail'dir. Peygamberimizin şerâitini ve sünnetini ve din-i İslam ve ilm-i dini ve Kur'an-ı mübini istihfaf ettikleri ve dahi Allahu teâlâ haram kıldığı günahlara helâldir dedikleri Kur'an-ı azîmi ve mushafları ve kütüb-i şeriatı tahkir edip oda yaktıkları ve dahi reisleri laini mâbud yerine koyup secde ettikleri ve hazret-i Ebi Bekr'e hazret-i Ömer'e sövüp hilafetlerini inkâr ettikleri ve dahi peygamberimizin hatunu Aişe anamıza sövdükleri zâhir olduğu sebebden, biz dahi fetva verdik ki zikr olunan tâife kâfirler ve mülhidlerdir ve dahi her kimse ki onlara meyl edip ol bâtıl dinlerine razı ve muâvin olalar, anlar dahi kâfirler ve mülhidlerdir, bunları kırıp cemâatlerini dağıtmak vâcib ve farzdır. Müslümanlardan ölen sa'id ve şehid anlardan ölenler hor u hakir cehennemin dibindedir, bunların hali kâfirler halinde eşedd ve ekbahdır. Zira bunların boğazladıkları ve dahi saydları, gerekse doğanla ve gerekse ok ile ve gerekse kelb ile olsun murdardır ve dahi nikâhları gerekse kendilerden ve gerekse gayrdan olsunlar bâtıldır... mallarını ve nisâlarını ve evlâdlarını guzât-ı İslam arasında kısmet ede, bil cümle bu tâife hem kâfirler hem mülhidlerdir ve hem ehl-i fesâddır, iki cihetten katlleri vâcibdir."[239]

Açıkça anlaşılacağı üzere bu sert fetvalar, savaş arifesinde bir bakıma yeni bir motivasyon aşılama ve halkı bilgilendirme anlamı taşıyordu. Gerçekteyse bu fetvaların gereğinin uygulandığını söylemek mümkün değildir.[240] Bunlar fikrî zeminde öne çıkmış, bir ölçüde devletin temel dinî siyasetinin katılaşmasını sağlamış ve iki kesim arasındaki kopuşu iyice keskinleştirmiştir. Bu kopuşun zaman içerisinde sosyal kutuplaşmada giderek önem kazandığı, özellikle Alevi kesimde bir içe kapanışı ortaya

239 Metin için bkz. Ş. Tekindağ, agm., s. 54-55.

240 Osmanlılar bu tehdidin farkına tam olarak vardıklarında, fetvalar yoluyla "retorik" açıdan buna çok sert şekilde cevap verdiler. Dönemin fetvalarının tehlike algısının ortaya koyduğu halet-i ruhiyenin bir eseri olduğunu görmezlikten gelip bunu sadece "katliamları meşrulaştıran gerekçeler" şeklinde anlamak (B. Lellouch, "Osmanlı Sultanının İktidar ve Adaleti: İran ve Mısır Cephelerinde Gerçekleştirilen Kıyımlar", *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos*, İstanbul 2012, I, 407-421) bugünün geçmişe taşıyan anakronik bir yaklaşımı tedai eder ve pek doğru bir telakki gibi görünmez.

koyduğu; birbirini tanımamaktan kaynaklanan önyargıların da her iki tarafı yanlış kanaatlere sevk ettiği bilinmektedir. Fakat bunun toplum içinde çok büyük bir çatışma unsuru haline gelmediği de açıktır. Aslında bu durum sosyal yapıdaki çatışmalara yol açmaktan çok, devletin kendisini tanımlamasına vesile olmuştur, denilebilir.

Safevilere karşı harekete geçmeyi kararlaştıran I. Selim, seferin stratejisini görüşmek üzere üç veziriyle konuyu tartıştı. Veziriazam Hersekzade Ahmed Paşa, hasta olduğu için çağrıya icabet edemedi, fakat ısrarla çağrılması sonucunda zorlukla divana geldi. I. Selim divanda seferin neden gerekli olduğunu teker teker anlattı. Şah İsmail'in devleti nasıl aşağıladığını özellikle vurguladı. Fakat paşalar buna sıcak bakmadı. Anadolu'daki karışıkların henüz yatışmaması sebebiyle böyle bir seferi erken bulduklarını söylediler. Ayrıca Rumeli ve Anadolu'daki tımarlı sipahilerin isteksizlikleriyle ilgili de haberler ulaşıyordu. Muhtemelen Hersekzade Ahmed Paşa, bunları göz önüne alarak şimdilik II. Bayezid siyasetinin izlenmesi tavsiyesinde bulundu.[241] Bu söz I. Selim'i çok sinirlendiyse de kendisini destekleyen görüşlerle derhâl askerî hazırlıkların başlaması emrini verdi.

Bu sırada Batı'da Papanın Haçlı seferi çağrısına rağmen, Macarlar ve İmparatorluk (Kutsal Roma Germen İmparatorluğu) ile cülus münasebetiyle oluşan diplomatik canlanma, tarafların iyi niyet gösterisi haline dönüşmüş bulunuyordu.[242] İmparator Maximilian, Macar Kralı Vladislav'a Osmanlı Sultanıyla aradaki dostluğa kendisini de dahil etmesi ricasında bulunuyor ve 2-8 Şubat 1513 tarihli mektubuyla I. Selim'i tahta çıkması dolayısıyla tebrik ediyor, babası zamanındaki gibi dostluğun süreceği ümidini bildiriyor, akrabası ve kardeşi olarak nitelendirdiği Macar Kralı vasıtasıyla aradaki barışın kendilerini de içine almasını rica ediyordu.[243]

I. Selim çıkacağı sefer öncesi Avrupa'daki bu gelişmelerden son derece memnun kalmış olmalı. Nitekim Macar Kralı Vla-

241 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 134-140.

242 Papa X. Leo'nun Haçlı seferi çağrısı: Zinkeisen, GOR, II, 580-581; N. Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, II, 274; K.M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, III, Philedelphia 1984, s. 142-171.

243 Mektub ve bu dönemdeki diplomatik gelişmeler için bkz. P. Fodor ve G. David, "Hungarian-Ottoman Peace Negotiations in 1512-1514", *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*, Budapeşte 1994, s. 41.

dislav'a yazdığı 8 Ocak 1514 tarihli mektupta Barnabas Belay başkanlığındaki elçilik heyetinin aradaki barışı devam ettirmek için gelişlerinden dolayı memnuniyetini bildiriyordu.[244] Bu diplomatik trafik, padişahı daha da rahatlatmıştı. Zira 1513'ten beri sınır boyları hayli hareketlenmiş, sınır çatışmaları giderek artış eğilimi göstermişti. Papanın da çağrısı Batı'dan gelebilecek tehdit için endişeyi mucip oluyordu.[245] Ama şimdi bu dostluk tezahürleriyle meseleler yatıştırılmış durumdaydı.

Böylece I. Selim, gereken hazırlıkları tamamladıktan sonra 20 Mart 1514'te Edirne'den İstanbul'a hareket etti. Bu arada oğlu Süleyman'ı Manisa'dan çağırtmış ve kendi yerine vekil olarak bırakmıştı. Ayrıca Safevilere karşı ticari bir ambargo da başlattı ve İran ipeğinin Batı'ya girişini yasakladı. Daha önce de temas edildiği gibi zaten ticari yollar üzerinde Safevi hâkimiyeti mevcuttu. I. Selim'in şimdi buna cevabı sıkı bir blokaj uygulamak oldu. Sınırlar tamamen kapatıldı ve tüccarın geliş gidişi engellendi. Bu ambargo, ileride Osmanlıların Memlüklerle de ilişkilerinin bozulmasına yol açacak neticeler verecekti. Muhtemelen sefer sırasında ve sonrasında uygulanan yasak, sadece Safevi tüccarlar için değil, Osmanlı ülkesine giren Hint ve Arap tüccarlar için de sıkıntı verici olacaktı.

I. Selim ayrıca Safevilere karşı onların kavi düşmanı olan Özbek hanı Ubeydullah ile ittifak kurmak için yeni bir teşebbüs daha başlattı. Ona 18-28 Mart 1514 tarihli bir mektup yollayarak durumu izah etti. Bu mektubuna olumlu cevap ancak Çaldıran Savaşı sonrasında ulaşacaktı.[246]

I. Selim, Edirne'den ayrıldıktan sonra on günde payitahta geldi, şehre girmedi, Fil Çayırı mevkiine otağ kurdu. Orada birkaç gün ordunun malzemeleri ve askerin durumuyla ilgilendi. Bu sırada büyük bir meşveret meclisi düzenledi, Safeviler üzerine yapılacak seferi yeniden tartışmaya açtı ve ulemanın görüşlerine başvurdu. Burada kendi istekleri doğrultusunda cevaplar aldı: Ulema, Şah İsmail ile birlikte olanlara karşı savaşılması, bunun kâfire karşı olan mücadeleden daha evla olduğu yolunda kendisini destekledi.[247]

---

244 TSMA, nr. E. 6143: metin için ayrıca bkz. P. Fodor ve G. David, "Hungarian-Ottoman...", s. 42-43.

245 Jorga, II, 273.

246 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 374-377; cevap 12-22 Ağustos 1514 tarihlidir ve muhtemelen Çaldıran Savaşı'ndan sonra ulaşmıştır: s. 377-379.

247 İbn Kemal, IX. Defter, s. 96-97.

Üsküdar yakasına geçmeden önce de Ebu Eyüb'ün Türbesi'ni, dedesi Fatih'in ve babası II. Bayezid'in mezarlarını ziyaret etti; buranın hizmetlilerine paralar dağıttı. Böylece ileride tahta geçecek padişahlar için de yeni bir uygulamayı başlatmış oldu. Oradan Beşiktaş'a gelip askerin geçişine nezaret etti, kendisi de 20 Nisan'da Üsküdar'a otağını kurdu. Oradan askerin toplandığı Maltepe'ye geldi (23 Nisan).

Padişah İzmit'e ulaşıldığında, Safevi casusu olarak yakalanmış olan Kılıç adlı birini, üzerine yürüdüğü Şah İsmail'e gönderdi.[248] Böylece resmen harp ilanını yapmış oldu. Ona verilen mektupta Şah İsmail'in tutumu ağır şekilde tenkit ediliyor, tehditte bulunuluyor, onun dinden çıkmış ve ortadan kaldırılması gereken biri olduğu belirtiliyor, son bir defa daha "sünnet-i seniyyeyi" kabul ve tövbe etmesi halinde savaşa gerek olmayacağı bildiriliyordu.[249]

I. Selim'in anılan fetvalardaki ağır suçlamaların yanında, kendisinin bu zulmü kaldırmak ve Allah'ın emrini yerine getirmek üzere harekete geçtiğini bildirmesi dikkat çekicidir. Söz konusu misyon bir bakıma daha önce de Müslüman devlet veya beyliklerle yapılan savaşların temel meşru gerekçesi olmuştu. Kuran hükümlerine göre bir Müslümanın üzerindeki zulmü kaldırmak, diğerinin başta gelen ödeviydi. Selim bu konuda şöyle yazmıştı:

> Ben Allahın emirlerini yerine getirmek, zulüm görenlere yardım etmek ve merasim-i namus-ı padişahî için ipekli elbiselerimi çıkardım, zırh giydim, kılıç kuşandım, ata bindim ve Safer ayı başında Anadolu yakasına geçtim. Maksadım Allah'ın inayetiyle senin padişahlığını yok etmek ve bu suretle de acizler üzerinden zulmünü ve fesadını kaldırmaktır. Ancak kılıçtan önce sana sünnet-i seniyye icabı İslamiyeti teklif ederim. Eğer yaptıklarına pişman olup can u gönülden istiğfar eder, aldığın kaleleri geri verirsen tarafımızdan dostluktan başka bir şey görmezsin. Fakat kötü hallerine devam ettiğin takdirde, zulümle kararttığın yerleri ışığa kavuşturmak ve senin elinden almak üzere yakında geleceğim..."[250]

---

248 *Haydar Çelebi Ruznamesi* (Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, içinde), s. 459.

249 Tacizade tarafından Farsça kaleme alınmış 27 Safer 920 (23 Nisan 1514) tarihli mektup: Feridun Bey, *Münşeat*, I, 379-381.

250 Mektubun mealen metni: S. Tansel, *age.*, s. 40-41'den alıntılanmıştır.

Padişah, Yenişehir'e geldiği vakit Rumeli askeriyle Anadolu beylerbeyliği askerleri burada kendisiyle buluşmuş; Seyyidgazi'ye ulaşıldığında da buradaki türbeyi ziyaret etmiş, yine bol bol ihsanlar dağıtmış ve bu arada bazı silahdar hizmetlileri arpa yağmaladıkları gerekçesiyle derhâl ağalarıyla birlikte katledilmişlerdi. I. Selim, sefer sırasında özellikle askerin disiplinine büyük önem veriyor, en küçük bir hatanın bedelinin ağır olarak ödeneceğini bizzat gösteriyordu.

Konya'ya gelmeden biraz önce Dukakinzade Ahmed Paşa'yı 20.000 sipahiyle önden Sivas dolayına yolladı. Bunlar öncü kuvvet olarak haber toplayacak ve Şah İsmail'in durumunu araştıracaktı. Padişah, 1 Haziran 1514'te geldiği Konya'da üç gün kaldı; Mevlânâ'nın, Sadreddin Konevî'nin ve diğer uluların türbelerini ziyaret etti; yine halka mükrim bir padişah olduğunu gösterircesine bol bahşişler dağıttırdı.

Hadım Ali Paşa ile Şahkulu'nun çarpıştığı mevkiye ulaştığında askerin moralini artırmak için her bin akçelik tımarı olan Anadolu ve Rumeli sipahilerine ek olarak 50 akçe zam yaptı.

Sivas'taysa askerin genel yoklaması gerçekleştirildi. Bazı Osmanlı kaynaklarında asker sayısının 140.000, hatta 400.000'e ulaştığının yazılması doğru değildir. Aslında geri plandaki hizmet kıtaları hariç tutulursa, bilfiil savaş gücünün 50.000-60.000'i ancak bulabildiği açıktır. Asker sayısının fazlalığı sebebiyle bir kısım düşük tımarlı sipahiler geri gönderilmiştir. Sivas ve Tokat taraflarında koruma hizmetinde bırakılan bu askerlerin sayısını bizzat kendisi mektuplarında 40.000 kişi olarak belirtmiştir. Her zaman olduğu gibi, bu sayının da gerçekçi olmaktan çok sembolik bir anlam taşıdığı açıktır.

I. Selim'in daha sonraki Mısır Seferi'nde de görüleceği gibi çok fazla askerin ayak bağı teşkil edeceğinin farkında olması dikkat çekicidir. Yaptığı savaşlarda daha az ve kontrol edilebilir usta savaşçı birlikleri tercih etmesi, belki de önceki çarpışmalarından edindiği tecrübe olmalıdır. O kadar ki, askerin önündeki zor coğrafya, hızlı hareket edebilen, fakat son derece profesyonel ve tecrübeli birliklerin mevcudiyetini gerekli kılıyordu. I. Selim de bunları tercih ediyordu. Zira Osmanlı sınırlarından çıktıktan sonra yiyecek bulma meselesi ciddi bir sıkıntıya yol açabilirdi. Nitekim gelen haberler Ustacalu Muhammed Han'ın bölge halkını göçürüp her tarafı yaktığı yolundaydı.[251]

251 Hoca Sadeddin Efendi bu konuları ayrıntılı açıklar: *Tacü't-tevârih*, II, 250-251.

Erzincan dolayına ulaşıldığında (14 Temmuz) kale halkı aman talep ederek, şehrin yağma edilmemesini istemişti. Buna karşılık şehir halkı, parası karşılığı askere zahire getirip satabilecekti.

Bu arada ordudaki ağırlıklar ve bazı yükler Sivas Kalesi'nde bırakılmıştı.[252] Hatta Osmanlı ordusunda gerekli bürokratik işlemler için getirilen hazine, tahrir ve tımar defterleri buraya konuldu, kapıkuluna da cephaneden silahlar dağıtıldı. Çünkü artık sınıra gelinmişti ve her an hazırlıklı olmak gerekiyordu. Padişahın bulunduğu Osmanlı merkez mevkii derhâl silahlı yeniçeriler tarafından koruma altına alındı. Bu aynı zamanda ordunun savaş düzenine girmesi anlamına da geliyordu.

Ordunun İran'a yönelik bu seferi dolayısıyla karşı karşıya kaldığı problemler, İstanbul'daki Venedik elçisinin, senatosuna gönderdiği raporlarda da yankı bulmuştur. Nitekim 6 Haziran tarihli bir raporda, padişahın seferden vazgeçip geri dönmek üzere olduğu, bunun sebebinin de Osmanlı ordusunun üzerine yürüdüğünü öğrenen Şah İsmail'in Suriye taraflarına gitmesinden kaynaklandığı bildirilmiştir.[253]

Ayrıca ordunun çektiği erzak sıkıntısının hat safhaya ulaştığı ve bu yüzden İstanbul'a adam gönderildiği de kaydedilmiştir. Yine Trabzon'a bir haberci yollanarak zahire satın alınması için hazırlıklar yapıldığı, esnafın üretim ve mal stoku yapmaları için teşvik edildiği haberlerinin alındığı belirtilmiştir. Rapor sahibi bunu padişahın o kışı buralarda geçireceğine yorarak 6.000 sipahiyi veya 16.000 kapıkulu süvarisi ve yeniçeriyi Trabzon'a yollayacağı söylentilerine de yer vermiştir.[254]

14 Temmuz tarihli bir başka raporda da yine erzak meselesinden söz edilerek Osmanlı ordusunun çok fazla miktarda erzak ve ekmek taşıdığı, hatta bir atlının yiyeceği için günde 40 akçe harcama yapıldığı da yazılmıştır.[255]

Bütün bunlar ordunun sefer sırasında büyük zorluklarla karşılaştığının açık bir göstergesidir. Hatta ileride söz edileceği gibi bu durum asker ve ordu komutanları üzerinde genel bir hoşnutsuzluğa yol açacaktır.

---

252 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 459.

253 *I Diarrii di Marino Sanuto*, Bologna 1968, XVIII, s. 343.

254 Niccolo Guistiniani'nin 15 Haziran 1514 tarihli raporu: *I Diarii*, XVIII, s. 421.

255 *I Diarrii*, XVIII, s. 444-445. Ayrıca bütün sefer boyunca dağıtılan un ve arpa miktarlarının muhasebesi ve dağıtımıyla ilgili kayıtlar da mevcuttur. Nüzul olarak halktan toplanan ve tevzi edilen miktarlar: BA, *MAD*, nr. 499, s. 16-17.

Şah İsmail'in artık sınır boylarında görüldüğü haberlerinin İstanbul'a kadar ulaştığı, hatta Venedik raporlarında yer edinmeye başladığı[256] bir sırada, 18 Temmuz'da Yassı Çemen'de Şah İsmail'in cevabi mektubu geldi.

Burada Şah İsmail yumuşak bir üslupla aldığı tehdit ve hakaretlerle dolu mektubu kendisine yakıştıramadığını, bunların bir padişahın ifadeleri değil, ancak afyonla sarhoş olmuş kâtiplerin eseri olabileceğini, bu sebeple bir kutu afyon yolladığını, avdayken kaleme alınan bu dostça mektup hüsnü kabul görmediği takdirde savaşa da hazır olduğunu, şimdiye kadar gecikmesinin sebebinin bu mücadelenin sonucunu inceden inceye düşünmesinden kaynaklandığını bildiriyordu. Hatta Timur'a atıf yaparak, ima yoluyla Osmanlı tarafını en zayıf yerinden vurup rahatsız etmek istiyordu.

Bazı kaynaklarda Şah İsmail'in mektubun yanı sıra bir yaşmak ve kadın kıyafeti yolladığı, böylece imalı bir hakarette bulunduğu da rivayet edilir.[257]

Seferin ruznamesini kaleme alan Haydar Çelebi, Kemah dolayındayken Kılıç ile yollanan mektuba Şah İsmail'in cevabının geldiğini, bunun Trabzon beyinin adamları eliyle iletilmiş olduğunu, fakat mektubun bulunmadığını, beyin adamlarının gelen elçinin mallarına tamah ederek onu öldürdüklerinin anlaşıldığını, bunun üzerine Şah İsmail'e padişahın nişanını (tuğrasını) taşıyan ikinci bir mektup daha gönderilmiş olduğunu yazar.

Şahın yukarıda sözü edilen mektubu Yassı Çemen mevkiindeyken gelmiş (18 Temmuz) ve derhâl gözetim altına alınan Safevi elçisinden işkence yapılarak, mektup dışında doğru haber alınmaya çalışılmışsa da herhangi bir bilgi edinilememişti.[258] Şahkulu Akay Buy adlı elçi bilahare Erzincan'dan hareket edildikten sonra 2 Ağustos'ta katledilecektir.

I. Selim'in elçiyi öldürtmesinin sebebi öyle anlaşılıyor ki mektup dışında getirdiği hakaret yollu kadın eşyası ve afyon hokkasıdır. Bunun bir başka sebebinin daha önce Şehzade Murad'ı istemek için gönderilen Osmanlı elçinin katledilmesine bir misilleme olduğu da belirtilir.[259]

---

256 *I Diarrii*, XVIII, s. 444-445.

257 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 252.

258 "Ruzname", s. 460. Elçinin katli Yassı Çemen'de gibi gösterilirse de Haydar Çelebi burada bir karışıklık yapmışa benzemektedir. Seferin diğer bir ruznamesinde burada katledilenlerin daha önce Şah İsmail'in gelmekte olan elçisini soyup öldüren Trabzon beyinin adamları olduğu belirtilir: Feridun Bey, *Münşeat*, I, 397.

259 Hammer, IV, 130.

Bu arada sefere çıkarken kendisine bir mektup[260] yazdığı Akkoyunlu Türkmenlerine mensup olup daha önce Trabzon'da şehzadeliği zamanından beri iyi münasebetler kurduğu Ferruhşad Bey, Safevilerin Tercan beyi Ahmed'i birkaç adamıyla birlikte esir alarak ordugâha getirmiş ve bağlılığını yineleyip orduya katılmıştı (19 Temmuz).

Bununla beraber yine haber gönderdiği Dulkadıroğlu Alaüddevle Bey ise ihtiyarlığını öne sürerek sefere gelemeyeceğini bildirmişti. Bu durum Safevi topraklarına girildiğinde ordunun yolda erzak bulma bakımından zorlanacağının işaretiydi. Alaüddevle Bey Safeviler, Memlükler ve Osmanlılar arasındaki dengeleri gözeterek tedbiri elden bırakmamaya çalışıyordu. Ayrıca başlıca rakibi olan Şahsuvaroğlu Ali Bey de Osmanlı ordusunda bulunuyordu. Bu bakımdan ihtiyatlı ve çekingen davrandı, hiçbir şeye karışmamaya çalıştı. Bu tutumu Osmanlı ordusunun erzak tedarikinde büyük sıkıntı çekmesinin başlıca sebebi olarak gösterilir.[261]

Alaüddevle'nin davranışı hakkında Venedik balyosu Niccolo Guistiniani 6 Haziran 1514 tarihli raporunda şunları yazar:

> "Padişah, ordusuna katılması için Alaüddevle'ye adam göndermiş. Alaüddevle gelmek istememiş. Onun padişahın emrini hiçe sayarak 30.000 Türkmen süvarisiyle dağlık bir alana çekildiği ve burada güçlenmeye çalıştığı söyleniyor. Padişaha yiyecek sağlamak da istemiyormuş. Kendisine karşı az da olsa sadakat göstermeyen bu tutuma karşı padişah, şu sıralar İstanbul'a dönmeyi uygun görecektir."[262]

Venedik elçisinin bu son temennisi gerçekleşmeyecektir. Kararlı şekilde hareketini sürdüren padişah, Erzincan'a ulaşmadan hemen önce, 21 Temmuz'da Memlük elçisi ordugâha gelerek Memlük sultanı Gavrî'nin mektubunu sunmuştu. Gerek bu mektubun gerekse cevabi mektubun hangi konuları ihtiva ettiği bilinmemekteyse de, Memlük sultanının padişahın hareketini merak ederek gerçek niyetini öğrenmek istemiş olabileceği açıktır. Muhtemelen I. Selim de onu yatıştırmış ve Şah İsmail üzerine yürüdüğünü bildirmiştir.

Osmanlı ordusu için asıl zorluk Erzincan'dan sonraki güzergâhta kendisini göstermeye başladı. Buradan Tebriz'e uzanan

---

Feridun Bey, *Münşeat*, I, 381-382 (Safer 920/ Nisan 1514 tarihli mektup).

Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 59.

I Diarrii, XVIII, s. 343.

40 konaklık yol boyunca yiyecek sıkıntısının had safhaya ulaşacağı hesaplanmış, bunun çarelerinin bulunmasına çalışılmıştı.

Safevi ordusu ortalıkta görünmüyordu, fakat türlü dedikodular askeri ve vezirleri tedirgin etmeye yetiyordu. Hatta Mısır elçisinin geldiği günün ertesinde, asker arasında "Kızılbaş geldi" şeklindeki haberler büyük bir şaşkınlık yaratmış, derhâl ordu askerî düzene geçirilmişti. Haberin doğru olmadığı anlaşılınca da bunu yayan kişi bulunup idam edilmişti.[263]

Böyle bir belirsiz ortamda I. Selim bir taraftan erzak tedariki gibi işlerle uğraşırken, diğer taraftan askerin savaşa istekliliğinin devamını sağlayacak tedbirler almaya çalışıyordu. Fakat kapıkulunun şikâyetleri giderek artıyordu, onlara bazı paşalar da katılmakta gecikmedi. Bunların sözcülüğünüyse padişahın çocukluğundan beri tanıyıp çok takdir ettiği, yakın arkadaşı konumundaki Karaman beylerbeyi Hemdem Paşa yaptı.

Hassas bir ortamda askerin dilinden onların şikâyetlerini nakleden Hemdem Paşa'ya padişahın tepkisi çok sert oldu. Paşa, Safevilerle şartlar ne olursa olsun mutlaka savaşmayı düşünen I. Selim'in hışmından kurtulamadı, cellada teslim edildi (24 Temmuz). Böylece padişah kararlığını hem vezirlere hem de askere göstermek için en yakın arkadaşını bile bu yolda feda etmekten çekinmediğini açık şekilde ilan etmiş oluyordu.

Bu sırada Safevilerin güçlü kalesi olan Bayburt'tan gelebilecek herhangi bir tehdit karşısında Trabzon sancakbeyi Mehmed Bey ile Yanya sancakbeyi Mustafa Bey, bir bölük askerle Bayburt'un fethi için gönderilmişti. Hemen ardından Gürcü beylerinden Ahıska atabeyi Mirza Çabuk'un (Mzedchabouc) adamları orduya gelerek iki bin koyun, önemli miktarda bal ve yağ getirmişti. Ayrıca Rumeli defterdarı olan Pîrî Çelebi (Paşa) de zahire konusuna çeki düzen vermekle görevlendirilmişti.

Bu gibi işler yapılırken bir taraftan da yakalanan Safevi esirleri orduya getirilerek onlardan haber alınmaya çalışılıyordu. Bazı kaynaklarda Bali Voyvoda'nın yakaladığı iki esirden çok kıymetli bilgiler edinildiği, bunun üzerine padişahın da tekrar Şah İsmail'e savaşa davet mektubu gönderdiği belirtilir.[264]

Ancak ruznamelerde gelen bir başka elçi veya Şah İsmail'e yollanan bir mektupla alakalı herhangi bir bilgi bulunmaz. Ruznamelerde Yahya Bey'in "be-nâm", yani tanınmış bir şahsı

263 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 460.

264 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 48; Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 62.

yakalayıp esir olarak getirdiği, bundan şahın durumu hakkında son derece sıhhatli haberler alındığı kayıtlıdır (11 Ağustos).[265] Bir Osmanlı tarihçisine göre, Kör Şadi adlı bu şahıs Şah İsmail'in korucularındandı ve Şah İsmail'in Tebriz'de olduğunu bildirmişti.[266]

Bununla beraber hem Lütfi Paşa'nın ve Celalzade'nin eserinde hem de İdris-i Bitlisî'nin daha önce de sözü geçen *Selimşahname*'sinde padişahın Erzincan'dayken Şah İsmail'e yeni bir mektup yazdığı konusunda bilgi bulunur ve metinleri aynen nakledilir. Kemalpaşazade de sınır boylarındayken şaha iki defa daha savaşa davet için mektup yollandığını açık şekilde yazar, fakat metinlerinden söz etmez.[267]

Erzincan'dayken Şah İsmail'den gelen mektuba cevap niteliği taşıyan 14-24 Temmuz 1514 tarihli mektuplarında I. Selim, "İsmail Bahadır, Allah halini ıslah eylesin" hitabıyla ona şunları yazmıştı:

> "... Bir süredir Acem mülkünde fatihlik davası güdüyordun, İran sultanlarının itibarsız artıklarına ve küçük çocuklarına yağma ve hırsızlıkla saldırıp sahipsiz memleketi ele geçirdin. Mülkün ve dinin temelini yıkıp yok ettin, şahlık adına hıyanet sancağını yükselttin. Şimdi seni ve memleketini ıslah etmeye, Müslümanları bu vartadan kurtarmaya yöneldik, diye seni ikaz edeli epeyi zaman geçti. Eğer ersen meydana gelesin, Allah'ın iradesi neye müteallik olursa zuhur eder diye sana yazmıştım. Şimdi birkaç gün önceden senin üzerine yürüdüğümden haberdar olasın. Ona göre tedarikini göresin, sonra gafil oldum, haberim olmadan geldin, askerimi toplayamadım diye bahanen kalmasın. Bu kadar zamandır yoldayım, kendi memleketinde bunca askerin varken, hâlâ senden bir iz olmaması gariptir. O kadar saklanmışsın ki, senin ve adamlarının durumu aynıdır. Kılıç davası edenlerin belaları göğüslemek şanındandır. Erlik adına hatadan ve ölümden korkan kimseye ata binmek ve kılıç kuşanmak uygun düşmez. Eğer bu kadar saklanmana ve karşıma çıkmamana sebep askerimin çokluğu ise şimdi bu endişeni bertaraf için askerimden 40.000'ini Kayseri ve Sivas'ta bıraktım. Hasma inan vermek ancak bu kadar

265 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 461; Sefer Menzilnamesi (Feridun Bey, *Münşeat*, I, s. 396-407 içinde), s. 401.

266 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 157-158; Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, I/2, 1095.

267 IX. Defter, s. 102.

olur, başka olmaz. Zatında gayret ve hamiyet varsa gelip bana karşı durursun. Mukadder olan neyse, Allah'ın izniyle o olur."

Celalzade ve İdris-i Bitlisî bu mektubu kaydettikten sonra, şahın elçisinin geldiğini ve padişaha macunların bulunduğu hokkayı getirdiğini, mektubun cahilce ve alçakça ifadelerle dolu muhtevası sebebiyle, böyle bir kötü mektubu getiren elçinin katline hükmettiğini bildirip bu cinnet dolu mektuba bir başka mektupla karşılık verdiğini yazarlar.

Bu durumda yukarıda sözü edilen Safevi elçisinden başka bir elçinin yollandığı hususunda bilgi bulunmadığına göre, İdris-i Bitlisî'nin metnini verdiği Şah İsmail'e ait bir diğer mektubun nasıl ve kimlerle ulaştığı konusu karanlıkta kalıyor. Buna göre Şah İsmail şöyle karşılık vermektedir:

"Mezhebimizi ve dinimizi öğüt ve nasihat yoluyla yermişsiniz. Bizim mezhebimiz Resulullah'ın ehl-i beytidir ve bizim itikadımız Fatıma'nın evladından on iki imam kavillerine dayanmaktadır. Savaşa ve vuruşmaya yönelmeyi ve anılan yerde karşılaşmayı geciktirmemiz konusuna gelince, bizim özrümüz bulunduğumuz mesafenin uzaklığıdır. Çünki Irak memleketindeyken bu hadiseyi duyduk ve ancak şimdi Tebriz uçlarına vardık. Kendilerini karşılamada hiçbir menzilde atımızın dizginlerini geriye çekmemişizdir. [Senin ordunun kalabalık olmasından hiç korkmam, askerlerimin tüfekten de korkusu yoktur, çünkü çelik zırh giyerler, yeniçerilerin tıpkı bir geyik gibidir, omuzlarındaki silahları da tıpkı geyik boynuzuna benzer; bense aslanım, ormanda geyik çoktur, onları avlarım. Ordun savaşa değil, olsa olsa Frenk diyarından İran'a satmak için kumaş getirmiştir. Benim kılıcım karşısında güneş bile pes etmiştir, barışta ve savaşta ustayımdır, bir gün ölür, bir gün doğarım. Tebriz uçlarına hızlıca geldim, şimdi Hoy'a vardım]"[268].

Şah İsmail'in bu cevabının I. Selim'in gönderdiği ikinci mektuba cevap olduğu söylenebilir. Feridun Bey *Münşeat*'ına göreyse, her üç mektuba Şah İsmail'in tek bir cevabı olmuştur. Fakat burada yer alan metin yukarıda zikredilen İdris-i Bitlisî'nin naklettiği metinden çok farklı olup daha önce zikredilen

268 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 163. Yazar birkaç sayfa sonra Şah İsmail'in mektubunu manzum tarzda daha ağır ifadelerle dolu olarak ayrıntılı şekilde vermektedir: s. 166-168. Metinde köşeli parantez içindeki yerler bu kısma aittir.

elçinin getirdiği mektuptur. Yukarıda da temas edildiği üzere çok yumuşak bir üslupla savaşa hazır bulunduğunu, padişahın gelişinden İsfahan'dayken haberdar olduğunu ve derhâl sınır boylarına hareket ettiğini söylemekteydi ve mektubu götüren elçinin adıysa Şahkulu Akay Buy Nöker'di.[269]

Ayrıca bu mektup üzerine I. Selim'in dördüncü defa cevap yazdığını belirten Feridun Bey, 12-22 Ağustos tarihli bu mektubun metnini aynen verir. Söz konusu son cevabi mektupta mealen şu ifadeler yer almaktadır:

> "Tarafıma mektup gönderip bazı cürete müteallik kelimeler sarf etmişsin, gelmekte acele edesiniz, biz dahi böylece beklemekten kurtuluruz diye bildirmişsin. Şimdi zatımızda olan cüreti harekete geçirip, çok uzak yerlerden senin kastına, zaferlere alışık askerimle menzilleri ve yolları kat edip memleketine girdim. Padişahların memleketleri nikâhlı karısı gibidir. Kendisinde biraz onuru bulunan bir kimse başka birinin ona saldırmasına tahammül edemez. Öyle olsa bunca gündür askerim senin memleketinde yürür, henüz senden bir nam ve nişan yoktur. Hayat ve mematın bilinmez. Senden bir hareket görülmez, ki özündeki celadet ve merdaneliği anlayalım. Görünen şeyler ancak hile ve yalanlarındır. Mübtela olduğun derdin devası herhâlde malumun imiş, ki bize gönderdiğin hokkayla bunu gösterdin. Senin kalbine itminan gelmesi için askerimin 40.000'nini bıraktım. Eğer hâlâ tereddüt edersen erlik sana haramdır. Miğfer yerine başörtüsü, zırh yerine de çarşafı tercih edip serdarlık ve şahlık davasından feragat edesin."[270]

Şu halde sınır boylarındayken I. Selim önce iki adet birbirinin aynı mealde olan mektup yollamış (14-24 Temmuz tarihli mektuplar) ve buna aldığı cevaptan sonra son bir mektup daha yazmıştır. Söz konusu son mektubun şaha ulaşıp ulaşmadığı konusunda kesin bir bilgi yok. Yalnız İbn Kemal, genel bir ifadeyle söz konusu mektupların Şah İsmail'e Azerbaycan'da Ucan yaylağındayken geldiğini ve bunun üzerine süratle harekete geçtiğini bildirir.[271] Ancak şahı harekete geçiren mektubun bu sonuncusu değil, temmuz ayında gönderilen iki adet mektup olduğu açıktır. Ağır ifadelerle dolu sonuncu mektubuysa muhtemelen savaş meydanına geldiği günlerde almıştır.

---

269 *Münşeat*, I, 384-385. Yalnız burada yer verilen biri Farsça diğeri Türkçe ikinci ve üçüncü mektup birbirinin benzeridir. Muhtemelen her iki dilde ayrı ayrı hazırlandığı için ayrı mektuplar gibi farz edilmiştir.

270 Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 202-204; Celalzade, *Selimname*, s. 140- 143; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 385-386; krş. İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 150-153.

271 IX. Defter, s. 102-103.

Safevi sınırına giren Selim'in ısrarla onu savaş meydanına davet etmekte olmasının altında yatan bir diğer sebep, Şah İsmail'in durumu hakkında kati bir haber alamaması yüzünden oluşan belirsizliktir. Bundan dolayı sıkıntılı olduğu anlaşılan padişahın bu endişesini haklı çıkaracak olayların az sonra kendi askeri arasında zuhur etmesi dikkat çekicidir.

Gerçekten de zorlu bir arazide yürüyerek Erzurum'dan sonra Eleşgird'in (Toprakkale) Sakallı köyü konağına geldiğinde, artık iyice bunalmış olan askerin aleni tepkisiyle karşılaştı. Özellikle yeniçeriler, "düşman yok, harap memlekette nice bir seyahat ederiz" diyerek ayaklandı (24 Cemaziyelahır; 16 Ağustos). Bu hareket aynı gün bir kere daha tekrarlandı. Celalzade'ye göre tüfekli yeniçeriler ve azaplar yaya oldukları için en çok meşakkati onlar çekiyordu. Bunların ayakkabıları iyice eskimiş, bazıları papuçsuz kalmıştı. Zahire sıkıntısı da buna eklenmişti. Hatta alay ile giderlerken ayaklarındaki eskimiş ve yırtılmış ayakkabıları tüfeklerine asarak göstermeye başlamışlardı.[272]

Dönemin bir başka yazarına göre yeniçeriler padişahın otağını kuşatıp ona şöyle hitap etmişlerdi:

> "Ey hükümdar dünya senin buyruğunla dönsün, sen yeniçerilerden diğerlerine varıncaya kadar bütün orduyu düşmanını defetmek için beslemektesin. Şu anda orduyu Anadolu'dan kaldırıp bu yabancı diyarlara getireli üç ay olmuştur. Başı sonu belli olmayan sınırsız bir orduyu Kızılbaşı ele geçirmek için yola çıkardın. Eğer Kızılbaşın birazcık cesareti olsaydı ülkesini yabancıların eline bırakmazdı. Onlardan hemen hemen hiçbir iz kalmamıştır. Yoksa hükümdara haberleri mutlaka ulaşırdı. Düşman pişmanlık duyup aman dilediğine göre feleğin sığınağı olan hükümdarımız cömertlik gösterse..."[273]

Eğer bu ifadeler doğruysa, başka kaynaklarda olmayan önemli bir mesele ortaya çıkar. O da yeniçerilerin ve tabii olarak da bazı devlet ileri gelenlerinin şahın karşılarına çıkmamasını zımnen mağlubiyeti kabul etmesi, ayrıca bir bakıma aman dilemesi olarak yorumlamış bulunmalarıdır. Adı geçen kaynakta, bu talebin yapıldığı sırada bazılarının seslerini yükselterek açık şekilde bağırıp çağırmaya başladıkları bilgisi yer alır. Muhtemelen bu hareket padişahı sindirmek için yapılmıştır.

272 Celalzade, *Selimname*, s. 146.

273 Ada'i-i Şirazî, *Selimname*, s. 77-78.

Aslında ilk sesler yükseldiğinde padişah önce kayıtsız kalmış, ilgisiz bir tavır sergilemiş, daha sonra ortalık durulmayınca da askeri yatıştırmak için onların izzeti nefislerine hitap eden bir konuşma yapmaya mecbur olmuştur.

I. Selim'in askere hitabı konusunda o dönemin kaynaklarında ayrıntılı bilgi bulunmaz. Fakat daha sonraki tarihçilerden Hoca Sadeddin Efendi bu konuşmaya ağdalı bir lisanla yer verir. Burada yer alan hitap mealen şöyledir:

> "Şu anda henüz varmak istediğimiz yere gelmedik. Düşmanla karşılaşmadan geri dönmek mümkün değildir. Bunu düşünmek bile kötü bir şeydir. Ama garip olan budur ki, şahın adamları efendileri için can verirken, içimizdeki bazı gayretsizler, bu dinden sapmış kimseleri yola getirmek için buralara kadar gelmiş olan bizleri geri dönmeye ve gayretlerimizi boşa çıkarmaya çalışıyor. Fakat biz yolumuzdan asla dönmeyecek ve emre itaat edenlerle birlikte gerekli yerlere kadar gideceğiz. Kalbine zaaf düşüp çoluk çocuğunu, ailesini özleyenler bu tür bahaneleri ileri sürerler, bundan öte gitmeyiz derler. Onun gibiler kendileri bilir, geri dönerlerse din yolundan dönmüş gibi olurlar, onların bahaneleri düşmanın görünmediğiyse işte düşman ileridedir. Eğer er iseniz benimle birlikte hareket edin ve yola devam edin, yoksa ben yalnız başıma giderim."[274]

Hoca Sadeddin Efendi'nin babasının, İran Seferi sonrasında padişahın hizmetine giren Hasan Can olması, bu konuşmanın doğruluğu hususunda belirleyici olabilir. Fakat Hoca Sadeddin Efendi bu kısmı anlatırken babasına atıf yapmamaktadır. Sonrasında bir parantez açarak bu mesele konusunda babasıyla padişahın konuşmasını nakletmektedir. Buna göre padişah bir gün Hasan Can'a otağındaki delikleri göstererek, bunun geri dönmek isteyen yeniçerilerin tüfeklerinden çıkan kurşunlarla olduğunu, yeniçerilerin harbelerinin ucuna pabuçlarını asarak gitmek istemediklerini bildirdiklerini anlatmıştır.[275]

Hasan Can'ın genellikle I. Selim'in menakıbını anlatmaya özel bir itina sarf ettiğini ve Hoca Sadeddin Efendi'nin de babasından dinlediklerini aynı şekilde –kendi yaşadığı dönemin idarecilerine mesaj vermek için– daha da dramatize etmekte olduğunu hatırdan uzak tutmamalıyız.

---

[274] *Tacü't-tevârih*, II, 258; krş. Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, I/2, 1096. I. Selim'in bu hitabı daha sonraki kaynaklarda daha da dramatize edilmiş bir üslupla aktarılmıştır.

[275] *Tacü't-tevârih*, II, 259; ondan naklen Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, I/2, 1097.

Aslında I. Selim; ayaklanan askeri, Şah İsmail'in üzerlerine gelmekte olduğu yolunda alınan bilgiyle yatıştırmıştı. Zira Safevi ordusu hakkında bilgi almak için gönderdiği Şahsuvaroğlu Ali Bey tarafından ulaştırılan haberler birden gündemi değiştirmeye yetti. Akkoyunlu Ferruhşad Bey'in adamı olan Şeyh Ahmed adlı biri, Şah İsmail ile Ucan'da buluştuğunu, kendisini Türkmen beyleri tarafından gönderilmiş biri gibi tanıtarak, onu türlü sözlerle kandırıp harekete geçmek üzere ikna ettiğini bildirdi. Şahı ikna etmek için bütün Rumeli ve Anadolu beyleri ile askerlerinin onu sevip saydıklarını ve gelmesini beklediklerini, kendisi görünür görünmez bunların derhâl hizmetine koşacağını, hemen harekete geçmesi gerektiğini söylemişti.[276]

Şah İsmail'in devamlı irtibat halinde olduğu Anadolu'daki müritleri dolayısıyla kendisine olan muhabbet hislerinin doğru olabileceğini düşünerek, Ucan'dan ordusuyla birlikte harekete geçmeye karar vermesi mümkündür. Fakat bundan da önemli olarak I. Selim'in kararlı bir şekilde ülkesine girmesi, onu ilahi bir varlık olarak gören müritlerinin nezdinde imajını sarsabilir ve yaygın dinî kimliği dolayısıyla itibarını zedeleyebilirdi. Korkak duruma düşmemek için üzerine gelen Selim ile hesaplaşmak artık onun için kaçınılmaz bir hale gelmişti. Üstelik yandaşlarının Anadolu'da çıkardıkları isyanlar dolayısıyla I. Selim'in ordusunun çoğunluğunu oluşturan tımarlı sipahilerin kendisinin dinî görüşlerine karşı nasıl bir sempati duyduklarını da biliyordu. Gelen haberler de bu yönde onu iyice yüreklendirmekteydi.

Öyle ki bu durum Venedik elçisinin raporlarına bile yansımıştı. Elçi, padişahın harika bir orduya sahip bulunduğunu, oradaki herkesin ölümüne mücadeleyi göz alacaklarsa da Sûfî ile aynı mezhepten olmaları dolayısıyla içlerinde isteksizce savaşanların olabileceğini; Safevi liderinin ordusundakilerin ise Şah İsmail'e karşı duydukları aşkla ölümüne savaşacakları kanaatini taşıdığını senatosuna rapor etmişti.[277]

Bütün bunların dışında Şah İsmail, Osmanlı ordusunun geçeceği bölgelerdeki erzak sıkıntısından etkileneceğini ve böylece yıpranacağını hesaplamıştı. Nitekim İdris-i Bitlisî'ye inanmak lazım gelirse, Erzincan'dan Tebriz'e kadar olan bütün yerler daha önceden Safevi beylerinden Ustacalu Muhammed

276 Sefer Menzilnamesi, s. 401; Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 461.

277 *I Diarrii*, XVIII, 328 (14 Mayıs 1514 tarihli mektup).

Han tarafından tamamen yağmalanmış, halkı zorla göçürülmüş, bütün otlakları ateşe verilmişti. Ustacalu Muhammed Han, bütün bölgeyi silip süpürdükten sonra Hoy'a gelip şahın ordusuna katılmıştı.[278]

Bu durumu bilen Şah İsmail, rakibinin ne gibi zorluklarla karşı karşıya kalacağını rahatlıkla tahmin edebilmekteydi. Bundan dolayı adı geçen Şeyh Ahmed'in bir casus olduğunun farkına varmıştı belki, ama kaçınılmaz gördüğü hesaplaşma kararını zaten almış olduğundan, bu gibi doğru veya yanıltıcı haberlerin onun nezdinde bir önemi kalmamıştı. Ayrıca savaş hazırlıklarına daha I. Selim'in ilk mektubunu aldığı İsfahan'da başlamış, ülkesinin savaşçı güçlerine, Türkmen hanlarına, beylerine birbiri ardınca hükümler yollamıştı. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan 22 Rebiülevvel 920 (17 Mayıs 1514) tarihli "Ebu'l-muzaffer İsmail Bahadır sözümüz" başlıklı fermanı,[279] bu konuyu açık şekilde gösterdiği gibi I. Selim'in mektubunun yirmi beş gün sonra eline ulaşmış olduğuna da işaret eder.

Şeyh Ahmed, Osmanlı kaynaklarında yer alan ifadesine göre Şah ile birlikte Hoy'a kadar gitmişti. Buradayken Şah onu Osmanlı karargâhına yollayıp beyleri kendi lehine tahrik etme vazifesi vermiş ve Çaldıran'da Osmanlı ordusunu karşılayacağını söylemişti:

> "... Şah itikad eyledi göçdü, Hoy nâm kasabasına geldik. Beni sen mukaddemen var, yine tahrîk eyle deyü ahbâbına gönderdi, mukarrerdir ki Çaldıran sahrasında mukabele edip kıtal eder..."[280]

Ayrıca kendisine Kürt ve Türkmen beylerinden geldiğine inandırıldığı uydurma mektupların cevaplarını yazarak bu zata vermişti.[281] Aslında bunun çok da ehemmiyeti bulunmuyordu. Nitekim kendisi de az sonra harekete geçerek I. Selim'in üzerine doğru yürüyüşe geçti.

Artık I. Selim de şahın hareketini kesin olarak öğrenmiş, bütün belirsizlikler neredeyse tamamen zail olmuştu. Osmanlı ordusu Eleşgird'den sonra Üçkilise çayırı, Bezirgân suyu, Dana

---

[278] İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 162-163; Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 178.

[279] Bu kısa fermanın faksimile metni Ş. Tekindağ tarafından yayımlanmıştır: "Yavuz'un İran Seferi", s. 62 ve levha III.

[280] Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 461.

[281] İbn Kemal, IX. Defter, s. 104; Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 160; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 261; S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 51.

sazı ve Ağrı Dağının karşısındaki Karaköy (Karapınar) konaklarını geçerek Ovacık sahrasına gelmişti. İki gün içinde de Makü ile Hoy arasındaki Çaldıran tepelerine vasıl olmuştu. Buradayken Recep ayının ilk günü (22 Ağustos) Safevi kuvvetlerinin öncü birliklerinin harekâtı açık şekilde görüldü.[282] Artık kesin şekilde iki tarafın kozlarını paylaşacağı bir meydan savaşının yapılacağı belli olmuştu.

Son Hesaplaşma: Çaldıran Savaşı

Safevi öncü birlikleri görüldüğü zaman derhâl ordu savaş düzenini aldı ve yürüyüşe geçti. Hayli yol alındıktan sonra gelen haberler üzerine ertesi gün 23 Ağustos'ta savaşın yapılacağı anlaşıldı. Fakat hâlâ iki ordu birbirini görmemişti ve arada yine fazla mesafe olduğu haberleri geldi.

Bu arada bazı kaynaklarda ordu Çaldıran Ovası'na doğru yürürken 20 Ağustos'ta Dana sazı mevkiine gelindiğinde güneş tutulduğu bildirilir.[283] Bu olay Osmanlı tarafınca hayra yorulmuş ve zaferin müjdecisi gibi algılanmıştı.

Osmanlı ordusu Akçay vadisinin kuzeybatı tepelerinde ordugâh kurdu. O gece herkes dikkatli davrandı; gece hazırlıklar yapıldığı için asker uykusuz kaldı ve yorgun düştü. Bu arada padişahın bulunduğu ordunun merkez kısmı kuvvetle tahkim edildi, etrafına toplar ve develer yerleştirildi, arabalarla takviye edildi, yeniçeriler sıkı bir koruma hattı oluşturdu.

Aslında Şah İsmail, Çaldıran sahrasına önce ulaşmış ve Osmanlı ordusu gelmeden iyi bir vaziyet almıştı. Savaşı gördüğünü söyleyen Sadullah bin İsa bin Emirhan adlı biri, Çaldıran Savaşı'nı tasvir ettiği küçük bir risalede, şahın ovaya önceden geldiğini, I. Selim'in ise daha sonra buraya ulaşıp yüksekçe bir tepede ordugâhını kurduğunu ifade eder.[284]

Yani Şah İsmail'in savaş mahalline önceden gelmiş olduğu kesindir. Bu bakımdan stratejik üstünlüğün de onda olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber bazı yazarlar, Şah İsmail'in Çaldıran'a gelmesinin hatalı bir karar olduğunu, Osmanlı ordusunu burada değil Hoy'daki dağlık mevzilerde karşılaması gerektiğini belirtir. Onun büyük bir kuvvete sahip Osmanlı or-

282 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 169.

283 İbn Kemal, IX. Defter, s. 104.

284 Arapça bu kısa metin Hoca Sadeddin Efendi'nin *Selimname*'sinin vikâyesinde yer alır: İ.Ü. Kütüphanesi, TY. 2615.

dusunu karşılamak üzere cesaretle ovaya inmesinin, I. Selim'in askerleri arasında kendisine taraftar pek çok kimsenin bulunduğu kanaatine sahip olmasından ve ayrıca Osmanlı ordusunun yorgun düşeceğini bilmesinden ileri geldiği üzerinde de durulur. Hele top ve tüfek faktörünü hiç hesaba katmadığından söz edilir.[285]

Şah İsmail'in Hoy'da Osmanlı ordusunu karşılamamasının altında yatan gerçek sebepleri kesin şekilde tespit edememekle birlikte, bunda kendisini sürekli savaşa icbâr eden I. Selim'e karşı tebaası ve askerlerinin gözündeki itibarını düşünmesinin, bir korkak gibi beklemektense ilahi misyonuna uygun şekilde hareket etmesi gerektiği inancının ve özellikle de yorgun Osmanlı kuvvetlerine karşı dinî cazibeyle savaşacaklarını bildiği, kendisine ölümüne bağlı, iyi dinlenmiş atlı askerlerine duyduğu aşırı güvenin rolü olduğu söylenebilir.

Öte yandan iki tarafın kuvvetleri konusunda da kaynaklardan sağlıklı bilgi edinmek güçtür. Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı kaynaklarında I. Selim'in kuvvetleri 140.000 gibi gösterilirken Safevi kaynakları bu rakamı 200.000-210.000 olarak kaydeder. Safevi ordusunun mevcudu hakkındaysa Osmanlı kaynaklarında 80.000- 150.000 arası rakamlar verilir. Yalnız İbn Kemal doğruya yakın bir tahminle 45.000 dolayında kuvvetten bahseder.[286] Bazı Safevi kaynaklarındaysa Şah İsmail'in asker sayısı 20.000 dolayında gösterilir.[287] Çağdaş bir Venedik seyyahıysa, savaşa Şah İsmail'in katılmadığı gibi garip bir bilgiye yer verdikten sonra, Safevi birliklerinin sayısını 24.000 olarak belirtir.[288]

Fakat tıpkı Osmanlı ordusunun durumu gibi, Safevi ordusu da 50.000 dolayına erişmemiş olmalı. Bazı modern yazarlarsa Osmanlı ordusunun mevcudunu 100.000, Safevileriyse 40.000 kişi olarak kabul eder.[289] Bununla beraber Osmanlı ordusunun Safevilere göre az bir sayı üstünlüğü olduğu ve tarafların en iyimser bir tahminle 40.000 ila 60.000 dolayında askerle karşı karşıya geldikleri söylenebilir.

---

285 Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", s. 94.

286 İbn Kemal, IX. Defter, s. 97.

287 Hondmir, *Habibü's-siyer*, IV, 546; İskender Münşi, *Alem Ârâ-yı Abbasi*, s. 42.

288 Caterino Zeno Seyahatnamesi için bkz. *Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrigo Contarini Seyahatnameleri*, çev. T. Gündüz, İstanbul 2006, s. 62.

289 Küçük bir değerlendirmeyle bkz. A. Allouche, *Osmanlı Safevi İlişkileri*, s. 131.

Safevi ve Osmanlı kaynakları, Osmanlı ordusunun uzun bir mesafe kat ettiği için savaş meydanına yorgun geldiğinde müttefiktir. Esasen ruzname ve menzilname'deki kayıtlar gerçekten de ordunun Eleşgird'den hareket ettiği 16 Ağustos'tan beri sürekli yürüyüşle altı günde Çaldıran önlerine ulaştığına işaret eder. Bu bakımdan alınan mesafe dikkate alındığından, ordunun yorgun olduğu bilgisinin doğru olma ihtimali yükselir. İbn Kemal bu sırada meydana gelen karışıklığı şöyle anlatır:

> "Kızılbaş askerinin karavulu görüldü, otak-ı hümayun konmuşken, düşman yakın geldi mülahaza olunup yine kaldırıldı. Esbâb-ı cidâl ve edevât-ı kıtal ihzâr olunup saflar düzüldü. Alaylar bağlanıp sancaklar çözüldü. Aheste aheste yürünüp hayli mesafe kat edildi. Sonra karavuldan haber geldi ki, mâbeyn dahi hayli mesâfedir, bugün akşama değin mülakat olunmaz, ılgar edip gelirlerse dahi bir yere gelinmez, lâ cerem bir yüksek tepede otak kuruldu. Subha dek gaziler diri tutuldu..."[290]

Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı birlikleri savaş günü öncesindeki gece yorgun olmakla birlikte, bir bölüm asker dinlenme imkânı bulmuştur. Özellikle ani bir Safevi baskınına karşı da gereken önlemlerin alınmış olduğu görülmektedir. Hatta iki ordu arasındaki mesafe dolayısıyla vaki olabilecek bir ani baskından çekinmek için bir sebep olmadığı, böyle bir şey olursa da çok önceden öğrenilebileceği, zaten hücum edenlerin Osmanlı ordusuna kadar uzanmasının çok zor olduğu sonucuna ulaşılmıştı. Yine de tedbir olarak o gece bazı birlikler, herhâlde merkezi koruma altına almış olan yeniçeri grupları teyakkuzda tutulmuştu.

Savaşa girilmeden önce I. Selim'in vezir ve kumandanlarıyla bir durum değerlendirmesi yapmış olması da mümkün. Ancak kaynaklarda bu hususta fazla ayrıntıya rastlanmaz. I. Selim'in burada öncelikle karar vermesi gereken en önemli mesele, ordunun hemen savaşa girmesi veya yorgun askerin dinlenmesi için bir gün beklemesi şıklarından hangisinin isabetli olacağıdır. Dönemin kaynaklarında yer almayan bu teferruat, daha sonraki devirlerde yazılmış bazı kaynaklarda, Pîrî Paşa odaklı olarak dolaylı şekilde anlatılmaktadır.

Buna göre mevcut durumun tartışıldığı mecliste padişah, o sırada baş defterdar olan Pîrî Çelebi'ye (Paşa) dönerek fikrini sormuş; o da hemen harekete geçilmesi gerektiğini, çünkü asker

290 IX. Defter, s. 105.

içindeki akıncıların çoğunun "Alevi" temayüllü oluşu sebebiyle Şah İsmail'e sevgi duyduklarını, eğer bir gece daha beklenirse Safevi casuslarının bunların aklını çelebileceğini, böylelikle ya onun tarafına geçebileceklerini yahut da savaşta gereği gibi mücadele etmekten kaçınacaklarını, bunun da askerin nazarında kötü sonuç doğuracağını ifade etmişti:

> "Hemen durmayıp ve göz açtırmayıp duruşulmak ve adüvvün gözü öğrenip alışmadın hemen uruşulmak gerektir. Zira ki askerden Mihalli taifesi ve sâire Kızılbaş'a muhib olup, onların mezhebinden olanlar bu gece Şah'ın casusları iğvasıyla câiz ki öteye gitmek ihtimali ola veyahut cenge el ucuyla yapışalar, can ü gönülden ceng etmeyeler, dahi askere fütûr gele ve andan sonra adüvvün üzerine Allah Allah deyüp yürüyüp göz açtırmayıp dokunmakta çok hâl vardır..."[291]

Geç tarihli kaynağa atfedilen bu konuşmanın doğru olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylemek zor olsa da burada önemli olan husus, I. Selim'in Safevi ordusunu vakit kaybetmeksizin karşılamak istediğidir. Nitekim ordu konakladığında zaten bir gece geçirilmiş, muhtemelen yukarıda da temas edildiği gibi askerin bir bölümü dinlenme imkânı bulabilmiştir. Ertesi gün yirmi dört saat daha bekleyip gerekli tertibatı almak, Safevilere karşı bu kadar yaklaşılmışken, mühim bir risk teşkil edebilirdi. Zira bu durumda asker çadırlarını kurup alana iyice yerleşirken emniyet tedbirleri göz ardı edilebilirdi; üstelik Osmanlı ordusunun içindeki Şah İsmail tarafına temayül gösterecek akıncılar veya Anadolu sipahilerinin bu arada Şah İsmail'in adamlarıyla irtibat kurma imkânı elde etmeleri de yüksek bir ihtimaldi.

I. Selim, bazı vezirlerin itirazına rağmen, tecrübeli bir "mareşal" olarak savaş stratejisini çok iyi belirlemiş, ateşli silahlarla mücehhez piyade güçlerinin zaferi kazanacağına emin olarak, askerin yorgunluğuna rağmen, bir an evvel sonuç almayı tercih etmiş olmalı.

Rakibi olan Şah İsmail'in ise Osmanlı ordusuna karşı ne gibi bir strateji geliştirdiği konusunda ipuçları yoktur. Bazı karinelerden onun Çaldıran Ovası'nın tepeliklerini tuttuğu ve Osmanlı ordusunu dar bir alanda kıstırma planını takip ettiği anlaşılır. Hızla ve çılgınca saldıran Türkmen atlı birliklerine güvendiğini,

---

291 S. Tansel bu kaydı Hüseyin bin Cafer'den nakleder: *Yavuz Sultan Selim*, s. 53, not 173. Tansel'in tanımlayamadığı bu tarihçi Hezarfen Hüseyin Efendi 1691) olup eseri *Tenkihü't-tevârih'tir.*

bunların en azından Osmanlı kuvvetlerini sarsacağını ve dağıtacağını hesapladığı da düşünülebilir.

Muhtemelen hiç hesaba katmadığı veya fazla önemsemediği husus, yeniçeri birlikleri ve Osmanlı merkez gücünün niteliğidir. Nitekim Şah İsmail daha önce şahit olmadığı yeni bir savaş sistemiyle karşı karşıya kalacağını herhâlde hiç tahmin etmemişti. Muhtemelen Osmanlı ordusu hakkında bilgi toplattığı casusları da Osmanlı savaş planları hakkında –top kullanımı gibi– bilinen hususlardan farklı bir şey söyleyememişlerdi. Osmanlıların bu yeni sistemleri, sadece topa değil, daha önce Otlukbeli Savaşı'nda Fatih Sultan Mehmed'in uygulamaya başladığı, arabalarla takviye edilmiş oldukları için kolayca manevra kabiliyetini haiz, hafif ateşli silahlarla mücehhez merkezî güçlere dayalıydı.

2 Recep 920 (23 Ağustos 1514) Çarşamba sabahı Osmanlı ordusu savaş tertibini hızla aldı. Saf düzenine geçildi. Merkezde aralarında tüfekli yeniçeriler, zincirlerle birbirine bağlanmış top arabalarının arkasında sürekli atış sağlayacak şekilde iki veya üç saf halinde sıralandı. Top arabaları üzerine de tüfekli askerler yerleştirilmişti. Bu kısım adeta bir kale duvarı halindeydi. Bazı kaynaklarda yeniçerilerin ön tarafında arabaların yanında develerin de konulduğu bilgisi vardır. Bu güçlü tahkimatın arkasında padişahın kendisi, vezirleri Hersekzade Ahmed, Dukakinzade Ahmed ve Mustafa Paşalar ile durmaktaydı.[292] Onların sağ sol ve ön tarafını kapıkulu süvarileri, yani sipahiler, silahdarlar, sağ ve sol garipler ile okçu solaklar korumaktaydı. Ana merkez adeta bir seyyar kale gibiydi. Başlangıçta I. Selim ateş gücünü oluşturan topları ve tüfekli birliklerini ön tarafa dizdirdiği azap güçleriyle gizlemişti.

Savaşta bulunduğu bilinen tarihçi ve devlet adamı Lütfi Paşa, topların değil top arabalarının sayısını 500 olarak verir.[293] Bu ifade bazı yazarlarca top sayısının 500 olduğu şeklinde algılanmıştır.[294] Fakat meydan savaşında kullanılabilecek derecede taşınabilir sahra toplarının adedinin bu kadar olduğu düşünü-

292 Celalzade, *Selimname*, s. 148; İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 169-170. Bu sırada divanda üç paşanın mevcut olduğu, ayrıca seferde kazaskerler Müeyyedzade ile Rükneddin Çelebilerin de yer aldığı; Nişancı Cafer Çelebi, padişahın hocası Halimî Çelebi ve imamı Hasan Çelebi'nin de bulunduğu dikkati çeker: BA, *MAD*, nr. 499, s. 16-17.

293 *Tarih*, s. 226.

294 Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, II, 11; Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 66

lemez. Bu bakımdan büyük ve orta evsafta top sayısının 150 civarında olduğu tahmin edilebilir. Diğer bir ateşli silah olarak küçük çaplı "şakaloz" denilen tüfek irisi bir çeşit hafif topun da bu sayıya eklenebileceği açıktır.

Sarsılmaz ve yıkılmaz gibi görüner. savaşın kaderini tayin edecek olan bu ana merkezin iki tarafında atlı eyalet askerleri saf düzenine geçmişti. Sağ kolda Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa, sol koldaysa Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa eyaletlerinin askerleriyle yerlerini almıştı. Osmanlı töresine göre Anadolu yönüne yapılan seferlerde Anadolu eyalet askerleri sağ kolda, Rumeli sol kolda yerleşir; Rumeli yakasına olan seferlerdeyse bu defa Rumeli askerleri sağ kolda bulunurdu.[295]

İbn Kemal, merkezde tüfekçi sayısını 10.000 olarak gösterirse de bunların sayısının ancak 2.000 dolayında olduğu, diğerlerini topçu ve okçu birlikleriyle kapıkulunun oluşturduğu söylenebilir.[296] Ayrıca İbn Kemal, merkezin sağ kolunun önünde 10.000, sol kolun önündeyse 8.000 yaya azap askerinin sıralandığını da yazar.

Lütfi Paşa'ysa azapların yeniçeri gruplarının iki yanında bulunduğunu belirtir. Bunlar öncü birlikler olarak hücumları ilk karşılayacak güçlerdi. Merkezde arka tarafaysa ordunun ağırlık kısmını oluşturan atlar ve develer konulmuş, bunlarla asker arasındaki alanda geri hizmet kıtaları, esnaf, satıcı ve benzeri iaşe hizmetlileri yerleştirilmişti.[297]

Osmanlı ordusu bu savaş düzeninde ovaya doğru inerken Şah İsmail de bulunduğu yerdeki vadilerden Çaldıran Ovası'na gelmiş ve tamamı hafif zırhlarla mücehhez atlı birliklerini düzenlemişti. Dönemin bazı Osmanlı kaynaklarında onun Osman-

---

295 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 263.

296 Mercidabık Savaşı'nda da tüfekçi sayısı ancak 2.000 kadardı. Bkz. İleri sayfalardaki Mercidabık Savaşı kısmı. Mohaç Savaşı için cebehaneden çıkan tüfek adediyse 4.000'di (TSMA, nr. E. 9633). Ayrıca Palermo'da bir sarayda bulunan ve Çaldıran Savaşı'nı tasvir eden XVI. yüzyılda yapıldığı düşünülen bir resmin izahat kısmında, Osmanlı ordusunun 10.000 askerinden 2.000'inin tüfekli olduğu, ayrıca 300 solak, 20.000 sipahi oğlanı, 20.000 azap, 10.000'er de Anadolu ve Rumeli sipahilerinin bulunduğu, toplam sayının 70.000 dolayına eriştiği bilgisi yer alır. Bu ilginç kayıt Osmanlı ordusunun gerçek sayısının aslında 50.000 dolayında olduğu tahminine en yakın rakamdır: Bu resmin tanıtımı ve değerlendirmesi Mirella Galetti tarafından yapılmıştır ("The Battle of Çaldıran Represented in a Painting in Sicily", *Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşme*, ed. S. Kenan, İstanbul 2010, s. 543-562).

297 IX. Defter, s. 105.

lı gücü hakkında Rumeli koluna mensup olup öncü birliklerin bir gece önceki küçük çaplı çarpışmaları sırasında yakalanan bir Osmanlı esirinden bilgi aldığı belirtilir. Bu vesileyle anlatılanlar ise şüphesiz abartılı ifadelerdir. Şükri-i Bitlisî ve Lütfi Paşa'ya göre Osmanlı ordusunun hareketini gören şah, esiri yanına getirterek gelen birliklerin kimler ve hangi gruba mensup bulunduğunu sormuş, o da yine hayli abartılı bir dille bunları teker teker tavsif etmiştir:

"... Şah dahi Malkoçoğlu'nun esir düşmüş adamı Rumi'ye sorup, bu Osmanlı'nın töresi ve kaidesini bilir misin, ol dahi şaha hizmet edip ferden ferda Rum leşkerinin adların ve evsafların bilirim dedi. Şah, şimdi anlar ol yüksek yerden bir sahraya inerler, onları bana bir bir anlat dedi. Bu sırada bir alay göründü, zırhlara gark olmuş gelirdi. Şah bunların kim olduğunu sordu; esir, Rumeli vilayetinden Niğbolu beyi Mihaloğlu Mehmed Bey ve sipahileri olduğunu söyledi. Ardından gelen yeşil bayraklı olanları Kastamonu ve Bolu askerleriyle başlarındaki İsfendiyaroğlu Mirza Bey olarak tanıttı, bunların öncü karavul birlikleri olduğunu da ekledi. Onların ardından gelen kırmızı giysili, türlü bayraklar taşıyan yayaların azap askerleri olduğunu söyledi. Peşlerinden kalabalık süvariler ortaya çıktı, Şah İsmail bunların başındakini Sultan Selim sandı. Esir ise onların Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa'nın askerleri olduğunu, Hadım Sinan Paşa'nın erlik ile şöhret bulduğunu ifade etti. Hemen ardından Karaman beylerbeyi Zeynel Paşa geliyordu; Şah artık bunun Sultan Selim Han olduğuna kanaat getirdi. Esir bunlar padişahın bir kulu olan Karaman beylerbeyi ve askerleridir, dedi. Rum beylerbeyi Kasım Paşa da onları takip ediyordu. Birden toz duman içinden büyük bir süvari grubu daha belirdi. Bunlar altın başlı alemlerle Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa ve Rumeli sipahileriydi. Şah bunları görünce parmağını ısırdı, ah çekip Muhammed Han, Allah senden bîzâr olsun ki beni buraya kadar getirttin bu kadar düzenimi bozdurdun. Şah, böylece gam çekerken tüfek, top atışlarıyla ve bağırışlarla büyük bir gürültü çıkaran yeni bir grup göründü. Esir bunlar yeniçeridir, yaya askeridir, yaya yürümekten asla çekinmezler, işleri gece gündüz top, tüfek, zenberek atmaktır ve ayrıca ok atmakta ve kılıç kullanmakta mahirdir, her türlü savaş hünerlerini bilirler, amansız düşmandırlar, görünen kızıl sancakla sarı sancak onlarındır, sancak dibindekiler ağaları, yaya ve bölük başılarıdır, dedi. Hemen sonra bunların sebep olduğu toz rüzgârla dağılınca yeni bir grup daha göründü. Sağ tarafı

kızıl bayraklı, sol yanı sarı bayraklı, ortada iki sancak biri kırmızı, biri ak idi. Şah bunları görünce, kimler olduklarını sordu. Esir bunların bizzat padişahın bayrakları olduğunu, kızıl bayrakların Lütfi Ağa'nın emrindeki sipahi oğlanları, sarı bayrakların ise Ahmed Ağa'nın idaresindeki silahdarları temsil ettiğini bildirdi. Ak alem altında ilerleyen Sultan Selim'i ona gösterdi."[298]

Buradaki ifadeler, Osmanlı gücünün karşı konulamazlığına ve şahın pişmanlığına odaklı bir zeminde okuyucuyu yönlendirme amaçlıdır. Aslında buradan Şah İsmail'in Osmanlı birliklerinin durumu hakkında bilgilenmiş bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca savaş alanına yürüyen Osmanlı ordusunun düzeni hakkında da bilgi sahibi olmak mümkündür. Yürüyüş düzeni içinde öncü birlikleri azapların, Anadolu ve Rumeli sipahilerinin, yeniçerilerin ve nihayet arkada padişahla birlikte kapıkulu süvarilerinin izledikleri görülür. Şah İsmail ise Osmanlı ordusunun tepelerden inişini ve harp sahasına gelişini bulunduğu yerden hareketsiz olarak takip etmekle yetinmiştir.

Şah İsmail, Osmanlı ordusunun karşısına kuvvetlerini iki kısma ayırarak çıkmayı planlamıştı. Sol kanadı Diyarbekir valisi Ustacalu Muhammed Han ile Çayan Sultan idare ediyordu. Bazı kaynaklara göre sağ kanatta Şamlu Durmuş Han, Dulkadirlı Halil Sultan, Lala Hüseyin Bey ve Hulefa Bey gibi ünlü kumandanlar bulunuyordu. Merkezde vekil-i saltanat Seyyid Nimetullah oğlu Emir Nizameddin Abdülbaki ile Seyyid Şerif vardı. Kendisi ise bir miktar korucu ile hangi taraf güçlük çekerse o tarafa yardıma koşmak üzere bekleyecekti.[299]

Buna karşılık bazı Osmanlı kaynakları sağ kanadın bizzat onun kumandasında olduğuna işaret ederler. Yine bir kısım Osmanlı kaynaklarına göre Şah İsmail, Osmanlı kuvvetlerinin durumunu görünce derhâl Ustacalu'yu, Tur Ali, Kör Emir ve Çayan Sultan'ı yanına çağırmış ve onlara şöyle demişti:

"Gördünüz mü Rum Padişahı Sultan Selim ne azametle ve ne leşker çokluğuyla gelip karşımıza mukabil oldu. Âkıl olan kimse ayık olarak bunda iş başarmak haylice iştir. Her kimse

---

Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 164-170; Aynı bilgiler savaş sırasında sipahi oğlanları bölüğünün başında olan Lütfi Paşa tarafından bazı eksikliklerle tekrarlanmış, Lütfi Paşa yer yer Şükri'nin manzum şiirlerini de aynen metnine almıştır (*Tarih*, s. 221-228).

Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 179-180.

ki, beni sevip bana tabi ise şarap içüp nim-mest olmak gerek ta ki bir iş başarıla."[300]

Bunun ardından da kumandanlarına ve askerlerine şarap dağıttırıp onları yüreklendirmek ve korkusuzca savaşmalarını sağlamak istemişti. Zira bu şekilde kendilerinden geçmişçesine savaşacak ve yaralandıklarına bile aldırmayacaklardı.

Osmanlı kaynaklarının Şah İsmail taraftarlarını aşağılamak için verdikleri bu bilgi, aslında ilahi bir cazibeyle şahları namına canlarını verecek olan müritlerinin durumunu ortaya koyması bakımından manidardır. Üstelik şahın yukarıda sözü geçen adamlarıyla savaş planını yaptıkları da buradan çıkarılabilir.

Nitekim Safevi kaynaklarına göre Ustacalu Muhammed Han ve Çayan Sultan, savaş hazırlıklarına giriştiklerinde Şah İsmail belki de müritlerini rahatlatmak için bıldırcın avına çıkmış[301] ve böylece askerlerine Osmanlı ordusunu önemsemediğini zımnen göstermek istemişti. Hazırlanan planlara nazaran Korçi (Korcubaşı) Ustacalu Sarı Pire öncülük vazifesi yapacak, Emir Abdülbaki, Seyyid Muhammed Kemûne ve Emir Şerif merkezde bulunacaktı.[302] Sol kolu idare edecek olan Ustacalu Muhammed Han ile birlikte girişilecek çevirme harekâtı sonucunda, önce Osmanlıların önündeki piyade azapların oluşturduğu engel yarılacak, arka taraftan dolaşılarak yeniçerilerin ve padişahın bulunduğu kısım vurulacaktı. Yani Osmanlı öncüleriyle Safevi öncüleri çarpışırken sağ kol ile sol koldaki Safevi atlı birlikleri süratli şekilde Osmanlı kanatlarına hücum edip yardıktan sonra birleşerek arkadan ana merkez üzerine saldıracaklardı. Böylece bir bakıma Osmanlı ateşli silahlarının kullanımını da boşa çıkaracaklardı. Bu arada Osmanlı ana merkezini oyalamaya yönelik olarak küçük bir göstermelik saldırı da planlanmıştı. Merkeze karşı doğrudan bütün güçleriyle cepheden hücum etmeyi düşünmüyorlardı. Fakat savaştaki gelişmeler bu planın işleyişini engelleyecektir.

Bazı Safevi kaynaklarında ayrıca Osmanlı ordusu savaş alanına gelmeden önce onların savaş taktiğini iyi bilen Ustacalu

300 Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 228; Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 171-172.

301 Safevi kaynaklarından naklen bkz. Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 67 Safevi kaynaklarında bu durum şahın ilgisizliğine yorularak eleştirilmekteyse de aslında bunun altında yatan psikolojik unsurların nazarı itibara alınmadığı anlaşılıyor.

302 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 180.

Muhammed Han'ın beklenmeksizin saldırıya geçilmesi teklifinde bulunduğu, fakat bunun diğer hanların da yönlendirmesi sonucu Şah İsmail tarafından kabul görmediği yolunda bilgi bulunur:

> "Rumluların yöntemlerini iyi bilen Han Muhammed Ustacalu, Rumlu Nur Ali Halife ve bazıları, onlar kendilerini korumaya almadan hazırlıksız oldukları bir anda Çaldıran'da onlara saldıralım ve işlerini bitirelim, dediler. Fakat Şamlu Durmuş Han bunu reddetti ve Han Muhammed'e hitaben, senin borun Diyarbekir'de öter, onlar ellerinden geleni yapıncaya kadar bekleriz, sonra savaş meydanına iner ve onların askerlerini yok ederiz, dedi. İskender şanlı hakan da Durmuş Han'ın söylediğini kabul etti. Sultan Selim, Çaldıran tepesinden aşağı indi ve ordusunu güçlendirmeye çalıştı, çevresini de savaş arabalarıyla ve zincirlerle kapattı.
>
> Araba tahtadan atlar gibiydi,
> Ona Rumlular çocuklar gibi bindiler
> Fil gibi araba, tüfekler elde,
> Sarhoş fillerin hortumu görünümünde.
>
> Sultan Selim on iki bin yeniçeri askerinin safların önünde görev yapmalarını kararlaştırdı. Ordunun sağ ve sol kanatlarını Sinan Paşa, Bıyıklı Paşa diye tanınan Mustafa (Mehmed olacak) Paşa, Ferhad Paşa, Karaca Paşa, Dulkadırlı Şahsuvaroğlu Ali Bey gibi ünlü paşalara verdi. Malkoçoğlu öncü güçtü, ona Mihaloğlu da katıldı."[303]

Buradan açık olarak anlaşılacağı üzere, Safevilerin savaş planları arasında Osmanlı ordusunu hazırlıksız yakalamak da vardı. Nitekim bu fırsat zuhur etmişti, zira savaş alanına önceden gelmişlerdi ve Osmanlı ordusunu beklemeye başlamışlardı. Osmanlıların yorgun şekilde tepelere ulaştıklarında veya tepelerden ovaya doğru inerken yapılması konuşulan baskın teklifinin niçin kabul edilmediği konusu, muhtemelen Osmanlı kuvvetlerinin gerçek durumunun henüz öğrenilememiş olmasından kaynaklanmıştır. Zira yine yukarıda belirtildiği gibi Şah İsmail ve yanındakiler Osmanlı ordusunun vaziyetini anlamak için bir esiri getirtmişti. Bu kalabalık güç karşısında ani bir saldırının sonuçları itibarıyla tam bir netice vermeme ihtimalini düşünmüş olmalılar. Çünkü Osmanlı ordusu tam anlamıyla sahaya yerleşince, onları bertaraf etmeye yönelik taktikler devreye sokulabilirdi.

---

303 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 179.

Şah İsmail'in ayrıca büyük bir rakip olarak gördüğü Sultan Selim'i böyle ani ve şerefine yakışmayan, gafilce avlayacak bir saldırıyla değil, karşı karşıya gelerek ve mertçe uğraşa girerek yenmenin kendisine kazandıracağı şanı hesaba katmış olması da mümkündür. Fakat unutulmaması gereken bir konu da böyle bir ani saldırıya karşı Osmanlı tarafının hazırlıklı olduğudur.

Osmanlı ordusunun, Çaldıran sahasında yerleştikten sonra savaş için nasıl bir taktik izleyeceği konusunda bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat daha önceki örneklerde görüldüğü üzere, ana merkeze dayalı herkesin bildiği savaş usulünün devreye sokulacağı tahmin edilebilir. Safeviler de vaziyetin farkında olmalı. Buna göre sağ ve soldaki süvarilerin hızla saldırması, yenilgiye uğramışçasına geri çekilmesi ve takip edenleri Osmanlı savaş gücünün toplandığı merkeze doğru çekmesi, ardından da yeniden toplanan süvarilerin yandan çevirme harekâtıyla saldıranları imha etmesi, savaş taktiğinin esasıydı.

Ustacalu Muhammed Han bunu bildiği için Osmanlı birliklerinin hareketlenmesine fırsat vermeden derhâl hücum etmeyi düşünüyordu. Ancak bu tip saldırılar karşısında Osmanlı tarafının çok iyi savunma yaptığı da bir gerçekti. Ayrıca bu tür savaş şekli zaten işlerini daha da kolaylaştıracaktı.

Safevilerin savaşı kalıcı şekilde sürdürebilecek piyade güçleri yoktu. Ordularında top da bulunmuyordu. Gerçi topun önemini biliyorlardı ve bu silahı tedarik etmişlerdi.[304] Fakat tıpkı daha sonra Memlükler gibi, onlar da meydan savaşlarında bu tür silahların nasıl ve ne şekilde kullanılabileceği konusunda tecrübeye sahip değillerdi. Topu sadece kale muhasaralarında işe yarayan etkili bir silah olarak görüyorlardı.

Asıl bilmedikleri tüfekti. Tüfekli askerleri mevcut olmadığı gibi bu yeni hafif silahın askerî bir mücadelede yine ne işe yarayacağı hakkında hiçbir fikirleri bulunmuyordu. Nitekim bir belgeye göre, ancak Çaldıran Savaşı'ndan sonra Şah İsmail bir tüfekçi birliği oluşturmaya çalışmış, Mirza Şah Hüseyin'i tüfekçi başı olarak 2.000 kişilik bir tüfekçi birliğinin başına geçirmiş; Osmanlı ordusundan kaçan yirmi yeniçeri bunlara tüfek

304 Kenneth Chase, *Ateşli Silahlar Tarihi, 1700'e Kadar*, çev. Füsun-Tunç Tayanç, İstanbul 2008, s. 147; Çaldıran Savaşı ile ilgili Avrupa kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik 1514 tarihli bir haberde, Safevilerin havan toplarından söz edilirse de bu bilgi doğru olmamalı: "Von dergrossen Schlact gerchehen dem Türcken von grossen Sophi", Bayerische Staats Bibliothek, VD16 V 2594, (Nünberg 1514).

kullanmayı öğretmek için gayret sarf etmişse de, o yeniçeriler dışında kimse bir türlü tüfek atmayı doğru dürüst becerememiş, kimi yüzünü kimi gözünü yakmıştır.

Yine bu belgeye göre meydan savaşlarında kullanılabilecek tipte toplar ve top arabaları da Osmanlı ordusunun Aras suyunu geçerken aşırı yağışlar sebebiyle çamura saplandığı için bıraktıkları bir topu ve top arabasını çıkartarak, onun modeline göre dökmüşler, böylelikle elli topu, arabasıyla birlikte imal edebilmişlerdi.[305]

Bununla beraber Safevilerin ordusunda, Osmanlı kuvvetlerinin durumunu ve taktiklerini iyi bilen kumandanlar vardı, ama onlar da üstün sipahi (süvari) gücü karşısında bu gibi kullanımı kolay olmayan silahlarla mücehhez yayaların atların ayakları altında tarumar olacağına inanıyorlardı.

Ayrıca Safevi ordusundaki Türkmen savaşçılar, âdetleri üzere kadınlarını ve çocuklarını yanlarında getirmişti. İcabı halinde onlar da at üzerinde savaşabiliyorlardı. Bir Osmanlı kaynağında bu durumun özellikle Şah İsmail tarafından teşvik edildiği, aileleri yanlarında olan askerin daha şevkle, koruma içgüdüsüyle ölümüne savaşacaklarının ve kaçmayacaklarının düşünüldüğü belirtilir:

> "...ol müdebber-i müdbirin tedbiri bu vech üzere idi ki, askerinin pây-ı firârın bend etmek içün ehl ü ıyâllerin hem-râh eyler idi, bu sebebden Kızılbaş leşker-gâhı nâzenîn peri çehreler ile dopdolu idi..."[306]

Çağdaş bir İtalyan seyyah ise bu konuda şunları yazar:

> "İranlı kadınlar silahlı olarak kocalarıyla birlikte savaşa gidip onların alın yazısına ortak oluyor ve tıpkı erkekler gibi savaşıyorlar. Böylece antik devirdeki Amazonlar gibi savaşta hünerlerini sergiliyorlar."[307]

Her iki taraf karşı karşıya gelince, ilk çarpışmalar öncü birliklerinin arasında cereyan etti. İlkin Ustacalu Sarı Pire bir grup öncüyle saldırıya geçti ve Osmanlı öncü birliklerini bir

---

305 Bir Safevi casusunun sorgusundan elde edilen bu bilgi Safevilerin ateşli silahlarla olan tanışması bakımından son derece önemlidir: TSMA, nr. E. 8320: Belgenin çevirisi ve faksimilesi Grammont tarafından yayımlanmıştır (*Les Ottomans, Les Safavides*, s. 158-161).

306 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 271.

307 *Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno Seyahatnamesi*, s. 62.

miktar geriletti. Fakat o anda Osmanlı öncülerinin başındaki Mihaloğlu ani bir manevrayla Sarı Pire'yi zor duruma düşürüp geri çekilmeye zorladı.[308]

Bu ilk çatışma Osmanlı tarafına moral verirken Şah İsmail'i çok kızdırdı. Belki de bu sebeple asıl güçlerini devreye soktu ve Muhammed Han'a sağ koldaki Anadolu birliklerine hücum etme emrini verdi. Kendisi merkezden ayrılarak sağ kolundaki kuvvetlerin başında, önce Osmanlı ordusunun merkezini hedefledi. buraya küçük bir sahte saldırı düzenlerken asıl ana kuvvetleriyle Osmanlı sol kolundaki Hasan Paşa'nın üzerine yürüdü.

Safevi kaynaklarına göre Şah İsmail, Sarı Pire'nin geri çekilmesi üzerine sinirlenerek saldırıya geçmiş, karşısına çıkan Malkoçoğlu'nu teke tek bizzat savaşarak öldürmüş, bunun üzerine Malkoçoğlu'nun birlikleri korkup merkez tarafına kaçmıştır. Bu arada Safevilerin sağ kanadı Rumeli askerlerinin üzerine saldırıya geçmişti. Sinan Paşa'nın kolundaysa Muhammed Han ani hücumuyla Anadolu askerini bozmuş ve onları merkez tarafına çekilmeye zorlamış, fakat bu sırada kendisine isabet eden bir top güllesiyle hayatını kaybetmişti. Bunun üzerine Osmanlı ordusu üstünlük kazanıp hücuma geçmiş, Safevilerin sol kolunu yenilgiye uğratmış, bu arada merkeze saldıran Safevi öncü birlikleri tüfek ateşi yiyerek geri çekilmişti.

Buna karşı Şah İsmail büyük bir çarpışmaya girmiş ve Osmanlı askerlerini geri dönmeye zorlamış, onları arabalardan oluşan sette kadar sürmüştü. Fakat Safevi birlikleri top ve tüfek ateşiyle karşılaşınca zayiat vermiş, merkeze dönmek mecburiyetinde kalmışlardı. Safevi askerine bakan yüksekçe bir tepede mevzilenmiş olan 1.000 yeniçeri tüfek atışlarıyla Safevi askerlerini büyük kayıplara uğratıyordu. Şah İsmail yedi kere arabaların oluşturduğu sete, yani padişahın bulunduğu ana merkeze saldırmışsa da mukabil hücum karşısında bir şey yapamamıştı.

Sonunda Osmanlı askerleri Şah'ın etrafını çevirmiş, meydana gelen çarpışmada Şah İsmail onların arasından çıkmış, yine savaşa devam etmiş, ardından da emir vererek çekilme boruları çaldırmıştı. Yanına üç yüz atlı toplanmış, bunun üzerine savaş bırakılmış, Şah İsmail, üzerine gelen Osmanlı askerlerini yararak geri çekilmeye başlamış, fakat atının ayağı bir bataklığa saplanınca zor duruma düşmüş ve Ustacalu Hızır Ağa'nın atına binerek yoluna devam etmişti.

---

308 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 180.

Osmanlı askerleriyse Şah İsmail olduğunu sanarak Afşar Sultan Ali Mirza'yı yakalamış ve Sultan Selim'in huzuruna götürmüşlerdi.

Şah İsmail'in böyle davranma sebebi savaşın bu şekilde devam etmesi halinde pek çok askerinin öleceği endişesiydi. O yeni bir savaş taktiği düşündü, buna göre askerlerini geri çekecek; bunu gören Osmanlı askerleri arabaların ardından çıkarak onları takip edecek, böylece tekrar geri dönüp arabalarının arkasından çıkan askerlere saldırma fırsatı bulacaktı. Bu arada Safevi sağ kanadı da Sultan Selim'in merkez ordusuna saldırarak çatışma alanından çıkmıştı.

Padişah bu kaçışın bir savaş hilesi olma ihtimalinden dolayı onların izlenmemesini, kimsenin yağmaya kalkışmamasını emretti. Bu sebepten dolayı şahın planları gerçekleşmedi. Gece çöktüğünde bölgede hiç kimsenin kalmadığı anlaşıldı, savaş meydanındaki araçlar ve mallar toplanmaya başlandı.[309]

Safevi kaynakları tarafından anlatılanlardaki kendi lehlerine pay çıkarmaya yönelik ifadeler ayıklanırsa, verdikleri malumat Osmanlı kaynaklarındaki bilgilerle önemli oranda örtüşür.

Ancak muhtemelen duyduğu bilgileri aktaran çağdaş bir İtalyan seyyahı Caterino Zeno ne Safevi ne de Osmanlı kaynaklarına benzer bir bilgi verir. Ona göre savaşa Şah İsmail katılmamıştır. Şahın Semerkant'ta meşgul olduğunu duyan Selim'in harekete geçtiğini, bunu duyan İsmail'in acele olarak kuvvetlerini topladığını, bir bölümün kumandasını Ustacalu Muhammed Han'a, diğerini ise Sarı Pire'ye verdiğini, kendisinin ise daha fazla asker toplamak için geride kaldığını, bu iki Safevi kumandanının Selim'i karşılamak üzere Çaldıran'a indiğini belirtir. Osmanlı ordusu geldiğinde Safevi birlikleri iki kol hâlinde saldırmış, Ustacalu Anadolu askerini dağıtmış, bunun üzerine Sinan Paşa onlara karşı yürümüş ve Karaman askerini buraya sevk etmiş, bunu gören Sarı Pire doğrudan Sinan Paşa'nın üzerine saldırmış, Karaman birliklerini darmadağın edip padişahın bulunduğu kesime yönelmiş, yeniçerilerin öncü birliklerini birbirine katmış, onları ikiye bölmüş, hatta padi-

309 Rumlu Hasan, "Ahsen, s. 180-183. Diğer Safevi kaynaklarında da benzeri bilgiler yer alır: Handmir, *Habibü's-siyer*, IV, 544-548; Kazvinî, *Lübbü't-tevârih*, Tahran 1363/1984, s. 415/417; Gaffarî, *Tarih-i Cihan-ârâ*, Tahran 1343/1964, s. 275-277. Ayrıca çeşitli değerlendirmeler için: Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", türlü yerlerde.

Sinan Paşa'nın temsili bir gravürü. Georg Greblinger)

şah bu yüzden geri çekilmeye çalışmış, bu sırada imdada yetişen Sinan Paşa topları getirtip yeniçeri tüfekçilerini de bunlara yönlendirmiş, cehennemi ateş altında kalan Safevi atlıları korku ve dehşet içinde kaçışmış, dağılan süvarilerini toplayan Sinan Paşa bunların peşine düşerek Safevileri tamamen dağıtmıştır. Yine seyyaha göre top ve tüfek seslerine alışık olmayan atlar yüzünden Safeviler başarısız olmuş, savaş sırasında Tebriz'de olan Şah İsmail de geri kalan birliklerini ve kaçan askerlerini toplayıp Kazvin'e çekilerek ikinci bir savaş için ordu teşkiline çalışmıştır.[310]

310 *Doğu'da Venedik Elçileri*, s. 61-64.

Rahatlıkla anlaşılacağı üzere İtalyan seyyah savaşın safhaları hakkında nispeten doğru bazı ayrıntılara yer vermekle birlikte, Şah İsmail'in durumu hakkında yanılmış, üstelik Osmanlı savaş taktiğinden habersiz şekilde Safevi yanlısı bir bilgi duyumuyla hareket etmiştir. Ancak onun verdiği bilgiler Batı'da Osmanlıların bu savaşta yenilgiye uğradıkları şeklindeki bilgilerin de kaynağı olmuşa benzemektedir. Nitekim Batı literatüründe döneminde dahi bu yolda birçok hatalı bilginin yer aldığı ve kamuoyuna duyurulduğu bilinmektedir.[311] Hatta Angiolello da neredeyse yukarıda anlatılanlara yakın bilgiler aktarmakla birlikte, Şah İsmail'in burada bulunup bulunmadığı konusunda sessiz kalmakta, onun savaş meydanında yer aldığını ima eder bazı bilgilere de yer vermekten kendini alamamaktadır.[312]

Osmanlı kaynaklarındaysa savaşın anlatımında Safevileri aşağılayıcı, kendi taraflarını abartılı şekilde övücü bilgiler mevcuttur. Bunlar bir tarafa bırakılırsa savaşın oluşu hakkında bizzat bu mücadeleye şahit olmuş tarihçilerin naklettikleri malumat daha da değer kazanır. Savaşa katıldıkları veya o döneme şahit oldukları bilinen Haydar Çelebi, İbn Kemal, Lütfi Paşa, Celalzade Mustafa, Şükri-i Bitlisî, İdris-i Bitlisî, Keşfî gibi yazarlar, ufak ayrıntılar dışında savaşın cereyan tarzı hakkında çoğunlukla birbirine benzer bir anlatım sunarlar.

Savaşla ilgili bugünkü literatürü etkileyenlerse bunlar değil, eserlerini daha sonra kaleme almış olan Hoca Sadeddin ve Mustafa Âlî gibi tarihçilerdir. Onların tercih ettiği anlatım belli ölçüde dönemin yazarlarından farklılaşmakta ve bazen eklenen yeni bilgilerle daha da renklenmektedir. Bu bakımdan yukarıda hülasa ettiğimiz Safevi yanlısı bakışa mukabil olarak, dönemin Osmanlı müelliflerinin yaklaşımı ve özellikle Hoca Sadeddin Efendi'nin duyduklarına dayalı verdiği bazı ayrıntılar önem kazanmaktadır.

---

311 Şah İsmail Avrupa'da büyük bir ilgi odağı olmuş, Çaldıran Savaşı'yla alakalı birçok broşür basılarak kulaktan dolma yanlış haberler her tarafa yayılmıştır. Bunların bazılarında mağlubiyete uğrayan Selim'in Trabzon'a kaçtığı bildirilir. Bayerische Staats Bibliothek, nr. VD16 V 2594, Nürnberg 1514; keza "Des Leben und grewonheyt und gestalt des Sophi kunigss der Persier und der Medier"; Aynı kütüphane, nr. VD16 R 3194, 1515 tarihli Giovanni Rota'nın haberi)

312 *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar: Giovanni Maria Angiolello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri*, çev. T. Gündüz, İstanbul 2007, s. 100-101.

Osmanlı kaynaklarından hareketle savaşın safhalarını şöyle ele alabiliriz:

İlk Safha: Şah İsmail, Osmanlı ordusunun sabah şafak vakti ovaya inmesini beklemiş, onların yerleşmesi ve karşısına kadar gelmesi sırasında yerinde kımıldamaksızın sabit kalmıştı. Ordular arasındaki mesafe neredeyse iki üç mil (yani yaklaşık iki üç kilometre) kadardı.[313] Bu durumda iki tarafın birbirine çok yaklaştığı bunun da savaşın sıkışmasına yol açacağı anlaşılır.

Ayrıca iki taraf tam anlamıyla karşı karşıya geldiğinde I. Selim kumandanlara ve askere hitap ederek: "Gayret-i İslamı ve hamiyet-i seyyidü'l-enâmı tamâm yerine getirecek demdir. Bugünkü günde adâdan yüz çeviren avrattan kemdir," demiş; hemen ardından mehterler *ceng-i harbî*, yani savaş marşı çalarak ortalığı inletmiş;[314] Osmanlı tarafından top arabalarının üzerine yerleştirilmiş top ve tüfekler yoğun bir ateşe başlamıştı.

Bu durum iki taraf arasındaki mesafenin top menzili içinde kalmış olduğuna delalet eder. Hatta atılan top güllelerinin Safevi askerlerinin başının üstünden geçtiğine dair bilgiler de mevcuttur.[315]

Böylece Osmanlı tarafı başta hedef gözetmeksizin yapılan bu salvo atışlarla Safevilerin atlı birliklerini ürkütmeye ve nizamlarını bozmaya çalışmış olmalı. Tam bu sırada Safevi kaynaklarında da belirtildiği üzere, sağ ve sol koldan çıkan bazı öncüler ile Safevi öncü birlikleri arasında karşılıklı küçük çatışmaların olduğu da anlaşılmaktadır.[316]

Şah İsmail merkezde yakın danışmanlarından olan yukarıda da adını zikrettiğimiz Seyyid Abdülbaki'yi bıraktı. Sağ kanattaki süvarilerinin başına geçerek Osmanlıların Rumeli kolu üzerine yürümeye karar verdi. Burada ön sırada olan azaplar kendisine kolay bir hedef gibi gözüküyordu; zira bunlar zırhsız ve ellerinde basit silahları olan yaya askerlerdi. Yapacağı saldırının sonrasında onların atlı süvarilerin karşısında kolayca dağılacağını ve geriye kaçarak Osmanlı ordusunun içine telaşla girip karışıklığa meydan vereceğini hesaplıyordu.

---

313 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 171.

314 Keşfî, *Selimname*, haz. A. Sağırlı, basılmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul 1993, s. 47.

315 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 171. Bu bilgi yalnızca burada bulunur ve doğru olma ihtimali de yüksektir.

316 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 171. Bu bilgi de diğer Osmanlı kaynaklarında yer almaz.

Ayrıca Ustacalu Muhammed Han'ı, Seyyid Muhammed Kemûne'nin idaresindeki Arap, Türkmen ve Kürt atlılarıyla Anadolu beylerbeyi Sinan Paşa'nın koluna yolladı. Böylece merkezi küçük sahte darbelerle oyalarken, her iki koldan girişilen saldırılar sonrasında birliklerini arka tarafa geçirerek Osmanlı merkez üssünü zorlama imkânı bulacağını düşünüyordu. Savaşta hazır bulunan İdris-i Bitlisî mücadelenin bu ilk safhasında Şah İsmail'in doğrudan ana merkeze söz konusu planları sebebiyle saldırmaktan vazgeçtiğini belirtir.[317]

Öyle anlaşılıyor ki Osmanlı ordusu Şah İsmail'in bu ani ve iki yönlü hücumu karşısında derhâl savunma amaçlı savaş taktiğini devreye soktu. Saldıran Safevi birliklerine karşı koyarken, mümkün olduğunca da onları top ve tüfeklerin bulunduğu ana merkeze doğru çekmeye çalışıyordu.

Kaynaklarda Şah İsmail'in sağ ve sol kollarının aynı anda mı yoksa birbiri peşi sıra mı hücuma kalktıkları konusunda karışık bilgiler mevcut. Osmanlı kaynaklarında daha çok ikincisine yakın bir anlatım var. Öncelik de Anadolu koluna saldıran Ustacalu Muhammed Han'a verilmiş, onun kolunun durdurulması üzerine şahın sağ kanadın başına geçerek Rumeli askerinin üzerine yürüdüğü belirtilmiştir.

Fakat Osmanlı ordusunun yerleşme biçimine bakıldığında her iki kolunun birbirine pek de yakın mevzilenmediği anlaşılıyor. Nitekim mesela sağ kol ile merkez arasındaki mesafenin 3.000 metre civarında olduğunu İdris-i Bitlisî bir başka vesileyle söylemektedir.[318] Aynı uzaklık diğer kol için de düşünülürse ordunun yaklaşık 5-6 kmlik bir çizgi veya yay şeklinde konuşlanmış olduğu tahmin edilebilir.

Savaşın bu ilk safhasında mücadele önce Anadolu askerinin bulunduğu kolda, sonra da Rumeli kolunda hız kazandı. Şah İsmail Ustacalu Muhammed Han'ı 15.000 kişiyle Sinan Paşa'nın üzerine yollarken, kendisi de hemen sonra bu birliklerin mücadelesinin sonucunu beklemeksizin, 20.000 askeriyle Rumeli kolundaki azaplara saldırdı. Bunu yaparken merkeze doğru hücum eder gibi yapmış, sonra birden yönünü Rumeli kolu cihetine çevirmişti.

İbn Kemal'e göre Şah İsmail, Muhammed Han kolunun mağlubiyeti ve kaçan askerlerin kendisine katılmasıyla doğrudan

317 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 172.

318 *Selimşahname*, s. 176.

Osmanlı merkezine yürümüş, yeniçeri üzerine hücum etmiş. ama yoğun tüfek ve top atışıyla karşılaşınca, askerlerinin saldırı düzeni bozulmuş ve geriye çekilerek yeniden toparlandıktan sonra, bu defa doğrudan Rumeli koluna saldırmıştır.[319]

Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere aslında merkeze yönelik saldırı göstermelik olup Rumeli koluna yapılacak asıl saldırıyı perdelemeyi amaçlamaktadır. Ancak bozguna uğrayan Anadolu koluna saldıran askerlerin bu sırada değil, Rumeli askerine yapılan hücum esnasında şahın birliklerine katılmış olmaları daha uygun görünmektedir.

Şah İsmail'in bizzat başında bulunduğu birliklerin ani dönüşü karşısında Osmanlı yaya azap askerleri şaşkınlık yaşadı. Bu hareketi beklemedikleri için tam düzen alamadılar ve süvarileri ok yağmuruyla karşılayamadılar. Onlar bir iki ok atana kadar Safevi atlıları hızla kendilerine ulaştı ve birçoğunu atların ayakları altında ezdi.[320]

Bunun üzerine Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa bu saldıranları karşılamak üzere Sofya sancakbeyi Malkoçoğlu Ali Bey ile kardeşi Silistre sancakbeyi Tur Ali Bey'i öne çıkardı. Yapılan mücadelede bu iki kardeş hayatını kaybetti. Her iki taraf arasındaki kanlı çarpışmada Osmanlı tarafı giderek gerilemeye başladı. Prizren sancakbeyi Süleyman, Mora sancakbeyi Hasan, Niğbolu beyi Yörgüçoğlu Mehmed, Tırhala beyi Mustafa, Alacahisar beyi Üveys Beyler de savaş meydanında kaldı.

Rumeli beylerbeyi Hasan Paşa sonuna kadar direniş gösterdi; hatta kendisi bizzat Şah İsmail'e yönelip ona doğru at sürerken göğsüne gelen bir mızrak darbesiyle yaralandı. Mızrağın ucu omzundan dışarıya çıkmıştı. Ayrıca on yedi yerinden daha yara almıştı. Hemen adamları tarafından harp alanından alınıp padişahın otağına götürüldü ve burada vefatı vuku buldu.[321]

Rumeli kolu çökmek üzereydi, Hasan Paşa da dahil toplam on dört kumandan hayatını kaybetmişse de asker dağılmayıp mücadeleyi sürdürmüş ve gelecek yardım için bir set oluşturmaya çalışmıştı, Bu minval üzere bu kolda çatışma öğleye kadar devam etti.

---

319 IX. Defter, s. 109.

320 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 173; krş. Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 266.

321 Bu kolda savaşın tasviri Şükri-i Bitlisî tarafından ayrıntılı olarak yapılmıştır: *Selimname*, s. 175-176. Ayrıca bkz. İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 173-175; İbn Kemal, IX. Defter, s. 109.

Diğer koldaysa Ustacalu Muhammed Han, Sinan Paşa'nın Anadolu askerleri karşısında aynı başarıyı yakalayamadı. Sinan Paşa doğrudan saldırıyı kendi üzerine beklediği için kuvvetlerinin önüne zincirlerle bağlanmış top arabalarını koyup set oluşturmuştu. Topçulara da sıkı sıkı tembihatta bulunarak kendi emrini beklemeksizin atış yapmamalarını istemişti. Anadolu birliklerinin önünde bu şekilde top arabalarıyla bir engel yapıldığı ve top atışlarıyla Safevi hücumunun karşılandığı hakkında bilgi yalnızca Hoca Sadeddin Efendi'nin eserinde yer alır.[322] Diğer kaynaklarda bununla ilgili ayrıntıya rastlanmaz.

Bu noktada Sinan Paşa'nın kendi kuvvetlerinin önüne top hattı kurdurmayıp Osmanlı merkezini koruyan topların bulunduğu istikamete doğru Safevileri çektiği de düşünülebilir.[323] Muhtemelen bu durumda Rumeli askerinin daha arka planda kalarak, bir bakıma sol kolu koruma görevi yaparken öne yerleştirilen azaplarla hücumu karşılamayı planlandığı ve böylesine büyük bir hücumun beklenmediği, asıl savaşın Anadolu kolu tarafında yapılacağı düşüncesiyle hareket edildiği söylenebilir. Bu yanlış planlama Rumeli tarafının hazırlıksız yakalanmasına ve büyük zayiat vermesine yol açarken, hazırlıklı olduğu anlaşılan Anadolu kolu üzerine hücum eden Safevi atlılarını, topların bulunduğu yere doğru çekerek arabalar üzerinden yapılan yoğun top tüfek ateşinin de yardımıyla dağıtmayı başaracaktır.

Nitekim Muhammed Han yaptığı hücumda ağır top ateşini yiyince sarsıldı ve birlikleri arasındaki irtibat koptu. Ardından kendilerini karşılayan Osmanlı sipahileriyle göğüs göğse savaşa girişti. Yapılan mücadele top atışlarıyla birlikleri sarsılmış olan Ustacalu'nun bozguna uğramasıyla sonuçlandı.

Osmanlı beylerinden Ayas Bey, Niğde beyi Yörgüçoğlu İskender ilk vuruşmalar sırasında, Beyşehir beyi Karlıoğlu Sinan, Karasi beyi Mehmed (Sultanzade), Kayseri beyi Üveys de Ustacalu'nun birliklerini karşılarken hayatlarını kaybetti.

Sinan Paşa da bizzat Ustacalu'nun üzerine yürüdü. Şükri-i Bitlisî, Sinan Paşa'nın savurduğu mızrağın onu attan düşürdüğünü ve bu esnada öldürüldüğünü yazarken; Hoca Sadeddin, atılan güllelerin parçalanması sonucu şaşıran Ustacalu'nun bir Osmanlı askeri tarafından öldürüldüğünü belirtir.[324]

---

322 *Tacü't-tevârih*, II, 265.

323 Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 68.

324 *Selimname*, s. 174; *Tacü't-tevârih*, II, 265. Keza Celalzade, *Selimname*, s. 149.

Hayatını kaybeden Safevi beyleri ve ileri gelenleri arasında Seyyid Muhammed Kemûne, Hulefa Bey, Horasan hâkimi Lala Bey, Tekeli Çayan Bey gibi kumandanlar da vardı. Bu koldan dağılan Safevi askerleriyse gelip Şah İsmail'in birliklerine katılmışlardı.

İkinci safha: Savaş bu iki kolda ikindiye kadar şiddetle sürdü. İlk anda iki taraf da birbirlerine önemli kayıplar verdirmişlerdi. O vakte kadar Osmanlı ana merkezi henüz tam olarak devreye girmemiş, savaşın kanatlardaki gidişini dikkatle takip etmişti. Şah İsmail'in göstermelik saldırısı bu kesimi biraz heyecanlandırmışsa da, ateşli silahlarla karşılık verilmesi sonrasında, top ve tüfekten hasıl olan yoğun dumanın dağılmasıyla birlikte onun Rumeli saflarına doğru döndüğü görülmüştü.

Osmanlı ordugâhına Hasan Paşa'nın kuvvetlerinin zor durumda olduğu, bu kolun çökmek üzere bulunduğu yolunda Karaçin Ahmed Bey'in getirdiği haber üzerine I. Selim derhâl bu yana yardım için Kapıcıbaşı Koçı Ağa ile Yeniçeri Ağası Ayas'a emirler yolladı. Bir grup tüfekli yeniçeri hemen bu kesime yardım için sevk edildi. Bunların oluşturdukları seri ateş perdesi, Safevi atlılarını şaşırttı ve dağılmalarına yol açtı.

Fakat Şah İsmail'in amacı böyle manevralarla Osmanlı ana merkez üssünün çözülmesini sağlamaktı. Nitekim bir kısım askerin bu yana sevki ona Osmanlı ana merkezinin ardından dolaşmak için fırsat verdi.[325]

Tüfekli yeniçeri birlikleri bu saldırılarıyla Safevileri sol koldan geri püskürttükleri gibi ayrıca ana merkezde toplanan Safevi askerlerine de tüfek kurşunu yağdırmaktaydı. Şah İsmail, artık dağılmaya başlayan askerlerini bir arada tutmaya çalışarak Osmanlı ana merkezine doğru bir gedik bulmayı umuyordu. Görülen bir boşluktan son bir hamle yapmaya çalıştı. Bu hadise özellikle İdris-i Bitlisî ve Hoca Sadeddin Efendi tarafından ayrıntılı olarak anlatılmıştır:

> "Rumeli kolu yenilgiye uğrayıp padişahın yanına sığınmak için sancaklarını yatırıp düşman üzerinden yüz çevirdiler. Durum padişaha iletilince ordunun merkezinden birkaç bölük ayırdı ve Rumeli askerinin imdadına yolladı. Böylelikle çekilmeye başlayan askerin direncini artırmayı düşünmüştü. Yeniçeri taifesinin kimini o yana sevk edip ateş saçar tüfek-

325 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 176-177; krş. Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih*, II, 268-269.

leriyle o düşmanın üzerine yüklenmelerini emretti. Bu sırada savaşçı Kızılbaşlar Rumeli saflarını yarmakla gurura kapılıp Osmanlı ordusunun kalbine göz kararıtıp saldırıya geçmişlerdi. Bunun üzerine yeniçerilere ateş emri verildi. Onların karışık veya düzenli gelişlerine bakmayıp o sapkın yığın üzerine kurşunları yağdırdılar. Demir ve taş kurşunlar atarak tüfeklerini boşalttılar, düşmanı birbirine kattılar, uğraş yeri al kana bulandı. Bir yandan da yenik düşen sol kola koşanlar rüzgâr gibi hızla ateş açtılar, bu durum karşısında kalbe saldıran düşman da yüzleri gerisine döndü. Hemen o anda ordunun ardına hücum edip önceki kararları üzere ordunun arkasına geçmeyi kastettiler. Böylece zafer bulacaklarını ümit etmekteydiler. Ama kendi ayaklarıyla ağa düştüler. Zira Osmanlı töresine göre padişahın ve askerin yük çeken davarları, eşya ve giyim taşıyan katırları ordunun ardında gereği gibi bağlanıp durmaktaydı. Aralarına değil düşman Ad yeli bile giremezdi. Yular ve kolonları zincirlerle öyle bir bağlanmıştı ki, katır sıraları bir dağ gibi olmuştu. İskender Seddi gibi sağlam bir duvar örülmüştü. O saldıran kalabalık, sayısız katır arasına düştüler, iplere zincirlere takıldılar. Üzerlerine saldıran askerler onları kılıçla biçti, okla vurdu. Bunların arasındaki kumandanları kana boyandı. Biri Şahın korucubaşısı Sarı Pire idi. Yeniçerinin yoğun kurşunu ile şah da kolunda iki yerden yaralanmıştı. Şah o dar yerde sıkışmıştı, kurtulma çareleri aradı ve hızla atını sürüp buradan çıktı."[326]

Buradan anlaşılacağı üzere Şah İsmail, Osmanlı ordusunun merkezini güç duruma düşürmüştü. Hatta beklediği fırsatı da yakalamış ve kesin zaferi elde etmek için Osmanlı ordu merkezinin arka tarafına geçme imkânı da bulmuştu. Fakat sol kola ve merkeze yapılan iki sert saldırı, özellikle yeniçeri tüfekçileri tarafından püskürtülmüştü. Safevi kaynaklarında yüksekçe bir yerden 1.000 yeniçerinin etkili tüfek atışlarıyla şahın kuvvetleri üzerinde büyük bir sıkıntıya yol açtığı belirtilmektedir. Yine muhtemelen bu safhada, şahın yedi kere ana merkeze başarısız hücumda bulunduğundan da bu kaynaklarda söz edilir.[327]

Şah İsmail son bir hamleyle tüfek ateşini yiyen kuvvetlerinin bozulduğu ve yer yer dağıldığı bir sırada, bunların bir bölümünü de toplayarak ani bir hareketle Osmanlı ordusunun yan

326 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 177-178; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 269-270.

327 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 180.

tarafından dolaşmayı başarmış gözükmekte. Fakat bu kısımda yığılmış bulunan ağırlıklar sebebiyle arka taraftan yürüme imkânı bulamamış, o anda durumun farkına varan Osmanlı askerleri ve bir kısım yeniçeri süratle o tarafa dönerek, ağır ateş altına aldıkları Şah İsmail'i çevirerek askerlerini dağıtmışlardı.

Son derece cesurca hareket ettiği anlaşılan Şah İsmail bütün çabalarına rağmen, katı bir disiplin içinde savaşmayı sürdüren Osmanlı askerlerine ve özellikle ateş gücüne dayanamamıştır. Burada tüfekli yeniçerilerin arabaların üzerinden hareketli ateş hattı oluşturmaları ilginçtir. Daha önce Macarların uyguladığı tabur sistemini kendilerine adapte eden Osmanlılar burada da benzeri taktiği etkili şekilde tatbik etmişlerdi.

Osmanlı çağdaş kaynaklarından bir başkasıysa bu ikinci safhada olayı biraz daha farklı anlatır. Ona göre Şah İsmail bütün askerleriyle padişahın bulunduğu yere saldırınca "bir mikdar yol verip tamam tir ü tüfeğe mukabil olunca sabr ettiler, dahi yeniçeri taifesi top ve tüfek ve tir ve zenberek" ateşine başladı. Duman ve tozdan ortalık görünmez oldu. Duman dağılınca Safevilerin kitleler hâlinde hareket ettiği görüldü. Padişah derhâl hücum emrini verdi. Tekrar toplar ve tüfekler yoğun ateşe başladı, Safeviler iyice dağıldı. Her saldırıda Safevi süvarileri top ve tüfek ateşi yiyerek perişan oldular.[328]

Bir başka kaynaktaysa akşam namazı vaktinde Safevilerin toplu halde çekilmeye başladıkları, sonra birden toplanıp ordunun merkezine hücum ettikleri, yeniçerilerin etkili ateşleriyle bunları tamamen dağıttıkları kaydedilir.[329]

I. Selim'in Venedik docuna yolladığı zafernamedeyse bu son safhadaki çetin mücadeleden hemen hemen hiç söz edilmeyerek, yalnızca ilk safhadaki olaylardan bahsedilir. Açık şekilde Rumeli koluna saldıran Şah İsmail'in Hasan Paşa'yı yaraladığı ve yardıma gönderilen kapıkulu süvarilerinden sipahi oğlanları ve garip yiğitler ile yeniçerilerin saldırıyı püskürttükleri, Şah İsmail'in iki hanımını, çok sayıda kadınını, iç oğlanını, yüklerini ve servetini bırakarak kaçtığı ifade edilir.[330]

Şüphesiz söz konusu kaynaklarda anlatılanlar daha çok merkez kuvvetlerinin çarpışmalar sırasındaki durumu ve hareketleriyle ilgili olmalı. Aslında savaşın cereyan tarzı yukarıda

328 Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, vr. 69b-70b.

329 Adâ'i-i Şirazi, *Selimname*, s. 88-89.

330 Tebriz'den 3 Eylül 1514'te yazılmış Grekçe mektubun İtalyancaya çevirisi: *I Diarrii di Marino Sanuto*, XIX, (Bologna 1969), s. 317-318.

belirtildiği gibi olmuştur, denilebilir. Şah İsmail'in son kertede Osmanlı askerlerince çember içine alındığı açıktır. Nitekim gerek Safevi gerekse Osmanlı kaynakları bu konuda hem fikir.[331]

Her iki kaynak grubuna göre Şah İsmail kendisini çeviren Osmanlı askerleri arasından güçlükle kurtulabilmiştir. Hızla çemberden çıkarken atı biraz ilerideki derenin oluşturduğu batağa saplanmış ve kendisi de yere düşmüştür.[332] Osmanlı tarafından Husrev Bey yeğeni ile Mihaloğlu Mehmed Bey onu takip etmektedir.[333] Bir Osmanlı askeri yere düşen şaha doğru mızrağıyla hamle yaptığı sırada, fedailerinden Afşar Sultan Ali Mirza önüne çıkarak kendisinin Şah İsmail olduğunu haykırmış ve bunun üzerine asker geriye dönüp onu yakalamıştır. Ustacalu Hızır Ağa da ona kendi atını vererek kurtulmasını sağlamıştır.

Bu noktada tarihçi Hoca Sadeddin Efendi'nin bizzat savaşta, şahın yanında bulunan büyükbabası İsfahanlı Hafız Mehmed'e dayalı olarak anlattıkları da son derece dikkat çekicidir. Ayrıca bu beyan Safevi kaynaklarındaki bilgilerle de esas itibarıyla örtüşmektedir:

> "Safevi kuvvetlerinin merkezi ile sağ kanadı iyice bozguna uğrayınca Şah İsmail bizzat kendisinin seçkin askerleriyle Osmanlıların sol kanadına saldırı düzenlemişti. Yedi kez bu kola hamle yaptı ve her gidiş dönüşte de at değiştiriyordu. En sonunda akşamleyin geri kalan Safevi kuvvetleri hep bir araya toplanıp hücuma geçti. Bir süre savaştılar, fakat dayanamayıp dağılmaya başladılar. O vakit Şah İsmail'in düştüğünü veya yakalandığını (Şahın alınmasın mukarrer bildik) zannettik. Meğer o anda Şah atından düşmüş ve kendisine başka bir at vermişler. Şah kaçıp birkaç adamını savaş alanında bırakmış, ki kendisinin kaçtığı bilinmesin ve bu arada da rahatça kaçma fırsatı bulabilsin. Gün batarken baktık ki geride bıraktıkları da ele girdi, bunun üzerine Tebriz'e doğru süratle kaçtık. Gece bazı Kızılbaşlara rastgeldik, onlardan şahı sorduk. Şah ileridedir, ama Taçlu Hanım'dan haber var mıdır diye sorarlardı. En son karşılaştığımız Helvacıoğlu Hüseyin, şahın yaralı olup birkaç kişiyle kaçtığını, Taçlu Hanım'ın bulunmadığından dolayı üzgün olduğunu, kendisini onun durumunu araştırmakla görevlendirdiğini söyledi. İşin sonunda biz varıp Tebriz'de gizlendik. Sonra işittik ki Taçlu

331 Safevi kaynakları için bkz. *İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran (1514)*, haz. V. Genç, İstanbul 2011.

332 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 177-178.

333 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 177.

Hanım kaçıp Hoy melikine varmış. O da onu aceleyle Şah İsmail'e yollamış."[334]

Genel olarak Osmanlı kaynaklarıyla da benzerlik arz eden bu bilgiler, Şah İsmail'in savaş meydanından güçlükle kaçabildiğini ve kendisinin çekilmesinden sonra, askerlerinin bir süre daha savaşı umutsuzca sürdürdüklerini ortaya koyar. Ayrıca buradan Safevi kuvvetlerinin savaş sonrasında büyük kargaşa yaşadığı ve birliklerinin her birinin bir tarafa gitmiş oldukları da anlaşılmaktadır.

Akşam karanlığına doğru savaş meydanında ölü ve yaralılar dışında hiçbir Safevi askeri kalmadı, fakat aileleri çadırların içinde mahsur durumdaydı. Hatta Şah İsmail'in hanımlarından biri de zırhlı ve at üstünde olduğu halde tutulmuş, kaçmaya fırsat bulamamıştı.

Bu ele geçirilen ve sonradan I. Selim tarafından Tacizade ile evlendirilen hanımın, yukarıda belirtilen "Taçlu" lakaplı hanım olmadığı, şahın bir başka hanımı (Behruze) olduğu açıktır. Zira Hoca Sadeddin Efendi de Taçlı Hanım'ın savaşın en kızgın zamanında Mesihpaşazade'nin eline geçtiğini, bir gece onun çadırında kaldıktan sonra mücevherlerini ona verip yalvararak serbest bırakılmasını istediğini, paşa oğlunun da merhamet gösterip onu bıraktığını babasından dinleyerek eserinde nakletmiştir.[335]

İbn Kemal ise yakalanan Şah İsmail'in hanımının Bağdat beyi Hulefa'nın kızı olduğunu ve Tacizade ile nikahlandığını yazar.[336]

Taçlı Hanım ile ilgili erken tarihli sayılabilecek bir rivayet Mehmed Zaim'in eserinde bulunur: Buna göre Selim, bu hatunu İstanbul'a yollamış, seferden döndüğünde isteyenin onu nikâh-

334 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 272.

335 *Tacü't-tevârih*, I, 273. İ. H. Uzunçarşılı, bunun Mesih Paşazade değil, Vidin sancakbeyi Mesih Bey olduğunu tespit ederek, bu hanımın mücevherleriyle ilgili bir meseleye dair belgeyi incelemiştir: "Şah İsmail'in Zevcesi Taçlı Hanım'ın Mücevheratı", *Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 611-616. Ayrıca Taçlı Hanım meselesi için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 62-65; Aubin "l'avenement des Safavides reconsidere", *Moyen Orient et Ocean Indien* V (1988), s. 65-66; R.Savory, "Tajlu Khanum: Was she Captured by the Ottomans at the Battle of Chaldiran, or not?", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11*th*-17*th *Centuries*, ed. E.M. Jeremias, Piliscsaba 2003, s. 217-231; T. Gündüz, "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Hanım", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 51, s. 223-233.

336 IX. Defter, s. 112.

la alsın demiş. Bunun üzerine Kazasker Tacizade onu kimsenin haberi olmaksızın kendisine nikâhlamış. Birkaç gün sonra padişah "ol herifin avratın nice eyledünüz" şeklindeki sorusu üzerine herkes şaşırmış. Padişahın niyeti aslında yakın adamları ve vezirlerinin böyle bir hadise karşısında ne yapacaklarını görmek ve onları bir nevi imtihandan geçirmekmiş. Bu suali üzerine Tacizade, padişahın verdiği emrin yerini bulduğunu söylemiş. Selim "bre kim aldı" deyince, o da "padişahın emrine uyarak, sünnet gereği kendisine nikâhladığını açıklamış. Selim çok kızmış ve "bre herif faraza bir padişahın avratı sana tutalım ki layık ve münasiptir, fakat bu hatun o herifin henüz nikâhındadır, boşanmış değildir. Hal böyle olunca nikah üzerine nikah etmek hangi mezhebe uygundur?" diye çıkışınca Tacizade sükut edip susmuş.

Bu olayı anlatan Mehmed Zaim, Tacizade Cafer Çelebi'nin az sonra katledilmesinin sebebinin halk arasında bu rivayete dayandırıldığını da söyler. Ayrıca Taçlı Hanım'ın 984 (1576-77) tarihine kadar hayatta kaldığı, kendisine Turhal'dan paşmaklık haslar tahsis edildiği, vefat ettiğinde de bu gelirin başkasına verildiği şeklinde bilgiye sahip olduğunu da yazar.[337]

Bununla beraber Tacizade'nin şahın hanımı Behruze ile zorla evlendirildiği, hatta Amasya'daki yeniçeri isyanının tahrikçilerinden biri olduğu töhmetiyle daha sonra öldürülecek olan Tacizade'yi de bu yeni hanımının tahrik ettiği; Selim'in Behruze'yi ona göstermelik olarak verdiği ve ona dokunmamasını tembihlediği, fakat Cafer Çelebi'nin buna aykırı hareket ettiği ve Behruze'yi gebe bıraktığı, bunu duyan padişahın çok sinirlendiği gibi masalımsı hikâyelerin[338] ise o dönemin hiçbir kaynağında teyid bulmaması sebebiyle şüpheyle karşılanması gerektiği açıktır.

Bu arada padişah geri çekilen ve kaçan Safevilerin takip edilmemesini, ayrıca yağmadan uzak durulmasını da emretmişti; çünkü herhangi bir baskına uğramaktan endişe ediyordu.[339] Ancak habercilerden Safevilerin tamamen dağıldığını haber alınca, harp meydanında kalan malları toplatmaya başladı. Yakalanan kadınlar ve çocuklara dokunulmamasını, alınan esirle-

337 *Câmi'ü't-tevârih*, s. 308-309.

338 Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", s. 119-120.

339 Adâ'i-i Şirazî, *Selimname*, s. 90.

rinse ertesi günü otağın önüne getirilmesini buyurdu. Sonra da kadınları serbest bıraktırdı.[340]

Böylece bu son hesaplaşma Osmanlıların lehine sonuçlanmış oldu. Bazı modern tarihçiler savaşı Osmanlı tarafının kazanmadığını, aksine zor durumda kalıp ağır kayıplar verdiğini, dolayısıyla savaşın sonuçsuz bittiğini ileri sürer. Halbuki savaşın "gidişatı", Şah İsmail'in ani saldırısına uğrayan ve bu arada önemli kumandanlarını kaybeden Osmanlı sol kolunun bozguna uğrayıp dağılma emareleri göstermesi dışında, tamamen Osmanlı tarafının kontrolü altında olmuştur.

Zaten Osmanlı savaş anlayışı, kanat güçleriyle değil, merkezin devreye girişiyle zafere ulaşılabilecek bir sistemi öngörmekteydi. Görevleri karşı tarafı ana merkeze çekmek olan sağ ve sol koldaki hareketli birlikler, bazen saldırmak bazen geri çekilmek gibi oynak manevralarla rakiplerini şaşırtmayı ve erken bir zafer havasına girmelerini temin ediyorlardı. Asıl bitirici işiyse bunların önlerine kadar çektikleri, bir kale gibi korunan ateşli silahlarla mücehhez ana merkez yerine getiriyordu. Bu bakımdan Osmanlı savaş taktiklerinin farkında olmayan pek çok modern yazarın, tıpkı savaşta erken zafer havasına kapılanlara benzer şekilde, aynı tuzağa düşmekte oldukları sarihtir. Üstelik I. Selim'in bütün planları bu yeni askerî taktik anlayışına dayalı olarak yapılmıştı. Ateşli silahların geniş ölçüde sonucu tayin edeceği bu kabil bir anlayışta süvari birliklerinin rolü, bu tür savaşla sonuç almaya çalışan rakipleri gibi belirleyici değil, tali bir özellik taşıyordu. Nitekim I. Selim aynı anlayışı Memlüklerle yaptığı iki meydan savaşında da sürdürecektir.

Bunun dışında Çaldıran Meydan Muharebesi, tüfekli piyade askerlerinin sonucu tayin edici şekilde bir savaşın kaderini değiştirdikleri ilk çarpışma olma özelliğini de haizdir. Bundan önce de mesela Otlukbeli Savaşı'nda (1473) tüfek kullanılmıştı, ama Avrupa'daki örnekleri de dahil ilk defa elde taşınabilir bir ateşli silah bu kadar etkili şekilde sonucu tayin ediyordu.[341]Bu durum Osmanlıların dünya savaş tarihine en önemli katkısı niteliğini taşımaktadır.

---

340 Celalzade, *Selimname*, s. 153. Padişahın kadınlara ve küçük çocuklara şanına yaraşır şekilde merhamet gösterdiği bilgisi için ayrıca bkz. İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 189.

341 Mesela K. Chase bu savaşta ateşli silahların rolünü öne çıkarır, fakat Batı'daki savaşlarla hiçbir karşılaştırma yapmaz; tabii bir gelişme gibi anlatır ve Batı merkezli bir bakışla değerlendirme yapar: *Ateşli Silahlar Tarihi*, s. 150-151.

Avrupa'da yapılan savaşlarda tüfekli askerlerin ilk ciddi başarısının Fransa Kralı I. François ile Habsburg imparatoru V. Karl arasındaki 1525 tarihli Pavia Savaşı'nda görülmesi[342], bundan on yıl önceki Çaldıran Savaşı'nın bu bakımdan önemini bir kere daha teyit eder.

Savaşta her iki tarafın da birbirine yakın sayıda kayıp verdikleri anlaşılmaktadır. Venedik raporlarında Osmanlı kaybı bir beylerbeyi, on sancakbeyi, 160'tan fazla subaşı ve 30.000 azap olarak belirtilirse de bu doğru olmamalı.[343]

Safevi kaynaklarında her iki taraftan da ölenlerin sayısının 5.000 kişi olduğu kayıtlıdır, ki bu doğruya çok yakın bir rakam olmalı.[344] Rumlu Hasan bunun 3.000'inin Osmanlı 2.000'inin Safevi kaybı olduğunu yazar.[345]

Osmanlı kaynaklarındaysa bir rakam verilmez. Hasan Paşa'yla birlikte savaş meydanında ölen Rumeli ve Anadolu sancakbeylerinin adları sayılır. Aynı şekilde Safevi tarafından hayatını kaybeden belli başlı kumandanların adları da teker teker verilir, sayılarının 20 civarında olduğu belirtilir.[346]

Ancak belki de ilk defa bir savaşta Osmanlı tarafından sancakbeyi ve kumandan seviyesinde bu kadar çok kayıp verilmiştir. Bu durum savaşın çok çetin geçtiğinin bir başka delilidir. Padişah savaş meydanında ölen Osmanlı askerlerini toplatıp toplu bir mezar kazdırarak defnettirmiş, buraya bir de şehadet tarihlerini bildiren sütun diktirmiştir.[347]

Ayrıca savaşın ertesi günü otağını kurduran padişah bir taraftan zafer nişanesi olarak askere terakkiler ve bahşişler dağıttırırken, yakalanmış Safevi esirleri de ibret olması için idam edilmiştir. İbn Kemal bu sırada bazı esirlerin aracıların devreye girişiyle kurtulduğunu, bunlardan birinin de İdris-i Bitlisî tarafından tanınan Kadızade Erdebilî Mevlana adlı biri olduğunu yazar.[348]

İdris-i Bitlisî de "çaresizlik yüzünden o zalim topluluğa bağlı olan bazı fâzıl insanları ve sanatkârları serbest bırakıp kayıttan kurtardılar" demektedir.[349]

---

342 A. Kontsam, *Pavia 1525: The Climax of the Italian Wars*, Londra 1996; *Dünya Savaş Tarihi*, çev. C. Demirkan, İstanbul 2006, s. 222.

343 *I Diarrii*, XIX, 189.

344 Kazvinî, *Lübbü't-tevârih*, s. 415-17.

345 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 184.

346 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 191. İbn Kemal, IX. Defter, s. 113-114.

347 Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 70-71.

348 IX. Defter, s. 115.

349 *Selimşahname*, s. 189.

Muhtemelen padişah aynı gün yerine vekil bıraktığı oğlu Süleyman'a zaferi duyurmak için fetihname yollanmasını da emretmiştir. Yine Memlüklere, Kırım hanına, Eflak-Boğdan beylerine de zaferini bildiren mektuplar kaleme aldırmıştır.

Çaldıran Zaferi Sonrası: Tebriz'e Giriş, Amasya'ya Dönüş ve Kemah'ın Zaptı

Çaldıran'da ağır darbe alan Safevilerin savaş meydanından çekilmesiyle kazanılan bu başarı, I. Selim için son derece önemliydi. Bütün problemlere, çekilen sıkıntılara rağmen, büyük bir kararlılık sergileyerek burada askerî açıdan çok önemli neticeler vermese bile siyasi, dinî ve psikolojik bakımdan taraflar arasındaki etkileri uzun süre devam edecek mühim bir kazanç elde edilmişti.

Osmanlılar böylece ideolojik açıdan da üstünlüklerini bütün İslam dünyasına göstermiş oluyordu. I. Selim, bunu ileride Memlük sultanlığına karşı da kullanacaktır. Esasen Batı'da Hıristiyanlara karşı gaza yapma şöhretleriyle sivrilen Osmanlılar, şimdi I. Selim'in bu ilk büyük hareketiyle Doğu'da İslam dünyasında dengeleyeci bir güç odağı haline gelmenin adımlarını atmıştı. Artık onlar, "Ortodoks İslam"ın, yani kendileri açısından doğru dinî anlayışın en başta gelen temsilcileri olarak aykırı ve dışlanan mezhebi anlayışlara (Heterodoks gruplara) set çekme görevini üstlenmiş bir misyonun sahibi durumuna gelmekteydi.

Bunun bir başka psikolojik etkisi Anadolu halkı üzerinde kendisini gösterdi. Son on yıldır büyük bir kaos yaşayan, dinî-mezhebî belirsizlikler içinde sarsılmış olan Anadolu'da bu zafer sonucu nispeten sakin bir ortam hâkim olduğu gibi Şah İsmail'in yol açtığı belirsizlik de tamamen zail oldu. Fakat tabii ki bu hemen sonuç verecek bir gelişme değildi ve I. Selim'in önünde Doğu Anadolu'nun tam anlamıyla kontrolü için daha pek çok iş bulunuyordu.

I. Selim, aslında Çaldıran'da elinden kaçırdığı Şah İsmail'i daha da köşeye sıkıştırmak ve burada elde edilen sonucu daha da sağlamlaştırmak için ileri harekâta karar vermişti. Bunca çekilen sıkıntıya ve kayıplara rağmen, hazır zafer de elde edilmişken seferi sürdürme isteği padişahın kararlılığının bir göstergesidir. Muhtemelen meseleye kesin bir çözüm getirmek için Tebriz'e giderek Şah İsmail'e son bir darbe vurmayı düşünüyordu. Hatta yeni bir meydan savaşını da göze almış bulunuyordu.

Fakat Şah İsmail kendi gücünün imkânlarını bu savaşta gördüğü için daha sonraki haleflerine miras bırakacağı yeni bir siyaset izlemeyi tercih etti. Zira ana ekseni dışına çıkmış kalabalık Osmanlı ordusunun, kendi ülkesinde tutunmasının mümkün olamayacağını bildiği için, savaşarak I. Selim'in işini kolaylaştırmak yerine, gerilla taktiklerini devreye sokarak akılcı bir yöntemi benimsedi.

Gerçekten de sadece I. Selim değil onun "Muhteşem" lakaplı halefi de üç büyük sefere rağmen Tebriz merkezli İran topraklarında tutunmayı başaramayacaktı.

Çaldıran Zaferi'nden sonraki ikinci gün hayatını kaybetmiş idarecilerin yerine yenilerini atayan padişah, Rumeli beylerbeyliğine Zeynel Paşa'yı, ondan boşalan Karaman beylerbeyliğine ise Ferhad Bey'i tayin etmişti.[350]

Haydar Çelebi'nin ruznamesine göre padişah, 9 Recep'te (1 Eylül) Kubbealtı vezirlerinden Dukakinzade Ahmed Paşa'nın komutasında, Rumeli Defterdarı Pîrî Çelebi (Paşa), Sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa ve *Heşt Bihişt*'in müellifi İdris-i Bitlisî'den oluşan heyeti 500 yeniçeriyle önden Tebriz'e gönderdi.[351]

Heyette bulunan İdris-i Bitlisî, Hoy Ovası'ndan Merend Otlağı'na dek vezirlerle birlikte Tebriz tarafına yöneldiğini, cuma akşamı şehre varıldığını, kendilerini karşılayanlardan Tebriz'de Safevi askerlerinden kimsenin kalmadığının ve Safevilerin Tebriz valisi Helvacı Hüseyin Bey'in şehirden kaçmış olduğunun öğrenildiğini bildirir.[352]

Bu arada I. Selim, Kuşçu Çemeni adlı mevkiye geldiğinde, bir taraftan yeni atamalar yaparken (Miralem Ferhad Ağa, Kapıcıbaşı Mehmed Bey, Sinan Ağa'ya sancak verilmiş, Silahdarlar Kethudası Karaçinoğlu silahdar başı yapılmıştı); elli adamıyla kendisine itaat etmek için gelen Kürt beylerinden Hacı Rüstem'i hapse attırmış, iki gün sonra da adamlarıyla birlikte öldürtmüştü. Aynı şekilde 5 Eylül'de kendisine katılmak üzere gelen Kürt Halid Bey'i de yüz elli adamıyla divanda verdiği ziyafet esnasında katlettirmişti. Bunun sebebi her iki şahsın da şahın yakın adamları olması ve daha önce Anadolu'da çeşitli isyanlara katılıp etrafı yağmalayıp katliam yapmalarıydı.

---

350 İbn Kemal, IX. Defter, s. 116. Haydar Çelebi ise Karaman'a Husrev Bey'in atandığını yazar: "Ruzname", s. 462-63. Keza Celalzade de Hüsrev Bey'in Karaman beylerbeyi olduğunu zikreder (*Selimname*, s. 153).
Haydar Çelebi 500 yeniçeri derken (s. 463), İdris-i Bitlisî 400 yeniçerinin maiyetlerine verildiğinden söz eder: *Selimşahname*, s. 196.

352 *Selimşahname*, s. 196.

Kürt Halid, daha önceleri muhtemelen Şahkulu Baba Tekeli isyanı sırasında veya hemen sonrasında Şebinkarahisar'a bağlı bölgeleri basarak tahribatta bulunmuştu. Bölgedeki diğer Safevilere temayül eden sipahiler ve bazı beylerle birlikte hareket ederek bu kesimde büyük karışıklıklar çıkarmıştı.[353] Safevi kaynaklarına göre aslında bu ikisi Şah İsmail'e son derece bağlı fedailerdi, düşünceleri Osmanlılara katılma bahanesiyle bizzat I. Selim'e karşı bir suikast düzenlemekti. Hatta onların doğrudan bu maksatla Şah İsmail tarafından görevlendirilmiş olduğuna dair bilgiler de mevcut.[354]

Çemişkezek hâkimi olan Rüstem Bey de Şah İsmail'e katılarak topraklarını ona terk etmiş ve Çaldıran Savaşı'nda Osmanlılara karşı savaşmıştı[355].

Padişah, 16 Recep'te (6 Eylül) yani Çaldıran Zaferi'nden on beş gün sonra Tebriz'e geldi. Şehre girmeden önce Acısu mevkiinde şehrin önde gelenleri tarafından karşılandı, buradan Tebriz'e kadar törenlerle ilerledi. Şehirde kaldığı bir hafta boyunca Sultan Hasan Camii'ni temizletip adına hutbe okutmuş ve Sünni geleneklerini icra etmişti.

Ayrıca saklanan değerli malları buldurmak için görevlendirdiği Kapıcıbaşı Ahmed Bey, birçok mal ve eşya tespit ederek padişaha sunmuştur. 12 Recep'te (4 Eylül) padişahın Tebriz'e gelmesinden önce, özellikle şahın "Heşt Bihişt" adlı sarayındaki eşyaları teker teker tespit edilerek sayılmıştır. Ayrıca şahın adamlarından Lala Bey, Necm Bey, Hoşendâm, Muhammed Han, Seyyid Hasan, Yusuf Bey, Çayan Sultan, Şah Mansur, Sultan Ahmed, Dev Ali, İsa Bey ve Haydar Ali Bey gibi ileri gelenlerin de eşya ve çadırlarının ele geçirilerek kaydedildiği anlaşılmaktadır. Yine saraydaki pek çok sanatkârın adları da deftere işlenmiştir.[356]

Buradayken Timur'un torunu Hüseyin Baykara'nın oğlu olan Bediüzzaman Mirza'yı yanına getirtmiş, çok iltifat ederek halini hatırını sormuş ve niyetlerini anlatmıştır. Osmanlı tarihçilerinden Şükri-i Bitlisî'ye göre bu görüşme sırasında padişah, ona

353 Bu bilgi TSMA, nr. E. 6672'ye dayalı olarak S. Tansel tarafından verilmektedir (*Yavuz Sultan Selim*, s. 67-68, not 278.) Ayrıca Erzincan ve Suşehri yöresindeki faaliyetleri: TSMA, nr. E. 3062.

354 Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", s. 111.

355 Tansel, *age.*, s. 67-68, not 278.

356 TSMA, nr. D. 10734; TSMA, nr. D. 9608. Listelerin neşri için bkz. V. Genç, "From Tabriz to Istanbul: Goods and Treasures of Shah İsmail Looted After the Battle of Chaldıran", *Studia Iranica*, cilt 44-2015/2. Fascicule, Paris 2015, s. 227-276.

amacının bütün "sürhseri", yani Kızılbaşı ortadan kaldırmak olduğunu söylemiş, haline üzülerek Hind ve Sind ülkesini aldıktan sonra kendisini tahtına iade edeceğini dahi bildirmişti.[357]

Yine buradayken hem Memlük sultanına[358] hem de Venedik docuna birer fetihname yollamayı da ihmal etmemiştir.[359] Tebriz'de gezilecek bütün yerleri dolaşmış, Şah İsmail'in Heşt Bihişt adlı sarayını da görmüştü. Fakat kendisi burada kalmamış, herhâlde emniyet gerekçesiyle şehir dışındaki otağında kalmayı tercih etmiştir.[360]

I. Selim'in Tebriz'deyken bundan sonraki hareket planlarını da vezirleriyle konuştuğu anlaşılmaktadır. Bütün Osmanlı kaynakları, onun kışı Tebriz civarında geçirmek arzusunda olduğunu sonra da başladığı işi bitirme amacıyla Horasan'a kadar ilerlemeyi düşündüğünü belirtir. Fakat vezirler kışı burada geçirmenin mahzurlarını teker teker sayarak bilhassa erzak sıkıntısından söz ederler. Onlara göre ordu kalabalıktı, ayrıca sadece askerler değil yük taşıyan hayvanlar ve atlar için de bol ot ve erzak gerekiyordu. Halbuki Şah İsmail bütün her tarafı yaktırmıştı ve çevreden de bir şey bulmak mümkün görünmüyordu. Üstelik o yıl bu kesimde kuraklık yüzünden mahsul de az olmuştu. Askerin bu şartlar altında burada kalması Şah İsmail'e de bir fırsat verebilir ve tehlikeli bir durum ortaya çıkabilirdi.[361]

I. Selim bu söylenenlerden pek hoşlanmamakla birlikte Tebriz'de kalmanın zorluğunu anlamıştı, bu bakımdan kışı geçirmek için Karabağ'ı tercih etmekteydi:

> "Karabağ ili ki Acem şahlarının kışlağıdır. Askerin ve beylerin ağırlıklarını beslemeye yeterli imkânları vardır. Kolaylıkla yiyecek bulunabilecek bolluklarla dolu memlekettir. Çevreden erzak getirmek de mümkündür. Bu sebeple burada kışlamayı arzu etmekteyiz. Buranın durum hakkında bilgi edinilsin, eğer kışlamaya elverişliyse orada kalına, yoksa Anadolu'ya gidile."[362]

---

357 *Selimname*, s. 185-186.

358 Memlük sultanı Kansav Gavrî bu haberi aldığında pek memnun olmamış, haberi getiren elçiyi de gayet soğuk karşılamıştır (İbn Iyas, *Bedâi'ü'z-zuhûr*, nşr. Muhammed Mustafa, Kahire 1984, IV, s. 404).

359 Celalzade, ayrıca Leh, Çek, Rus, Macar, Sakız beylerine de zafer bildiren mektuplar yollandığından söz eder: *Selimname*, s. 153.

360 İbn Kemal, IX. Defter, s. 120-121.

361 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 201; Ada'i-i Şirazi, *Selimname*, s. 94-95; İbn Kemal, IX. Defter, s. 122.

362 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 282.

Ancak hem vezirler hem de özellikle yeniçeriler buna şiddetle karşı çıkıyor ve geri dönülmesi için baskı yapmaya çalışıyordu. Sonunda padişah gönülsüz de olsa geri dönmeyi kabul etti. Bunda özellikle yeniçerilerin Aras nehrini geçerken çıkardıkları patırtının da rolü olduğu açıktır.

15 Eylül'de Tebriz'den Karabağ'a hareket edilirken I. Selim; Tebriz'de bulunan ulema, sanatkâr, esnaf ve işlerinde usta kimselerin İstanbul'a sürülmesini emrini vermişti. Bazı kaynaklara göre bu şekilde sürgüne tabi tutulanların sayısı 1.700'e ulaşmıştı.[363] Fakat resmî belgeler bu sayının zikredilen miktardan daha az olduğuna işaret eder. Bunların içinde Bediüzzaman Mirza da vardı. Tarihçi Hoca Sadeddin'in dedesi İsfahanlı Muhammed ile babası Hasan Can da bu grup içindeydi.

I. Selim'in Karabağ ve Nahçivan yolunu takiple Gürcistan sınırına yakın yerlerden geçmeyi tercih etmesi, bu bölgeyi şehzadelik yıllarından beri iyi tanımasından kaynaklanıyordu. Celalzade bu hususta şöyle yazar:

> "Mukaddema mahmiye-i Trabzon'da iken ol cevânibin yolların ma'lûm edinmişlerdi. Zehayir ve me'kûlâta vüs'at olduğu yerlerden ki gayr-ı meşhûrdu, asakir-i nusret eser birle ol taraftan teveccüh-i humâyûn eyleyüp..."[364]

Padişah ayrıca Gürcülerden zahire desteği alacağını da hesaplamıştı. Üstelik Trabzon yoluyla gelebilecek olan erzak ve mühimmat için bu kesim uygun bir kışlak özelliği gösteriyordu. Bununla beraber coğrafi durumunu iyi bildiği bu kesimde kışlama niyeti, yeniçerilerin sert tepkisiyle karşılaştı. Aras suyu geçilirken taşkın sebebiyle hayli insan ve hayvan suya kapıldı, açlık da üst seviyeye ulaşmıştı. Yeniçeriler, bazı vezirler ve beylerin de tahrikiyle Aras kıyısında padişahın çadırının etrafını sararak, parça parça olmuş elbiselerini mızraklarının ucuna takarak nümayiş yaptılar ve Anadolu'ya dönülmesini istediler.[365]

---

363 Muhyi Çelebi *Selimnamesi*'nden naklen Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi" s. 72. Ayrıca Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 463; İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 202; İbn Kemal, IX. Defter, s. 122. Hoca Sadeddin Efendi bu sayıyı aileleriyle birlikte 1.000 kişi olarak gösterir: *Tacü't-tevârih*, II, 282. Tebriz sürgünlerinin kaydedildiği defterler arşivlerde mevcuttur: BA, Bab-ı Defteri, Müteferrik, nr. 36806, s. 660-662; Keza TSMA, nr. D. 9706-01 (İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hıref Defterleri, *Belgeler*, XI/15, Ankara 1986, s. 26-64).

364 *Selimname*, s. 155.

365 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 190-191; Ş. Tekindağ, "Yavuz'un İran Seferi", s. 73

Bunun üzerine Amasya'da kışlanması kararı alındı ve Anadolu tarafına dönüldü. Bu sırada ordu Nahçivan'a gelmiş, burası yağmalandıktan sonra Revan yakınlarına ulaşılmış ve bu şehir de yağmalanmıştı.[366]

Bazı İranlı tarihçiler, Selim'in dönüş sebebini yeniçerilerin baskısına bağlayarak, onların "45.000 kişiyi kendi ülkelerinde, 20.000'e yakın kimseyi de İran'da Rafızilik ve mülhitlik töhmetiyle öldürüldüğünü, bazı mutassıp ulemanın kendilerini Rafızilik konusunda bilgilendirmediğini, sultanı da gafil avladıklarını ve bu masumların ölümlerine sebebiyet verdiklerini, daha fazla kan dökmemek için İranlılarla savaşmak istemediklerini," söyleyip[367] başkaldırmalarına bağlarlar.

Ancak o dönemin hiçbir kaynağına dayanmayan bu bilginin doğru olmadığı kesindir. Muhtemelen yeniçerilerin mensup oldukları tarikata telmihen yapılan bu atıf, Osmanlı ordusunda Safevi düşüncesine yakın kimselerin bulunması ve bunların dinî gayretle bu şekilde davrandığı intibaı vermeye yönelik bir çarpıtmadan başka bir şey değildir. Geri dönüş kararının sebepleri yukarıda da izah edildiği gibi askerin uzun süren seferdeki yorgunluğuna, yiyecek bulmaktaki zorlukların yol açtığı lojistik meselelere dayanıyordu.

Dönüş kararı alan I. Selim, şüphesiz bunda yeniçerilerin ön plana çıkmalarını hazmedememişti. Evvela onları teşvik edenleri tespite çalıştı. Bunun hesabını Vezir Mustafa Paşa'ya kesti. Onu önce herkesin içinde aşağılayarak yeniçerilere bir ders vermek istedi. Bir dilsiz hizmetkâra paşa at üzerindeyken gizlice yanaşıp atının kuskununu kesmesini emretti. Bunun farkında olmayan paşa bir süre sonra atından düştü; bu durum askerin alay etmesine ve gülüşmesine yol açtı.[368] I. Selim bu şekilde Mustafa Paşa'yı tahkir etmiş, birkaç gün sonra da Revan yakınlarındayken onu görevden alarak yerine Pîrî Paşa'yı vezir yapmıştı.[369]

Ayrıca Rumeli kazaskeri Müeyyedzade'yi de azletmişti. Bunun sebebi çok yaşlı oluşu ve divana zorlukla katılmasıydı. Sefer meşakkati yüzünden padişahtan tekaütlüğünü istemişti.[370]

---

366 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 463.
367 Bkz. Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", s. 114.
368 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 191.
369 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 464.
370 İbn Kemal, IX. Defter, s. 124-125.

Ancak padişahı Amasya'ya kadar çok zorlu bir yol bekliyordu. Bir taraftan zahire sıkıntısı, diğer yandan havaların soğuyup kar yağmaya başlaması hareketini güçleştirmekteydi. Çoban Köprüsü adlı yere gelindiğinde Gürcü beyi Mirza Çabuk'tan 3.000 adet koyun gelmişti, fakat bu yeterli olmayacaktı. Zahire için Bayburt taraflarına yollanan Pîrî Paşa'nın gönderdikleri de kifayetsiz kalmıştı.

Bu sıkıntı askerin bir bölümünün civardaki köylere saldırıp yağmalamalarına yol açmıştı. I. Selim, asayişsizliği önlemek için bu yola tevessül edenleri buldurup idam ettirdi. Ayrıca bu olaydan mesul tuttuğu veziriazam Hersekzade Ahmed Paşa ile ikinci vezir Dukakinzade Ahmed Paşa'yı da çadırlarını başlarına yıktırmak suretiyle azletti (28 Ekim). Padişah, onlara tedbirsiz davrandıklarını, askeri zapt etmekte kusur gösterdiklerini, bu olayın da akılsızlıklarından meydana geldiğini söyleyerek kızgınlığını dile getirmişti:

> "Niçün tedbirde taksir edip bunları zabt eylemezsiniz; bu vâki olan şeni'aya bâis sizin kusur-ı fehminiz ve kıllet-i aklınızdır."[371]

Bu olaylar olurken Faik Bey'den gelen haber yürekleri ferahlatmıştı. Faik Bey, çok sarp ve alınması güç olan Bayburt kalesini kolaylıkla ele geçirmişti. Aslında daha Tebriz'e gidilirken geride Safevilere ait güçlü bir askerî istihkam kalmaması için Bayburt'a Faik Bey bir miktar askerle sevk edilmiş bulunuyordu. Kaledekiler Çaldıran mağlubiyeti üzerine aman dileyerek teslim olmuştu (17 Ekim). Böylece buranın idaresi Şebinkarahisar ve Trabzon ile birlikte Bıyıklı Mehmed Bey'e tevcih olunmuştu.[372] Bayburt ayrıca 500 askerle koruma altına alınmıştı. Yine Kiğı kalesinin de ele geçtiği haberleri gelmişti.

Bu arada Amasya'ya doğru giderken vezirlerin azli sırasında padişahın yanında yürüyen kapıcılar, solaklar ve yeniçerilerden başkasının ak börk giymeleri yasaklandı.[373] Bunun sebebi muhtemelen yağmalama olayına karışan askerlerin kimliklerinin belli olmamasından ve padişahın yakınındaki askerlerle karıştırılmalarından kaynaklanmıştır.

---

371 İbn Kemal, IX. Defter, s. 126; Keza benzeri ifadeler: Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 464.

372 İbn Kemal, IX. Defter,s. 125.

373 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 464; İbn Kemal, IX. Defter, s. 126.

Padişah cephaneyi, topları Karahisar kalesinde bıraktıktan sonra Amasya'ya yöneldi ve 24 Kasım'da şehre ulaştı, halk tarafından büyük törenlerle karşılandı. Buradayken askerin bir bölümü Hadım Sinan Paşa ile Ankara'da kışlaklara yollanmıştı. Öte yandan padişah Dulkadırlı Şahsuvaroğlu Ali Bey'e de Dulkadır ülkesini vermeyi vaat etmiş ve şimdilik bu iş tahakkuk edene kadar onu Kayseri sancağına göndermişti.[374]

Ardından 29 Kasım'da, yani Amasya'ya ulaştıktan beş gün sonra bir Safevi elçilik heyeti şehre gelmişti. Tebriz seyyitlerinden Mir Abdülvahhab, Kadı İshak, Şükrullah Muganî ve Hamza Halife'den oluşan heyet, şahın mektubunu sunarak barış talebini iletmişti.[375] Şah İsmail ayrıca esir düşen hanımının da kendisine verilmesini istemekteydi.[376] İdris-i Bitlisî bu mektubu manzum şekilde şöyle özetler:

> "Sen benden intikam için harekete geçtinse de benim tutacağım yol ancak ihlâs olur. Bu çekişmede benim günahım yoktur ki yaptıklarımdan utanayım. Din sultanı Bayezid zamanında kimse benden bağlılık dışında bir şey görmedi. Mülküne tamahla bakmadım. Acem mülkü bana yeter. Edep yolunu muhafaza ettim, elbette sen İskender makamlısın. İskender, Acem mülküne gelince ehline yumuşak davrandı, kerem gösterdi, Acem mülkünü muhaliften temizleyince hepsini cemaat liderlerine teslim etti. Bu yandan hizmetkârlık yolunu tercih ediyorum, senin İskender'liğin de şaşırtıcı olmaz. Bu taht ve taç konusunda bir kavgam yok, haraç istersen hizmetine sunayım, elçiden şefaatimi kabul et, sen mürüvvet ehlisin. Ben de Resul'ün soyundanım. Beni mezhebim için kınamana gelince, görmeden söylenenlere inanmamak lazım gelir. Soyum peygamber beytinden olduğundan dinim saflık bakımından Caferî altın gibidir. Sen iyi itikatlı bilgin bir sultansın, kasıtlı yergilere itimat etme, beni zulüm ve zorbalık yapıyor, öldürüyor, haram işliyor diye kınarlar. Düşmanın sayısı hesapsız olunca öldürmenin de haddi hesabı olmaz."[377]

Öyle anlaşılıyor ki Şah İsmail bu diplomatik atağıyla Osmanlıların tekrar ülkesine saldırmalarını önlemek arzusunu izhar etmekteydi. Fakat padişah bu girişimin oyalama amaçlı

---

374 Celalzade, *Selimname*, s. 160-161.

375 Celalzade, *Selimname*, s. 161; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 288; J.L. Bacque-Grammont, *Les Ottomans, Les Safevides*, s. 75 vd.

376 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 200.

377 *Selimşahname*, s. 219-220.

olduğuna kanaat getirmiş ve şahın hilesine yormuştu. Aslında kendisinin de amacı meseleyi çözüme kavuşturmak için kararlılıkla hareket etmekti. Bu bakımdan oyalama taktiği uyguladıkları gerekçesiyle elçileri hapse attırdı; Mir Abdülvahhab ile Kadı İshak'ı İstanbul'a yolladı, diğerleri Dimetoka kalesine gönderildi.[378]

Bunun ardından da şaha ağır ifadelerle dolu bir mektup yollandı. Burada Şah İsmail yine dinî vecibelere uymaya davet ediliyordu. Onun bu mesajı zayıflığa, yalana, üzüntüye yoruluyor, artık sabah olduğundan yalanın da belirtisi kalmadığı belirtiliyordu. Dine itikadı olmayanın sözüne güvenilmeyeceği, bunun zaman kazanmak için bir taktik olduğu, bu yüzden söylediklerinin dikkate alınmayacağı da ifade ediliyordu.[379]

Padişahın Amasya'daki ikameti pek de sakin geçmedi. Bir taraftan kış sonrası yeni sefer için hazırlıklar ve planlar yapmaya çalışırken, diğer taraftan artık yeni bir sefere çıkmak istemeyen ve bu yüzden aralarında ciddi bir çekişmenin hâkim olduğu devlet adamları ve askerlerle uğraşmak mecburiyetinde kalmıştı. Muhtemelen II. Bayezid döneminin sakin ve ihtiyatlı politikalarının etkisinden henüz tam anlamıyla kurtulamadıkları anlaşılan çevreler, padişahın ani ve kararlı harekâtının getireceği tehlikeleri göz önüne alarak, onu dizginlemeye çalışmaktaydı. Zira I. Selim, babası gibi tali siyasi meselelerle değil, devletin ana politikalarını derinden etkileyecek fütuhatçı ve cüretkâr bir siyaseti devreye sokmak niyetindeydi. Onun bu hızına ayak uyduracak kadroların, çevresinde bulunmaması belki de en büyük sıkıntısıydı. Ama bulduğu kimselerin de kendisine karşı çıkmasına tahammül gösterecek bir yapıya sahip değildi.

Bu dönemlerde, özellikle sefer sırasında kendisine "dişlerini göstermiş" olan yeniçeriler ana hedefini oluşturacaktı. Sadece sefer sırasındaki tutumları değil, Amasya'da bunların sebep olacağı hadiseler iktidar oyununda kimin ağır basacağının adeta belirleyicisi olacaktı. Yeniçeriler, babasının muhalefetine rağmen, esas itibarıyla kendileri sayesinde iktidarı elde etmiş olan, bu kabına sığmayan padişahı eksenlerine almak istemekteydi. Fakat bizzat padişahın da onların bir uydusu olma gibi bir niyeti hiç yoktu. Aksine iktidarına ortak olabilecek bir zümreyi karşısında görmek istemiyordu. Bununla birlikte seferin me-

378 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 214.

379 Mektubun özeti: İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 221-222'de manzum şekilde veriyor. Farsça tam metin Celalzade, *Selimname*, s. 158-160.

şakkatli ortamında iki defa onların çıkardığı isyana tahammül etmek zorunda kalmış, isteklerini kabul eder görünmüştü; ama Amasya'da vuku bulan karışıklıkları unutulacak basit bir hadise gibi görmeyecekti.

Olay şöyle cereyan etmişti: Padişah Amasya'dayken, daha önce azlettiği Dukakinzade Ahmed Paşa'yı muhtemelen 28 Ekim'den beri boş duran veziriazamlık makamına getirdi, ayrıca Gelibolu Kaptanı İskender Paşa'ya da vezaret vermişti (Aralık 1514 başı).[380]

Dukakinzade'nin sadareti sırasında yeniçeri grupları yeni bir İran seferine gitmemek için ayaklandı. Ayaklanmanın ardında hiç şüphesiz bazı önde gelen devlet adamları bulunuyordu. Yeniçeriler padişahın politikalarının takipçisi olarak gördükleri bazı devlet adamlarının evlerini basarak yağmaladı. Bunlardan biri de padişahın çok takdir ettiği, sefer sırasında vezarete getirdiği Pîrî Paşa'ydı. Görünüşte yeniçeriler, devşirmelere has olan vezirliğe, bürokrasiden gelme ve devşirme olmayan Pîrî Paşa'nın getirtilmesine karşı çıkmıştı. Cafer ve Halimî Çelebiler yeniçerilerin itirazlarını nasihatle geçiştirmeye çalışmış, fakat bunu bir otorite meselesi olarak görmekte olan yeniçerilere laf dinletememişlerdi.

Bu olayda Pîrî Paşa ile iktidar çekişmesi içine girdiği anlaşılan Dukakinzade'nin rolünün olma ihtimali yüksektir. Pîrî Paşa yanlısı olarak olaylara bakan, tarihçi ve bürokrat Celalzade bunu şu cümlelerle açıklar:

> "Pîrî Paşa vezir olıcak, ol tarihte vezâret hizmetinde olan Dukakinzade demekle meşhur Ahmed Paşa, Sultan Bayezid Han devrinde onların terbiyeti ile mürebbi olup ihtilâl-ı mülkden bî-haber esâlib-i saltanattan gafil ve bî-hüner kimse idi. Anların vezaretine bî-huzûr olup, devr-i Selim Han'ı Bayezid Han zamanına kıyas edip, fesâd ve fitneye mübaşeret edip, yeniçeri tâifesin tahrik etmişler."[381]

Yeniçeriler bir gece Pîrî Paşa'nın ve padişahın hocası Halimî Çelebi'nin evlerini basıp mallarını yağmaladılar (22 Şubat 1515).[382] Pîrî Paşa ile Halimî Çelebi canlarını zor kurtardılar. Pa-

380 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 464.

381 Celalzade, *Selimname*, s. 157.

382 İsyan olayı Osmanlı kaynaklarında ayrıntılı anlatılmaz. Bunu sebebi durumun ne olduğunun kesin olarak öğrenilememiş olmasıdır. Hatta Şükri-i Bitlisî, bu olayın sebebini öğrenemediğini açık şekilde yazar: *Selimname*, s. 201. Ayrıca bkz. İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 215.

dişah, planladığı sefer öncesinde asıl dayanağı olan yeniçerilerin bu hareketini hoş görecek bir durumda değildi.

Bu vesileyle ortalık karıştı ve birçok dedikodu türedi. Bunlardan biri Dukakinzade'nin Dulkadırlı Alaüddevle Bey ile haberleştiğiydi. Padişah bu olayın iç yüzünü öğrenmek için muhtemelen veziriazamı çok sıkıştırmış, fakat bir sonuç alamayınca, isyan hareketinden on gün kadar sonra sert şekilde tartıştığı veziriazamını kendisine hâkim olamayarak önce hançerleyip yaralamış, sonra da idam ettirmişti. Haydar Çelebi bu hususu şu şekilde belirtir:

> "Dukakinzade'yi Hüdâvendigâr hançerle vurup kapıoğlanları hâdimlerine boynun vurdurdu. Kethudası Hasan'ı dahi katl eyledi. Alaüddevle ile ittifakı var imiş, mektup varur gelir imiş dediler. Gayri nesne zâhir olmadı."[383]

I. Selim buna rağmen, olayı takip etmekten vazgeçmedi. Muhtemelen meseleyi tam olarak çözememiş ve tatmin olmamıştı, fakat asıl hesaplaşmayı İstanbul'a bırakarak yeniden harp hazırlıkları ve girişeceği seferin planları üzerinde yoğunlaştı.

Buradayken halledilmesi gereken iki önemli mesele görünüyordu. Bunlardan biri Safevilerin elinde bulunan ve stratejik önemi haiz Kemah kalesi, diğeriyse Dulkadıroğlu Alaüddevle'ydi. Ayrıca Doğu'daki aşiret beyleri üzerinde de yeni siyasetler geliştirmeye çalışıyordu. Bir bakıma müstakbel İran seferine giderken arkasında yeni bir mesele istemiyor, emin bir şekilde harekâtını tamamlamak arzusunda bulunuyordu.

O sırada Kemah kalesinde bulunan Safevi askerlerinin civarda bulunan Osmanlı topraklarına saldırılar düzenlediği haberleri alınmaktaydı. İdris-i Bitlisî, Kemah kalesinin Erzincan ile bağlantısı olduğunu, Erzincan muhafızlarıyla Kemah'taki Kızılbaş askerlerinin arasında sürekli çatışma çıktığını, Osmanlılara tabi Bayındırlı (yani Akkoyunlu) halkından bir grubun kusurlu hareketi yüzünden Kemah'taki Safevi askerlerinin Erzincan'a iki kere baskın düzenleyerek, ilkinde Bayındırlı Hasan Bey'i öldürdüğünü, ailesini ve halkını esir aldığını yazar. Bunun üzerine kurban bayramının ilk günü (18 Aralık 1514) bir Osmanlı birliği Erzincan'da Safevilere gece baskını yapmış, çoğunu yok ederek Erzincan'a tekrar hâkim olmuştu.[384]

---

383 Haydar Çelebi, "Ruzname", s.464.

384 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 252.

Bu durum bölgenin emniyeti için Kemah kalesinin zaptını gerekli kılmaktaydı. Böylece I. Selim, bahar ayında çıkacağı Doğu seferine Kemah kalesini almakla başlamayı planlamıştı. Ordunun derhâl toparlanması için emirler gönderdi. Özellikle Yeniçeri Ağası Ayas'a yeniçeri birlikleriyle Geldiklen (Mecidözü) sahrasında kendisiyle buluşması emrini verdi. Rumeli beylerbeyi Sinan Paşa'yı da çağırdı. Bu arada Tokat kalesinde bulunan iki büyük kale döven topu getirtmek için Bostancıbaşı İskender'i görevlendirdi. Gereken malzemelerin teminiyle ve taşımasıyla görevlendirilecek 2.000 Türkmen deftere yazıldı ve bunların derhâl işe sevki kararlaştırıldı. Ayrıca 1.000 öküz tedarik edildi.[385]

Bazı beyler Kemah kalesinin önemine temas ederek, Bayburt ve Erzincan gibi şehirlerin güvenliğinin ancak bu kalenin alınmasıyla sağlanabileceğini bildirmişlerdi. Padişah bir taraftan askeri toparlarken diğer taraftan Bıyıklı Mehmed Paşa'yı Kemah üzerine önden yolladı.[386]

Bu sırada kale kumandanı Varsak Yusuf Bey, Osmanlı kuvvetlerinin harekâtını öğrenince, hizmetindeki Varsak Mehmed Bey'i üç yüz kişiyle kalede bırakıp Şah İsmail'in yanına gitmişti.[387]

19 Nisan'da Amasya'dan hareket eden I. Selim, ağır ağır hareket ederek bir ay sonra Kemah önlerine geldi. Esasen bu sırada Şah İsmail'in faaliyetlerini takip ettiriyor ve onun Dulkadıroğlu Alaüddevle ile olan irtibatını anlamaya çalışıyordu.

Üstelik Karlıbel'den Karacabey sahrasına indiğinde, Memlük sultanından, Şahsuvaroğlu Ali Bey'in Kayseri'ye tayininin sebebini soran ve bundan vazgeçilmesini talep eden bir mektup gelmişti. Bu yüzden padişahın canı sıkılmış ve girişeceği seferi de biraz ağırdan almaya başlamıştı.[388]

Artukova'dan sonra Sivas'a ulaştı, orada bir hafta kaldı. Merzifon yolundan Elmalı'ya ve nihayet Kemah önlerine vardı (19 Mayıs). Bu sırada Bıyıklı Mehmed Paşa, kaleyi iyice sıkıştırmaktaydı. Padişahın gelmesiyle kale daha da sıkı bir şekilde kuşatıldı. I. Selim atına binerek kalenin etrafını dolaşmış ve askerlerine hitap ederek şöyle demişti:

---

385 Keşfî, *Selimname*, s. 54a-55b.

386 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 225.
Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 189.

387 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 291.

"Bugün, sabahın beyazlığının ufuklarda kandil gibi parladığı bu saatten gurup vaktine ve akşamın ilk saatlerine kadar, mücahitlerin temiz niyetinin bereketinden dolayı, bu kalenin fethine ihtimam göstermeleri ve bu olayı yiğitlik meşrebinin gereklerinden saymaları beklenmektedir. Önce yiğitlik kolunu surlara kemend gibi atsınlar ve savaş meydanının ileri gelenleri yiğitlik sancaklarını ve bayraklarını bu kalenin zirvesine yükseltsinler..."[389]

Bu teşvik sonrasında kale yoğun top ve tüfek ateşine tutuldu. Sabahtan öğle vaktine kadar yoğun ateş devam etti. Yeniçeri tüfekçilerinin yüksekçe bir tepeye çıkarak kaleyi ateş altına almaları muhafızları perişan etti.[390]

Altı saat içinde fetih tamamlandı. Padişah atına binerek kaleyi dolaştı, top atışlarıyla yıkılan surlarla kulelerin tamirini emretti. Yeni burçlar ilave edilmesini sağladı. İdaresini Karaçinoğlu Ahmed Bey'e verdi.[391]

Sekiz gün kadar burada kaldı ve kaleye 700 yeniçeri yerleştirdi.[392]

389 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 226.

390 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 189.

391 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 465; İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 226-230.

392 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 206.

V. Dulkadıroğulları Meselesi ve Doğu Anadolu Hâkimiyetinin Başlaması

I. Selim, Kemah kalesini alarak Safevilerin Anadolu'daki bu önemli ileri karakoluna son verirken, ikinci adım olarak seferin başlangıcından beri kendisine karşı çekingen davranan Dulkadıroğlu Alaüddevle'yi hedeflemişti. Bu arada da İdris-i Bitlisî'yi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Kürt aşiretlerinin durumunu anlamak ve gerekirse onları kendisine tabi kılmak üzere yollamıştı. Padişah, Kemah kalesinin üzerine yürürken İdris-i Bitlisî de padişahtan aldığı mesajlarla hareket etmiş bulunuyordu.[393]

Kemah'ın düşüşünün ardında I. Selim'in hedef aldığı Alaüddevle Bey, aslında II. Bayezid'in kayınpederi ve kendisinin de anne tarafından büyükbabasıydı. Nitekim I. Selim daha Trabzon'daki şehzadelik yıllarında onunla haberleşiyor ve kendisine "ammim" diye hitap ediyordu.[394]

Alaüddevle 1480'de Osmanlılar sayesinde Dulkadır tahtını elde etmişti.[395] Fakat merkezi Maraş olan beyliği, şimdi Memlükler, Osmanlılar ve Safeviler arasında adeta bir piyon taşı özelliği kazanmıştı. Alaüddevle Bey bu üç kudretli komşusuna karşı dengeli bir siyaset izlemeyi tercih etti. Bu yüzden bir Safevi kaynağında onun her ortama uyduğu, Osmanlılarla Memlükleri idare ettiği, "İki tavuğum var, biri altın, diğeri gümüş yumurtlar," dediği belirtilir.[396]

Alaüddevle, muhtemelen babasını tahttan indiren I. Selim'in bu tavrını da tasvip etmemişti. Padişahı, ne yapacağı, nasıl ha-

---

393 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 235.

394 Celalzade, *Selimname*, s. 164. Bu tabir "ammim" şeklinde yazılıdır ve açık şekilde akrabalık bağına yapılan bir atıftır.

395 Alaüddevle'nin faaliyetleri için bkz. R. Yinanç, *Dulkadır Beyliği*, s. 80-98

396 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 191.

reket edeceği belli olmayan bir hükümdar olarak gördüğü için akıbetinden emin değildi; bilhassa Memlük sultanlığıyla olan bağını daha da kuvvetlendirmek istiyor, bu üç devletin birbiriyle olan siyaset oyununa dahil olmayı da arzu etmiyordu.

Osmanlı kaynaklarının onun hilebaz, münafık, söz dinlemez biri olarak tanımlanması, hiç şüphe yok ki üzerine yapılan seferin "meşru bahanesini" oluşturmaya yönelik ifadelere dayanır.[397] Ayrıca onun Şah İsmail ile işbirliği içinde bulunduğu da öne sürülmüş, daha önce sözü edildiği gibi I. Selim'in sefere davetine icabet etmemesi bu ilişkinin doğru olduğuna yorulmuştu. Nitekim Haydar Çelebi onun "Kızılbaş ile ittifak ve ittihadının, duyulduğunu belirtirken;[398] bir başka *Selimname* yazarı da padişahtan sefer için aldığı çağrıya, menfi cevap vererek ,bunun kendisine karşı oynanan bir oyun olduğu yolunda cevap gönderdiğini belirtir:

"Eyt Alaüddevle'ye k'iy hurde-bîn
Men budur Tebriz'e azm ettüm yakin
İtme bir saat ta'allül merd isen
Ehl-i İslam ile dil-hâh ol bize
Çün Alaüddevle'ye erdi resûl
İtmedi bu pendi Husrev'den kabul
Didi ol otuz yaşında nev-cevân
Uş bu doksan yaşluyu âldur hemân
Men ana varmam eger hod Mehdidür
Zahir anun devri Mehdi ahdidür..."[399]

Celalzade Mustafa, *Selimname* adlı eserinde Çaldıran Seferi'ne çıkarken I. Selim'in büyükbabasına yazdığı davet mektubunun tam metnini eserine dercetmiştir. Burada padişah onun resmî elkabına yine "ammim" lafzını ekleyerek hitap etmiş,[400] kendisinin muzaffer olması için hayırduasını talep etmiş, ayrıca o topraklarda ordugâh kuracağını bildirmiş, zahire istemiş, vaktiyle babasını Şah İsmail üzerine sefer için teşvik ettiğini hatırlatarak, kendisine de destek vermesi ricasında bulunmuş-

397 Adâ'i-i Şirazi, *Selimname*, s. 107-108; İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 247; Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 74, 85; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 293.

398 "Ruzname", s, 465.

399 Şükri-i Bitlisî, s.148.

400 Celalzade, *Selimname*, s. 164-165.: Burada hitap elkabı şöyledir: "Cenâb-ı emâret-me'âb-ı rif'at rikab sebbak-ı gâyetü'l-ûlâ nisâb-ı râyâti'l-mecd ve'l-i'tilâ feleküyyü'l-celâl melekiyyü'l-hisâl el-muhtas bi-mezîd-i inâyeti'l-meliki'l-müte'âl 'ammim Alâüddevle Bey hazretleri kâmyâb."

tu. Alaüddevle ise buna herhangi bir müspet cevap vermediği gibi hiçbir kolaylık da sağlamamıştı.

Ayrıca bazı Osmanlı kaynaklarında onun padişaha karşı olan muhalefetinin Çaldıran Savaşı'ndan sonra da sürdüğü hakkında bilgiler bulunur. Bunlara göre Alaüddevle Bey, Osmanlı ordusu Safevi topraklarına geçtiği sırada bazı Osmanlı köy ve kasabalarına saldırmış, ayrıca seferden dönen orduya erzak sağlamak için Dulkadır topraklarına giren görevlilere iyi muamele etmemişti. Bir *Selimname* yazarı, padişahın huzuruna gitmekte olan erzak kafilesini yoldan çevirdiğini ve bundan haberdar olan padişahın da çok sinirlendiğini yazar.[401] Yine Şah İsmail ile müttefik olarak hareket edeceği yolunda haber alındığından da söz edilir. Hatta onun hem Şah İsmail hem de Memlük sultanıyla birlikte üçlü bir ittifak oluşturmayı düşündüğü, I. Selim'in durumun farkına vararak yaptığı müdahaleyle buna imkân tanımadığı yolundaki kanaatler de şüpheyle karşılanmalıdır.[402]

Kemah'ın fethinden sonra Bıyıklı Mehmed Paşa'dan gelen bir raporda, Şahruh adlı birinin getirdiği haberler, bu tür yorumların yapılmasına yol açmıştır. Burada şaha, Alaüddevle tarafından bir elçi geldiği, aralarında ittihat olduğu ve kendisine geri dönerken iki üç yüz kadar taç ile ahitnameler yollandığının duyulduğu belirtilir.[403] Anlaşılacağı gibi duyuma dayanan bu bilginin tam olarak doğru olup olmadığı teyit edilememektedir.

Şüphesiz Alaüddevle, Selim'in kendisini hedeflediğini biliyordu ve savaşa iştirak etmemesinin altında yatan en önemli sebep de rakibi olarak gördüğü Şahsuvaroğlu Ali Bey'di. Bir şekilde kendinin ortadan kaldırılıp yerinin ona verileceğini hesaplamıştı; ki muhtemelen I. Selim'in planları da bu yöndeydi. Onun çekingen davranışı padişaha bu niyetini gerçekleştirecek fırsatı vermiş oldu. Şahsuvaroğlu Ali Bey ise bizzat sefere katılıp önemli icraatlarda bulunarak I. Selim'in gözüne girmiş;[404] hatta daha önce belirtildiği gibi Dulkadır ülkesi ona tevdi edilmişti. Bu durumda yaşlı Alaüddevle Bey'e kendini savunmaktan

401 Adâ'-i Şirazi, s. 109-110.

402 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 102-103.

403 TSMA, nr. E. 5674. Tam metin faksimilesi ve transkripsiyonu için bkz. J. L. Bacque-Grammont, *Les Ottomans*, s. 147-157.

404 Onun gösterdiği yararlılıklar dolayısıyla padişahın çok memnun kaldığı, hatta Gedik Ahmed Paşa'dan kalma değerli bir kılıcı ona hediye ettiği rivayet edilir.

ve zoraki şekilde müttefikler aramaktan başka yapacağı bir iş kalmamış gözüküyordu.

Bu çaresizlik içinde Osmanlı kaynaklarının iddia ettiği gibi Safevilere değil, herhâlde sıkı bağları olan Memlük sultanlığından medet umması daha akla yakın gelir. Nitekim bunu bilen I. Selim, onun kesik başını Kahire'ye göndererek Memlük sultanına nispet yapacaktı.

I. Selim, Amasya'ya döndükten sonra Kayseri sancağına yolladığı Şahsuvaroğlu Ali Bey, öncelikle kış mevsimi olmasına rağmen boş durmayarak, Alaüddevle'nin oğlu Süleyman Bey idaresindeki Bozok bölgesini ele geçirip onu yakalamış ve kesik başını padişaha göndermişti. Padişah da ek olarak ona Bozok sancağını vermişti.[405] Orası Dulkadır toprağı olduğu için hareketin Alaüddevle Bey'in makamına yönelik olduğu âşikardı. Bunu haber alan Alaüddevle, zor durumda kalarak derhâl durumu Memlük sultanına bildirmişti.[406]

Daha önce söz edildiği gibi Karacabey konağındayken Osmanlı ordugâhına gelen Memlük elçisinin getirdiği mektupta bu durumdan söz edilerek sebebi sorulmuştu. Şüphesiz bu gelişme padişahı daha da rahatsız etmiş, şehzadelik yıllarından bu yana yıldızının barışmadığı anlaşılan büyükbabası üzerine yürümenin vacip olduğuna karar vermişti. Dulkadır ülkesine kendisine tabi bir beyin geçişi, ona hem Memlükler karşısında avantaj sağlayacak hem de yazın tekrar üzerine yürümeyi düşündüğü Safeviler karşısında geride problemsiz bir bölge kalmış olacaktı.

Padişah, Alaüddevle üzerine Rumeli beylerbeyi Hadım Sinan Paşa'yı gönderme kararı aldı. Kendisi arkadan hareket edecekti. Sinan Paşa'nın öncü kuvvetleri 10.000 süvariden ve 400 tüfekli yeniçeriden oluşuyordu. Bunlara bölgeyi iyi tanıyan Şahsuvaroğlu Ali Bey kılavuzluk etmekteydi. Bu öncüler Elbistan'a ulaştı. O sırada padişah da Kayseri İncesu mevkiine gelmiş bulunuyordu.

Alaüddevle, Osmanlı kuvvetlerinin harekâtını işittiğinde, daha önce Timur'un seferi sırasında yapıldığı gibi bütün Dulkadır ulusunu Turnadağı'nda topladı; ailesini ve hazinelerini de buraya getirdi.[407]

---

405 Celalzade, *Selimname*, s. 161.

406 İbn Iyas, IV, 437; zikreden S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 103.

407 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 248.

Şükri-i Bitlisî, Alaüddevle'nin Ördekli mevkiindeyken Sinan Paşa'nın gelişini haber aldığını, sonra etrafındakilerin telkinine rağmen, paşayı karşılamak üzere onun tarafına doğru harekete geçtiğini yazar. Bu arada padişahın da Sinan Paşa'nın birlikleriyle buluşmak üzere Göksun'a geldiğini ve Sinan Paşa'yla aralarında üç konaklık mesafe kaldığını bildirir.[408]

Aslında Alaüddevle, Ördekli'den Turnadağı'na giderek, burada Osmanlı kuvvetlerini karşılamak üzere askerî tedbirler almaya çalışmıştı. Etrafındaki bazı ileri gelenler direnmenin fayda etmeyeceğini, en iyi yolun padişaha boyun eğmek olduğunu söyledilerse de Alaüddevle onları dinlemedi.[409] Emrindeki asker sayısı 10.000'i bulmuştu ve bunların hepsi de atlı birliklerdi.[410]

İki taraf 12 Haziran 1515'te karşı karşıya geldi. Sinan Paşa'nın yanında bulunan Şahsuvaroğlu Ali Bey, Dulkadır sipahilerinin bazılarını kendi yanına çekti ve Alaüddevle'nin birliklerinin sayısı biraz daha azalmış oldu. Sinan Paşa burada ateşli silahlardan istifade etti. Arabalar arkasına yerleştirdiği tüfekçi yeniçerileri devreye soktu.[411] Bunların yoğun ateşi, Dulkadırlı sipahilerini dağıttı. Ardından da atlı birlikler geri çekilen Dulkadırlı sipahilere saldırdı ve onları bozdu. Savaşa bizzat katılan yaşlı Alaüddevle de kahramanca çarpışarak hayatını kaybetti. Kesilen başı daha sonra Göksun'da beklemekte olan I. Selim'e yollandı. Savaş sırasında Alaüddevle'nin oğulları, torunları ve akrabaları da ölmüştü.

Olayları özetleyen bir belgede Alaüddevle'nin başının bir "destmal" içinde, iki oğlunun başlarıyla birlikte padişahın huzuruna getirildiği, diğer oğlununsa kaçtığı bildirilir.[412] Kardeşi Abdürrezzak ve oğulları, bazı ileri gelen Dulkadırlı beyleriyle birlikte esir alınarak padişah katına yollanmıştı.[413] Zaferi kazanan Sinan Paşa'ysa vezirliğe getirildi (29 Haziran).

Dulkadır ülkesini kendisine bağlı Şahsuvaroğlu Ali Bey'e bırakan I. Selim, Alaüddevle'nin başını zaferini bildiren bir fetihnameyle birlikte Memlük sultanına yollamış; bu durum Sultan Kansav Gavrî'yi çok rahatsız etmiş, bu yeni Osmanlı hükümda-

---

408 *Selimname*, s. 208-209.

409 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 295.

410 Adâ'i-i Şirazi, *Selimname*, s. 113.

411 Adâ'i-i Şirazi, *Selimname*, s. 115.

412 TSMA, nr. E. 5461 (Belgenin metni için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 274, not. 1).

413 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 250; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 295-296.

rının kendisi için çok büyük bir tehdit oluşturacağını yakinen anlamıştı.

I. Selim Dulkadır meselesini çözerek önemli bir adım attıktan sonra Doğu'daki gelişmelere dikkatini teksif etti, ama artık Şah İsmail üzerine yeni bir sefere de kalkışmadı. Muhtemelen asıl amacı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki gelişmeleri takip edip, daha sonraki sene yeni bir Doğu seferine çıkmak için gerekli hazırlıkları yapmak maksadıyla payitahtına dönmekti. Zaten bu sırada İdris-i Bitlisî de kendisine göreviyle ilgili iç açıcı haberler yollamaya başlamıştı.

İdris-i Bitlisî, bizzat kendi ifadesine göre, Doğu Anadolu'daki Kürt beylerini Osmanlı tarafına kazanmak için önemli icraatlarda bulunmuştu. I. Selim, öncelikle Amasya'da kışı geçirmekteyken gelecek bahar ayında tekrar İran üzerine yürüyeceğini bildiren mektup ve fermanları ona vererek, Kürt beyleri ve hâkimlerine ulaştırmasını emretmişti.

Aslında bu bölgedeki mahalli beylerin çoğu Sünni/Şafii oldukları için Şah İsmail'in dinî hareketine hiç de sıcak bakmıyordu. Şah İsmail ayrıca Kürt beylerinden bir bölümün hapse attırmış ve bulundukları bölge üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştı. Hapse atılanlar arasında Hasankeyf beyi Halil Bey de vardı.

Şah İsmail'in baskıları karşısında ona tabi görünen mahalli beyler, I. Selim'in Safevilerin üzerine yürümesi üzerine derhâl kendisine sığınmış, bazılarıysa ne olacağını tam olarak kestiremedikleri için müteredditdavranmışlardı. Ancak padişah bu beylerin tereddüdünü gidermek için onları memnun edecek bazı cemilelerde bulunmayı da ihmal etmedi. Mesela Çaldıran zaferinden sonra Şah İsmail taraftarı olduğu gerekçesiyle öldürttüğü Rüstem Bey'in topraklarını oğlu Hüseyin Bey'e vermişti. Ayrıca Amasya'da bulunup ertesi baharda sefere çıkma niyeti, Kürt beylerinin üzerinde padişah kararlılığının göstergesi olarak yorumlanmıştı.[414]

İdris-i Bitlisî'nin kendi ağzından naklettiği faaliyetlerine dönülecek olursa, padişah daha Tebriz'den dönüş yolundayken ilk teşebbüslerini gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Buna göre İdris önce Urmiye'ye gitmiş, padişahın zaferini bildiren fetihname ve davet mektuplarını Kürt beylerine dağıtmaya başlamıştır. İlk olarak Bıradost aşiretinden söz almış; ardından da Soran meliki Emir Seyyid bin Şah Ali'ye tebliğini iletmiş ve onu

414 Genel olarak gelişmeler için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 76-77.

Erbil memleketinin zaptı için teşvik etmiştir. Daha sonra İmadiye hâkimi Emir Seyfeddin ile oğlu Emir Hüseyin'i padişaha tabi kılmış, onları Bohti beyleri izlemiştir.[415] Hatta o kadar bağlılık oluşmuştur, ki bu sonuncular Urmiye'yi alıp Musul'a kadar Safevilere çeşitli saldırılar düzenlemiştir.

Bütün bu yerlerde mevcut aşiretleri Osmanlılara ısındıran İdris, daha sonra Hasankeyf, Siirt, Bitlis ve Hizan taraflarına giderek, padişaha tabi olmak ve Safevilerle savaşmak üzere Kürt beylerinden yirmi beş kişiyle bir toplantı düzenlemiştir. Bu toplantıya Hasankeyf hâkimi olup Çaldıran'dan sonra Şah İsmail'in elinden kurtulan Melik Halil Eyyübi, Bitlis meliki Şeref Han, Hizan meliki Emir Davud, Sason hâkimi Ali Bey, Narman hâkimi Abdül (Abdal) Bey ve İzzeddin Şîr Bey'in oğlu Emir Melik Abbas da katılmıştır. Bu beyler gereken yardımı yapacaklarına ve padişaha bağlı olacaklarına dair söz verdiler; ancak kendi aralarında eşit konumda oldukları için birinin diğerine üstünlüğünü kabul edemeyeceklerini söylediler ve hepsini toplayacak önde gelen bir Osmanlı beyinin idareci olarak kendilerine tayin edilmesi isteğinde bulundular. Bununla birlikte bunların her biri vaktiyle kendi topraklarını ele geçiren Safevileri uzaklaştırmayı da başardılar.[416]

İdris-i Bitlisî'nin padişaha gönderdiği bir başka Farsça raporunda Şeref Han ile Melik Halil'in faaliyetleri etraflıca anlatılır. Buna göre Şeref Han, Bitlis ve yöresindeki yerleri zapt etti. Merend'deyken padişahın katlettirdiği Halid Bey'in oğulları üzerine yürüdü ve onların kuvvetlerini mağlubiyete uğrattı. Halid'in kardeşi Rüstem ile iki oğlu ve bir amcaoğlu ölenler arasındaydı. Daha sonra Halid'in diğer oğlu Muhammed ile çarpıştı, 200 adamını katletti, mağaralara sığınmış 400 kişiyi daha aynı akıbete uğrattı. Bundan birkaç gün sonra Melik Halil, Si-

415 Bu olaylarla ilgili TSMA, nr. E. 8333/1-2'de bilgi bulunur. Bu mektuplar İdris'in faaliyetleri hakkında detaylı bilgilerle mücehhezdir. İdris-i Bitlisî'nin 1514-15 kışı ve bu son yılın baharından itibaren Safevilerin Mardin'de yenilgiye uğratıldığı Haziran 1516'ya kadar vuku bulan olaylara temas edilir; ayrıca Horasan ve İran'daki durum hakkında da bazı haberler verilir. Farsça olan bu belgenin Türkçe özeti daha önce hatalarla meşbu halde N. Sevgen tarafından yapılmıştı ("Kürtler, III". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7, 1968, s. 57-619). Bu mektupların tam ve sağlam bir çevirisi için bkz. V. Genç, "İdris-i Bitlisî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *Osmanlı Araştırmaları (OA)*, XLVII (2016), s. 147-208: Söz konusu ayrıntılı rapor, s.161-181 arasındadır.

416 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 238-239.

irt ve civarının idaresini üstlenen Ustacaluoğlu Muhammed'in oğlu Bıçak Bey ile kardeşi Sungur'un baskınına uğradı. Yaralanmasına rağmen 500 kişilik bu saldırganları püskürtmeyi başardı ve Hasankeyf'i ele geçirme hazırlığına başladı.[417]

Yine İdris'in *Selimşahname*'sinde yazdıklarına göre, Sason hâkimi Muhammed Bey de Herzen'i kuşatıp Safevi birliklerini uzaklaştırdı. Zorakî Ahmed Bey Atak ve Meyyafarikin'i; Merdisî Kasım Bey, Eğil ve Hani'yi; daha önce padişahın yanında Çaldıran Seferi'ne katılan Cemşid Bey, Palu'yu aldı. Bohti ve Cezire (Cizre) hâkimi ise Musul yöresindeki Safevi birliklerini bozdu. Soran hâkimi Seyyid Bey, Erbil ve Kerkük yöresini ele geçirdi. Melik Bey de Vastan'a bağlı Ahtamar ceziresine hâkim oldu.

Padişah bu beylere birer menşur gönderdi, kendi memleketlerindeki hâkimiyetlerini tâbilik şartlarıyla kabul etti.[418] Böylece Musul-Kerkük dahil, yukarıda sayılan bütün yörelerde artık hutbe Sultan Selim adına okunmaya başlandı.[419]

Osmanlı nüfuzu bütün bu kesimde kendisini etkili şekilde göstermişti. Fakat Doğu ve Güneydoğu hâkimiyetini tam anlamıyla sağlamak için daha fazlasına ihtiyaç olacaktı. Zira bu bölgede Diyarbekir'in durumu ayrı bir önem arz ediyordu. Akkoyunlu Türkmenlerinin ana merkezi olan bu şehir, I. Selim'in Doğu siyasetinde önemli bir yere sahip bulunuyordu. Buranın ele geçirilmesi Osmanlı idaresinin söz konusu bölgedeki geleceği açısından çok büyük bir ehemmiyet arz etmekteydi. Stratejik gerekçeler giderek öne çıktı ve daha Çaldıran dönüşü sırasında Akkoyunlulardan Sultan Murad'ı Diyarbekir'i (Amid şehri)[420] geri almak üzere görevlendirdi. Fakat Sultan Murad'ın harekâtı başarısızlıkla sonuçlandı.

Diyarbekir kalesinin zaptını, gönderilen birliklerin muvaffakıyetsizliği sebebiyle gerçekleştiremeyen padişah, bu defa İdris-i Bitlisî vasıtasıyla şehir halkını elde etmeye çalıştı. Bunda da başarılı oldu. Zira İdris'in tavsiyeleriyle halk Safevileri şehirden kovmuş, Osmanlı idaresini kabule hazır olduklarını bildirmişti:[421]

417 TSMA, nr. E. 8333/2. Bu mektubun tam bir çevrisi: V. Genç, "İdris-i Bitlisî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", OA, XLVII, s.177-181. Diyarbekir'in fethinden öncesine tarihlenmesi gereken bu mektubun 1515 sonbaharında kaleme alınmış olması düşünülür.

418 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 236-246, 253-254.

419 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 304.

420 Osmanlı idari teşkilatında bölgenin adı Diyarbekir'dir. Bugünkü Diyarbakır şehri ise "Amid" adıyla anılır.

421 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 253.

"Amid büyükleri katıksız muhabbetlerinden dolayı itikat içerisinde biat ettiler. Kızılbaşların ihraç edilmeleri ve öldürülmeleri yolunda hiç durmayıp, aman vermediler. Padişahın cuma hutbesinin değiştirilmesi yolundaki mesajını yerine getirdiler."[422]

Diyarbekir'deki gelişmelerden haberdar olan Şah İsmail, Doğu Anadolu'nun hâkimiyetinin anahtarı konumundaki bu şehri geri almak için Ustacaoğlu Muhammed Han'ın kardeşi Karahan'ı görevlendirdi. Çapakçur yoluyla Diyarbekir üzerine hareket eden Karahan'a Urfa hâkimi Durmuş Bey ile Mardin, Hasankeyf, Harput ve Ergani'de bulunan Safevi birlikleri de katılmış ve ordunun mevcudu 5.000 dolayına erişmişti. Bunlar şehre doğru yürürken geçtikleri yerdeki Kürt beyleri onlara yumuşak davranarak, herhangi bir muhalefette bulunmuyordu.[423]

Halbuki daha önce padişaha itaat arz etmişlerdi; fakat şahın birliklerinin buraya girişi, bu beylerin arasındaki tefrikayı iyice gözler önüne sermiş, toplanarak herhangi bir mukavemette bulunmayı göze alamamışlardı. Safevilere sadece Diyarbekir halkı direndi. Bununla beraber tek başlarına yardım gelmeksizin çok da fazla dayanamayacaklarını padişaha bildirmeyi de ihmal etmediler.

Haberi alan I. Selim, derhâl yardım için bir birlik oluşturdu, kumandasını da aslen Diyarbekirli olan Hacı Yiğit Ahmed'e verdi. Yanındaki fazla olmayan kuvvetlerle şehre ulaşan Yiğit Ahmed Bey, geceden istifade ederek Safevi kuşatmasını yarıp kalenin Rum kapısı tarafından içeri girmeyi başardı. Bunun bir nişânesi olarak kalenin burçlarına Osmanlı bayrakları dikildi ve böylece Safevilere gözdağı verilmeye çalışıldı. Ahmed Bey, ayrıca muhtemelen o sırada şehirde bulunan İdris-i Bitlisî ile şehir ileri gelenlerine I. Selim'in mektubunu da getirmişti. Mektupta özetle şöyle deniyordu:

"Bahar mevsiminde kutlu seferim kesindir. Sapkın şah, özür dilemek ve pişmanlığını iletmek için elçisini tarafımıza göndermiştir. Ancak benim asıl niyetim Müslümanların işini düzeltmek, ehl-i sünnetin maslahatını gözetmek, küfür ve ilhadı ortadan kaldırmak olduğundan onların şefaati kabul

422 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 242.

423 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 256; krş. Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, s. 304-305.

edilmemiştir. Zaferlere alışık sancaklarım Amasya'dan yola çıkmıştır."[424]

Karahan, Kürt beylerinin kendisine boyun eğmeyeceğini anlayınca durumu Şah İsmail'e bildirmiş; şah da tabiyeti altındaki diğer Kürt beylerini toplayarak onun emrine vermişti. Bunlar Bitlis ve Hizan'a hâkim olan Kürt beyinin kumandası altındaki Erciş, Adilcevaz hâkimi ile daha önce katledilen Halid Bey'in diğer oğullarıydı. Bitlis ve Ahlat tarafından harekete geçen bu birlikler, Erciş'in Sarısu mevkiinde Bitlis, Sason ve Hizan beylerinin 4.000 kişilik kuvvetinin baskınına uğradı ve tamamen dağıtıldı.[425]

I. Selim, Kemah üzerine yürümekteyken bu haberi almış ve o sırada Bitlis'te bulunan İdris-i Bitlisî'ye 4.000 altın yollamıştı. Daha sonra Dulkadır memleketi tarafına yöneldiğinde de Diyarbekir halkı tarafından yeniden yardım talep edildi. Fakat I. Selim, Alaüddevle meselesiyle meşgul olduğu ve diğer devletlerin müdahale etme ihtimali bulunduğu için buraya bir askerî birlik göndermeyi tehlikeli gördü. Kiğı dolayındayken İdris'e bir mektup yollayarak şöyle dedi:

"Eğer Amid şehrinin ele geçirilmesi ve arada Kızılbaş kavminin oradan çıkarılması bazı beyler ve askerlerle birlikte Kürt beylerinin ve askerlerinin yardımıyla gerçekleşirse ve bu durum kesin ise bana arz edesin."[426]

Bu hüküm, Bayındırlı tahtgâhı olan şehrin mahalli beylerin yardımıyla kurtarılıp kurtarılamayacağını anlamak için yazılmış olmalı. Zira I. Selim, o sırada İstanbul'a hareket etmiş durumdaydı. Ayrıca Bayburt'ta bulunan Bıyıklı Mehmed Paşa'ya yanındaki kuvvetlerle birlikte Diyarbekir'e gitmesi için emir yollamıştı. Bu durum ayrıca şehre posta güvercinleri vasıtasıyla da bildirilmişti.

İdris-i Bitlisî, Osmanlı birliklerine kılavuzluk yapacaktı. Bıyıklı Mehmed Paşa, kendi idari bölgesindeki beş sancağın askerlerini toparlamaya çalışırken; İdris-i Bitlisî de civardaki Kürt beylerine giderek yardım toplamak üzere harekete geçmişti. Çemişkezek hâkimine, Palu hâkimi Cemşid Bey'e ve Ça-

424 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 256.

425 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 257, 259; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 307.

426 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 266.

pakçur beyine giderek durumu anlatıp onların yardımını temin etmişti.[427]

Diyarbekir merkezli olarak bu gelişmeler yaşanırken, Şah İsmail'in durumu hakkında padişaha ulaşan bir rapor bu meyanda dikkat çekicidir. Burada Şah'ın kararsızlık içinde olduğu, padişahın ne şekilde hareket edeceğini bilemediği için bazen Erdebil'e, bazen de yaylaya çıktığı; öte yandan ülkesinin doğu yönünden de karışıklıklarla karşı karşıya kaldığı, Bediüzzaman'ın oğlu Mehmed Mirza'nın Tamgan'ı aldığı ve Irak ile Horasan arasındaki yolları kapadığı, Ubeyd Sultan'ın Merv şehrini kuşattığı, ancak onun asıl dikkatini Osmanlı tarafına çevirdiği, Alaüddevle ile anlaşma yoluna girip 4.000-5.000 kişilik bir keşif kuvvetini Aladağ civarına yolladığı, bunların Kürt beyleri üzerine gerekli baskıyı yapmak göreviyle de yükümlü kılındığı bildirilmektedir.[428]

Ayrıca bir kısım Safevi birliklerinin Erzincan dolayında bulundukları, Nur Ali Halife'nin komutasındaki bu kuvvetlerin Bıyıklı Mehmed Paşa tarafından dağıtıldığına dair bilgilere de rastlanmaktadır.[429] Safevi kaynaklarına göre Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Erzincan'a yönelmesi üzerine Rumlu Nur Ali Halife ile Aykutoğlu Muhammed Bey onu Çemişkezek'te karşılamış, ancak mağlubiyete uğramışlar, Nur Ali Halife hayatını kaybederken Aykutoğlu küçük bir grupla kaçmayı başarmıştır.[430]

Bütün bunlar padişahın dönüş yolundayken Kemah ve Dulkadır meseleleriyle uğraştığı sırada vuku bulmuş ve bu durum muhtemelen I. Selim'e Doğu Anadolu üzerinde tam bir kontrol kurulmaksızın, yeni bir İran seferine gitmesinin uygun olmayacağı intibaını vermişti. En önemli olarak gördüğü Alaüddevle konusunu hallettikten sonra bütün ağırlığı Doğu Anadolu meselesine verecek, buradaki Kürt beylerini kendi yanına alarak stratejik önemi haiz şehirler ve kaleler üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışacaktı. Bu takip edilen siyaset, ileride gerçekleştirmeyi düşündüğü yeni ve kati sonuç sağlayacak sefer için önemli bir merhale olacaktı. Muhtemelen bu sebeplerden dolayı yeni sefer hazırlıkları yapmak üzere İstanbul'a doğru yönelirken

427 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 267

428 TSMA, nr. 5674. Belgenin orijinal kopyası için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ek 17; keza Bacque-Grammont, *Les Ottomans, Les Safavides*, s. 148-151.

429 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 81.

430 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 190.

Bıyıklı Mehmed Paşa'yı en mühim üs konumundaki Diyarbekir üzerine yollamayı ve bu kesimde kontrolü sağlamayı hedeflemişti.

Bıyıklı Mehmed Paşa padişahın emri doğrultusunda İdris'in topladığı Çemişkezek, Palu, Çapakçur, Bitlis, Hizan, Hasankeyf, Cizre ve Sason beylerinin birlikleriyle de birleşti. Ayrıca Rumiye-i Suğrâ (Amasya-Sivas) beylerbeyi Şadi Paşa 5.000 askerle ona katıldı. Osmanlı tarafı bu kuvvetleri toparlarken Safevi kumandanlarından Kurt (Kürt) Bey, Çapakçur'u ele geçirdi.[431] İdris-i Bitlisî, Said Kasım Bey ve Cemşid Bey'i Çemişkezek askeriyle birlikte harekete geçirip geçit yerlerini tutturdu. Bıyıklı Mehmed Paşa'ya da derhâl yetişmesi için haber yolladı. Kiğı'da toplanan askerler Kurt (Kürt) Bey'in birliklerini dağıttı. Bıyıklı Mehmed Paşa, Karaköprü mevkiine gelince Karahan, Diyarbekir kuşatmasını kaldırıp Mardin'e çekildi. Osmanlı birlikleri 921 Şaban ayı başında (Eylül 1515) şehre geldi. Fakat beyler burada durmayıp Karahan'ı takibe koyuldular ve Mardin'e bağlı Cevsak'a (Cevzat; Cevizlik) kadar ilerlediler. Karahan ise Mardin'i korumak için kuvvetlerinin bir kısmını bıraktıktan sonra Sincar Ovası'na doğru gitti.

Üç gün kadar Cevsak'ta kalan Osmanlı beyleri Mardin'i kuşatıp kuşatmama konusunda tereddüt geçirdiler. İdris-i Bitlisî buranın mutlaka alınması gerektiğinde ısrarcı oldu. Hasankeyf emiri Halil Bey'i ve 500 kadar askeri yanına alarak Mardin'e gitti ve ulemadan birini nasihatçi tayin ederek şehir halkına yolladı. İtaat edildiği takdirde mal ve canlarının emniyette olacağını, aksi takdirde Osmanlı askerinin kaleye saldırarak zorla ele geçireceğini bildirdi. İyi niyet göstergesi olarak Osmanlı askerinin kale önlerine gelmeyip geride beklemekte olduğunu da haber vermişti. Bu söylenenlerden ikna olan halk Seyyid Ali Nusaybinî'yi vekil olarak yollayıp teslim olacaklarını beyan etti. Şehirdeki Safevi muhafızları bu durum karşısında kaleye kaçarak buraya kapandı. Osmanlı askerleri şehre girdi ve halk tarafından sevinçle karşılandı (Ekim 1515).

Bununla beraber Safevi muhafızlarının şiddetle savundukları iç kale kısmı ele geçirilemedi. Bunun sebebi biraz da Şadi Paşa ile Bıyıklı Mehmed Paşa arasındaki çekişmeydi. Nitekim

431 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 267. Burada Kürt Bey, diğer kaynaklarda Kurt Bey şeklinde adı zikredilir. Doğrusunun Kurd Bey olması gerekir. Burada her iki şekli bir arada kullanıldı. Ayrıca bkz. Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 310.

Şadi Paşa, altı sancak beyi ve 5.000 askerini alarak haber vermeksizin ansızın Cevsak'tan ayrıldı. Bunun sebebi Mardin kuşatması konusunda yaşanan tartışma olmalı. Zira Şadi Paşa, kendisine verilen görevin Diyarbekir'e kadar Bıyıklı Mehmed Paşa'ya refakat etmek olduğunu, padişahın bu hududu geçmelerini kesinlikle emretmediğini söylemişti. İdris-i Bitlisî, iki paşanın arasını bulmak için çok çalıştıysa da başarılı olamadı.

Bıyıklı Mehmed Paşa kendisine bağlı askerlerle Mardin kalesinin dibinde bir gün kaldıktan sonra geri dönmeye karar verdi. Şehirdeki askerler de ona katıldılar ve böylece Mardin şehrini boşalttılar. Bunu haber alan Safeviler de Sincar'dan gelip yeniden Mardin'de kontrolü sağladılar.[432]

Bıyıklı Mehmed Paşa'ysa Diyarbekir'e gelerek padişahın talimatını beklemeye başladı. Durumdan haberdar olan I. Selim, Şadi Paşa'ya kızmış, onu ve ona tabi Kırşehir sancakbeyi Karaca Bey, Kayseri beyi Süleyman Bey ve Faik Bey'i "izinsiz dönüp geldikleri için" azl etmiş, ayrıca Kasım 1515'te onları İstanbul'a getirterek hapsettirmişti.[433]

Böylece Doğu hâkimiyeti yolundaki ilk safha kapanmış oluyordu. Diğer gelişmeler padişahı tekrar buraya yönlendirecek, hatta belki de hiç hesapta olmayan yeni bir hedefin daha ortaya çıkmasına yol açacaktı.

---

432 Bütün bu bilgiler olaylara şahit olan İdris-i Bitlisî tarafından geniş şekilde anlatılmaktadır: *Selimşahname*, s. 268-272. Hoca Sadeddin Efendi de aynı bilgileri ondan naklederek anlatmıştır: *Tacü't-tevârih*, II, 310-311.

433 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 472

VI. İstanbul'a Dönüş ve Yeni Sefer Hazırlıkları: Doğu Meselesinin İkinci Safhası

Zorlu bir seferin ardından 29 Cemaziyelevvel 921 (11 Temmuz 1515) Çarşamba günü kuşluk vaktinde Dil İskelesi'ne gelen I. Selim buradan bir kayığa binerek ikindiden önce Bahçekapısı'na yanaşıp saraya girdi. Böylece yaklaşık on beş aydır uzak bulunduğu payitahtına ulaşmış bulunuyordu.

Ruznameye göre 11 Cemaziyelahırda (23 Temmuz) aynı zamanda devlet ileri gelenleriyle birlikte yapmış olduğu bu büyük seferin değerlendirmesini gerçekleştireceği ilk divan toplantısına kadar vaktini dinlenmekle geçirdi. Bazen atla uzun gezintiler yaptı, bazen de gemiye binerek Boğaz'ı dolaştı, İstanbul'un durumunu gördü.

Divanın yapıldığı gün yeniçeri ağası, vezirler ve kazaskerlerle görüştü. Ertesi gün bazı elçiler gelerek zafer tebrikinde bulundular. Bu vesileyle düzenlenen divanda ayrıca Diyarbekir tarafından gelen haberlerle birlikte Nur Ali Halife'nin kesik başı da intikal etmiş; bunun yanı sıra Macaristan'dan alınan esirler huzurundan geçirilmiş; kazanılan zaferin kutlaması yapılmış, İstanbul, Edirne, Bursa ulemasına, şeyhlere ve fakirlere bahşişler dağıtılmıştı.

Padişah bu arada atalarının mezarını da ziyareti ihmal etmedi. Önce Eyüb'e, ardından evvela dedesi Fatih'in ve sonra da babasının türbelerine gitti, dualar okudu.

26 Temmuz'da da Edirne'de muhafaza hizmetinde olan tek oğlu Şehzade Süleyman, İstanbul'a geldi ve Yahya Paşa'ya ait evde konakladı. Onun şerefine düzenlenen karşılama merasimini, padişah da kendisini göstermeyerek yanında birkaç yakın adamı olduğu halde seyretmişti. Hatta Şehzade Süleyman

törenle Silivrikapısı'ndan girerken tuğ taşıyan asker tuğun uç kısmını kapıya çarparak ortasından kırılmasına yol açmıştı.

I. Selim'in oğluyla resmen buluşması üç gün sonra gerçekleşti (29 Temmuz). Babasının elini öpen şehzade ayrıca çeşitli hediyeler de takdim etmişti. Ertesi gün de şehzadenin lalası Kasım Çelebi, defterdarı Sinan, hocası Hayreddin Efendi padişahın huzuruna kabul edildi; bu törenden sonraysa padişah karşı yakaya geçip ava çıktı.[434]

Bu dinlenme ve törenlerin ardından padişah ilk iş olarak aklından hiç çıkarmadığı Amasya'daki yeniçeri isyanı meselesini ele aldı. Zira bu hususu ordunun tesanütü, ileride girişeceği seferlerin selameti bakımından önemli görüyor; onları tam anlamıyla kendi otoritesi altına almanın gerekliliğine inanıyordu. Kısaca bir bakıma kendisine iktidarı sağlayan ve bunun diyetini de yer yer isteyen yeniçerilerle hesap görmenin vakti artık gelmişti.

Aslında bu işte onları teşvik edenlerin kimler olduğu son derece önemliydi. 6 Ağustos'tan itibaren birbiri ardına düzenlediği divan toplantılarıyla konunun üzerine eğildi, vezirlerini bu işin gerçek faillerinin bulunması için sıkıştırmaya başladı. Hatta bu meselenin konuşulduğu anlaşılan 6 Ağustos'taki divan toplantısından çıkan vezirler çok sarsılmış bir görünüş arz etmekteydiler. Nitekim Haydar Çelebi onların "ıstırap" içinde divandan çıktığını açık şekilde yazar ve ertesi gün de aynı durumun tekrarlandığını, vezirlerin yine şaşkın ve üzgün vaziyette divandan ayrıldığını belirtir.[435]

Padişah kızgınlığını gösterircesine üst üste düzenlenen iki divan toplantısına da katılmadı. Hemen sonra da Kilercibaşı Ferhad Ağa'yı katlettirdi. Recep ayının ilk ve ikinci günü (11-12 Ağustos) yapılan divanlardaysa yine vezirlere ağır sözler söyledi. Hatta divandan kazaskerleri çıkararak vezirleri uzun bir süre tutmuş, padişahın ağır hakaretlerine maruz kalan vezirler yine büyük bir üzüntü içinde divandan ayrılmıştı.

Bir *Selimname* yazarı bu hadiseyi bir başka pencereden nakleder. Ona göre padişah İstanbul'a geldikten sonra hiçbir işle ilgilenmemiş, divanda hiçbir devlet meselesinin konuşulmamasını, dava dinlenmemesini emretmiş, vaktini avla geçir-

434 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 466.

435 "Ruzname", s. 466.

meye başlamış. İşlerin aksadığını gören yeniçeriler müftüye giderek durumun kötüye gittiğini ve bunun sebebinin ne olduğunu sormuşlar; o da bunun padişahın emri olduğunu, bizzat kendisine sormaları gerektiğini söylemiş. Padişah, İstanbul'a geldiğinde yeniçeriler durumu ona arz etmişler, fakat padişah onlara kızarak, sultanın emrini kabul etmeyen, ona karşı ayak direyen kulların bulunduğu bir yerde adalet mekanizmasının işlemeyeceğini, hatta bu şartlarda sultanlık yapmayacağını bile söylemiş.[436]

Selimname yazarının dramatikleştirerek anlattığı gibi olmasa da I. Selim'in yeniçerilere olan kızgınlığının had safhada olduğu ve kendilerini isyana teşvik edenlerin bulunmaması durumunda tahttan feragat edeceğini dahi söylediği, başka kaynaklarla teyit olunmaktadır. Belki padişah bunu bir taktik icabı söylemiş olabilir; ama bu sözlerin asker ve halk arasında derin bir şaşkınlığa yol açtığı da bellidir.

Yeniden ruznamede anlatılanlara dönecek olursak, padişahın kesin bir sonuç almak için her türlü yolu denediğine dair ipuçlarını yakalamak mümkündür. Recebin ikinci günü (12 Ağustos) yapılan divanın ardından, yanına alarak İstanbul'a getirdiği Bediüzzaman Mirza'nın ölümü dolayısıyla sultanlara benzer bir cenaze merasimi tertip ettiren padişah, ertesi günkü divanı Eyüb'deyken topladı. Önce paşalarla ve onları çıkardıktan sonra da yeniçeri ağasını davet ederek, onunla baş başa görüştü. Ardından yeniden paşaları divana çağırdı ve bu defa sekbanbaşı, eski yayabaşılarından on kişi ve acemi oğlanlar ağasını davet ettirdi. Paşalar ile yeniçeri ağası kapıda beklerken onlarla görüşüp açık şekilde Amasya'da vuku bulan yeniçeri isyanının tahrikçilerinin kimler olduğunu sordu; eğer bunları ele vermezler ise "terk-i saltanat" edeceğini yani saltanatı bırakacağını bildirdi. Fakat bunlardan da istediği cevabı alamadı. Kızgınlıkla divan toplantılarını iptal etti ve ava çıktı.

Bununla beraber durumun mahiyeti anlaşıldığından, yeniçeriler bir araya gelerek padişaha verilecek cevabı konuştular. 5 Recep'te yapılan divanda padişaha "Ol hususda cümlemiz mücrimiz, devletlü hudavendigârdan afv rica ederiz," şeklinde cevaplarını iletmek için yeniçeri ağasını gönderdiler.[437]

436 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 212-213.

437 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 467.

Şüphesiz bu tavırları bir bakıma padişaha meydan okuma anlamına geliyordu. Yeniçeriler aralarından herhangi birinin veya kendilerine telkinatta bulunanların adlarını vermeyerek toplu şekilde suçu üstlenmekteydiler. Yeniçeri ağası ve sekbanbaşı bu cevabı Pîrî Paşa'ya bildirdilerse de padişah bunun gerçek failleri koruma gerekçesi olduğunu anlamıştı. Bu yüzden baskıyı daha da artırdı.

Bunun üzerine yeniçeriler, Ağa Kapısı'nda yeniden toplantı yaptı ve muhtemelen de bu toplantı sonucunda padişahın tazyikinden kurtulamayacaklarını anladıklarından teşvikçilerin isimlerini bildirme kararı aldılar. 18 Ağustos'ta yapılan divan toplantısına gelen yeniçeri ağası, birkaç yayabaşıyla birlikte padişahın huzuruna çıktı. Bu görüşme sırasında olayın failleri ele verildi. Zira onlar çıktıktan sonra padişah hemen kazaskerleri çağırmış, kısaca onlarla konuşup dışarı çıkardıktan sonra vezirler divana gelmiş, içeri girdiklerinde padişah onlara isimleri açıklamıştı.

Bunun üzerine önce sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa huzura davet edildi. Sekbanbaşı paşalarla birlikte içerdeyken, yeniçeri ağası da divana çağrılmıştı. Bu durum sekbanbaşı Balyemez'in divanda sıkı bir şekilde sorguya çekildiğini ve suçlandığını göstermektedir. Belki de yeniçeri ağasıyla yüzleştirilerek, bu olaydaki rolünün tespitine çalışılmıştır.[438]

Selimname müellifi Şükri-i Bitlisî, yeniçerilerin faillerin adlarını padişahın ısrarlı sorgulamaları sonucu ona bildirdiklerini açıklayarak, iki tarafın konuşmalarını şiir diliyle verir. Burada yeniçeriler padişaha şöyle seslenerek adları açıklarlar:

> *"Dediler iy erenler serveri*
> *İtti birkaç bî-hired yeniçeri*
> *Lîk bâis bunda üç behredir*
> *Uş bu tahrik ile anlar şöhredir*
> *Biri İskender Paşa durur be-nâm*
> *Ol biri Sekbanbaşı iy nîk-nâm*
> *Biri dahi kazıaskerdir ki şah*
> *Sanur anı her cihetten nîk-hâh."*[439]

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre esas teşvikçiler vezir İskender Paşa, kazasker Tacizade Cafer Çelebi ve sekbanbaşı

438 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 467.

439 *Selimname*, s. 214-215.

Balyemez Osman Ağa'ydı. Bunlardan ilk ikisinin divanda bulunması, padişahın tahkikatını zorlaştıran en önemli husus olmuştu. Haydar Çelebi durumun açıklığa kavuşmasından sonra sekbanbaşının içeride kaldığını ve salıverilmediğini, kapıcıbaşı Behram Ağa'nın hemen aceleyle gelerek vezirlerden Pîrî Paşa ile İskender Paşa'nın ellerini arkadan bağlayarak alıp padişaha götürdüğünü belirtir. Az sonra da Tacizade, çavuşlar tarafından tutulup padişahın yanına sevk edilmişti. Divana başkanlık eden Sinan Paşa, bu durum karşısında divanı dağıtıp gitmek istediğinde, kapı ağası muhtemelen padişahtan aldığı emir uyarınca buna engel olmuştu. Aradan biraz zaman geçtikten sonra Pîrî Paşa'nın salıverildiği ve gelmekte olduğu görüldü. Onun azledilip Eyüp'te bulunan çiftliğinde ikamet etmek üzere yollandığı anlaşıldı. Sonra kapıcıbaşı, Sinan Paşa'yı alıp padişahın yanına getirdi. Ardından da cellatlar çağrıldı.[440]

I. Selim, çok güvendiği iki yakın adamının isminin ortaya çıkmasından dolayı çok şaşırmış, bunun sebebini onlardan öğrenmeye çalışmıştı. Önce İskender Paşa'ya bu olaydan haberdar olduğu halde, neden kendisine bir şey söylemediğini ve bunlara mani olmadığını sordu. İskender Paşa, suskun kalınca boynunun vurulmasını emretti. Ardından sekbanbaşından bu olaydaki rolü hakkında bilgi almak istedi ve onu da sorguladı. Balyemez Osman Ağa da İskender Paşa gibi sessiz kaldı ve cellada teslim edildi. Tacizade'ye ise manidar şekilde bir müminin katline kasteden kişi hakkındaki hükmünün ne olacağını sordu. O da bunun cezasının ancak "katl" olacağını söyledi. Padişah, Pîrî Paşa aleyhine söylediği sözleri hatırlatarak, onun öldürülmesi için kendisine yaptığı telkinatı yüzüne vurdu. Ayrıca Pîrî Paşa'nın kendisine kazaskerin fitneci bir şahıs olduğunu bildirdiğini de söyledi. Tacizade'yi onun katline çalışmakla ve bu amaçla yeniçerileri tahrik etmekle suçladı. Kazasker ise bunları kabul etti ve kendisini savunmadı. Bunun üzerine o da cellada verildi.[441]

Şükri-i Bitlisî'nin bu anlatımının tam olarak doğru olup olmadığı konusunda bir şey söylemek zordur. Fakat Selim'in onları sorguya çektiği açıktır. Burada unutulan nokta Pîrî Paşa'nın durumudur. Padişahın hiçbir suçu olmayan, hatta

440 "Ruzname", s. 467.

441 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 215-216.

Amasya'da isyan sırasında evi yağmalanan Pîrî Paşa'ya da kızması ve onu görevden alması, muhtemelen bu iki grup arasındaki çekişmenin bir yansımasıdır. Gerçekte Amasya'da Pîrî Paşa ile Tacizade ve İskender Paşa'nın ekibi arasında ciddi bir iktidar mücadelesinin yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum padişahın sadrazamsız olarak işleri yürütmesinin de bir sonucu olmalı. Dukakinzade'nin katlinden sonra herhangi bir veziri bu makama atamaması, onlar arasındaki iktidar çekişmesinin hızlanmasına yol açmış olabilir. Bundan dolayı isyanın belki de ana hedefi, doğrudan padişah üzerinde oldukça etkili olan ve iktidara geleceği sanılan Pîrî Paşa'nın bizatihi kendisiydi.

Padişahın Tacizade ile Pîrî Paşa arasındaki çekişmeyi bilmesi, olayın gerçek sebeplerinin çözümünde hiç şüphesiz anahtar bir rol oynamıştır. Bu bakımdan birini katlettirip diğerini uzaklaştırması bu iki hizibin gücünü kırmaya yönelik bir manevrasıydı. Nitekim böylece artık tek başına güçlü bir şekilde, isteklerini karşı çıkılmaksızın yaptırabileceği bir ortama da kavuşmuş olduğunu düşünmekteydi.

Önce İskender Paşa'nın, ardından Tacizade'nin ve sonra da sekbanbaşının idamlarını bizzat seyreden I. Selim, derhâl yeniden yeniçeri ağasını davet ederek onunla baş başa bir süre konuştu ve yeniçerilerin tepkilerini öğrenmek istedi. Sonra ortalık duruldu ve padişah da böyle önemli bir olayı aydınlatmış olmanın verdiği rahatlamayla yeni faaliyetlere girişti.

Ertesi gün 19 Ağustos'ta Şehzade Süleyman'a sancağına dönmesi için izin verdi ve 20 Ağustos'ta da Rus elçisini kabul etti. Elçi çeşitli kürkler, balık dişleri, avcı kuşlardan oluşan değerli hediyeleri padişaha sunmuştu.

İki gün sonra da padişah Pîrî Paşa'yı affetti. Pîrî Paşa o gün yeniden divana girip vezirlik payesini tekrar aldı. Bu arada Şehzade Süleyman'ın gidişi bir iki gün ertelendi. Bunun sebebi padişahın vergi defterleri konusundaki şüpheleriydi. Nitekim şehzadenin lalası ve defterdarı, harcamalarını ihtiva eden masraf defterlerinin hesabını padişaha vermek zorunda kaldı.

Fakat tam bu sırada 15 Recep'te (25 Ağustos) Bedesten yani Kapalıçarşı civarında bir bozahanede çıkan yangın hızla yayıldı. Birçok dükkânı ve evi yaktı, Gedikpaşa mahallesine kadar dayandı. Ancak ikindi vakti söndürülebildi. Yangın sırasında

divan tatil edilmiş bütün vezirler, devlet erkânı ve yeniçeriler yangının söndürülmesi için canla başla çalışmıştı. Daha sonra bedestende yanan eşyaların sayımı ve teftişi gerçekleştirildi, bu işe de bizzat vezirler nezaret etmişti.

Bir rivayete göre, padişah bu yangının sebebini Tacizade'nin katline bağlamış ve yanında bulunan Sinan Paşa'ya şöyle söylemişti:

> "Bu yangın Cafer Çelebi'nin ah ateşinin neticesidir. Korkum odur ki, onun bu ahı ateşi bizi yakar, sarayımızı ve eyaletimiz harap ve viran eder, haksız yere dökülen kanı tahtımızı ve bahtımızı sele, ahı rüzgârı saray-ı Süleymanınızı yele verir."[442]

Padişah bu arada Doğu'dan gelen haberleri dikkatle takip ediyordu. Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbekir ve Mardin yöresindeki faaliyetleri konusunda bazı tedbirlerin alınmasını kararlaştırdı. Zira bu sıralarda Doğu meselesiyle ilgili yukarıda sözü edilen haberler divana ulaşmış olmalı.

Bazı sancaklara yeni tayinler yapan padişah, 25 Recep'te (5 Eylül) yapılan divan sonrasında oğlu Süleyman'ı sancağına yolcu etti. Üç gün sonra, Rus elçisinin İstanbul'dan ayrıldığı gün, uzun zamandır boş olduğu anlaşılan veziriazamlık makamına Hersekzade Ahmed Paşa getirildi.[443]

Bu tayini yaptıktan sonra da padişah Edirne'de kışı geçirmek istediğini ve bunun için hazırlık yapılmasını emretti. Tam bu sırada Özbek hanı Ubeyd Han'dan Horasan yöresinin önemli bir kısmını fethettiğini bildiren elçisi gelmişti.

Padişah şaban ayı başında (10 Eylül) İstanbul'dan Edirne'ye hareket etti. Böylece sefer dönüşü ancak iki ay başkentte kalmış oluyordu. Bu süre zarfında da hızla yeni birtakım askerî hazırlıkları başlatmıştı.

Bu meyanda özellikle yeni ve güçlü bir donanma oluşturulması için Haliç Tersanesi'nin genişletilme çabaları dikkate değer. Tersane gözlerinin inşasının padişahın İstanbul'da kaldığı bu iki ay içerisinde tamamlandığı söylenebilir. Zira Venedik elçisinin 1513 tarihli bir raporunda padişahın her biri yüz gözlü olmak üzere iki yüz kadırgayı inşa edebilecek kapasitede tersane yapımı emrini verdiği yazılıdır. İlk gözler aynı yılın son-

442 Kınalızade, *Tezkiretü'ş-şu'ara*, nşr. İ. Kutluk, I (Ankara 1978), s. 248.

443 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 468.

baharında, önemli kısımlarsa ertesi sene bitirilmiştir. 1515'te de diğer gözler tamamlanmıştır. Bu durum onun çıkacağı doğu seferi hazırlıkları çerçevesinde de mütalaa edilebilir.

Padişah Edirne'ye doğru ilerlerken yolda yine devlet işleriyle ilgilenmekteydi. Bu sırada en büyük problem, veziriazam tayin ettiği Hersekzade'nin bu görevi kabul etmekteki isteksizliği oldu. Hersekzade Ahmed Paşa, belki de yaşlılığını ileri sürerek bu geçinmesi zor padişahla çalışmak istemiyordu. Türlü özürler ileri sürerek görevi kabul etmekte imtina gösterdi. Padişah ise ısrarla onu göreve davet ediyordu. Hatta Hersekzade'den gelen mektuba sinirlenerek yanındaki Pîrî Paşa ile Sinan Paşa'ya muhtemelen onu iknada gösterdikleri gevşeklik sebebiyle kızmıştı.

26 Ağustos 1515 tarihli bir Venedik raporunda bununla ilgili meselenin yanlış vazedildiği dikkati çeker: Burada padişahın veziriazam Sinan Paşa'dan hoşnut olmadığı için Hersekzade'yi yeniden işbaşına geçirmek istediği, Sinan Paşa'nın kulis yaparak Hersekzade'nin görevi kabul etmemesi için çalıştığı, bundan etkilenen Hersekzade'nin özür beyan ettiği, Sinan Paşa'nın bu faaliyetlerini öğrenen padişahınsa kızgınlıkla kılıç çekerek onu kovaladığı, Sinan Paşa'nın çadırdan kaçarak canını zor kurtardığı ve saklandığı, fakat sonra onun yerine bu göreve uygun başka bir vezir bulunamadığı için Sinan Paşa'nın affedilip tekrar bu makama atandığı belirtilir.[444]

Gerçekten de padişahın Sinan Paşa'ya kızdığı doğrudur, hatta daha sonra Sinan Paşa'ya hediyeler göndererek gönlünü almıştır, ama Hersekzade'nin göreve getirilmediği bilgisi tamamen hatalı görünmektedir. Nitekim padişah, Hersekzade'nin kethudasını yanına çağırtıp ona paşaya iletilmek üzere hüküm yollamış, sonunda 16 Eylül'de Hersekzade'nin veziriazamlığı kabul ettiği haberi gelmiştir.

Yine bu sıralarda Hersek eski sancakbeyi İsabeyoğlu'nun, Klis adlı kaleyi sıkıştırıp varoşunu ele geçirdiğini bildiren bir ulağı da vasıl olmuştur.

Nihayet padişah 19 Eylül'de Edirne'ye ulaştığında bütün Edirne halkı onu karşılamış ve bu vesileyle büyük törenler düzenlenmiştir. 22 Eylül'de de veziriazam Hersekzade Edirne'ye varıp Pîrî ve Sinan Paşalar tarafından istikbal olunmuştur. Her-

444 Venedik elçi raporundan naklen Hammer, IV, 153.

sekzade iki gün sonra divana gelip iki oğluyla birlikte padişahın elini öpmüş ve sonra hediyeler sunarak divandaki yerine oturup işe başlamıştır.

Padişah, Edirne'de geçirdiği ilk ayında, bir taraftan Doğu'dan gelen haberleri dikkatle izliyor, öte yandan Batı'da Macarlarla olan münasebetlerin durumunu paşaları vasıtasıyla anlamaya çalışıyordu. Tam da bu sırada Şah İsmail'in elçisinin geldiği haber alındı. Karşılanması için Ispanakçıoğlu Hayreddin Çavuş yollanırken Macar elçisiyle barış hususu gündeme gelmişti.

11 Ramazan'da (19 Ekim) Şehzade Süleyman'ın bir oğlunun dünyaya geldiği haberi ulaştı, bu ilk erkek torununa Murad adı konulmuştu.

Üç gün sonra Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbekir'e girdiği müjdesi ulaşmıştı. Bununla ilgili mektuplarla gelen çavuş ise 26 Ramazan'da divana kabul edilmişti. Bunun üzerine Diyarbekir beylerbeylik olarak Bıyıklı Mehmed Paşa'ya verilirken, buranın yeni teşkilatı da belirlendi ve oluşturulan sancaklara tayinler yapıldı.

Şevval ayının üçünde (10 Kasım 1515) tertip edilen divanda Şah İsmail'den gelen elçi resmî olarak kabul edildi. Padişah divana katılmadı, paşalarla elçi ve bir adamı gözden uzak bir yerde görüştü ve durumu müzakere etti.

Yine bu sırada Alaüddevle Bey'in başını Mısır'a götüren elçi Hasan Bey, Edirne'ye gelerek Memlük sultanının mektubunu iletti. Aynı zamanda Halep emirinden de ayrı bir mektup gelmişti. 11 Kasım'da bu üç mektup (Şah İsmail'in, Memlük sultanının ve Halep emirinin) padişaha okundu; ardından da şahın elçisi salıverilmeyip Dimetoka'ya hapse yollandı. Bu arada Çavuş Küçük Ahmed'e Diyarbekir bölgesinde yapılan tayinlerle ilgili beratlar verildi. Bunlardan biri beylerbeyi beratı, yirmi ikisi sancakbeyi beratı, diğerleriyse istimaletnamelerdi ve Kürt beylerine hitaben kaleme alınmışlardı. Ayrıca İdris-i Bitlisî'ye de hüküm yazılıp değerli hediyeler ayrıldı. Bunlar da Çavuş'a teslim edildi.

Hemen ardından yeni bir seferin hazırlıkları yapılmaya başlandı.[445] Zira Mardin'den Osmanlı birliklerinin geri çekildiği haberleri ulaştığı için Karahan'ın faaliyetleri padişahı endi-

445 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 471-473.

şelendirmişti. Hemen Karaman beylerbeyi Husrev Bey'e emir yollanarak Diyarbekir tarafına yardım için hareket etmesi istenilmişti. Ayrıca Diyarbekir'e gitmek üzere ulufeci asker yazımı yapılmıştı. Diyarbekir'e yollanacak bu askerlerin başına da Ulufecibaşı İshak Ağa getirilmişti. Nevruz vakti geldiğinde de bütün sancakbeylerine hükümler yazılıp sefer için hazırlanmaları emredildi.[446]

Fakat bu hazırlıklar ve sefer kararı padişahın vezirlerle anlaşmazlık içine düşmesine yol açmıştı. Özellikle 2 Zilkade'den (8 Aralık) itibaren gerilim iyice tırmanmaya başlamıştı. Paşalara kızan padişah, bir hafta boyunca divanı toplatmadı.

Sonra yeniden işlere hız verildi. Azledilen Şadi Paşa'nın yerine Rum beylerbeyliğine Bolu beyi Mehmed Bey tayin edildiği gibi, avarız yoluyla arpa toplanması için her tarafa emirler gitti. Silahdarbaşı ve sipahi oğlanları ağası bölüklerinden biner askerle Diyarbekir'e gönderildi. Safevilere karşı yapılacak yeni bir sefer düşünüldüğü için o sırada Edirne'ye gelmiş olan Ubeyd Han'ın ve Şirvan Şah'ın elçileriyle de görüşülmüştü.

Hemen sonra Anadolu beylerbeyinin, bütün sancakbeyleriyle nevruzda Kırşehir'de toplanmasına dair emir yollandı. Karaman beylerbeyi de oraya gidecekti. Tam bu sırada da Karahan'ın Mardin'e girdiği, Şah İsmail'in de Bağdat'a yürüdüğü haberleri ulaşmıştı. Muhtemelen bu yüzden divanda padişah ile vezirler arasında münakaşa çıkmıştı. Hatta Safevi elçisinin durumuyla ilgili yeni bir tartışma daha yaşandı.[447]

Şah İsmail'in Diyarbekir'e gelme ihtimaline karşı yeni tedbirler alındı. Böyle bir şey vaki olursa Bıyıklı Mehmed Paşa, Diyarbekir kalesine girip müdafaada bulunurken, bir grup Osmanlı askeri de Çukur Sa'd tarafından Safevi memleketini vuracaktı.

Doğu'dan peş peşe bu haberler gelirken I. Selim, Edirne'deki sıkıntılı havadan uzaklaşmak için yirmi beş gün kadar süren bir sürek avı için Yanbolu tarafına gitmiş, bu vesileyle pek çok yeri dolaşmıştı. Döner dönmez de derhâl divanı toplatmış ve 14 Safer 922'de (15 Mart 1516) kesin şekilde yeni bir Doğu seferine çıkılacağını ilan etmişti: Haydar Çelebi bunu şöyle anlatır:

---

446 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 473.

447 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 474.

"On dördüncü gün divan oldu. Alet-tertib devletlü hudâvendigâr ile buluşulup Diyar-ı Şark cânibine sefer müte'ayyin oldu. Tehyi'e-i esbâb olunmağa emr olundu ve Üngürüs'ün sulh etmek için gelecek elçisine tiz yürüsün diye ulak gönderildi."[448]

Anlaşılacağı üzere sefer için kati karar verilince öncelikle Batı'dan gelebilecek tehlikelere karşı Macarlarla anlaşma yapılması işine ağırlık verilmişti. Ayrıca padişah, oğlu Süleyman'ı sancağından çağırarak Rumeli tarafının muhafazasıyla görevlendirdi. Yeniçeri ağasını da Eskişehir yolundan gitmesi için yola çıkardı. Rumeli askeriyse Gelibolu'dan geçip Biga'da toplanacaktı. Bunlar kapıkulu ile birlikte Kütahya üzerinden Karaman yönüne gideceklerdi.

Padişah yeni bir sefer öncesi Macarlarla barış yapma işine hız verdi. Üçüncü defa bir Macar elçisi Edirne'ye gelmiş, divana kabul edilmiş, fakat bu sırada Macar Kralının ölümü haberi[449] ulaşmışsa da (6 Nisan) ertesi günü barış işi tamamlanmış ve elçilere memleketlerine dönüş izni verilmişti. Kralın ölümü bu anlaşmanın yenilenmesini gerektirdiğinden elçilerden sadece ikisi Kemal Bey adlı bir Osmanlı görevlisiyle birlikte yollanmıştı.

Ertesi günü 6 Rebiülevvel'de (9 Nisan) İstanbul'a gitmek üzere hazırlıklar tamamlandı ve bir gün sonra da "Diyar-ı Şarka sefer-i humâyun azmi" için padişah Edirne'den ayrıldı.[450]

11 Nisan'da Şahsuvaroğlu Ali Bey, Memlük sultanının Kahire'den Halep'e gitmek üzere hazırlandığının duyulduğunu bildirdi. Padişah, Tekirdağ yakınlarında Bigados'a geldiğinde hemen bir divan tertip ettirdi. Alınacak yeni tedbirleri kararlaştırdıysa da ertesi gün bunları iptal ettirdi.

19 Nisan'da İstanbul önlerine geldi ve otağını kurdu. İstanbul'dayken bazen ordugâhtaki otağında, bazen de sarayda kalacak ve çıkacağı seferin hazırlıklarını yapacaktı.

Padişahın Çaldıran dönüşü önce İstanbul ve ardından da Edirne'de bulunduğu aylar boyunca, Doğu'da Safevilerle olan çatışmalar dikkati çekecek ölçüde tırmanış göstermeye başlamış, özellikle Safevilerin Karahan vasıtasıyla bölgedeki faali-

448 "Ruzname", s. 475.

449 Macar Kralı Vladislav 13 Mart 1516'da ölmüştü.

450 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 476.

yetleri ve Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Diyarbekir merkezli mücadelesi, bir süre sonra işin içine Memlük sultanlığını da çekecek raddelerde yeni bir siyasi çekişme alanını belirlemiştir.

Osmanlı kuvvetlerinin başarısız Mardin kuşatmasının ardından Safevilerin bölgedeki birliklerinin başında olan Karahan, bu güçlü kaleyi tam olarak kontrolü altına almış ve şahtan gelen takviye güçlerle bölgedeki varlığını iyice hissettirmeye başlamıştı.

O sırada Bıyıklı Mehmed Paşa'nın yanında bulunan İdris-i Bitlisî, eserinde, meydana gelen hadiselerle ilgili ayrıntılı bilgi verir. Buna göre Şah İsmail, Karahan'a yardım için Bağdat valisini, Hemedan hâkimi Yegan (Yeğen) Bey'i, Kelhur ve Kerav hâkimi Çuka Sultan'ı ve ona bağlı 600 Gürcü askeri de dahil Bağdat yoluyla Mardin'e göndermişti. Bunun sebebi Azerbaycan ve Kuzey Irak yollarının Osmanlılara bağlı Kürt beyleri tarafından kesilmiş olmasıydı. Bunlar Karahan ile birleşince Mardin'den Hasankeyf ve Diyarbekir arasında bulunan Kerh (Üçtepe) yöresine kadar olan bölgeyi kontrol altında tutmaya karar verdiler. Zira bu kesimde Osmanlı ordusunun mahalli beylerle birleşmesini önlemek istemekteydiler.

Safevi birlikleri, Kerh civarında bir ay kadar kaldılar. Diyarbekir'de bulunan Osmanlı birlikleri bu durum karşısında kalede beklemeyi ve bunların üzerine gitmemeyi kararlaştırmışlardı. Çünkü kumandanların yaptıkları toplantıda görüş ayrılığı çıkmış, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın ısrarlarına rağmen diğer kumandanlar Kerh'te bulunan Safevilerin üzerine yürünmemesi ve Diyarbekir'e padişahın gönderdiği yardım kuvvetleri ulaşana kadar beklenmesi yönünde karar almışlardı. Fakat Bıyıklı Mehmed Paşa bu karara rağmen yeni bir plan hazırladı. 2.000 kişilik öncü bir birliği Safevilerin üzerine yollayacak, bu arada Diyarbekir ile Kerh arasındaki Kantara'da kendisi geri kalan birkaç bin askerle pusuya yatacak, 2.000 kişilik öncü süvari birliği Kerh'te Safevilere göstermelik baskın düzenleyip geri çekilerek, onları pusuya yatmış kuvvetlerin yanına kadar getirecek ve böylece Safevi ordusu bozguna uğratılacaktı. Ancak bu fikir başta İdris-i Bitlisî olmak üzere beyler tarafından çılgınca bulunduğundan kabul edilmedi. Buna sebep olarak Kerh ile Diyarbekir arasının 6 fersah mesafede oluşu, yağan yağmurlar sebebiyle yolun çamur içinde bulunuşu, bundan dolayı süvari-

lerin istedikleri gibi süratle saldıramayacakları ve zamanında geri dönemeyecekleri, bunların sayılarının Safevilere nispetle az oluşu, ayrıca Safevi birliklerinin dağ yollarını iyi bilmeleri, gidilecek noktalardan haberdar olmaları gösterilmekteydi. İdris'in de bu yönde görüşlerine rağmen Bıyıklı Mehmed Paşa Harput hâkimi Çerkez Hüseyin Bey, Ulufecibaşı Mehmed Çelebi ve Sarıkaplan adlı adamlarının başında bulunduğu 2.000 kişiyi Kerh'e gönderdi.

Yapılan savaşta plana uygun davranan Osmanlı birliklerinin düşündükleri gerçekleşmedi, Safeviler de onları takip etmedi. Kantara'da beklemekte olan Bıyıklı Mehmed Paşa, kendine ulaşan yanlış istihbarat üzerine Diyarbekir'e dönünce, bu tarafa gelmekte olan öncü birlik çekilmeyi gören Safevilerin takibine uğradı. Üstelik bir Safevi kuvveti de Bıyıklı Mehmed Paşa'nın çekildiği Kantara'ya başka yollardan gelip yerleşmişti. Böylece kurulan tuzağın kurbanı bu öncü birlik oldu ve buluşma yerine geldiklerinde önemli bir bölümü kılıçtan geçirildi. Kaçmaya çalışanlarsa Dicle nehrinin azgın sularına kapıldı.[451]

Bu yenilgi haberi padişaha İstanbul'a ulaştığının altıncı günü geldi. Bunu büyük bir infialle karşıladı. Vezirlere kızdı: "Hudâvendigâr bu ecilden paşalara envâ itâblar edip söğüp gazap eyledi."[452]

Asıl büyük olaylar ertesi günü cereyan etti. Muhtemelen padişah bütün gece bu durumun ortaya çıkardığı krizi düşünmüş ve girişeceği sefer öncesinde yolladığı merkez birliklerinin başındaki Ulufecibaşı Mehmed Çelebi ile Çerkez Hüseyin Bey'in önemli sayıdaki askerleriyle kılıçtan geçirilmelerinin oluşturacağı menfi havayı sert tedbirlerle bertaraf etmeyi planlamıştı.

Nitekim 26 Nisan 1516'da yapılan divan, sabahtan akşama kadar kesintisiz olarak saatlerce sürdü ve padişahın Diyarbekir olayları konusundaki siniri bir türlü yatışmadığı gibi daha da artış gösterdi. Kızgınlıktan gözü hiçbir şey görmeyen padişah divana yalnız vezirleri çağırdı: "Paşalar vardıkta Hersekzade'nin yakasından yapışıp çekip başına birkaç yumruk vurup tülbendin bozup," ardından da kapı ağasına Hersekzade ile Pîrî Paşa'nın ellerini bağlatıp Yedikule'ye hapsettirdi.[453]

---

451 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 272-278.

452 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 476.

453 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 476.

Ayrıca Hersekzade'den "mühür yüzüğün", yani sadaret mührünü aldırdı ve ikisini birden görevden azletti. Tek başına kalan vezir Sinan Paşa'yı çağırttı, onu sadrazam yaptı. Yunus Paşa'yı da vezir tayin etti. Ondan boşalan Rumeli beylerbeyliğini ise kaptanıderya Sinan Bey'e verdi. Defterdar Hüsam Bey'i de Pîrî Paşa yerine vezirliğe getirdi. Akşamüzeri de veziriazam Sinan Paşa'nın ricasını kırmayarak hapse attırdığı Pîrî Paşa ile Hersekzade'yi affetti. Yine hapiste bulunan Şadi Paşa, Faik Bey, Süleyman Bey, Karaca Bey ve Ahmed Çelebi'yi bağışladı. Ayın yirmi yedisinde Cafer Ağa'yı kaptanıderya yaptı, Acem Kasım Bey'i Kemer'de gemi yaptırmak üzere sevk etti. Ertesi günü de Sinan Paşa kendisine katılan yeniçeriler ve diğer askerlerle birlikte Diyarbekir'e yardım için önden gönderildi. Onu yolcu eden padişah kayığa binerek saraya döndü.[454]

Sinan Paşa, İstanbul'dan hareket ettiğinde, Diyarbekir'de işler iyice kızışmıştı. Padişahın daha önce yardım için 23 Ocak 1516'da görevlendirdiği Sipahioğlanları ağası Sinan Ağa ve Silahdar Ağası Bali kumandasındaki 2.000 kişilik birlik 19 Şubat'ta Anadolu yakasına geçerek yirmi günde Kayseri'ye ulaşmış, fakat Bıyıklı Mehmed Paşa, onların gelişini beklemeden yukarıda da sözü edilen yenilgiye uğrayarak Diyarbekir kalesine kapanmıştı.

Bu mağlubiyeti ve Bıyıklı Mehmed Paşa'nın merkezden yardım talebini öğrenen Sinan ve Bali Ağalar, Malatya yoluyla Diyarbekir'e geldiler. Karaman beylerbeyi Husrev Paşa da sancaklarının tımarlı sipahileriyle Diyarbekir'e hareket etmişti. Fakat yolda Harput ve Ergani gibi iki müstahkem kalenin geride bırakılmaması için fethi kararlaştırılmış ve üç günlük bir kuşatmanın ardından Harput'a girilmişti.[455]

Ardından yardım kuvvetleri Bıyıklı Mehmed Paşa ile birleştiler. Bundan destek alan Bıyıklı Mehmed Paşa, Karahan'ın üzerine yürüdü ve Birecik Derbendi sırtlarından geçip Eski Koçhisar kasabası yakınlarındaki Dede Kargın Ovası'nda onunla karşı karşıya geldi. Sağ kolda Husrev Paşa, Karaman ve Anadolu askeriyle tertibat aldı. Askerinin sayısı muhtemelen 3.000 dolayındaydı. Sol kolda Karaçinoğlu Ahmed Bey, İdris-i Bitlisî ve onunla birlikte Kürt beyleri bulunuyordu, ki bunların sayısı

454 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 477.

455 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 272-273.

da muhtemelen 4.000'i bulmuyordu. 2.000 kişilik kapıkulu askeri, tüfekçi ve topçular Bıyıklı Mehmed Paşa'yla merkezde konuşlanmıştı. Bir Safevi kaynağı bu kesimde çok sayıda toplarla dolu arabaların yerleştirilmiş olduğunu ve bunların birbirine bağlandığını, arkalarına da develerin ve teçhizatların yerleştirildiğini yazar.[456]

İdris-i Bitlisî, savaşa katılan Kürt beylerini düzenlemiş, kendisinin sağ tarafına Hasankeyf hâkimi Melik Halil, Sason hâkimi Muhammed Bey, Bohti Bekir Bey, Eğil hâkimi Kasım Bey, Zirkî Muhammed Bey, Merdisî Şah Ali Bey, Emir Sarım'ın oğlu Kasım Bey ve Süleymanî Nasır Bey'i, sol yanına ise Bitlis hâkimi Şeref Bey, Hizan hâkimi Davud Bey, Süleymanî Şah Veled Bey, Atakî Ahmed Bey, Hacukî Sultan Ahmed ve kardeşi İsfahan Bey'i yerleştirmişti. Ayrıca bu sol kanatta Çemişkezek hâkimi Pir Hüseyin Bey ile Arapkir hâkimi Orhan Bey ve Dulkadırlı askerleri de bulunuyordu.

Karahan ise kuvvetlerini ikiye ayırmıştı. Birinin başına Şah İsmail'in kız kardeşinin oğlu Hüseyin Can Bey ile kendisi, diğerinin başına Hemedan ve Dergüzin valisi Durmuş ve Çuka Sultan geçmişti. Ayrıca Şah'ın kız kardeşi olan hanımını arkada bırakıp, diğer kadınları da ata bindirip silahlandırmıştı.

Karahan, aniden saldırıya geçerek Husrev Paşa'nın bulunduğu kolu sarstı. Bunun üzerine bir grup tüfekçi bu kola yardım için sevk edildi. Bir tüfek kurşunu Karahan'a isabet etti ve onu cansız yere serdi. Ancak sol koldaki Kürt beyleri Safevi saldırısına direnemedi ve bozulma emareleri gösterdi. Buraya da silahdar ağası Bali Ağa yetişti.

İdris-i Bitlisî, bu noktada kendine pay çıkararak bu kolda yaptığı hamleyle önemli bir bozgunu önlediğini yazar.[457] Ona göre Safevilerin sol kanadındaki Bağdat hâkimi Kungurul Sultan, Urfa hâkimi Durmuş Han (Şamlu) ve Tekelü Çuka Sultan ile Hemedan ve Kelhuran hâkimi Tekelü Yegan (Yeğen) Sultan, tüfekçilerin bulunduğu merkeze yönelip birden buradan saparak Çaldıran'daki gibi davranmaya çalışmış ve Kürt kuvvetlerinin üzerine hücum etmiş; bunun üzerine İdris de Şeref, Davud ve

456 Rumlu Hasan, *Ahsen*, s. 194

457 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 280. Ayrıca bu savaşla ve daha sonraki gelişmelerle ilgili padişaha mektubu için TSMA, nr. 8333/2.

Atakî Ahmed Beyleri bu yöne sevk etmiş, böylece bunları geri çekilmeye zorlayarak önemli bir başarı kazanmıştı.[458]

Karahan'ın tüfekle vurulması ve yere düşmesi, Nasuh adlı bir askerin hemen üstüne giderek başını kesmesi, Safevilerin bozguna uğramalarına yol açmıştı. Bu önemli zafer, Diyarbekir üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini perçinlediği gibi Osmanlıların Doğu'daki nüfuzlarını da artıracaktı. Karahan'ın kesik başı ve zafer müjdesi derhâl o sırada Kayseri'ye kadar gelmiş Sinan Paşa'ya, sonra da Akşehir'deki I. Selim'e iletilecekti.

Bu sırada Şah İsmail de Karahan'ın öldürüldüğü haberini almıştı. Üstelik Osmanlı ordusunun da hareket ettiğini öğrenmişti. Derhâl yeni bazı tedbirler almaya çalıştı. Sinan Paşa ile Bıyıklı Mehmed Paşa'nın durumunu öğrenmek için Şah İsmail tarafından yollanan, fakat yakalanarak sorguya çekilen Ali adlı birinin verdiği bilgiler bu hususta ilginçtir.

Ali, işkenceyle alınan sorgusu sırasında Şah İsmail'in Eşkanber-Gelembe Yaylağı'nda olduğunu, yanında ise Mogan ve Karabağ'dan gelen 15.000 atlının bulunduğunu bildirdikten sonra Çayan Sultan ve kız kardeşinin oğlu olan Durmuş Han'ı Karahan'a yardım için yolladığını, fakat Karahan'ın katli haberi ulaştığında, Çayan Han'a bulunduğu yerden ileri gitmemesini ve kendisini beklemesini emrettiğini söyledi. Diğer Safevi kuvvetleri hakkında da bilgi verdi. Dev Ali, Kürt Bey ve Halid Bey'in Aladağ'da olduğunu; Kör Emir'in Şahın oğlu Tahmasb Sultan (I. Tahmasb) ile Horasan'da bulunduğunu, zira bu sırada Özbek hanının (metinde Yeşilbaş) 40.000-50.000 adamla Amuderya'yı geçip Horasan'a doğru geldiği haberinin alındığını da ekleyerek bir tüfekçi birliği oluşturulduğunu, elde edilen bir Osmanlı topunun kalıbı çıkartılarak top ve top arabası yapıldığını beyan etti. Ayrıca Memlük elçisinin 200 kişilik heyetle Hemedan'a gelip Şah İsmail ile görüştüğünü, Memlüklerin Şah'a Sünnilik teklif ettiklerini, kabulü halinde Osmanlılarla aralarındaki düşmanlığı bertaraf etmek için arabuluculuk yapmaya hazır olduklarını; eğer Osmanlılar buna razı gelmezlerse o vakit onların üzerine yürüneceği konusunda teminat verdiklerini bildirdi:

---

458 TSMA, nr. 8333/1; V. Genç, "İdris-i Bitlisî'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *OA*, XLVII, s. 163-167.

"..Külli Müslüman olup tacını çıkarıp Sünni olup gelesiz, Hudavendigâr hazretlerinin ayağına düşüp atı ayağı bastığı memleketleri teslim etmeyüp belirdi, sana memleketin iltimas eyleyip alıvereyim, eğer Hüdavendigâr hazretleri râzı olmazsa ikimiz bir olup mukabele ve mücâdele edelim deme-ğe gelmişlerdi."[459]

Yakalanan casustan alınan bu bilgilerin tam olarak doğru olup olmadığı kestirilememekle birlikte, söz konusu ittifak dedikoduları, I. Selim'in çıktığı Doğu seferinin yönünü güneye çevirmesinin amillerinden birini oluşturacaktır.

459 TSMA, nr. 6320. Metnin faksimilesi: S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ek 18.

VII. Yeni Bir Doğu Harekatı: Yusuf'un Tahtı / Mısır Seferi ve Hilafet Meselesi

Çaldıran Savaşı'ndan sonra I. Selim bütün askerî ve siyasi ağırlığını Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu üzerine vermiş bulunuyordu. Aslında Şah İsmail tehlikesi geçici olarak bertaraf edilmişti, ancak tam anlamıyla ortadan kaldırıldığı söylenemezdi. Üstelik eskisinden daha büyük bir gaileye de yol açılabilirdi.

Öte yandan Şah İsmail, uhrevi dinî kimliği açısından müritleri ve sempatizanları arasında büyük bir hayal kırıklığı yaşatmış olan başarısızlığını dengelemeye kararlı bir davranış sergilemeye çalışıyordu. Ne de olsa yenilgi alışılmış savaş kaideleriyle sağlanmış değildi, kendisine bel bağlayanlara yeni ümitler vermek gerekiyordu. Hatta onun önceden belirlenecek bir günde her iki tarafın karşı karşıya geleceği bir savaş teklifinde bulunduğuna dair bilgiler vardır.[460]

Bu sırada I. Selim de Dulkadıroğlu Alaüddevle ile uğraşıyor, Erzincan yöresindeki stratejik önemi büyük kalelere hâkim olma amacıyla Amasya'da kışlamayı tercih ediyordu. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi Kemah kalesini aldıktan sonra Turnadağı Savaşı'yla Alaüddevle'nin bertarafı, yerine daha önce kendisine Bozok sancağını verdiği aynı aileden ve Alaüddevle'nin rakibi durumunda olan Şahsuvaroğlu Ali Bey'i geçirmesi, sadece Şah İsmail'i değil Maraş merkezli Dulkadıroğulları'nın hamisi durumundaki Memlük sultanlığını da yakından ilgilendiren gelişmelerin habercisi olacaktı.

---

460 Iorga, II, 282.

Mısır merkezli olarak bugünkü Suriye ve Filistin'e; Doğu-Güneydoğu Anadolu'ya kadar ulaşan coğrafyaya hâkim olan Memlük sultanlığı ile Osmanlılar arasında beyliğin kuruluş yıllarına kadar uzanan sağlam bağ, Yıldırım Bayezid'in Malatya'ya kadar uzanmasının getirdiği kısa bir sarsılma dönemi hariç, Fatih Sultan Mehmed'i hac güzergâhındaki suyollarıyla ilgili girişimlerine kadar herhangi bir ciddi krize dönüşmeksizin sürmüştü.[461]

Anadolu'daki diğer benzeri beylikler gibi Osmanlılar da meşruiyet iddialarında Kahire'deki halifeden ve Memlük sultanlarından alacakları desteğe büyük önem veriyorlardı. Mısır'daki Abbasi halifelerinin durumu tartışmalı olsa da bu, Anadolu'daki Türkmen beylikleri için bir anlam ifade etmiyordu; onlar açısından mühim olan aralarındaki rekabette, üstünlük iddialarına meşru dayanak sağlayacak bir merciin varlığıydı. Özellikle Osmanlı-Karaman mücadelesinde söz konusu destek arayışları kendisini açık şekilde göstermişti.[462]

O dönemlerde Memlükler'in Anadolu'ya olan ilgileri çok fazlaydı. Doğu Anadolu'da Divriği ve Harput'tan Malatya'ya, Maraş'a, Urfa'ya, Antep'e, Kilis'e oradan Adana ve Tarsus, Antakya'ya uzanan kesim üzerinde nüfuzları yoğundu, bu bölgenin sınırlarında da güçlü etkileri mevcuttu.

Fatih Sultan Mehmed devrinde baş gösteren gerilimin ardından II. Bayezid döneminde Çukurova'daki mücadelede (1485-1491)[463] Osmanlı kuvvetleri başarı kazanamadı, ancak Adana merkezli Ramazanoğulları ile Dulkadıroğulları üzerindeki himaye siyasetleri, iki devleti karşı karşıya getiren ana meseleler olarak arada yapılan antlaşmaya rağmen çekişmeyi canlı tutuyordu. Bununla beraber İslamın mukaddes yerlerine yönelik Portekiz tehdidi karşısında Memlüklerin yardım talepleri, aradaki bütün çekişmeleri bir tarafa bırakan II. Bayezid tarafından dinî bir heyecanla kabul edilmiş, Selman Reis liderliğinde bazı gemi yapım ustaları, 1000 kadar Anadolu levendiyle tüfek, ba-

461 Genel olarak Osmanlı-Memlük münasebetlerinin tarihi seyri için bkz. K.Y. Kopraman, "Osmanlı-Memlük Münasebetleri", *Türkler*, IX, 470-485; Ş.Tekindağ, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergi*si, sayı 25 (1971), s. 1-38; aynı yazar, "Fatih Devrinde Osmanlı-Memlük Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, sayı 30 (1976), s. 73-98.

462 F. M. Emecen, *İlk Osmanlılar*, s. 45, 137.

463 Ş. Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi" *Belleten*, XXXI/123, s. 345-373.

rut vs. gibi silahların sevkinde herhangi bir mahzur görülmemişti (1510).[464]

I. Selim tahta çıktığında, 1501 yılından beri Memlük sultanı olan Kansu (Kanısav) Gavrî, aradaki ilişkilerin dostane cereyanına özen göstermeye çalışmış, ancak sınırlarındaki hem Safeviler hem Osmanlılar hem de onların yandaşı olarak hareket eden diğer grupların faaliyetlerini dikkatle izlettirmişti.

Asıl adı Cündeb olan Seyfeddin ve daha yaygın olarak "kanı saf (kanı sav)"dan bozma olarak Kansav (veya yanlışlıkla ve çok yaygın olarak Kansu) şeklinde adı geçen, Mısır'daki "Gavr" askerî ocağına mensup olmakla Gavrî nisbesiyle anılan bu yaşlı sultan, diğer Memlük hükümdarlarının çoğu gibi Çerkes diyarından getirilip Sultan Kayıtbay'a satılmış bir köleydi.[465] Yaşı altmışı aşmışken Mısır tahtına oturan Gavrî, I. Selim'in hükümdarlığını tebrik etmek ve aradaki dostluğun devamı için bir elçi yollamış, ancak daha sonra Safevilerin üzerine sefere çıkan Osmanlı Padişahının, Şah İsmail'e karşı birleşme teklifini geçiştirmişti.

Dönemin Memlük tarihçisi İbn Iyas'ın (ö. 1524?) naklettiğine göre: Çaldıran Savaşı'na kadar 1510-1514 arasında Gavrî ile Şah İsmail'in arasındaki ilişkiler pek de iyi seyretmiyordu. 1510'da Şah İsmail'in Memlüklerin üzerine yürüyeceği şayiaları Kahire'de yayılmıştı. 1511'de de Osmanlı-Memlük müşterek kuvvetleri bazı Safevi güçlerine karşı birlikte harekât düzenlemişti. Aynı yılın haziranında Kahire'ye gelen Safevi elçisinin dostluk tezahürlerine rağmen, sınır boylarından Gavrî'nin canını sıkan haberler gelmeye başlamıştı. Özbek hanı Muhammed Şeybani'nin başının kendisine yollanmasını da bir gözdağı olarak yorumlamıştı.[466]

1512'de Şah İsmail'e yolladığı elçinin geri dönüşünde ona eşlik eden Safevi elçisinin getirdiği mektuptaki üslup da Gavrî'yi rahatsız etmişti. Buna cevabı da aynı şekilde sert olmuştu. Artık iki devlet arasındaki gerginlik had safhaya ulaşmıştı.

---

464 İbn Iyas, *Bedâi'ü'z-zuhûr*, IV, 201; Ş. Tekindağ, "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arizası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9 (1968), 77-80; Y. Mughul, *Kanuni Devri*, Ankara 1987, s. 27-77.

465 Hayatı hakkında bkz. Seyyid Muhammed Esseyyid, "Kansu Gavrî", *DİA*, XXIV, 314-316; C. F. Petry, "Qansuh al-Gawri", *Dictionary of the Middle Ages*, ed. J. R. Strayer, New York 1989, X, 226-227; aynı yazar, "The Military Innovations of Sultan Qansuh al-Gawri: Reforms or Expedients", *al-Qantara*, XIV/2, Madrid 1993, s. 441-467.

466 15 Haziran 1511'de gelen elçinin sandığında Özbek hanının kesik başı olduğuna dair bkz. İbn Iyas, *Bedâi'ü'z-zuhûr*, IV, 219-221, 230.

Fakat 1514'te I. Selim'in, Çaldıran Seferi arifesinde, Şah İsmail'e karşı birlikte harekete geçme teklifini sessizlikle karşılamayı tercih edecekti. Hatta emirlerle yaptığı toplantıda tarafsızlık politikasının izlenmesi, her ihtimale karşı da bir ordunun Halep'e yollanması kararı alınmıştı.[467]

Öyle anlaşılıyor ki Gavrî her iki devleti de kendisi için büyük bir tehdit olarak görmekteydi. Ayrıca kendisine sığınmış Osmanlı şehzadelerini himayesi altına almıştı. Kardeşleriyle zorlu bir taht mücadelesi yapan I. Selim, bu şehzadelerin durumlarını dikkatle takip ettiriyordu.

Bir bakıma Çaldıran Seferi, sonuçları itibarıyla Doğu'da yeni bir gerilime yol açacak gelişmelerin başlangıcı oldu. Osmanlıların Memlük sınırlarına inişi, Gavrî için ciddi bir tehdit algılamasına yol açmıştı. Hatta Osmanlı zaferini Kahire'de büyük bir sessizlikle karşılamış, gelen Osmanlı elçisi için herhangi bir tören dahi yaptırmamıştı:

> "Bu esnada Memlük sultanı, Selim'in bu zaferinden dolayı kalede davul çaldırmadı ve yine Kahire'nin süslenmesi emrini vermedi, bunun sebebi de anlaşılamadı."[468]

Öte yandan I. Selim, Dulkadıroğulları meselesi dolayısıyla Mısır sultanının ne yapacağını görmek istiyordu. Hem bu vesileyle hem de Memlük sınırlarındaki faaliyetleriyle Gavrî'nin tepkisini ölçmek niyetindeydi. Gavrî ise tahttaki Osmanlı padişahlarının kendilerine alternatif olabilecek hanedan mensubu üyelerine karşı olan tavizsiz tutumlarını bile bile kaçak şehzadeleri himaye ediyordu. Mısır gibi hilafet merkezinde bu tür Osmanlı şehzadelerinin varlığı, taht meşruiyetine büyük önem veren padişahlar için kabul edilemez bir olguydu. Hele I. Selim'in buna tepki vermemesi hiç beklenemezdi.

Şehzade Ahmed'in oğullarından Süleyman ve Alaeddin, Mısır'a sığınmış, ancak 1513'te vebaya yakalanarak hayatlarını kaybetmişlerdi. Şehzadelerin cenazelerine bizzat katılan Gavrî, Ahmed'in diğer bir oğlu Kasım'ı gizlice Kahire'ye getirtmişti.[469]

---

467 Bu ilişkiler hakkında İbn Iyas'tan hareketle yapılan çalışmalar için bkz. C. Kanat, "Çaldıran Savaşı Esnasında Osmanlı-Safevi Mücadelesinde Memlûk Devleti'nin Tutumu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IV (2000), s. 65-74; keza W.W. Clifford, "Some Observations on the Course of Mamluk-Safavi Relations (1502-1516/908-922), *Der İslam*, 70/2 (1993),I-II, s. 245-265, 266-278.

468 İbn Iyas, *Bedâi'*, IV, 404'den naklen C. Kanat, agm., s. 73.

469 İ. H. Uzunçarşılı, "Onbeşinci Yüzyılın İlk Yarısıyla Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Memlük Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", *Belleten*, XVII/68 (1953), s. 531-532.

Gavrî'nin bu hareketini insani duygulara hamletmek mümkünse de ileride görüleceği gibi bu şehzadeyle Halep'e gelmiş olması, başka bir siyasi sebebinin bulunduğuna açık bir delildir.

Haddizatında Gavrî'yi asıl endişelendiren mesele, yukarıda da temas edildiği gibi Alaüddevle'nin Osmanlılarca takibi ve katliydi. Dulkadırlılar meselesi dolayısıyla Kahire'ye gelen Osmanlı elçilerinin getirdikleri mektuplar, Gavrî'yi daha da telaşlandırmış olmalı. Dönemin Memlük tarihçisi İbn Iyas söz konusu elçilikler dolayısıyla yapılan diplomatik görüşmelerin sebep olduğu dedikoduları yansıtır ve saraya yakın çevrelerde, Selim'in kendisini Gavrî'den üstün tuttuğu ve onu zımnen aşağıladığı rivayetlerinin dolaşmakta olduğunu belirtir.[470]

Buna karşılık Gavrî, Selim'e yolladığı mektupta Alaüddevle'nin kendi himayesinde olduğunu, daha önce Kahire'de asılmış olan Dulkadırlı Şahsuvar Bey'in oğlu Ali'nin padişah tarafından korunarak, ona Kayseri ve Bozok gibi Dulkadırlı etkisindeki iki yerin sancak olarak verilmesinin fesada yol açacağını, üstelik Dulkadırlı vilayetinde Memlük sultanının adının hutbelerde okunması gerektiğini bildirmişti. Rivayete göre buna çok sinirlenen I. Selim, Memlük elçisine Gavrî için: eğer merd ise Mısır'da hutbesin ve sikkesin müstemir etsin..." diye çıkışmıştı.[471]

İbn Iyas bu vesileyle I. Selim'in Kahire'yi hedef aldığı ve hazırlık yapmakta olduğu yolundaki şayialara temas eder[472]. Hele Alaüddevle'nin başının bir mektupla Kahire'ye yollanması, Gavrî'yi daha da endişelendirmişti. Osmanlı elçilerine bunun bir "kâfir hükümdarının" başı olmadığını, bu bakımdan kendisinin önüne bırakılmasının yakışık almadığını bildirmişti.[473]

Tepkisi ancak bununla sınırlı kaldıysa da hadiseler artık onun Selim'in bütün hareketlerinden kendi aleyhine bir mana çıkarabilecek bir haleti ruhiye içinde bulunduğuna delalet edecek şekilde gelişmeye başladı. Mısır Seferi öncesinde, Osmanlı Padişahının, aksi yöndeki yani yeni bir İran seferine çıkacağı yolundaki beyanlarına rağmen, hazırlıklarını öğrenir öğrenmez süratle sınırlara yakın yere gelmiş olmasının ardında yatan ana sebepler I. Selim'e karşı oluşan güvensizliğinin açık bir belirtisidir. Hatta bu amaçla Şah İsmail ile mektuplaşması ve gizliden

470 *Bedâi'*, IV, 435.

471 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 291.

472 *Bedâi'*, IV, s. 436.

473 *Bedâi'*, IV, s. 462.

gizliye elçilik teatisi, belki de olayların hiç de beklemediği şekle bürünmesine yol açacaktı.

Mısır sultanının bu fikirlerinde haklı olup olmadığı konusuna gelince: O dönemin bütün kaynaklarının ortak kanaati, Selim'in Mısır'ı ele geçirmeyi düşündüğü, ama bu seferin planını Mısır'a değil, Şah İsmail'in faaliyetlerini izlemek gerekirse onun bulunduğu yere (Bağdat) kadar gitmek olarak belirlediği yolundadır. Mısır, hiç şüphesiz belki de Fatih Sultan Mehmed'den bu yana Osmanlı padişahlarının İslam dünyasında liderliği ele geçirme ve tek önemli güç haline gelme isteklerinin en önde gelen anahtarı durumundaydı.

Bilhassa her üç semavi dinin kutsal yerlerinin bulunduğu coğrafyaya hâkim olan Memlükler, Hint Denizi'nden Akdeniz'e uzanan tarihî ticaret yollarının kontrolünü de ellerinde tutuyorlardı. Dinî ve ekonomik gerekçeler, siyasi açıdan iyice yıpranmış olarak, adeta dalından koparılmayı bekleyen olgunlaşmış bir meyveye dönüşmüş Mısır'ın cazibesini daha da artırıyordu. Üstelik kendisini Haremeyn'in koruyucusu ve hizmetkârı olarak (*Hâdimü'l-Haremeyn*) bütün İslam dünyasında kabul ettirmiş olan Memlükler, ciddi boyutlara ulaşan ve mukaddes yerleri tarihinde olmadığı kadar büyük bir Hıristiyan tehdidi altına sokan Portekiz tehlikesi karşısında çok zorlanmaktaydı. Bütün bu durum Osmanlıları kurtarıcı olarak öne çıkarmış ve ileri gelen ulema Osmanlılardan medet umar hale gelmişti.

Anadolu'ya tam anlamıyla hâkim olmanın yolunu Memlük etkisinin kaldırılmasında gördüğü anlaşılan I. Selim, hiç şüphesiz Mısır'da olup biten bütün bu gelişmelerin farkındaydı. Nitekim Mısır uleması ona haber göndererek buralara hâkim olmasını ve Memlüklerin idaresine nihayet vermesini istemişlerdi. Hatta Mısır'a gelen Osmanlı elçilerine gizlice bu yolda mektuplar verenler bile vardı.[474]

İbn Iyas, Sultan Gavrî'nin yakın adamlarından iken kaçıp İstanbul'a giden Hoşkadem'in Mısır'ın durumu hakkında Selim'i bilgilendirdiğini ve onu sürekli teşvik ettiğini yazarken,[475] bu hususta diğer bazı kaynakların bilgilerini de teyid eder.

İleride temas edileceği ve tartışılacağı üzere Hoşkadem dışında Memlük emirleri Hayırbey, hatta Canberdi Gazali bile Selim ile irtibat kuranlar arasında gösterilir ve onların teşvik

474 Bu hususta bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 117.

475 *Bedâi'*, IV, 449-450.

edici mektuplar yolladıkları üzerinde durulur.[476] Bunların rolü abartılı olsa da özellikle Çaldıran zaferinden sonra Selim'in zihninde Mısır'ın ele geçirilmesi düşüncesinin iyice belirdiği düşünülebilir. Nitekim Şam, Halep ve Kahire'nin zaptı, onu İslam dünyasında tek bir lider haline getirecekti, üstelik tarihî ticaret yollarının tam anlamıyla denetimi sağlanacak, mukaddes yerler üzerinde nüfuz tesis edilerek İslam dünyasında güçlü bir muhafız vasfı kazanılacaktı. Hususiyle Haremeyn'i koruma ve kollama gibi mukaddes bir misyonun cazibesi, muhtemelen onun rüyalarını süslüyordu. Osmanlı müverrihi Hoca Sadeddin Efendi'nin, I. Selim'in yakın hizmetinde bulunan babası Hasan Can'dan naklettiği ilginç bir rüya hikâyesi, bir bakıma bütün bu misyonun dikkat çekici bir motifini göz önüne serer:

Hasan Can, Kapı Ağası Hasan Ağa'nın gördüğü ve anlatmaktan çekindiği bir rüyasından söz eder. Hasan Ağa, rüyasında çalınan bir kapıyı açtığı vakit Arap kılığında bayraklı ve silahlı birçok kişinin durduğunu, kapının hemen yanındaki dört şahsın içinden kapıyı çalanın elinde padişahın "ak sancağı"nı taşıdığını görür. Bu zat kendisini Hz. Ali, yanındakileriyse Ebubekir, Ömer ve Osman olarak tanıtır, diğerlerinin sahabe olduklarını söyler. Kendilerini Hz. Peygamber göndermiştir ve Sultan Selim Han'a bir mesaj yollamıştır. Hz. Peygamberin mesajı Kalkıp gelsin ki Haremeyn hizmeti ona buyruldu..." şeklindedir. Rüyayı dinleyen Hasan Can hemen bunu padişaha anlatır. O da kendisinin ilahi bir misyonla vazifelendirilmiş olduğunu belirten şu sözleri söyler:

> Biz sana demez miyiz ki biz bir cânibe memur olmadan hareket etmemişiz, ebâ vü ecdâdımız velâyetden behre-mendler idi, kerâmetleri vardır, içlerinde heman hiç onlara benzemedik..."

Ondan sonra Selim'in aklına Mısır seferi düşer.[477]

Şüphesiz bu menkıbevi anekdotun tarihî gerçekliği üzerinde durmak yersizdir. Fakat bu motif, I. Selim'e biçilmek istenen ilahi görevin mahiyeti hakkında dikkat çekicidir. Gerçekte Selim'in zihninde Mısır seferi vardı, fakat bunun nasıl ve ne zaman olacağı konusu açık değildi. Hatta daha sonra Mısır'a yönelecek olan seferin başlangıcında, olayların söz konusu düşüncesini

476 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 117.

477 Hoca Sadedin, *Tacü't-tevârih*, II, 608-609.

hayata geçirecek safhaya geleceğini belki de hiç beklemiyordu. Mısır'ın ele geçirilmesinin ardından yazılan dönemin Osmanlı kroniklerinden, Osmanlı ideolojisini benimseyip olayların hukuki zeminlerini bulmaya meraklı olanların eserleri[478] dışındaki pek çoğu, Mısır üzerine yönelişi padişahın Elbistan'a, sınır boylarına gelişiyle ortaya çıkan siyasi gelişmelerin bir sonucu olarak tasvir ederler; ki bunun daha doğru bir yaklaşım olabileceği açıktır. Hatta Şam'dan Kahire üzerine yürünmesi bile yine meydana gelen olayların zorlaması sonucu gerçekleşmiştir denilebilir.

Hulasa I. Selim'in Edirne'den İstanbul'a gelip sefer bayraklarını açtığında hedefinin Mısır değil –sefere çıkılırken de açık şekilde belirtildiği üzere– Doğu Anadolu'da meydana gelen gelişmelere karşı bir önlem alma ve fırsat olursa da Şah İsmail meselesini kesin bir sonuca ulaştırma olduğu ileri sürülebilir. Onun düşüncesini değiştiren olaylar içinde, şüphesiz Kanısav Gavrî'nin ordusuyla (yanında Osmanlı şehzadesi Kasım bulunduğu halde) Halep'e kadar inmesi ve Şah İsmail ile irtibat kurduğuna dair son derece ciddi haberlerin ulaşması, ana zahiri sebepler olarak başta gelir.

Mısır Seferi sırasında Osmanlı ordusunun durumunu ve harekâtını bir şahidin ağzından naklettiği anlaşılan Venedikli seyyah Angiolello'nun şu ifadeleri dikkat çekicidir:

> Türk 1516 yılında Mısır sultanı ile Sûfî'nin antlaşma yaptığını haber alınca ve Yeşilbaşların (Özbekler) İsmail'i iyice sıkıntıya soktuklarını duyunca, büyük bir ordu ile Mısır sultanına karşı yürümeye karar verdi... Sûfî bunu duyunca Mısır sultanı Kansu diye tanınan Guri'ye elçiler gönderip, kendisinin bir taraftan padişahın önceden Elbistan'a yolladığı Sinan Paşa'nın ordusunun üzerine hareket edeceği, onun da diğer taraftan ilerlemesi gerektiği, böylece her ikisinin Sinan Paşa'yı bozguna uğratacakları mesajını gönderdi. Sultan, Sûfî'nin söylediği her şeyi kabul etti..."[479]

---

478 Mesela Celalzade Mustafa, *Selimname*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara 1990, s. 174-175; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih*, II, 609; Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selimname*, TSMK, Hazine, nr. 1422, vr. 27a.

479 "Seyahatname", *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, çev. T. Gündüz, İstanbul 2007, s. 107.

İkinci Şark Seferinin Başlaması

I. Selim, Çaldıran Savaşı sonunda yukarıda ayrıntılı olarak ele alındığı gibi İstanbul'a 11 Temmuz 1515'te dönmüş, bir süre burada kalmış ve ardından Edirne'ye giderek girişmeyi düşündüğü yeni bir seferin hazırlıklarını başlatmıştı. Olaylara şahit olan ve I. Selim'in saltanatı dönemini *Selimname* adıyla müstakil bir vakayinameler tarzında kaleme alan tarihçiler, padişahın Edirne'den hareketi sırasında, ana hedefinin Diyarbekir bölgesinde Safevilerin iyice ciddiyet arz eden faaliyetlerini bertaraf etmek olarak açıklarlar.

Mısır Seferi'ne katılan orduda bulunan ve sadece Silahşor unvanı bilinen bir tarihçi, Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'dan gelen habercinin Safevi hanı Karahan'ın Diyarbekir üzerine yönelik harekâtını bildirip yardım talebinde bulunması üzerine padişahın derhâl Edirne'den yola çıktığını bildirir.[480]

Padişahın Edirne'deyken Mısır seferini düşündüğünü belirten yazarlardan Celalzade Mustafa Çelebi (ö. 1567) olayları aktarırken; bir takdim-tehir yaparak seferin sebebini, Çaldıran Savaşı'ndan sonra aynı akıbetin kendi başına geleceğinden korkan Gavrî'nin, Şah İsmail ile mektuplaşmasına ve aralarında ittifak yaptıklarını duyan padişahın da babası zamanındaki yenilgiyi hatırına getirerek "hanedamızın en kavi düşmanı Mısır'dır," deyip sefer kararı almasına bağlar. Ona göre padişah kimsenin toprağında gözünün olmadığını, fakat mukaddes yerlerin ve güzide Mısır bölgesinin halkının bunların zulmünden inlediğini, bu fesadın kaldırılmasının kendisine verilen ilahi bir görev olduğunu, bu büyük fesadı Müslümanların üzerinden kaldırmak için Arabistan'a sefer yapma niyetinde bulunduğunu da söylemişti.[481]

Bu tip fikirlerin I. Selim'in zihninde ne zaman belirdiği konusu tartışmalıdır. En azından bu sırada böyle bir düşünce izhar etmiş olması pek muhtemel gözükmemekte. Mısır seferine çıkılacağı sıralarda genç bir divan kâtibi olduğu anlaşılan Celalzade burada seferin meşru zeminini ortaya koyabilme endişesi taşıyarak, kendi dönemi okuyucusuna bir mesaj vermeye çalışmış olmalı.

---

480 "Silahşor'un Feth-name-i Diyâr-ı Arab Adlı Eseri", nşr. S. Tansel, *Tarih Vesikaları*, Yeni Seri I/2 (17), 1958, s. 296.

481 *Selimname*, s. 175.

Öte yandan eserini XVII. yüzyılın yirmili yıllarında kaleme almış olan Çerkesler Kâtibi Yusuf, Mısır seferini düşünen padişahın, Edirne'de Hersekzade Ahmed Paşa ve Pîrî Mehmed Paşa'yla görüştüğünü ve fikirlerini sorduğunu, fakat onlardan istediği cevabı alamadığını belirtir. Daha önce Çukurova bölgesinde Memlüklerle savaşmış ve onlara esir düşmüş olan Hersekzade, yolların çok zorlu olduğundan, susuzluk çekileceğinden ve çöllerden bahsederek olumsuz görüş bildirmiş; Pîrî Paşa da ona katılmıştı. Padişah ikisine de kızmış ve kendi fikrinden dönmeyip sefere çıkma kararı almıştı.[482]

Bütün bu bilgilerden yola çıkan modern araştırmalarda Mısır seferinin çok önceden planlanmış olduğu noktasından hareket edilirken, yukarıda sözü edilen kaynaklar esas alınmıştır.[483] Halbuki dönemin şahidi yazarlar, önceden yapılmış planlardan hiç söz etmez.

Padişahın yakınında bulunan İdris-i Bitlisî, I. Selim'in "Acem'i fethetmek amacıyla" yola çıktığını yazar.[484] Ona göre, padişah Diyarbekir bölgesinden gelen haberler üzerine hemen veziriazam Sinan Paşa'yı 40.000 kişiyle önceden yola çıkarmış, bunlara Kayseri ve Dulkadır memleketlerindeki beylerle birlikte Fırat'ı geçip Diyarbekir'e ulaşmak, dost ve düşmanın durumunu öğrenmek ve bu arada da Şam ve Halep'ten haber almak, durumu araştırmak vazifesini vermiştir. Sinan Paşa, bu maksatla haberciler yollamış, durumu araştırmış, gelen haberciler: "Memlük sultanı dostluk izhar etmiş olsa da Osmanlıların İran üzerine yöneldiğini duyunca, derhâl ileri gelen ümerasıyla görüştükten sonra, nasihat yoluyla padişahın bütün Acem memleketini fethetmeye yönelik hareketinin önüne geçmeyi benimsediği," duyumunu bildirmişlerdi. Zira eğer Safeviler ortadan kaldırılırsa o vakit güçlenen Osmanlı Padişahının Mısır'ı da kendi topraklarına katması düşüncesi gerçekleşebilirdi. Bu korkularla Gavrî hemen Şah İsmail ile yazışmaya başladı. İkisi arasındaki mektuplaşmalar ve işbirliği Osmanlılarca öğrenildi ve Sinan Paşa da bütün bu aldığı haberleri derhâl I. Selim'e bildirdi.[485]

---

482 *Selimname*, TSMK, Hazine, nr. 1422, vr. 27a; Bu görüşleri dönemin şahidi olan Memlük tarihçisi İbn Zünbül'den naklen aktarır. Hammer, muhtemelen aynı kaynağı yanlış anlayarak, bu iki paşanın Mısır seferi için padişahı teşvik ettiklerini yazmıştır (IV, 182).

483 Örnek için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 169 vd.

484 *Selimşahname*, çev. H. Kırlangıç, Ankara 2001, s. 302.

485 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 303. Ayrıca Memlük elçisinin Tebriz'de olduğuna dair tarihsiz bir casus raporu da bu konuda ilginçtir. TSMA, nr. E. 5943.

İdris-i Bitlisî'nin öne sürdüğü gerekçeler ve gelişmeler, diğer *Selimname* yazarlarının bilgileriyle temelde uyuşur. I. Selim, bir belgeye göre daha 1515 Eylülü'nde Sinan Paşa'yı Gürcistan'daki gelişmeler üzerine buraya yönelmek üzere görevlendirmiş ve bu konuda bazı sancakbeylerine emirler göndermişti.[486] Ancak bu harekâttan muhtemelen Diyarbekir bölgesindeki yeni durum karşısında vazgeçildi. Sinan Paşa, 25 Rebiülevvel 922'de (28 Nisan 1516) Diyarbekir'e gitmek üzere yola çıktığında, daha önce hazırlanan askerlerle Kayseri'de buluşması kararlaştırılmıştı. Yanında Rumeli askerleri ile yeniçeri ağası Ayas da bulunuyordu. Bir *Selimname* yazarı onun 10.000 kişiyle İstanbul'dan ayrıldığını belirtir.[487] İdris-i Bitlisî'nin sözünü ettiği 40.000 kişi ise Kayseri'de toplanacak olan ve Sinan Paşa'nın emrine verilen askerlerin toplam sayısıydı. Sinan Paşa'yı uğurlayan I. Selim, iki gün sonra divan toplayarak seferle ilgili meseleleri görüşmüştü.[488]

Olayın bu safhası hakkında "Silahşor" unvanlı yazarın belirttikleri dikkat çekicidir: Padişah daha Edirne'deyken Diyarbekir dolayında Safevi hanı Karahan'ın faaliyetini haber alınca, hemen Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'ya yardım için Sipahi Oğlanları Ağası Sinan Bey ile Silahdar Ağası Bali Ağa'yı 2.000 askerle yollamış, bunların 19 Şubat'ta İstanbul'dan Diyarbekir'e gitmek üzere hareketlerinden sonra, bahar mevsimi başında on günlük bir yolculukla payitahta dönmüş, Eyüp civarında konaklamış ve bunlardan gelecek haberleri beklemeye başlamıştı. Bu arada Karahan'ın baskısı karşısında Diyarbekir kalesine kapanmak zorunda kalan Bıyıklı Mehmed Paşa'nın habercisi, bu sıkıntılı durumu önce Sinan ile Bali Ağalara bildirmiş, ardından da bunlar tarafından İstanbul'a yollanmıştı. Haberci, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın mektubunu İstanbul'da padişaha iletmiş, o da meseleyle ilgili görüştüğü iki vezire (Bunlar herhâlde Hersekzade ile Pîrî Paşa olmalı) kızarak Sinan Paşa'yı acilen Diyarbekir'e göndermeye karar vermişti. 18 Nisan'da Üsküdar'a geçen Sinan Paşa burada bir süre durup hazırlıklarını tamamladıktan sonra derhâl Diyarbekir'e doğru hareket etmişti.[489]

---

486 TSMA, nr. E. 8277'de Şahsuvaroğlu Ali Bey'e İstanbul'dan gönderilen hükümde: Veziriazam Sinan Paşa'nın Gürcistan'a akına varmak emri verildiği, kendisine katılmak üzere asker toplayıp ulaşması gerektiği evâsıt-ı Recep 921'de (1515 Eylül ayı ilk haftası) bildirilmiştir.

487 Ada'î-yi Şirazi, *Selimname*, s. 121

488 Haydar Çelebi, "Ruzname", 477.

489 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 298.

Anonim bir Osmanlı tarihinde de padişahın "Diyar-ı Şarka azimet eylemek için vilâyet-i Anadolu'dan geçtikten sonra, azm-i Diyarbekir edip, andan vilâyet-i Acem'e revâne olmak..." niyetini bütün vezirlere bildirdiği açıklanır.[490]

Sinan Paşa, 20 Rebiülahır'da (23 Mayıs) Akşehir'e ulaştığında gelen ulaklar, Karahan'ın mağlup edilip başının kesildiğini bildirdi. Bu sırada I. Selim, henüz sefer hazırlıklarını tamamlamıştı. Sinan Paşa, Kayseri'ye vardığındaysa Mısır tarafından gelen bir casus, Gavrî'nin Osmanlı askerinin hareketini duyar duymaz, derhâl önde gelen adamlarıyla müşavere yapıp toplayabildiği kuvvetleriyle Kahire'den Şam'a, oradan da Halep'e indiği haberini getirdi. Casusun verdiği bilgiye göre, Gavrî'nin danıştığı beyler, Selim'i kastederek, onun "... Diyâr-ı Fars'a ulaşıp onun fethi tedarikinde..." olduğunu, ama Şah İsmail'i bertaraf ederse sıranın kendilerine geleceğini, bunun için hemen Mısır askerinin hazırlanarak Halep'e inip henüz I. Selim gelmeden bu civardaki Osmanlı kuvvetlerini ve yığınaklarını dağıtmak gerektiğini belirtmişler; Gavrî de bu görüşlere uyup Şam'a doğru harekete geçmişti.[491] Sinan Paşa, bu haberi derhâl padişaha iletti.

Aslında Gavrî, Osmanlıların faaliyetlerini yakından takip ettiriyordu. Hatta I. Selim'in Haliç Tersanesi'ni genişletme çabaları, özellikle Doğu sınırlarında uyguladığı ambargo ve ticaret yasağının[492] yanında hac ve seyahat maksadıyla dahi olsa Arap ve İran topraklarına geçişi engelletmesi şüphesiz Gavrî'yi endişelendirmişti.[493]

Padişahın sınırları kapattırması daha çok Safevileri hedef alan bir uygulamaydı. Nitekim Kasım 1515'te Karasi sancakbeyine yollanan ve genel bir emir olduğu anlaşılan hükümde,

---

490 *Anonim Târih-i Âl-i Osman*, TSMK, Revan, nr. 1099'daki nüshanın çeviri yazısı: haz. M. Karazeybek, İ. Ü. Sosyal Bilimler Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994, s. 280.

491 Silahşor, "Fetihname-i Diyar-ı Arab", s. 301.

492 Gerek tersanedeki faaliyetler ve gerekse ticari ambargo hakkında Venedik resmî raporlarında da bilgi bulunur: *I Diarri*, XXII, s. 583-587. Ayrıca ambargo için bk.J.L.Bacque-Grammont, "Notes sur le blocus du commerce iranien par Selim Ier", *Turcica*, VI (1975), s. 68-88.

493 Sultan Gavrî'nin Şubat 1516 sonlarından itibaren Kahire'de Osmanlıların faaliyetleri karşısındaki endişelerine İbn Iyas temas etmektedir. *Bedâi'ü'z-zühur*'un V. Cildinin tercümesi: *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi*, çev. Ramazan Şeşen, İstanbul 2016, s. 23, 24 [=Bundan sonra, *Bedâi'*, V, (Şeşen)]

sınırlarda ambargo uygulandığı belirtilerek, buna rağmen Arap ve Acemlerin Türk; Türklerin de Arap ve Acem kılığına girip İran topraklarına gittiklerinin belirlendiği, gerek ticaret gerekse hac ve seyahat maksadıyla olsun, hiç kimsenin İran ve Arap topraklarına geçmemesi istenmişti.[494] Ancak bundan Halep bölgesi tacirleri (özellikle Kafkaslar'dan esir getiren tacirler) de olumsuz yönde etkilenmişti. Nitekim I. Selim'in sefere çıkmasından dört ay önce (evâhir-i Safer 922/1516 Nisan başı) yolladığı bir mektubunda Memlük sultanı, *"oğlum"* diye hitap ettiği I. Selim'e uygulanan ticaret yasağını şikâyet ediyor, ayrıca karadan ve denizden Mısır üzerine yürüyeceğine dair duyumlar aldığını ifadeyle iki Sünni Müslüman Devletin arasındaki dostluğu sürdürmesi gerektiğini bildiriyordu:[495]

> Bundan evvel Alaüddevle'i feth edip devletle gerü İstanbul'a müteveccih olduğunuzdan berü, bu diyarlara tüccardan ve âyendeden ve revendeden bir ahad gelmez kıldı ve bizim bundan varan tâcirlerimizi dahi oğlum hazretleri emr edip mallarını emanete kodurup... denizden ve karadan asker cem' edip bizim üzerimize gelmeğe niyet eylemişsiz diye istimâ' olundu, öyle olsa hâtır-ı şerîfimiz be-gayet ta'accüb eyledi, zirâ ki ikimiz dahi elhamdülillah ehl-i İslâm pâdişahlarıyız, hükmümüz altında olanlar mü'minler ve muvahhidlerdir, Sûfî gibi hâricî değillerdir ki ulema fetvâ vereler katillerine ve eğer bizim cânibimizden bu zikr olan ef'aller etmekliğe nesne sebep olmuş var ise i'lâm edesiz biz anı def' ederiz, mâbeynimizde olan Müslümanlara zarar yetişmeye ve illâ hiç sebeb yokdur, mahzâ hemân memleketinize tama'ım vardır derseniz, emir Allahu te'âlâ hazretinindir imdi oğlum hazretlerinden iltimâs olunur ki bu mektubumuzun cevâbını mektub ileden ademle ta'cil denizden ve yahud karadan emr idesiz gele bize vusûl bula..."

Bu mektubun padişaha ne zaman ulaştığı hakkında bilgi yoktur. Muhtemelen sefer kararı alındığı sıralarda Gavrî'nin mektubu gelmiş, cevabıysa geciktirilmiş olmalı.

---

494 Edremit Mahkeme Sicilleri'nde bulunan bu belge K. Su tarafından yayımlanmıştır. Bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim* s. 84.

495 H. Edhem, "Mısır Fethi Mukaddematına Ait Mühim Bir Vesika", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (96), s. 30-36. Söz konusu Türkçe mektup Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunmaktadır: TSMA, nr. E. 12282. Sultan Gavrî, 1516 Mart başında kendisine gelen haberler üzerine bu mektubu hazırlatmış olmalı: İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen) , s. 24.

Nitekim Gavrî'nin Kahire'den hareketini padişah henüz İstanbul'dayken haber alınca, sefere çıkmadan bir gün önce Rumeli kazaskeri Zeyrekzade Rükneddin Efendi ile Karaca Paşa'yı elçilikle yollamış ve onlara verdiği mektupta, Gavrî'nin belirttiği hususlara cevap vererek onu yatıştırmayı hedeflemişti. Nitekim Gavrî'ye yolladığı cevabi mektupta, bütün hazırlıklarının Şah İsmail üzerine olduğunu açık şekilde belirtiyor, asla Memlük topraklarına yönelik bir düşüncesinin bulunmadığına dair teminat veriyor ve Gavrî'nin mektubundaki endişelerini gidermeye çalışıyordu. Burada ayrıca neden tekrar sefere çıkmak zorunda kaldığını da izah ediyordu. Ona göre Safeviler yenilgiden hâlâ ders almayarak, düşmanlıklarını sürdürmekteydi. Onların bütünüyle ortadan kaldırılması için doğu sınırlarının tamamıyla kapatılması gerekmekteydi. Yapılan teftişlerde yasağa rağmen, o taraftan gelirken yakalananlar, kendilerini hep Halep'ten veya İskenderiye yolundan gelmiş olarak göstermekteydi. Ama buna rağmen ellerinde "şark malı" bulunmayanlara hiç müdahale edilmemekteydi. Kendisinin Mısır tarafıyla hiçbir problemi yoktu. Ana amacı "mülhidlerin küfrünü ortadan kaldırmak"tı. Bu bakımdan "babam" diye hitap ettiği Gavrî'ye karşı "muhabbetten gayri hiçbir niyet" taşımadığını, olma ihtimalinin dahi bulunmadığını belirtmekteydi. Bununla beraber eğer din düşmanlarına karşı giriştiği bu harekâtına rıza göstermez, muhalefet eder ise o vakit Allah'ın takdirine sığınacağını da hatırlatmaktaydı.[496] Öte yandan donanma hazırlıklarınıysa denizden gelebilecek tehlikelere karşı bir tedbir olarak açıklıyor, seferle ilgisinin bulunmadığını izah ediyor, bunun arada soğukluğa sebep olmamasını diliyordu.

Gerçekten de daha önce sözü edildiği gibi Osmanlı tersanelerinde hummalı bir faaliyet başlatılmıştı. Hatta 920 sonu ila 921 senesi başlarında (1515 yılı kışı) çeşitli tersanelere siparişler verilmişti. Sinop'tan 10 top gemisi, 5 kadırga; Ayandon'dan 10 kadırga; Hoşalay'dan 10 kadırga; Amasra'dan 10/Bartın'dan 10 kadırga; Suzebolu'dan 20 mavna, 15 kadırga, İzmit'ten de mavnalar inşası başlatılmıştı.[497]

---

496 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 424-425. Mektubun tarihi evâil-i Muharrem 922'dir (Şubat 1516). Ancak bu tarihin yanlış olduğu açıktır. Eğer bu, elçilere verilen mektup ise – ki adları metin içinde geçtiğine göre öyledir, bu durumda tarihte bir yanlış kopyalama söz konusu olabilir. Mektubun elçilerin hareketinden kısa bir süre önce kaleme alınmış olması daha doğru bir ihtimaldir.

497 BA, Bâb-ı Defteri, müteferrik, nr. 36806, s. 575-581, 584.

Aslında I. Selim, daha önce de Memlük sultanına hem Alaüddevle meselesini hem de tüccarların durumunu bildiren bir mektup yollamıştı. İbn Iyas'ın kaydına göre 1516 Mayıs ayı ortalarında Halep naibi vasıtasıyla Kahire'ye ulaştırılan bir mektupta, Selim yine onu babası olarak görüyor, Alaüddevle'nin memleketine (Dulkadır ülkesi) kendisinden aldığı izinle girdiğini, yerine getirdiği Şahsuvaroğlu'nu onaylamaz ise değiştirebileceğini, bu konuda yetkinin onda olduğunu, Alaüddevle'den aldığı yerleri onlara iade edeceğini ve Mısır'a köle getiren tüccarları yasaklamadığını belirtiyordu.[498]

I. Selim'in bu iyi niyet mektubunun Gavrî'yi tatmin etmemesi ve tereddütlerini yinelemesi, muhtemelen bu mektupla birlikte sefer hazırlıklarının başlamasıyla ilgili alınan duyumlar sonucu olmuştur.

Öte yandan Celalzade Mustafa Çelebi, eserinde Osmanlı elçileri Zeyrekzade ile Karaca Paşa'ya verilen biri Arapça diğeri Türkçe iki mektubun metinlerini vermiştir. Bu mektuplarda yine iyi niyet gösterisi sergileniyor, seferin Doğu'daki halkı "mülhidler"in, yani Safevilerin tasallutundan kurtarmak amacıyla açıldığı, kendilerine bu yolda engel olunmaması gerektiği, hem sultandan hem de Haremeyn halkından dua istendiği gibi hususlara temas ediliyordu.[499]

Bütün bu yazışmalar, İstanbul'dan gelen haberler, Memlük sınır boylarındaki Dulkadırlı meselesi ve Safeviler ile Osmanlı birlikleri arasındaki sıcak çatışma ortamı, Sinan Paşa'nın se-

---

498 İbn Iyas, *Bedâi'*, V,(Şeşen), s. 48; krş. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 268. Mahalli kayıtları da toplayan ve o dönemdeki olaylara şahit olduğu anlaşılan *Nevâdirü't-tevârih* (bir nüshası: Ali Emiri Kütüphanesi, Tarih, nr. 596. Eser İbn Tulun'un Kayıtbayoğlu Melik Nasır'a kadar gelen Mısır hakimleri tarihini muhtevi *en-Nüzhetü's-seniyye* adlı eserinin Türkçe tercümesi olup onun bıraktığı yerden Davud Paşa'nın valiliğine kadar gelir) yazarı Abdüssamed Diyarbekrî'nin mektup ile ilgili anlatımında Selim'in Gavrî'ye "babam" değil "üstadım" şeklinde hitab ettiği dikkati çeker, aradaki dostluğun devamından söz edilir [B. Lellouch, *Les Ottomans en Égypte. Historiens et conquérants au XVIe siécle*, Peeters 2006, s. 327-328: Abdüssamed Diyarbekrî'nin eserini ve diğer bu hususiaki XVI. asır yerli kaynakları üzerinde çalışan B. Lellouch, Diyarbekrî'nin Gavrî'nin saltanat makamına çıktıktan sonraki faaliyetlerini konu alan bölümünü Latin harflerine aktarıp Fransızcaya tercüme etmiş, kitabının sonuna eklemiştir. Bundan sonra: Diyarbekrî, *Nevadir* (Lellouch)].

499 Celalzade, *Selimname*, s. 179-183; Ayrıca Selim ile Gavrî arasındaki mektuplaşmalar için bkz. C. Kerslake, "The Correspondance Between Selim I and Kansuh al-Gawri", *POF*, XXX (Saraybosna 1980), s. 219-234.

fer için harekete geçmiş olması, Memlük sarayında büyük bir endişeyi mucip olmaktaydı. Gavrî, derhâl önde gelen emirlerini ve danışmanlarını toplayarak durumu görüştü. O sıralarda Gavrî'nin yakınında bulunan ve Selim'in Mısır Seferi'ni Memlüklerin gözüyle kaleme alan, eserini Osmanlı idaresi altındaki Memlük ileri gelenlerinin hissiyatına ve Arap sîre edebiyatına uygun şekilde epik tarza dönüştürmüş olan İbn Zünbül, Memlük sultanı ile Şah İsmail arasındaki yazışmalar konusunda da bilgi verir.[500] Gavrî'nin Selim hakkındaki düşüncelerini de onun ağzından nakleder. Şah İsmail'in ittifak teklifini havi mektubunun görüşüldüğü mecliste; Gavrî, büyük emirlerden Emir Allân'a kendisinden topraklarına yönelik bir tehlike sadır olacağını düşünmediği Selim'in Safevileri perişan etmesi karşısında şaşırdığını söylemiş, bu hareketiyle onun "*Acem ve Arap mülküne*" göz koyduğunun anlaşıldığını, Alaüddevle'ye yaptıklarının ve tüccarların faaliyetlerini yasaklamasının açık şekilde bunu gösterdiğini, Şah İsmail ile irtibata geçip Osmanlı ordusuna topraklarından geçiş izni vermeyeceğini ve onları engelleyeceğini ifade etmişti.[501]

Ancak bu konuda belirtilen ifadelerin sıhhati şüphelidir. Nitekim aynı kaynakta bu bilgilerin hemen altında yer alan kayıtta, Memlük sultanın ciddi tereddütlerinin olduğu dikkati çeker. Buradaki bilgiye göre, Sultan, Kahire'ye gelen üç Safevi elçisinden ikisini hiç dinlememiş, nihayet üçüncüsü almış olduğu çok

---

500 Eklenen hikâyelerle süslenmiş olup Arap kahramanlık edebiyatının unsurlarının kullanıldığı, gerçeğin folklorik unsurlardan ayrılamadığı, muhtemelen Mısır'ın Osmanlı idaresi altında bulunduğu yıllarda kaleme alınmış bu epik eser (*Vâkı'atü's-Sultan el-Gavrî ma'a Selim el-Osmani*, nşr. Abdülmünim Âmir, Kahire 1962), XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerini etkilediği ve onlar vasıtasıyla Osmanlı tarih literatüründe yaygınlaştığı gibi, modern çalışmaları da derinden etkilemiştir. 1553 dolayında vefat ettiği düşünülen yazarın kahramanlık motifleriyle süslü, renkli üslupla kaydettiği hadiselere dayalı olarak burada alıntılara yer verilmiş olmakla birlikte, ihtiyat kaydı gözden uzak tutulmamıştır (Eser hakkındaki bir değerlendirme için bkz. A. Moustafa-Hamouzova, "The Ottoman Conquest of Egyp 1517 through Egyptian Eyes. Ibn Zunbul's Wâqı'ât as-Sultan Selim Khan ma'a's-Sultan Tumanbay", *Archiv Orientalni*, LXIX/2 (Prag 2001), s. 187-206).

501 *Vâkı'at*, s. 13-14 (Gerekli kısımların tercümesini yapan Dr. Cengiz Tomar'a teşekkür ederim); krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 27a. Ayrıca eserin Türkiye'deki yazma nüshalarından hareketle yapılan tercüme ve edisyonu için: Eman Hayajneh, *İbn Zünbül'ün Vâkıatu's-Sultan Selim ve es-Sultan Kansu el-Gavrî Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirmesi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi. Kayseri 2005. Buradaki bilgiler diğer yayımlananlara göre biraz daha farklı ve geniştir.

önemli haberleri ona nakletmiş, tam bu sırada Sinan Paşa'nın hareket haberini öğrenince, derhâl kuzey sınırlarına yürüyüp durumu orada gözetleme kararı almıştı.[502]

Bundan az önce de nedimi el-Acemî Şankıcı'yı gizlice Şah İsmail'e elçi olarak yollamıştı.[503] Bu elçinin ne gibi bir haber iletiği konusu açık değildir. Ancak emirleriyle yaptığı son bir toplantıda aldığı karara dikkat edilecek olursa, görünüşe göre, her iki hükümdar arasında bir nevi arabuluculuk yapma isteği ağır basar. Burada söz konusu kararını şöyle açıklamıştır:[504]

> İmdi şimdiden geri bize gerek budur ki bundan kalkıp Şam tahtına varıp memâlikimizin muhâfazasın edüp Osmanoğlunun harekâtından âgâh olavuz, kendisine haber gönderip Şark şahıyla kendisini barıştırmak için geldiğimizi bildirelim ..."

İbn Zünbül bu kararın Şah İsmail'e bir elçiyle yazılı olarak bildirildiğini ve ayrıca bazı *"ağız haberi"*nin dahi elçi vasıtasıyla yollandığını yazar.

Osmanlı kaynakları Gavrî'nin Kahire'den ayrılma sebebini Şah İsmail ile ittifak yapmak ve Osmanlı ordusunun geçişini engellemek tezi üzerine kurmuştur. Gavrî, Abbasi halifesi Mütevekkil, dört mezhep kadıları, önde gelen emirler, Şehzade Ahmed'in oğlu yanında olduğu halde 20.000 kişilik bir kuvvetle[505] 18 Mayıs'ta Kahire'den hareket ettikten sonra Katya çölünü geçip Gazze'ye oradan da 18 Cemaziyelevvel'de (19 Haziran) Şam'a gelmişti. Muhtemelen Selim'in 4 Cemaziyelevvel'de (5 Haziran) İstanbul'dan hareket ettiğini duyunca, derhâl Osmanlı sınırlarına yakın olan Halep'e ulaşmıştı (10 Cemaziyelahır/11 Tem-

---

502 *Vâkı'at*, s. 14-15; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 30a.
Bu elçi 14 Mayıs 1516'da Kahire'ye dönüp Gavrî'ye haber getirmişti. İbn Iyas, onun daha önce "gizli bir mesele için" Şah İsmail'e yollanmış olduğunu bildirir: *Bedâi'*, V,(Şeşen), s.40. Bir Osmanlı casusunun tarihsiz raporunda bir Memlük elçisinin Tebriz'de bulunduğu belirtilmektedir (TSMA, nr. E. 5943). Bu elçinin sözü edilen diplomatik teşebbüsle bağlantılı olduğu tahmin edilebilir.

504 İbn Zünbül'den naklen Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 30a; orijinal Arapça ifadeler için bkz. *Vâkı'at*, s. 15.

505 Sucudî, *Selimname*, haz. İ. H. Çuhadar, Erciyes Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü (Basılmamış Y. Lisans Tezi), Kayseri 1988, s. 64; Keşfî, *Selimname*, s.77. Bu sayı başka bazı kaynaklarda 50.000 olarak gösterilirse de doğru olmamalı. Muhtemelen bu sonuncu rakam, Gavrî'ye Şam ve Halep'e inerken katılan diğer bütün kuvvetleri göstermektedir. Modern çalışmalarda da 50.000 rakamı genellikle esas alınmıştır.

muz).[506] O Halep'e geldiğinde, I. Selim henüz Konya Ovası'ndan Kayseri'ye doğru ilerliyordu.

Bu arada sınır boylarındaki sancakbeylerine emirler yollanarak Mısır sultanın durumu ve nerede olduğu hakkında bilgi alınmaya çalışılıyordu. Nitekim Bıyıklı Mehmed Paşa'ya yollanan Turahan Bey'in getirdiği 28 Cemaziyelevvel (29 Haziran) tarihli emirde:

> Mısır sultanı Halep'e geldi deyü istimâ' olundu. Vâki' midir, vâki' olduğu takdirce oturduğun yerleri onat vechile hıfz edesin..."

denerek durum hakkında bilgi istenmişti. Mehmed Paşa, buna karşılık 2 Cemaziyelahır (3 Temmuz) tarihli cevabında, on üç gün önce Halep'ten gelmiş olan Emir Ali adlı birine istinaden sultanın Halep'te olmadığını bildirmiş ve sultanın henüz Mısır'da olma ihtimalinin büyük olduğunu yazmıştır. Emir Ali ona ayrıca Halep'deyken bu şehre 200-250 kadar Mısır askeri geldiğini söylemiş, bu askerlere niçin geldiklerini sorunca da şöyle cevap aldığını ifade etmiştir:

> "... Sultan bizi bu maslahata gönderdi ki varun ol diyârlarda durun, eğer Karahan, Diyarbekir'e gelen askeri basarsa siz dahi varın Dulkadıroğlu Ali Bey'i kovup ol memleketi zabt edin. Eğer Diyarbekir'de olan asker, Karahan'ı basar, iyi olmaya ki bir hareket edersiniz, ol yerlerde durup onlara göz kulak tutun diye emr olmuştur..."

Şüphesiz burada Mısır sultanının barışçı ve sınır boylarındaki olup biteni anlamak amaçlı bir hareketinin olacağı yolunda bir ima söz konusudur.[507]

Tam bu sıralarda Osmanlı elçileri Zeyrekzade ile Karaca Paşa, sultanın bulunduğu Halep'e ulaşmıştı. Urfa sancakbeyi Baltazade Pîrî Bey'in de Mehmed Bey gibi aldığı benzeri bir emir üzerine yazdığı cevabi arzında daha farklı bilgilere yer verilir ve elçilerden de bahsedilir.

Aslında Pîrî Bey, Bire (Birecik) beyinin gönderdiği elçisinden (Şeyh Ahmed) aldığı haberleri padişaha bildirmiştir. Buna göre Mısır sultanının Şam'a geldiği doğrulanmakta, ayrıca

---

506 Diyarbekrî farklı tarihler verir: 4 Cemaziyelevvel'de (5 Haziran) Gazze, 2 Cemaziyelahır'da (3 Temmuz) Hums'da, 27 Cemaziyelahır'da (28 Temmuz) Hama'da: Diyarbekrî, *Nevâdir* (Lellouch), s. 326.

507 TSMA, nr. E. 8109.

Halep'e geleceği haberleri de ortalıkta dolaşmaktadır. Hatta Osmanlı elçileri Halep'e geldiklerinde daha ileri yollanmayıp burada bekletilmiş ve kendilerine sultanın Halep'e gelmek üzere olduğu söylenmiştir. Ayrıca yine Mısır sultanı Safevilerle anlaşmak için Urfa kalesini pazarlık mevzuu yapmış ve ikisi arasındaki ittifak gerçekleşince, sultanın Urfa'yı alıp Şah İsmail'e bırakması kararlaştırılmıştır.[508] Bütün bu gibi çoğu rivayet kabilinden olan haberler I. Selim'in zihninde Gavrî'nin Şah İsmail ile ilişki içinde bulunduğu fikrini daha da körüklemekteydi.

Buna karşılık Gavrî'nin Halep'e kadar gelişi konusu Memlük kaynaklarında başka sebeplere de dayandırılır. Nitekim İbn Zünbül'ün kaydına göre, sultan aslında kendi tahtına göz koyduğunu düşündüğü Şam emiri Sibay'dan şüpheleniyordu. Halep'e inerken bu hareketinin teftiş amaçlı olduğunu yaymıştı. Bu hususta İbn Zünbül şu garip rivayeti aktarır:

Gavrî bir gün ona kendisinden sonra tahta kimin geçeceğini sorar. O da birkaç kere tefekkür ve fala başvurup yerine geçecek şahsın baş harfinin "sin" (yani S harfi) ile başladığını bildirir. Gavrî, bunun Selim olacağını hiç aklına getirmez ve bütün şüphesini Emir Sibay üzerine yönlendirir. Hatta Gazze'ye geldiğinde, Sibay'ın kendisine yolladığı mektup şüphelerini iyice artırmıştır. Sibay ona Kahire'den ayrılmasına gerek olmadığını yazarak, keşif göreviyle sınır muhafazasını kendisine vermesini istiyor, bu arada rakibi olduğu anlaşılan Halep naibi Hayırbey'in Selim ile gizlice mektuplaştığını ihbar ediyordu. Ancak Gavrî, bunlara kulak asmadı, çünkü İbn Zünbül'ün kehanetinden çok etkilenmiş durumdaydı. Bu sebeple Hayırbey'den de şüphe etmemekteydi.[509]

Bu hikâyeyi kaydeden İbn Zünbül, bütün bunları Memlükler arasındaki tefrikanın mahiyetini belirtmek, özellikle Hayırbey'in ihaneti bahsini zımnen öne çıkarmak ve sultanın gafletini ortaya koymak gayretiyle kaleme almış gözükmektedir. Daha sonraki gelişmeleri aktarırken Hayırbey ile Canberdi Gazali hakkında çeşitli ithamlarda bulunacaktır. Onun Halep'e gelen Osmanlı elçileriyle Gavrî arasındaki konuşmaları belirtmesi de ilginçtir:

Ona göre I. Selim'in mektubunu sunan elçilere Gavrî gayet iyi davrandı ve öncelikle padişahın hatırını sordu.

---

508 TSMA, nr. E. 8552.

509 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 15-16; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr.30b.

Bunun üzerine Zeyrekzade: "Sultan Selim muhlisiniz ve hayırhâh oğlunuzdur," diye karşılık verdi.

Gavrî de "Ne şüphe oğlumuzdan eazz olmayaydı, vilayetimizin bir tarafını ona teslim etmezdik," şeklinde kinayeli bir cevaptan sonra, Şah İsmail ile aralarını bulmak, ihtilafı kaldırmak için tahtından ayrılıp bunca zahmete katlandığını söyledi. Ancak Selim'in mektubunu okuyunca onun kendi mülküne kasdettiğini düşündü.[510]

İbn Iyas da Gavrî ile elçiler arasındaki konuşmalar hakkında bilgi verir. Huzuruna çıkan elçilerle görüşmesinde Selim'in hareketlerinden, kendisi hakkındaki sözlerinden ve Alaüddevle'nin topraklarını almasından dolayı şikâyetçi oldu ve onu eleştirdi.

Bunun üzerine elçiler: "Efendimiz bize salahiyet verdi Sultan ne isterse yapın, bana danışmayın dedi," diye karşılık verdiler. Şah İsmail meselesini açarak onun katlinin caiz olduğuna dair fetvaları gösterdiler. Selim de mektubunda: "Sultan babam, sana duacıyım, benimle Sûfî arasına girme, onun kökünü yeryüzünden kazıyacağım, sulh için aramıza girme," demekteydi. Maksadının Sûfî ile savaşmak olduğunu söylüyordu, ama Sultan Gavrî bunun bir bahane olduğunu biliyordu.[511]

Sıcak bir çatışmayla sonuçlanacak olan bu karşılıklı siyasi ilişkilerde, özellikle Memlük sultanının kalabalık bir orduyla Halep'e inmesi önemli bir kırılma noktası olmuştur.[512] Bu durum I. Selim'i bütün planlarını değiştirmek zorunda bıraktırmıştır.[513] Aslında Gavrî'nin sınır kesimine hareketi ciddi bir taktik hatası şeklinde görülebilirse de, o, belki de mukadder olan Osmanlı tehdidinin önünü bir an evvel almak ve böylece I. Selim üzerinde caydırıcı bir etki bırakmak fikriyle hareket etmiş olabilir.

Safevilerle müşterek bir harekât planladığı konusunda açık bir delil olmamakla birlikte, Osmanlı tarafının casuslar vasıtasıyla aldığı haberler, dönemin kroniklerinde böyle bir kuvvetli ittifakın varlığı şekline dönüştürülmüştür.

Venedik kaynaklarına göre Şah İsmail 60.000 kişilik askeriyle Memlüklere katılmak üzere harekete geçmiş, ancak Diyarbekir

510 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 21-22; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 31a-b.

511 *Bedâi'*, V,(Şeşen), s. 60-61.

512 Dönemin çağdaş müellifi Abdüssamed Diyarbekrî'nin de ısrarla bu duruma vurgu yapması dikkat çeker: *Nevâdir* (Lellouch), s. 314.

513 Diyarbekrî de o dönemin bir müellifi olarak buna işaret eder. Selim'in bütün amacı Safevileri ortadan kaldırmaktadır. Fakat Gavrî'nin Halep'e inmesi her şeyi değiştirmiştir. Burada açık şekilde seferin daha başlangıçta Mısır üzerine planlanmadığı vurgusu ağır basar: *Nevâdir* (Lellouch), s. 314, 316.

ile Halep sınırları arasında el-Bire Geçidi Osmanlı askerlerince tutulduğundan ilerleyememişti.[514] Fakat Şah İsmail'in mücadeleyi ve gelişmeleri uzaktan izlemesi, Mısır Seferi boyunca da herhangi bir harekete kalkışmamış olması, Osmanlı tarafınca çok abartılan Memlük-Safevi ittifakının aslında hiç de sağlam temellere dayanmadığını göstermektedir. Gavrî, bir Sünni devlete karşı *"Rafizi"* olarak adlandırılan Şah İsmail ile ciddi bir işbirliği yapmanın getireceği büyük tepkinin farkında olmalıdır. Böylesine nazik bir konumdayken Selim ile savaşı en son çare olarak gördüğü de açıktır.

İstanbul'dan Hareket

Öte yandan I. Selim, önden yolladığı Sinan Paşa'nın hareketinden beş hafta kadar sonra, Gavrî'nin Kahire'den ayrıldığı haberini de almış olarak 5 Haziran 1516'da geride kalan mütebaki kapı halkı ve yeniçeriler ile Beşiktaş İskelesi'nden Üsküdar'a geçmiş, bu arada Edirne'nin muhafazasını oğlu Süleyman'a, İstanbul'un muhafazasını kendilerine kızıp görevden aldığı, ancak daha sonra Sinan Paşa'nın aracılığıyla affettiği iki paşadan Pîrî Mehmed Paşa'ya, Bursa muhafızlığınıysa Hersekzade Ahmed Paşa'ya tevdi etmişti.[515]

Padişah, 26 Haziran'da Akşehir'deyken Diyarbekir bölgesindeki faaliyetleriyle seferin asıl (görünür) açılma sebebini teşkil eden ve Mardin civarındaki Koçhisar mevkiinde Osmanlı kuvvetleri karşısında yenilip öldürülen Safevi hanı Karahan'ın kesik başı ordugâha ulaştırıldı.[516]

Bu savaşta Osmanlı askerinin kaybının 500 kişiyi bulduğu, Safevilerin ise bunun üç katı adam kaybettikleri de bildirildi.

Padişah, 1 Temmuzda Konya Ovası'ndayken Memlük sultanına, Karahan'ın başı ile zaferini bildiren bir mektup yolladı. Oradan 15 Temmuz'da Kayseri'ye, 23 Temmuz'da Elbistan'a geldi ve burada Sinan Paşa'nın kuvvetleriyle buluştu.[517]

Bu sırada 21 Temmuz 1516 tarihli bir belge, padişaha ulaştırılmıştı. Burada Başıbüyük Mehmed adlı birinin takriri üzere

---

514 *I Diarii*, XXII, s.66, 204, 276, 413, 659.

515 Sucudî, *Selimname*, s. 64-65; Keşfî, *Selimname*, vr. 73a; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586, vr. 140a; *I Diarii*, XXII, 276.

516 Mısır Seferi Menzilnamesi, Feridun Bey, *Münşeat*, I, s. 450; Ayrıca Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 477.

517 Silahşor, "Fetihname", s. 302-303.

Safevilerin ordu gücü istihbar ediliyordu. Buna göre Şah'ın koruculari 3.000 iken Çaldıran'dan sonra 1.700'e inmişti, şu anda 1.000 kişi dolayındaydı. Şah'ın vekili Tebriz emiri Çayan Han'ın 1.500, Sa'd Çukuru emiri Dev Ali Han'ın 1.000, Kum emiri Durmuş Han'ın 1.000, Şiraz emiri Çelebi Sultan'ın 1.000, Kûhıgili emiri Şahruh Avşar'ın 1.000, Heri emiri Zeynel Han'ın 1.000, Esterabad emiri Şah Ali Ustacalu'nun 500, Heri emiri mühürdarı Emir Bey'in ise 1.000 askeri vardı. Bunların toplam sayısı 9.000'di. Diğer emirlerin derme çatma olduğu belirtilen insan gücüyse yaklaşık 2.000 kişiyi buluyordu. Bu emirler Kürt Bey, Veli Halife, Yakub Bey, Kazak Bey, Murdar Tekeli Sultan, Dulkadırlı Bahadır Sultan, Mehmed Bey, Çekerli Mehmed Bey ve Ahmed Bey, Baykara, Köhne Bey, Narın Bey, Yığın Bey, Pehlivan Hüseyin Rumî, Pîrî Sultan, Büke Din Tekelü, Ahmed Bey Avşar, Uğur Emirze Karacadağlı, Emirze Mehmed Bey Taliş, Sultan Mehmed Mirza idi. Yine aynı nitelikte olup Karahan ile yapılan savaşta dağılanlar 3.000 kişiydi. Şah İsmail'in böylece toplam asker sayısı 18.000'i biraz geçmekteydi. Bunun çoğu da işe yaramaz insan yığını şeklindeydi, gerçek savaşçı gücü ancak 10.000'di.[518] Bu haber ve asker sayısı padişah için muhtemelen son derece rahatlatıcı olmuştu.

Padişah, Sinan Paşa'yla buluşmadan önce Hersek sancakbeyi Evranosoğlu ile Tırhala beyi Sinan'a Fırat üzerinde bir köprü inşası için emir yollamıştı. Bunun için Malatya'nın Memlük emirinden izin talep edildi, fakat red cevabı alındı ve Osmanlı kuvvetlerinin geçişine mani olundu.[519]

Bu hareketi Sinan Paşa padişaha bildirince, gelen haberlerin tesiriyle Memlüklerle aradaki iyi niyet gösterileri giderek zayıflamaya başladı. Zira padişah henüz Elbistan'a ulaşmadan önce 4 Temmuz'da ordugâha gelen bir casus, Memlük sultanının Halep'e hareketini, yanında barışı sağlamak için Mekke ve Medine'nin önde gelenlerinin bulunduğunu, ayrıca Osmanlı askerinin Memlük topraklarından geçirmemek üzere Malatya beyine emirler yollandığını, Halep emirinin sultanı karşılamak üzere hazırlandığını bildirmişti:[520]

---

518 TSMA, nr. E. 11996; Belge J.B. Grammont tarafından yayımlandı: *Les Ottomans*, s. 178-181

519 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 477; Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, haz. M. Argunşah, Kayseri 1997, s. 245.

520 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 478. Gavrî'nin Halep ve Şam'a gelişiyle ilgili iki casus raporu: TSMA, nr. 8109 ve nr. 8552.

Arab'dan casus geldi. Sultanun kudûmün ve Mekke ve Medine sâdâtının ve ulemasının sulh için bile geldiğin ve Arap yol vermediğin ve kimseyi geçirmeyesiz diye Malatya beyine menşur göndermiş ve Halep melikü'l-ümerâsı Hayırbey sultanı istikbâle gidip ve Çavuş İskender'i melikü'l-ümera gelince salıvermeyip alıkodukları haberin getirdi."

Bu kayıt I. Selim'in Gavrî'nin hareketlerini dikkatle izlediğinin tipik bir göstergesidir. Ayrıca Gavrî'nin yol vermeyişinin padişah tarafından aleni düşmanlık tezahürü olarak algılandığı açıktır.

Muhtemelen Gavrî, bu yasağı, iki taraf arasındaki barışın temin edilmesi için bir ön tedbir gibi düşünmüştü. Ancak bu niyetinin I. Selim tarafından husumete yorulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 25 Temmuz'da Söğütlü Burnu adlı yerdeyken Karahan'ın başını Gavrî'ye götüren Silahdar Hasan Bey, ordugâha gelmiş ve Gavrî'nin 50.000 kişiyle ve harp maksadıyla Halep'e ulaştığını haber vermiş; bu durum Selim'in şüphelerini daha da artırmıştı. Üstelik göndermiş olduğu iki elçinin akıbeti hakkında da bir bilgisi bulunmuyordu.

İbn Zünbül, bu noktada bazı ilginç ayrıntılar verir. Ona göre Malatya emirinin gönderdiği bir adam, Gavrî'ye Sinan Paşa'nın Elbistan'da bulunduğunu ve Fırat'ı geçmek için bir köprü yapmaya teşebbüs ettiğini bildirince, sultan hemen güvendiği bir kadıyı Sinan Paşa'ya yollamış. Kadı, Sinan Paşa'ya Memlük sultanının I. Selim ile Şah İsmail'in arasını bulmak için Halep'e geldiğini, İstanbul'a dönüp padişahla görüşmesini ve bu ana kadar giriştiği seferi erteletmesini rica etmiş. Gavrî'nin elçisi, padişahın o sırada Elbistan'a ulaştığını bilmiyormuş. Sinan Paşa'dan izin isteyip elçilik maksadıyla padişahın yanına İstanbul'a gitmek istemiş. Vezir de onun bu sözlerine gülüp, "çün maksadın pây-ı taht-ı İstanbul'dur, gel seni padişaha götüreyim," deyince elçi şaşırmış. Kadı padişahın orada olduğunu görünce eli ayağı birbirine dolanmış. Gavrî'nin mektubunu ona sunmuş.

Mektubu okuyan padişah elçiye, iki hasmı barıştırmaya niyet eden kişinin bu kadar kalabalık asker ve silahla gelmeyeceğini, aksine tahtında oturup bir kulunu yollayarak gerekli mesajı iletebileceğini, ancak sultanın sulh maksadıyla kendisinin Şah İsmail üzerine yürümesini engellemek için hareket ettiğini söylemiş. Ayrıca bu durum karşısında Şah İsmail'in üzerine yürümekten vazgeçip Gavrî'yi hedeflediğini de bildirmiş.

Kadı, sultan ile şah arasındaki ilişkiyi belirleyen bir delil göstermesini isteyince, Selim çok kızmış. Onu kazaskerlere havale etmiş. Bunun üzerine şahın elçilerinin sultana gittiği konusunda bunların konakladığı köy halkından şahitler getirtilmiş. Gavrî'nin bir sapmış din liderine (Şah İsmail) yardımcı olduğu sabit olmuş ve kadıya "vaktine hazır olsun," haberini sultana iletmesi istenmiş. Ancak sonradan padişah bundan vazgeçmiş ve sultandan yeni bir haberci beklediği, her şeye rağmen aradaki barışın devamını arzuladığını kadıya bildirmiş.[521]

Bu anekdotun ne derece doğru olduğu konusunda bir şey söylemek güçtür. Ancak Selim'in en azından Malatya Ovası'ndan geçip Tohma çayı civarına konakladığı 30 Temmuz'a kadar seferin hedefini aleni olarak açıklamadığı bilinmektedir. Nitekim burada yapılan ve Anadolu, Rumeli beylerinin de davet edildiği genel bir meşverette, Gavrî üzerine yürünmesi kararı tartışılmış ve hedef Halep olarak belirlenmiştir.[522]

Karar alınınca, Celalzade'ye göre derhâl dinî bakımdan bir sakınca bulunup bulunmadığı konusunda İstanbul'a adam gönderildi. Müfti ve ulemadan fetva istendi. Zira iki Sünni Müslüman hükümdarın çarpışması şer'an bazı gerekçelerin oluşmasını gerektiriyordu. Gelen cevapta "sûret-i mesfûrede onlar üzerine varmak şer'i olup, katı'ü't-tariklerdir, anlar ile kıtal ve muhârebe cihâd u gazâdır. Katili gazi ve murâbıt, maktûlü şehid ü mücâhid olur," denilerek gereken cevaz verilmişti.[523]

Fetvanın bu sırada alınmış olması, I. Selim'in başlangıçtaki niyetleri bakımından da belirleyicidir. Diğer *Selimname* yazarları da bu fetvadan söz ederler.[524] Keşfî fetvayı seferin başında harekete geçilirken alınmış gibi belirtir. Sefere çıkmaya karar verdiğinde ulemadan "hedm-i şeri'at-ı Nebevî" kılmak kastına çalışanlara yardımcı bulunanların cezalandırılması gerektiği şeklinde fetva alındığını yazar.[525] Ancak bunu seferin açılma gerekçeleri arasına yerleştirdiği için bir takdim-tehir yapmış olmalıdır. Matrakçı Nasuh da Kayseri civarındayken fetvaların alındığı yolunda bir bilgiye yer verir:[526]

521 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 22-23; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 32a.

522 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 478.

523 *Selimname*, s. 185.

524 Ada'î-yi Şirazî, *Selimname*, s. 131.

525 Keşfî, *Selimname*, s.79.

526 *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Selim*, vr.143b.

"Kızılbaş tâifesine muâvenet ve muzâharet eyleyenler, onlardan eşedd olduğuna ashâb-ı ilm fetvâ verdiler."

İdris-i Bitlisî her ne kadar seferin asıl hedefinin İran topraklarına girip "dinsiz Kızılbaşın zındıkların kökünü kazımak" idiyse de Mısır ve Şam Çerkeslerinin mücahid ordusunu engellemek için yolunu kesmeye meyletmesi üzerine, nifak yolundaki bir taifeyi bertaraf etme amacıyla Gavrî'nin üzerine yürüme kararından söz eder.[527]

Angiolello da Selim'in Gavrî ile Şah İsmail arasındaki işbirliğini duyunca bütün fakihleri toplayıp:

"Allah'ın ne dilediğini sordu. Cevap olarak Sultanın birinci görevinin yoldaki zararlı dikenleri kaldırması olduğunu, daha sonra Allah'ın gösterdiği yola ayak basacağını söylediler. Türk bu cevabı duyduktan sonra Halep'e yöneldi."[528]

Osmanlı ordugâhında bu gelişmeler olurken, Gavrî de Halep'te Osmanlı elçilerini serbest bırakmadan önce son bir kere daha yeni bir elçilik heyeti göndermeye karar vermişti. Emir Moğulbay başkanlığındaki 10 kadar silahlı cündi (atlı) Halep'ten hareket etti. Bunlara "ikisi arasında sulh yapılması" talimatı verilmişti.

Elçiler Malatya civarındayken Osmanlı ordugâhına geldiklerinde durumlarından şüphelenildi. Padişah bunların askerî kıyafetlerini ve tavırlarını görünce ulemadan bir kimsenin gönderilmeyip askerlerin yollanmasından aksi bir mana çıkardı ve mektubu bile okumaksızın derhâl bunların katledilmesini istedi. Hatta bazı kaynaklarda gelen elçi heyetinden bazılarının atlarının eğerleri altında tüfek bulunmuş ve bundan dolayı padişaha suikast tertip edileceği kanaatine varılmıştı.[529]

Elçinin getirdiği mesaj, aradaki barışın devamı, düşmanlık ve kavga peşinden gitmemesi, Şah İsmail'e kin beslememesi, boşuna kan dökülmemesi ve barış yapılması şeklindeydi.[530] Ayrıca padişahtan Elbistan ve Maraş'ı boşaltıp teslim edilmesi de isteniyordu.[531]

---

527 *Selimşahname*, s. 309.

528 "Seyahatname", s. 108.

529 Hadidî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 1991, s. 402-403. Moğulbay'ın elçiliği ile ilgili Venedik raporunda kısa bilgi mevcuttur *(I Diarii*, XXII, 659).

530 Ada'î-yi Şirazî, *Selimname*, s. 139.

531 Hadidî, *Tevârih*, s. 402;

Matrakçı Nasuh, Gavrî'nin mektubunda "Elbistan ve Maraş talep oluna, verilirse mâbeynde te'kîd-i mahabbet-i ezelî ziyâde olur" dendiğini, padişahın da buna cevabının sultanın "raiyyete adâlette gafil, hakkı koyup bâtıla mâyil bulunduğu" şeklinde olduğunu yazar.[532]

Silahşor ise Gavrî'nin "... Elbistan ve Maraş kadîmü'l-eyyâmdan Mısr'a tâbidir, yine lütf edip mülkü sâhibine ısmarlamak hoştur ve illâ kulu zabt edemezim ..." diye haber yolladığını zikreder.[533]

Bundan dolayı padişah, bu duruma ziyadesiyle sinirlenmiş; hatta elçiyi hakaretle, saçını sakalını kesip bir eşeğe bindirerek geri yollamıştı.[534]

Bu son elçilik teşebbüsü oldu ve artık iki tarafta bütün barış ümitleri tamamen tükenmiş bulunuyordu.

XVI. yüzyılın ilk yarısında kaleme alındığı anlaşılan anonim bir *Osmanlı Tarihi*'nde diğer kaynaklardan farklı olarak bu safhaya kadar olan olaylar hakkında farklı bazı bilgilere rastlanır. Burada padişahın Tebriz üzerine yürüme niyetiyle hareket ederken Gavrî'nin Halep'te olduğunu haber aldığı, Gavrî'nin Şah İsmail'in uyarıları üzerine bu bölgeye kadar geldiği, amacının Selim ile Şah İsmail'in aralarını bulmak olduğu, eğer bunu başaramazsa İsmail ile ittifak yapıp Selim üstüne yürümeyi planladığı bildirilir. Güya padişah bu durumu daha İstanbul'dayken biliyormuş. Bunun için Sinan Paşa'yı önden yollamış. Gavrî ise padişahın buraya kadar geleceğinden habersizmiş, o Sinan Paşa'yı bekliyormuş. "Kat'an Sultan Selim'in geldiğin değil geleceğinden dahi" haberdar değilmiş. Padişahın Malatya yöresine geldiğine de inanmamış, Selim'in İstanbul'da olduğunu söyleyip durmuş, hatta yanındaki Osmanlı elçilerini de bu yüzden salıvermiş. Fakat sonra gelen başka haberlerden durumu öğrenince, hemen elçilerin peşinden adam yollamış. Ancak artık iş işten geçmiş. Elçiler gelip durumu padişaha anlatmışlar.[535]

Bu arada padişah Malatya kesimindeyken Diyarbekir beylerbeyi Mehmed Paşa'nın kuvvetleri yanında Anadolu, Rum (Si-

532 *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Selim*, vr.144b.

533 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 304.

534 *Bedâi'*, V, (Şeşen), s. 63-64, 67. Gavrî, Moğulbay dönmeden önce 10.000 altınlık hediye ile Kahire valiliği de yapan emirlerden Kertbay el-Eşrefî'yi yollamış, bu arada yanındaki Osmanlı elçilerine de icazet vermişti. Kertbay Antep'e gelince Moğulbay'ın zincire vurulduğunu ve Selim'in barış istemediğini öğrenip hemen Halep'e avdet etmişti.

535 *Anonim Târih-i Âl-i Osman*, s. 282-285.

vas/Tokat), Karaman eyaleti askerleri de orduya dahil olmuştu. Gelen birlikleri tasvir eden tek kaynak olan Silahşor'ün eserinde, Bıyıklı Mehmed Paşa'nın kalabalık alaylarının törenle karşılandığı, ardından Bayburt beyi Ahmed'in süvarilerinin geldiği, Amasya (Rum eyaleti) beyi Mehmed Paşa'nın 7.000 askerle orduya katıldığı bilgisi bulunur. Yine padişahın ordugâhında 10.000 okçu piyade askeriyle (yeniçerileri kastediyor), 12.000 zırhlı kapıkulu süvarisinin yer aldığını; sağ kolda Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa'nın 30.000 Anadolu askeri, Karaman beylerbeyi Husrev Paşa'nın 7.000 Turgutlu aşiret birlikleri, Şahsuvaroğlu Ali Bey'in de 8.000 Türkmen askeriyle saf tuttuğunu; sol kolda ise Rumeli beylerbeyi Sinan Paşa[536] 30.000 Rumeli askeriyle, yanında Diyarbekir beylerbeyi Mehmed Paşa'nın 12.000 kuvveti, Kırım hanı Mengli Giray'ın oğlu Saadet Giray kumandasında 3.000 okçu Tatar (üç bin tir-endâz, ekseri tîrkeşli Oğuz erenleri) gücü, Amasya (Rum) beylerbeyi Mehmed Paşa'nın 7.000, Bayburt beyi Ahmed'in 3.000 zırhlı süvarileri olduğu halde durduğunu nakleder. Toplam asker sayısını 122.000 olarak verir.[537] Yerleşim düzeni hakkında Silahşor'ün bu bilgileri doğru olmakla birlikte asker sayısının bu kadar fazla olması pek mümkün görünmemektedir.

Silahşor ayrıca savaş kararının alındığı meclisteki konuşmaları da kaydeder: Selim burada kendisinin Şah İsmail'i hedef alarak onun üzerine yürüme niyetindeyken, Memlük sultanının " ol bî-dîne muâvenet kasdına asker çekip Halep'e..." geldiğini, Osmanlı ordusunun Diyarbekir bölgesine girdiğinde de " yürüyüp kafamıza geçüp fesâda müeddî..." olduğunu söylemesi üzerine, bütün beyler ayağa kalkıp padişahı ululayıp Memlük sultanının yol kesen eşkıya gibi yollarına indiğini bu durumda padişahın "...saf ve alayların bağlayıp" kendilerine "kafadar", yani öncü olması gerektiğini, kendilerinin de "...can ve başı ele alıp yürüyüp sultan-ı Mısr üzerine varıp asker-i Mısr ile buluşup dâr u gîr kılıp", Allah'ın lütuf ve yardımıyla, onun ordusunu dağıtarak " câm u nişânın âlemden götürürüz..." dediklerini ifade eder.[538]

Aslında Selim'i endişelendiren bir başka husus da Gavrî'nin yanında bulunan Şehzade Ahmed'in oğlu Kasım'ın durumuydu. İbn Iyas, Selim'in ağabeyi Ahmed'in oğlu olan ve 13 yaşında bu-

536 Metinde Yusuf Paşa diye kayıtlı. Yusuf Sinan Paşa, veziriazam Sinan Paşa'nın tam adıdır. Burada diğer Sinan Paşa (Küçük) ile karıştırılmıştır.

537 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 305-306.

538 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 306.

lunan Kasım'ın Sultan Gavrî tarafından bir koz olarak kullanılmak amacıyla orduya katıldığını, ondan büyük beklentileri olduğunu, hatta Kahire'de halka gösterildiğini yazar ve şöyle der:

> "muhtesib Emir Mamay yola çıktı, sultana yetişti yanında Kasım bin Ahmed Bey adlı Osmanlı sülalesinden on üç yaşında bir çocuk da vardı. Bu çocuk ile lalası, Şehzade Ahmed'in öldürülmesi üzerine gizlice Halep'e gelmişlerdi. Bunu duyan Sultan da onu yine gizlice Mısır'a getirtmişti. Sultan Şam'a hareket edene kadar bu çocuk Kahire'de kaldı. Sultan onu yanında Şam'a götürdü.. Sultan Gavrî onun teçhizatı için 2000 dinar para harcadı. Osmanlı ülkesinde onun Mısır'da bulunduğunun haberinin yayılmasını istiyordu. Onun kendi yanında bulunduğunu duyan Osmanlı askerlerinin Selim Şah'a karşı geleceğini ve bu çocuğa katılacağını umuyordu....Kahire'de dolaştırılan çocuğun başında bir Türkmen sarığı, belinde bir hançer vardı, bazıları kulağında değerli taştan bir küpe olduğunu söyler. Yanında Osmanlılardan bir grup adam bulunuyordu..."[539]

Muhtemelen bu haberler iktidarını sağlam bir şekilde yerleştirdiğini ve bu yolda kendisine mani olabilme ihtimali bulunan bütün pürüzleri tamamen kaldırdığını düşünen Selim için çok hassas bir yeni durum ortaya çıkarıyordu. Şimdi Sultan Gavrî'nin onu da yanına alarak sınırlara kadar inmesinin dostluk değil tam bir düşmanlık göstergesi olduğunu düşünüyordu. Hatta Gavrî, Şehzade Kasım'a hilat giydirip onu Halep'te dolaştırarak kere daha herkese göstermekten de geri durmamıştı.[540]

I. Selim 6 Recep'te (5 Ağustos) Malatya Ovası'ndan ayrılarak ordunun yönünü Halep istikametine çevirdi. İki gün sonra da ordu ilk ciddi savaş düzenini aldı, saflar bağlandı, ağırlıklar, malzemeler arkaya alındı.

Ertesi gün Ramazanoğulları'ndan muhtemelen Mahmud Bey gelip Osmanlı ordusuna katıldı. Ayrıca o gün cebehaneden kapıkuluna zırh ve tolgalar ile silahları dağıtıldı, herkes müsellah hale geldi. Haydar Çelebi bu sırada ordunun adeta bir "Demir denizi" olduğunu yazar.[541] Bundan sonra çok sarp bir dağ geçidi aşılırken büyük zorluklar çekildi. Özellikle Silahşor bu sırada çekilen büyük zorluklardan etraflı şekilde söz etmiştir.[542]

---

539 *Bedâi'*, V,(Şeşen), s. 52.

540 *Bedâi'*, V,(Şeşen), s. 63.

541 "Ruzname", s. 478.

542 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 306-307. Çok dar olan geçitten geçilirken safların birbiri üzerine yığıldığını, herkesin attan inmek zorunda kaldığını,

Bu sarp geçit aşıldıktan sonra Tucakdere (Tucan dere, bugün Bucakdere) adlı yere konuldu. Buradayken daha önce Memlük sultanına yollanan elçilerden Karaca Paşa, padişahın ordugâhına ulaştı, ayrıca Besni kalesinin fethedildiği haberi de geldi. Aynı gün ordunun geçişinin ardından toplar, top arabaları ve cephane ile erzak yükleri de geçitten geçirilip ordugâha getirildi.

Aynı zamanda Gavrî'ye sert bir tehdit mektubu gönderilip savaşa davet edildi. Mektupta daha önce Osmanlı tarafının bilinen iddiaları tekrarlanmakta, padişahın şeriatın ihyası için hareket ettiği, gizli bir niyet taşımadığı, fakat Gavrî'nin mülhitlere yardımcı olduğu, bu durumda düşmanlıklarının açık hale geldiği, bu yüzden seferin onların üzerine yöneldiği, memleketine dahil olup şehirlerini aldığı, şimdi Tucakdere konağına geldiği, eğer kendisinde zerre kadar hamiyet varsa, nerede ve hangi şartlarda olursa olsun savaşmaya hazır bulunduğu sert bir ifadeyle bildirilmişti:[543]

> cemî' avân ve ensârınız mütenebbih olup zahm-ı tîr ü teberden ser tutunmayıp herhangi vaz' kendüne kolay gözükür ise hiç sa'yda kusur etmeyüp şîme-i gayret var ise murâd edindiğin uslubu ve maksûd edindiğin bir mevzi'i ta'yîn eyleyüp gelip asâkir-i nusret-me'âsirime mukabil olasın ..."

12 Ağustos'ta Kırkgeçit konağındayken diğer elçi Zeyrekzade gelip padişaha Memlük sultanının durumu hakkında bilgi verdi.

18 Ağustos'ta Merzüman (Merzbân) suyu konağında Antep beyi Yunus Bey gelerek itaat arz etti ve Antep de böylece Osmanlı topraklarına katılmış oldu. Yunus Bey bundan sonra Osmanlı ordusuna kılavuzluk yapmaya başladı. Ordu 20 Ağustos'ta Antep dışında konaklamış, burada yapılan divanda harp ahvali konuşulmuş, ardından da askerî bir tatbikat yapılmış, nasıl savaşılacağının bir gösterisi hazırlanmıştı:[544]

> ceng için tedbîr olunup cümle ümerâ-i vilâyet cem' olunmak emr olunup ittifâkla sûret-i ceng tasvîr olundu, akşam namazına dek divan durdu

---

ayrıca herhangi bir baskın tehlikesinden korkulduğunu anlatan Silahşor, bunu manzum olarak da ifade etmiştir.

543 Evâsıt-ı Recep 922 (10-20 Ağustos 1516) tarihli mektup: Feridun Bey, *Münşeat*, I, 426-427

544 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 479.

Kanısav Gavrî'nin temsili bir gravürü. (Georg Greblinger)

Ertesi gün de yine harp hazırlıkları sürdü, alaylar son kontrollerden geçirildi, askere yiyecek dağıtıldı.

Antep kalesi önlerinde üç gün kalındığı sırada, Halep şehrinden gelen bir casus, Memlük sultanının Halep'ten çıkarak iki menzil ileride Hz. Davud'un mezarının bulunduğu yer olarak bilinen Mercidabık Ovası'nda beklemekte olduğu haberini ulaştırdı.[545]

Bunun üzerine 23 Ağustos'ta Tel Habeş mevkiinde ordu herhangi bir ani baskına karşı teyakkuza geçirildi. Gece baskını ihtimali dolayısıyla askerlerin önemli kısmı atlarından inmedi.

545 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 307.

çoğu silahlarıyla ve giyimli halde yattı, atların eyer ve teçhizatları da çözülmedi.

Bu sırada Gavrî, Malatya emirinin gönderdiği adamdan I. Selim'in Şah İsmail üzerine değil, Halep'e yöneldiği haberini alınca kızarak, derhâl Mercidabık sahrasına doğru harekete geçmiş bulunuyordu. İbn Iyas'a göre ikinci devadar Emir Allân'dan gelen mektupta Moğulbay'ın perişan durumundan bahsedilerek, ona Selim'in "Efendine söyle benimle Mercidabık'ta karşılaşsın," dediği haberini alan Gavrî hemen harekete geçme emrini vermişti.[546]

Bu arada yukarıda da bahsedildiği gibi emirlerinden Kertbay'ı (Kurtbay) haber toplamak üzere ileri sevk etmiş, ondan civardaki kale ve şehirlerin Osmanlılara itaat ettiklerini öğrenmişti.[547]

Çerkesler Kâtibi'nin kaynağına göre tam bu sırada Antep hâkimi Yunus, gizlice gelerek Selim'e sözde itaat ettiğini, şimdi kaçıp geldiğini söylemiş, ancak onun casus olduğunu düşünen Gavrî tarafından idam ettirilmişti.[548] Ancak bu bilginin sıhhati şüphelidir, zira Osmanlı kaynaklarının çoğunda Yunus Bey'in Osmanlı ordusuna öncülük ve kılavuzluk görevini sürdürdüğü ve Ridaniye Savaşı sırasında savaşırken hayatını kaybettiği bilgisi yer alır.

Halep'ten hareket ederken Memlük ordugâhında tam bir şaşkınlık hâkim durumdaydı. Son ana kadar I. Selim'in Halep üzerine yürümeyeceği beklentisi içinde olan Gavrî, işin ciddi bir boyut kazanması üzerine, emirlerini toplamış ve aralarındaki düşmanlık ve rekabete son vererek, hiç olmazsa savaş bitene kadar dayanışma içinde bulunmaları için yemin ettirmişti.

Çerkesler Kâtibi'nin kaynağı bu olayı tafsilatıyla nakleder: Ona göre Memlük emirleri birbirleriyle nifak içindeydi ve birbirlerini çekememekteydi. Şam naibi Sibay ile Halep naibi Hayırbey arasında büyük bir geçimsizlik vardı. Hatta Sibay açık olarak Hayırbey'in idamını istemiş, onun hıyanetinden bahsederek Osmanlı Padişahıyla haberleştiğini bildirmişti. Gazze naibi Canberdi Gazali, buna karşı çıkarak bu zor anda sırf kin ve garez dolu bu kabil sözlerin sarfının uygun olmayacağını, ayrıca Hayırbey gibi son derece yararlı bir emirin yok edilmesinin

546 *Bedâi'*, V,(Şeşen), s. 67.
547 *Bedâi'*, V,(Şeşen), s. 63.
548 *Selimname*, vr. 34a.

büyük hata olacağını ifade ederek onu savunmuştu. Hararetli tartışmalar sonunda emirlere yemin verdirildi, Sibay ile Hayırbey de barıştırıldı. Sultan onların yanına Hama, Hums, Trablus askeri ile Dulkadırlı Abdürrezzak Bey'in kuvvetlerini de kattı. Bunların görevi Osmanlı ordusuna gece baskını düzenlemekti. Ancak Memlük sultanı kendi güzide askerini –13.000 kişilik kuvveti (cülbân)– ileri sevk etmeyerek yanında tuttu, esas amacı kendi tahtına göz diktiğinden şüphelendiği emirlerini öne sürerek onları bu vesileyle bertaraf etmekti.[549]

Bu ilginç kaydı başka bir kaynakla teyit etmek mümkün olmasa da Memlük ordusundaki emirler arasında ciddi bir çekişmenin olduğu açıktır. Ancak Gavrî'nin böylesine zor bir durumda önceden mağlubiyeti kabullenmek demek olan bu kabil düşüncelerle hareket etmiş olduğu yolundaki bilgilerin sıhhati şüphelidir. İbn Zünbül'ün eserine dayalı Gavrî'yi, Hayırbey'i, hatta Canberdi'yi hedef alan suçlamaların doğru olma ihtimali zayıftır.

Hayırbey'in Selim ile çok önceden beri irtibat kurmuş olması, aslında tamamen Osmanlıların bölgedeki müşterek dinî tehdit konumundaki Safevi tehlikesiyle doğrudan irtibatlıdır. Bununla beraber 1497'de elçi olarak İstanbul'a gidişi, Gavrî ile Selim arasındaki yazışmalarda vasıta olması, onun Osmanlılara temayül etmiş olabileceğini de gösterir[550].

Canberdi ise son ana kadar Osmanlılara direnmiş bir şahsiyet olarak sivrilmiştir. Bu bakımdan Memlüklerin başarısızlığını bu emirlere ve bizzat sultanın hatalarına mal etmek doğru bir yaklaşım olamaz. Aslında düzenli ve disiplinli, emir komuta zinciri son derece sağlam olan, ayrıca ateşli silahlarla mücehhez olarak üstün bir ateş gücüne de sahip bulunan Osmanlı ordusunun karşısına çıkan Memlük kuvvetleri baştan böyle bir mücadeleyi kaybetmiş durumdaydı.

Mercidabık Meydan Savaşı

İki ordu Mercidabık Ovası'na doğru yürüyüp karşı karşıya geldikleri sırada asker sayısı bakımından birbirlerine fazla bir üstünlük sağlamamaktaydılar. Memlük kuvvetleri Haydar Çelebi'nin ruznamesine göre 40.000-50.000 dolayında tamamı hafif zırhlı süvarilerden oluşuyordu.[551]

---

549 *Selimname*, vr. 34b; İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 26-27.

550 Hayatı için bkz. Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Hayır Bey", *DİA*, XVII, 49-50

551 "Ruzname", s. 479.

Hadidî de "cündi" diye adlandırılan Memlük süvarilerinin sayısını 50.000 olarak gösterir.[552] Ona göre Şam naibinin emrinde 20.000, Halep naibinin emrindeyse yine 20.000 cündi vardı. Gavrî'nin etrafında kendi adamları (cülban) 13.000 dolayındaydı.

Venedik kaynaklarında Memlük kuvvetleri; 12.000'i Memlük, 60.000'i Arap olarak 70.000 dolayında gösterilir.[553]

Bu durumda Memlük asker sayısı toplamının 50.000-60.000 arasında olduğu kesindir. Ordunun neredeyse tamamı atlı birliklerden oluşuyordu, yaya askeri hemen hemen hiç yoktu. Belki Bedevi Araplardan müteşekkil az sayıda yaya kuvveti mevcuttu.

Memlükler klasik kesici ve delici silahlarla mücehhezdi. Ateşli silahları olmasına rağmen, yanlarında olup olmadığı hususu karanlıktır. Orduda topların da mevcudiyetine dair kaynaklarda hiçbir kayıt yer almaz. Memlükler daha ziyade son derece hızlı ve mahir, at üzerinde çok iyi mızrak kullanan zırhlı süvarilerine güveniyordu. Bu süvariler, ateşli silahlardan nefret ediyor, bunun mertlik olmadığını söylüyor, ayrıca İslam peygamberinin sünnetine aykırı ve "kâfir icadı" olduğunu ileri sürüyorlardı.[554] Pratik olarak meydan savaşlarında ateşli silahların, hızlı süvari hücumlarına karşı olan etkisi konusunda hiçbir tecrübelerinin bulunmadığı açıktır. Topu ve muhtemelen tüfeği çok iyi biliyor, ama bunları daha çok kale kuşatma ve müdafaasındaki etkileri dolayısıyla tanıyorlardı. Onlara yabancı gelen husus, Osmanlıların alışık olduğu seri ateş gücünü sağlayan 2.000 dolayındaki tüfekçi yeniçeri güçlerinin varlığıydı. Hususiyle bir meydan savaşında top ve tüfeğin etkisi konusunu hiç hesaba katmamışlardı. Kütle halinde toplu olarak değil de geniş bir sahaya yayılarak yapılan seri hücumda topların gücünü rahatlıkla kırabileceklerini zaten düşünmüş olmalıydılar. Ancak tüfekli piyadelerin kolayca yer değiştirerek toplu ateş edebilme becerilerini dikkate almamış oldukları da kesin.

Osmanlı tarafının asker sayısı hakkında 100.000'i geçen rakamların gerçekçi olmadığı söylenebilir. Toplam Osmanlı gücü muhtemelen 60.000'i biraz geçiyordu. Bunlardan 12.000'i padişahın etrafındaki yeniçeri (8.000) ve süvari (4.000) kapıkulu

552 *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 404.

553 Hammer, IV, 200, not. 4.

554 Çok iyi bilinen bu konudaki bilgiler daha çok İbn Zünbül'ün eserine dayanır (*Vâkı'at*, s. 57-58; krş. Çerkesler Katibi, *Selimname*, vr. 43a.)

askerlerden oluşurken,[555] Anadolu ve Rumeli tımarlı askerleri 20.000'er olmak üzere 40.000 dolayındaydı. Yardımcı kuvvetler olarak mahalli beylerin kuvvetleri 8.000-10.000 civarındaydı. Padişahın emrindeki yeniçeriler içerisinde yaklaşık 2.000 kadar tüfekçi, bir o kadar da okçu birliği vardı.

Top sayısı bazı kaynaklarda abartılı olarak 800'e kadar yükseltilir, bazılarında 400 ve 300 rakamı verilirse de bunun 150'den daha az olduğu söylenebilir. Nitekim bir Venedik kaynağında Osmanlı ordusu Hums'dayken top sayısı 50 takım olarak gösterilmiştir.[556] Uzun yol güzergâhı düşünüldüğünde bu son sayıların makul olduğu açıktır. Üstelik bu toplar, hafif tipte olup arabalar ve develerle taşınmaktaydı. Silahşor, padişahın etrafında 10.000 tüfekli asker ve 300 toptan söz ederse de bu rakamların abartılı olduğu söylenebilir. Benzeri bir abartılı rakam, İbn Zünbül'de yer alır. O da 800 top, 20.000 tüfekli askerden söz eder.[557] O dönemin Venedikli seyyahı Angiolello, ordunun tam mevcudu hakkında bir şey söylemese de padişahın yanında 1.200 kişilik atlı hassa askeri, saray görevlisi olarak 3.500 kişi, 1.700 solak ve tüfekçiyle topçulardan oluşan 13.000 yeniçeri bulunduğunu belirtir.[558]

24 Ağustos Pazar sabahı güneş henüz doğarken savaş meydanına yürüyen Osmanlı ordusu, klasik savaş düzenini almıştı. Merkezde bulunan padişahın etrafı kapıkullarıyla çevrilmişti. Şükri-i Bitlisî, padişahın sağında kırmızı bayraklarıyla kapıkulu sipahileri (sipahi oğlanları), onların sağına doğru ak-kızıl bayraklarıyla zırhlar içinde ulufeciler (ulufeciyan-ı yemin) ve yeşil bayraklı garip yiğitler (gureba-i yemin) sıralandığını; sol yanındaysa sarı bayraklı sol ulufeciler ve yeşil bayraklı sol garipler grubunun bulunduğunu belirtir. Önündeyse yeniçeriler tüfek ve yaylarıyla dizilmiştir, onların ön tarafında da toplar yer alır.[559] Ada'î-i Şirazî merkezin önündeki top arabalarıyla adeta bir kale duvarı gibi olduğunu belirtmekten kendini alamaz.[560]

Merkezdeki kuvvetlerin sağında ve solundaysa Anadolu ile Rumeli beylerbeyilerinin ve bunlara katılan mahalli beylerin

555 Rakamlar Venedik kaynaklarında verilir: Hammer, IV, 200. Silahşor'ün 10.000 piyade, 12.000 cebeli süvari rakamı vermesi abartılıdır ("Fetihname", s. 308)

556 Hammer, IV, 200.

557 Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 35a.

558 "Seyahatname", s. 108.

559 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 253.

560 *Selimname*, s. 147.

askerleri yer almaktaydı. Sağda daha önceki yürüyüş nizamına benzer şekilde Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa, Karaman beylerbeyi Husrev Paşa ile Dulkadırlı beyi Şahsuvaroğlu Ali Bey yan yana dizilmişti. Sol koldaysa yine sırasıyla Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa, Amasya (Rum) beylerbeyi Mehmed Paşa, Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa ve Kırım kuvvetleri bulunuyordu.

Angiolello da merkezin önünde, yeniçerilerin solunda, muhtemelen tüfekli olan bu piyadeleri korumak üzere mızraklı Anadolu askerlerinin yer aldığını, bunların başında Türkmen reislerinden Sachinalogier yani Şahsuvaroğlu'nun; sağ taraftaysa Sinan Paşa'nın kumandasında Rumeli askeri ve Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın kuvvetlerinin durduğunu yazar.[561]

Sağda ve soldaki bu gruplar birbiri ardında değil yan yana safta yer almışlardı ve yarım ay şeklinde duruyorlardı. Padişahın bulunduğu merkezin önünde tüfekçi yeniçeriler ile onların safında sol yanda toplar konuldu. Ordunun ağırlıkları da getirilerek bunlardan bir set oluşturuldu.

Bu arada iki vezir Yunus Paşa ile Sinan Paşa arasında hangi kolda duracakları hususunda padişahın huzurunda ciddi bir tartışma yaşandı. Sonunda sağ kola Sinan Paşa, sol kola Yunus Paşa'nın nezaret etmesi kararlaştırıldı.[562] Ancak bazı *Selimname*'lerde bu paşaların sağ ve sol kolda görevlendirilmelerinin savaşın başlamasından sonra olduğu belirtilir.[563]

Bu tür bilgiler muhtemelen hangi tarafta duracakları önceden belirlenen paşaların, savaşın başlayıp kolların zor duruma düşmesiyle padişah tarafından hemen tayin olundukları kollara yardım için sevk edilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Ağırlıkların muhafazası İsa ve Ferhad Ağalara ısmarlanmıştır.

Osmanlı ordusu karşısındaki Memlük ordusunun düzeni gerek Osmanlı gerekse Mısır kaynaklarında genellikle birbiriyle benzeri şekilde kaydedilir. İbn Iyas, Gavrî'nin askeri düzene soktuğunu, hemen yanında halifenin bulunduğunu ikisinin de elinde birer teber (bir çeşit balta) olduğunu belirtir. Sultanın etrafında bir grup şerif, başları üzerinde sarı ipek keseler içinde birer mushaf taşımaktadır. Bunlardan biri Hz. Osman hattıyla-

561 "Seyahatname", s. 108-109. Fakat burada sağ ve sol kollar birbiriyle karıştırılmış olmalıdır

562 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 254.

563 Sucudî, *Selimname*, s. 72; Ada'î-i Şirazî, *Selimname*, s. 147.

dır. Sufilerden bir bölük de kırmızı bayraklarla onun etrafındadır. Şehzade Kasım ise başının üstünde kırmızı ipekten bir sancak olduğu halde halifenin yanında durmaktadır. Sultanın sancağı bunların hemen arkasında olup altında Memlüklerin kumandanı Sümbül el-Osmanî yer almaktadır. Yanında kadılar mukaddem emirlerinden Temir el-Zerdkeş de vardır. Sağ kanadı Şam naibi Sibay, sol kanadı Halep naibi Hayırbey kumanda etmektedir.[564]

İbn Zünbül ise Osmanlı ordusu göründüğünde Memlük cündilerinin atlara binip saflara ayrıldığını, ön saflarda büyük emir Sudun el-Acemî, emir-i silah Ürkmez, emir-i meclis Bahşibay, emir-i âhur Seydi Muhammed bin Kansu Gavrî, Devâdâr Canım el-Eşref gibi emirlerin bulunduğunu, ordunun komutasını Sudun Devâdâr, Hâcibü'l-Hüccâb Enesbay ile namlı beylerden Kanısav Çerkez, Tinim, Canbulat, Sanibay Hazinedar, Özbek, sultanın amcasının oğlu Baypars'ın üstlendiğini belirttikten sonra, savaş başlamadan önce Halep naibi Hayırbey ile Dulkadırlı Abdürrezzak Bey'in sağ kolu; Sibay ile Canberdi'nin sol kolu takviye ettiklerini; sultanın yanında getirdiği Osmanlı şehzadesininse yine sağ kolda, Osmanlı tipi elbiseleri ve yanındaki askerleriyle yerleştiğini bildirir.[565] Ayrıca sol kolun Türkmen, Kürt ve Arap aşiretlerinden oluşan mahalli güçlerle desteklediğini de yazar. İlerleyen satırlarda nerede bulunduklarını belirtmediği iki büyük Memlük emiri Emir Allân (Alan) ile Kertbay'ın (Kurtbay) adını zikreder.[566]

*Selimname*ler'deyse ortada sultanın kendisine ait kullarıyla durduğu, sağında Halep emiri Hayırbey, soldaysa Şam emiri Sibay'ın yer aldığı ifade edilir. Orduda Türk, Arap aşiret askerleriyle Mısır, İskenderiye, Said beyleri, Hicaz süvarileri, Kudüs, Trablus, Baalbek ile sahil okçularının bulunduğu zikredilir. Bu sonuncu gruplar piyade askeridir. Yukarıda da belirtildiği üzere Memlük ordusunda ateşli silah ya çok az veya hiç yoktur. XVII. yüzyıl müelliflerinden Süheylî'nin genel olarak kullandığı bazı ifadeler, Memlük ordusunda top bulunduğuna yorulmakla bir-

564 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 67-68.

565 Şükri-i Bitlisî de Mısır sultanının yanına "*Urumlu bir taze oğlan*" aldığını, bunun "Âl-i Osman"dan Şehzade Ahmed'in oğlu olduğunu, Gavrî'nin ona bir miktar asker verdiğini, sağ kanada yerleştirdiğini yazar: *Selimname*, s. 255.

566 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 26-27; Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 35a.

likte,[567] söz konusu pasaj dikkatle okunursa burada Memlüklere atıf yapılmadığı anlaşılır.

Osmanlı kaynaklarına göre karşı karşıya gelen iki ordu biraz durup birbirinin durumunu anlamaya çalıştı. Memlükler, Osmanlı ateş gücünü bildikleri için top ve tüfek menziline girmeyip uzaktan süvarileriyle Osmanlı askerlerini savaşa davet etmek için gösteri yapıp atlarını sağa sola koşturmaya başladı. Muhtemelen niyetleri doğrudan top, tüfek, zembereklerin bulunduğu merkezden uzak durup yanlardan yavaş yavaş taciz edici akınlarla kendilerine bir yol açmaktı.

Nitekim savaşta hazır bulunduğu anlaşılan İdris-i Bitlisî, biniciliklerine güvenen Memlüklerin kıyıdan köşeden yol açarak Osmanlı gazilerini dağıtıp düzenlerini bozma " taktiğinden söz eder. Hatta hızlı süvarilerini sağ kanatta pusuya yatırır gibi gizlediklerini, ilk yıpratıcı hücumu da bunların başlattıklarını yazar.[568]

Savaş öncelikle çarhacıların kısa vuruşmaları ve bu esnada Osmanlı toplarının karşı tarafı ürkütme amaçlı salvo atışlarıyla başlamıştır. Toplardan çıkan dumanın görüş mesafesini etkilediği bir sırada, Memlüklerin sağ kanadındaki süvarilerin Hums naibi Aslan bin Budak komutasında Osmanlı sağ kolunun en uç tarafında duran Dulkadırlı Şahsuvaroğlu ile Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın üzerine hamle ettiği görüldü.

Onun ileri atıldığını gören Memlük emirleri de harekete geç-

Önce Şam naibi Sibay, ardından Sudun el-Acemî yaklaşık 1.000 kadar iyi donanımlı cündisi yanında olduğu halde hücuma kalktı. Onları Emir Canbulat, Emir Allân, Kanısav Çerkez, Emir Kertbay gibi emirler izledi. Böylece Osmanlı sağ kolunda büyük bir süvari çarpışması oldu. Bu arada Osmanlı sol kanadı da daha cılız olduğu anlaşılan başka bir Memlük saldırısına karşı koymaya çalışıyordu. İlk çarpışmalarda Osmanlı kanatlarında bir sarsılma görüldü. Daha önce hangi kolda duracakları konusunda tartışmış olan Sinan Paşa savaşın yoğunlaşmakta olduğu sağ kanada, Yunus Paşa'ysa sol kanada sevk edildi.[569] Bunların yanında muhtemelen kapıkulu süvari grupları ve tüfekçi yayalar vardı.

---

567 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 138.

568 *Selimşahname*, s. 313.

569 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 313; Haydar Çelebi, *Ruzname*, s. 479; Ada'î-i Şirazi, *Selimname*, s.159-150; Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 255.

Matrakçı Nasuh, bu ilk çarpışmalar sırasında, padişahın kanatlara takviye gücü gönderdiğinde, onları etkili sözlerle teşci ettiğini de belirtir:[570]

> gayret ve hamiyet günüdür, hiç kimse ecelsiz olmaz ve eceli gelen kaçmağile kurtulmaz, şöyle ki derece-i şehâdet müyesser ola, âhırette sa'âdet bizim ve eğer Tevfîk u refîk-ı Hak mukarin olup düşmanımızı kahr ederiz, dünyada devlet bizim olur.."

Haydar Çelebi de Selim'in benzeri sözlerini aynen nakleder:[571]

> "... eğer şehâdet müyesser olursa âhırette sa'âdet bizim, eğer düşmanı kahr ederüz, dünyada devlet bizimdir, hamiyet zamanıdır gayret edelim ..."

Silahşor ise savaş başlarken I. Selim'in yanındaki beylerine, "... koman canlarım, dem bu demdir, görem sizi ..." diye cesaretlendirdiğini ve askerini muzaffer kılması için dua ettiğini bildirir.[572]

Ancak bu ilk çarpışmadan bahsetmeksizin, iki tarafın karşı karşıya geldiğinde Memlük ordusunun topyekun hücuma kalkıştığını, doğrudan I. Selim'in sancağını, yani Osmanlı merkezini hedeflediğini, buraya yaklaşınca, topların ve tüfeklerin menziline girdiğini, hemen ateşe başlandığını, şaşıran ve birçoğu gülle ve tüfek kurşunuyla vurulan Memlük atlılarının derhâl ikiye ayrıldığını, sağ ve sol kollara saldırdıklarını nakleder.[573]

Şüphesiz bu belirtilen husus diğer *Selimname*ler ve Haydar Çelebi'nin ruznamesiyle çelişkili gibi gözükmektedir. Bununla birlikte her iki bilgiyi telif etmek de mümkün görünmekte. Silahşor'ün top ve tüfek ateşiyle ilgili bilgisi, diğer kaynaklarda iki ordunun karşı karşıya gelişiyle birlikte ilk andaki korkutucu top atışlarıyla alakalı olmalıdır. Silahşor'ün hem bu ilk atışları hem de kanat çarpışmalarını takip eden Osmanlı merkez kuvvetlerinin savaşa girişlerini aynı cümleyle ifade etmiş olduğu anlaşılır.

Nitekim Matrakçı Nasuh, bu iki bilgiyi birbiriyle telif edici bir anlatım sunmaktadır. Ona göre ilk kanat çarpışmalarının

---

570 *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim*, vr. 148a.

571 "Ruzname", s. 479.

572 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 308-309.

573 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 308.

ardından iki vezirin sağ ve sol kanadı takviyeye gidişiyle yeniçeriler ok, prangı, tüfekleriyle savaşa girmişler, atılan toplarla Memlüklerin saldırı düzenleri bozulmuş, dağılan Memlükler iki kola ayrılıp biri Şahsuvaroğlu, diğeri Bıyıklı Mehmed Paşa kuvvetlerine saldırmıştı.[574]

Kaynakların anlatımı, sağ ve sol kollarda süvarilerin çarpışmaları sürerken, merkezden yeniçerilerin top ve tüfek ateşiyle ilerledikleri ve Memlüklerin merkezini dağıttıklarını gösterir. Sucudî top, tüfek ve prangıların "ale'l-istimrâr", yani sürekli ateşlendiğini bildirir.[575] Ada'î-i Şirazî de çok açık bir ifadeyle yeniçerilerin yerlerinden kalkıp tüfek ve top ateşiyle yürüdüklerini, I. Selim'in ayrıca merkeze ait sağ ve soldaki yaya ve atlı hassa askerini yanlardan harekete geçirdiğini belirtir:[576]

> Yeniçeri askerleri yerlerinden kalkarak kin ve düşmanlık ateşini tutuşturdular, top ve tüfek sesleriyle insan çığlıkları yüzünden, yeryüzü tir tir titreyip güneşin yüzü sarardı

Bu, savaşı Osmanlı tarafına kazandıran ikinci önemli hamle olmuştur. Osmanlı merkez kuvvetlerinin ani hamlesiyle birkaç defa vuruşup geri çekilen Memlük süvarileri dağılmış, iki kola ayrılıp Şahsuvaroğlu Ali Bey'in ve Bıyıklı Mehmed Paşa'nın safların önünde bulunduğu anlaşılan kuvvetlerine yeniden son defa saldırmış olmalı. Ancak güçleri iyice erimiş, top ve tüfek atışıyla merkez tamamen çökmüş olduğundan bu sonuncu hamle ümitsiz bir çırpınma olmuştur.

Memlük kaynaklarına inanmak lazım gelirse o sırada Gavrî, savaşa sokmadığı cülbanıyla yüksek bir yerde duruyordu. Bir Osmanlı kaynağına göre de " bir niçe ümerâ-yı Çerkesle top ve tüfek havfından kaçıp bir püşte-i bülend üzere çıkmıştı ..."[577] Osmanlı merkez kuvvetlerinin tüfek ve top atışlarıyla yürüyüşü sırasında üzerine gelen top gülle ve tüfek taneleri yüzünden şaşırmış,[578] yanındaki askerleri de Halep istikametine doğru kaçmıştı. Kanatlardaysa Sinan Paşa'nın gayreti sonucu şiddetli saldırıya dayanamayan Hayırbey tutunamayarak çekilmek zorunda kalmış ve böylece Memlük ordusunun merkezinden sonra sol kolu da tamamıyla çökmüştü. Sağ kolda Şam emirü'l-ü-

---

Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim, vr. 149a.

575 *Selimname*, vr. 74a.

Selimname, s. 151

576 Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, TSMK, Revan nr. 1277, vr. 82a.
Çerkesler Katibi, *Selimname*, s. 35a.

merası Sibay inatla çarpışmayı sürdürmüş, ancak yanındaki namlı Memlük emirleriyle birlikte hayatını kaybetmişti. Şükri-i Bitlisî, önce Sibay'ın karşısında geri çekilmek zorunda kalan Şahsuvaroğlu'nun, daha sonra yeniden toparlanarak son vuruşmada onu öldürdüğünü belirtir.[579]

Olayı Memlükler zaviyesinden ele alan İbn Zünbül, Osmanlı kanatlarına saldıran emirlerin kuvvetlerinin 2.000 zırhlı süvari olduğunu ve bunlardan başka diğer Memlük güçlerinin savaşa bile girmediklerini yazar. Bunun sebebini doğrudan Gavrî'ye bağlayan tarihçi, onun daha tecrübesiz olan hassa kuvveti cülbanın yerine karanisanın savaşı başlatmasını emrettiğini, fakat bunun aslında onun bir hilesi olduğunu belirtir. Cülbanın harekete geçmediğini gören karanisanın önde gelenleri sultana: "Biz kendimizi ateşe atarak çarpışacağız. Sen durup bizi alaycı gözlerle seyredeceksin, kendi memlüklerinden hiç birini meydana sürmeyeceksin..." demişler ve bu şekilde orduda daha savaşın başlangıcında büyük bir kriz patlak vermiştir. Memlük ordugâhında bu kritik devrede her kafadan bir ses çıkmaktadır. Kim ne derse, diğeri onun tersini iddia etmektedir. Bu bakımdan Memlüklerin ordu düzeni tamamıyla bozulmuştur.

Bu arada savaşı başlatan 2.000 süvari de yalnız kalmış, hiçbir destek alamamış, buna rağmen inatla çarpışmıştır. Bunlara Osmanlı ordusu top ve tüfekle karşı koymuş ve ateşli silahlar Memlüklerin morallerinin bozulmasına yol açmıştır. Üstelik Osmanlı kuvvetleri arasında hiçbir çekişme yoktur, hepsi inanmış şekilde katı bir disiplinle birlikte hareket etmektedir. Bu 2.000 Çerkes kökenli Memlük, karşılarındaki 150.000 kişilik Osmanlı ordusuyla tam bir ölüm kalım savaşı vermektedir. Onlar bu durumdayken bizzat Selim atını büyük safın ortasından dörtnala sürerek orta safa gelmiştir. Elinde Hz. Ömer'in kılıcı vardır. Askerini teşyi etmiş, beylerine paşalarına seslenip onları yüreklendirmiştir. Bunun üzerine bütün Osmanlı ordusu bir sel gibi Memlüklere saldırmış ve onları püskürtmüştür. Top ve tüfeklerle Memlüklerin başına dünyayı adeta dar etmişlerdir. Her top atışı 50-60 veya 100 kişiyi öldürmektedir.

Osmanlı güçleri saldırıp, dövüşe dövüşe Gavrî'nin bulunduğu safa kadar ulaşmıştır. Bu durum karşısında Hayırbey ve Canberdi Gazali, yanlarında Çerkeslerden hezimete uğramış kimseler bulunduğu halde, sultanın otağına dönmüş ve bura-

579 *Selimname*, s. 256.

dakilere bağırarak kaçmalarını, Sultan Selim'in etraflarını sardığını, Gavrî'nin öldüğünü ve savaşı kaybettiklerini, Halep'e döndüklerini söylemiştir. Bunun üzerine sultanın hassa askeri cülban onları takip etmiş ve ordu tamamıyla darmadağın olmuştur. Çünkü herkes Hayırbey'in dediğine inanarak Gavrî'nin öldüğüne kani olmuştur. Aslında Gavrî yerinde durmaktadır, yakınında kendisine sadık az sayıda cülbanı vardır. Bu sırada büyük emir, Gavrî'ye şöyle demiştir:

> "...Ya cülbanın babası Sultan Efendimiz, nerede has adamların, bize böyle yaparak kendini helâk ettin. Kendinle birlikte bizi de helâk edene kadar şansını kullandın. Ancak kıyamet bizleri seninle bir araya getirir. Efendimizin huzurunda duracağız. Allah aramızda adaletle hükmeder.

Ardından sağ tarafına baktığında Emir Sibay, Emir Akbay et-Tavil, Emir Allân, Emir Aslan bin Budak gibi karanisanın ileri gelenlerini görür. Onlar ayakta durmaktadır, fakat orduları kahır içinde yok olmuştur.[580]

İbn Zünbül'ün bu ayrıntılı anlatımı dışında dönemin bir diğer Memlük tarihçisi İbn Iyas ise savaş hakkında çok fazla teferruat vermez, çarpışmayı Atabek Sudun el-Acemî ile Şam naibi Sibay komutasındaki karanisanın başlattığını, bu saldırı sırasında Sibay'ın ölümü üzerine, bu kolun çöktüğünü gören sağ koldaki Hayırbey'in savaş meydanından çekilmesiyle bozgunun ortaya çıktığını belirtir[581].

Bütün bu bilgilerden anlaşıldığına göre sabah başlayıp yaklaşık üç saat süren ve ikindi vaktinde tamamıyla sona eren savaşın en kritik dönemi, Osmanlı merkezinden yapılan ani saldırıdır. Osmanlı kuvvetlerinin yerleşme nizamı diğer meydan savaşlarındaki gibidir. Bütün ağırlık merkezdedir ve bunun etrafında sağlı sollu hareketli birlikler saflar halinde dizilmiş ve karşı tarafın atağını beklemektedir. Nitekim küçük çaplı öncü savaşı, her iki tarafı mücadeleye hazırlamış görünse de Memlükler sabırsızca kanatlara yönelerek daha zayıf görünen Osmanlı merkezinin ardına sarkmak istemiş olmalı.

Açık bir bilgi olmamakla birlikte Memlüklerin son derece sağlam duran, zincirlerle bağlanmış hafif toplar ve tüfekli birliklerle korunan, ayrıca deve sürüleriyle de etrafı çembere

---

580. İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s.29-30; Bu kayıtları Çerkesler Kâtibi kısaltarak ve ifadesini biraz değiştirerek vermiştir (*Selimname*, vr. 35b).

581. *Bedâi'*, V,(Şeşen), s. 70-71.

alınmış olan merkezin ön safına saldırmayı baştan beri düşünmemiş olmaları muhtemeldir. Zira süvariler, ilk top atışları karşısında atış menzilini hesaba katıp süratle yan kanatlara doğru saldırmıştır. Hatta ilk saldırıda bu kolları biraz sarsmışlarsa da yetişen takviye saflar ve bu cenahlardan yapılan top, tüfek, ok atışları yardımıyla kanatlar sabit kalmış ve şiddetli bir çarpışma başlamıştır. İşte bu noktada hem *Selimnameler*in önemli bir bölümünde hem de İbn Zünbül'de belirtildiği üzere, merkezde padişahın ön saftaki piyade askerini, azapları ve yeniçerileri harekete geçirdiği, bunların bir bölümünün arabalar üzerindeki hafif toplar ve tüfeklerle saldırıya giriştiği ileri sürülebilir. Böylece Osmanlıların taktiği disiplinli birliklerinin sebatına bağlı bir çerçeve içinde, karşı tarafın kuvvetlerini kanatlarda meşgul ederken, ortadan beklenmedik bir saldırıyla ana merkeze ulaşıp dağıtmak olmuştur.[582]

Bu uygulama daha önceki meydan savaşlarından çok farklı ve gelişmiş bir sistemi öngörmektedir. Şüphesiz ki Osmanlılar her zamanki savaş nizamlarını ve yerleşme şekillerini bozmamış, karşı tarafın hücumuna göre ani taktik değişikliği yapabilecek disiplin ve kabiliyete sahip bulundukları için, Memlük saldırısının yönelimini görünce taktiklerini anlayarak derhâl merkezî güçleri hücuma kaldırmıştır. Merkezde Gavrî'nin ve yanındaki cülbanın bu saldırıya hiç karşı koyamadığı ve süreklilik gösteren top, tüfek atışlarıyla karşılaştığında derhâl dağıldığı da gerçektir. Bu durumun Osmanlılara zaferi kolaylaştırdığı söylenebilir.

Memlük ordusunda emirlerin çekişme içinde bulunmasının ve cülban ile karanisanın anlaşmazlığının yenilgideki rolünü aslında pek de abartmamak gerekir. Memlüklerin bu tarz eskimiş savaş usulleriyle, arada herhangi bir tefrika olmasa dahi zafere erişecekleri çok şüpheli gözükmekte.

---

582 İdris-i Bitlisî de çok açık ifadeyle bunu nakleder: *Selimşahname*, s. 313-315. Sağ ve sol kanatların sarsılması üzerine padişahın hemen kendi birliklerini hareket geçirdiği belirtilir. Burada tabii ki top arabalarına dayalı taktikten bahsedilmez. G. Agoston, bu anlatımı İdris'ten aldığını zannederek, burada böyle bir bilgi bulunmadığını yazar ("War –Wining Weapons" On the Decisiveness of Ottoman Firearms from the Siege of Constantinople (1453) to the Battle of Mohacs (1526)", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, vol. 34 (Aralık 2013), Harvard 2013, s. 138. Fakat bu notun bu bilgiyle ilgisi olmadığını yukarıdaki metni okuyanlar hemen anlayacaklardır. Ben burada Adaî-i Şirazî'den mülhem olarak tabur sisteminin uygulanmış olma halini "ihtimal" olarak ileri sürmüştüm.

Aslında Memlük ordusundaki kumanda kesiminin anlaşmazlığı, Osmanlı tarafında vezirler arasında (Yunus ve Sinan Paşalar) da varittir. Bununla birlikte iş savaş disiplinine gelince, Osmanlı tarafının bilinen üstünlüğü yine ortaya çıkmıştır. Savaşın sonucunu kesin şekilde Osmanlı ateş gücü tayin etmiştir. Burada hafif darbzen topları, tüfekten biraz daha iri, ancak kolay taşınabilir prangı ve şakalos tipi toplar ile nihayet fitilli el silahı olarak tüfekler, müdafaa kastıyla değil, aynı zamanda hücuma kalkılırken de kullanılmıştır. Bunun nasıl bir düzen dahilinde yapıldığı hakkında kaynaklarda "ateş sürekliliği" sağlamaları hariç, bilgi yoktur. Muhtemelen arabalar birbirinin mesafesini kapatmayacak şekilde yan çapraz bir dizilimle yürütülmüş, yanlarında tüfekli piyadeler ateş ederek ilerlemiştir. Bu bir bakıma zamanımızın tankları siper etmiş piyadelerine benzer bir şekil olmalı.

Böylece Memlük merkezi çökünce bozulan kanat kuvvetleri geri çekilip akın tazelemek için bekleyecekleri merciyi kaybetmiştir. Nitekim İbn Zünbül'ün ve İbn Iyas'ın ihanetle suçladığı Hayırbey, geri çekilip merkeze geldiğinde, buranın Osmanlı saldırısı karşısında tamamen dağılmış olduğunu görmüş, Halep istikametine kaçmaktan başka bir çaresi kalmamıştı.[583]

Şam naibi Sibay'ın ise kaçma şansı bulamadığı ve kuvvetleriyle birlikte neredeyse tamamıyla ezildiği anlaşılmakta. Nitekim İdris-i Bitlisî, Şam naibinin merkezdeki bozgununu görünce o tarafa yönelmek istediğini, ancak çevrildiği için çarpışarak yanındakilerle birlikte hayatını kaybetmiş olduğunu yazar.[584]

Gavrî'ye gelince, yanında çok az adamı bulunan yaşlı Sultan, İbn Zünbül'e inanmak lazım gelirse, ordunun dağılması karşısında çok üzülmüş ve bunun tesiriyle yanında sadece Emir Allân ile Akbay olduğu halde Halep istikametine doğru çekilirken bir su kenarında bayılarak atından düşmüş ve ölmüştür.[585]

Osmanlı kaynaklarından İdris-i Bitlisî, yeniçerilerin merkeze saldırıları sırasında bir topçunun sultanın sancağına doğru bir top güllesi yolladığını, bunun üzerine atında gitmekte olan Gavrî'nin yere düştüğünü ve öldüğünü belirtir. Yakınları onu atların ayakları dibinde bırakıp kaçmıştır.[586]

---

583 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 72.

584 *Selimşahname*, s. 314-315.

585 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s.30-31; krş. Çerkesler Katibi, *Selimname*, s. 35b.

586 *Selimşahname*, s. 315; Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, 82a-b'de top ve tüfek korkusundan bir tepeye çıkmış olan Gavrî'nin durduğu yere atılan

Silahşor de benzeri bir rivayeti aktarır. Gavrî'nin takatinin kesilip attan düşerek bir su kenarında öldüğünü, adamlarının üzerine bir örtü örtüp onu bırakarak kaçtıklarını yazar.[587]

İbn Iyas ordusunun yenildiğini gören Gavrî'nin Halep'e dönmek istediğini, fakat kendisine bir titreme geldiğini ve atından düşüp öldüğünü belirterek, yukarıdaki kaynakların bilgisine katılır:[588]

> Durum kötüleşip korku artınca Emir Temir el-Zerdkeş sancağın ele geçirilmesinden endişelendi. Onu indirdi, katlayıp sakladı. Sonra sultana: Efendimiz Osmanoğlu'nun askerleri yakınımıza geldiler, kendini kurtarın, Halep'e kaçın, dedi. Sultan bunu duyunca aniden bir felç geldi, çenesi düştü, su istedi, altın tasta su getirdiler, ama az miktar içti, atı hareket etti. İki adım gidince attan yere düştü, biraz doğruldu, kahrından ruhu bedeninden çıktı, öldü. Bazıların ödünün patladığını, ağzından kan geldiğini söylediler. Bir başka rivayete göre mağlubiyeti görünce yüzüğündeki zehri içti, zehir kanına karışınca düştü öldü ..."

Dönemin müelliflerden Diyarbekrî ise, Selim'in huzuruna getirilen bir Memlük emirinin bu hususta: "Sultanın ayağına bir darbzen tekerleni tekerleni gelip durdu. Sultan bu araya darbzen erermiş deyip bir pare geri durayım derken leşker sınıp sancak dibine geldikde sultanın yüzünü donmuş buldular, artık mecal olmadı ki döneler, artuğun daha bilmezim," dediğini ifade eder.[589]

Olayı renkli bir üslupla kaydeden İbn Zünbül, sultanın yanında bulunan Emir Allân ile Akbay et-Tavil'in aralarında konuşup ne yapacakları konusunda karara vardıklarını belirtir:[590]

> "...Emir Allân, Akbay et-Tavil'e şöyle dedi: Sultan hakkında ne yapalım? O da söyle sen ne diyorsun? diye sordu. Emir Allân, 'şayet biz onu terk ederek yalnız bırakırsak düşman gelir, onu öldürür ve başını keserek bütün Rum diyarında teşhir eder' dedi. Akbay tekrar onun görüşünü sordu. O da

---

toplardan fırlayan bir güllenin sultanın yakınına düşmesi ve birkaç kişiyi helak etmesi üzerine kendisinin de yere düştüğü ve öldüğü bilgisi bulunur. Celalzade de onun tüfekten atılan bir misketin isabetiyle yaralanıp yere düşerek öldüğünü yazar (*Selimname*, s. 187).

587 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 310.

588 *Bedâi'*, V (Şeşen), 69.

589 Diyarbekrî, *Nevâdir* (Lellouch), s. 338.

590 *Vâkı'ât*, s. 31-32;krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr.35b.

'onun başını keselim ve şu kuyuya atalım. Başsız cesedi kimse tanıyamaz' diye cevap verdi. Emir Allân kölelerinden birine emretti. Köle sultanın başını keserek oradaki kuyuya attı."

Aslında Gavrî'nin durumu hakkında Osmanlı tarafının herhangi bir bilgisi yoktu. Osmanlı kaynaklarında onun kesik başı ve bazı eşyalarının padişaha Halep'teyken ulaştırıldığı bilgisi bulunur.

Hoca Sadeddin Efendi, babası Hasan Can'ın bu hususta naklettiği bir rivayeti verir. Buna göre gelen bir çavuş üzeri örtülü bir cesedi görüp bunun önemli bir şahıs olabileceği düşüncesiyle başını kesmiş ve Selim'in huzuruna getirmiştir. Bu başın Gavrî'ye ait olduğu onu tanıyan adamlarınca teşhis edilince, padişah bir cesedin başını kestiği için çavuşa çok kızmış, katlini emretmiş; paşaların araya girmesiyle bu niyetinden vazgeçmiştir.[591]

Benzeri bir bilgiyi Silahşor de verir:[592]

"... asker-i Rum'dan bir kimesne düşman pâyını sürüp Mercidabık sahrasında seyredip teşne-dil düşüp su kenarına erip görür ki bir sîmîn adem helâk olmuş yatar, acaba Sultan mı ola deyip başını kat' edip âsitâne-i devlete getirip arz edicek, şah katında cengde ele giren gılmanlardan bazıları görüp Sultan Gavrî'nin başıdır diyicek, şâh-ı Rum emr edip varıp cismin arabaya koyup Halep önüne götürüp bir nişâne yerinde defn kılıp rûhiyçün in'am u ihsânlar kıldılar..."

Daha geç tarihli bir kaynak olan Mehmed Zaim'in eserinde, Gavrî'nin cesedinin dört gün sonra bulunup durumun Selim'e bildirildiği, o da cenazeyi Halep'e gönderip Akyol tarafında Baba Bayram Sultan mezarının yakınında bir belirli yerde defnettirdiği bilgisi bulunur.[593]

Memlük ordusunun önde gelen emirlerinin çoğu da savaş meydanında kalmıştı. Bunlar arasında Sibay'ın yanı sıra büyük emirlerden Sudun el-Acemî ve Akbay et-Tavil de bulunuyordu. Ayrıca kaynaklarda Trablus naibi Canbirdi, Safed naibi Tarabay, Hums naibi Pir Budakoğlu Arslan Bey ile önde gelen binbaşı, kırk erlik, on erlik beyleri ve erbainden ve sair görevlilerden 50-60 kişinin maktul düştüğü kaydedilir.[594]

---

591 *Tacü't-tevârih*, II, 335.

592 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 310. Ayrıca nasıl öldüğü hakkında muhtelif rivayetleri için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 141-142.

593 *Câmi'ü't-tevârih*, s. 324.

594 Haydar Çelebi, "Ruzname", 480; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim Han*, vr. 150a.

İbn Iyas da ölenlerin tafsilatlı bir isim listesini vermiştir.[595] Ayrıca Memlük ordusunda bulunan Mısır'ın üç büyük kadısı ile Halife Mütevekkil esir alınmış, dördüncü kadı (Hanefi kadısı Şıhne) ise kaçmıştı. Osmanlı kaynaklarının sükût etmelerine karşılık İbn Iyas, halifenin Selim tarafından Halep'e yollandığını ve ona iltifat edilip hilat giydirildiğini nakleder:[596]

> Selim Halep'i aldıktan sonra Meydan'da oturdu. Halife Mütevekkil Alallah ile Şafii baş kadısı Kemaleddin et-Tavil, Maliki baş kadısı Muhyiddin ed-Demirî, Hanbeli baş kadısı Şihabeddin el-Futuhî onu ziyaret ettiler. Hanefi baş kadısı Mahmud eş-Şıhne ise askerlerle Şam'a kaçmıştı.... Anlattıklarına göre Halife meydanda oturan Osmanoğlu'nu ziyaret *edince Osmanoğlu onu karşıladı, büyük saygı gösterdi.* Halife oturunca ona: aslınız nereden? dedi. O da Bağdat'tan dedi. Sultan Selim ona sizi Bağdat'a göndereyim dedi. Bu konuda çeşitli sözler dolaştı. Halife yanından ayrılmak isteyince ona ipekten siyah bir dolama (hilat) giydirdi, mal verdi, Halep şehrine gönderdi. Baş kadılar yanına gelince onları azarladı. Siz verdiğiniz şer'i hükümler için rüşvet alıyor, mal karşılığı kadı oluyorsunuz. Sultanınızı niçin insanlara zülüm yapmaktan alı koymuyorsunuz? dedi. Bunun benzeri haberler ortalıkta dolaştı, doğrusunu tam bilmiyorum

I. Selim, halifeyi yanında tutarak onu beraberinde Kahire'ye götürmüştür.

Savaşta her iki tarafın kayıpları konusunda Osmanlı kaynakları neredeyse tamamen sessizdir. Sadece İbn Zünbül, bir başka râviden naklen, savaş sona erdikten sonra o gece Mercidabık sahrasında kalan I. Selim'in ertesi gün ölülerin sayılmasını emrettiğini, Memlüklerden 1.000, Osmanlı tarafındansa 4.000 kişinin cesedinin sayıldığını belirtir.[597] Bu rakamları başka bir kaynakla teyid edememekle birlikte, top ve tüfek ateşiyle epeyce zayiat verdikleri düşünülecek olursa Memlük kayıplarının Osmanlılardan daha fazla olduğu kesin gibidir. Bu bakımdan söz konusu rakamları tersine çevirmek daha doğru olmalı.

Nitekim seferin resmî jurnalinde, savaşın ertesi günü otağında oturmakta olan padişahın önünde 2.000 kadar Memlük esi-

595 *Bedâi'*, V, 70-72; krş. Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), 75-76.

596 *Bedâi'*, V (Şeşen), 72-73; Ayrıca bkz. V.V. Barthold, *İslam'da İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*, çev. İlyas Kamalov, İstanbul 2006, s. 103.

597 İbn Zünbül, *Vâkı'ât*, s. 33.

rinin boynunun vurulduğuna işaret edilir.[598] Açıktır ki abartılı sayılara dayanan idam meselesi, tamamıyla karşı tarafa gözdağı verme ve korku iras etme amacının tipik bir yansımasıdır.

Mercidabık Savaşı'yla kazanılan bu zafer Osmanlılar için Suriye, Lübnan ve Filistin'in hâkimiyetini sağladığı gibi Mısır ülkesinin kapılarını da aralayan önemli bir adım olmuştur. Bundan sonra I. Selim, Halep ve Şam gibi önemli merkezleri, Filistin şehirlerini teker teker elde etmeye yönelik harekâtıyla Osmanlı idaresini bölgede seri şekilde genişletmeye çalışmıştır. Bu noktada onun için önemli olan husus, daha öteye gidip gitmeme konusundaki tereddüt ve bu yolda etrafındakilerden alacağı desteğin niteliği olacaktır.

Halep ve Şam'dan Gazze'ye Yürüyüş

I. Selim bir gece kaldığı Mercidabık Ovası'ndan ayrıldıktan sonra Halep istikametine hareket emri verdi. Halep'in direniş göstermeksizin teslim olacağı, daha önce Osmanlı ordusu Antep önlerine geldiği sırada şehrin dört mezhep kadıları ve ileri gelenlerinin aman talep eden mektuplarından da belliydi. Halep halkı bu mektupta padişahın tebaası olma isteklerini arz ederek, kendilerini Çerkeslerin ve Türkmenlerin baskısından kurtarmasını, padişah ne isterse onu yapacaklarını, şehirdeki bütün Memlük askerini kovacaklarını bildiriyordu. İmlası bozuk bir Türkçeyle kaleme alınan bu mektupta aynen şöyle deniyordu:[599]

> Halep cema'at[i] kullarınız sultan hazretlerinden ahd amân talep ederler ki canlarına ve mallarına ve ehl-i ıyâllerine amân oluna. Halep için siz fikr etmenüz, buyurursanuz, Çerkez[i] dutalım elünüze verelim, be hod kovalum. Devletlü hudâvendigâr Ayıntab'a kadem bastuğu vakit cem'i ehl-i Halep kullarınız karşu gelir. İnne kâne Türkmen önünce gelmezse bizi Çerkes elinden kurtarma[k] heman kâfir elinden kurtarmaktır. Sultanıma şöyle ma'lûm ola. Şeri'at asla yürümez, has[sı] kendüler üstüne her nesne ki beğenürler eger maldan eger ehl-i ıyâlden heman mâlik olurlar, kimesnenin hayf[ı] alınmaz her biri sultandır; buradan yaya istediler, her üç eve, biz muti' olmaduk, bundan adâvet edüp sultan[a] çıkdılar. Hunkârun devletlü başı çün bizi Türkmen elinde yesir eylemeye, önce devletlü hunkâr gele, be-hod buyur[a ki] vezir

[598] "Menzilname", *Münşe'at*, I, 451.

[599] TSMA, nr. E 11634.

gele, ki bizim ehl-i iyâlimiz amânda ola kerem eyleyesiz bir itimâd etdiğiniz adem gönderesiz, sırren gelip bunda bizimle buluşa, ahd u amân eyleye ki bu fukaranın gönlü mutma'in ola

Tarihsiz olan bu mektubun Gavrî'nin Halep'ten ayrılmasından (1 Ağustos) hemen sonra padişahın da Antep'e ulaşmasından (18-20 Ağustos) az önce yazıldığı anlaşılmaktadır.[600] Hatta savaştan kaçan Memlük askerini Halep halkının, şehre ilk geldiklerinde yaptıkları zulüm dolayısıyla içeri almadığını İbn Iyas ve İbn Zünbül kaydeder.

Bununla birlikte Halep naibi Hayırbey, halkın da bilgisi doğrultusunda şehre girmiş, Memlük sultanının kalede bıraktığı Gavrî'nin oğlu Muhammed'i bulmuş ve Memlüklerin amansız düşmanı olan Şahsuvaroğlu'nun buraya onun üzerine yürüdüğünü bildirerek derhâl kalan kuvvetlerle Mısır'a dönmesi gerektiğini salık vermişti.[601]

İbn Zünbül'ün bu ilginç kaydı, Halep halkının mektubuyla birlikte değerlendirildiğinde bir anlam kazanır. Şehir halkının çekindiği ve şehre girmesini istemediği Türkmenler, Şahsuvaroğlu'nun emrindeki Dulkadırlılardır. İbn Iyas da kaçarak Halep'e gelen Memlüklerin çoğunun daha önce yaptıkları fenalıklar dolayısıyla, intikam hisleriyle hareket eden şehir halkı tarafından katledildiği notunu düşer.[602].

Bu arada 27 Ağustos'ta savaş sonrasının ilk divan toplantısını yapan padişah, Halep'teki durumu öğrendi. Tam bu sırada Yunus Paşa, Hayırbey ile buluşarak onu padişahın yanına getirdi. Memlük yanlısı olarak olayı ele alan kaynaklarda Hayırbey'in Selim ile irtibatının bulunduğu ve Halep'teki Gavrî'nin

600 Bu mektubu mealen aktaran ve kitabının sonuna orijinalinin bir kopyasını koyan S. Tansel, Haleplilerin müracaatını Mısır'a açılması düşünülen seferin başlangıcına koymakta ve hatta bunu Selim'in Mısır'a çağrılmasına delil olarak göstermektedir (bkz. *Yavuz Sultan Selim*, s.118). Fakat mektuptaki ibareler, Gavrî'nin Halep'te bulunduğuna işaret eder. Bu bakımdan söz konusu mektup, Halep'te bulunan Memlük ordusunun yapmış olduğu uygunsuz davranışları ve halka yönelik eziyetinin bir yansıması olarak da mütalaa edilebilir.

601 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 34; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 36b.

602 Halep'e kaçan Memlük askerleri şehir halkı tarafından içeri alınmamış, hatta onlara hücum eden halk birçoğunu öldürmüştür. Bunun sebebini İbn Iyas Memlüklerin Halep'te halka büyük zulüm yapmalarına bağlamaktadır. Hatta Osmanlılardan gördükleri zarardan daha fazlasını gördüklerini ifade etmektedir. Haleplıler böylece bu zararın intikamını almışlardır. Emirler ise perişan halde Şam'a gitmişlerdir: *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 72.

oğlu Muhammed'i buradan hileyle ve diğer Memlük kuvvetleriyle çıkarttıktan sonra I. Selim'e haber gönderip Halep'e çağırdığı ve halkın ona itaat edeceğini bildirdiği ifade edilir.[603]

Osmanlı kaynaklarındaysa onun peşinden giden Yunus Paşa aracılığıyla Osmanlı tarafına geçtiği açık şekilde belirtilir.[604]

İdris-i Bitlisî de Halep'te tutunamayan Memlüklerin Hama ve Hums'a gittiklerini, fakat aralarında muhtemelen kimin sultan olacağı konusunda meydana gelen ayrılık ve tartışma sebebiyle Hayırbey'in Osmanlılara müracaat ettiğini kaydeder.[605] Benzeri ve daha teferruatlı bir bilgi Silahşor'da da bulunur.[606]

28 Ağustos'ta Halep'e giren I. Selim 15 Eylül'e kadar şehirde kaldı. Oradayken adına hutbe okundu, Halep valiliğine Karaca Paşa'yı, kadılığına Çömlekçizade Kemal Çelebi'yi tayin etti. Ayrıca Osmanlı terminolojisinde "Arap vilayeti" denilen bölgede idari birimler (sancaklar) oluşturuldu, buralara yeni atamalar yapıldı.[607]

Keşfî'ye göre itaat eden yerler Baalbek, Hama, Hums, Sis, Trablus, Birecik, Tarsus'tu.[608]

Padişah Halep'ten ayrılmadan önce orduya yardımcı olmak üzere gelmiş Diyarbekir beylerbeyliği askerleriyle aşiret kuvvetlerini, Bayburt beyini ve diğer Anadolu beylerinden çoğunu kışlamaları için geri memleketlerine yolladı.[609] Matrakçı Nasuh, bunun sebebini Safevilerin Diyarbekir'e yönelik muhtemel saldırısı olarak izah eder.[610]

I. Selim, bundan on gün sonra da Halep'te divan tertip ederek meşveret meclisini topladı; bundan sonraki harekât planını paşalar, beyler ve önde gelen ulemayla görüştü. Şam'a yürüme isteğini tartışmaya açtı. Bütün beyler bu fikri destekledi.[611]

---

603 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 34; *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 68,74 (Burada İbn Iyas ona Osmanlıların "Hainbey" dediklerini belirterek onu aşağılar).

604 Ada'i-yi Şirazi, *Selimname*, s. 154; Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 258; Keşfî, *Selimname*, s.89; ayrıca Angiolello, "Seyahatname", s. 109-110. *Selimşahname*, s. 316.

605 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 310-311.

607 Haydar Çelebi, *Ruzname*, s. 480; "Menzilname", *Münşe'at*, I, 451. Selim'in Mercidabık Savaşı'nı kazanıp Halep'e girişi hakkında Venedik istihbaratı için bkz. *I Diarii*, XXIII, s. 109, 133, 262, 384-85 ve Selim'in gönderdiği fetihname, s. 397-98.

608 *Selimname*, s. 91; ayrıca Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim*, vr.152b.

609 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 311.

610 *Tarih-i Sultan Bayezid ve Sultan Selim*, vr. 152a.

611 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", 311.

Ordunun önemli bir kısım birliklerinin gönderilmesine karşılık sefere devam etme isteği ve Şam'a yürünmesi kararı, o sırada oradan gelen haberlerle doğrudan bağlantılı görünmektedir. Nitekim İdris-i Bitlisî, kaçan Memlük ileri gelenlerinin Şam'da toplanıp aralarından birini sultan seçmek istediklerini ve burada Osmanlılara karşı toparlanmayı düşündüklerini, bu haberin Selim'e ulaştığı ve onun da bunların "kökünü kazımak" üzere harekete geçtiğini bildirir. Ayrıca bu sırada Haremeyn'de yaşayanların, hac yolunun güvence altına alınması ve Memlük zulmünden kurtarılmaları için talepte bulunduklarını da yazar.[612]

Aslında Memlük kaynaklarındaki bilgilere göre, kaçan emirlerin çoğu Şam'da bir araya gelmiş; Gavrî'nin oğlu Muhammed de güçlükle bu şehre ulaşmıştı. Burada emirler arasında tartışma yaşandı. Gavrî'nin oğlunun sultan olması gerektiği konuşuldu. Cülbanın tamamı, karanisanın bir bölümü buna rıza gösterdi. Canberdi Gazali sultan olmak istediği için buna karşı çıktı. Sonunda Emir Allân, Memlük tahtının Şam'da değil Kahire'de olduğunu, bu bakımdan oradaki emirlerin de katılımıyla kim daha yiğit ve muktedirse onun sultan seçilmesi gerektiğini, yaşı küçük birinin sultan olmasının uygun olmadığını söyleyince herkes kendisine hak verdi. Emir Allân'ın da gönlünde sultanlık yatıyordu. Böylece Memlük bakıyye ordusu Kahire'ye hareket etti. Gazali bu duruma çok içerlemişti, bu bakımdan Hayırbey ile irtibatını sürdürdü. Sultan Selim'in Mısır'ı almak gibi bir niyeti yoktu; o Halep'ten Şah İsmail üzerine yürümek istiyordu, fakat Hayırbey onu Mısır üzerine yürümek için teşvik etti.[613]

Söz konusu bilgilerin doğruluğu şüpheli olabilir, ancak olayların seyri bu hikâyeyi belli ölçüde yerine oturtmaktadır. Özellikle Selim'in Halep'ten Şam üzerine yürüme konusunda bir tereddüt geçirmesine ve Diyarbekir beylerbeyinin kalabalık kuvvetlerinin geri dönüşüne izin vermesine bakılırsa, Şah İsmail tarafından vaki olabilecek bir hareket duyumuna işaret etse gerektir. Padişah bu topraklarda durur ve seferini sürdürme niyetinde bulunurken, Safeviler tarafından gelebilecek herhangi bir saldırıya karşı Diyarbekir ve Erzincan hattını korumak maksadıyla bu yörelerin mahalli birliklerini muhafaza için göndermiş olabilir.

612 *Selimşahname*, s. 322.

613 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 35-36; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 37a

Bunun, bazı araştırmacıların başından beri çok kurnaz davrandığına inandıkları I. Selim'in bir taktiği olduğu iddiası anlamsızdır. Zaten padişah, Mercidabık'ta önemli bir darbe yemiş olan Memlük güçlerinin tekrar toparlanacaklarına ve büyük bir mukavemet göstereceklerine pek ihtimal vermiyordu. Aksi takdirde ordunun önemli bir bölümünü Anadolu'ya gönderip yanında neredeyse yarı yarıya azalmış kuvvetlerle kendisini zor yol şartlarının beklemesine rağmen, böyle bir maceraya niçin atılmak istesindi?

Halep'te kaldığı günler zarfında Şam'daki gelişmeleri, Memlük emirleri arasındaki anlaşmazlık ve tefrikayı duyunca, en azından kış mevsiminde kendisi için daha merkezî ve üstelik deniz yoluyla gelecek yardımları alabileceği stratejik önemi olan bir yere ulaşma isteği ağırlık kazanmış olmalı. Nitekim Halep'te bazı tayinler yaparken (Trablus'u İskenderbeyoğlu Mustafa Bey'e, Hama'yı Güzelce Kasım'a, Hums'u İhtimanoğlu Şahverdi'ye, Şam'ı Yahşıoğlu Ahmed'e, Kudüs'ü Evranosoğlu'na, Gazze'yi İsabeyoğlu Mehmed'e); İstanbul'a da adam gönderip gemilerin hazırlık yapmasını ve derhâl Akdeniz'e açılmasını emretmişti.[614]

Şam'a hareket kararı verilince uzun yolda susuzluk tehlikesine karşılık bol miktarda su tulumu ve kırba temin edildi. Yeniçeri ağası Ayas öncü oldu, ardından Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa, onun da peşinden padişah 12.000 kişilik kapıkulu askeriyle yola çıktı (15 Eylül). Ordu beş bölük halinde yürüyüşe geçmişti.

Hama'ya gelmeden önce hacı kılığına girmiş bir hayli Memlük askeri tutulup bertaraf edildi. 19 Eylül'de Hama'ya gelindiğinde padişah yüksek bir yerdeki İmam Zeynelabidin'in mezarını ziyaret etti, iki gün sonra Hums'a ulaşıldı. Oradan Şam'a doğru gidildi, yakın bir mahalle gelindiğinde, Şam'daki Memlük güçlerinin Kahire'ye doğru çekildikleri haberi ulaştı. Bundan üç gün sonra 27 Eylül'de Şam şehrine varıldı.[615]

Padişah on bir gün kadar şehre girmedi, dışarıda Mastaba mevkiinde ordugâh kurdu. Şehirde asayiş sağlandıktan sonra on ikinci gün Şam'a girdi.

Oradayken yaptığı ilk divan toplantısında Şam'daki eski Memlük uygulamalarının kaldırıldığını ilan eden padişah, bazı tayinlerde bulundu. Ertesi gün Anadolu ve Rumeli askerinin

614 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 258; Diğer bazı kaynaklara göre bu tayinler Şam'da iken yapılmıştır.

615 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s.312.

yoklamasını yaptırttı. Daha sonra askere kışlaklar tayin etti.[616]

Bu durumda herkes artık Mısır Seferi'nin bittiği kanaatine sahip olmuştu. Esasen padişahın hareketleri de bunu gösteriyordu. Padişah 3 Kasım'da Kayıtbay Hamamı'na girdi, ertesi gün de Şam'daki Emevi Camii'nde cuma namazı kıldı, burada adına hutbe okundu, sonra Hz. Osman'a atfedilen Kur'an'ı görmeye gitti ve Hz. İsa'nın kıyamete yakın ineceğine inanılan makamı da ziyaret etti. Bu ziyaretleri Şam'da büyük heyecan uyandırmış olmalı. Ayrıca birçok kutsal makamı da dolaşmıştı.[617]

Bundan altı gün sonra da Şam'da kar yağmış ve havalar da soğumuştu. Bu durum düşünülen zorlu sefer sırasında yol şartlarının müsait olacağının habercisi olarak yorumlanmış olmalı. Ayrıca Şam'da bulunan hazinenin sayımı yapılmış, Şam naibi ve diğer bazı ileri gelenlerin eşyaları, alacakları, kendilerine ait gelirleri, darphane mevcudu ve nakit sikkeler tespit edilmişti. Hazinede 440.000 nakit Halebî altın yanında değerli eşyalar bulunmaktaydı.[618]

Padişah Şam'da kaldığı süre içinde zaman zaman sürek avlarına çıkmayı da ihmal etmemişti. Avlanma vesilesiyle yanına aldığı İdris-i Bitlisî ve veziriazam Sinan Paşa'yla sohbet edip Mısır'ın durumunu konuşuyordu. Yine Kahire'ye yürüyüp yürümeme konusunda bir karara varmak için Yunus Paşa'nın, kazaskerlerin, vezirlerin de fikrini alıyordu. Bu görüşmeler esnasında sert tartışmaların yaşandığı, Osmanlı kaynaklarında açık olmamakla birlikte bazı karinelerden anlaşılır. Mesela padişah, bazı divan toplantılarına kazaskerleri almamıştı.[619]

Orada yaşananlar hakkında en açık bilgiyi Çerkesler Kâtibi'nin kaynağı aktarır:

Şam'dayken bir hafta kadar sonra asker arasında dedikodu çıktı. Şam'da artık sefer bitti diyen asker yurtlarına dönme talebinde bulundu. "...Yerimizde birkaç gün ârâm etmeziz, kullarına bu cevri hangi padişah mahal görmüştür..." dedikleri padişahın kulağına gitti. Selim de askerin durumunu görüp geri dönme niyetindeydi. Fakat bir süre etrafın zapt ve muhafazası için bekleme zarureti duyuyordu. Kahire'den gelen haberleri takip ediyor, istihbarat için adamlar gönderiyordu.[620]

---

616 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 481; Silahşor, "Fetihname", s. 312.

617 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 481.

618 TSMA, nr. D. 4905.

619 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 481.

620 Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr.38a.

Bu sırada Kahire'deki durum tam bir belirsizlik içindeydi. Emir Allân'ın mağlubiyet ve Gavrî'nin ölümüyle ilgili mektubunun ardında birçok söylenti çıkmıştı. Hatta Şam naibi Canbirdi Gazali'nin Mısır'a haber gitmesine mani olduğu bile söyleniyordu. 28 Eylülde Hanefi baş kadısı Mahmud, sultanın yokluğu sırasında Kahire'yi idare eden büyük emirlerden Tumanbay'ı ziyaret etti. Durumu ona anlattı, hemen ardından mağlubiyetten sonra kaçan Memlük kumandanları perişan halde ekim ayı başında Kahire'ye gelmeye başladı. Bunların içinde Emir Sudun, Emir Kansu, Canbirdi Gazali, Gavrî'nin oğlu Muhammed, Kertbay gibi emirler de vardı. Bu emirler Tumanbay'a sultanlık teklif ettilerse de o önce kabul etmek istemedi. Sonunda emirlerin ona asla hıyanet etmeyeceklerine ve sonuna kadar bağlı kalacaklarına dair yemin etmeleri üzerine sultanlığa rıza gösterdi (10 Ekim 1516). Sultanlığı, esir durumundaki Halife Mütevekkil'in yerine, onun mümessili sıfatıyla babası Yakub el-Müstamsik Billah tarafından da onaylanmıştı. O sırada otuz sekiz yaşındaydı.[621]

Bu haber bir süre sonra I. Selim'e ulaşmış olmalı. Hatta Selim, bunu duyunca Kahire'ye yürüme yolundaki tereddütleri daha da artmıştır. Haydar Çelebi, bu sıkıntılı karar aşamasında padişahın yanına çağırttığı İdris-i Bitlisî ve Sinan Paşa'yla 25 Şevval'de (21 Kasım) "...diyâr-ı Şark ahvâlini söyleştiklerini.." belirtir.[622] İdris-i Bitlisî de eserinde bu konu hakkında bilgi verir. Padişahla uzun sohbetler yaptığını belirten yazar şunları aktarır:[623]

> "Padişah Şam'dayken Mısır tarafından Memlüklerin durumunu araştırdı. Haremeyn'e göndermek için de bir kervan donattırdı. Tam bu sırada şu haber ulaştı. O tarafa kaçan topluluk firârdan sonra Gavrî'nin yeğeni Devâtdâr Tumanbay'ı sultan yapıp toparlanmaktalar. Bunları yaparken Hicaz yolunu urbân eşkiyasına teslim ettiler. Tumanbay aslında sultanlığı istemedi, fakat tehdit ve baskıyla ona yüklediler. Onlar Osmanlı Padişahının üzerlerine gelemeyeceğine, Mısır diyârında Gazze, Remle çölü ve Katya yolunun çöl ve susuz oluşuna güveniyorlardı. Hiçbir fatih bu yolu denememişti..."

Bu ifadeler I. Selim'in Tumanbay'ın sultanlığını, kendisine biat edilmesinden on beş yirmi gün sonra duyduğunu gösterir.

Bedâi', V (Şeşen), 80-83, 97-100.

"Ruzname", s. 481.

Selimşahname, s. 326.

Memlüklerin yeniden toparlanma ve muhtemel karşı saldırısına bir tedbir olarak hem askerî hem de diplomatik teşebbüslere girişen padişah son durumu devlet erkânıyla görüşmüştü. İdris-i Bitlisî, bazı kimselerin Mısır'a yürünmesini uygun görmediklerini belirtir. Onlar padişaha şöyle söylemişlerdir:[624]

> "...Ordunun bu kışta Osmanlı beldelerinden uzak yerde toparlanması ve bir araya getirilmesi zordur. Şu anda hizmette bulunan seçkinler ve yakın kimselerle böyle bir tehlikeli sefere yönelmek, Mısır ordusu gibi büyük bir orduyu yenmek nasıl başarılır. Bu sebeple yiyecek, içecek maddelerinin develere yüklenmesi, o susuz, otsuz, uçsuz bucaksız çölden taşınması imkânsız görünmektedir, varılacak yer çok uzaktır..."

İdris-i Bitlisî'nin bu beyanı Osmanlı kumanda heyetinde derin bir tartışma ortamının varlığını açık olarak gösterir. Nitekim Haydar Çelebi de yapılan bir divanda paşaların büyük bir sıkıntıyla çıktıklarını belirtmiş, ama sebebini yazmamıştır.[625] Paşaların endişe duydukları asker mevcudunun yetersizliği, lojistik destek, iklim şartları ve benzeri konular, gerçekten ciddi bir sıkıntı ve badireye yol açabilirdi.

Ancak I. Selim, özellikle yeniden toparlanma ve Osmanlı kazanımlarının tehlikeye düşmesi gibi endişelerle, aralarında zaten bir birlik bulunmayan ve muhtemelen aldığı istihbarata da güvenerek rahatlıkla üstesinden gelebileceğini düşündüğü Memlüklerin bertarafı için Kahire'ye yürüme kararında ısrarcı bir tutum sergiliyordu. Ancak hem paşaların hem de muhtemelen kazaskerlerin karşı çıkışı sebebiyle strateji değişikliği yaptı ve Tumanbay'a elçi ve mektup yollayarak kendisine tabi olursa, iyi karşılanacağını bildirdi.

Bu arada daha önce 15 Şevval'de (11 Kasım) yapılan divanda Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa ile Anadolu defterdarı Zehrimar Kasım'ın muhtemelen sefer hazırlıkları dolayısıyla padişah huzurunda tartışmaları yüzünden her ikisi de azledildi.[626] Anadolu beylerbeyliğine Mustafa Paşa, defterdarlığaysa İskender Çelebi getirildi. Bu durum ordudaki gerginliği açık şekilde göz önüne serer.

Celalzade, Şam'dan Tumanbay'a yollanan mektubun metnini mealen aktarır. Burada Tumanbay'a nasihatler yapılıyor, eğer

624 *Selimşahname*, s. 327.

625 "Ruzname", s.482.

626 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 481; "Menzilname", *Münşeat*, I, 451.

adamlarıyla birlikte gelirse, kendisine iyi muamele yapılacağı, fakat bu sözüne itimat etmezse cezalandırılacağı ifade ediliyordu.[627] Mektupta ayrıca Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin kabul edilmesi, hutbenin padişah adına okunması, kendisinin de naip olarak kalması teklif edilmişti.[628]

İbn Iyas'a göre bu mektupta padişah adına hutbe okunup, para darp edilmesi ve haraç ödenmesi karşılığında Tumanbay'ın Gazze'den Mısır'a kadar olan yerlerde idarecilik yapması teklif edilmiş, aksi takdirde Mısır'a yürüneceği bildirilmişti. Burada kılıç hakkı olarak bu yerlerin mülkiyetini ele geçirdiğini, onun gibi halife ve kadılara minnet etmeksizin sultan olduğunu, Mısır vergisini daha önce Bağdat halifelerine yapıldığı gibi her yıl göndermesi gerektiğini, kendisinin Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve Haremeyn'in hizmetçisi olduğunu, bu bakımdan ondan önde geldiğini de eklemişti.[629]

Tumanbay'ın yanında Canberdi Gazali'ye de benzeri bir mektup yollandı. Buradaysa kendisi lehine Hayırbay ile Hama ulubeyi Korkmazoğlu Mehmed'in aracılık yaptığı, ona güvendiklerini belirttikleri, daha önce vezirlerin yazdığı mektuba cevap vermediği, eğer hemen gelip itaat ederse kabul edileceği ve yanında hangi emiri getirirse ona da iyi davranılacağı yazılmıştı.[630]

İdris-i Bitlisî'ye göre Selim, Tumanbay'a gönderdiği mektupta Beytullah'ın donatılmasının kendi üzerine yüklendiğini, İslâmi işleri düzenlemek için Halep ve Şam'a yönelişi karşısında, şer'î açıdan onun derhâl itaat etmesi gerektiğini bildirmişti.[631]

Silahşor ise padişahın vezirlerle yaptığı müşavereden şu kararın çıktığını belirtir:[632]

> "...Memlükler, Şam'dan kaçıp Mısır'a gelip Tumanbay adlı birini sultan ilan ederek yine savaşmak isterlermiş. Şimdi name yazıp kendisini davet edelim. Davetimizi kabul edip itaat gösterirse, memleketini yine ona veririz, biz dönüp diyârımıza gideriz. Kabul etmezse ona göre tedbir alırız. Bunun üzerine mektup yazıldı, üç elçiyle birlikte yollandı..."

627 Celâlzade, *Selimname*, s. 191-192

628 Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 39a; Celalzade'nin kaydettiği mektupta bu ibareler yoktur.

629 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 117. İbn Iyas bu mektupta hakaretamiz ifadeler olduğunu ve kendisine itaat etmezse onu cezalandıracağının yazıldığını, Selim'in kendisini çok büyük gördüğünü belirtir.

630 Celâlzade, *Selimname*, s.191-193.

631 *Selimşahname*, s. 328.

632 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 314.

Bu noktada Çerkesler Kâtibi Yusuf'un kaynağı da bazı ilginç ayrıntılar verir. Buna göre Canberdi'nin adamları sürekli olarak Hayırbey'e gelip gidiyordu ve Mısır'daki durum hakkında bilgi veriyorlardı. 1 Şevval (28 Ekim!) bayram günü, Tumanbay'ın sultan seçildiği ve 10.000 kişiyle Canberdi'nin Gazze üzerine yürümekle görevlendirildiği haberi ulaştı.

Padişah bu durum karşısında Şahsuvaroğlu Ali Bey'in görüşüne başvurdu. O da padişahın doğuya hareket etmekle Azerbaycan'ı kastetmişken, çaresiz kalarak Memlük memleketine girdiğini, buraya kadar gelmiş olması dolayısıyla bu memleketi elinde tutmasının lüzumlu olduğunu söyledi. Memlük direnişi kırılmamış, Tumanbay sultan seçilmiş ve adamlarını toplayıp göndermişti.

Bu sırada orada bulunan Hayırbey ise Mısır'ın tamamının ele geçirilmemesinin padişaha yakışmayacağını ve Haremeyn'nin hizmete muhtaç olduğunu ifade etti.

Padişah da bütün bunları bildiğini, fakat Timur ile Mısır sultanı Berkuk arasındaki mücadeleyi örnek gösterip Kahire'ye ulaşmakta yol ve çöl şartlarının zorluğundan bahsetti. Timur bile Şam'a geldiği halde, Kahire'ye yürüyememişti. Padişahın bu sözleri üzerine Hayırbey, Memlük askerinin kalabalık kuvvetleriyle çölü nasıl geçtiyse, kendilerinin de rahatlıkla o şekilde geçebileceklerini söyledi. Padişah bu sözleri makul bulup, Şam'dan geri dönme isteğinden vazgeçti. Bu arada da Tumanbay'a mektup yolladı.[633]

İbn Zünbül'e göre, Hayırbey'in Mısır'a yürünmesi ısrarına karşılık Sinan Paşa, Gazze'den itibaren Şam bölgesiyle yetinilmesi, onların üzerine yürüyüp kendi topraklarında uğranılacak bir mağlubiyette, asla emniyet içinde bulunamayacakları, ayrıca yöredeki Arap aşiretlerinin de hesaba katılmasını isteyerek olumsuz görüş beyan etmişti.[634]

Anlaşılacağı üzere yanındaki yetersiz kuvvetlere rağmen I. Selim aldığı istihbaratın da rolüyle Şam'da hazırlıklara başladı. Önce Sinan Paşa, 6 Zilkade'de (1 Aralık) serasker sıfatıyla yanında 4.000 kadar Rumeli, Anadolu askeri ve tüfekli kapıkuluyla birlikte önden Gazze cihetine yolladı. Zira bu sırada Canberdi Gazali'nin 500 sultan kulu (cülban), 1.500 beyler kulu (karani-

633 Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr.38b; olay İbn Zünbül'ün eserinde daha farklı hikâye edilir. Burada da Selim'in tıpkı Timur'un yaptığı gibi davranmak istediği, Mısır'da hutbe ve sikke kendi adına olması durumunda geri dönmek arzusunda bulunduğu yazılıdır. Ancak Hayırbey onu Mısır üzerine yürümeye ikna etmiştir (*Vâkı'at*, s.42).

634 *Vâkı'at*, s.45.

sa), 3.000 arap aşiret güçleri olmak üzere toplam 5.000 kişiyle Kahire'den Gazze'ye doğru yola çıktığı haberleri ulaşmıştı.[635]

Sinan Paşa, daha önce Gazze'ye sevk edilen Uzgurlu İsabeyoğlu Mehmed'in küçük muhafaza birliğini bu saldırıya karşı takviye etmek amacıyla da görevlendirilmişti. Zira Gazze'yi küçük bir direnişin ardından ele geçiren İsabeyoğlu'ndan zilkade ayının ilk günü (26 Kasım) casus gelip tehlikeli durumu bildirmiş bulunuyordu.

Bunun ardından Sinan Paşa'nın Şam'dan hareket etmesinden iki gün sonra yapılan divan toplantısında açık şekilde Kahire'ye yürüneceği ilan edildi.[636]

Hemen ardından hazırlıklar süratlendirildi. Techizat taşıyan 1.000 deve telef olduğundan bunların yerine 2.000 deve satın alındı. Hazineler yüklendi, askerin şevkini artırmak için ulufelere zam yapıldı, bol miktarda bahşişler dağıtıldı. Harcanan para 200.000 altını bulmuştu.[637]

11 Zilkade'de (6 Aralık) toplar ve top arabaları Şam dışına çıkarıldı ve hazırlıklarını burada yapmaya başladı. 17 Zilkade'deyse (12 Aralık) İstanbul'dan gelen ulak, donanma gemilerinin harekete hazır olduğunu, Macarlar ile aradaki sulhun yenilendiği haberini getirdi. Bunlar padişahı çok rahatlattı.

Padişah, Şam'dayken Kaptanıderya Cafer Bey'e üst üste iki adam yollayarak bazı taleplerde bulunmuştu. Cafer Bey'in konuyla ilgili arzında, bu emirler şöyle özetlenir: 80 gemi ve 20 kadırga-kayık olmak üzere 100 gemi iyi bir şekilde donatılıp nevruzda hareket edecek. Eğer 100 geminin tedarikinde ve hazırlanmasında zorluk olursa, bir an önce yola çıkılması için 20 mavna 40 kadırga, 10 kayık ve iki kalyata, toplam 77 gemi yeterli olacak. Bunlar derhâl Remle ve Gazze iskelelerine yönelecek. Ayrıca Anadolu ve Rumeli'ndeki acemi yeniçeri oğlanlarından 2.000 kişi, silahları ve tüfekleriyle talim ettirilecek. Cebehaneden 3.000 tüfek ve bunlara kifayet edecek kadar fındık (mermi), güherçile, nal, çivi, ayakkabı, asker elbisesi ve yiyecek ile zanaat sahibi esnaftan işe yararlar alet ve eşyalarıyla gemilere girip gelecek.[638]

---

635 Matrakçı Nasuh, 7.000 kişi olduğunu yazar (*Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Selim*, vr. 155a). Bazı kaynaklardaysa 10.000 rakamı yer alırsa bile, 5.000 rakamı daha doğru olmalı. Venedik raporlarında 5.000 kişi olarak belirtilir: *I Diarii*, XXIII, s. 200-201, 325-326.

636 Haydar Çelebi, *Ruzname*, s. 481.

637 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 328.

638 TSMA, nr. E. 6608. Bu belge Ş. Tekindağ tarafından sadeleştirilmek suretiyle kısa bir değerlendirme ile birlikte yayımlanmıştır, faksimile metin de ve-

Cafer Bey bu emirler üzerine süratle gerekli hazırlıkları tamamlamaya çalışmış, fakat o yıl kışın çok sert geçmesi yüzünden tam vaktinde hareket edememiş; ancak Mısır'ın ele geçirilmesinden sonra, Galata Limanı'ndan 20 mavna, 42 kadırga, 9 kayık, 5 top gemisi, 6 at gemisi; Gelibolu'dansa 10 mavna, 8 kayık, 6 at gemisi temin etmiş olarak toplam 106 gemi ve bunlara bindirdiği Vılçıtrın beyinin gönderdiği yeniçeri acemi oğlanları ile esnaf grubu, ayrıca yüklediği çeşitli malzemeler ve her biri 27 okka (32 kg) demir gülle atar iki büyük darbzen ve diğer toplar da olduğu halde 26 Mart'ta yola çıkabilmişti.

Anlaşılacağı üzere I. Selim, bu desteği Şam'dan Mısır'a doğru yürümeden önce Gazze taraflarına geldiğinde bekliyordu. Ancak donanmanın hareketinde vaki olan gecikme haberini muhtemelen Gazze'ye ulaştıktan sonra almış olmakla birlikte, planında herhangi bir değişme olmayacaktı.

Padişah İstanbul'dan aldığı haberden üç gün sonra Şam'dan Gazze istikametine doğru yola çıktı. Tam bu sırada Şah İsmail'in Tebriz'de bulunduğu ve ihtiyaten Bağdat'a asker yolladığı haberi ulaştı.[639] Böylece padişahın Mısır'a yürümesi için arkadan gelebilecek herhangi bir tehdit ve tehlike kalmamış oluyordu.

Padişah yanındaki kuvvetlerle 15 Aralık'ta Şam'dan hareket ettikten dört gün sonra yukarıda sözü edilen mektupla Çerkes Murad Bey elçi olarak yollandı. Ayrıca Canberdi ile diğer emirlere Hayırbey ile Osmanlı vezirlerinin yazdığı mektuplar da gönderilmişti. Ancak Kahire'de elçiye itibar edilmediği gibi bunlar Tumanbay'ın huzurundan çıkar çıkmaz öldürüldü.[640]

İbn Iyas on beş kişilik Osmanlı elçilik heyetinin 10 Ocak'ta Arap kılavuzların yardımıyla, ansızın Kahire'ye geldiklerini, bu kadar uzun yoldan gelmelerine rağmen kimsenin onlardan haberi olmadığını, emirlerin onların gelişine çok şaşırdıklarını, bu sebeple korkuya kapılıp derhâl soruşturma yaptıklarını ve kılavuzları katlettiklerini; Tumanbay'ın da elçileri öldürttüğünü belirtir.[641]

---

rilmiştir ("Haliç Tersanesi'nde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Cafer Kapudan'ın Arızası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (İstanbul 1968), s. 66-70).

639 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 482.

640 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 482.

641 *Bedâi'*, V, 120-121; krş. Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 115-116. İbn Iyas, elçilerin Gazze Savaşı'ndan sonra yenilgi haberleri gelince, geceleyin sultan tarafından boğularak öldürüldüğü şayiasının çıktığını yazar, s. 124.

Olayın ayrıntılarını veren İbn Zünbül ise Tumanbay'ın Selim'den gelen mektup dolayısıyla rahatlayıp burada yazılanlara uygun davranmak istediğini, her tarafta Osmanlı idaresinin tanınması durumunda Tumanbay'ın Mısır naibi olacağı haberlerinin yayıldığını, bunu duyan Emir Allân'ın hemen saraya koştuğunu, bekleyen üç Osmanlı elçisini görünce onları derhâl öldürdüğünü yazar. Bu kızgınlıkla Tumanbay'ın yanına çıkan Allân, ona Selim'in taleplerini kabul ettiği hakkındaki haberlerin doğru olup olmadığını sormuş; sultan da Müslüman kanını dökmeye sebep olmamak ve herkesin vatanında kalmasını temin etmek istediği, şayet bunu yapmazsa büyük bir tehlikeyle karşılaşacağı, ordudaki kumandan ve emirlerin birbirleriyle çekişme içinde bulundukları, hiçbirinin diğerine güvenmediği, Memlük Devleti'nin sona ermesini arzu etmediği için böyle davrandığını söylemişti.

Emir Allân ise Mercidabık'ta Osmanlılarla savaştığını, onları gayet iyi tanıdığını, Memlük cündisi gibi asla iyi ata binip silah kullanamadıklarını gördüğünü, tek meziyetlerinin ateşli silahları kullanan piyadeleri olduğunu, bu yüzden atlılarıyla hep birden piyade askerinin üzerine ani bir şekilde yürüyerek onları atların ayakları altında rahatça ezebileceklerini, padişahı da esir alarak savaşı kazanacaklarını iddia etmişti.

Ardından da Emir Kertbay (Kurtbay) ile bir olup sulha meyilli emirlere ağır hakaretlerde bulunmuş, sonunda herkesi savaşmak için razı etmişti. Hatta Osmanlı askerini küçümseyerek "onların hüneri heman top ve tüfektir, gayri fenn-i kıtâl ve hâl-i fürusiyyeyi bilmezler," demişti.[642]

Halbuki İbn Iyas Tumanbay'ın Kahire'de hazırlıklar yaparken elinde Osmanlı tarzı yüz araba olduğunu, bunların üzerinde tüfekçilerin bulunduğunu, yine develer üzerinde tüfekçilerin yer aldığını açık şekilde belirtir.[643] İlginç olan durum tabur sisteminin Osmanlılar gibi Memlüklerde de var olması keyfiyetidir. Fakat ileride bahsedileceği gibi bunlara dayalı savaş taktikleri bakımından hayli tecrübesiz durumdaydılar.

İbn Iyas, Tumanbay'ın asker toplamak için çektiği sıkıntıları ayrıntılı olarak anlatmıştır. Memlük sultanı emirlere para verememiş, parayı az bulan emirler orduya katılmak istememiş, hatta teklife Türkçe konuştukları için *"yok yok"* diye karşılık

---

642 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s. 41; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr.38b.

643 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 113, 125.

vermişlerdi. Bunun üzerine Tumanbay emirlere, hazinede bir kuruş para olmadığını, gidip kendileri ve aileleri için savaşmalarını, kendisinin de onlardan biri olduğunu, savaşmak için giderlerse onun da gideceğini, yok gitmezlerse kendisinin de gitmeyeceğini söylemişti.[644]

Sonunda büyük zorluklarla asker toplamaya muvaffak olmuş ve onun gayretleri diğer emirleri de heveslendirmişti. Tumanbay, emirlerin savaşmaya istekli olduğunu görünce, Canberdi Gazali kumandasında, önemli emirlerin bulunduğu kuvvetleri Gazze'ye sevk etmişti.

Gazze Savaşı ve Kahire Yolunun Açılışı

Canberdi kumandasındaki birliklerin amacı, Osmanlı ordusunun yolunu kesmek, erzak bulmalarını önlemek, baskınlarla tacizde bulunmak, Kahire'ye gidiş yolunu kapamaktı. Sinan Paşa'ysa 4.000 kişilik kuvvetiyle önce Remle'ye geldi, Canberdi'nin kuvvetlerinin Ariş mevkiinde bulunduğunu öğrendi. Sonra Gazze'ye ulaştı. Oradaki Osmanlı kuvvetleriyle buluştu. Ardından da Gazali'nin kuvvetleri karşısında geri çekiliyormuş gibi yaparak gece Gazze'den çıkıp Remle'ye yöneldi. Gazze'dekiler onun padişahın bulunduğu Şam'a doğru çekildiğini zannediyordu ve hemen Gazali'ye haber yollamışlardı. Ancak Sinan Paşa uzaklaşınca aniden yolunu değiştirip Gazali'ye baskın düzenlemek kasdıyla Han Yunus tarafına yöneldi (26 Zilkade; 21 Aralık).

Silahşor, Sinan Paşa'nın çekildiğini bildiren haber ulaşınca, Gazali'nin buna inanmak istemediğini ve yanındakilere, " Ey beyler, Sinan Paşa ol kişi değildir kim, düşmandan havf edip gerisin özleye, amma bir iş vardır, gafil olacak er değildir..." dediğini, askerini savaş düzenine soktuğunu yazar.[645]

Sabah güneş doğduğunda bir tepe üzerine çıkan Osmanlı öncüleri uzakta Memlük birliklerini gördü ve derhâl Sinan Paşa'ya durumu bildirdiler. Öte yandan Gazali de Osmanlı askerlerinin gelişinden haberdar oldu ve kuvvetlerini iki kol halinde düzenledi, kendisi merkezde yer aldı. Osmanlı kuvvetlerinin sağında Anadolu askeriyle Tekeili sancakbeyi Ferhad Bey, soldaysa Rumeli askeriyle Gazze sancakbeyi İsabeyoğlu Mehmed bulunuyordu. Sinan Paşa da ortada kapıkuluyla birlikte yerini almıştı. Ordunun ağırlığı ve yükleri arka tarafa konmuştu.

644 *Bedâi'*, V, 121; krş. Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 109, 111, 113, 118.

645 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s.316.

Gazali önce bir birlik göndererek Osmanlı kuvvetlerinin ağırlıklarını basmak üzere arkadan çevirme harekâtı yapmak istedi. Böylece onları şaşırtmayı amaçlamıştı. Bunu fark eden Sinan Paşa hemen atlı ve yayadan 1.000 kişi seçti, tüfekçi yeniçerileri, gerideki birliklerin önüne yerleştirdi. Yine sağ ve sol taraflara tüfekçileri koydu. Gazali'nin yolladığı birlik geçit bulamayıp geri döndü. Bunun üzerine Sinan Paşa'yı sarp bir vadiye doğru çekme taktiği izledi. Kendisi vadinin ağzına doğru çekilip düz bir yerde Sinan Paşa'yı beklemeye başladı. Böylece onu bu dar vadide tuzağa düşürmek niyetindeydi. Fakat Sinan Paşa tüfekçi ve okçu piyadelerini ileri yolladı. Bunlar önce vadiye girip, sonra tepelere doğru çıkarak tüfek ve hafif seyyar toplarını ateşlediler:

"...Kahraman yeniçeri askerleri durup dinlenmeksizin, tüfeklerden bela ve felâket doluları yağdırdılar..."[646]

Osmanlı süvarileri de derenin diğer yakasından oklar yağdırmaya başlayarak saldıran yeniçerilere koruma perdesi oluşturdular. Böylece Memlük birlikleri meşgul edildi ve vadide tuzak kurmuş birlikler püskürtülmüş oldu. Sinan Paşa da geride kalan birlikleriyle süratli bir şekilde vadiyi baştanbaşa geçip Canberdi'nin kuvvetlerinin karşısına çıkıverdi.

Bu andan itibaren iki tarafın atlıları arasında kanlı bir çarpışma başladı. Savaş ikindi zamanına kadar sürdü. Tüfek ateşiyle sarsılan Canberdi'nin birlikleri Osmanlı piyadelerinin saldırısıyla dağılma emareleri gösterdi. Atlı birliklerin hücumu ve çarpışmaları bu dağınıklığı kesinleştirdi. Top ateşi de yine etkili olmuştu.

Canberdi bu baskı karşısında geri çekilmek zorunda kaldı, askerinin neredeyse üçte birini kaybetmişti. Ölenler arasında namlı emirlerden Gazze naibi Devletbay, İskenderiye naibi Hudaverdi ile yirmi kadar önde gelen bey bulunuyordu.

Osmanlı kaynaklarında Memlük kaybı yaralı ve ölü toplam 4.000 olarak belirtilirse de bu rakamın abartılı olduğu açıktır. Kayıpların bunun yarısına ancak ulaştığı ileri sürülebilir. Osmanlı tarafındaysa 40 kişinin öldüğü ifade edilir; ama bu rakamın daha fazla olma ihtimali yüksektir. Esir alınanların sayısıysa 400-500 kadardır.[647]

---

646 Ada'î-yi Şirazî, *Selimname*, s. 168.

647 Savaşın cereyanı hakkında en teferruatlı bilgiler Sucudî (*Selimname*, s. 82-85) ile onun bilgilerini kullandığı anlaşılan Matrakçı Nasuh'ta (*Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Selim*, vr. 155b-157b) bulunur. Diğer *Selimname*'ler olaydan kısaca söz etmişlerdir.

Gazze Savaşı Memlük direnişinin kırılması anlamını taşıdığı gibi, Gazze'den itibaren Kahire'ye kadar uzanan zorlu çöl yolunu da bir bakıma Osmanlılara açıyordu. Zira Osmanlı ordusu bundan sonra ancak Kahire yakınlarında karşılanabilirdi. Nitekim kaçan birliklerin Kahire'ye ulaşmasıyla Tumanbay'ın asker toplayıp müdafaaya girişmesi, bu sebeple Memlük Devleti'nin kadim başkentinin önlerinde olmuştur. Osmanlı kurmayları Mısır'a uzanan yolda kuvvetli bir askerî direniş artık beklemiyorlardı, ancak yol şartlarının, çölden gitme zorluğunun, yol boyunca suyun çok az yerde bulunmasının, kalabalık bir ordu için büyük bir tehlikeye dönüşeceğini de iyi biliyorlardı.

Kahire'deyse Gazze bozgunu adeta şok etkisi yapmıştı. 30 Aralık 1516'da Kahire'ye dönen emirlerin perişan durumu halkı adeta sarsmış, korkuları iyice artırmıştı. Gelen askerler Osmanlı piyade gücünün çengelli mızraklar kullandıklarını, çengelle süvarileri atlardan düşürdüklerini, hatta Canberdi'nin de bu şekilde atından aşağı düşürüldüğünü, ordularının önünde öküzlerin çektiği arabaların üzerinde tüfek kullanan askerlerin olduğunu, yanlarında çengelli uzun mızraklar taşıdıklarını söylemişlerdi.[648]

Bu şaşkınlık ifadeleri, Memlüklerin yepyeni bir savaş sistemiyle karşı karşıya kaldıklarına işaret eder.

Öte yandan I. Selim, Gazze Zaferi haberinin ulaşmasıyla muhtemelen artık Mısır konusundaki tereddütlerini tamamen bir tarafa bırakmış olarak, bu noktadan geri dönmeyi asla düşünmüyordu. Nitekim onun hiçbir askerî endişe taşımaksızın Gazze'ye doğru ilerlerken bir taraftan mukaddes yerleri ziyaret etmekte olması ilginçtir.

Kış mevsimi dolayısıyla iklim şartları tamamen Osmanlıların lehine bir kolaylık sağlıyordu. Padişah daha Şam'dayken kar yağmış, Kudüs istikametine doğru da yağmur altında gidilmiş, korkulan susuzluk hiç çekilmemiş; bu da Osmanlılar tarafından ilahî bir işaret olarak yorumlanmıştı. Bununla birlikte paşalar arasında hâlâ muhalefet edenler ve Gazze'den artık daha ileri gidilmeyip çöle girilmemesi gerektiğini söyleyen ve geri dönülmesini isteyenler bulunuyordu.

---

648. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 122.

Kudüs Ziyareti

Gazze Zaferi haberi I. Selim'e beş gün sonra 26 Aralık'ta Celculiye konağındayken ulaşmıştı. Padişah Kudüs şehrini ziyaret etmek istedi; ancak tehlikeli olabileceği düşüncesiyle bazı paşalar karşı çıktı. İdris-i Bitlisî bu sırada padişahı ziyaret için teşvik ettiğini ve ona şöyle dediğini yazar:

> Bu mukaddes toprakların hükümdarı olmak zahirî ve manevi saltanat gereğince Hz. Süleyman ve Hz. Davud Peygamberlere mahsustur. Onlara nispet edilir. Güçlü sultanlar ve padişahlar Resulullah'ın halifesi ve o peygamberlerin halefleri mesâbesindedir. Menzil ve makama yakın olunması itibarıyla halef olunana tâzim ve saygı göstermek ise yüce şanlı padişahlara lâyıktır

I. Selim de bu cevaptan hoşlanarak Kudüs'e girmeye karar vermiştir.[649] Padişah yanında İdris-i Bitlisî ve birkaç yakın adamı olduğu halde şehri ziyaret etti. Kendisini korumak üzere yanında 1.000 tüfekli yeniçeri ve 500 sipahi bulunuyordu.[650]

Padişahın Kudüs'ü ziyareti, onun üstlenmeyi düşündüğü yeni dinî misyon içerisinde önemli bir yere sahiptir. I. Selim böylece bir taraftan hiç şüphesiz kutsal yerlerin bizzat koruyucusu olacağını ilan ederken, öte yandan klasik Osmanlı imparatorluk vizyonunu da temsil ettiğini göstermek istiyordu. Bu vizyon bilindiği üzere çeşitli dinî grupları Osmanlı idaresi altında bir arada yaşatmaktı ve Osmanlılar bu yoldaki tecrübelerini uzun zamandır Batı'daki uygulamalarıyla olgun hale getirmişlerdi. Kudüs her şeyden önce bu anlayış ve her üç dinden oluşan Osmanlı tebaası için çarpıcı bir yapı taşı olacaktı. Padişahın bizzat gösterişli maiyetiyle Kudüs'ü ansızın ziyareti bu anlamda sembolik bir değer taşıyordu.

I. Selim'in Kudüs'ü ziyareti hususu, dönemin Osmanlı kaynaklarında, bir ikisi hariç teferruatlı anlatılmaz. Fakat onunla birlikte Kudüs'e giden, hatta padişahın buraya gitmesini özellikle teşvik eden tarihçi ve münşi İdris-i Bitlisî, bu hususta ilginç bilgiler verir.

Yukarıda da temas edildiği gibi padişah Kudüs'ü ziyaret arzusunu gündeme getirince bazı devlet adamları emniyet gerekçesiyle karşı çıkmış, ancak seferin tamamlanmasından sonra bunun uygun olacağını söylemişlerdi. Bunun üzerine İdris-i

649 *Selimşahname*, s. 333.

650 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 483.

Bitlisî devreye girerek tereddüt eden padişahın bir an önce bu kutsal makamı ziyaret etmesinin gerekli olduğunu bildirmişti. Hatta Hz. Peygamber'in "İnsanları ancak üç mescit takviye eder, Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve benim mescidim," mealindeki hadisini öne sürerek; bu mukaddes toprakların hükümdarı olmanın zahiri ve manevi saltanat gereğince, Hz. Süleyman ve Hz. Davud peygamberlere mahsus bulunduğunu söylemişti. Güçlü padişahlar, Hz. Muhammed'in ve diğer peygamberlerin halefleri mesabesinde oldukları için, onların değer verdikleri kutlu makamları bu kadar yakınına gelmişken ziyaret etmemenin yerinde olmayacağını; halef olunanlara tazim ve saygı göstermenin şanı yüce sultanlara layık bir hareket olacağını ifade etmişti. Ayrıca bu durumu padişahın atadığı ve bir bakıma halef kıldığı kimselerin saltanat makamına yakın gelmişken onun huzuruna çıkmamalarına benzetmişti.

İdris-i Bitlisî, sözlerinden etkilenen padişahın kararında ısrarcı olarak her türlü tehlikeye karşı bu kutsal makamı görmek için Remle'den bir merhalede durmaksızın akşam vaktine yakın Kudüs'e geldiğini de yazar.[651]

Padişahın Kudüs'te nereleri ziyaret ettiği konusunda en ayrıntılı bilgi, bu seferde bulunduğu anlaşılan Silahşor lakaplı bir Osmanlı tarihçisi tarafından verilir. Ona göre I. Selim yanında 500 piyade tüfekçi ve 1.000 kadar kapıkulu süvarisi, çok yakını olan bazı devlet adamlarıyla birlikte ikindi vakti Kudüs'e ulaştı. Şehrin dışında çadırını kurarak bir süre dinlendi ve Mescid-i Aksa'daki hizmetlilere haber yollayıp akşam namazını orada kılacağını bildirdi. Sonra atıyla şehre girip Kubbetüssahre önlerine geldi, atından indi ve önce burayı ziyaret etti. Elli beş adım yürüyüp merdivenlere ulaştı, on beş adımda burayı çıktı ve altmış adımda kapısının önüne geldi. Burada "rumman-ı Davud Nebi'yi ve nahl-ı Hamza'yı" ziyaret ettikten sonra "hacer-i sahre"yi dolaşıp on üç basamak altına inip iki rekât hacet namazı kıldı. Buradan çıkıp yine sahrenin sol tarafında mihrap önüne varıp yine namaz kıldı, dua etti.

Ardından dışarı çıktı, buranın hizmetlilerine bol bol bahşişler verdi. Yine yürüyerek sahre sofasından inip yüz elli adımda avlusunu (haremini) geçti, Mescid-i Aksa'ya geldi. Buranın hademeleri kendisini ellerinde mumlar olduğu halde karşıladı, içeri giren padişah önce etrafa göz attı, o sırada 12.000 kandil

651 *Selimşahname*, s. 331-332.

yakılmış, etraf gündüz gibi aydınlanmıştı. Yürüyüp seksen beş adımda mihrabın önüne ulaştı, akşam namazını cemaatle kıldı, namaz bittikten sonra mihrabın iki tarafında bulunan devasa direklere gitti, burada biraz durdu, yine mihrabın önüne geldi iki rekât hacet namazı daha kıldı, "zikr ve tilâvete" meşgul oldu, bol bol dua etti. Duasını bitirdikten sonra yatsı namazı vakti girdiği için yatsı namazını da burada kıldı, hizmetlilere yine bol bol bahşişler dağıttı.

Camiden çıktıktan sonra atına bindi, etrafındaki adamları fanus ve meşaleler yakıp ona eşlik ettiler. O gece dışarıdaki otağında kaldı. Ertesi sabah çok sayıda koyun, deve, öküz kurban edilmesi için emir verdi. Atına binip tekrar Kubbetüssahre'yi bu defa gündüz gözüyle ziyaret etti, yine Mescid-i Aksa'da iki rekat hacet namazı kıldı. Oradan çıktıktan sonra da Kudüs'ün bütün seyredilecek mekânlarını dolaştı. İdris-i Bitlisî, bu noktada padişahın İshak, Yakub ve Yusuf Peygamberlerin makamlarını, İsrailoğullarının nebilerinden iki yüz kişinin kabrinin bulunduğu mekânı ziyaret ettiğini de eklemiştir. Her bir kabir başında hem kendisine hem de İsfahanî Mehmed Efendi'ye birer aşir okuttuğunu bildirmiştir. Ardından ayırım yapmaksızın, bütün Kudüs halkına bol bol sadaka ve ihsanlarda bulunmuştur.[652].

Ayrıntılı olarak naklettiğimiz bu ziyarette görüldüğü gibi I. Selim, Kubbetüssahre ve Mescid-i Aksa'yı ana merkeze alarak Kudüs ziyaretini tamamlamıştır. Bu durum çıkacağı Kahire Seferi öncesinde kendisi için aynı zamanda bir manevi sığınma ve tazarru vesilesi de olmuşa benzemektedir. Fakat ziyaretin sembolik değeri büyüktür, sultanın bu ziyareti, Kudüs'teki dini gruplara gösterdiği tavır, Osmanlı misyonunun mahiyetini belirleyecek önemdedir; üstelik çeşitli dinî gruplara birtakım ayrıcalıklarının bu sırada bizzat padişah tarafından bağışlandığı yolunda, ileride cemaatler arasında çıkan çeşitli meselelerde Osmanlı hükümet merkezi tarafından daimi olarak kabul görecek iddialarına dahi mesnet olmuştur.

I. Selim'in Kudüs ziyareti daha döneminde Batı literatürüne de yansımış gözükmektedir. Christen Kauffman adlı bir tacirin Papaya yolladığı Ocak 1517 tarihli raporda, Kudüs'ü ziyaret eden padişahın Hz. İsa'ya atfedilen mezarı da ziyaret ettiği, etrafına yapılmış engelleme duvarını, mezarın daha iyi görünmesini sağlamak için yıktırdığı; hatta bir âyin dinlemek istediği ve oradaki Fransisken rahiplerine 20.000 akçe dağıttığı gibi,

"Fetihname-i Diyâr-ı Arab", *Tarih Vesikaları*, I/2 (1958), s. 318-319

Osmanlı kaynaklarında bulunmayan, muhtemelen tevatür niteliği taşıyan bilgelere yer verilmiştir. Hatta onun Sina Çölü'ndeki Azize Katerina Manastırı'nı dahi ziyaret ettiği bildirilmiştir[653].

Kudüs'ten Kahire'ye Hareket

Padişah Kudüs'ü ziyaret ederek ordugâha döndüğündeyse kar yağışı başlamış, yoğun yağmur sel baskınına yol açmış yolları kapatacak dereceye ulaşmıştı.

Padişah 2 Ocak'ta Gazze'ye geldi ve Sinan Paşa'yla burada buluştu. Üç gün kaldı ve Halilürrahman'ı ziyaret ettikten sonra tekrar Gazze'ye dönüp Mısır'a yönelmek için son hazırlıkları tamamladı.

Bu sırada müşavere yapıldı. Toplantı sırasında bazı paşalar tekrar yolun zorluğundan ve askerin azlığından söz ederek çöle girilmemesi ve dönülmesi fikrini yeniden gündeme getirdi. Nitekim Haydar Çelebi padişahın bu muhalefete çok kızdığını ve şöyle dediğini bildirir:

> eğer ki mahrûse-i Mısr fethi sayd-ı simurga mümâsil ve kal'asının istihlâsı şikâr-ı hümâya mu'âdildir, lâkin bu bâbda i'timâd, vefret-i leşker ve kesret-i asker değildir, belki inâyet-i Allah'adır ..."[654]

Bu ifadeler çok açık şekilde muhalefetin daha ziyade asker sayısının az olmasından kaynaklandığına işaret eder. Hatta padişah, muhalefetin başını çektiği anlaşılan Hüseyin Paşa'yı idam ettirmekle diğer karşı çıkanlara gözdağı vermiştir.[655] Nitekim o "...sefer meşakkatinden bahisle bu konakta Mısır Seferi'ne son verilmesi..." teklifinde bulunmuş; padişah bu gibi fikirlerin asker arasında taraftar bulmasını önlemek için "başına çadırını yıktırarak" idamını emretmişti.[656]

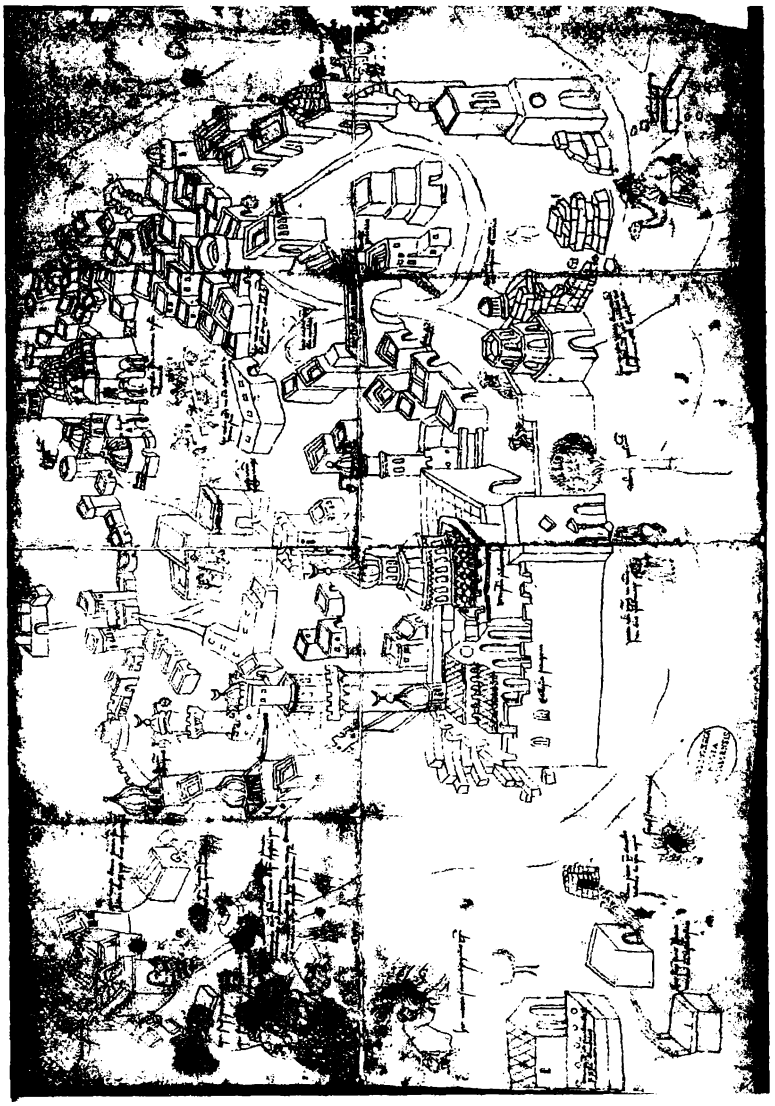
---

653 *Bayerische Staats Bibliothek, nr. VD16 B 251(Nürnberg 1518);VD16 0 740 (1518); VD16 0 738.*

654 "Ruzname", s. 484; Bu kritik cümleyi Matrakçı Nasuh değiştirerek vermiştir. Asker azlığı kısmını sükut geçerek, Mısır'ın alınmasını efsanevi kuşlar olan Simurg ve Hüma'nın avlanması kadar zor olacağı bahsinden sonra: " eğer anın feth olması Hakkın emrinde benim vesâtetim mukadder ise burc ve baruları seng ve hâkten değil âhen ve pulattan olursa dahi ateş-i kahr ile eritirim..." cümlelerine yer verir (*Târih-i Sultan Bayezid Han ve Selim* vr. 159a).

655 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 484; Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 268-69.

656 Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr.39b.

1479 tarihli Kudüs haritası, (Bavyera Devlet Kütüphanesi, BSB. Cod. icon. 172)

Anonim bir yazar ise Mısır askerinin çölden yorgun çıkacak olan Osmanlı ordusunu Kahire'ye yakın bir yerde karşılayıp rahatça perişan edebileceği, bu zor çölde ilerlemenin büyük bir belaya yol açacağı ikazında bulunan Hüseyin Paşa'ya çok kızan padişahın, ona celladı yollayarak, "kendisini bu çölden geçme sıkıntısından ve belasından kurtardığı"nı bildirir.[657]

[657] *Anonim Târih-i Âl-i Osman*, s. 292-293.

Yola çıkmadan önce Katya çölünden geçilirken ve Kahire'ye ulaşan güzergâh üzerinde konaklama mahalleri önceden tespit edilerek kılavuzlar yollanmıştır. Gazze'den Salihiyye'ye kadar Katya çölünde sekiz konakta durulacaktı. Hüseyin Paşa'nın katlinden bir gün önce 8 Ocak'ta 6.000 askerle Sinan Paşa öncü olarak hareket etti, yanında da Hayırbey de vardı. Bunlar öncülük yapacaklar, yolların güvenliğini sağlayacaklardı.

9 Ocak'ta Gazze'den ayrılan padişah, 11 Ocak'ta Ariş'e ulaştı. Bu en zorlu yerde yağışlar sebebiyle büyük bir sıkıntı çekilmedi, üstelik yağmur kumları sertleştirmiş ve rahat yürünür bir hale getirmişti. Ancak Ariş'te su temini zorluğuyla karşı karşıya kalındı. Ariş'ten sonra ordu biraz güçlükle ilerledi, su kıtlığı sonraki iki konakta da problem oldu. Ayrıca kumluk arazi yüzünden top arabalarının çekilmesinde zorluk yaşanıyordu, bunlara daha fazla hayvan koşularak büyük güçlükle hareket ettirildi. Bu arada zaman zaman civardaki çöl bedevileri, ordunun ağırlıklarını yağmalıyordu. Geceleyin çok sayıda koyun çalmışlardı. Daha sonra bunlarla küçük çaplı çarpışmalar da oldu, yine bazı eşkıya ordunun yüklerini yağmaladı. 16 Ocak'ta Salihiyye'ye gelindiğinde susuzluk korkusu kalmamıştı. Yolun en çetin kısmı çok büyük problem olmaksızın geçilmiş oluyordu. Artık doğrudan Kahire yolu açık sayılırdı.[658]

Bununla beraber Salihiyye'den itibaren güzergâh boyunca Arap aşiretlerinin baskın ve tacizleri sürdü. Bilbis konağındayken Arap şeyhlerinden Bakaroğlu gelip itaat gösterdi.[659] İbn Zünbül de padişahı Beni Vail şeyhi Ahmed bin Bakar ve oğullarının karşılayıp itaat arz ettiklerini bildirir.

Ayrıca bu sırada Selim'in bir hileye başvurup Memlük emirleri arasında tefrika çıkarmak için harekete geçtiğini de nakleder. Doğruluğu şüpheli olan bu bilgiye göre, Selim, Hayırbey ve vezirleri çağırarak, onlarla birlikte Memlüklerin gücünü zayıflatmak için emirlerin ve Gavrî'nin gizlice padişahla anlaştığı, Tumanbay, Kertbay ve Allân'a karşı baştan beri onunla birlikte hareket ettiği yolunda yine emirlerden birinin ağzından mektuplar yazdırmış:

> umerâ-yı Mısır ağzından Sultan Selim'i Mısır'a davet etmeğe mektûb yazdırıp, değişik hatlarla bu mektupları Mısır'a yollamışlar..."[660]

658 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 484; "Menzilname", *Münşe'at*, I, 452; Celalzade, *Selimname*, s. 196.

659 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 484.

660 Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 39b.

Sonra bu mektupları Hayırbey'in bir adamına verip Tumanbay'ın ordugâhına gizlice bıraktırmış. Mektubu bulan Memlükler, hemen Tumanbay'a götürmüş. Sultan mektubu okuduktan sonra emirleri çağırtmış, mektubu onlara gösterip okutmuş. Ancak emirler böyle bir irtibat içinde olmadıklarını söyleyip bu mektubu kendilerinin yazmadığını bildirmişler. Bununla beraber aralarında büyük bir kavga ve tartışma çıkmış. Sonunda Tumanbay bunun bir Osmanlı hilesi olabileceğini söyleyip emirleri yatıştırmaya çalışmış.[661]

Bu bilginin doğruluğu şüpheli olsa da Osmanlıların bazı Memlük emirlerine gizlice yolladıkları çeşitli mektupların varlığı bilindiğine göre, daha o sıralarda bir propaganda faaliyetine girişilmiş bulunulduğu açıktır. Osmanlı propagandası ve "beşinci kol" teşebbüsleri, Memlük emirlerinin bazıları üzerinde, bilhassa bölgedeki Arap şeyhleri içinde taraftar bulmuş olmalıdır.

Bu arada 20 Ocak'ta Osmanlı ordusu Hanke konağında askerî tertibat aldı. Nitekim burada yine Arapların saldırısıyla karşı karşıya kalınmıştı. Bunlar Osmanlı kuvvetlerine taciz hücumlarını sürdürüyor ve Tumanbay'a askerî hazırlıkları için zaman kazandırmaya çalışıyorlardı. Bu sebeple Sinan Paşa, Hayırbey, Dulkadırlı Şahsuvaroğlu Ali Bey, Ramazanoğlu Mahmud Bey pusuya yatıp gece baskına gelen Arapların çoğunu yakalayıp katletti. Ertesi günü Birketü'l-Hac mevkiine hareket edildi. Ancak Araplar buradaki kuyunun etrafını çevirip, askere su aldırmamaya çalışıyordu. Sinan Paşa hemen onların üzerine yürüdü ve birkaç top atışıyla bunların oluşturduğu engeli dağıttı, fakat bu sırada Osmanlı ordusunda büyük bir kargaşa da çıktı. Çünkü burada Memlük askerleri de görünmüştü, bu yüzden ordu hemen savaş düzenine girdi:

> ... Asker konağa konduğu sırada cündi askeri görünüp geldi, diye vehm olunduğundan hemen alaylar ve saflar bağlandı, padişah ata binip alaya gitti..."[662]

> "Padişah hayli ıstırap çekti tekrar ata bindi, asker de atlandı, ziyâde fetret ve dalgalık oldu..."[663]

---

[661] İbn Zünbül, *Vâkı'ât*, s.46-48.
[662] Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 484..
[663] "Menzilname", *Münşe'at*, I, 453.

Tumanbay'ın temsili bir gravürü. (Georg Greblinger)

Bunun tehlikeli bir durum arz etmediği anlaşılınca ordunun durumu gözden geçirildi ve bu sırada yapılan yoklamada Osmanlı asker mevcudu 20.000 olarak tespit edildi. Bir *Selimname* yazarı bu münasebetle şöyle der:

> Çünki pâdişah Gavrî'den sonra ordunun büyük bölümünü Anadolu'ya göndermişti ve bu kadar kuvvetin yeteceğini düşünmüştü..."[664]

Osmanlı ordusunun mevcudunun az olduğu bilgisi muhtemelen Tumanbay tarafından da biliniyordu. Nitekim Ridaniye Savaşı'ndan sonra yakalanıp sorguya çekilen Cündî Mustafa

664 Adâ'î-yi Şirazî, *Selimname*, s. 181.

adlı biri, Tumanbay tarafından casus olarak haber toplamak üzere yollandığını, padişah Remle'deyken Osmanlı askeri arasına, ilkinde hurma satıcısı, ikincisinde peynir satıcısı kılığında iki defa girip ordunun sayısını ve durumunu öğrendiğini, Tumanbay'a "Osmanlı Padişahının askerinin zayıf ve az olduğunu söylediğini," ikrar etmişti.[665]

Artık her şey hazırdı. Osmanlı tarafı da Memlüklerin hareketleri hakkında devamlı haber alıyor ve durumlarını iyi biliyordu. Hazırlıkları ve harekât planını buna göre kararlaştırmış bulunuyordu. Memlük tarafındaysa Tumanbay, Osmanlı ordusunun Hanke'ye geldiğini duyunca, Kahire önlerinde Ridaniye'de bir cephe oluşturdu. Artık herkes ertesi günkü savaşı bekler vaziyetteydi.

[665] TSMA, nr. E. 4800.

VIII. Yusuf'un Tahtı'nı Açan Savaş: Ridaniye Muharebesi ve Mısır'ın Fethi

I. Selim için artık Yusuf peygamberin tahtı olan Kahire'nin yolları tam anlamıyla açılmış oluyordu. Ancak yeni rakibi Tumanbay'ın da kendisine göre farklı planları yok değildi. Çoğu kapıkulu ve piyade güçlerden oluşan 20.000 kişilik Osmanlı ordusunun Salihiyye'den Bilbis ve Hanke'ye hareket edişi sırasında yine 20.000 dolayında asker toplayan Tumanbay,[666] Kahire yakınlarındaki Adiliye mevkiinde siperler kazdırarak bir müdafaa hattı meydana getirmişti.

Tumanbay aslında Osmanlılara Salihiyye'de saldırmak istiyordu, zira burası çölden çıkış yeriydi. Zorlu bir yolculuk yapan Osmanlı ordusu buraya geldiğinde çok yorgun bir durumda olacaktı. Onlar daha tam olarak dinlenemeden yapılacak saldırının başarı şansı çok yüksekti, fakat emirler farklı düşünüyordu. Muhtemelen müdafaa durumunda savaşmaya alışmış Osmanlı kuvvetlerine karşı başarı şansını az gördüklerinden, onları şaşırtmak amacıyla kendilerinin bir müdafaa hattı kurup saldırıyı karşılamalarının daha uygun olacağını savunmuşlardı. Bu bakımdan Kahire önünde el-Matariyye ile el-Cebelü'l-Ahmer (Mukattam) arasında Ridaniye (Reydaniyye) civarında Osmanlı ordusunun karşılanması kararlaştırılmıştı.

---

666 Bu rakam Haydar Çelebi'nin ruznamesinde yeri alır (s.484). Ayrıca bkz. Keşfî (*Selimname*, s.106), Sucudî (*Selimname*, s. 89). Adâ'î-yi Şirazi ise 30.000 rakamını verir (*Selimname*, s. 182). Aynı rakam Ridaniye ve Kahire'deki sokak çatışmalarının ardından yazılan zafernamede de verilir: Metin Ç. Derdiyok tarafından yayımlandı, fakat yanlış yorumlandı. "Mesihî'nin Münşeatı İçerisinde Yer Alan ve Yavuz Sultan Selim'in Kendi Ağzından Mısır'ın Fethini Anlatan Mektup", *XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, III (1999), s. 1111-1119. Memlük kaynaklarıysa asker sayısı hakkında bilgi vermez.

Bu konuda yukarıda adı geçen casus, ilginç bir anekdot aktarır. Güya Tumanbay, Osmanlı ordusunu çöle girdiklerinde karşılamak istemiş, ama adı geçen casus onlara "... Siz gitmeyin onlar size gelir, zahmet çekmeyin..." demiş, böylece sultanın Osmanlı askeri üzerine yürümesini önlemişti.[667]

Memlük ordusunda asıl savaşçı güçleri oluşturan Çerkesler dışında Araplar, Zenciler ve Mağribliler de vardı. Fakat bu ek güçler savaş sırasında hiçbir fayda sağlamadı. Öte yandan Osmanlı ordusunu durdurmak için el-Mukattam dağından itibaren Nil nehrine kadar uzanan kesimde hendekler kazıldı.

Bilgiyi veren Silahşor, bu konuda alınan istihbaratın Osmanlı divanında değerlendirildiğini yazar. Gelen haberler, padişahın Şam'a ulaşması ve oradan hareketi sırasında Tumanbay'ın emirleriyle meşveret yaparak söz konusu savunma kararını aldığı yolundaydı:[668]

> Âkıbet tedbir biriktirip bunun üzerine oldular ki Mısır önüne çıkıp hendek kesip tokat bağlayalar. Şah-ı Rum gelicek tokat ardından savaş ederüz deyip şehrin önüne çıkıp Reydaniyye üzere bar u bungâhlar kurup önlerine dört mil miktar hendek kesip üzerine tokat bağlayıp iki yüz miktar top berkidip, iki ay mikdar zahmet çekip bir tokat bağladılar ki şerh olunmaz, şimdiki hînde kavm-ı Mısr tokat ardındadır, onun için eserleri belirmez

Memlüklerin oluşturdukları bu müdafaa hattına top ve tüfek yerleştirdikleri konusunda Osmanlı ve Memlük kaynakları hem fikirdir. Gerçekten de Tumanbay, Kahire ve İskenderiye kalelerinde bulunan küçük çaplı topları (prangı ve şakalos) buraya getirmiş, ayrıca bir büyük topu da kumlara gizlemişti. Fakat top sayısının iki yüze ulaştığı şüphelidir. Bazı kaynaklardaysa yüz elli bronz toptan söz edilir.[669]

Bu verilen rakamlar tüfeklerle beraber toplam bir sayıyı göstermiş olabilir. *Selimnameler*'de bu topların "Frenkler"den temin edildiği yolunda bilgiler bulunur. Haydar Çelebi ve Sucudi bunu " Frengistan'dan gelen topçular ve tüfekçiler, prangılar tedarük edip her tarafa toplar ve meterisler ve çadırlar kurdurup..." şeklinde ifade ederler.[670]

---

667 TSMA, nr. E. 4800.

668 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", *Tarih Vesikaları*, I/3(18), s. 431.

669 Iorga, II, 285.

670 "Ruzname", s.484; *Selimname*, s. 89.

Şehzade Süleyman'a yollanan Ridaniye Zafernamesi'nde de tutulan esirlerden alınan haberlerden, Memlüklerin usta topçular getirtip Adiliye adlı imaretin önünde bir hendek kazdırdıkları, çıkan toprağı siper haline getirdikleri iki yüz topu hazırladıkları bilgisinin edinildiği vurgulanmıştır.[671]

Bu meyanda İbn Iyas Tumanbay'ın ateşli silahlar tedarikine dair kıymetli bilgiler verir. Onun Osmanlılara benzer şekilde araba yapımına ve top dökümüne tüfek imaline çalıştığını yazar. Hatta daha önce temas kurulan Rodos şövalyelerinden 1.000 asker ve barut taşıyan gemilerin Dimyat'a ulaştığı rivayetlerinin Kahire'de yayıldığını, fakat bu şayiaların aslının çıkmadığını da ekler. Kazılan hendek üzerine siperler yerleştirilmiş, burası tüfekler ve toplarla takviye edilmiş, keza yaptırttığı arabaları da etrafına dizdirmiştir. Yerleştirdiği ateşli silahları gizlemek için bir duvar inşa ettirmiş, kendisi bile bu inşaatta çalışıp taş taşımıştır.[672]

Ridaniye Savaşı'nı bir minareden izlediğini yazan Diyarbekrî ise "...araba üzerinde iki dane topları vardı, anları alıp karşı varıp iki top attılar..." diyerek kısaca konuya temas eder.[673]

Bunun yanı sıra İbn Zünbül, sayı vermeksizin toplardan söz ederek Tumanbay'ın bir dağa gizlediği büyük topu çıkarıp metrise koyduğunu ve kumların altına yerleştirdiğini ifade eder.[674] Onun nakillerinden Memlüklerin topları Osmanlı tarafına göstermeyerek sürpriz bir salvo ateşi oluşturmak istekleri anlaşılmaktadır.

Nitekim İdris-i Bitlisî'nin belirttiği gibi Memlükler, toplarla karşıladıkları ve şaşırttıkları Osmanlı ordusunun içine düşeceği kargaşalıktan istifadeyle hızlı bir süvari saldırısı planlamışlardı. Osmanlı ordusu tanımadığı bu topraklarda böylece tuzağa düşürülecekti.[675]

Memlüklerin bu stratejisi ve aldıkları tedbirleri Osmanlı kurmay heyeti esirlerden ve gelen habercilerden öğrenmişti. İbn Zünbül bu noktada yine "komplo teorilerini" ortaya atarak, Canberdi Gazali'nin Memlük hazırlıklarıyla ilgili bütün haberleri gizlice Hayırbey'e ilettiğini bildirir. Ona göre, Canberdi Gazali, Tumanbay'ın topları yerleştirmesi üzerine hemen Hayır-

671 Feridun Bey, *Münşeât*, I, 427-430.

672 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 128- 131.

673 Diyarbekrî, *Nevâdir* (Lellouch), s. 340, 342.

674 *Vâkı'ât*, s.50-51.

675 *Selimşahname*, s. 337.

bey'e bir mektup yazıp sultanın, casuslar görmesin diye, daha önceden kumların altına gizlediği topları çıkarttığını bildirmiş ve padişahın toplara doğru gelmeyip burada bulunan dağı dolaşarak yürümesi durumunda toplardan zarar erişemeyeceği tavsiyesinde bulunmuştu.[676]

Gazali'nin böyle bir haber gönderdiği çok şüphelidir. Tumanbay ile aralarında bir çekişme olsa dahi, savaşlar sırasında büyük dirayet gösterdiği, ancak artık her şeyin bittiği anda boyun eğip Osmanlı hizmetine girdiği bilinmektedir.

Memlük ordusunun durumunu öğrenmek için de zaten böyle bir desteğe ihtiyaç var gözükmemektedir. Özellikle Hayırbey'in adamları gereken her türlü haberi Osmanlı kurmaylarına aktarmaktadır. Hem alınan esirler hem de casuslar vasıtasıyla Tumanbay'ın müdafaa tertibatı hakkında çok şey öğrenilmiş olmalı.

Buna karşı Osmanlı harekât planının oluşturulmasında bu coğrafyayı iyi tanıyan Hayırbey'in ve Şahsuvaroğlu Ali Bey'in rolü olmuştur. Nitekim Silahşor, Hayırbey'in padişaha Salihiyye'den sonraki ordunun yürüyüşüyle ilgili şu görüşü bildirdiğini nakleder:[677]

> "... Kavm-i Mısır tokat bağlayıp ardından savaş kılmak kastın ettilerse de Birketü'l-Hacc derler mevzi vardır, inşallah ol mahalle ericek kavm-i asker sulanıp, bir gecelik su götürüp tokat üzerine varmayıp, kıble canibinden, cibâl tarafından dolaşıp Kavm-i Mısr'ın kafalarından gelelim ve illa mukabeleye varılırsa er kırdırırız..."

Diğer Osmanlı kaynaklarında da belirtilen bu stratejiye göre, Osmanlı ordusu direkt olarak topların yerleştirildiği cepheden saldırı yapmayıp arkadan dağı dolaşacak ve topların ardından hücuma geçecekti. Bu planın hazırlanmasını müteakip, ordu öğleden sonra Hanke konağına gelmiş, yukarıda belirtilen olaylardan sonra Birketü'l-Hac'ta Araplarla kısa bir çatışma vuku bulmuş ve Çerkes birlikleri gözükmüştü.

Buraya günün geç vaktinde ulaşıldığı için yürüyüşe geçilmedi. Padişah, vezirlerle konuşarak " nice edelim vakit dar, eğer düşmanla buluşulursa ihtimaldir ceng uzayıp gece erişir, durum başka türlü olur " dediğinde Yunus Paşa, burada ordugâh kurulmasını, şayet bir hücum vaki olursa ordunun ağırlık

---

676 *Vâkı'ât*, s.50-51;krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 39b.

677 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 431.

ve yükleri arkaya alıp bunlara dayanarak çarpışması, aksi takdirde gece burada kalıp ertesi günü sabahleyin savaşa girilmesi gerektiği cevabını verdi.[678] Bu görüş kabul edildi.

Osmanlı ordusu ertesi sabah harekete geçmek üzere hazırlandı ve bilinen tertibatını aldı. Bu yürüyüş nizamına göre, Zeynel Paşa'nın yerine Anadolu beylerbeyi olan Mustafa Paşa sağ kolda, Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa'ysa sol kolda fazla sayıda olmayan sipahileriyle birlikte yerleşmiş durumdaydı.[679] Padişahın bulunduğu ve kapıkulunun tamamıyla etrafında yer aldığı merkezdeyse sağ tarafı veziriazam Sinan Paşa, sol tarafı Yunus Paşa kontrol ediyor, öndeyse yeniçerilerle yeniçeri ağası Ayas yürüyordu.[680] Yani esas birlikler merkezdeydi, yanlarda atlı askerler top arabalarının ve yük develerinin arkadan çekildiği merkezi sağlı sollu kontrol eder şekilde ilerliyordu. Ayrıca vezirazam Sinan Paşa'nın kolunda Şahsuvaroğlu Ali Bey, Hayırbey, Bayındırlı (Bayburt) hâkiminin halefi Ferruhşad Bey, solda Adana hâkimi Mahmud Bey, eski Antep beyi Çerkes Yunus Bey'in takviye güçleri de yer almıştı. Her iki kanatta Rumeli uç beylerinden Evranos ve Mihaloğulları askerleri vardı.[681]

Diğer tarafta Memlük ordusunda emirler arasındaki bağ kopuk durumdaydı. Osmanlı ordusunun doğrudan cepheden karşılanması üzerine dayalı plan gereği tamamen zırhlı atlı süvari birlikleri (cündi), hareketli bir şekilde sağa sola at sürüp Osmanlılara kendilerini gösteriyor ve üstlerine çekmeye çalışıyorlardı. Tumanbay, çok güvendiği Emir Allân ile Kertbay'ı yanında tutuyordu. Osmanlı ordusunun saldırı durumuna göre bu üçlü, etrafındaki son derece usta binicilerle doğrudan padişahın bulunduğu yeri gösteren büyük sancağı gözlüyor, fırsat bulunursa buraya yönelmek üzere hazırlık yapıyordu. Osmanlıların dağ tarafından geleceklerini hesaba katmadıklarından bu tarafı korumak için birlik sevk etmemişlerdi.[682] Ayrıca Memlük süvarileri top atışlarının kendilerine de zarar vereceğinden endişe ediyordu. Top atışlarıyla, süvari hücumuna nasıl kalkışılacağı hakkında bir fikir birliklerinin olmadığı da anlaşılıyordu. Esasen böyle müdafaaya dayalı bir stratejiyi daha önce hiç tecrübe etmemiş olduklarından, nasıl bir düzende durup Osmanlı yü-

678 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 432.

679 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 484; Sucudî, *Selimname*, s. 89;

680 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 433.

681 "Ridaniye Fetihnamesi", *Münşe'at*, I, 427.

682 Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr.39b.

rüyüşünü durduracaklarını pek fazla hesaba katmamış gözükmekteydiler.

Uygulamayı düşündükleri stratejinin aslında Osmanlılar karşısında başarı şansı çok zayıftı. Bütün planlar yukarıda da belirtildiği üzere padişahın bulunduğu yere saldırarak onu ölü veya diri ele geçirmek suretiyle Osmanlı kuvvetlerinin dağıtılması prensibine odaklanmıştı. Gerçekten de aşağıda ele alınacak savaş seyrine bakıldığında Memlükler bunu topları kullanarak yapamadılarsa bile ilerleyen safhada alıştıkları düzende, hızlı atlı saldırısıyla uygulayabildiler; fakat hedefte yanıldılar.

Osmanlı ordusu yürüyüşe geçtiğinde iki taraftan bazı küçük atlı birliklerin diğer savaşlarda da görüldüğü üzere kısa süreli mübarezeleri olmuş, sonra bunlar çekilerek kendi ordularına dönüp durum hakkında bilgi vermişlerdi. Osmanlı ordusu yürüyüş nizamı içinde cepheden ilerleyip topların karşısına geldiğinde, menzile girmeden önce birden yön değiştirip el-Mukattam Dağı tarafına yürüdü. Bu ani dönüş Memlük emirleri arasında büyük telaşa yol açtı. Hemen topları bulundukları yerden çıkarıp çevirmeye, kurulu asker saflarını da yeniden düzenlemeye giriştiler. Bazı topları arabalar üzerine koyup çevirdiler, bütün bunları yaparken tamamen kazılmış olan siperlerden çıkmak zorunda kaldılar.[683] Ancak topları ve arabaları yerlerinden oynatıp çeviremediler.[684] Bütün saflarını haberdar edip yeni düzene sokmak da muhtemelen epey bir zaman kaybına yol açmıştır.

Yine de açığa çıkıp yan taraflardaki bir kısım topları önlerine alıp beklemeye başladıkları anda, yanlardan çekilerek getirilip yerleştirilmiş Osmanlı toplarının yoğun ateşiyle karşı karşıya kaldılar. Hep birden ateşlenen toplarla Memlük metrisleri ve yığınakları adeta gülle yağmuruna tutulmuştu. Padişahın önündeki yaya yeniçeriler dağın eteğinden inerek tüfek atışlarıyla saldırıya geçmişti. Bu şekilde topları ve yığınakları tamamen darmadağın edilmiş, atılan top ve tüfeğin dumanı bütün ortalığı sis perdesiyle kapatmıştı.[685] İbn Iyas da çok açık olarak Osmanlı askerlerinin tüfeklerle oradakileri tamamen "süpürdüğünü" yazar.[686]

Savaşın bu ilk safhası hakkında *Selimnameler*'in bazısında farklı bilgiler bulunur. Şükri-i Bitlisî, Şahsuvaroğlu Ali Bey'in önerisiyle, topların önünden doğrudan saldırıya geçilmeyip

683 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 433.

684 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 339

685 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 485; İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 339.

686 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 135.

yanlardan hücum edildiğini, Memlükler toplarını döndürmeye çalışırken fırsat kazanıldığını, sağ taraftan kapıkulunun taarruza geçmesi üzerine Memlük askerlerinin mecburen hendeklerinden çıkıp açıkta savaşmak zorunda kaldıklarını belirtir.[687]

Savaşta bulunduğu anlaşılan Lütfi Paşa da Osmanlı kuvvetlerinin Kahire'nin üst yanından dağ tarafından geldiğini ve Memlük alaylarının yanına indiğini, topların bu durumda muattal kaldığını, bunun üzerine Memlüklerin toplardan ümit kesip hendekten çıkarak Osmanlıları karşıladıklarını yazar.[688]

Celalzade ise Osmanlı askerlerinin topların mevzilendiği yere gelmeden önce bütün kuvvetleriyle sol tarafa döndüğünü, burada dağa benzer bir yükseklikten aşağı doğru hücum ettiklerini, topların hareketsiz kaldığını, safların birbirine girdiğini ifade eder.[689]

Bütün bunlar içinde farklı bilgi veren tek kaynak Sa'd bin Abdülmüte'al'in eseridir. Buna göre, Osmanlı ordusu dağın bulunduğu yerden ilerledi ve bu tepenin eteğinde Memlük çadırlarının bulunduğunu gördü. Ordu ileri harekete geçince Memlükler çaresiz geri çekildi ve gelip Ridaniye sahrasında saf bağladı.[690]

Savaşın ikinci safhası, ansızın Osmanlı kuvvetleriyle karşı karşıya kalan Memlüklerin saflarını düzenlemesi ve karşılıklı saldırıya geçilmesiyle Ridaniye sahrasında başladı. Memlükler sağ kanata sürebildikleri bazı toplara daha gülleleri tam yerleştiremeden, Rumeli kuvvetlerinin yer aldığı sol kol hücuma kalktı. Bu sırada Memlüklerin ancak birkaç küçük topu ateşleyebilmiş olduklarına dair bilgiler vardır.

İbn Zünbül, Mecnun denilen bir topçunun tek bir atış yaptıktan sonra kaçtığını, çıkan güllenin Osmanlı ordusunun içine düştüğünü yazar. Hatta ona göre bu atış I. Selim'i şaşırtmış, topların kullanılamaz hale getirildiğini düşünen padişah, Hayırbey'i getirterek bu ateşin nasıl yapılabildiğini sormuş, bunun üzerine gönderilen bir casus durumu araştırıp hemen ordugâha dönerek diğer büyük topların kuma gömülü bulunduğu ve çıkarılamadığı, yalnızca bu atış yapan topun kuma gömülmediği için çevrilebildiği, tek atış yaptıktan sonra topçusunun kaçtığı haberini getirmişti.[691]

687 *Selimname*, s. 272.
688 *Tarih*, s. 256-57
689 *Selimname*, s. 198.
690 *Selimname*, vr. 89a.
691 *Vâkı'at*, s. 50

Bu olayı İbn Zünbül'den alan, ama biraz daha farklı bilgi veren Çerkesler Kâtibi ise yalnızca bir top ateşlenebildiğini, onun da şakalos denen küçük tipte bir top olduğunu, güllesinin Osmanlı ordusunun arasına düştüğünü, bunun üzerine padişahın Hayırbey'e baktığını, bunun daha önce durumu kendilerine gizlice bildiren Canberdi'nin bir hilesi olup kendilerini kandırmış olma ihtimalini düşündüğünü, Hayırbey'in de "...bunun bir sağır topçunun işi..." olduğunu öğrenip padişaha bildirdiğini kaydeder.[692]

Osmanlı sol kanadı hücuma kalkarken padişahın bulunduğu merkezin önünde yer alan topçular ve tüfekçiler tekrar yoğun bir ateş başlattı. Tüfekli yeniçeriler belirli bir nizam dahilinde ateş açarak ilerlemeye başladı. Memlüklerin sol kanadı ve merkezi bu sürekli ateş sebebiyle sarsıldı.[693]

Sa'd bin Abdülmüte'al bu münasebetle şöyle der:

> "...Hizmette bulunan yeniçeri yiğitleri, kıvılcım gibi fiten (fitil) ateşini alevlendirdi o intikam ateşi içinde dünyayı yaktılar, tüfek atışlarıyla düşmanın gözünü kör ettiler ..."[694]

Silahşor ise Osmanlı askeri üzerine Memlük toplarının ateş açtığını belirtip Osmanlı ateş gücünün niteliğini belirtmek üzere mealen şu ifadeleri kullanır:

> Bu taraftan dahi Osmanlı piyadelerinin darbzen ve tüfeklerine hep birden ateş değdirip büyük bir gürültü peyda olup bütün alem dumanla kaplanıp yerin bir katı havaya püskürdü "[695]

Dağın eteğinden Memlük ordusunun merkezine kadar hiç kimsenin direnmeye mecali kalmadı. Osmanlı ordusu üç bölük halindeydi ve padişahın bulunduğu yer bunlarla çevrilmişti. Memlükler de bu üç bölüğe karşı aynı şekilde durmuşlardı. Top ve tüfek atışlarından sakınmak için önce birçok deveyi tazı gibi çekip yeniçerilerin üzerine sürdüler. Bu deve alayının ardına saklanarak hücuma geçtiler. Padişah da bunlara karşı kendi önündeki yeniçerileri çıkarttı, onlara fırsat vermeden top ve tüfeklerle seri bir ateş başlattı. Top ve tüfek sesleriyle etkili ateşleri yüzünden öne sürülen ve muhtemelen birbirlerine bağ-

692 *Selimname*, vr.40a-b.
693 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 339.
694 *Selimname*, s. 173.
695 "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 438.

lanmış halde koşturulan develer ürktü, geriye dönüp Memlük alaylarını ezdi. Dağılan Memlük süvarileri saldırılarını gerçekleştiremedi. Sonra yeniden toparlandılar ve saf oluşturdular.[696]

Memlük ordusunda develerin yanında fillerin de bulunduğunu İbn Iyas bildirir.[697] Ona göre Tumanbay tüfeklerin arkasına içi dolu çuvallar yüklü 1.000 deve ve arabaları çekmek için de öküzler koydurmuştu.[698] Muhtemelen filler de develerle birlikte öne sürülmüştü. Ancak bunlar ateşli silahların seslerine alışık olmadıklarından çok çabuk ürkmüşlerdi:[699]

> Evvelâ tamam bir nice bin salma baş deveyi tazı gibi çekip yeniçeri üzerine sürdüler. O deve alayını bir bela gibi yığıp ardında saklanmakla savaş meydanına girdiler. Şah-ı âlem yürüdü, fırsat vermeksizin top ve tüfeğe ateş verilip yedi başlı ejder gibi alevler saçtı. Çıkan yüksek sesler ve patlamalar her tarafı kaplayınca böyle bir hadiseye tanık olmamış ol deve alayı ürküp kendi alayları içine daldı, alaylarını vurup târumâr etti..."

Hatırlanacağı gibi deve engelleri kurmak ve bunları siper gibi kullanmak Osmanlıların da başvurduğu bir yöntemdi. Fakat Osmanlılar top ve tüfek gürültüsüne alıştırdıkları develerden hücumda değil, müdafaada yararlanmaktaydı.

Böylece karşılıklı saldırılarla başlayan savaşın bu ikinci safhasında kanatlarda müteaddid defalar süvariler arasında çarpışmalar sürdü. Bu mücadeleler, vurup çekilme ve tekrar saldırma şeklinde atlı askerlerin taktikleriyle devam ettiriliyordu. Osmanlı sol kanadının hamlesine, padişahın top ve tüfekçilerle korunan merkezini hedefleyen ve develerin ardından yapılan başarısız Memlük saldırısını bir karşılık alamayınca yeniden toplanan cündiler, bu defa Osmanlı kuvvetlerinin sağ koluna yöneldi.[700]

Sağ kanatta Tumanbay'ın Mısır ve Şam emirlerinin askerleriyle çatışma hızlandı. Bunların ön safında binicilikte ve at

---

696 Deve sürülme olayı yalnızca Sa'd bin Abdülmüte'al'in eserinde vardır (*Selimname*, vr. 89a-b).

697 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 129.

698 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 134.

699 Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, vr. 89a-b.

700 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 434. Burada açık olmamakla birlikte Sa'd bin Abdülmüte'al'in verdiği bilgiyi doğrularcasına, Mısır askerinin Osmanlı top ve tüfeğine takat getiremeyen "hayl ve bagilleri", yani at ve yük taşıyan hayvanları ürküp bunun üzerine dönüp sağ kolda Sinan Paşa üzerine yürüdükleri beyan edilir.

üzerinde silah kullanmakta son derece mahir olan Canberdi'nin hızlı süvarileri bulunuyordu. Bunlar sağ kanadın önüne gelmiş olan piyade yeniçerilerin üzerine yürüdü. Fakat piyade askerinin, at üzerinde mızraklı süvariyle açık alanda savaşması zordu. Üstelik süvarilerin yakın mesafeye gelmiş olmalarından ve kalabalık yüzünden, tüfeklerini kullanabilecek bir saf oluşturamamışlardı. Süvarilerin birbirine yakın olup savaş alanında izdihama yol açtıklarından yeniçeriler çekilmek zorunda kaldı, kaynağın ifadesiyle "canları burunlarına geldi"

Silahşor, Mısır süvarilerinin Sinan Paşa'nın bulunduğu yere yaklaşıp "önde olan piyade tüfekçilere" çatarak birçoğunu kırdığını sonra Sinan Paşa'nın safına ulaştığını belirtir.[701]

Böylece bu safhada bütün yük Osmanlı atlı askerlerinin üzerine yıkılmış oldu. Bu koldaki durumu gören Sinan Paşa derhâl savaşın hızlandığı yere at sürdü ve Memlük safına daldı. Fakat o esnada sağ kanat ile merkez arasındaki mesafe açılmıştı ve bundan dolayı Sinan Paşa'ya takviye kuvveti yetiştirmekte geç kalındı. Sinan Paşa, mücadele sırasında ok ve kılıç darbeleriyle birçok yerinden yara almıştı. Bir *Selimname*'ye göre, Sinan Paşa burada Canberdi ile göğüs göğüse savaşa girmiş, sonra aldığı üç mızrak yarasıyla atından yere düşmüştü.[702]

Yanındaki Ramazanoğlu Mahmud Bey, hazinedarbaşı Ali Bey ile kendisine Florina sancağı tevcih edilmiş olan Memlüklerin eski Antep beyi Yunus Bey de savaşırken aldıkları ölümcül yaraların tesiriyle hayatlarını kaybettiler.[703]

Sağ kanadın sarsıldığını gören padişah, hemen sipahi oğlanları ağası Bali Ağa'yı adamlarıyla birlikte yardıma yolladı.[704] Onun da gayretiyle bu kolda Memlük saldırısı geriletildi, fakat Sinan Paşa'nın ölüm haberi bütün orduda genel bir şaşkınlık hasıl etti. Kısa sürede derhâl yeniden toparlanıldı ve sol koldan Yunus Paşa hızla Memlük saldırısının yoğunlaştığı sağ kola hücum etti, dağılmaya başlayan Memlüklerin üzerine saldırdı ve bunları tamamıyla püskürttü. Padişah Sinan Paşa'nın ölüm haberini aldığında çok üzülmüş, İslam tarihinde Hz. Yusuf kıssasıyla özdeşleşen Kahire'ye ele geçirmiş olmak ve aynı zamanda

---

701 Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 434.

702 Adâ'î-yi Şirazi, *Selimname*, s.185-186.

703 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 339; Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, vr. 89b-90a; Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 434.

704 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 485; Sucudî, *Selimname*, s.91; Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 434.

Sinan Paşa'nın "Yusuf" ön ismine atıf yapmak üzere telmihen şu sözleri söylemişti:

Gerçi tahtın aldık, amma ne çare Yusuf'u aldırdık.[705]

Böylece akşama doğru Mısır ordusu tamamen dağılmış, kurtulabilen Memlük emirleri ve Tumanbay, Kahire civarına kaçmış, yalnız bir grup Kahire kalesi altında bir araya gelip bir saat kadar durmuş, üstlerine yollanan Osmanlı askerleri tarafından kısa sürede dağıtılmışlardı. İhtiyaten Rumeli askeri karanlık çöktükten sonra da at üzerinde teyakkuzda bekledi.

Savaşın ikinci safhasıyla ilgili olarak İbn Zünbül, her zamanki gibi Osmanlı kaynaklarında hiç bulunmayan doğrulukları da şüpheli bazı ilginç bilgilere yer verir. Buna göre Tumanbay ile yanındaki Emir Allân ve Kertbay, ilk safhadaki durum üzerine yenilgiyi kabullenmiş bir tavır sergileyerek, son bir hamleyle bütün dikkatlerini I. Selim'in bulunduğu yerde topladı. Amaçları doğrudan Osmanlı ordugâhına ulaşmak ve padişahı ortadan kaldırmaktı. Bu üçü yanlarındaki adamlarıyla birlikte hızla çarpışan askerlerin arasında vuruşa vuruşa ilerlediler ve padişahın sancağının bulunduğu yere kadar geldiler. Tumanbay, padişah zannettiği Sinan Paşa'ya, Emir Allân Ramazanoğlu Mahmud'a, Kertbay da Şahsuvar'ın küçük oğlu Ali'ye saldırdı. Tumanbay, hakaretler ederek Selim diye seslendiği Sinan Paşa'yı atından yere yıktı; Emir Allân da onun sol yanına kılıçla vurup başından yaraladı, Mahmud'u da öldürdü; Kertbay ise Ali'yi aynı şekilde katletti. Emirler büyük bir sevinç yaşadılar, ancak az sonra sevinçleri hüzne dönüştü; zira padişahın başka yerde Hayırbey, Ferhad Bey ve Yunus Paşa ile birlikte olduğunu fark ettiler.

Tumanbay, Allân ve Kertbay geri döndüler. Bu sırada Emir Allân ayağına isabet eden bir tüfek misketiyle yaralandı, güçlükle atında durabiliyordu. Ordugâhlarına doğru güçlükle ulaşabildiklerinde burada hiç kimsenin kalmadığını gördüler. Çaresizlik içindeki Tumanbay, yanındaki beş on emirle Kahire'ye doğru çekildi ve Adeviyye'ye yöneldi, askerin bir bölümü de peşinden gitmişti. Daha sonra grup grup onun etrafında toplandıklarında yanındaki asker mevcudu 7.000'i bulmuştu. Emir Allân ise yaralı halde Menufiyye'ye gelmiş, oradan Said tarafına yönelmiş, az sonra da yarasının tesiriyle ölmüştü.[706]

---

705 Sa'd bin Abdülmüte'al, *Selimname*, vr. 90a.

706 *Vâkı'at*, s. 51-53; krş. Çerkesler Kâtibi, *Selimname*, vr. 40b-41a.

Gerçekten de Ridaniye'den sonra esir düşen Allân'ın adamı, yapılan sorgulaması sırasında, efendisinin uyluğundan aldığı bir tüfek yarası sonucu sekiz gün sonra öldüğünü bildirmişti.[707]

İbn Zünbül'ün yazdıklarından hareketle eserlerini kaleme alan ve o dönemde yaşamayan Osmanlı tarihçileri hariç tutulursa, bu ilginç hikâyeyi doğrulayacak döneme ait başka bir kaynak grubu yoktur. O dönemin Osmanlı kaynaklarının hiçbirinde böyle bir saldırı yer almaz. Sadece Sinan Paşa koluna hücum eden birliklerin başındaki Canberdi'nin savaşından söz edilir. Onun daha önce Sinan Paşa karşısındaki mağlubiyetinin intikamını almak için saldırıya geçtiğine dair rivayetler mevcuttur.[708]

Bu bakımdan Tumanbay'ın iki emirle birlikte Osmanlı hatlarının içine girip savaşmaları pek gerçekçi gözükmemektedir. En azından Tumanbay ve Allân'ın bizzat Sinan Paşa'yı öldürdükleri tezi doğru değildir. Sinan Paşa çarpışmalar sırasında yaralanmış, at üzerinde duramayacak hale gelinceye kadar mücadelesini sürdürmüş, sonra attan indirilerek bir çadıra konulmuş, buradan bir süre daha askerlerini yüreklendirmiş, hatta hücumun püskürtülmesine de şahit olduktan sonra karargâhına dönmüş ve kan kaybından vefat etmiştir.[709]

Sabahleyin başlayıp ikindi vaktine kadar yedi sekiz saat fasılalarla sürdüğü anlaşılan Ridaniye Savaşı sırasında tarafların kaybı konusunda Osmanlı kaynaklarında herhangi bir rakam verilmez. Sadece savaş meydanında kalan Memlük emirlerinin adları verilir. Bunlar içinde emir-i silah Ürkmez, emir-i meclis Bahşibay, mirahur-ı kebir Enesbay, Tohtabay gibi bazı adlar zikredilir, seksen kadar emirin ve önde gelen kumandanın hayatını kaybettiği belirtilir.[710]

Sadece İbn Iyas, daha sonraki bir bahiste Kahire'deki olayların başlangıcına temas ederken, belki de Ridaniye Savaşı'ndakileri de kastederek, Memlük kaybının 4.000 kişiden fazla olduğuna dikkat çeker.[711] Bazı kaynaklarda 25.000 olarak veri-

---

707 TSMA, nr. E. 6587/1.

708 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 356.

709 Olayı babasından nakleden Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 356.

710 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 485; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid ve Selim*, vr. 161b-162a.
Biraz karışık olan ve hangi kaybı belirttiği de tam belli olmayan bu kayıt için bkz. *Bedâi'*, V, 149; M. Harp ise bunun doğrudan Ridaniye Savaşı'ndaki kayıplar olduğunu kesin dille belirtir: *I. Selim'in Suriye ve Mısır Seferi*, (Basılmamış doktora tezi), İstanbul 1980, s. 155.

len Memlük kaybı gerçekçi değildir.[712] Osmanlı kayıplarının da 4.000'e ulaşmadığı tahmin edilebilir.

Zaferin kazanıldığı 22 Ocak Perşembe gecesi, herhangi bir baskına karşı dinlenmeye çekilen birlikleri koruma altına almak amacıyla etrafa öncü birlikler sevk edildi ve asker çepeçevre emniyet altına alındı. O sırada çadırlarına alınmış olan Sinan Paşa ile Ali Bey'in öldüğü duyuruldu. Herkes mateme girdi. Ertesi gün padişah da siyahlar giydi ve cenaze merasimini yaptırttı, cuma namazını Şenek Devadar Camii'nde kıldı ve adına hutbe okuttu. Ardından da esirleri getirterek tamamını idam ettirdi.[713]

Bu arada halk hariç olmak üzere Memlüklerin ve cündilerin evlerinin yağmasına da müsaade etmiş bulunuyordu.

24 Ocak'ta Osmanlı birlikleri resmen Kahire'ye girip burayı idareleri altına aldı. Ertesi gün de kısım kısım Memlük emirlerinden bazıları gelip itaat arz etti.[714]

Ridaniye Savaşı'nın Önemi ve Sonuçları

Bu savaş Osmanlılara Kahire ve Mısır ülkesini kazandırmış görünmektedir. Buradaki çarpışmalar, Mercidabık'ta daha kalabalık kuvvetlerle karşı karşıya gelen iki tarafın savaşından farklı bir özelliğe sahiptir. Mercidabık'ta kısa süren ve Osmanlılar için kolay geçtiği açık olan muharebe sonucu artık Memlüklerin büyük bir direniş göstermeyecekleri düşünülürken, önce Gazze Savaşı ardından da Ridaniye Meydan Muharebesi, uzun bir yol kat etmek zorunda kalmış ve kuvvetleri neredeyse yarı yarıya azalmış bulunan Osmanlı ordusu için çok zahmetli ve çetin geçmiştir. Ridaniye Savaşı sadece çarpışmaların mahiyeti değil, aynı zamanda orduların karşılıklı manevraları itibarıyla da diğer meydan savaşlarından ayrılır.

Bilhassa Osmanlı birliklerinin alınan istihbaratın rolüyle süratle yer değiştirmesi ve manevra kabiliyetini göstermesi bakımından ilginçtir. Öne çıkarılan küçük birliklerin kısa süren ilk çarpışmalarla Memlükleri oyalaması sırasında gerçekleştirilen bu taktik, hiç şüphesiz iyi bir sevk ve idareyi gerektirmiştir. Böyle bir manevrada tüfekli yaya birliklerinin hareketi ve topların kaydırılması işi hayati bir önem taşımaktadır. Kaynaklar

712 Hammer, IV, 214.

713 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 435.

714 Ridaniye Savaşı'yla ilgili Venedik raporları: *I Diarii*, XXIV, s. 162, 165-166, 170-172; XXV, s. 133, 651.

Memlüklerin bu manevrayı son anda fark etmiş olduklarında hemfikirdir. Bu durumda Osmanlıların böyle bir manevrasını beklemedikleri sonucu çıkarılabilir.

Süvari birliklerinden oluşan Memlükler, bu harekâta derhâl karşılık verip saf düzenine geçebilmişlerdi, fakat muhtemelen hiç alışık olmadıkları şekilde top desteği altında tüfekleriyle saldırıya geçen yeniçerilerin seri ateşi altında kaldıkları için yerleştirmiş oldukları topları ve arabaları aynı şekilde döndürerek kullanma fırsatını bulamamışlardır. Aslında bunu çok da düşünüp düşünmedikleri sorusunun cevabı, onların bu tür silahlara karşı önyargılarıyla da belirlenebilir. Üstelik açık alanda kaldıkları için topları ve tüfekli arabaları döndürmüş olsalar bile nasıl kullanacakları konusundaki tecrübesizlikleri de ortadadır.

Bu bakımdan modern savaş taktiklerine benzer bir planlamayı çağrıştıran Osmanlı harekâtının ilk safhasında ateşli silahların süvari birliklerine zaman kazandırıp yandan dolaşma ameliyesini gerçekleştirme fırsatını sağladığı söylenebilir.

İkinci safhada iki tarafın safları karşı karşıya geldiğinde, Memlük birlikleri şaşırmış ve yer yer ateşli silahların tesiriyle dağılmış durumdaydı. Bu vaziyetteyken kanatlardaki mücadele ve Osmanlı merkezine yönelik ümitsiz Memlük saldırıları, disiplinli ve hareketli ateş gücüyle çarpışmaların yoğunlaştığı yere sevk edilen yaya birliklerin yardımını alan süvarilerce kolay şekilde bertaraf edilebilmiş ve karşılanmıştır.

Bu noktada Ridaniye Savaşı'nda ilk safhadaki harekât sırasında Osmanlı ordusunun ikiye ayrıldığı, padişahın yönettiği bölümün dağı dolaşırken merkezde Sinan Paşa'nın kaldığı; bu yüzden Tumanbay'ın merkeze yaptığı saldırıda padişahın merkezde bulunmadığı belirtilir.[715]

Halbuki bu, ikinci safhada orduların karşı karşıya gelişleri sırasındaki çarpışmalarla ilgili bir gelişmedir. Kaynakların neredeyse tamamı, Sinan Paşa'yı padişahın yanından sağ kola hareket ettiğini ve buradaki çarpışmalar esnasında merkezle sağ kanat arasındaki mesafenin çok açıldığını, yardım yetişmeden de Sinan Paşa'nın yaralandığını ifade ederler. Üstelik Tumanbay ve yanındaki birliğin padişahın sancağının bulunduğu yere son derece büyük bir atılganlıkla hücum etme ve çarpışma hikâyesi-

---

Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 290; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1958, II, 760-761; S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 168.

nin yegâne kaynağının İbn Zünbül olduğu da unutulmamalıdır. Bu bilgiyi teyit edebilecek bir karine o dönemin diğer kaynaklarda bulunmamaktadır.

Mercidabık ve Ridaniye savaşlarıyla ilgili diğer önemli bir konu çarpışmaların sonucunu ateşli silahların tayin edip etmediğidir. Esasen Mercidabık'ta top ve tüfek ateşi Memlüklerin saf nizamlarını tamamen bozmuş ve savaşın seyrini neredeyse tam anlamıyla tayin etmiş gözükmektedir.

Burada tüfekli yeniçeri birliğinin saldırısı da dikkati çekiyor. Memlükler arasındaki irtibat bozukluğu ve haberleşme eksikliğinin rolüyle birliklerinin dengeleri çok çabuk bozulup dağılmıştır. Buna karşılık Ridaniye'de durum biraz farklıdır. Burada top ve tüfekli saldırı Memlük yığınaklarının dağıtılması maksadıyla gerçekleştirilmiştir. Yine hareketli bir ateş desteği bakımından Ridaniye, diğer benzeri savaşlar içerisinde farklı bir yere sahip bulunmakta. Bununla birlikte süvari çatışmalarında yayalar hareketsiz kalmış; savaşın sonucunu da kanatlardaki bu eşit güçlerin klasik türdeki çarpışmaları belirlemiştir.

Öte yandan Memlüklerin tüfek ve topu küçümsedikleri, dinî gerekçeleri de ortaya koyarak söz konusu silahlardan nefret ettikleri, klasik anlamda kahramanlık gösterisine dönüşen mübarezeyi öne çıkardıkları bilgisinin ana kaynağı olan İbn Zünbül'ün bu yönde Memlük emirlerinden Kertbay'a söylettiği sözlerin aksine, son safhada Ridaniye'deki sonucu bir bakıma Memlüklerin çok önem verdikleri klasik süvari çarpışmaları belirlemiştir, denilebilir.

Yakalanıp I. Selim'in huzuruna getirilen Kertbay, mağrurane bir tarzda padişaha şöyle demişti:[716]

> "Sözlerimi dinle, kulağını ver ki, sen ve yanındakiler öğrensin. Bizler katil ve kızıl ölüm süvarisiyiz. Bir tekimiz dahi senin ordunla savaşsaydı durum farklı olurdu. İnanmıyorsan bir dene. İşte senin her ırktan 100.000 askerin var. Yerinde kal ve ordunu düzenle. Bizden sana üç kişi karşı çıkacak. Ben Abdullah, savaşçıların piri Sultan Tumanbay ve Emir Allân. Şahit ol bu üç kişinin yapacaklarına, sına kendini. Sultan mısın, sultan olmaya layık mısın? Sultanlık ancak kahramanlara lâyıktır. Tarihe bir bak, Halife Ömer böyle değil miydi, Halife Ali böyle değil miydi? Sen ise dünyanın her tarafından Hıristiyanlardan, Rumlardan ve diğerlerinden oluşan bir ordu tertip ettin. İslam ordularına mukabele etmekten

716 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, s.58.

> âciz kalan Frenklerin hazırladığı hileler ile geldin, bu ateşli silahları bir kadın bile kullansa pek çok insanı engelleyebilir. Şayet biz de bunları kullansaydık bizi yenemezdiniz. Ancak biz Hz. Peygamberin sünnetini terk eden bir millet değiliz. Sana yazıklar olsun ki Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine şahitlik edenlerin üzerine ateş açıyorsun. Mağribli bir adam bu ateşli silahlarla Sultan Melikü'l-eşref Kansav Gavrî'ye gelerek bu silahların Venedik'te zuhur ettiğini haber verdi. Bütün Rum ve Arap ordularının bunları kullandığını söyledi. Sultan bu silahların kullanılmasını bazı Memlüklerine öğretilmesini emretti. Mağribî onlarla geldi. Sultanın huzurunda atış yaptılar. Ancak atışlar kötüydü. Sultan, Mağribi'ye şöyle dedi: Biz Peygamber Efendimizin sünnetini terk edip Hıristiyanların yolunu takip etmeyeceğiz

Gerçek olup olmadığı hakkında kesin bir şey söylenemeyecek olan bu ifadelere dayalı olarak, daha önce de belirtildiği üzere Memlüklerin dinî endişelerin de rolüyle ateşli silahlardan özellikle kaçındıkları şeklindeki yerleşmiş bilginin sorgulanması gerektiği sarihtir. Memlükler hem topu hem de tüfeği gayet iyi tanıyorlar, hatta kalelerinde çeşitli tipte topları bulunduruyorlardı. Nitekim Reşid ve İskenderiye kalelerindeki silahların sayımını ihtiva eden 13 Safer 923 (7 Mart 1517) tarihli bir Osmanlı raporunda, Reşid'de irili ufaklı şayka, darbzen, prangı tipi 100'ü geçen top yanında, 29 tüfek; İskenderiye'de de 50'yi aşkın büyük tipte top tespit edilmişti.[717]

Memlüklerin bu topları Rodos şövalyelerinden almış olma ihtimalleri yüksektir. Nitekim 1516 yazında Mısır ile Rodos arasındaki elçi trafiği çok artmış, onlarla ekim ayında yapılan anlaşmada Tumanbay, 100 parça topun Cem Sultan'ın oğluyla birlikte yollanmasını istemişti.[718]

Bunların getirilip getirilmediği hakkında bir bilgi yoktur. Fakat bundan önce de şövalyelerin Tumanbay'a topçu göndermiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Özellikle yukarıda değinildiği gibi Osmanlıların Kahire'ye girdikten sonra Reşid ve İskenderiye kalelerinde yaptığı tespitler bu konuda belirleyicidir. Sayımı yapılan topların muhtelif türler halinde bulunması böyle bir

---

[717] TSMA, nr. D. 5641, s.1-4.

[718] *I Diarii*, XXIII, 595. Rodos şövalyelerinin tutumları hakkında bkz. N. Vatin, "Les Chevaliers de Rhodes face á la conquête de l'Égypte", *Conquête ottomane de l'Égypte (1517). Arrière-plan, impact, échos*, ed.B. Lellouch-N. Michel, Leiden 2013, s. 143-164.

yardımın mahiyetini ortaya koyar. Ayrıca toplar arasında eski ve işe yaramayanların bulunduğu da belgede belirtilir ki, bu durum topların çok daha önceki tarihlerde varlığının açık bir delilidir.

Nitekim II. Bayezid dönemindeki Osmanlı-Memlük mücadelesi dönemine ait bir belgede, Akkoyunluların Çukursa denilen mevkide top döktürdüklerinden bahsedilirken, top döküm ustalarından birinin İstanbul'dan gelen Usta Mehmed ile Mısır'dan gelen Usta Muhammed olduğuna temas edilmesi dikkat çekicidir.[719]

Öte yandan yukarıda da temas edildiği gibi İbn Iyas'ın belirttiği "top ve top arabaları, üzerine tüfek yerleştirilen arabalar, barut, tüfekli askerin bindiği develer," gibi ateşli silahlara dayalı birçok bilgi hiçbir dinî endişe taşınmadığının da açık göstergesidir.

Bu top ve topçu desteğinin Ridaniye'de etkisiz kalmasının sebebi, bunların savunma amaçlı silahlar olarak düşünülmesi ve meydan savaşları için hesaba katılmamış olmasıdır. Şüphesiz bu noktada önemli husus, Memlüklerin elde kullanılan ateşli silahlar, hareketli hafif toplar ve tüfekli arabalar buna dayalı yeni savaş taktiklerinden haberdar olmamalarıdır. Nitekim Ridaniye'de top ve tüfeğe karşı çaresizlikten dolayı deve sürme tedbirini düşünmeleri bunun açık bir ifadesidir.

O dönemde Osmanlıların Otlukbeli Savaşı'ndan (1473) bu yana ilerlettikleri tüfekli savaş düzeni, sadece Doğu dünyasında değil Batı dünyasında da yeni bir gelişmeyi ortaya koyar. Osmanlılar, Mohaç Savaşı'na (1526) kadar bu tip savaş usulünü Akkoyunlular, Safeviler ve en son da Memlükler karşısında uygulamışlardır. Bu bakımdan Memlüklerin sadece ateşli silahlardan nefret etme gerekçesine odaklanılması doğru bir yaklaşım değildir. Onlar eşit güçlerle karşı karşıya gelmiş oldukları Osmanlıların bu alışılmadık, yepyeni savaş düzeninin kurbanı olmuşlardır.

Kahire'de Sokak Çatışmaları

Önemli bir savaş zorluklarla karşı karşıya kalınsa da kazanılmıştı. Artık her şey bitmiş gözüyle bakılırken durumun hiç de böyle olmadığı anlaşıldı. Muhtemelen I. Selim; Mercidabık,

719 TSMA, nr. E. 5943. (Akkoyunlu Sultan Yakub Bey'in faaliyetleri ve Memlüklerin Malatya ve Çemişkezek beylerinin Osmanlı topraklarına karşı olan niyetlerini aktaran belgede, bütün Anadolu'nun zapt edilip İstanbul'un dahi feth olunacağı gibi haberlere yer verilmiştir)

Gazze, Ridaniye'den sonra dördüncü defa bir direnişle karşılaşacağını hiç sanmıyordu, fakat durum hiç de onun ümit ettiği gibi olmadı. Memlük beyleri tarihî devletlerinin yıkılmasını kolaylıkla kabul edecek bir yapıda değildi. Bu durumu bir türlü hazmedememişlerdi. Esasen Tumanbay'ın hayatta oluşu, gösterilecek direniş için hayati bir değer taşımaktaydı. Tumanbay da sonuna kadar mücadeleyi sürdürme eğilimindeydi.

Osmanlı askerleri, Ridaniye Savaşı'ndan hemen sonra Kahire'ye girip bazı önemli Memlük beylerinin konaklarını ve evlerini yağmalamıştı. Haydar Çelebi, bu vesileyle epey mal ve eşyanın ele geçirildiğine temas eder.[720]

Bir başka kaynakta, Tumanbay'ı takiben şehre girenlerin Memlük beylerinin konaklarından hayli deve, at, katır ve eşya aldıklarını belirtir.[721] Bu birlikler muhtemelen daha sonra Osmanlı ordugâhına geri dönmüştü.

1 Muharrem'de (24 Ocak) Ridaniye'de divanı toplayan I. Selim, doğrudan kontrol altına almak için Kahire'ye asker yolladı; ayrıca şehir halkına ve Memlük beylerine hitaben bir amanname yayınlayarak teslim olanların ve direnmeyenlerin affedileceğini duyurdu. O gece büyük bir şenlik yapıldı ve mumlar, meşaleler yakıldı, her taraf gündüz gibi aydınlandı. Bu sırada Said vilayetinden gelen İbn Ömer oğlu Ali itaat arz etmiş ve diğer beylerin de itaata hazır olduğunu bildirmişti; onlara yazılan amannameler İbn Ömer'e teslim olundu.

Burada kalındığının ikinci günü ise Gavrî'nin oğlu Muhammed gelip padişahın huzuruna çıktı ve o da bağlılık bildirdi.[722] İtaat eden bazı Memlük ileri gelenlerinin görevleri ibka olundu.

Üçüncü gün (26 Ocak) yine bir divan tertip eden padişah, şehre girip kendisine müsait bir yerde otağını kurma kararı aldı:

> "Divan toplayıp bütün beyleri huzuruna çağırdı. Etraftaki cesetlerin ve hayvan leşlerinin gömülememiş olmasından dolayı yayılan koku yüzünden rahatsız olmuştu. Vezirlere havası hoş bir yer tespit etmelerini buyurdu. Vezirler dışarı çıkıp şehrin önde gelenlerinden böyle bir yerin neresi olabileceğini sordular. Onlar da Kahire'nin batı yakasında, Nil nehri kenarında güzel bir yer bulunduğunu, buranın Sultan Gavrî'nin korusu olduğunu, burada oturabileceğini söylediler. Kılavuzlar gidip bu yeri gördüler ve müsait olduğunu

720 "Ruzname", s. 485.

721 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 436.

722 İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 149.

haber verdiler. Bunun üzerine padişah hareket emrini verdi ve sabahleyin Kahire şehrini geçip belirtilen yerde otağını kurdu."[723]

Padişah bu tespit edilen yere giderken, şehri görmek amacıyla Kahire'nin içinden geçmiş, halk her taraftan onun lehine tezahüratta bulunmuş; bu arada şehir içindeki mescit, cami, konak, ev ve değişik yerleri de dolaşmış, sonra da Kahire'den çıkıp Nil kenarında hurma ağaçlarıyla bezeli, Bulak yakınlarındaki "Cezire-i Vastaniye" denilen yerde kurulan otağına ulaşmıştı.[724]

İbn Zünbül'ün bir görgü şahidinden naklettiğine göreyse padişah Nasr Kapısı'ndan (Bâbünnasr) Kahire'ye girmiş, yanında 10.000 yeniçeri ve sipahiler, vezirler olduğu halde el-Guta'ya varmış ve Bâbüz-Züveyla'dan çıkmıştı.[725] Kahire'ye bu ilk girişinde onun Kal'atü'l-Cebel'e çıkıp Gavrî'nin sarayını dolaştığı, divan kapısında bir saat dinlendiği de belirtilir. İbn Iyas burada kalması için kendisine anahtarların sunulduğunu, fakat onun bunu kabul etmediğini yazar.[726]

Padişah muhtemelen bu muazzam ve tarihî şehrin doğulu havasından çok etkilenmiştir. Öyle ki etrafındakilere buna benzer bir şehrin dünyada örneği olmadığını söyler: "Sultan Selim, Mısır şehrin görücek insâf etti ki, buna mânend bir dahi şehr olmaya."[727]

Selimname yazarı Keşfî, Kahire'nin bu havasını eserinde çok iyi yansıtır ve çarşı pazarındaki durumu da aktarır.[728] Yine padişahın yanında bulunan İdris-i Bitlisî ise Bulak'tan Nil nehrinin kuzeydoğusuna düşen Eski Mısır'a kadar kurulmuş olan ordu çadırlarının iplerle birbirine bağlandığını, Kahire'nin bulunduğu güneybatı tarafından Haytan'a, bağlık ve bahçelik yerlere kadar aralıksız şekilde yerleşildiğini beyan eder.[729]

Ridaniye'nin ardından padişahın şehre girişine kadar geçen iki kritik gün, şehir halkının durumu açısından belirleyici olmuştur. Bu süre zarfında padişah halka dokunulmamasını sıkı sıkıya tembih etmiş bulunduğundan ilk günkü saldırılar dışında önemli bir olay meydana gelmemiş olmalı. Hatta bir *Selim-*

723 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 436.
724 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 485; Keşfî, *Selimname*, s. 115-116.
725 *Vâkı'at*, (çev. E. Hayajneh), s. 155. krş. İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 150.
726 *Bedâi'*, V, 150; krş Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), s.136.
727 Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 260.
728 *Selimname*, s. 116.
729 *Selimşahname*, s. 341.

name yazarı, askerin Kahire'yi kontrol altına aldıklarını, münadilerin "amânı Sultan İbni Osman" diye bağırarak herkesin affedilip sükunetin sağlandığını ve halkın bu sürede işleriyle meşgul olduklarını, fakat önemli konaklara ve evlere Osmanlı askerlerinin yerleşmiş bulunduğunu belirtir.[730]

Lütfi Paşa da bu durumu şöyle açıklar:

> "...Mısır'a subaşı ve yasakçılar koyup ve şehirliye amân verip her kişi emn ü amân üzre olup ve dükkânın açıp satuda ve pazarda olsunlar deyü nidâ ve emr ettirip şehir halkı dahi kemâkân emn ü amân üzere olup ve dükkânların açıp satuda ve pazarda oldular..."[731]

İbn Iyas ise bu kritik günde Halife'nin şehre girdiğini, ayrıca yine Selim'in yanındaki bazı Mısır ulemasının ve kadıların da ona katıldığını, padişahın "amânname"sini şehre ilettiklerini belirtir.[732]

Ancak bunun fırtına öncesi bir sakinlik olduğu bir müddet sonra ortaya çıktı. Tumanbay yenilgiyi ve Kahire'nin işgalini hazmedebilmiş değildi. Vatanperverane bir şekilde Kahire'ye girerek Osmanlı ordugâhına bir baskın düzenlemek gibi son derece cesur ve bir o kadar da çılgınca bir plana başvurdu. Bunda muhtemelen şehir halkının kendisine göstereceği yardım ve müzaheretin önemli payı vardı. Bilhassa önemli beylerin konaklarının yağmalanması, buralarda askerin oturmakta olması, ayrıca Osmanlı kaynaklarında yer almamakla birlikte, belki de yağmanın ve baskıların gizli gizli sürmesi karşısında memnuniyetsizliklerini açıkça gösteremeyen Kahire halkının ve Memlük beylerinin tepkilerinden istifade etmeyi de umuyordu. Önemli Memlük beylerinin ve askerlerinin aileleri çocuklarıyla malları Kahire'de, Osmanlı askerinin insafına kalmıştı. Bundan dolayı ailelerini ve mülklerini tekrar ele geçirmeyi şiddetle arzuluyorlardı.[733]

İbn Iyas şehre giren Osmanlı askerlerinin yaptığı yağma ve öldürmelerden hayli abartılı dille bahseder. Bir bakıma Kahire'de savaştan sağ kurtulup kaçan Memlük emirlerinin "avı" başlamış, gizlenenlerin yakalanması ve idamı sırasında da Osmanlı askerleri tarafından uygunsuz hareketlere tevessül

---

730 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 436.

731 Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 260

732 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 141-142.
İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 341; İbn Zünbül, *Vâkı'at*(çev. E.Hayajneh), s. 160.

edilmişti.[734] Bu da Kahire halkının tepkisine yol açacaktı. Bir Osmanlı kaynağı sebeplerini bu anlamda vermese bile, şehir halkıyla Tumanbay arasındaki haberleşmeden söz eder.

Tumanbay ile birlikte Ridaniye Savaşı'ndan sonra Said taraflarına kaçmış olan Memlük beyleri büyük bir utanç içindeydi. Ailelerinin ve mülklerinin Kahire'de kalmış olması, onlar için hazmedilebilir bir şey değildi. Bu bakımdan Kahire'ye düzenlenecek baskın, daha ziyade onları kurtarmak amacına da matuf olmalıdır. Aslında Osmanlı askerlerini buradan çıkarıp Osmanlı Padişahını bozguna uğratma düşüncesi ikinci planda kalmış gibidir. Yine de bu yönde ümitlerini koruduklarına dair karinelerin mevcut olduğu belirtilmelidir.

Bir Osmanlı kaynağı muhtemelen aldığı duyumların da rolüyle Tumanbay ve yanındaki beylerin Kahire'ye niçin baskın düzenlediklerini mealen şöyle anlatır:

> "Tumanbay Ridaniye Savaşı'ndan kaçıp Mısır şehrini geçti ve Said diyarının doğu tarafına ulaştı. Nil kenarında üç gün oturdular. O gece hava çok soğuktu ve bundan dolayı beyler titreşerek ateşin etrafında toplanmışlardı. Sabahleyin Tumanbay'a giderek bizim halimiz ne olacak, diye sordular. Tumanbay da onlara sizler benim yüzümden helak olacağınıza, haydi gidip padişaha tabi olalım ve onun yanında görev alalım, dedi. Fakat bunlar ona karşı çıktılar. Şadi Bey adlı bir Memlük beyi bunun üzerine bir planı olduğunu ve bunun kendilerine zaferi sağlayacağını söyledi. Planı Kahire'deki önde gelenlere mektuplar yollayarak, şehir halkının kendilerine tabi olması ve Osmanlılara karşı yanlarında yer almasıydı. Eğer tabi olmazlarsa da ona göre yeni bir plana başvurulacaktı. Bunun üzerine bir mektup yazılıp gönderildi. Mektup şehre gelince, önde gelen kimseler bunu okuyup destek verdiler ve 'bunun gibi bir fırsat bir daha ele geçmez, Osmanlı askerinin bazısı şehirde gaflet içinde durur, vaziyet lehimizedir, hemen gelip yetişiniz,' diye cevap yazdılar."[735]

O sırada orduda bulunan Lütfi Paşa da Memlük beylerinin bir yere toplanıp ne yapacaklarını nereye gideceklerini bilmediklerini, büyük bir çaresizlik içinde, bu şekilde yaşamaktansa ölmenin daha evla olduğu düşüncesiyle, "baykuş gibi viraneden viraniye gezmektense," dönüp şehre baskın düzenleyerek kendi

734 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 139-144.

735 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 436.

mülklerine ve ailelerine kavuşmak niyetiyle hareket ettiklerini açık şekilde belirtir.[736]

Bu sırada Tumanbay'ın yanında 7.000 kişi bulunuyordu. İdris-i Bitlisî'ye göre, önce akşam vakti doğrudan padişahın otağının bulunduğu kesime bir baskın yapmak niyetindeydiler. Fakat durum haber alınınca ordugâhta emniyet tedbirleri artırılmış, muhafızlar çıkarılmış ve her taraf gözetlenmeye başlanmıştı. Tumanbay bu yüzden ordugâha baskın yapamayınca 27 Ocak gecesi yatsı namazı vakti Kahire'ye girmeyi tercih etmişti.[737]

Olayları abartarak ve kahramanlık motifleriyle süsleyerek veren İbn Zünbül ise vakaların sırasını birbirine karıştırmakla birlikte, Tumanbay'ın emirlerle yaptığı toplantıda, şehre mi yoksa padişahın otağına mı baskın yapılması gerektiği konusunun tartışıldığını, Tumanbay'ın aksi görüşte olmasına rağmen, beylerin önce şehre girilmesine karar vermeleri üzerine onlara uyduğunu yazar. Beylerden biri Kahire'deki Osmanlı askerlerinin küçük gruplar halinde evlere dağılmış olduklarını ve kolay bir lokma haline geldiklerini, ayrıca halkın da kendilerine katılacağını, şehirde kontrolü sağladıktan sonra, yine halkın katılımıyla hep birlikte padişahın otağına yönelmenin münasip olacağını söylemişti.[738]

Gerçekten de Tumanbay'ın şehre girişinde kendilerine bir kısım halk yardım etmişti. Tumanbay doğru Rumeyle semtine varmış, Bayatıra mıntıkasında Şeyhuniye Medresesi yakınında karargâh kurmuş;[739] oradan Hadratü'l-bakar'a yönelen Memlükler beş on kişilik gruplar halinde evlere dağılmış olan Osmanlı askerlerini katletmeye başlamıştı. Olaya gerek Memlük gerekse Osmanlı tarafından bakan kaynaklar, Tumanbay'ın baskın yapacağı istihbaratının ordugâha o gece ulaştığında hemfikirdir. Kahire baskınından önceki toplantıda bulunan Hoşkadem ve Ebu Hamra adlı iki Memlük beyi gelip o gece baskın yapılacağını haber vermişlerdi.[740]

Nitekim bu haber birkaç Kahireli tarafından ordugâha bildirilince Yunus Paşa, derhâl dışarı çıkarak onlarla konuştuktan

---

736 *Tarih*, s. 261.

737 *Selimşahname*, s. 341.

738 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (çev. E. Hayajneh), s. 166. Mısır Seferi menzilnamesinde ise Guriga adlı bir cündinin bir yoldaşıyla baskını haber verdikleri kayıtlıdır: Feridun Bey, *Münşeat*, I, 453.

739 İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 154; krş. Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 144

740 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (çev. E. Hayajneh), s. 159.

sonra hemen padişahın çadırına gitmiş, bu arada her tarafta fanuslar ve ateşler yakılmış, durumu öğrenen I. Selim haber getiren beş kişiyi karşılayarak onlarla konuşmuştur.

Silahşor adlı Osmanlı tarihçisi, bu konuşma sırasında padişahın onlara güvence vererek durumu olduğu gibi anlatmalarını istediğini yazar. Buna göre padişah, Tumanbay'ın kaçmışken şimdi niçin böyle ansızın döndüğünü sorunca, bunlar da daha önce sözü edilen toplantıda alınan kararları ve şehir halkıyla olan irtibatı olduğu gibi nakletmişlerdi.[741]

Haber yayılınca öncelikli olarak ordugâhtaki askerî tedbirler daha da artırıldı. Yeniçeri piyadeleri saf düzenine girdiler, arabalar birbirine bağlandı, toplar hazırlandı. Öncelikle baskın ihtimaline karşı gece karanlığında karşı tarafa gözdağı ve baskından haberdar olunduğu izlenimi vermek, ayrıca bütün Osmanlı askerine duyrulmak üzere havaya yoğun bir şekilde tüfek atışı yapıldı. Hatta sabaha kadar tüfek atışı devam ettirildi.

İbn Iyas ordugâha baskın olayını gerçek gibi anlatarak 4 Muharrem'de (27 Ocak) yatsı vakti Tumanbay'ın ansızın Selim'in karargâhına saldırdığını, ateş yüklü develerle çadırları yaktığını, epey çatışma olduğunu yazar.[742] Bu aslında şehre girmek için yapılmış bir hedef şaşırtma harekâtı, sahte bir hücumdu.

Şehre giren Memlükler, öncelikle kendi evlerine gidip burada ele geçirdikleri Osmanlı askerlerini türlü işkencelerle öldürmeye başladı. Kaynakların ifadesine göre kimini "kılıçla", kimini "şişe geçirip kebap gibi kızartarak", kimini de türlü işkencelerle katletmişlerdi. Öldürülenler arasında Çakırcıbaşı Mahmud Ağa da vardı.[743]

Daha sonra Kahire'deki kaleye gidip burayı ele geçirmeye niyet ettiler. Fakat padişah savaştan sonra burayı bir garnizonla takviye etmişti. Bunlar kapıları kapayarak Memlüklere direndiler. Bunun üzerine Tumanbay mahallelerde barikatlar kurdu, özellikle Ulu Cami'ye (Sultan Hasan) girerek savunma tertibatı aldı.[744]

Memlük kaynaklarından İbn Zünbül ve İbn Iyas, Tumanbay'ın Şeyhuniye'de karargâh kurduğunu, İbn Tolun Camii'ne giden caddede, Nehasin mıntıkasına, Kanatiru's-Sibâ tarafında Salibiye'ye ve Hadratü'l-bakar'a inen cadde girişinde Bayatır mıntıkasına beş yerde hendek kazılıp (Salibiye, Kanatiru's-Sibâ,

741 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 437.

742 *Bedâi'*, V, 153; krş.Türkçe çev.*Bedâi'*, V (Şeşen), s. 143.

743 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 453.

744 Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 262; Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 437-438.

Rumeyle, İbn Tolun Camii, Hadratü'l-bakar) kuvvetli bir barikat oluşturulduğunu yazar.[745]

İbn Iyas'a göre Tumanbay kuvvetlerini dörde bölmüş, bunlar Kanatiru's-Sibâ, Remle (Rumeyle), İbn Tolun Camii ve Bâbüz-Züveyla'da konuşlanmıştı.[746] O gece kaldıkları evlere baskın yapılarak öldürülen Osmanlı askeri sayısı birkaç bin dolayındaydı.

Öte yandan baskın ihtimaline karşı emniyet tedbirleri almakla uğraşan Osmanlı ordugâhına şehirde olup bitenler hakkında kesin bir bilgi ulaşmamıştı. Ancak sabahleyin durum sağlıklı bir şekilde anlaşılmış ve Memlüklerin Kahire'ye yeniden hâkim oldukları kesinleşmişti.

Bunun üzerine padişah derhâl divanı toplayarak bu hareketin bastırılması işiyle Yunus Paşa'yı görevlendirdi. Yeniçeri ağası Ayas'ı da bir kısım tüfekçi yeniçeriyle birlikte ona refakatçi verdi.

Yunus Paşa atlı ve yaya askerlerle Kahire'ye doğru yürüdü. Memlükler şehre giriş yolu üzerine barikatlar kurup gelen Osmanlı birliklerinin üzerine ok yağdırmaya başladılar. Bu yüzden hayli Osmanlı askeri yaralandı. Yunus Paşa, derhâl top arabalarını getirtip, önlerine alıp, top ve tüfek atışlarıyla bu barikata saldırdı. Memlük askerleri de zırhlarını kuşanmış olarak ok ve yaylarını ellerine alıp yeniden ok yağdırdı. Mücadele bir saat sürdü. Osmanlı birlikleri barikatı bozup içeri girdi. Memlük askerleriyle göğüs göğse mücadele etmeye başladılar.

Mücadele, Kahire sokaklarında da devam etti. Evlerin üzerinden, pencerelerden kadınlar, çocuklar ellerine geçirdikleri her şeyi Osmanlı askerinin üzerine atıyordu. Taş, neft, kaynar su sağanağı altında Yunus Paşa, Memlükleri Kayıtbay Köprüsü'ne kadar sürdü.

Köprüyü geçen Memlükler buradaki bir başka barikatta toplanıp Osmanlı askerinin üzerine yeniden ok atışına başladılar. Böylece Osmanlı birliklerini burada durdurmayı başardılar. Artık akşam olduğundan epey kayıp ve yaralı veren askeriyle birlikte Yunus Paşa şehirden çıkmak zorunda kaldı.[747]

Aynı olayı yine oldukça abartılı bir şekilde kaydeden İbn Zünbül, Osmanlı birliklerinin iki koldan geldiğini, Ayas Ağa'nın Bâbüz-Züveyla'dan girip Akberdi evine kadar ilerlediğini; buradaki Şadi Bey'in kahramanlık göstererek onları geriye sürdüğünü ve Kosun Camii'ne kadar kovaladığını; ancak burada tekrar

745 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (çev. E. Hayajneh), s. 167; İbn Iyas, *Bedâi*, V, 154.

746 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 144..

747 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 439; Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 262.

toparlanan Osmanlı askerinin yeniden hücuma geçip Memlükleri geri çekilmeye mecbur bıraktığını, atlıların Şadi Bey'in yanına sığındıklarını, çarpışmalar sonrası Osmanlıların yine Bâbüz-Züveyla'dan çıkıp gittiklerini yazar. Ayrıca Kanatıra'dan giren diğer Osmanlı süvarilerinin Memlükleri kaçırttığını, bunların Salibiye'nin yukarı tarafındaki barikatlara girdiklerini, yine Şadi Bey'in yetişip barikatları aşarak Osmanlıları geri çekilmeye zorladığını da belirtir.[748]

Bu ve bundan sonraki mücadeleleri hep Şadi Bey'in büyük kahramanlıkları çerçevesinde anlatacak olan İbn Zünbül, onun tek başına yüz kişiyi öldürdüğü, yanındaki on emirle, binlerce Osmanlı askerini bozguna uğrattığı gibi fantastik bilgiler de verir ve bu durum onun anlattıkları konusunda ihtiyatlı olmayı gerektirir.

Yunus Paşa, ordugâha dönerek durumu padişaha anlattı ve sanıldığı gibi çok basit bir mukavemetle karşılaşmadığını, güçlü bir direnişin olduğunu bildirdi. O gece daha büyük tedbirler alındı, gece yolların ağzına toplar yerleştirildi, tüfekçiler ve okçular konuldu; bu arada şehir içinde propaganda da yapıldı, yeniden amanname kâğıtları dağıtıldı ve şehir halkının bağlılık bildirmesi, direnişe katılmaması istendi.[749] Tumanbay ise bütün gece boyunca Osmanlı saldırısını karşılamak üzere kurduğu barikatları güçlendirdi, Kahire'nin dar sokaklarına bakan yüksek katlı evlere asker ve onlara destek veren sivil halkı yerleştirdi.

Ertesi sabah (29 Ocak) padişah, Yunus Paşa'yla birlikte Ayas Ağa'yı ve Emir-i alem Ferhad Ağa'yı yeniden yanlarına askerler koşarak şehre yolladı. Bu defa daha kalabalık bir yeniçeri grubu onlara eşlik ediyordu. Çalınan mehter eşliğinde yürüyen Osmanlı birlikleri yine şehre girip doğru dürüst bir direnişle karşılaşmaksızın Kayıtbay Köprüsü'ne kadar geldi. Buradaki barikatı dağıtmak için top ve tüfek ateşi açıldı. Bu sırada da yoğun ok atışı altında kalmışlardı. Ardından köprü üzerinde müthiş bir çarpışma başladı, yine göğüs göğse mücadele oldu. Buradaki barikat aşıldı, ayrıca sokaklardaki diğer barikatlar da teker teker temizlenmeye başlandı.

Bu yoğun baskı üzerine Tumanbay, Ulu Cami'ye çekilmiş ve burayı kuvvetle takviye etmişti. Onun orada olduğunu ha-

748 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (çev. E. Hayajneh), s. 167-172.

749 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 486.

ber alan Yunus Paşa, padişaha haber yollayınca, I. Selim derhâl yanına asker alarak Kahire'ye girdi. Fakat vakit geçmiş, akşam karanlığı çökmüştü. Onun gelişiyle yeniçeriler tekrar harekete geçtiyse de yine sokaklarda direnişle karşılaştılar, evlerin üstlerinden başlarına ok, taş ve toprak yağdırılıyordu. Fakat gece olduğundan padişah, Yunus Paşa'yı ve Ayas Ağa'yı Kahire'de bırakıp ordugâhına geri döndü.[750]

Aynı olayı İbn Zünbül farklı şekilde anlatır ve yine inanılması güç kahramanlık hikâyelerine yer verir. Ona göre Emir Kanım ve Şadi büyük bir gayretle savaşmış, Tumanbay yanındaki 2.000 kişiyle direnmiş, çatışmalar Hadratü'l-bakar'da yoğunlaşmıştı.

Önce yüz tüfekli yeniçeri öne çıkarak tüfek atışlarıyla yürümüş, onların ardındansa asıl Osmanlı birlikleri top arabaları (ikişer at tarafından çekilen ve üzerinde asker ve top olan) ve tüfekli piyadeler görünmüştür. Öne çıkan yeniçeriler isabetsiz atışlar yapmış, üstlerine saldıran Memlüklerin atları tarafından ezilmişlerdi. Tumanbay ise Şeyhuniye'de hazır beklemekteydi. Osmanlı askerleri neredeyse Rumeyle'ye kadar her tarafı kaplamıştı. Burada göğüs göğse çarpışmalar cereyan etti.

Bu sırada padişah birliklerini ikiye ayırmıştı. Biri Hadratü'l-bakar'a diğeri yine Kanatıra yönüne gitmişti. Kanatıra'ya gelenleri Şadi Bey ile Kanım karşıladı. Hadra tarafındaysa Kansu el-Adilî vardı. Çarpışmalarda ilk anda bin yeniçeri ölmüştü. Osmanlı birlikleri Karafe Mezarlığı'nın önünden geçip Rumeyle'ye çıktılar. Bunları Tumanbay, Hadratü'l-bayatıra'ya kadar kovaladı. Fakat bu sırada kuşatıldı. Yanındaki yüz kişiyle 30.000 askere karşı direniyordu. İki grup Rumeyle'de akşama kadar çarpıştı, sonra taraflar birbirinden ayrıldılar.

O gece emirler tekrar toplandı. Asker sayısı 10.000'e kadar ulaşmıştı. Aralarında konuşan emirler savaştan bıkmışlardı. Bu direniş için Şadi, Kansu ve Kanım'ı suçluyorlardı. Tam bu sırada biri gelip onlara bir mektup bırakıp gözden kayboldu. Mektubu okuyan emirler bunun padişah tarafından yollandığını gördü. Burada yazılanlar akıllarını çelmişti, bu yüzden Şadi Bey ile tartıştılar. Tumanbay da zor durumda kalmıştı. Gece şehirden çıktı.[751]

Bu bilgiler ayıklanacak ve kahramanlık hikâyeleri bir tarafa bırakılacak olursa, anlaşılan husus: Memlük beylerinin artık

---

750 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 440-441.

751 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (çev. E. Hayajneh), s. 173-194.

dirençlerinin kırıldığı ve dayanma güçlerinin azaldığıdır. Nitekim ertesi günkü Osmanlı baskısı, bunu açık şekilde gösterecektir.

Ertesi cuma günü (30 Ocak) padişah zırhını giyip kılıcını kuşanarak bizzat kuvvetlerinin başına geçti ve önce şehrin etrafından dolaşıp geçit yerlerine asker yerleştirdi, sonra beylere seslenip "Bugün ol gündür ki düşmanı dize getireceğiz," dedikten sonra Memlük barikatının bulunduğu yere Sultan Hasan Camii ile Kahire Kalesi arasında bulunan Rumeyle Meydanı'na vardı.[752]

Yanındaki kapıkulu süvarilerden sipahileri atlarından indirip yeniçerilerle birlikte yaya cenk etmeleri için gönderdi. Bunlar ok ve yaylarını ellerine alıp tüfekçileri ön tarafa geçirerek saldırıya başladı. Karşı taraftan da üstlerine yağmur gibi ok yağıyordu, ayrıca evlerden atılan taşlar büyük sıkıntıya yol açıyordu. Sultan Hasan Camii ile Şeyhuniye arasındaki sokaklarda savaş iyice kızışmıştı.[753]

Yoğun top ateşi ve saldırılar sonunda Memlükler daha fazla dayanamadılar ve ikindi vaktine doğru Kahire'nin sokaklarına dağıldılar. Tumanbay ise yanındaki birkaç adamıyla kıyafet değiştirerek şehirden çıkıp kaçmayı başardı. Nil kenarında bir gemiye binip Said yönüne doğru uzaklaştı.[754]

Bu arada şiddetli savaş sırasında Yunus Paşa bir ok isabetiyle yaralanmış, buna rağmen harekâtı idare etmeyi sürdürmüştü. Osmanlı askerleri neredeyse sokak sokak mücadele ederek direnişi kırmaya başladılar; yüksek evlere iplerle, merdivenlerle tırmanarak buradaki direnişçileri yakaladılar; ev ev dolaşılarak direnenler esir edildi, hatta büyük bölümü katledildi. Medreselere, türbelere sığınıp hâlâ direnmekte olan Memlükler ele geçirildi. O kadar ki çekilen zahmetin verdiği hırsla direniş gösteren hiç kimsenin gözünün yaşına bakılmadı, bundan kadınlar da nasiplerini aldı. Çarşılar, pazarlar yıkıma uğradı, sokaklar ölülerle doldu taştı.[755]

Tumanbay'ın kaçtığı haberini duyan I. Selim, daha da hiddetlenmiş ve alınan esirlerin idamını emretmişti. Bazı kaynaklar

752 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 486.

753 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 342; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Selim Han*, vr. 168b-169a.

754 İbn Iyas, Tumanbay'ın yanında çok az adam kaldığını ve bunun üzerine şehirden kaçarak Birketü'l-Habeş'e çekildiğini yazar: *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 146.

755 İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 156-157: krş. Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 146-147.

bu şekilde katledilenlerin sayısının 3.000'i bulduğunu belirtirken, bazıları Memlüklerin ileri gelen beyleri ve kumandanlarından 800 kişinin tutulup idam edildiğini yazar.[756] Padişahın kızgınlıkla öldürttüğü esirlerin sayısının 1.500 olduğuna dair bilgi de verilir.[757] Bazı kaynaklardaysa şehirde ölü sayısının 50.000 olarak gösterilmiş olması hatalıdır.[758] İbn Iyas 10.000'den fazla kişinin hayatını kaybettiğini yazar.[759]

Bunların abartılı bir rakamlar olduğu yapılan mücadeledeki kayıpların 4.000 dolayında bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim olaya şahit olan Haydar Çelebi çok açık şekilde şehirde ölü sayısı için bu rakamı verir. Üstelik Osmanlı tarafından da çok sayıda askerin öldüğünü ve yaralandığını yazar. Boynu vurulan Memlük beylerinin sayısıysa yine ona göre 800 değil 400 kadardır.[760]

İbn Zünbül ise ölen Osmanlı askerinin sayısını 50.000 veya 60.000 olarak gösterir, ki bu durum yine onun eseri ele alış mantığıyla ilgili meseleye dayanır. Üstelik İbn Zünbül, üçüncü gün vuku bulan çatışmaları yine farklı ve karışık olarak nakleder:

Ona göre ikinci günün gecesi Tumanbay şehirden çıkarak Karkaşanda'ya gitmiş ve burada emirleri toplayarak tekrar Kahire'ye dönüp dönmemeyi konuşmuştu. Emirlerin bir kısmı da evlerine dönüp burada saklanmayı kararlaştırmıştı. Fakat bu şekilde davrananlar Osmanlı askerleri tarafından teker teker yakalandılar, bazıları katledildi. Kanım Eskale, Akberdi evine sığınmıştı. Bir kale gibi olan bu konakta direndi, sonunda yeniçeriler evi ateşe verdiler ve Kanım burada hayatını kaybetti. Tumanbay bir gün sonra tekrar şehre döndü. Yanında 1.000 atlı vardı. Şeyhuniye'ye girdi. Buradayken Osmanlı atlılarını gördü. Ona muhalefet eden emirler de gelip Tumanbay'a katılmıştı. Padişah bütün yolları ve çıkış yerlerini tutturdu. Yine yoğun bir savaş vuku buldu. Yeniçeriler dağıldı. Tumanbay, cuma namazını Şeyhuniye'de kılmış, bu sırada adına hutbe okunmuştu. Birden Osmanlı birlikleri mehteran eşliğinde ilerlemeye başladı. Rumeyle'yi tamamen işgal etti. Padişahın sancağı da burada

---

756 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 443, İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 342. İbn Iyas yakalananların sayısının 800 kişi olduğunu belirtir: *Bedâi'*, V, 156.
Feridun Bey, *Münşeat*, I, 453.

757 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 342. Diğer rakamlar için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 175.

758 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 146.
Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 486.

görüldü. Savaşmaktan aciz kalan Tumanbay, I. Selim'in üzerine saldırmak istedi, hatta ona oldukça da yaklaştıysa da fırsat bulamadı. Geri döndü ve Gize'ye kaçtı.[761]

Yine bu hikâyede inanılması güç bilgiler mevcuttur. Tumanbay'ın şehirden ayrılıp tekrar dönmesiyle ilgili bu söylenenleri doğrulayacak herhangi bir kaynak yoktur.

İbn Iyas ise Kahire çarpışmalarını Osmanlı karşıtı bir cepheden nakleder ve direnenlerle Memlüklerin nasıl ele geçirilip katledildiklerini canlı ifadelerle aktarır. Sonunda her şey bittiğinde, padişahın otağına dönerek biri beyaz, diğeri kırmızı iki bayrak diktirdiğini, bunun şehir halkına yönelik olarak emniyet altında olduklarına işaret niteliği taşıdığını bildirir.[762]

Tumanbay Meselesi ve İdamı

Şehirde kontrol sağlandıktan sonra, I. Selim o gün ikindi vakti şehirden çıkıp otağına dönmüş, ardından da şehir halkına hitaben yeniden amannameler verip bunu Kahire'de münadiler vasıtasıyla ilan ettirmişti. Böylece Kahire'de yeniden sükûneti sağlamaya çalıştı.

Halife'nin de Kahire'de oluşu halk ile Osmanlılar arasındaki gerilimi azaltıyordu. İbn Iyas Halife'nin sözünün şehirde nâfiz olduğunu, Osmanlı kumanda heyetinin de ona büyük saygı beslediklerini; onun adeta Mısır sultanıymış gibi davrandığını açık şekilde yazar.[763]

Bununla birlikte şehirde problemler sürüyordu, etraftan da iç açıcı olmayan haberler ulaşıyordu. Özellikle Tumanbay'ın durumu, Said taraflarından gelen zahire gemilerini tutması bazı sıkıntılara yol açtı. Bu arada padişah, Kahire'de kontrolü sağladıktan sonra Halep'te bulunan Karaca Ahmed Paşa'ya bir fetihname göndererek Ridaniye ve Kahire mücadelesini özetleyip zaferini anlatmış, bunun duyurulmasını istemişti.[764]

Böylece Şam ve Halep'te artık Memlüklerden herhangi bir destek ümidinin beklenmemesi gerektiği zimnen gösterilmiş oluyordu.

Padişahın çarpışmaların sona ermesinden sonra, 3 Şubat'ta yapılan ilk divan toplantısına yaralı olduğu halde Yunus Paşa

761 İbn Zünbül, *Vâkı'at*, (çev. E. Hayajneh), s. 197-209.

762 İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 154-157; krş Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 148.

763 *Bedâi'*, V, 158.

764 Bu Türkçe fetihname Kahire'deki savaşların sona erdiği sırada Bulak'tan yazılmıştı: Metni için bkz. İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 343-346.

da katılmıştı. Padişah, bu toplantıda bütün beyler ve vezirlerle görüşme yapmış, veziriazamlığa gösterdiği büyük yararlılıklar sebebiyle Yunus Paşa'yı getireceğini onlara bildirmişti. Nişancı Hocazade Mehmed Bey, Rumeli beylerbeyi Sinan Paşa (Küçük), eski Anadolu beylerbeyi Zeynel Paşa vezirliğe getirildi. Anadolu beylerbeyi Mustafa Paşa ise Rumeli beylerbeyi oldu. Emir-i alem Ferhad Ağa da Anadolu beylerbeyliğine atandı. Ertesi günü yeni divan üyeleriyle yapılan toplantıda bazı yeni kararlar alındı. Buna göre her tarafa "kâşif" adı verilen beyler tayin edilecekti.[765] Ayrıca Şehzade Ahmed'in oğlu konusunda dedikodu çıkaran üç kişi de idam edilmişti.[766]

8 Şubat'taysa kendisiyle irtibat kurulan namlı Memlük beylerinden biri olup Gazze Savaşı'nda Memlük birliğini kumanda eden, Ridaniye Savaşı'ndan sonra Tumanbay ile birlikte gitmeyip Salihiyye'ye dönen ve kendisinin talebi üzerine daha önce amanname yollanan Canberdi Gazali itaatini göstermek üzere padişah katına geldi.[767] Onun bu tutumu diğer beyler üzerinde de etkili olacağı için I. Selim tarafından memnuniyetle karşılanmış, kendisine bağlılık bildirmesi halinde iyi davranılacağı ve hizmete alınacağı bildirilmişti. Canberdi Gazali yanındaki üç yüz adamıyla (cündi) gelip padişahın elini öptü, yanındaki adamlarıysa muhtemelen emniyet gerekçesiyle Kahire'de gözetim altına alındı.[768] Kendisine ise Sofya sancakbeyliği verildi.

Bir Osmanlı belgesinde Canberdi Gazali ile birlikte gelip itaat edenler arasında Bin erlik beyi (binbaşı) Kayıtbay, Reşid beyi Özdemir, On erlik beyi Karaca, Derviş, Hoşkadem, Kanısav, Mamay, diğer Kanısav ve Tinim'in yanında Gavrî'nin kullarından Kanberdi, Canbulat, Temür, Arslan, Özerbay gibi isimler zikredilmiştir. Gazali'nin yanında büyük, küçük rütbeli 115 kişi gelmiştir. Bunun dışında yüksek emirlerden 5 kişi bin-erlik beyi, 12 kişi kırk-erlik beyi, 24 kişi on-erlik beyi, 2 Arap şeyhi, 102 Haseki cündi. 462 cündi olmak üzere toplam 607 kişi daha Osmanlılara katılmış, bunlar derhâl gözetim altına alınmıştır.[769] Böylece iltihak edenlerin toplam sayısının 726'yı bulduğu anlaşılır.

---

765 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 486.

766 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 453.

767 İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 159-160.

768 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 486; Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab" s. 444; krş. İbn Iyas, *Bedâi'*, V,160.

769 TSMA, nr. D. 9682/1-3.

Padişah, Canberdi'nin itaatinin ardından 10 Şubat'ta yapılan divan sonucu Tumanbay'a hitaben de bir amanname kaleme aldırmaya karar verdi. Zira 9 Şubat'ta Tumanbay muhtemelen diğer Memlük beylerinin padişaha itaat ettiğini de duyduğu için Kadı Abdüsselam'ı onun katına göndermişti.[770]

Tumanbay bu sırada Behnesa'daydı ve savaştan sağ kurtulanlar gelip yanında toplanmıştı. Buradayken de civardaki bazı Arap kabilelerinden destek bulmaya çalışsa da kimse yardıma yanaşmamaktaydı. Belki de bu yüzden zor durumda kaldığı için I. Selim'in kendisi hakkındaki intibalarını da öğrenmek üzere Behnasa kadısı Abdüsselam'ı bir mektupla elçi olarak yollamayı düşünmüştü.

İbn Iyas'a göre bu mektupta Tumanbay, sulh teklifinde bulunuyor, Mısır'dan çekilmesi kaydıyla Osmanlı Sultanına haraç vermeyi ve hutbelerde onun adını okutmayı kabul ettiğini bildiriyordu.[771] Eğer bu şartları kabul etmezse de onu Gize'de savaşa çağırıyordu. İbn Iyas mektubun devamında şunları yazdığını da belirtir:[772]

> "Âciz olduğum için sana sulh teklif etmiyorum. Yanımda 30 kadar mukaddem binler emiri, 40 kadar onlar emiri, 20.000 kadar Memlük, Arap askeri var. Seninle savaşmaktan âciz değilim. Fakat sulh, Müslümanların kanını dökmemek için daha uygundur."

Onun muhtemelen şartlı itaatini ihtiva eden mektubunu alan padişah da mukabil olarak teslim olması için isteğine uygun bir mektup yazdırmış, hatta metnini de bizzat kendisi incelemişti. Fakat bu sırada Canberdi ile gelip gözetim altına alınan Memlük beyleriyle ilgili olarak ertesi günü yapılan divanda Sinan Paşa ile Mehmed Paşa'ya çok kızmış ve onları dövdürmüştü.[773] Bunun sebebi muhtemelen beylerin hapse atılmalarından dolayıdır.[774] Paşaların buna karşı çıkmış oldukları anlaşılmaktadır. Ancak ileride söz edileceği gibi, bunların padişaha yönelik suikastta bulunmaları ihtimali göz önüne alınmıştı. Ayrıca bunların arasında Kahire çatışmalarına katılmış bazı emirler de vardı. Bu yüzden padişah emniyet gerekçesiyle onların gözetim altına

770 İbn Iyas,*Bedâi'*, V (Şeşen), s. 150.

771 İbn Iyas, *Bedâi*, V, 159, 166; krş. Türkçe çev.*Bedâi'*, V (Şeşen), s. 152-153.

772 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 156.

773 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 454; Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 487

774 Aman verilmesi üzerine gelip hapse atılanların sayısını İbn Iyas, 400 olarak verir: *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 150.

alınmasını istemiş, paşalarsa muhtemelen gelip teslim oldukları için serbest bırakılmaları gerektiğini dile getirmişlerdi.

Bu arada bazı kaynaklarda, Tumanbay'ın padişahın Vastaniye'deki karargâhına yeni bir baskın yapmaya çalıştığı, fakat yanındaki Feyyum kâşifi Canım Seyfi ve Ebu Hamza adlı beylerin bunun lüzumsuz bir hareket olacağına inandıkları için padişaha sığındıkları, onu yapılacak baskından haberdar ettikleri; bunun üzerine Tumanbay'ın şehre girmeye çalıştığı, başaramayınca Gize tarafına kaçtığı; padişahın onların üzerine Canım Seyfi idaresinde kuvvetler sevk ettiği, fakat bunların da başarılı olamayıp Kahire'ye döndükleri belirtilirse[775] de bunun daha sonraki olaylarla ilgili bir karıştırma olma ihtimali büyüktür.

Bir taraftan Tumanbay'dan gelecek haberleri beklemekte olan I. Selim, 13 Şubat'ta Mekke, Medine, Yenbu ve Cidde tarafına hüküm ve fetihnamelerle birlikte amannameler de yollayıp Mısır ülkesinin yeni sahibi olarak kendisine bağlılık göstermelerini talep etmişti.

Bu arada Kahire'de sembolik bir önemi olan Yusuf'un Tahtı olarak nitelendirilen Kal'atü'l-Cebel'de resmen tahta oturmadan Mısır'a hâkim olamayacağına dair telkinlere uyan I. Selim, yeniden törenle şehre girmeye ve tahta oturmaya karar vermişti. Bunu aklına sokansa Canberdi Gazali olmuştu.

Bir Osmanlı kaynağına göre, bütün Mısır'ı itaat altına almak amaçlı olan bu hadise mealen şöyle açıklanmaktadır:

> "Etraftaki Arapların fitnesi kesilmemişti. Bu yüzden padişah çok huzursuzdu. Yaptığı divana Canberdi'yi de davet etti. Gazali ona ey cihan şahı, Arap taifesinin ahvali böyledir, buna incinmemeniz gerekir, fakat bu fitneyi bastırmak isterseniz bu ancak Kahire Kalesi'ne çıkıp Yusuf'un Tahtı'na oturmanızla olur; Mısır'ın âdeti budur ki, her kim Mısır'a sultan olup vilayetini zabt etmek ister, kaleye çıkıp Yusuf'un Tahtı üzerine oturması gerekir; böylece bunu gören ve duyanlar size bağlılık gösterecektir, dedi. Padişah bu söylenenleri dinleyip Gazali'nin sözlerini beğendi. Kahire'ye girerek Yusuf'un Tahtı üzerine oturmaya karar verdi. Derhâl buranın temizlenmesini emretti, askere de şehre girileceğini bildirdi."[776]

Padişah şehre girmeden iki gün önce kalede ikamet edeceği gerekçesiyle Salibe ve İbn Tolun bölgesindeki evler tamamen boşaltılmış ve bunlara Osmanlı askerleri yerleştirilmişti.[777]

---

[775] S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 178-179.
[776] Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 444.
[777] İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 150.

Bu emniyet tedbirleri alındıktan sonra I. Selim, 23 Muharrem 923'te (15 Şubat 1517) gösterişli bir alayla, mehterler çalarak şehre girip kaleye çıktı ve "Yusuf'un Tahtı'na" oturdu.[778] Bu durum artık Mısır'ın kati şekilde Osmanlı hâkimiyetinde olduğunun göstergesi vasfını taşıyordu. Sembolik hareket Kahire halkı üzerinde müspet bir tesir icra etmişe benzemektedir. Hatta bu sebeple Nablus şeyhlerinden Emir Tarabay gibi bazı tanınmış kimseler memnuniyetlerini belirten tebriknameler yollamıştı.[779]

Padişah kalede ikamet ettiği dönemde şehirde bazı yeni tedbirler aldırmış, Kahire'de mahpus tutulan 700 kadar Memlük'ü İstanbul'a sürülmek üzere İskenderiye'ye sevk ettirmiş, Halep'te ele geçirdiği mezhep kadılarını serbest bırakmış, onlara vazifelerini iade etmişti. İbn Iyas, bunun sebebini padişahın Osmanlı usulünce atadığı tek kadı'nın (Kadiü'l-Arab) çeşitli meseleler karşısında, halkın davalarını görmekte yetersiz kalmasına bağlamaktadır. Ona göre bu zat yanlış işler yaparak zulmün artmasına yol açmıştır.[780]

Öyle anlaşılıyor ki padişahın Osmanlı sistemini Kahire'de ikame etme gayretleri, tepkiler hesaba katılarak geri plana itilmiştir. Bu da halkın yeni idareyle bağlılığını temin etmeye yönelik bir ince siyasetin eseri olmalıydı.

Bundan sonra padişah, Tumanbay işine öncelik verdi. 4 Mart'ta daha önce gelip tekrar Tumanbay'a amanname verilerek yollanan kadı ordugâha gelmiş ve yeniden bir aman hükmü talep etmiş, ayrıca beraberce güvenilir bir adamın yollanması isteğini iletmişti. Bunun üzerine derhâl divanı toplayan padişah vezirlerle gönderilecek mektubu ulaştıracakların kimler olacağını karar verdi. Halep'te ele geçirilip Kahire'ye getirilen Halife Mütevekkil ile Mısır'ın dört mezhep kadıları padişahla görüştüler. Bu görüşmede padişah Tumanbay'a "şifahi" olarak aman verdiğini bildirdi. Elçi olarak Anadolu defterdarı Mustafa Çelebi tayin edildi. Ona hazırlanan hüküm ile halife ve dört mezhep kadılarının mektupları da verildi. Elçiye, söz konusu teminatın şahitleri olmak üzere kadılar da eşlik ediyor-

778 İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 151-152..

779 TSMA, nr. 6341. Belgenin fotokopisi için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ek. nr. 31.

780 İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 154. Burada bahsi geçen Arapların kadısı değil, Rumeli, Anadolu gibi bir Arap kazaskerliğinin tesisi konusuna atıf yapılmaktadır.

du.[781] Gönderilen mektupta hutbe ve sikke hakkı padişaha ait olmak üzere Tumanbay'a Mısır'ın sultanlığının verildiği belirtilmektedir.[782]

Ancak bunun tam olarak doğru olmadığı açıktır. Muhtemelen padişah, ona Mısır'ın sultanlığını değil, daha sonra Hayırbey'i tayin ettiği gibi, buranın valiliğini vermeyi taahhüd etmiştir. Lütfi Paşa padişahın ona "Ulü'l-emre gelsin, bana itaat edip inat eylemesin, geri ilin ve memleketin mukarrer edeyim," diye haber gönderdiğini yazar.[783]

Ancak her ne olursa olsun Tumanbay'ın konumu diğer Memlük beylerine benzememekteydi. Bundan dolayı padişahın onu bir şekilde getirtmek ve sonra da bertaraf etmek niyetinde olması da mümkündür. Nitekim Tumanbay da bu teminatlara güvenmemiştir.

Padişah, Tumanbay'dan gelecek haberleri beklerken 8 Mart'ta Said beyi İbn Ömer oğlu Emir Ali yeniden divana gelmiş, el öpmüştü. Onun itaati Said kesiminde emniyetin sağlanacağı anlamına geliyordu.

Bedevi Arapların (Urban) artan eşkıyalığı üzerine de başında Canberdi Gazali'nin bulunduğu 1.500 askeri Şarkıyye yönüne göndermiş, fakat bu birlikler herhangi bir şey yapmaksızın geri dönmüşlerdi.[784]

Bundan çok 13 Mart'ta ulaşan haber, padişahın moralinin bozulmasına yol açtı.[785] Zira Tumanbay gönderilen elçileri katlettirmişti. Bir Osmanlı kaynağında, elçinin yanındaki kadılarla birlikte Tumanbay'ın bulunduğu Menfuliye'ye geldiği ve onunla buluşup mektubu kendisine teslim ettiği, Tumanbay mektubu alarak yüzüne sürdüğü, sonra açıp okuduğu, davet edildiğini görünce, durumu yanındaki beylere de bildirdiği belirtilir. Bunu duyan adamları buna razı olmamış ve "Bizden evvel varıp tabi olanlara ne oldu ki bize de olur," demişlerdi.[786]

Bu bilginin doğru olup olmadığı hakkında bir şey söylemek zorsa da Tumanbay'ın önce itaat etmek istediği, fakat sunduğu şartlarının padişah tarafından tatminkâr şekilde kabul görmediği anlaşılmaktadır. Belki de bu sebepten dolayı Tumanbay,

---

781 İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 156..

782 Hammer, IV, 219.

783 *Tarih*, s. 266.

784 İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 157..
Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 487.
Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 445.

Osmanlı elçisini ve kadıları katlettirmişti. Bazı kaynaklardaysa dört mezhep kadılarından yalnızca Hanefi kadısını ve kardeşini öldürttüğü, diğerlerinin kaçtığı bildirilir.[787]

İbn Iyas, elçilik heyetinin Halifenin adamı Devadar Birdi Bey, dört mezhep kadıları ve Selim'in temsilcisi Musluhiddin (Mustafa Çelebi) ve 500 refakatçi askerden oluştuğunu yazar.[788] Ona göre bunlar Memlükler ile Urbanın baskınına uğramış, kafiledeki Osmanlı askerleri öldürülmüş, halifenin devadarı Birdi Bey tartaklanarak soyulmuş, kadılardan Behnesa kadısı Abdüsselam katledilmiş, diğer kadıların yanlarındaki mallar yağmalanmış, ancak onlar canlarını kurtarabilmiştir. Aslında burada yapılan baskından Tumanbay habersiz değildi. Bu badireden Birdi Bey kaçarak kurtulmuş, ayrıca Şafii kadısı Kemaleddin et-Tavil ile Hanbeli kadısı Şihabeddin el-Futuhî de canını kurtarmış ve durumu padişaha bildirmişlerdi.

İbn Iyas ayrıca bu hususa başka bir yerde tekrar temas ederek Hanefi baş kadısı Mahmud'un katledilmesinin sebeplerini yazarken, Tumanbay'ın amannameyi kabul etmemesini yanındaki emirlere bağlar.[789]

Bu olay üzerine çok sinirlenen padişah da misilleme olarak Kahire savaşları sırasında esir edilen Memlük beylerinden elli dördünü katlettirmişti. Bunlar arasında Tohtabay, Enesbay, Ürkmez, Temir, Yusuf el-Eşrefî, Zerdkeş es-Sâni, Yaşbek, Kanısav Ebu Sinne, Kanıbek, Mısırbay, Tanıbey en-Necmi, Tanıbay Haznedar ve Mamay Muhtesib de vardı.[790] Ancak daha sonraki bazı karineler böyle bir katliam hakkında şüpheyi davet eder. Ayrıca tutulan bazı Memlük beyleri de sorgulanarak Tumanbay'ın durumu hakkında bilgi alınmaya çalışılmıştı.

Bu sorgulamalarla ilgili bir kısım evrak bugüne ulaşmıştır.[791] Bunlardan biri Cündî Mustafa'nın diğeriyse Emir Yaşbek'in sorgu zabıtlarıdır. Daha önce Cem Sultan ile Mısır'dan Anadolu'ya geçen ve Osmanlı ordusunda görev yapan ve Karahan ile yapılan harbe katılan, fakat bir öldürme olayına karıştığı için kaçıp Mısır'a giden, Tumanbay ile Ridaniye ve Kahire savaşlarına katılan Cündî Mustafa, Tumanbay üzerine yapılan harekât sırasında yakalanmıştır. Emir Yaşbek ise Tumanbay'ın

787 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 181.

788 *Bedâi*, V, 166-168; krş Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 156-157

789 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 162.

790 İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 169-170; krş Türkçe çev. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 158.

791 TSMA, nr.E 4800; TSMA, nr. 6587/1-3.

Kahire'ye girmesinden sonra ele geçmişti. Sorgusunda Kahire çarpışmalarından sonra içlerinde Şadi Bey'in de bulunduğu 400-500 cündi ile Buhayre'ye kaçtığını anlatan Mustafa, şöyle beyanda bulunmuştu:

> Beş altı yüz mıkdarı cündi bile kaçmıştık. Arap kabileleri kimini soyup ve kimini kırıp suya attı. Yüz mıkdârı adam ancak kurtuldu. Kör Şadi dahi bizimle kaçmış idi. 50-60 kişiyle Buhayre'den geçip Tumanbay'a gitti ve Buhayre'nin kâşifi Ölmez dahi birlikteydi Asker kasabasında Kayid Receb ile buluşdum. Özbek oğlu Yahya ve Canım ki kırk-erlik beğidir. Bunlar ve bazı dahi kırk, elli kul olduk. Amacımız Tumanbay'ın yanına varmaktı. Gazâli Arabı mâni olup geçit vermezdi. Tumanbay bu yana gelince Asker Arab'ı bizi geçirip ona kavuşturdu. O Arablar der ki, (elçileri kastederek) Ekmekçibaşını öldürdüler. Bu Arablar olmasa Tumanbay çoktan ele gelirdi. Şimdi Cuveyla Arablarına kaçtı. Şöyle ki devletlü hudâvendigârdan onlara bir hüküm gitse tutup ele getirirlerdi. Askerin zahmet çekmesine gerek yoktur. Padişah onlara bir haber gönderirse, onu neredeyse bulurlar. Tumanbay bu tarafa gelmesinin sebebi, Asker bölgesi Arablarıdır, onlara itimât eder ve Mısır'da olan mahbûs beylerden haber gelirdi: yakın gelin, şehir halkı bizimledir ve etraftan bazı Arablar bizimledir. Tumanbay gelmesine sebep buydu ve devletlü hudâvendigâr bu tarafa geçtiğinde Kör Şadi, Tur'dan yukaru tarafa Mısır cânibine gitti. Yanında 20-30 adamı vardı ve Tumanbay buraya geldiğinde Asker Arabı 100 adamı gece ile öte yakaya geçirdi ki Bakar-oğullarından ikisi âsidir. Mısır cânibinden varıp ceng ederler diye düşünülür. Tumanbay bu köprü üzerine geldiğinde danış eyledi, nice edelim diye. Beni getirdiler, gel seni hudâvendigâra gönderelim hâşâ ki devletlü hudâvendigârı ok ile vur. Beni onun içün burada bıraktılar. İki yoldaş dahi yanıma katmışlardı. Yoldaşlarımı öldürmüşler, başlarını burada gördüm. Ben dahi Nil'in kenarında kaftanımı, kılıcımı, okumu, yayımı balçık içinde gizledim. Burada asker içinde gezip hunkâr kuluyum diye dolaşmak isterdim. Bu arada bir fırsat bulduğumda silahlarımı alıp bana ısmarladıkları işi halledecektim. Tumanbay bana 'Oğlum ol,' dedi. Nil kenarında ne kadar kentler var ise sana mülklüğe vereyim, dedi. O iki yoldaşım Çerkes aslı idi. Amma Şark'da beslenmişler idi ve benden evvel Ulu Mirahur ve Ulu Hacib ki Mısır'da mahbûslar idi, onlar dahi iki fedâyi çıkarıp tüfekler ile göndermiş idi. Onların dahi devletlü hudâvendigâr boynun vurdurmuş diye işittik ve Haneş-oğlu'ndan bir adam geldi. İşte bana sancak ve hilat verdi. Bu sancağı ben neylerim, devletlü hudâvendigâ-

rın hükmü yavuzdur, tâkat götüremeziz dedi. Tumanbay bana dedi ki işte ben Mağrib cânibine giderim, sen dahi bilürsün bana haber getirirsin dedi..."

Anlaşılacağı üzere padişahın Tumanbay'ı takip için hareket ettiği sırada ele geçen Cündî Mustafa'nın asıl amacı ona bir suikast düzenlemekti. Ayrıca bu beyandan padişaha karşı daha önce de suikast planları hazırlandığı anlaşılmaktadır. Yukarıda temas edildiği üzere vaktiyle gözetim altına alınmış Memlük beylerinden bazıları da böyle bir teşebbüste bulunmuşlardı.

Elçilerin katli ve suikast planları, Tumanbay'ın hazırlıkları I. Selim'i bizzat yeniden onun üzerine yürümeye sevk etti. Alınan duyumlar arasında Tumanbay'ın Şam ve Kudüs taraflarına gideceği, hatta Şah İsmail ile irtibat kuracağı da vardı.[792]

Sorguya çekilen Cündî Mustafa da beyanının sonunda, eğer suikast işini başaramazsa, Tumanbay'ın kendisini "Kızılbaş'a" göndermeye söz verdiğini, hatta onun da Şah İsmail'e haber yollayıp şöyle dediğini bildirir: "..biz tâc giyip size tâbi'üz hemân siz Rum'a yürüyün, biz bu tarafta şunda bunda eğlenirüz."[793]

Padişah 21 Safer 923 (15 Mart 1517) Cumartesi günü kaleden çıkarak büyük bir kalabalıkla Birketü'l-Habeş'e gitti.[794] Yunus Paşa yaralı olduğu için Kahire'de bırakıldı. Bu sırada askerler de bir iki gün zarfında padişahın bulunduğu yerde toplanmıştı. Üç gün sonra yoklama yapıldı ve bu sırada bazı Arap kabilelerinin üzerine asker gönderildi. Sinan Paşa bunların bir kısmını öldürmüş, bazıları da Nil'e atlayarak hayatlarını kaybetmişlerdi. Fakat bunların yol açtığı problemler bitmedi.

Bunun üzerine 20 Martta Aydın sancakbeyi Bali Bey ile Canberdi Gazali Arap eşkıyası üzerine gönderildi. Bunun sebebi Arap kabilelerinin Tumanbay ile birleşmelerini engellemekti. Canberdi İbn Bakar bölgesine gidip buradaki karargâhlarını bastı ve bir kısmını katledip bir bölümünü de esir aldı. Esirler içinde kadın ve çocuklar da vardı. Bu durum Arap kabilelerinin infialine ve Seyidi Yahya yanında toplanmalarına yol açmıştı.[795]

Tumanbay ise Said'de Circe'ye gitmiş, daha önce padişaha itaatını bildiren Havare şeyhi Ömer oğlu Ali ile karşılaşmış,

792 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 346.

793 TSMA, nr. E. 4800.

794 İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 157.

795 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 182-183.

fakat umduğu yardımı kendisinden görmemiş, bunun üzerine Asker adlı yerde konaklamıştı. Tam bu sırada Nil'den bazı gemilerin geldiğini görmüştü. Gemi içindekiler suyun hızlı akışı yüzünden ona açtıkları ateşi isabet ettirememişlerdi. Sonra gemiden çıkanların padişah tarafından kendisine gönderilen elçiler olduğu anlaşılmıştı. Bunların içinde eski Feyyum kâşifi Canım es-Seyfi ve bazı Memlük emirleri de vardı. Getirilen mektubu açan Şadi Bey, Canım'ın uyarılarıyla karşılaştı. Canım kendisini I. Selim'in gönderdiğini, Tumanbay'ı alıp onun katına götürmekle görevli olduğunu bildiriyordu. Şadi Bey hırsla mektubu yırtmış ve gemilerden inen Osmanlı askerlerine saldırmıştı.

Bu bilgileri veren İbn Zünbül, ayrıca Halife'den de Tumanbay'a bir mektup geldiğini, onun Tumanbay'a, Kahire Savaşı'na katılan 55 emirin yakalanıp hapsedildiği ve üzerine de 4.000 askerle Canım'ın yollandığı, gaflet içinde bulunmaması uyarısını yaptığını da ekler.[796] Öyle anlaşılıyor ki İbn Zünbül daha sonraki hadiselerle elçi gönderme olayını birbirine karıştırmıştır.

Elçi gönderme olayı başka kaynaklara göre şöyle gelişmişti. Padişah Birketü'l-Habeş'te karargâh kurduğu sıralarda Tumanbay'ın yeni bir müracaatı olmuş, bunun üzerine bu defa elçi olarak Osmanlı görevlisi değil Sultan Gavrî'nin yakını olan Şune emiri Hoşkadem yollanmıştı. Dehşur'da yapılan görüşmelerde Şadi Bey ile tartışan elçi, onun tarafından yaralanmış ve kovulmuştu. Böylece müzakereler sonuçsuz kalmıştı.[797]

Aslında Tumanbay üzerine bir öncü birliği de yollanmıştı. Bu yollanan öncü birlikler yeniçeri kethudasıyla birlikte Hoca Kasım (Canım es-Seyfi olmalı) eşliğinde gemiyle sevk edilmişler, Anadolu beylerbeyi de Canbirdi ile Nil'in batı yakasından yürümek üzere yollanmışlar, Rumeli beylerbeyi yine Nil'in öte yakasına geçmişti. Tam bu sırada Sinan Paşa azledilmiş, yerine Zeynel Paşa vezirliğe getirilmişti.[798] Bunun sebebi onun yaralı olmasından kaynaklanmış olmalı.

25 Mart'ta Nil'i geçen Rumeli askerine Şadi Bey'in başını çektiği Memlükler ve Araplar saldırarak, karışıklığa yol açmışlardı. Haydar Çelebi, saldıranların kimin liderliğinde olduğunu belirtmeksizin Nil'i geçip konaklamakta olan Rumeli askerine "bazı

---

796 *Vâkı'at*, (E. Hayajneh), s. 229-231.

797 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 184.

798 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 488.

Arap ve Çerkes'in hamle ettiğini, ürküntüye yol açtığını, fakat sonra başarısızlığa uğrayıp geriye çekildiklerini" belirtir.[799]

Ertesi gün padişah, Cize adlı nahiyenin sınırına kondu. Aynı gün Tumanbay'ın Garbiye semtine gittiği duyuldu. Bunun üzerine Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa, eyaletinin askeri ve 500 yeniçeriyle ikindi vakti peşlerinden gönderildi. O gece padişah da geri kalan kuvvetlerle onu takip etti. Mustafa Paşa'nın yanında Canberdi Gazali ve Hayırbey de vardı. Osmanlı birlikleri kendisine ertesi gün kuşluk vaktinde yetişti ve Cize'de Berdan yakınlarında Tumanbay'ın kuvvetlerini dağıttı. Tumanbay, İskenderiye tarafına doğru çekildi. Adamlarının çoğu öldürüldü, bir bölümü de Nil'e düşerek boğuldu (27 Mart).

Mustafa Paşa, Şahsuvaroğlu Ali Bey, Gazali ve Anadolu beylerbeyi onun peşine düştü. Aynı gün yakın adamlarının da içinde bulunduğu emirler yakalanıp padişahın huzurunda boyunları vurulmuştu.[800]

İleri giden Osmanlı birlikleriyle Tumanbay'ın durumundan haberdar olmak isteyen padişah, Vezzan Musluhiddin'i bir miktar sipahiyle yolladı, fakat bunlar herhangi bir haber alamadı. Ertesi gün Kapıcıbaşı Mahmud Ağa ve Garib Yiğitler Ağası Sinan Ağa ile yine haber için gönderildi. Ayrıca Nil'den de Reis Hamidoğlu, gemilerle onlara eşlik ediyordu. Nihayet 7 Rebiülevvel'de (30 Mart) Tumanbay'ın yakalandığı haberi padişahın otağına ulaşmıştı.[801]

Osmanlı askerlerinin takip ettiği Tumanbay, büyük bir kasabanın yanına gelince bir süre dinlenmek istemiş, fakat Araplar onların üzerine yürüyünce, ok atarak bu kasaba (Demenhur) yanındaki göle girmiş ve etrafı Araplar tarafından çevrilmişti. Bunu duyan Gazali yanındaki adamlarıyla hemen gelip Tumanbay'ın yanındaki adamlarla çarpıştı ve onları bertaraf etti. Bunun üzerine Tumanbay, Gazali'ye seslenince, o da bağırarak: "... Ey Tuman Şah ne dursun Taşra gel kim sana elem yoktur, vehm etme. Sultan-ı Rum sana kıymaz beri gel," deyince çaresiz kalan Tumanbay, Gazali'ye teslim olmuştu.[802]

---

799 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 488; Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 447.

800 İbn Iyas savaşın ardından başı kesilen Urban ve Memlüklerin sayısının 800'e ulaştığını bir rivayet olarak nakleder. (*Bedâi'*, V, Şeşen, s. 160-161) Bu rakamın yapılan savaştaki kayıplara ait olması daha doğrudur.

801 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 488. Ayrıca gelişmeleri Sucudî de etraflı şekilde nakleder: *Selimname*, s. 106-107. Matrakçı Nasuh ise aynen Sucudî'yi tekrar ederek olayları aktarır.

802 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 448.

Tumanbay'ın nasıl ele geçtiği konusunda kaynaklarda tam bir mutabakat yoktur. Haydar Çelebi, Şahsuvaroğlu Ali Bey ve diğer beylerin ona yetiştiklerini, Tumanbay'ın göle girdiğini, sudayken ip atılarak yakalandığını belirtmektedir.[803] Şükri-i Bitlisî ise onun Arap şeyhlerinden Hasan el-Mer'î tarafından tutulup teslim edildiğini yazar.[804] Başka bazı kaynaklarda da Şeyh Hasan'ın rolüne işaret edilir.[805]

İbn Iyas, Tumanbay'ın Buhayre'de bedevi şeyhlerinden Hasan Mer'î ile kardeşi Şükri'ye sığındığını, Hasan'ın da durumu padişaha bildirdiğini ve onu yakalattığını belirtir.[806]

Buna bağlı olarak bir başka rivayete göre Tumanbay, Hasan ibn Mur'i adlı bir Arap şeyhe başvurarak yardım istemiş, o da onu iyi karşılamış ve bir mağaraya gizlemişti. Fakat sonra Tumanbay'ı; Hayırbey, Gazali, Ferhad Paşa ve yeniçeri ağası Ayas'a teslim etmek istemişti. Bunu anlayan Tumanbay etrafındakilere rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü, cennete davet edildiğini, bu bakımdan kendisini terk edebileceklerini söylemişti. Kılıcını atıp teslim olmaya hazırlanan Tumanbay'ı yoldaşlarından hiçbiri terk etmek niyetinde değildi. Ancak Osmanlı askerleri gelince, bunlar savaşa savaşa bu mağaradan çıkıp Ahmed bin Bakar'a sığındı. Fakat Gazali onların içinde Tumanbay'ın bulunmadığını anladı.

Şeyh Hasan, Osmanlı askerlerini mağaraya getirdi, buraya giren Hayırbey ve Ayas Ağa, Tumanbay'ı her şeyden vazgeçmiş şekilde otururken buldu. Ayas Ağa ona sağ elini sol elinin üzerine koymasını söyledi. Tumanbay uysal bir tavırla denileni yaptı. Hemen elini bir mendil ile bağladılar, ata bindirdiler ve padişaha götürdüler.[807]

Tumanbay'ın yakalanması I. Selim'i çok rahatlatmış olmalıdır. Böylece Mısır'da kendi idaresine karşı oluşan direnişin en önemli ayağı ortadan kaldırılmıştı. 31 Mart'ta Tumanbay, otağın bulunduğu Ümmü'd-Dinar'a getirildi. Kapıcılar çadırında gözetim altına alındı, hatta kendisine saygı gösterilerek rahat etmesi için yorgan ve yastık dahi yollanmıştı.[808]

---

803 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 488.

804 *Selimname*, s. 285-86.

805 Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Selim Han*, vr. 173a-b.

806 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 163.

807 Nakleden S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 184, not. 491.

808 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 489.

Bazı kaynaklarda I. Selim ile Tumanbay arasındaki konuşmalara yer verildiği dikkati çeker. Şüphesiz padişah onunla konuşmuştur, ama bu sırada neler söylendiği hususundaki bilgilerin hayali olma ihtimali yüksektir. Buna göre padişah ile Tumanbay arasında şöyle bir konuşma geçmişti:

> Padişah, Müslümanların kanı dökülmesin diye size birkaç defa elçi gönderdik ve sadece hutbe ve sikkenin bizim adımıza olmasını istedik. Halbuki siz elçileri öldürdünüz, işte şimdi netice böyle oldu, deyince; Tumanbay, Şam'dan gönderdiğiniz elçilere tarafımdan riayet edilmiştir, ancak Allân onlara rastgelerek öldürmüştür, öteki elçilerin öldürülmesinden de ben mesul değilim, bizim devletimizin zevali ve sizin saadet ve ikbaliniz takdir edilmiş olmasaydı, bu hâl meydana gelmezdi, hutbe ve sikke meselesine gelince bunu benim kabul ettiğim bilinmektedir, yaptığımız savaş, Sultan Gavrî'nin ölümünden sonra bana zorla verilen sultanlığın vazifeleri icabıdır, fakat siz üzerimize yürüyüp Haremeyn'in hizmetçisi olan bir İslam devletine hiçbir zulüm ve günahı olmadığı halde top ve tüfeklerle saldırmanızı nasıl açıklarsınız, diye cevap verdi. Padişah bunun üzerine biraz sükut etti. Sonra da ona ben sizin üzerinize ulemanın verdiği fetvalarla yürüdüm, çünki biz İslam dini uğrunda Kızılbaşlar üzerine gitmek isterken Sultan Gavrî, Dulkadıroğlu'nu aleyhimize kışkırttı, bununla da yetinmeyerek Kızılbaşlarla ittifak etti, Halep'e kadar geldi, bizim bu seferimize mani olmaya çalıştı, ayrıca atalarımızdan bize intikal eden memleketlere kast etti, onun için Sultan Gavrî'yi cezalandırmak gerekti, esasen Çerkesler birtakım sebepler dolayısıyla saltanata da layık değillerdir, demişti. Bu sözlere Tumanbay hak verir gibi oldu. O sırada orada bulunan Hayırbey ve Gazali'yi göstererek, ey Osmanlı Sultanı bu konuda günahın yoktur biliriz, amma bu şeytanların iğvasıyla hareket ettiniz. Eğer bunlarda bir hayır olsaydı kendi cinslerine ve velinimetlerine olurdu, diye cevap verdi. Bunun üzerine padişah mecliste bulunanlara böyle cesur ve şecaat sahibi adama kıymak olmaz, dedi ve ona gereken saygının gösterilmesini istedi."[809]

Tumanbay gibi Şadi Bey de yakalanmıştı. Padişah bunun Kahire'de duyurulmasını istedi ve şenlikler düzenletti. Bu arada asayişi sağlamak için âsi Araplar üzerine operasyonlar yapıl-

809 Süheylî'den naklen S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 186, not. 497; İbn Iyas I. Selim'in otağa getirtilen Tumanbay'ı azarlayıp gözetim altına aldırdığını bildirir. (V, 175)

dı. Anadolu ve Rumeli beyleri başkaldırmış olan bölgelere girip muhalefet edenleri ortadan kaldırmaya başladı ve zorla da olsa emniyeti sağlamaya çalıştı.

Padişah ise Kahire tarafına döndü ve bu arada timsah avını seyretti, 6 Nisan'da yeniden Kahire'ye gelip Bulak'ta konakladı. Ertesi gün de piramitleri seyre gitti.[810] Muhtemelen daha önce uzaktan bir dağ gibi gözüken bu eserleri yakından inceleme fırsatı bulmuş oldu. Buraya gitmesi gördüğü manzaradan çok etkilenmiş olmasından kaynaklanıyordu. Bu sırada piramitlerin içine girip girmediği hakkında kaynaklarda bilgi bulunmaz. Fakat piramitlere çıktığı ve dolaştığı söylenebilir.

8 Nisan'da divanı toplayan padişah, Mısır beylerbeyliğini Yunus Paşa'ya verdi. Ayrıca bazı yeni tayinler de yaptı, kapıkulu süvarilerinin ağalarının görevlerini değiştirdi. Ertesi gün yeni beylerbeyi otağa gelip padişahın elini öptü ve resmen beyliği ilan edilmiş oldu. Derhâl Horasan, Şirvan, Gilan, Mazenderan'a Farsça mektuplar yazıldı ve zafer bildirildi.

Bundan dört gün sonra da 21 Rebiülevvel'de (13 Nisan) Tumanbay'ı Kahire'nin meşhur kapılarından biri olan Bâbüz-Züveyla'da idam ettirdi.

Tumanbay'ın idamı meselesi kaynaklarda çeşitli sebepler tahtında uzun uzadıya nakledilir. Ancak bu eski sultanın varlığının Mısır'ın tam anlamıyla Osmanlı idaresi altına girmesinde ciddi problemler çıkaracağı hesap edilmiş olmalı. Hele Mısır'ın bir eyalet haline getirilmesi sonrasında Tumanbay'ın hangi şartlarda nasıl hayatta kalacağı konusu padişahı uzun süre tereddütte bırakmıştı. Onu yakalar yakalamaz öldürtmemesi ve bir süre yanında tutması sultanın tereddütlü halinin bir göstergesi olarak mütalaa edilebilir. Kaynaklarda padişahın Tumanbay'ı çok takdir ettiği ve öldürtmek istemediği üzerinde durulur ve onun ortadan kaldırılmasında yakınında bulunan devlet adamlarının, özellikle de Hayırbey ile Canberdi'nin rolü oynağından söz edilir.

Muhakkak ki I. Selim, Tumanbay'ın akibeti konusunda vezirleriyle ve kendisine yakın olanlarla müşavere etmiştir. Sonunda kendisine gelen bazı duyumlar ve halkın Tumanbay'a karşı olan hayranlığı sebebiyle hayatta kalmasının bu ülkedeki Osmanlı hâkimiyeti açısından olumsuz sonuçlara varacağını düşünerek onu celladın eline bırakmıştır.

---

810 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 489. Hammer onun piramitlere karşı hiçbir merak duymadığını söylerken yanılmaktadır: IV, 228. İbn Iyas da onun piramitlerin seyrine gittiğini yazar: *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 162.

O sırada yakınında bulunan İdris-i Bitlisî, padişahın Tumanbay hakkındaki olumlu düşüncelerini kendisine zaman zaman nakletmiş olduğuna temas etmektedir. Ona göre padişah ilk anlarda Tumanbay'ın tıpkı Hayırbey ve Canberdi gibi hizmet edebileceğini, eski taşkın davranışlarından nedamet duyarsa kendisine her türlü imkânın sağlanabileceğini söylüyordu. Hatta üç gün boyunca ona çok iyi davranılmıştı ve kendisinden korku ve şaşkınlığı yatıştıktan sonra özür dilemesi beklenmişti. Fakat bu üç günlük misafirliği sırasında Tumanbay hiçbir harekette bulunmadı. Bunun yerine yakalanışına, talihsizliğine zafere ulaşamadığına dair yakınmalarda bulunuyor ve bunu etrafındakilere de iletiyordu. Bu söylediklerini duyanlar durumu padişaha bildirdiler. Padişah da mecbur kalarak din ve devletin çıkarı için oluşacak bir fesadı önlemek amacıyla Tumanbay'ın idamına karar verdi.[811]

İdris-i Bitlisî bu sözleri idamı meşru kılmak ve padişahın iyi niyetini ifade etmek için söylemiş olabilir, ancak ulaşan haberler karşısında padişahın niyetini değiştirdiği açıktır. Nitekim Kahire halkı hayranlık beslediği Tumanbay için tezahürat yapmış, ayrıca onun hayatta kalmasıyla Mısır'da hâkimiyetin kurulamayacağı yolunda ciddi dedikodular çıkmıştı. Hatta bir kaynağın ifadesine göre yakalanan şahsın Tumanbay olmadığı, başka biri olduğu şayiaları dahi yayılmış; bu da halkın yeni umutlara kapılmasına yol açmıştı.[812]

Bütün bu gibi sebeplerle kapıcılar kethüdası ile Ayas Ağa, Tumanbay'ı bir katıra bindirerek şehirden geçirdi ve asılacağı yere götürdü. Bunun sebebi Tumanbay'ı Kahire halkına göstermek ve kimliğini açık şekilde ispat etmekti. Fakat onu görenler ağlamaya ve feryada başladı, böylece yakalanan şahsın Tumanbay olduğu gerçeği artık bariz şekilde ortaya çıkmış oluyordu. İdam sebebiyse onun Müslümanlar arasında fitne çıkarması, iki defa gönderilen elçileri ve kadıları katlettirmesi, böylece şer'an ve örfen kısas lazım geldiği şeklinde duyurulmuştu.

Haydar Çelebi'ye göre onun yakalandığından şüphe edenlerin ("inkâr eden münkirlerin") gözü önünde Kahire'nin orta yerinde Bâbüz-Züveyla'da asılarak idam olundu ve üç gün burada bekletilmesi emredildi.[813]

---

811 *Selimşahname*, s. 348.

812 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 450. Benzer bilgiyi İbn Iyas da verir. Ona göre halk Tumanbay'ın yakalandığına inanamamış, bu durum Selim'i çok kızdırmıştı. (V, 176; Türkçe terc. s. 164).

813 "Ruzname", s. 489.

İbn Iyas ise idam edilirken etraftakilere kendisi için üç defa Fatiha okunmasını talep ettiğini, hep birlikte dua okunduktan sonra cellada işini yapmasını söylediğini; fakat asılması sırasında ipin iki defa koptuğu ve yere düştüğünün rivayet edildiğini bildirmiştir.[814]

Daha çok mahalli rivayetleri toplayan Diyarbekrî ise Tumanbay'ın yakalanmayıp tekrar gelerek galebe çalacağı şeklindeki dedikodular üzerine, Selim'in " Çün anun tutulup geldüğüne inanmadılar, varun Bâbüz-Züveyla'da gösterün inanmayan gelsün görsün, şüphesi zâil olsun ..." dediğini, sonra da onu gezdirip söz konusu kapıda astıklarını yazar.[815]

Daha sonra cesedi Sultan Gavrî Medresesi'ne götürülerek namazı kılındıktan sonra medrese avlusuna defnedilmiştir.

Mısır ve Kahire Günlüğü

Tumanbay'ın katlinden sonra Kahire'yi zafer nişanesi olarak süsleten ve şenlikler yapılmasını emreden I. Selim, cuma günü Kahire'ye girerek Bâbüz-Züveyla'dan geçip Ezher Camii'nde namaz kılmış ve bol bol sadaka dağıtmıştı. Bundan sonra da şehir içinde değil dışında ikametini sürdürdü. Çoğunlukla da Ravza Adası'nda oturmaya başladı. Burada yakınlarıyla sık sık sohbetler yapmaktaydı. Bu arada vezir Mehmed Paşa ile kazasker Zeyrekzade'yi Kahire'den sürülecek olan önde gelenleri ve sanat-ilim erbabını tespit ettirmekle görevlendirmişti.

Padişah bu adada on gün kadar kalmıştı. Hatta burada bir kasr inşa ettirecek ve daha sonra da daimi olarak burada oturmaya başlayacaktı. Otağına döndükten sonraysa vezirlikten azlettiği Sinan Paşa'yı Mora sancağına tayin ederek, tespit edilen sürgünleri deniz yoluyla İstanbul'a götürmekle görevlendirmişti. Ardından da Nil'in mikyasının (su seviyesinin ölçüm yeri) bulunduğu Ravza'ya gidip otağını burada kurdurdu. Vezirler ve askerler ise buranın karşısında Gize yakınında konuşlanmıştı. Divan olduğu zamanlarda padişah gemiyle karşıya geçip divan toplantılarına katılmayı tercih etmişti.[816]

---

814 *Bedâi'*, V, 176; krş Türkçe çev.*Bedâi'*, V (Şeşen), s. 164. İbn İyas bu vesileyle Kahire'deki bazı medreselerden mermerlerin ve sütunların söküldüğünü bildirir, bunların padişah tarafından İstanbul'a yollanacağı bilgisini verir ve ağır şekilde uygulamayı tenkit eder (*Bedâi'*, V, 167).

815 Diyarbekrî, *Nevâdir* (Lellouch), s. 346.

816 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 489.

Padişahın Ravza Adası'na yerleşmesi ise Kurtoğlu Musluhiddin Reis'in gemileriyle Kahire'ye gelişinin ardından oldu. Bunda havanın çok sıcak olması da rol oynamıştı. Musluhiddin Reis, Cezayir'de bulunan Oruç Reis tarafından yollanmıştı. Onun İskenderiye limanına girdiğinin bildirilmesi üzerine padişah bir emir göndererek derhâl Kahire'ye gelmesini istemişti. Hükmü alan Kurtoğlu gemilerle Reşid'e giderek oradan Nil'e girmiş ve padişahın ordugâhının bulunduğu Nil'in kıyısına ulaşmıştı. Kurtoğlu'nu otağına davet eden padişah, donanma ahvali konusunda onunla konuşmuş ve geldiği Cezayir'deki durum, Oruç Reis'in faaliyetleri hususunda bilgi almıştı. Daha sonra da Ravza Adası'na yaptırttığı kasra yerleşmiş, Nil üzerindeki gidiş gelişlerini de Kurtoğlu'nun gemisiyle gerçekleştirmişti.[817]

Kahire'de kaldığı sürece sürekli olarak çevreyi gezen ve Mısır hakkında bilgi almaya çalışan padişah, Lütfi Paşa'ya göre piramitlerin nasıl ve kimin tarafından yapılmış olduğunu çok merak ediyordu. Etrafındakilere sürekli sorular soruyor, bilgili birinin bulunmasını istiyor ve vezirlere: "Ne olaydı bir kimse ehl-i vukuftan olsa ki bu kubbelerin haberin künhün hakkı ile bilmiş olsa," diyordu.

Bunun üzerine bilgi sahibi olduğu söylenen yaşlı bir zat bulundu ve otağa getirildi. Piramitler hakkında bazı efsanelerden söz eden ve uzun uzadıya anlatan bu şahıs, söz konusu garip yapıları kimin yaptığının bilinmediğini ifade ederek: "Kimse bunlardan haberdar olmadı, bunların sırrına kimse ermedi," diye sözünü tamamlamıştı.

Padişah ayrıca ondan Kahire'nin tarihi hakkında bilgi almış, eski şehrin yerini öğrenmiş, Nil'in kaynağının neresi olduğunu bilmek istemişti. Söz konusu şahıs da ona bu muazzam nehrin Habeş vilayetinden doğduğunu, taşkınlarının bölgeye hayat verdiğini ifade etmişti.[818]

Padişah ayrıca Kahire'deki medreselerin kütüphanelerinden kitaplar getirterek okuyor ve musahipleri ile bunlar üzerinde sohbetler yapıyordu. Muhtemelen kitapların fen ve ilim bahisli olanlarını bir süre alıkoymuş, diğer dinî eserleri geri göndermişti.[819]

---

817 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 451. Kurtoğlu ile Deli Mehmed Reis'in yedi kadırga ile İskenderiye'ye gelişlerini Barbaros Hayreddin Paşa hatıratında zikreder: *Barbaros Hayreddin Paşa'nın Günlüğü. Akdeniz Bizimdi*, sad. E. Düzdağ, İstanbul 1990, s. 91-92.

818 *Tarih*, s. 272.

819 İbn İyas padişaha karşı duyduğu nefret dolayısıyla, medreselerdeki kitaplarda "helal haram" denmeden el konulduğunu zanneder (V,179; krş Türkçe

Padişah, Ravza Adası'ndayken iki defa ölüm tehlikesiyle karşı karşıya da kalmıştı. Bunlardan biri Tumanbay'ın yanında bulunan emirlerden Kansu el-Adilî'nin suikast teşebbüsüdür. Bu cesur Memlük beyi, yanında birkaç kişiyle bir kayığa binip gece gizlice adaya ulaşarak padişahın bulunduğu yere yaklaşmış, fakat durumun farkına varılınca kaçmış, Nil'e atlayarak canını kurtarabilmişti.

İkinci olarak da padişah bir gün sandaldan iskeleye çıkarken ayağı kayarak Nil'e düşmüş Abdülkadir A'rec adlı biri tarafından kurtarılmıştı.[820]

İbn Iyas Rebiülahırda (28 Nisan) Ravza Adası'na geçerken çıkan fırtına sırasında hayati bir tehlike atlattığını bildirerek söz konusu olaya atıfta bulunur.[821]

Ayrıca 12 Mayıs'ta padişahın parmağında olan saltanat yüzüğünü Nil'e düşürdüğünü, dalgıçların aramalarına rağmen bulamadığını, dedelerinden kalan yüzüğün kaybından dolayı çok üzüldüğünü yazar.[822] Ancak Osmanlı tarihçilerinden Mustafa Âlî, bu yüzüğün dalgıçlar tarafından hemen bulunduğunu, yüzüğü bulan dalgıca maaş bağladığını nakleder.[823]

Bu arada daha önce sözü edildiği gibi türlü sebepler yüzünden geciken ve İstanbul'dan ancak 26 Mart'ta hareket edebilen bol mühimmat yüklü Osmanlı donanması, Sakız Adası'nda hava şartları dolayısıyla on altı gün bekledikten sonra ıssız, içinde yerleşme olmayan Sisam Adası'na, oradan Rodos ve Kerpe'ye uğramıştı, fakat yeni bir fırtınaya yakalanmış ve sonunda 19 Mayıs'ta İskenderiye limanına girmişti.[824]

Donanmanın kaptanı Cafer Bey 27 Mayıs günü ikindi vaktinde kayıklarla Nil üzerinden Kahire'ye, padişahı görmek üzere geldi. Ertesi günü padişahla buluştu ve el öptü. I. Selim de

---

çev., s. 167). Bu konuyla ilgili tartışma için bkz. İ.H. Erünsal, "Fethedilen Arap Ülkelerindeki Vakıf Kütüphaneleri Osmanlılar Tarafından Yağmalandı mı?", *OA*, XLII (2014), 19-66.

820 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 192.

821 *Bedâi'*,V,181; Türkçe çev. s. 168.

822 *Bedâi'*,V,183; Türkçe çev., s. 170.

823 Burada Mustafa Âlî padişahın bu adamın durumuna bakıp kifayetsiz olduğunu anladığından söz ederken, onun firasetine temas eder: *Künhü'l-ahbâr*, I/2, s. 1177-78.

824 Şükri-i Bitlisî, *Selimname*, s. 290-294. Gemi sayısını 70 kadırga, 40 mavna, 30 göge, 20 barça, 16 top gemisi, 40 at gemisi, 12 baştarda, 60 kayık olarak verir. Ayrıca bunlara 204 tüccar gemisi de katılmıştır. Keza krş. TSMA, nr. E. 6608.

donanmayı görmek için Nil'den gemiyle İskenderiye'ye gitmeye karar verdi.

28 Mayıs'ta yanında Vezir Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Ayas Ağa, 500 yeniçeriyle Emir-i ahur Ahmed Ağa, hocası Halimî Çelebi ve Divan Kâtibi Haydar Çelebi de bulunuyordu. 31 Mayıs'ta Reşid'e geldi ve orada biraz dinlendikten sonra ata binerek kara yoluyla 2 Haziran'da kuşluk vakti İskenderiye'ye ulaştı.

Donanmaya nezaret eden Bolu sancakbeyi Koçi Bey tarafından büyük bir merasimle karşılandı. Ertesi gün de sahile inip donanma gemilerini ve getirilen malzemeleri teftiş etti.[825]

5 Haziran'da da şehrin görülecek yerlerini dolaştı. Cami-i Garbi'de cuma namazını kıldı, Hz. Peygamber'in makamı ve Hz. Ali'nin atının ayak izi olduğuna inanılan yeri, Amr bin As'ın ikinci defa şehre girdiğinde oturduğu yeri (Mescidü'r-Rahme), Makam-ı Ebu'l-Abbas (Ebu'l-Abbas el-Mürsi Camii) ve Yâkut-ı Şâzeli'yi ziyaret etti.

Padişah İskenderiye'nin Mağrib Kapısı'ndan şehre girmeyi tercih etmemişti. Bunun sebebi kıyamet günü güneşin batıdan doğduğu sırada onu ilk görecek kişinin bu kapıda oturmakta olan İskenderiye padişahı olacağı şeklindeki inanıştı.[826] Ayrıca padişah buradayken İstanbul'a sürgün edilmesini istediği kişilerin, İbrahim Bey'in nezaretinde İstanbul'a sevk edilmelerini de emretmişti. 6 Haziran'da ikindi vaktinden sonra İskenderiye'den ayrıldı ve Reşid'e geldi, oradan Nil kıyısına ulaştı. Gemiyle Kahire'ye hareket ederken Fuvve mevkiinde Cezîretü'z-Zeheb'te etrafındakilerle sohbet etti, ayrıca Nil'de balık (timsah) avına çıktı. 12 Haziran'da da Ravza Adası'ndaki ikametgâhına döndü.[827]

Padişah özellikle yakınında bulunan Kemalpaşazade ve İdris-i Bitlisî'ye bazı eserler tercüme ve nazm ettiriyordu. Mesela İdris, bu sohbet toplantılarında okunmak üzere *Hayâtü'l-hayavân* adlı Ebü'l-Bahâ Kemaleddin Muhammed bin Musa ed-Demirî'nin eserini Arapçadan Farsçaya çevirmiş ve kendi halinden şikâyet ettiği Mısır kasidesiyle birlikte sunmuştu.

Mısır kasidesinde İdris nice değersiz kişinin inama, ihsana ve zenginliğe boğuldukları halde, kendisinin Mısır'da yokluk içinde bulunduğundan, herhangi bir nimet elde edemediğinden yakınıyordu. Bu kaside dolayısıyla padişah İdris'e 1.000 altın

825 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 452; Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 490.

826 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 351.

827 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 490.

vermişti. Fakat bu paranın verildiğinden vezirlerin haberi olmamıştı. Bu yüzden kendi başına bir şey geleceğinden endişe eden İdris bu parayı kabul etmeyip vezirlere: "Benim maksadım zulmün ortadan kaldırılıp adaletin yerleştirilmesi ve Mısır fethine yöneliş sırasında yolda sultanın buyurduğu taahhütlerin yerine getirilmesidir. Elbette bu ikinci arzı da iletiniz. Yoksa ben kendim inama teşekkür için el öpmek bahanesiyle sizin huzurunuzda durumu arz ederim," demişti.[828] Vezirler de padişahın sinirlenmesine yol açan bu arzı ona sunmak zorunda kalmışlardı. Padişah burada yazılanlar uyarınca vezirlere ve kazaskerlere kızmıştı. Yine kasideyi yazan İdris'i de yanında tutmayarak İstanbul'a gidecek donanmayla gitmesi emrini vermişti.

Diyarbekrî ise Selim'in isteği üzerine Barsbay'ın Amid (Diyarbekir) seferini konu alan bir Arapça eseri tercüme ettiğini, Hanefi fıkhına dair *Nuhbetü'l-memâlik fi tahrîri tuhfetü'l-mülûk* adlı bir risale de kaleme aldığını beyan eder.[829]

Ayrıca büyük Osmanlı denizcisi ve haritacısı Pîrî Reis'in de onunla görüşüp kendisine bir dünya haritası sunduğu, bu haritanın Atlas Okyanusu'na bakan İspanya,Portekiz, Batı Afrika kıyıları ve Amerika'nın doğu kıyılarını ihtiva eden meşhur parçasının bugüne ulaştığı bilinmektedir.

Padişah, Kahire'ye geldikten sonra ilk iş olarak bütün mevcut askerin yoklamasını emretmişti. Ayrıca Memlüklere haraç vermekte olan Kıbrıs Adası'na da adamlar yollanarak artık bu haracın Osmanlılara ödeneceği bildirilmişti. Haziranın son haftasına doğru Nil nehri de taşkın zamanına erişmişti, bu sebeple her tarafa münadiler yollanarak bu durum halka bir müjde gibi duyuruldu. Ravza Adası'nda padişahın oturduğu kasrın yerine yaptırılan "şehnişin köşk" inşası tamamlanmıştı.[830]

Bu sıralarda defterdarlar da Kahire'deki evleri teftiş edip tahririni yapıyordu. Vakıf sahiplerinin tespiti de bu şekilde hallediliyordu. Hemen sonra 1000 koyun, 100 deve ve 100 sığır kestirip bunları cami, mescit türbelere, halka dağıtılması emrini verdi.[831]

---

328 *Selimşahname*, s. 366.

329 B. Lellouch, *Les Ottomanes en Égypte*, s. 111: "*..merhum ve mağfur Sultan Selim Mısır'a geldikte mezkûr Melik Eşref'in tarihi eline düşüp mütâlaa etmiş görüp beğenmiş, fakire emr etmişler ki Türki'ye dönderem. Emirlerine itâat edüp Türkîye tercüme edüp* Bu eserin akıbeti bilinmiyor. *Nuhbe*'nin ise bir nüshası Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'ndedir.

330 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 454.

331 İbn Iyas,*Bedâi'*, V (Şeşen), s. 173-177.

İbn Iyas, padişahın bazı eski yerleri (mukaddes yerler ?) gezmek için bir gemiye bindiği, ama şiddetli rüzgâr sebebiyle geminin yan yattığı ve geriye döndüğü yolunda şayiaların çıktığını da belirtir.

Bu arada Ravza'dayken bir gece gölge oyunu oynatıcısını getirtmiş, o gece bu "Hayalî" ona Züveyla kapısını ve Tumanbay'ın boğulurken iki defa ipin koptuğu sıradaki tasvirini yapmış ve oyununu oynatmıştı. Hatta bundan o kadar memnun olmuştu ki bu adama oğlunun da oyunları seyretmesi için kendisiyle birlikte İstanbul'a gitme teklifinde bulunmuştu.

Yine buradayken kendisine "Allah hak, Allah sultanı muzaffer kılsın," diye konuşabilen bir kuş (karga) getirilmişti.

Mısır'dan hacca gidecek kafile için Karasi sancakbeyi Behram Bey görevlendirildi. Böylece Kahire'den yola çıkacak olan hacıların ilk Osmanlı "emirü'l-hacc"ı bu zat oluyordu.

Bu arada padişah yavaş yavaş dönüş hazırlıklarını başlatmıştı. Bu yönde ilk emirlerin 3 Cemaziyelahır'da (23 Haziran) Ravza Adası'nda yapılan divanın ardından verilmiş olduğu anlaşılmaktadır.[832] Ertesi günü alınan karara göre kara yoluyla Şam'a gidilecek, 4.000 yeniçeri gemilerle Beyrut limanına gönderilecek, donanmaysa Kıbrıs Adası'nda kışlayacaktı.

29 Haziran'da Kaptanıderya Cafer Bey divana geldi ve gemilerin İstanbul'a dönmesi emrini aldı. Elde edilen ganimetler, değerli eşyalar develere yüklenerek İskenderiye'deki gemilere nakledildi.

3 Temmuz 1517'de Mekke şerifi Berekat'ın oğlu Ebu Nümey'in Kahire'ye geldiği haberi ulaştı. Derhâl karşılama töreni icra edildi ve 6 Temmuz'da törenle Ebu Nümey padişahın huzuruna çıkarıldı. I. Selim ona çok ihtiram göstermiş, divanda veziriazam Yunus Paşa ile kazaskerler arasında bir iskemlenin üzerine oturtmuştu.

Ebu Nümey'in geliş sebebi tıpkı Memlük sultanlığına olduğu gibi, şimdi onun yerini alan Osmanlı Devleti'ne itaat arz etmek ve mevcut statüsünün nasıl olacağını anlamaktı. Aslında Hicaz bölgesi öteden beri Memlük idaresinde olmakla birlikte, şerifler müstakil bir şekilde hüküm sürüyordu. Memlük sultanlarıysa kendilerini Haremeyn'in koruyucusu ve hizmetkârı olarak görüyordu. Mekke-Medine'nin bu durumu Osmanlılar döneminde hemen hemen aynı şartlarda statüsü bozulmamak üzere devam

832 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 490.

edecekti. Bunda şüphesiz bu ilk ziyaret ve padişahın iyi niyeti etkili olmuştu.

Nisan 1517'de ulaşan Selman Reis'in mektubu, Portekiz gemilerinin Cidde dolayındaki faaliyetlerini rapor ederken, aynı zamanda şerif Berekat'ın yaptığı yardımlardan da övgüyle söz ediyordu.[833] Burada anlatılanların padişah tarafından hoşnutlukla karşılandığı sarihtir. Aslında padişah Mısır'a hâkim olduktan sonra bunu bütün Arap emirliklerine 13 Şubat'ta gönderdiği fetihnamelerle bildirmiş bulunuyordu.

Şerif Berekat'ın ülkesinin I. Selim tarafından işgal edileceği korkusuyla ona tabi olmayı tercih ettiği yönündeki bilginin doğruluğu şüphelidir.[834] Burası zaten Mısır'a bağlı bir özellik gösteriyordu ve ayrıca İslamın bu mukaddes yerlerine yönelik bir askerî harekât da zaten hiç düşünülmemişti. Üstelik kaynaklardaki bazı karinelere göre şerif Berekat, Memlüklerden hoşnut değildi. Daha önceleri Kahire'de esir olarak kalmış ve kaçarak hapisten kurtulmuştu. Mekke'nin başkadısı Selahaddin Muhammed de Gavrî tarafından hapse atılmış, ancak Tumanbay zamanında serbest kalabilmişti. Yine Mekke bölgesindeki halkın Cidde'de bulunan Memlük beyi Kürt Hüseyin'den memnun olmadıkları biliniyordu. Bu yolda padişaha yaptığı başvuru sonucu gönderilen emir uyarınca, Kürt Hüseyin, Selman Reis tarafından öldürülmüştü. Bir rivayete göre de onun yerine Cidde'ye Şirvanlı tüccarlardan Hoca Kasım'ı yollamıştı.[835]

Babası namına bağlılık bildiren Ebu Nümey hediyelerini, Kâbe'nin anahtarlarını ve bazı mukaddes emanetleri I. Selim'e sundu. Padişah da onun şerefine ziyafetler düzenlemiş, rahat etmesi için her türlü tedbirin alınmasını emretmişti. 12 Temmuz'da tekrar padişahın huzuruna çıkan Ebu Nümey'e hilat giydirilmiş,[836] emirlik sembolü olarak Şerif Berekat'a gönderilmek üzere berat ve hilat verilmiş, Haremeyn ahalisine dağıtılmak için 200.000 altın ve bol miktarda zahire yollanmış, ayrıca Gavrî zamanında Kahire'de hapsedilmiş olan bazı Mekke ileri gelenleri serbest bırakılmıştı.[837]

---

833 Metnin neşri J.L. Bacque-Grammont tarafından yapılmıştır: Grammont-Anne Kroel, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en mer rouge, l'affaire de Djedda en 1517*, Le Caire 1988, s. 32-39.

834 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 195.

835 V. Barthold, *İslam'da İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*, çev. İ. Kamalov, İstanbul 2006, s.109-112.

836 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 180.

837 İbn Iyas, *Bedâi*, V, 190; Haydar Çelebi, "Ruzname", 491; F. M. Emecen, "Ebu Nümey", *DİA*, X, 204.

Böylece Mekke ve Medine Osmanlı himayesi altına alındığı gibi Osmanlı sultanları da artık bunun bir göstergesi olarak, "Hâdimü'l-Haremeyn", yani mukaddes yerlerin hizmetçisi unvanıyla anılmaya başlanacaktı.

Kahire'de kaldığı süre içinde I. Selim vezirleri ve yakın adamlarıyla buranın idari, askerî ve mali teşkilatı konusunda sık sık fikir teatisinde bulunmaktaydı. Öncelikle Kahire'nin mevcut statüsüne dokunmadı ve dört mezhep kadılarını yerlerinde bıraktı.

Mısır'ın gelirlerinin tespitiyse onun için özel bir önem taşıyordu. Zira burası Portekizlilerin Kızıldeniz ve Basra körfezi ağzını kapatıp "baharat yolu"nun güzergâhına hâkim oluşlarından beri, ticari açıdan büyük bir sıkıntı içine düşmüş ve gümrük gelirleri çok azalmıştı. Bu bakımdan mal varlığının tespiti, daha sonra girişilecek yeni tedbirler için gerekli görülmekteydi. Nitekim Kadı Ebubekir, Mısır'ın gelir kaynaklarını belirlemiş, ekilen arazileri ve kimlerin elinde bulunduğunu kayıt altına almıştı.

Ancak bu sırada bazı suiistimaller de olmuyor değildi. Bunda Mısır valiliğine getirilen Yunus Paşa'nın rolü olduğu şayiaları yayılmaya başlamıştı. Hatta Memlük beylerinin konaklarındaki eşyaların müsadere edildiği, çoluk çocuklarına uygunsuz hareketlerde bulunulduğu, Arap şeyhlerinin Memlüklere yardımcı olmaları sebebiyle cezalandırıldıkları, bunlara bazı vergiler salındığı şeklinde şikâyetler yapılmaktaydı. Nitekim İdris-i Bitlisî, bu durumu eserinde açık şekilde belirterek defterdar Dizdarzade Mehmed Çelebi ile gözünü mal hırsı bürümüş olan kazasker Zeyrekzade Rükneddin Efendi'yi suçlar.[838]

Aslında tayin edilen Osmanlı idarecileri, mevcut Osmanlı sistemini yerleştirmeye çalışıyordu, fakat bunun için henüz erkendi ve daha tam anlamıyla Osmanlı idari anlayışına ısınmamış bir ülke için böyle bir davranış şüphesiz yanlış anlamalara ve tepkilere yol açacaktı. Genellikle Osmanlı politikaları, yeni ele geçirilen yerlerde ani idari ve mali tedbirler almak değil, eski statüleri muhafaza ederek ona göre bir teşkilat benimsemek, sonra da tedricen merkezî Osmanlı uygulamalarını yerleştirmekti.

Ayrıca Mısır'da dengeler çok daha farklıydı ve buranın idaresi için özel bir sistem ortaya koymak gerekecekti. Memlük beylerinin gücünün ve nüfuzunun korunması hususi ehemmi-

838 *Selimşahname*, s. 353.

yet arz ediyordu. Padişah bu maksatla idarecileri Memlük beylerinden seçmeyi tercih etmiş ve daha sonra da esir olanların hapisten çıkarılarak onlara bazı görevler verilmesini kabul etmişti.[839] Çıkarılan genel af, sağa sola gizlenmiş Memlüklerin ortaya çıkmasına da vesile olmuştu. Padişah bir taraftan bazı nüfuzlu kimseleri sürgüne yollarken, bir taraftan da bazılarının yakınlarını rehin olarak İstanbul'a sevk edecekti.

Onun Mısır'ın arazi idaresi ve mali sistemi konusunda Hayırbey vasıtasıyla Müstevfi'l-emvâl görevinde bulunan Ebubekir İbnü'l-Ciân'dan bilgi aldığı, toprakların durumuyla ilgili olarak görevlendirilen Osmanlı memurlarına itaat etmiş olan Memlüklerin de eşlik ettiği anlaşılmaktadır. Bunun için öncelikle Memlük zamanındaki vergi ve toprak kayıtlarıyla ilgili eski defterlerin ortaya çıkarılması gerekmiş, Memlük maliye kâtiplerinin sakladıkları hazine defterleri bulunarak buna göre bilgiler kayıt altına alınabilmişti.[840]

Yaşanan bu mali problemler ve suiistimal iddiaları, Mehmed Çelebi ve kazasker Zeyrekzade'nin yanı sıra ilk Mısır beylerbeyi olarak atanan Yunus Paşa'nın da azline yol açacaktı.

Kaptanıderya Cafer Bey idaresindeki donanma 15 Temmuz'da İstanbul'a gitmek üzere harekete geçtiğinde içinde Halife Mütevekkil ile amcası Halil'in oğulları Ebubekir ve Ahmed ile birlikte Gavrî'nin oğlu Muhammed dahil bazı Memlük ileri gelenleri, âlim ve sanatkârlarıyla bazı tüccarlar da bulunuyordu.

İbn Iyas sürülenleri Kahire Yahudilerinden seçilenler, mimarlar, yapı ustaları, doğramacılar, taşçılar, mermerciler, demirciler, önemli zanaatkârlar, Memlük sultanlarıyla beylerinin neslinden gelenler, teslim olmuş emirler, tacirler, kadılar, şeyhler, âlimler olarak sıralar ve sayılarının bazılarına göre 1.800 kişi, bazılarına göre daha az olduğunun söylendiğini yazar.[841]

Halife, 2 Haziran'da Kahire'ye terk ederek Bulak tarafına geçince, halk onun ayrılışına üzülmüş, "Halifelik artık Mısır'dan İstanbul'a gitti," şeklinde konuşmuştu. 9 Haziran'da Reşid'e, oradan İskenderiye'ye sevk edilen halife,[842] muhtemelen donan-

---

839 Mısır'daki idari ve mali tedbirler ve teşkilat için bkz. Seyyid Muhammed, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990.Ayrıca çeşitli konular için bkz. *Conquête ottomane de l'Égypte (1517). Arrière-plan, impact, échos*, ed.B. Lellouch-N. Michel, Leiden 2013.

840 Seyyid Muhammed, *age.*, s. 55-59.

841 İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 182, 188; krş. *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 175.

842 İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 172; V. Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 104-105.

mayla birlikte temmuz ayı ortalarında İstanbul'a hareket etmişti. Padişahın niyeti ileride geniş şekilde üzerinde duracağı gibi, onun Kahire'deki konumundan istifade etmek ve artık hilafet merkezinin İstanbul olduğunu göstermekti.

Bu arada padişah 21 Temmuz'da yanına çağırdığı Hersekzade Ahmed Paşa'nın Dulkadır topraklarında Kızılçöl denilen yerde öldüğü haberini almış, seraskerliği Husrev Paşa'ya vermişti. 25 Temmuz'da oğlunun gönderdiği ulaklar Boğdan voyvodasının öldüğünü bildirmiş ve o gün yapılan divanda hemen yerine atama yapılmıştı. Ertesi gün Kırım hanından, birkaç gün sonra da Fas'tan gelen elçiyi[843] kabul eden I. Selim, 3 Ağustos'ta Ravza'dan ayrılarak Kahire'ye girdi ve Birketü'l-Fil'de Ferhad Paşa'nın bulunduğu eve yerleşti.

10 Ağustos'ta da yine Nil kıyısına geldi. Zira iki ay boyunca Nil yatağından taşmaya başlamış, Kahire Kanalı'nın açılma zamanı gelmişti. Bu bakımdan Yunus Paşa'yla birlikte kayığa binerek settin bulunduğu yere ulaştı; burası dualarla yıkılıp suyun akışına yön verilmiş ve su kanalın içinden akmaya başlamıştı. Geleneksel olarak her yıl yapılan Nil'in taşmasıyla ilgili törenler ve şenlikler üç gün boyunca sürdürülmüştü.[844]

Ayrılmasına yakın bir zamanda da Ezher Camii'nde cuma namazını kılmış ve herkese sadaka dağıtmıştı. Kahire'de büyük bir alay da düzenledi. Bu dönüşünden önceki son alayıydı. Ayrıca Kâbe'ye gidecek örtüleri denetledi, buna çok önem verdi, örtünün altın işlemelerine ve götürülecek eşyaların örtüsünü dikkatle hazırlattı.[845]

28 Ağustos'ta Venedik elçisi (Contarini), yeni Boğdan voyvodası İstefan'ın elçisi ve Cerbe hâkiminden gelen elçiler divanda kabul edilerek bunlara mektuplar verildi. Venedik elçilerinden Contarini, padişahla birlikte kara yoluyla dönerken Mocinego, donanmayla İstanbul'a gidecekti.[846] Aynı gün Hayırbey, divana getirildi ve kendisine Mısır beylerbeyliği verileceği duyuruldu.

---

843 A. Hess elçinin 1517'de Mısır'ın fethinden önce gelmiş olabileceğini tahmin eder (*Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, çev. Ö. Kolçak, İstanbul 2010, s. 80). Fakat elçinin Kahire'de kabul edildiği bilinmektedir

844 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 454. İbn Iyas, *Bedâi'*, V (Şeşen), s.173, 176, 181.

845 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 187; Celalzade, *Selimname*, s. 206 (Kâbe'nin örtülmesi için emir-i hac görevlendirdi); V.V. Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 111.

846 Hammer, IV, 241.

30 Ağustos'taysa Mısır'da kalacak olan askerler yoklandı. Bunlar 1.000'i Rumeli, 1000'i Anadolu sipahisi ve 1.000'i de kapıkulu olmak üzere 3.000 kişiydi. Anadolu birliklerinin başında Faik Bey, Rumeli birliklerinin başında Tırhala beyi Sinan Bey ve kapıkulu süvarilerinin başında ise Çaşnigir Mustafa Bey bulunuyordu.

Ertesi gün, 31 Ağustos'ta Mısır beylerbeyliğinin Hayırbey'e verildiği resmen ilan oldu. 22 Şaban'daysa (9 Eylül 1517) hazırlıklarını tamamlamış olan padişah Kahire'den ayrılarak Şam'a doğru hareket etti.[847]

Padişahın Kahire'de sekiz aya yakın bir süre ikameti, hiç şüphe yok ki bu memlekette kalıcı bir idare sağlamak düşüncesinden kaynaklanıyordu. Emniyetin temini, Osmanlı hâkimiyetinin kuvvetlendirilmesi ve yabancı bir tehdit altına girmiş olan Memlük idaresi altındaki toprakların statüsünün yeniden belirlenmesi son derece önemliydi. Özellikle Portekizlilerin Kızıldeniz'e yönelik askerî faaliyetlerinin ciddi bir sıkıntıya yol açtığı bir dönemde, bu bölgelerin Osmanlı idaresi altına girişi elbette yeni askerî tedbirlerin devreye girmesi anlamına gelecekti. Bu gibi mühim işlerin yapılmasıysa ancak padişahın oradaki varlığıyla sağlanabilirdi.

Titiz bir idareci olduğu anlaşılan I. Selim, her şeyi kendi eliyle planlamak, yapılanları bizzat görmek, böylece kazandığı zaferin emin ellerde taçlanmasına şahit olmak ve sonra da gönül rahatlığıyla payitahtına dönmek arzusundaydı. Neredeyse her işi kendi kontrolü altında yürüten padişahın bu tavrı asker ve bazı devlet adamları arasında birtakım huzursuzluklara yol açmaktaydı. Asker artık geri dönmek istiyor ve bunu da zaman zaman padişaha hissettiriyordu. Rivayete göre bu taleplerini padişahın çok saygı gösterdiği kazasker Kemalpaşazade'ye iletmişler ve o da padişahın uygun bir anında, dönüş taleplerini bildirerek askerin bu hususta artık türkü yakacak kadar sıla özlemi çektiğinden dem vurmuştu. Hoca Sadeddin Efendi eserinde bu türkünün sözlerini şöyle kaydeder:

> *"Nemiz kaldı bizim mülk-i Arab'ta*
> *Nice bir dururuz Şam u Halep'te*
> *Cihan halkı kamu iyş ü tarebde*
> *Gel gel ahi gidelim Rum illerine."*[848]

---

847 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 491.

848 *Tacü't-tevârih*, II, 615.

Dönüş Yolunda: Şam-Halep Günleri ve İstanbul'a Varış

Mısır'ın idaresini Hayırbey'e ısmarlayan ve ona birçok nasihatlerde bulunan I. Selim, Mısır'da kalacak askerleri ayırdıktan sonra, birliklerini beş bölüğe ayırdı ve her birinin ayrılacağı sırayı belirledi. Önce Anadolu beylerbeyi, ardından Ayas Ağa ve yaya birlikleri hareket etti. Onları yanındaki kapıkulu sipahileriyle birlikte padişah izledi. Arkada silahdarlar ve en son da Rumeli eyalet askerleri geliyordu.[849]

12 Eylül'de Hanki konağına gelen padişah attan arabaya bindi ve yolculuğunu bir süre böyle sürdürdü, kimseyle de görüşmedi. Bunun sebebi o sırada Yunus Paşa'yla olan anlaşmazlığıydı. Zira öncelikle Yunus Paşa, suiistimal töhmetiyle kendisinin yerine Hayırbey'in Mısır'a tayin edilmesini hazmedememişti. Öteden beri Yunus Paşa ile Hayırbey arasında çekişme vardı. Muhtemelen bu çekişmede Hayırbey ağır basmış görünüyordu. Ayrıca Osmanlılarla sert bir mücadele vermiş olan ve daha sonra her şey bitince padişahın himayesine giren Canberdi Gazali'ye de fazla değer verildiği kanaati hâkimdi. Hele şimdi padişah, onu daha önce tayin ettiği Sofya yerine kendi bölgesinin beyliğine getirilmesine sıcak bakıyordu. Bu durum zorlu mücadelelerle elde edilenlerden vazgeçmek anlamına geliyordu. Yunus Paşa bütün bu sebepler tahtında rahatsızlığını padişaha anlatmış olmalı. Böyle bir konuşma sırasında padişahın ona aşırı şekilde öfkelendiği, 13 Eylül'de Bilbis'e geldiğinde sabah yola çıkılırken, solaklar kethudasına emir vererek boynunu vurdurmasından anlaşılmaktadır. Kızgınlığı üç gün boyunca sürdüğünden, kesik başını da bu süre zarfında teşhir ettirmiştir. Daha sonra cesedini Katya'da defnettirmiştir.

Padişah geliş yolundaki menzilleri takip ederek 23 Eylül'de Gazze'ye ulaştı. Ertesi günü yapılan divanda Diyarbekir'den gelen ulağın getirdiği haberler değerlendirildi. Ulak İmadiye ve Soran beyleri ile Bayezid Bey ve Gazi Kıran Yusuf Bey'in Safeviler safına geçtiğini, Şah İsmail'in Tahtı Süleyman mevkiinde bulunduğunu ve amacının Diyarbekir tarafına gelmek olduğunu, Safevi emirlerinden Çayan Bey'in 8.000 askerle Bağdat'a yöneldiğini söylemişti.[850]

Aynı gün Canberdi Gazali'ye Safed, Kudüs, Kerek ve Nablus beyliği tevcih edildi. 2 Ekim'de Menye'ye gelindi ve burada

849 Silahşor, "Fetihname-i Diyâr-ı Arab", s. 454.

850 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 492.

bir gün kalındığında padişah Şuayib Nebi'nin makamını ziyaret etti. Ayrıca yine yolda gidilirken göçebe Arapların koyun sürülerine saldırdığı, askerin karşı koyması üzerine bunların bir haylisinin yaralı halde kaçtığı, Haneşoğlu'nun adamının geldiği ve hediyeler getirdiği, yine Diyarbekir'den yollanan Ali Çelebi'nin Şah İsmail'in İsfahan'da kışlamakta olduğu bildirilmişti.

Sonunda 7 Ekim'de Şam bölgesine gelinmiş, Şam'ın önde gelen zevatı, uleması padişahı karşılamaya çıkmış ve otağı burada kurulmuştu.

Şam'dayken kışlamak için gereken zahirenin tedarikine çalışıldı. Şam bölgesinden 23.000 gırar (1 gırar, 3 Mısır erdebine eşittir ve bu da 72-73 müd / yaklaşık 200 kg: 4.600 ton) arpa temin edilecekti. Ayrıca Mısır'da mahzende saklanmakta olan 40.000 erdeb arpa (1 erdeb, 70 kg: yaklaşık 2.800 ton), 30.000 erdeb buğday (yaklaşık 2.100 ton) ve 10.000 erdeb de (yaklaşık 700 ton) baklanın gemilerle Beyrut'a oradan da Şam'a irsali için emir yollandı. Bu iş için silahtar kethudası Ali Bey elli adamıyla Mısır'a, garibler ağası Yiğitahmedoğlu Mahmud Bey de Trablus tarafına gemilerin tedariki için gönderilmişti. Ayrıca asker kışlak mahallerine dağıtılmış, hatta hayvanlar da yine çeşitli yerlere yollanmış, böylece Şam'daki ordunun sayısı ve yükleri hafifletilmişti.

Bu arada bazı sancaklara tayinler yapılmış, Şadi Bey'e Rum beylerbeyliği verilmişti. Halep'te olan Anadolu askeriyle Rumeli askerinin de ayrılmalarına müsaade edilmişti. İstanbul'da bulunan Pîrî Mehmed Paşa'ya hüküm yollanarak Şam'a gelmesi istendi (14 Ekim). Tam da bu sırada Şah İsmail'in Meraga'da bulunduğu haberleri ulaşmıştı. Öyle anlaşılıyor ki ramazan ayı boyunca padişah daha çok askerin kışlak mahallerine dağıtılmasıyla ilgili alınan tedbirlerle uğraşmıştı. Ayrıca Şam emir-i haccı olaraksa İsabeyoğlu Mehmed Bey tayin edilmişti.

Ramazan bayramı için (17 Ekim) ilk töreni çadırında yapan padişah, Şam şehrine girdi ve bayram namazını Emevi Camii'nde kıldı. Bayramlaşma töreni otağda yapılmıştı. Camiye çıkarken son derece sade, siyah renkte elbise giymişti ve üzerinde hiçbir süs yoktu. Bu sırada Şeyh Muhyiddin Arabî türbesinin ve camiinin ihya edilmesi için emirler vermiş ve bizzat gidip ziyaret etmişti.

22 Ekim'deyse otaktan ayrılıp şehre girerek, daha önce oturduğu evde ikamete başlamıştı. Dört gün sonra gelen bir haber-

de Şah İsmail'in Nahçivan'da olduğu ve Amasya yönüne doğru yürümeye niyetlendiği bildirildi. Bunun üzerine derhâl Şahsuvaroğlu Ali Bey'e, Diyarbekir ve diğer sınır beylerine emirler yollanarak savaşa hazır halde beklemeleri tembih edildi, fakat hemen akabinde gelen bir casus, padişahın Şam'a geldiğini duyan Şah İsmail'in Tebriz ve İsfahan'a çekilmek üzere hazırlandığını söylemişti.

Bu sırada Haydar Çelebi, ruznamesinde Kefe'ye gelişinden sonra sürekli olarak Selim'in seferlerinde bulunmuş olan Saadet Giray'ın vefatı haberine yer vermiştir.[851]

5 Kasım'daysa padişahın yine devamlı olarak yanında tuttuğu hocası Halimî Çelebi'nin vefatı vuku bulmuştu. Cenazesi bir iki hafta önce vefat eden kardeşi Hasan Çelebi gibi Muhyiddin Arabî Türbesi'nin yakınına (Salihiyye mevki) defnedilmişti. I. Selim, bu durumdan dolayı çok sarsıldı. Cenaze namazını kıldı, bu sırada bütün şehirdeki dükkânlar dahi kapanmıştı ve genel bir matem havası hâkimdi.[852]

Muhtemelen bu sırada sağlığı da bozulmuştu, divana çıkmadı. Hatta matem elbiseleri giyip kendi içine kapandı. Bir köşeye çekilerek dua ve niyazla vakit geçiriyordu. Bu kederli hali ancak Doğu'dan yeni haberler ulaştığında dağıldı.[853]

11 Kasım'da gelen yeni haberci, Diyarbekir beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın iki mektubunu sunmuştu. Bu mektuplarda 12.000 kişilik bir Safevi birliğinin Durmuş Han ve Çayan Han'ın emri altında Musul'a geldiğini ve sonradan Diyarbekir'e geçecekleri bildiriliyordu. Bir başka Safevi birliğininse Bayburt yöresine gitmek niyetinde bulunduğu, Şah İsmail'in ise Nahçivan bölgesinde avda olduğu ve fırsat beklediği belirtiliyordu. Durum çok kritikti ve Şah İsmail'in Doğu Anadolu'ya yönelik ciddi bir hazırlık içinde hareket ettiği anlaşılıyordu.

Padişah derhâl divanı topladı, Şahsuvaroğlu Ali Bey'e, Rum beylerbeyi Husrev Paşa'ya askerlerini hazırlamaları için emir yollandı. Fakat az sonra Şahsuvaroğlu'dan gelen haberde, Şah İsmail'in herhangi bir harekete girişmediği bildirildi. Bu sırada

---

851 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 494 (11 Şevval 923/27 Ekim 1517. Yazma nüshalarda da aynı şekilde geçer). Ancak burada verilen bilgi ya hatalıdır ya da başka birini kastetmektedir. Saadet Giray Kırım hanı olarak daha sonraları Kanuni döneminde de faal rol oynayacak, hanlıktan çekildikten sonra İstanbul'da 1538'de vefat edecektir.

852 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 456.

853 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 493-494.

padişah, vaktini sürekli olarak avda geçirmeye başlamıştı. Bir taraftan da neredeyse bütün sancaklara yeni atamalar yapmıştı. Ancak sadece Doğu'dan değil, Batı'da İzvornik taraflarından da bazı kötü haberler alınmıştı. İzvornik beyi Hacı Mustafa Bey'in giriştiği bir çarpışmada şehit düştüğü öğrenilmiş,[854] yerine Mihaloğlu Mahmud getirilmişti. Bu sırada şehzade lalası olan Sinan Bey'in İstanbul'da oturması için özel bir emir de yollanmıştı.

I. Selim, Şam'dayken idari bazı yeni tedbirler de almaya karar vermişti. Bunlar içinde en önemlisi Canberdi Gazali'yi yanındaki adamlarıyla birlikte Şam'a çağırması ve Karaca Paşa'ya yeniden Halep beylerbeyliğini vermesiydi. Canberdi'yi çağırtması, ileride görüleceği gibi muhtemelen bölgedeki mahalli karışıklıkların önünü alma düşüncesinden kaynaklanıyordu. Üstelik bu meseledeki tutumu Canberdi'ye Şam beylerbeyliğinin yolunu da açacaktı.

Kurban bayramı namazını yine Emevi Camii'nde kılan padişah, iki gün sonra Kahire'den gelen haberden memnun oldu. Hayırbey, hacıların salimen deniz ve kara yoluyla Mekke'ye ulaştıklarını müjdeliyordu. Bu hareket Osmanlı idaresi altında gerçekleştirilmiş ilk hac ritüeli olduğundan padişah emniyet içinde bu dinî vecibenin yerine getirilmiş olmasına özel bir dikkat göstermişti.

Mısır'ın emniyetinin de sağlanmış olduğu kanaati padişahta hâkim olmuş bulunmalıydı ki doğu sınırlarında işlerin giderek karışması sebebiyle asker ihtiyacı da belirdiğinden, Kahire'de bulunan asker sayısını azaltmaya karar verdi. 400 yeniçeriyi Şam'a getirmek üzere sol ulufeciler ağası Musa Ağa ile yeniçeri kethüdası Kasım Bey'i görevlendirdi. Rumeli ve Anadolu askeriyle geri kalan 600 yeniçeri Kahire'de kalacaktı.

Bunların Kahire'den ayrılmamaları için sıkı sıkıya tembihatta bulunmayı ihmal etmeyen I. Selim, Anadolu defterdarı Mehmed Çelebi'ye kızarak görevden almış, Çömlekçizade Kemal Çelebi'yi onun yerine tayin etmişti. Her üç defterdarı böylece değiştirdi (Arap defterdarlığına Kulaksız Mehmed Çelebi, Rumeli tımar defterdarlığınaysa Zehrimar Kasım Bey getirilmişti).[855]

Bu değişikliklere ihtiyaç duyulmasının sebebi muhtemelen İdris-i Bitlisî'nin oğlu Ebulfazl Mehmed Çelebi'nin zikrettiği

---

854 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 456.

855 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 495.

mali tedbirlere dayanmaktaydı. Ebulfazl Mehmed Efendi bu konuda şunları yazar:

"... Padişah Mısır ülkesini fethetmek için Şam'dan Kahire'ye yürüdüğü sırada Rumeli vilayetinde tımar sahibi bulunan Rumeli askerleri seferin uzaması, harcamaların çokluğu ve kendi vatanlarından uzak olup tımar gelirlerini toplayamamaları yüzünden paraya şiddetle ihtiyaç duymaktaydılar. Padişah, hazineden bu askerlerin her birine borç olarak yeterli bir miktar para verdi ve Rumeli kadılarına bu tımar sahiplerinin bir yıllık vergi gelirlerinin, onların vekilleri ve tayin ettikleri kimseler yardımıyla alınarak, her sancaktan belirli bir kadı tarafından toplanıp ordugâha getirilmesi; böylece hazineden ödenenlerin karşılığının yeniden hazineye intikali yolunda emirler yollamıştı. Ben de Tırhala vilayetinde Yenişehir kadısıydım. O vilayetin gelirini toplayıp diğer kadılarla birlikte bu meblağı İstanbul'a getirdik. Bu iş iki, üç ay içinde tamamlandı. O sırada Pîrî Paşa vezaretten alınıp İstanbul muhafazasıyla görevlendirilmişti. Pîrî Paşa sefer mühimmatı için gerekli paraları hazineden temin ederek toplam bin yük (bir yük 100.000 akçedir) Osmanlı altını miktarındaki tımarlı sipahi gelirlerini ordugâha yolladı. Bunlarla Halep şehrine geldiğimizde padişah Mısır'daydı. O hazine Halep hâkimi Karaca Ahmed Paşa marifetiyle kalede muhafaza altına alındı. Padişahın Şam'a gelişinden sonra bu para kendisine ulaştırıldı. Hazineye ait miktar geri alındıktan sonra kalan miktarı hak sahiplerine dağıtıldı. O sırada Arap memleketinin defterdarlığı Kemal Çelebi'ye bahşedilmişti. Fakat malların zabtı ve yolların durumunun kaydı tahrir defterleri hazırlanmadan gerçekleşmezdi. Bu bakımdan Şam ve Halep vilayetinin tahrirlerinin yapılması için orada hazır bulunan kadılara emir verildi. Ben de Trablus, Hama ve Hums sancaklarının tahririyle görevlendirildim. Halep vilayeti ve bağlı yerlerin tahrir işi Abdülkerim Çelebi'ye, Şam vilayetinin tahriri Fenarizade Nuh Çelebi'ye tevdi edildi..."[856]

Bu önemli bilgi, defterdar değişikliklerinin de bu mali meselelerden kaynaklandığına işaret eder. Ayrıca askerin uzun seferler sırasındaki isteksizliğini de açıklar. I. Selim'in bunu önlemek için başvurduğu tedbir, hazineden ihtiyaç sahiplerine borç vermek ve onları rahatlatmak olmuştur. Nitekim bugüne ulaşan bir muhasebe kaydında Mısır Seferi sırasında Ridani-

856 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 378-379.

ye'ye gidilirken hazineden borç alanların isimleri bulunmaktadır. Ebulfazl Mehmed Efendi'nin de sözünü ettiği bu borçlular içinde sadece Anadolu ve Rumeli tımarlı sipahileri değil, bazı vezirler ve sancakbeyleriyle ocak ağaları da vardı. Mesela Sinan Paşa'ya 4.000 altın (eşrefî denilen cinsten),100.000 akçe; Yunus Paşa'ya yine 4.000 altın, Hüsam Paşa'ya 2.000 altın, Anadolu kazaskerine 1.000, Nişancıya 1.000, Rumeli beylerbeyi Sinan Paşa'ya 1.000 altın ve 100.000 akçe, Anadolu beylerbeyi Mustafa Paşa'ya 1.000 altın ve 80.000 akçe, Hayırbey'e 100.000 akçe verilmişti. Ayrıca yine borç alan 14 sancakbeyinin adları (Avlonya sancakbeyi Şadi, Silistre beyi Mustafa, Tırhala beyi Sinan, Florina beyi Yunus, Prizren beyi Ali, Gazze beyi Mehemmed, Kuds beyi İskender, Aydın beyi Bali, Sivas beyi Faik, Teke beyi Ferhad, Çankırı beyi Mehemmed, Çorum beyi Haydar, Karesi beyi Hüseyin, Hamid beyi Hüseyin) sıralanmış, Rumeli subaşı ve sipahilerine 4.841.486, Anadolu sipahilerine 2.080.250, Karaman sipahilerine 177.000, Rum sipahilerine 20.000 akçe dağıtılmıştı. Tımarlı çavuşlara 42.600 verilmişti. Borç alanlar içinde Ferruhşad Bey ile Ramazanoğlu Mahmud Bey de vardı. Hazineden çıkan toplam miktar 8.983.536 akçeyi bulmuştu.[857] Böylece en azından mali bahanelerin önünü alınmıştı.

Ayrıca padişah bu yeni ele geçirilen yerleri "Arap vilayeti beylerbeyliği)" lafzıyla Halep-Şam'ı da içine alacak derecede yeni bir idari teşkilat haline getirmiş, buraya Güney Anadolu'dan da bazı sancakları bağlamıştı. Yapılan bu ilk tahrirlere ait defterler bugün Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde mevcut bulunmaktadır.[858]

Doğu'dan yeni haberler almak için Salih adlı bir casusu yollayan padişah, Diyarbekir'den ve Soran hâkiminden gelen ulakların haberlerinden büyük memnuniyet duydu. Burada Soran hâkimi Emir Seyyid Bey, Çayan Han'ı ülkesinden üç dört menzil geriye kovduğunu ve onu Altınköprü'ye kaçırdığını, Şah'ın ise Karabağ'a gittiğini bildirmiş, padişah da ona hilat göndermişti. Ayrıca Sinan Ağa'ya da Fırat üzerinde gemilerden köprü yapma emri verdi. Gelen bir başka haberci ise Çayan Han'ın Bağdat'a gittiğini bildirdi. Padişah, Şahsuvaroğlu'na yeni bir talimat ve-

---

857 TSMA, nr. D. 9255.

858 Şam, Gazze, Safed, Salt-Aclun, Halep, Hama, Hums, Trablus (Şam), Ayıntap (Antep), Birecik sancaklarıyla Adana, Tarsus, Üzeyir'den oluşan vilayetin defterleri için bkz. *998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Diyar-ı Bekr ve Arab ve Zül-kadriyye Defteri*, II (Ankara 1999).

rerek Çayan Han'ın üzerine yürümesini ve nerede bulursa bulsun yok etmesini istemişti.[859]

Bu arada padişahın Şah İsmail'in üzerine yürümek için hazırlık yaptırttığı düşünülüyordu. Fırat'ı geçmek için gemilerle köprü yaptırtmaya çalışması ve Halep'ten yük taşımak için deve istenmesi bunun birer belirtisiydi. Ancak bütün hazırlıkların Haneşoğlu meselesine dayalı olduğu az sonra anlaşılacaktı.

Beyrut ve Sayda taraflarındaki Dürzi Arap şeyhlerinden biri olan ve Memlük kaynaklarında Bika emiri şeklinde geçen Nasırüddin Muhammed İbnü'l-Haneş, Mercidabık Savaşı'nı müteakip Şahsuvaroğlu Ali Bey ile çarpışmış, Şam'a giden yolları kontrol altına almakla vazifelendirilmiş, bunu başaramayınca diğer Arap emirleri gibi Şam'a yürümekte olan I. Selim'e bağlılık bildirmişti. Fakat bu itaatinin samimi olmadığı ve Osmanlı gücünün karşısında zoraki bir mahiyet arz ettiği dikkati çekmekteydi. Hatta onun gizlice Tumanbay ile irtibat kurduğu ve Safed yöresinde Ocak 1517'de patlayan isyanın gizli müşevviki olduğu yolunda ciddi istihbarat alınmıştı. Bölgedeki kabile şeyhleri padişahın Hayırbey'e ve Canberdi Gazali'ye idarecilik vermesini, onun gücünün bir zayıflığı olarak yorumlayıp kendi başlarına hareket etmeye başlamışlar ve Osmanlı idaresine başkaldırmışlardı.[860]

Yol kesmek, yolcuların gidiş gelişlerine engel olmak gibi fiiller giderek daha da artış eğilimi göstermişti. İşte bu sıralarda İbn Haneş, 22 Mart 1517'de padişahtan aldığı, kuzeye doğru kaçan Memlükleri yakalayıp ortadan kaldırmaya çalışması yolundaki emre bir cevap yazarak, kendisinin padişaha olan bağlılığını dile getirmişti. Ardından da padişahın Kahire'ye gidişi sırasında Safed'de patlak veren isyanı anlatarak, isyancıları sakinleştirip şehirden çıkmalarını temin ettiğini, fakat kendisine sığınmış olan Safed kadısıyla, diğer bazı grupların affı için Safed idarecisi Mustansıroğlu ile irtibat kurduğunu bildirmişti. Yine Trablus halkından Hanefi kadısı ile Trablus naibinin devadarının kendisine gelerek padişahın hizmetine girmek için aracı olduklarını yazdı. Ayrıca Trablus naibinin hem bunlar hem de kendisi hakkında Trablus'a hücum etmek istedikleri yolundaki haberi alarak harekete geçtiğini, Besrun'a gelip buradaki kadıyı ve yetmiş kadar şahsı katlettiğini

859 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 495.

860 İdris-i Bitlisî, *Selimşâhname*, s. 383-384.

söyleyerek, bu hareketle hiçbir alakasının bulunmadığını ve suçu olmadığını ifade etti.

Yunus Paşa'ya da bir başka mektup yazan İbn Haneş yine durumu tafsilatla naklettikten sonra, kendi aleyhindeki suçlamaların garezden kaynaklandığını belirtmekteydi. 2 Mayıs tarihli bir başka mektubundaysa Beyrut'taki idarecilere karşı bir ayaklanma olduğunu, bu hususta en iyi bilginin Şeyh İbn Irakî'den alınabileceğini yazmış, Trablus naibinin aleyhindeki sözlerinin işkence altında söyletilmiş şahıslardan elde edildiğini ve gerçek olmadığını bildirmişti.[861]

Bu mektuplara rağmen I. Selim'in onun hakkındaki şüphesi zail olmadı ve isyan hareketinde parmağı olduğu yolunda kuvvetli bir kanaat hâsıl oldu. Padişah, Şam'a döndükten sonra 24 Zilhicce 923'te (7 Ocak 1518) onu azledip yerini Korkmazoğlu Muhammed'e vermiş, kendisine beratla tahsis edilen köylerin gelirleriniyse kendi haslarına katmıştı. Padişah ava çıkmak bahanesiyle 200 yeniçeri, 50 solak, 30 kapıcı, yeniçeri ağası ve sipahi oğlanları bölüğüyle ve iç oğlanlar, Zeynel Paşa ve Canberdi yanında olduğu halde harekete geçti. Haydar Çelebi bu avın bir bahane olduğunu ve muhtemelen İbn Haneş üzerine yürüdüğünü yazar: " galiba Haneşoğlun tutmak tedbir olundu."[862]

Padişah on gün boyunca avda kaldı ve İbn Haneş'i arattı.[863] Bazı kaynaklarda padişahın muhtemelen bu sırada "tebdil-i kıyafet" ile gizlice Halilürrahman'ı ve Beytüllahm'i (Beytlehem: Hz. İsa'nın doğduğu yer) ziyaret ettiği konusunda bilgiler vardır.[864] Bu arada İbn Haneş'in kaçtığını işitince 23 Ocak'ta Şam'a geri döndü. İbn Tolun, onun İbn Haneş'i tutmak için 22 Ocak'ta Şakhab'a gelmiş olduğunu bildirir.[865]

Muhtemelen İbn Haneş kaçarak Halep tarafına gitmiş ve buradan Safevilere katılmak istemiştir. Padişah, Şam'dan ayrılmasından sonra İstanbul'a ulaşmadan biraz önce İbn Haneş'in yakalanıp katledildiği haberi ulaşacaktır. Zira İbn Haneş, yakından tanıdığı Trablus sancakbeyi İskenderpaşaoğlu Mustafa Bey'e ve Şam'a atanan Canberdi Gazali'ye müracaat etmiş, fa-

---

861. İbn Haneş'in mektupları TSMA, nr. E. 5341'de bulunmaktadır. Bunlardan ilkini Ş. Tekindağ kısa bir etütle yayımlamıştır: "Bika Emiri Nâsır ad-din Muhammed İbn al-Hanaş'a Dair Bir Vesika", *Tarih Dergisi*, sayı 16/1961 İstanbul 1962), s. 107-116.

862. "Ruzname", s. 495.

863. Feridun Bey, *Münşeat*, I, 456.

864. Hammer, IV, 242.

865. Bkz. Ş. Tekindağ, agm., s. 111.

kat bir netice alamamıştı. Ebulfazl Mehmed Efendi'nin yazdığına göre İbn Haneş, Mustafa Bey'e şöyle bir haber göndermişti:

> "Yolculara ve diğer bazı insanlara karşı bizden birtakım zararlar olmuştur. Şimdi her ne kadar bu fitne ve fesattan vazgeçmişsem de yaptıklarımın cezasından korkmaktayım. Osmanlı emirlerine bu yüzden itaat edemiyorum. Eğer siz oğlum, caiz görürseniz Halep ve Kürdistan taraflarına geçeyim, kendi halkım ve oradaki beylerle birlikte yaşayayım. Çünkü onlara ve o bölge halkına bir kötülük etmedim. Bu fikir size uygunsa bana bildirin."[866]

Bu ifadelerin doğru olup olmadığını anlamak güçse de Mustafa Bey, ona iyi niyet göstermiş, geçmesine izin vereceğini söylemiş, bu arada da Canberdi Gazali'ye durumu bildirmişti. Gönderilen casuslardan onun nasıl ve ne zaman yola çıkacağı belirlendi. Canberdi Gazali, Hama sancakbeyi Güzelce Kasım Bey ve Mustafa Bey, İbn Haneş'in geçeceği Baalbek dağlarında pusu kurdu. İbn Haneş, Asi nehrinin başlangıç yerinden geçip Hums çölüne girdiğinde çevrede pusuya yatmış Osmanlı birlikleri tarafından çevrildi ve üç dört saat süren çatışmanın ardından İbn Haneş tutulup katledildi; başı da padişahın otağına yollandı.[867]

Padişah on günlük bir aradan sonra Şam'a döndüğünde büyük bir törenle karşılanmış, 24 Ocak'ta da Pîrî Paşa Şam'a ulaşmıştı. Ertesi gün I. Selim uzun süredir boş olan veziriazamlık makamını 1.200.000 akçalık gelirle ona tevdi etti. 29 Ocak'ta cuma namazı için yine Emevi Camii'ne gitti, ertesi günü Pîrî Paşa'ya hilat ile birlikte sadaret mührünü teslim etti. Pîrî Paşa da 31 Ocak'ta divana gelip üzerinde veziriazam hilatı ve parmağında da vezaret mührü olduğu halde el öptü.[868]

5 Şubat'taysa inşası tamamlanan Şeyh Muhyiddin Arabî Türbesi'nin üzerine yaptırttığı camide ilk cuma namazını törenle kıldı. Selim, Şam'ın Salihiyye mevkiindeki bu türbeyi daha önce de belirtildiği üzere buldurup temizlettirdikten sonra üzerine bir cami yapılmasını emretmişti. Bu caminin hemen karşısında bir de imaret yaptırmıştı (Selimiye). Bu eserler II. Abdülhamid döneminde tamir edilmiş halleriyle bugüne ulaşmıştır.

---

866 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 384.

867 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 385-386.

868 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 495.

12 Şubat'ta Şehzade Süleyman tarafından Şam'a gönderilen bir haberci, Mesih Bey'in öldüğünü ve Hıristiyan birliği arasında anlaşmazlık çıktığını bildirmişti. Aynı gün Kahire'den gelen Faikbeyoğlu Mehmed Çelebi, Mısır'da bulunan Osmanlı şehzadelerinden birinin yakalanıp katledildiği haberini getirmişti. Ruznamede "Düzme Osmanoğlu" diye anılan bu şahıs Şehzade Ahmed'in oğullarından Kasım'dan başkası değildi.

Bu talihsiz şehzade, Mercidabık Savaşı'ndan sonra Memlük beyleriyle birlikte Mısır'a kaçmış, Tumanbay'ın yanında yine büyük itibar görmüştü. Hatta Tumanbay onu Ridaniye'deki savaşta yanında tutmuştu. Hatta Osmanlı askerlerinin onu görünce savaşmayıp saf değiştereceğini düşünüyordu. Tıpkı Gavrî gibi o da şehzadeyi herkese gösteriyor ve gelecekteki Osmanlı Sultanı gibi itibar ediyordu. Ridaniye Savaşı'ndaki yenilginin ardından Kasım, Tumanbay ile birlikte Yukarı Mısır'a kaçtı. Tumanbay'ın yakalanıp idamının ardından Kasım Bey bir süre saklandı ve izini kaybettirdi. I. Selim Mısır'dan ayrılmadan önce onun nerede olduğunu çok sıkı şekilde soruşturduysa da herhangi bir bilgi elde edememişti.

Aradan biraz zaman geçtikten sonra Kasım'ın Urbanın yanında Buhayre'nin yukarısındaki Cebelü'l-Ahdar'da saklandığı dedikoduları ortaya çıkmıştı. 17 Muharrem 924'de (29 Ocak 1518) uşaklarından birinin ihbarı üzerine Kahire valisi Hayırbey'in adamı Canım el-Hamzevi, Osmanlı kumandanı Gümüşboğa ile birlikte harekete geçip onu Berkiye yakınlarında Atuf denen yerde yakaladı.

Elbiselerini soyup sarığını alarak, ona siyah bir pamuklu entari giydirip yüzünü de kapatmışlardı. Bunun sebebi Kahire'de Kal'atü'l-Cebel'e çıkarılırken onu tanıma ihtimali olan Osmanlı askerlerinin muhtemel tepkileriydi. Kalede hapsedilen Kasım'a ne yapılacağı konusunda Hayırbey, Devadar Kayıtbey ile Osmanlı kumandanları Faik Bey, Sinan Bey, Mustafa Bey, kale naibi Hayreddin Bey toplanıp durumu görüştüler. Hayırbey padişaha haber salınıp ondan gelecek talimatın beklenmesine taraftarken Faik Bey onun burada hapis tutulmasının asker arasında ortaya çıkaracağı problemlere temasla hemen idam edilmesi görüşünü ileri sürdü. Bunun üzerine o gün akşamleyin idam gerçekleştirildi. Ertesi gün cesedini bir mastaba üzerine yatırıp yüzünü açtılar ve askerlere gösterdiler. Onu tanıyanlar cesedin Kasım Bey'e ait olduğuna şahitlik ettiler. Namazı gereği gibi usule uygun kılındı, hatta cenaze namazı "salat, genç şehit

Kasım Bey ibn Osman'a olsun" diye de herkese özellikle duyruldu. Sonra onu Bücaşi türbesine götürüp daha önce Mısır'da vefat eden diğer şehzadelerin yanına defnettiler.[869]

Bu vesileyle İbn Iyas cenazesinin çok kalabalık olduğunu herkesin aşırı şekilde üzüldüğünü, onun gencecik, güzel yüzlü, on yedi yaşında suçsuz bir delikanlı olduğunu, Osmanlıların aşırı derecede gözyaşı döktüklerine yazdıktan sonra Kahire'de şu yorumların yapıldığını belirtir:

> "..Onu kırda Bücaşi türbesine defnettikleri sırada, halk arasında başını kesip kutuya koydukları, bu başı, hazırlanan mahzar ile birlikte Canım el-Hamzavi'nin Şam'da bulunan padişaha götürdüğü söylendi. Halk arasında yayılan haberler böyle, doğruluğunu Allah bilir. Kasım Bey'in yakalanıp öldürülmesi Selimşah bin Osman'ın talihinin yüksekliğine yoruldu.... Kasım Bey'in yakalanıp öldürülmesi Eşref Tumanbay'ın yakalanıp öldürülmesinden daha önemliydi. İnsanlar baştan sona kadar Selimşah'ın talihinin yüksekliğine şaştılar. insanlar Kasım Bey'in amcası Selimşah'tan sonra Osmanlı diyarının ümidi olduğunu söylüyorlardı. Ümitler boşa çıktı, Allah onu erken yanına aldı..."[870]

Bu haber I. Selim'i hayli rahatlatmıştı, zira daha Kahire'deyken bu şehzadenin önemli bir karışıklığa yol açabileceğini düşünerek derhâl yakalanmasını istemiş, bu yüzden de vezirleriyle sert bir şekilde tartışmıştı.[871]

İbn Iyas'ın yazdıkları, şehzadeden beklentileri olanların ileride Osmanlılara alternatif yeni bir idarenin kurulma ve Mısır'ın karışıklık içine düşürme heveslerinden endişe eden Selim'i bir ölçüde haklı çıkarıyordu.

Bu sırada Şam'dayken hazineden para çalındığı anlaşıldı. Hazineyi korumakla mükellef kapıcılar ve bazı hazine memurları tutulup sıkı bir şekilde sorguya çekildi. İki gün sonra bu duruma çok kızan padişah, altı hazine memurunu ve yedi kapıcıyı ibret için kazığa vurdurarak katlettirdi. Hatta yine bunun bir gözdağı olması için bizzat kendisi tuğlarıyla otağının dışına çıkıp bir iskemleye oturarak bu idamları seyretmişti. Böylece bir bakıma devlet malına karşı olan derin hassasiyetini askerlere göstermiş oluyordu.

---

869 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 215-216.

870 *Bedâi'*, V (Şeşen), 217.

871 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 453.

15 Şubat'ta Canberdi Gazali'ye Şam beylerbeyliği verildi[872] ve ertesi günü Şah İsmail'in gönderdiği anlaşılan Sarı Şeyh adlı elçi Bağdat tarafından Şam'a geldi. Elçinin geliş sebebi sulh istemek içindi. Paşalarla buluşan elçi; padişaha, Sinan Paşa'ya ve hayatta sandığı Yunus Paşa'ya sulh rica eden müstakil mektuplar, türlü hediyeler de getirmişti. Şah İsmail bu mektubunda padişahın bizzat gittiği ve ele geçirdiği yerlerin Osmanlılara ait olduğunu kabul ediyor, Tebriz'in payitahtı olması sebebiyle kendisine bırakılmasını, diğer vilayeti için maktu bir vergi vermeyi teklif ediyordu:

"...mektubunda Hüdavendigârın atı ayağı bastığı yerler verüp, Tebriz'i pâyıtaht olmağın, geri ihsân olunmasın ricâ eylemiş ve sâir vilâyeti kabûl olursa ola, olmazsa maktû verile..."[873]

Bir başka rivayetteyse Şah İsmail'in, Selim'e şunları yazdığı belirtilir:

"..Sen ülkelere, insanlara, Mısır'a sahip oldun, Hâdimü'l-Haremeyn'sin. Sen asrın İskender'isin, aramızda geçen düşmanlık artık tekrarlanmasın. Sen ülkene dön, ben de ülkeme döneyim, Müslümanların kanlarını dökmekten sakınalım, ne istersen onu yaparım."[874]

Bu tekliflerin Şah İsmail üzerine yürüme amacında olan padişah tarafından dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim gelen elçinin hapsedilmesi emrini verdikten başka bunun bir hile olabileceği endişesiyle derhâl Canberdi Gazali'yi, Rumeli askeriyle Silistre beyi Mustafa Bey'i ve Trablus ile Hama beyini görevlendirdi. 22 Şubat'ta da gerekli hazırlıkları tamamlayarak Halep'e gitmek üzere Şam'dan ayrıldı. Henüz şehirden uzaklaşmamıştı ki Bayburt tarafından gelen bir haberde Şah İsmail'in halen Nahçivan'da bulunmakta olduğu bildirildi. Beş günde Hums'a ulaştı. Yol esnasında düzensiz hareket edilmesinden dolayı çok kızmıştı:

Celâli galip olup yanında olanları perakende edip sancakları ve tuğları ileri gönderip kendisi arabaya girdi."[875]

---

872 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 456.

873 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 496.

874 *Bedâi'*, V (Şeşen), s. 231.

875 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 457.

Kızgınlığı Hums'a gelindiğinde de yatışmamıştı. Arabadan çıkmayan padişahın bu sinir krizlerine artık bütün devlet erkânının da alıştığı anlaşılmaktadır. Zira Haydar Çelebi, resmi bir görevli olarak günlüğünü kaleme alırken bunu sıklıkla belirtmekten çekinmez. Bu sinirlilik halinin onun psikolojik durumundan ziyade diyabet hastalığından kaynaklanmış olması da düşünülebilir. Hums'dan iki günde Hama'ya gelen I. Selim yoldayken, aynı zamanda bir *Selimname* yazarı olan İshak Çelebi ile Anadolu kazaskeri ve defterdar Kemal Çelebi arasındaki tartışmaya şahit olduysa da müdahalede bulunmadı. Muhtemelen bunlar aldıkları caizeler konusunda ileri geri konuşmuşlardı. Nitekim Üsküp kadısı olan İshak Çelebi, Galata kadısı Nihali Çelebi ve Kadı Bozanzade sefere bizzat padişahın müsahibi olarak katılmış ve daima onun yanında bulunmuşlardı. Bunların sebep olduğu anlaşılan tartışma sonucu her üçünün de günlük aldıkları maaşları onar akçe indirildi.[876] Bu durum padişahın çevresinden uzaklaştırıldıklarına delalet etmektedir. Bu sırada Mısır'dan daha önce itaat etmeyen üç beyin gelip bağlılık sunduğu da anlaşılmaktadır. Bunlar içinde yaşlı Kansu el-Adilî'nin adı da geçer.[877]

7 Mart'ta Trabzon sancağını Kastamonu beyi İskender Bey'e, Kastamonu'yu ise Mirahur İskender Ağa'ya tevcih eden, 11 Mart'ta nevruz kutlaması yapan I. Selim, 22 Mart'ta avlanmak üzere ordugâhtan ayrıldı. Yanında Zeynel Paşa, beylerbeyi Ferhad Paşa ve yeniçeri ağası Ayas vardı. Asker, Halep önlerine ulaştığında padişah avdan dönmemişti. Bir ay boyunca civarda avlandı ve bu süre içinde kendisinden çok az haber alınabildi. Nitekim onun günlüğünü kaleme alan Haydar Çelebi, padişahın av için dolaşırken Antakya'ya gittiğini ve şehrin tarihî mekânlarını gezdiğini özellikle Habib-i Neccâr'ı ziyaret ettiğini rivayet olarak anlatır. Bu bir ay boyunca tam olarak nereleri dolaştığı hakkında bilgi yoktur. Muhtemelen Halep ve Antakya arasındaki bütün mekânları gezmiş ve çevreyi tanımıştır.

21 Nisan'da Halep'teki ordugâha dönen I. Selim, ok ve yay temini için Anadolu kadılarına emir yazdırdı. 24 Nisan'da da yukarıda sözü edildiği gibi İbn Haneş'in ve diğer bir âsi Arap şeyhi olan Harkuşoğlu Ömer'in kesik başları otağa getirilmişti.

876 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 496.

877 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 457.

I. Selim, Şebinkarahisar sancağını tahrir eden Ali Çelebi'ye Şehzade Süleyman'ın defterdarlığı görevini verdiği gibi, oğluna sınır boylarındaki duruma dikkat etmesi için emirler de yollamıştı. 1 Mayıs'ta Şah İsmail ile irtibatı olduğu istihbaratı alınan Bolu kadısı İsa'nın cezalandırılması için iki kapıcıyı buraya gönderdi ve ayrıca 5 Mayıs'ta resmen Şah İsmail üzerine "Diyar-ı Şarka" yürümek için harekete geçilmesi emrini verdi.[878]

Bu durum onun bu bölgelerde niçin oyalandığının açık bir göstergesiydi. Padişah, Şah İsmail ile son bir kez kozlarını paylaşmak ve tıpkı Memlüklere yaptığı gibi Safevi Devleti'ne bütünüyle son vermek niyetindeydi. Belki de bu sebeple Şah İsmail'den barış için gelen elçiyi dinlememişti. Ancak bir süre daha burada oyalanan padişah, sonra birden fikir değiştirecek ve Pîrî Paşa'yı bölgede bırakarak süratle İstanbul'a dönecekti.

Bunun sebebinin yeniçerilerin baskısından kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Fakat bütün kaynaklar bu hususta sessizdir. Muhtemelen padişah payitahta dönüp Batı sınırlarında gelişen olayların seyrine göre yeniden Doğu'ya yönelmek gayesiyle hareket etmişti. Zira Pîrî Paşa'nın burada bırakılması, bu dönüş niyetinin bir işareti olarak mütalaa edilebilir.

Padişah, Halep'teki son birkaç gününü bazı tayinler yapmak ve bu arada yöredeki ekonomik durumla ilgili yeni tedbirler almakla geçirdi. 10 Mayıs'ta Zeynel Paşa'yı vezirlikten aldı.[879] Bunun sebebi muhtemelen koymayı düşündüğü ibrişim yasağıydı. Nitekim 17 Mayıs 1518'de ibrişim yasağı için ve Acem tüccarı konusunda yasaknameler hazırlattı. Diyarbekir, Amasya ve Bayburt beylerine bu yasakla ilgili emirler gönderdi. Ertesi günü de Halep'teki Acem (İran) tüccarlarının tamamının İstanbul'a sürgün edilmesini buyurdu.[880]

Bu sırada Fırat kenarında askerle geride bıraktığı Pîrî Paşa, kendi masrafları için divanda vezirlerin şahitlikleriyle Tomaso adlı bir Batılı tacirden 300.000 akçe borç almıştı. Pîrî Paşa yanında 2.000 yeniçeri, bazı kapı halkı, Rumeli, Anadolu, Karaman askeri olduğu halde Diyarbekir'e gitmekle görevlendirildi. Padişah ise yönünü Kayseri tarafına çevirdi.

19 Mayıs'ta Halep'ten ayrılan padişah buradan itibaren Antep, Pazarcık, Maraş, Fernus kalesi, Göksun üstü konaklarını takip etti. Bu sonuncu durakta yeniçeri ağasına izin verildi ve

878 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 497.

879 Feridun Bey, *Münşeat*, I, 457.

880 Haydar Çelebi, "Ruzname", s. 498.

önden İstanbul'a yollandı. Zamantı, Sarımsaklı, Kayseri, Aksaray, Afyon'dan İstanbul'a hareket edildi. Padişah, İstanbul yakınlarına geldiğinde derhâl gemiye binerek 17 Recep (25 Temmuz 1518) yatsı namazı vakti Topkapı Sarayı'na ulaştı. Böylece iki sene süren bu uzun ayrılık sona ermiş oldu.

Hilafet'in Devri ve Doğu / Arap Kültürel Etkisi Miti

Padişah, İstanbul'a gelip saraya girdikten sonra biraz dinlenmiş ve ancak on gün sonra neredeyse "ayağının tozuyla", 27 Recep'te (4 Ağustos) Edirne'ye hareket etmişti. Payitahttan uzun bir ayrılığa rağmen, burada durmayarak Edirne'yi tercih etmesi, onun İstanbul'un havasından pek hoşlanmadığı izlenimini vermektedir. Belki de rutubetli havanın tesirinden kurtulmak için bu yolu seçmişti. Bunun altında başka idari ve siyasi sebepler var mıdır, bilemiyoruz. O sırada Avrupa'da gelişen olaylar, bir harekât üssü konumunda bulunan Edirne'yi padişahın nazarında önemli hâle getirmiş olabilir.

Nitekim Şah İsmail üzerine yeni bir sefer düşünürken, Pîrî Paşa'yı bırakıp geri dönmesinin altında yatan sebeplerden biri Batı'daki Haçlı ittifakıyla ilgili yeni siyasi gelişmelerdi. Fakat daha önce de görüldüğü gibi I. Selim, vaktini İstanbul'dan çok Edirne'de geçirmekteydi. Bunun şahsi bir tercih olduğu açıktır. Nitekim oğlu Süleyman'a da aynı anlayışı miras bırakacaktır.

İstanbul'a geldikten sonra on gün içinde neler yaptığı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Bu arada onun İstanbul'da daha önce buraya getirilmiş olan halife tarafından karşılandığı, kendisine Ayasofya'da törenle hilafetin verildiği şeklinde taammüm eden bir bilgi mevcuttur.

Öncelikle şunu söylemek gerekir, bu sırada ve daha sonra böyle bir törenin yapıldığı konusunda dönemin hiçbir kaynağında herhangi bir atıf veya bilgi bulunmaz. Bu söylentinin yaygınlaşması aslında çok sonraki asırlarda Osmanlıların İran ile mücadelelerinde (1720'ler) esaslı şekilde ortaya atılan iddiaların yanlış şekilde algılanmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemdeki siyasi mücadeleler sırasında Osmanlılar, siyasi üstünlüklerini İran'a kabul ettirmek için hilafet anlayışını yeniden, eski klasik yapısına ve anlayışına uygun şekilde formüle etmişler, Osmanlı hanedanının Abbasi hilafetinin bir devamı olduğu yolunda iki önemli argümanı ileri sürmüşlerdi. Bunlar:

1) Onların Abbasi soyundan geldikleri ve kökenlerinin Kureyş'e indiği;

2) Hilafetin Mısır'ın fethinden sonra Halife Mütevekkil tarafından I. Selim'e kendi rızasıyla verildiğidir.

İlk iddia İslam'da başkanlığın Hz. Peygamber'in mensup olduğu Kureyş kabilesine mensubiyetle devam edeceği ve tek bir lider bulunacağı şeklindeki siyaset teorisinin bir yansıması olarak, zorlama şecere uydurmasına dayanır. O kadar ki Osmanlı hanedanın Kureyş ile bağlantısı konusu yeni bir şey olmayıp mesela Fatih Sultan Mehmed dönemi kaynaklarından Enverî tarafından bile iddia edilmişti.[881]

İbn Hacer (ö. 1449) adlı Memlük tarihçisi de yine eserinde Osmanlıların atalarını "Hicaz Arapları"na bağlamaktaydı.[882]

Kanuni Sultan Süleyman'ın veziriazamlarından Lütfi Paşa'ysa bütün Müslümanların lideri olarak "hilafet-i Kübra" tezini ortaya atarken, Osmanlıların kökeninin Kureyş ile ilgisi olmadığını gayet iyi bildiği için, hilafetin Kureyş'e mensup olanlarca sürdürüleceği anlayışına karşı çıkmıştı.[883]

Bu tip görüşler 1727'de III. Ahmed ile İran'a hâkim olan Afgan hanedanından Eşref Han arasındaki anlaşmalarda tekrar gündeme gelmiş ve Osmanlı Sultanı kendisini bütün Müslümanların halifesi olarak tanıtmıştır.[884]

Söz konusu mesele, Nadir Şah'ın İran'da idareyi ele geçirmesi üzerine yapılan mücadeleler sırasında yeniden esaslı şekilde gündeme gelince, Osmanlı uleması ve devlet adamları hilafet meselesini çok daha bariz şekilde ve yukarıda belirtilen argümanlar tahtında yeniden gündeme getirmişlerdi.

Nadir Şah'ın Caferiliği beşinci mezhep olarak kabul edilmesi konusundaki teklifleriyle birlikte buna verilen cevaplarda hilafet konusu, daha sonra II. Abdülhamid'in takip edeceği anlayışla paralel şekilde ortaya atılmıştı. Nitekim Koca Ragıb Paşa'nın 1736'ya doğru kaleme aldığı eserinde, padişahın "hilafetullah" unvanıyla tanındığı, bunun sebebinin Haremeyn'in kendi top-

881. *Fatih Devri Kaynaklarından Düsturname-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466)*, haz. N. Öztürk, İstanbul 2003, s. 9'da Osmanlı dip atalarından birinin Kureyşî olduğu kaydedilir.

882. C. Imber, "İlk Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", *Söğütten İstanbul'a*, ed. O. Özel-M. Öz, Ankara 2005, s. 287.

883. Lütfi Paşa'nın *Hulasatü'l-umme fi ma'rifeti'l-eimme* adlı eserinin Türkçe geniş özeti için bkz. H. Yavuz, "Lütfi Paşa ve Osmanlı Hilafeti", *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İstanbul 1991, s. 73-110.

884. Küçük Çelebizade Asım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 349-355.

rakları içinde bulunmasından kaynaklandığı, fakat bu mübarek yerler kendi kontrolünde olduğu halde "hâkim" tabirinin hürmeten kullanılmadığı, bunun yerine "hâdim", yani bu mukaddes yerlerin hizmetçisi sıfatını benimsendiği bildiriliyordu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin "Hilafetullah-ı Kübrâ" olarak tanınması gerektiği ifade ediliyordu.[885]

Bütün bu bilgilendirmeler ve tartışmalar 1754-1757 dolayında eserini kaleme alan Şehrizade (Kethudazade) Said'in eserinde yerleşik dinî-siyasi geleneğe uygun bir çerçevede izah edildi. Kethudazade, Osmanlıların köklerini Araplara bağlayarak I. Selim'in Mısır'ı ve Şam'ı ele geçirdiğinde Halife Mütevekkil'in ona kendi rızasıyla hilafeti terk ettiğini, zaten Osmanlıların da Abbasi soyundan geldiklerini, böylece bu konuda hiçbir meselenin kalmadığını yazmıştı.

Bundan dolayı hilafetin törenle Mütevekkil tarafından Selim'e devri konusunda ilk kaynak D'Ohsson'un eseri değildir.[886] Muhtemelen D'Ohsson bu bilgileri kullanmış ve eserinde yer vermiş (1788), söz konusu bilgiye sonradan bir de Ayasofya'da resmî tören hikâyesini eklenmiştir.

Nitekim *Enderun Tarihi* müellifi Ata Bey, bu törenin Ayasofya'da olduğunu belirtmiştir.[887] XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı tarihi kalem alan tarihçilerce bu bilgiler daha da yaygınlaştırılmıştır.[888]

Hilafetin devri konusundaki bu malumattan sonra I. Selim'in söz konusu meseledeki tavrına gelinirse, öncelikle halifeyi Mercidabık Savaşı'ndan sonra ele geçiren padişah onunla Halep'te görüşmüştür. Daha önce de belirtildiği gibi, halifeyi oturtup ona nereli olduğunu soran I. Selim, Bağdat cevabını alınca, "Sizi yeniden Bağdat'a götürürüz," demiş ve kendisine pek çok ihsan-

885 *Tahkik ve Tevfik: Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları*, Haz. A. Z. İzgöer, İstanbul 2003, s.115, 149: keza, "şevketlü efendimiz hazretlerine biz halife-i rûy-i zemîn deriz, melik ve sultan demeğe Allah'tan korkarız" (s. 93); Nadir Şah varan efendilerden birini minbere çıkarıp önce Hulefay-ı Raşidin'in adını sonra halifetullah hazretlerinin (yani Osmanlı Padişahı) adını, ardından da kendi adını okutur (s. 92).

886 *Tableau général de l'empire ottoman*, Paris 1791, I, 269-270. İlk defa burada zikredildiği bilgisi: T.W.Arnold, "Halife", *İA*, V/1, 151; Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 106.

887 *Enderun Tarihi*, İstanbul 1291, I, 92.

888 Ata Bey, Cevdet Paşa ve Namık Kemal gibi Osmanlı tarihi yazanlar yanında bunların etkisiyle daha sonra genel tarih yazanlar da aynı bilgileri kullanmıştır: Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 280; Danişmend, *Kronoloji*, II, 37'de Eyüp'te tören yapıldığını yazar.

da bulunmuştu. Bir başka rivayete göre padişah ona hilat ve para vermiş, kaçmaması için muhafızlar tayin etmişti.[889] Çıktığı Kahire seferinde de onu yanında bulundurdu. Buna karşılık Tumanbay, Mütevekkil'in babasını halife ilan etmişti. İslam dünyasında meşru saltanat için hilafet makamının onayının önemi açıktır. Dolayısıyla Selim ve Tumanbay aynı gayelerle kendi meşru sultanlıklarının bir göstergesi olarak halifeyi yanlarında tutmayı tercih etmiştir.

I. Selim'in asıl niyeti hâkimiyetini bütün Memlük topraklarında yaymaktı. Halife de bu yüzden kendisi için bir araç olabilirdi. Tıpkı Memlüklerin vaktiyle izledikleri siyasete uygun bir şekilde halifenin yanında bulunmasına itina gösterdiği gibi, Kahire'deki halkın ve Memlük beylerinin itaatini sağlamak için onu kullanmayı bile düşünmüştü.

İbn Iyas'a göre halife, Ridaniye Savaşı'nın hemen sonrasında Babünnasr'dan Kahire'ye girmiş, halka emniyet içinde olduklarını, günlük işlerine devam etmelerini duyurmuş, zulüm kapısının kapanıp adalet kapısının açıldığını söyleyerek I. Selim'e dua etmişti. Sonra da I. Selim adına hutbe okunmuştu.[890]

Hatta İbn Iyas, onun Kahire'de adeta Mısır'ın gerçek hükümdarı gibi davrandığını, padişahın da onun isteklerini hürmetle yerine getirdiğini anlatır.[891] Ancak halifenin âsi Memlük beyleriyle olan irtibatı ve özellikle Tumanbay ile gizli haberleştiği konusundaki duyumlar yüzünden onu artık yanında tutmadı ve Mısır sürgünleriyle birlikte İstanbul'a sevk etti. Mısır tahtına sembolik olarak oturmasıysa hilafet makamını da ihraz ettiği anlamına gelmiyordu. O, muhtemelen Memlük tahtının sahibi olduğunu bu seremoniyle gözler önüne sermek istemekteydi. Haremeyn'in de kendi kontrolü altına girmiş olmasından dolayı üstlendiği yeni misyonu, bu mukaddes yerlerin koruyucusu ve hizmetçisi olmaktı. Yukarıda da belirtildiği gibi Koca Ragıb Paşa'nın ifade ettiği durum, yani "hâkim" değil "hâdim" olma anlayışı I. Selim'in mirasıydı.

Onun yine de etrafından ayırmadığı müsahipleri ve ulemayla bu konuları inceden inceye tahkik edip meselenin özünü anlamaya çalıştığı düşünülebilir. Kendisini "hâdim" olarak tanıtmasının da bu görüşler sonucu ortaya çıktığı açıktır.

---

889 Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 103.

890 *Bedâi'*, V, 147-148; krş Türkçe çev. s. 136-137.

891 *Bedâi'*, V, 150, 158; Türkçe çev. s.146, 148. Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 104-105.

Kahire ulemasına kendi sultanlığının meşruiyeti için hilafet makamından icazet talebinin gerekip gerekmediğini sorduğu, ulemanın da böyle bir şeye ihtiyaç bulunmadığını söyledikleri yolundaki bilgilerin[892] sıhhati de şüphelidir. Zira daha Halep'teyken adına okuttuğu hutbe ile meşruiyetini zaten ortaya koymuş bulunuyordu. Bunun sembolik göstergesi ise Mısır'da Kal'atü'l-Cebel'de tahta çıkmasıydı. Bir bakıma I. Selim, halifenin değil Memlük sultanının varisi olduğunu gösteriyordu. Üstelik Mekke ve Medine'nin onun bu yüksek hâkimiyetini tanımış olması hilafetten daha değerliydi. "Hâdimül'-Haremeyn-i Şerifeyn" olmak hemen hemen I. Selim'den sonra bütün Osmanlı hükümdarlarının temel vurgusu haline gelecekti.

Halife, İstanbul'dayken dinî-siyasi pozisyonu tamamen önemsizleştirilmişti. Her ne kadar I. Selim ona hürmet göstermekteyse de bu, vaktiyle Kahire'deki Memlük sultanlarının tutumundan farklı değildi.

İbn Iyas'a göre İstanbul'a geldikten sonra halife ile yeğenleri arasında mülkler hususunda anlaşmazlık çıkmış; Ahmed ve Ebubekir, halifenin ortak malından 1/3'ünün kendilerine verilmesini talep etmişti. Mesele giderek büyümüş, I. Selim bunun üç eşit parça halinde paylaşılmasını emretmişti. Bütün bu basit tartışmalar I. Selim'in halifeye kızmasına yol açmıştı.

Yine halife İstanbul'da hafifmeşrep bir hayat yaşamaya başlamıştı. Ayrıca Mısır sürgünlerinden bazıları İstanbul'dan kaçmayı başarmıştı ve halifenin de böyle yapacağı konusunda vezirler arasında ciddi bir endişe doğmuştu. Bütün sebepler yüzünden I. Selim, halifeyi Yedikule'ye hapsettirmiş; padişah ölünceye kadar da halife burada mahpus hayatı yaşamıştı.[893]

İbn Iyas'ın Eylül 1520'de Mısır'a ulaşan dedikodulardan hareketle eserinde yer verdiği bu bilgileri teyit edecek bir belge veya o döneme ait bir Osmanlı kaynağı yoktur. Bu bakımdan işin mahiyetini tam olarak anlamak mümkün görünmemektedir.

Öte yandan "halife" tabiri retorik olarak zaten Osmanlı padişahlarınca öteden beri kullanılıyordu. Hatta diğer İslam devletlerinin sultanları da aynı terminolojiyi hâkimiyet iddiaları bakımından benimsemişti. I. Selim için dahi bazı belgelerde ve mektuplarda Mısır Seferi'ne çıkmadan önce, "halifetullah ve halife-i Resulullah" şeklinde hitap edildiğine dair örnekle-

892 T.W.Arnold, "Halife", *İA*, V/1, 151. Haydar Çelebi'ye yapılan atıf doğru değildir. Orada böyle bir ifadeye rastlanmaz.

893 İbn Iyas, *Bedâi'*, V, 352-353; türkçe çev., s. 286, keza Barthold, *Halife ve Sultan*, s. 106.

re rastlanır. Tumanbay'ın yakalanmasından önce de kendisine "halife-i rûy-ı zemin" diye hitap edilmiştir. Çaldıran'dan sonra Maveraünnehir ulemasından Muhammed İsfehanî onu "Halife tahtının sultanı" diye anmıştır.[894]

Ancak açıktır ki bunlar bütün İslam dünyasına hükümdar olmak arzu ve niyetinin yansımalarıdır ve söylem olarak da ona bu vasfı yakıştıranların ifadeleridir. Yani halifeden devralınmış bir veraset şeklinde devam eden siyasi-dinî teorik halifelik mefhumu söz konusu değildi. Bunun o anlamda yorumlanışı, yukarıda sözü edilen siyasi mülahazalar tahtında önce Kanuni döneminde başlayacak, sonra belli belirsiz izlerle XVIII. yüzyılın yirmili yıllarından itibaren tekrar ön plana çıkarılacaktı.

I. Selim'in ölümünden sonra halife bir süre daha İstanbul'da kalmış, Kanuni Sultan Süleyman tahta cülusundan hemen sonra onu hapisten çıkarıp günlük 60 akçe maaş bağlamış; diğer bütün sürgünler gibi halifeyi de serbest bırakarak Kahire'ye dönmesine izin vermiştir.[895]

Diyarbekrî, onun 4 Safer 931'de (1 Aralık 1524) Kahire'ye ulaştığını bildirir. Hatta veziriazam İbrahim Paşa'nın da yanında Gavrî'nin oğlu Muhammed olduğu halde Mısır'a hareket ettiği haberini de getirmiştir.[896]

Mütevekkil'i 1536'da gören Kutbeddin Mekkî, onun Kahire'de halifelik yaptığına temas eder. 12 Şaban 950'de (10 Kasım 1543) öldüğünde artık yerine herhangi bir kimse geçmemiştir. Oğulları Ömer, Osman ve Yahya hazineden maaşa bağlanmıştı. Böylece Barthold'un da deyimiyle "itibari Abbasi hilafeti" sessiz sedasız Mütevekkil'in ölümü sonucu tarihe karışmıştır.[897]

Öte yandan hilafet meselesine bağlı olarak son dönemlerde yaygınlaşan bir başka önemli argüman, Mısır'ın alınışından sonra İstanbul'a getirilen Mısır uleması vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin daha katı ve müsamahasız bir dinî anlayışa sahip

894 Belgelerden ve mektuplardan çıkarılan bu örnekler için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 214-215.

895 İbn Kemal, *Tevârih-i Al-i Osman*, X, 39; Cenâbî ise, yanlış olarak onun Selim'in son dönemlerinde salıverildiğini ve kendisine günde 60 akça maaş tahsis edildiğini, oğulları Ömer ve Osman'a da hazineden tahsisat ayrıldığını yazar: *el-Aylemü'z-zâhir*, muhtasar Türkçe tercüme, vr.27a.

896 *Nevâdirü't-tevârih*, vr. 435b.

897 *Halife ve Sultan*, s. 107; Hilafetin devri konusundaki detaylı bir başka çalışma için bkz. F. Sümer, "Yavuz Sultan Selim Halifeliği Devraldı mı?", *Belleten*, LVI/217 (1992), s. 675-701. Son bir çalışma için bkz. F. M. Emecen, "Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizade Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar", *Prof.Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, haz. F. M. Emecen-İ. Keskin-A. Ahmetbeyoğlu, İstanbul 2013, s. 561-574.

olduğu, Arap ülkelerindeki geleneksel İslamî uygulama ve âdetlerin tamamıyla benimsenme eğiliminin kuvvet kazandığıdır.[898]

Ancak bu fikrin tam olarak doğruları yansıttığı söylenemez. Zira İslam dünyasında Kahire merkezli bir ilmî mobilitenin, yani gidiş-gelişlerin Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışından çok önce var olduğunu, Osmanlı döneminde de Mısır'ın zaptından önce pek çok Anadolu menşeli ulemanın Kahire'de eğitim gördükten sonra medreselerde istihdam edildiğini anlamak için, Taşköprüzade'nin *Şakaikü'n-nu'maniye* adlı eserindeki biyografilere üstünkörü bakmak bile yeterlidir.[899]

Arap etkisinin Osmanlı Devleti'nin üzerinde dinî bir dönüşüme yol açtığı fikri, zamanımızın problemlerine tarihe dayalı çıkarımlarda bulunarak cevap arama eğiliminin bir sonucudur. Aslında Osmanlı Devleti'nde I. Selim ve halefi I. Süleyman döneminde yaşanan dinî katılaşmanın varlığı bilinmektedir. Fakat bunun izlerini Mısır/Arap etkisinde değil başka yerde aramak kanaatimizce daha sağlıklı bir bakış olur.

Nitekim daha önce belirtildiği gibi Safevi tehlikesi, dinî-siyasi propagandası, Osmanlı entelektüellerini ve ulemasını bu yeni dinî tehdide yönelik ciddi bir hazırlık içine itmiştir. Bu tehdidin yol açtığı karışıklıklar ve dinî/mezhebî iddialar karşısında Sünni akaidi adeta yeniden keşfeden Osmanlı uleması, hassasiyetlerin çok arttığı dönemlerde sistemini buna dayalı olarak hem de çok sert şekilde takdim etmekten geri durmamıştır.

Bunun yansıması olarak başlayan selefi akımın temsilcileri, zamanla devlet teşkilatına kadar sızacak, lüzumsuz bir örf-şeriat ikilemi çıkartılacaktır. Bunda Mısır'ın alınmasından sonra devletin kültürel anlamda yönünü Doğu'ya çevirdiği gibi basit izahların herhâlde bir etkisi yoktur. Üstelik yönü Doğu'ya çevirme antitezi, daha önce Batı'ya çevrilmiş bir kültürel birikimin mevcut olduğu gibi yanlış bir tezin var olduğu kanaatine yol açar ki böyle bir durumun da vâki olmadığı söylenebilir.

Ayrıca Mısır'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla müspet ilimlerin ve bununla ilgili literatürün Osmanlı ilim hayatına yeni örnekleriyle girdiği, fen ilimlerinin gelişmesine katkı yaptığı da gözardı edilmemelidir.

---

898 Hayli yaygın olan bu kanaatin dillendirilmesi: C. Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa: Osmanlı*, çev. Z. Kılıç, İstanbul 2007, s. 100.

899 *Şakaik-i Numaniyye ve Zeyilleri: Hadaikü'ş-şakaik*, Mecdi Efendi çev., tıpkı basım ve indeks A. Özcan, İstanbul 1989, I, bkz. indeks: Mısır ve Kahire maddeleri.

IX. Sultan'ın Son Yılları: Edirne ve İstanbul Günleri (1518-1520)

I. Selim uzun Mısır seferinin ardından İstanbul'a döndüğünde herkes onun uzun süre payitahtta kalacağını ümit ediyordu. Fakat beklentiler arzu edildiği gibi gerçekleşmedi. Padişah on günlük İstanbul molasından sonra hemen Edirne'ye hareket etti. Ayrıca burayı çok seviyor; nehirlerini, çayırlarını, ağaçlarını özlediğini söylüyordu. Nitekim bu sırada yanında bulunun İbn Kemal, bu hususta mealen şöyle yazar:

> "Mülkün kapısı olan Edirne'de oturmayı tercih ediyordu. Sefere çıkmadığı zamanlarda orada ikamet etmek mizacının bir parçası hâline gelmişti. Görünüşü güzel, havası iyi suyu hoş, avlanmaya çevresi müsait, her tarafı bağlık ve yeşillik olan bu yeri sürekli olarak özel konuşmalarında zikrederdi. Hatta Arap diyarında bulunduğu sıralarda bana Edirne tarafına gitmek konusundaki özlemini dile getirirdi. Şehrin kenarında akan suları yâd ederdi. Hatta bu hususta bir beyit de kaleme almıştı:
>
> *İki gözüm Meric ü Tunca gibi her yana akma*
> *Kolunu boynuma Arda yeter salındın illerle.*"[900]

I. Selim, Edirne'ye geldikten sonra 5 Şaban'da (12 Ağustos) Şehzade Süleyman huzuruna çıkıp elini öpmüş ve sonra da sancağına yollanmıştı.

Ayrıca bu sıralarda vezir Hocazade Mehmed Paşa vefat etmiş, yerini Zeynel Paşa almış, ondan boşalan diğer vezirliğe ise Küçük Sinan Paşa getirilmişti. Ancak 23 Zilhicce'de (26 Aralık) Küçük Sinan Paşa da attan düşerek vefat ediyordu.[901]

---

900 Kemal Paşazade, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X. Defter, haz. Ş. Severcan, Ankara 1996, s. 11.

901 Celalzade, *Selimname*, s. 210.

Padişahın Edirne'de uğraştığı ilk mesele doğu sınırlarında uygulanan ambargonun neticeleriyle ilgili haberler üzerine ortaya çıkmıştı. Emrin uygulanması sırasında taşradaki yetkililer tüccara ve ahaliye ağır baskılar yapmaya başlamıştı. O kadar ki ipek ticaret yapmaya çalışan namlı Osmanlı tacirleri dahi bundan büyük sıkıntı çekmeye başlamış; çoğu, bu yasak ticarete devam ettikleri gerekçesiyle cezalandırılmıştı. Ardı arkası kesilmeyen şikâyetler padişaha ulaşınca gereken tedbirlerin sert şekilde alınması emri verildi. Menteşe (Muğla) sancağında bazı kadılar ve leventler cezalandırıldı. Padişah yanında getirdiği Safevi elçisi Sarı Şeyh, Yedikule'de gözetim altında tutulmasını da emretmişti. Bu arada bazı Arap ve Türkmen beylerine menşurlar yollanarak kendi topraklarındaki hakları geçerli sayıldı. Cemaleddin adlı birinin ortadan kaldırılması için Canberdi Gazali ve Trablus sancakbeyine emirler yollandı. O sıralarda padişah 1518 kışında Gümülcine taraflarında ava çıkmış, bir süre Yenice Karasu'da oturmuş, sonra da Edirne'ye geri dönmüştü.[902]

Bu sırada Fırat kıyısında orduyla beklemekte olan Pîrî Paşa, Ane ve Hit adlı kaleleri almış, bir süre daha bu bölgede kaldıktan sonra 17 Zilhicce'de (20 Aralık 1518) Edirne'ye gelmişti.

Pîrî Paşa, Edirne'ye geldiğinde padişah avda bulunuyordu. 29 Ocak 1519'da Gümülcine'den dönen padişahın huzuruna çıkan Pîrî Paşa, işleri devraldı. 5 Mart'ta Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa, boş duran vezirliğe tayin edildi ve onun görevine Anadolu beylerbeyi Ferhad Paşa getirildi.[903] Anadolu beylerbeyliğineyse Ayas Ağa tayin olunmuştu.

Padişah yaz mevsimine kadar Edirne'den ayrılmadı. Bu süre zarfında Mamak Sarayı'nı ve bahçesini yaptırdı. Daha sonra Gelibolu'ya, oradan da Tekirdağı'na yaylaya çıktı. Malkara'ya ve İpsala'ya indi, Dimetoka yakınlarındaki Esenli yaylasında oturdu, Ramazan Bayramını burada geçirdi (6 Ekim 1518).

Havaların soğuması üzerine oradan Dimetoka'ya geldi. İki ay boyunca ikametten sonra Edirne'ye döndü, fakat burada fazla kalmadı. Kış hüküm sürerken Filibe'ye ava gitti, kurban bayramı sırasında orada bulunuyordu (10 Zilhicce 924/13 Aralık 1518). Oradan Edirne'ye döndüğünde[904] Sivas-Bozok yöresinde bugün Sivas'ın Gemerek ilçesine bağlı bir belde olan Sızır adlı yerde Şah Celal oğlu Şah Veli adlı birinin ortaya çıkıp yeni karı-

902 Lütfi Paşa, Tarih, s. 282.

903 Celalzade, *Selimname*, s. 214.

904 Lütfi Paşa, *Tarih*, s. 282-283.

şıklıklara yol açtığı haberi ulaşmıştı. Bölgedeki Şah İsmail yanlısı birçok kişi onun yanında toplanıyordu. Ebulfazl Mehmed Efendi bu hususta şöyle der:

> "Turhal kalesi civarında korkunç ve derin bir mağaraya yerleşti. Çoğunluğu İsmailiyye Rafızilerinden ve mülhitlerden olan yöre halkı onun durumunu öğrendi. Artık her gün işsiz güçsüz kimseler onun yanına gelip ona sorular sorardı. 'Mesken olarak burayı neden seçtin,' diye soranlara, 'Burası evliyanın makamıdır' diyordu. Bir süre sonra insanlar daha çok gelip gitmeye başlayınca, 'Biz burayı kendi başımıza seçmedik, abdallar ehli gayb Mehdi'nin pek yakında bu mağarada çıkacağına dair bana taahhütte bulundular, zaman yaklaşmıştır', demeye başladı... Şeriatın bütün yasaklarının helal olduğuna dair fetva veriyordu, 'Mehdi'den böyle öğrendik' diyordu. Birçok kimse ona biat etti. O da kendisini Mehdi taraftarı olarak tanıttı. Bazıları ona yönelerek rükû ve secde etmeye bile başladı, Anadolu diyarında büyük bir fitne çıktı, öyle ki on iki gün içinde çoluk çocuk, kadın erkek elli bin kişi ona tabi oldu."[905]

Bu ifadeler Şah Veli'nin isyanının daha önceki Kızılbaş temayüllü isyan hareketleriyle olan bağlantısını gösterir. Ancak, aşağıda sözü edileceği gibi, Şah Veli Turhal'da değil Sızır adlı bir mevkiden huruç edecektir. Bu isyanda Şah İsmail'in rolü olduğu ve Şah Veli'nin onun taraftarı olarak hareket ettiği de açıktır. Bazı kaynaklarda Bozoklu Celal adıyla da anılan, hatta bundan sonra asiler için kullanılacak "Celâli" tabirinin ondan kaynaklandığı bilinen bu şahıs, "Bana ok batmaz ve kılıç kesmez ve üstümden yavuz yel esmez, halife-i zaman ve mehdi-i devranım," diyerek[906] Osmanlı birliklerinin Mısır Seferi sonrası dönüşünü fırsat telakki ederek harekete geçti ve Bozok yöresinde köylere kasabalara saldırarak isyanını başlattı.

Onun ortaya çıkışı hakkında yakalanan bir müridinden elde edilen bilgiler son derece önemli olup Şah Veli'nin durumuna açıklık getirdiği gibi Şah İsmail ile de bağlantısını göz önüne serer. Yakalan şahıs Zile kazasına bağlı Eymir köyünden Derviş Zaifi'dir. İşkence altında yapılan sorgusunda Zaifi şu bilgiyi vermiştir:

> "Alibeyoğlu Veys Bey sancağında *(yani Şahsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu Üveys Bey ve Bozok sancağını kastediyor)* Sızır

905 *Selimşahname*, s. 387. Ayrıca benzeri ifadeler biraz farklı dille diğer kaynaklarda da yer alır: bunlar için bkz. S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 95.

906 Keşfî, *Selimname*, s. 129.

nâm köyde Şah Veli babası Şeyh Celal'in tekkesi var, Şeyh Celal ölücek Şah Veli Şeyh olmuş idi, öyle olsa Hudavendigâr hazretleri Mısır'da iken Şah Veli bir gün tekkesinden çıkıp Şah İsmail'e varmış idi, varup kendi Şah İsmail ile buluşucak, anda nakir ü kıtmîr musâlahatını görücek gene tekkeye gidip birkaç gün oturdu. Andan sonra bazı evkatte birkaç müridiyle Erzincan ve Karakeçili'ye ve Rum'a ve Malatya'ya ve gayrı yerlere varırdı. Ve'l-hâsıl ne söylemek gerek, Şah İsmail ile ittifak edip Koca nâm babayı Şah İsmail'e gönderip haberleşirdi. Bundan evvel altı ay miktarı var Koca Baba'yı Şah İsmail'e göndermiş idi. Bir ay var Koca Baba gelip cevap verdi ki Şah İsmail size selâm etti, ayıttı ki sen ki Celal oğlu Şah Veli'sin imdi göreyim seni Safer ayının on beşinde *(muhtemelen 5 Şubat 1519)* onda olan halifeler ile müritler ile pür-yarağ olup çıkasız, o memleketi birbirine karıştırıp biz dahi bundan asker çekip ol tarafa varırız. Şah Veli bu haberi işiticek Baba'yı gene Şah İsmail'e gönderdi, işte biz dahi çıktık deyicek dört tarafa zikr olan halifelere adam gönderdi, anlar gelicek kendi dahi tekkeden huruç eyledi ve ol gün Gökoğlu Veli'yi Şah İsmail'e gönderdi ve şimdi Celaloğlu Şah Veli bu fesâdı karıştırıyürür dört tarafa halifelere adam göndermiş adam cem etmekdedürür. Malatya'da Selmanlı [nâm] bir boy var anlara haber gönderdi ve Misis (Adana) önünde Kurise (Karaisa) [nâm] bir boy var anlara haber gönderdi. Canik'e dahi haber gönderdi. Bazı kimseler var onlar gelsin ve Osmancık'ta Arkıt suyu yüzünde bazı kimselere dahi haber gönderdi ve İskilip'e doğru bir yarmak üzerine olanlara haber gönderdi ki gelsinler dedi..."[907]

Bu belge, Şah Veli'nin durumunu çok açık şekilde ortaya koyduğu gibi onun Bozok/Yozgat, Sivas, Malatya, Adana, Samsun-Ordu-Giresun hattına kadar taraftar toplamaya çalıştığını da gösterir. Şah Veli yeterince adam devşirdikten sonra önce Şahsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu Üveys'in evini yağmaladı. Bu sırada yanında 4.000 kişi bulunuyordu. Rum (Amasya) beylerbeyi Şadi Paşa bunlarla savaşmak üzere Zile'ye gitti. Etraftan asker toplamaya çalışırken Şah Veli'nin baskınına uğradı, yanındaki az sayıda askerle savaşa girdi. Ancak epey kayıp verdi, yaralı olarak Amasya'ya güçlükle çekilebildi. Sonra yeniden kuvvet toplayarak asinin üzerine yürüdü, fakat Şah Veli'nin yanında

907 Bu önemli belge, diğer konuyla ilgili birkaç vesika dahil belgeler J.L. Bacque-Grammont tarafından Latin harflerine aktarılmıştır: "Notes et documents sur la révolte de Şah Veli b. Şeyh Celal", *Archivum Ottomanicum*, VII (1982), s. 17-20.

çok kalabalık bir topluluk biriktiği için bir şey yapamadı.[908]

Padişah bu haberi alınca derhâl gereken tedbirlerin alınması için sert emirler yolladı ve vezirlik verdiği Ferhad Paşa'yı bölgeye sevk etti. Şahsuvaroğlu Ali Bey, Karaman beylerbeyi Husrev ve Rum beylerbeyi Şadi Paşaları da yine harekete geçirdi. Husrev Paşa ve Şahsuvaroğlu 23 Nisan 1519'da birleşerek isyancıları takip etmeye başladı. Ferhad Paşa o sıralarda Ankara dolaylarındaydı. Asiler Osmanlı birliklerinin hareketi üzerine geri çekildi. Beylerbeyleri ve Şahsuvaroğlu bunun üzerine Ferhad Paşa'yı beklemeksizin ertesi günü peşlerinden yakalayıp savaşa giriştiler. Bozguna uğrayan asilerin çoğu katledildi, Şah Veli ve yakın adamları kaçmaya muvaffak oldu. Ancak kendisini takip eden Şahsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu Üveys, aldıkları emir üzerine onu ve yakın adamını yakalayan Çungar cemaatiyle karşılaştı. Şah Veli'yi onlarına elinden alarak babasına götürdü. Şadi Paşa bu macerayı tafsilatlı bir rapor halinde padişaha bildirdi.[909]

Ayrıca Şah Veli'nin yanında yakalanan ve bilgi sahibi olan birini de merkeze gönderdi. Şadi Paşa, onun canlı olarak padişah katına sevk edileceğini sandığını yazmıştı. Ama Şahsuvaroğlu onu canlı olarak değil kesik başını merkeze yollamıştı. Keşfî'ye göre, Şahsuvaroğlu halkın nazarında ölümsüz bir yüce varlık olarak şöhret kazanmış olan Şah Veli'ye "gerçekten ok batıp batmadığını, kılıç kesip kesmediğini" herkese göstermişti.[910]

Yakalanan taraftarlarıysa esir olarak Trabzon vilayetine sevk edilip burada satılmıştı.[911] Şahsuvaroğlu Ali Bey ise gönderdiği mektupta Şah Veli taraftarlarının kaçarak Kırıklı ve Karakeçili aşiretleri içinde saklandıklarını, fesat çıkaranların buralardan sürülmesinin gerektiğini yazmıştı.[912]

Böylece bu önemli isyan hareketi çok daha fazla yayılmadan geçici de olsa önlenmişti, fakat huzursuz ortam 1530'lara kadar Anadolu'nun ciddi manada sarsılmasına yol açacak yeni isyanları doğurmakta da gecikmeyecekti.

Ferhad Paşa'nın peşinden bu meseleyi takip için harekete geçen padişah Edirne'den ayrılıp Babaeski'ye geldiğinde Şah

---

908 TSMA, nr. E. 5293'deki Şadi Paşa'nın mektubunun orijinal mektubu: S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ek. 21. Konuyla ilgili belgeler için ayrıca J. L. Bacque-Grammont, agm., s. 5-69

909 TSMA, nr.E. 3295, nr. E. 6384: faksimile metinleri: S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, ek. nr. 22 ve 23. Keza Grammont, agm., s. 31-33.

910 *Selimname*, s. 132.

911 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 388.

912 TSMA, nr. E. 6942'deki belgenin neşri: Grammont, agm., s. 62-63.

Veli'nin yakalandığı ve katledildiği haberi ulaşmış, bundan dolayı rahatlamıştı.

Fakat tam bu sırada bir kişi Ferhad Paşa'ya gelerek öldü sanılan Şehzade Ahmed'in oğlu Murad'ın hayatta olduğunu, Anadolu'ya gelmek üzere bulunduğunu söylemişti.[913] Padişah da eğer bu haber doğruysa olaya karışan kimselerin katledilmesi emrini verdi:

> "Ferhad, bu fitne verici haber tam tedbir gerektirir, bunun için ayrıca söze ihtiyaç yoktur. Sultan Murad ülke içine gelip girmişse bozgunculuğu büyük olur. Önceden tedbirini al. Ülke ileri gelenlerinden her kimle buluşup anlaşıp birleşmiş ise fırsat vermeyip hepsini kılıca yem yap... sancağında her kimle gelip buluşmuşsa imkân vermeyip tutup bir bahane ile öldüresin..."[914]

Ferhad Paşa'ya ve Ayas Paşa'ya hüküm yollayıp Aksaray civarında toplanmalarını bildirmişti. Kendisiyse önce Edirne'ye tekrar yönelmişken, sonra birden karar değiştirip İstanbul'a hareket etmişti.[915] Bunun sebebi şehirde çıkan veba salgınına bağlanır;[916] ama muhtemelen sahte Şehzade Murad şayiasının da bunda rolü vardır.

Bu arada Ferhad Paşa aldığı emir üzerine yöredeki halka çok sert davrandı, haksız yere birçok kimseyi suçlayıp çoğunu katletti, mallarına el koydu.

Cenâbî'ye göre ehl-i fesad töhmetiyle günahsız beş-altı yüz kişi çeşitli şekillerde cezalandırılmış, bazıları katl, bazıları kazığa vurulmuş, bazıları ise atların ayağı altında ezilmişti. Hatta Cenâbî bu sebeple padişahın "çok bedduaya mazhar olduğunu," bile söylemekten kendini alamaz.[917]

Bununla birlikte Murad ile ilgili haberin asılsız olduğu anlaşıldı. Amasya'da bu konuyla ilgili gözüken bir nalbant yakalanarak padişahın huzuruna çıkarıldı. Bunun beyanına göre harekete geçen soruşturmacılar, Sabuncu İbrahim adlı bir şahsı bulup İstanbul'a getirdi. Bu adam Şehzade Murad diye birinin Üsküdar'da ölmüş olduğunu söyledi. Padişah mezarı buldurup açtırdı, ancak bunun Murad'a ait olmadığı anlaşıldı.[918]

---

913 İdris-i Bitlisî, *Selimşahname*, s. 388.

914 Celalzade *Selimname*, s. 217-218.

915 Keşfî, *Selimname*, s. 132-133.

916 Hammer, IV, 245.

917 *El-Aylemü'z-zâhir*, Türkçe muhtasar çev. vr. 90b.

918 Celalzade, *Selimname*, s. 214-218. Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 386-387;

Böylelikle bir küçük şayia, Ferhad Paşa'nın lüzumsuz gayretkeşliğiyle büyümüş ve birçok kişinin hayatına mal olmuştu.

İstanbul'a hareket etmeden önce Edirne'de kaldığı sürede çeşitli ülkelerden gelen elçileri kabul eden I. Selim, Batılı devletlerle olan ilişkileri gözden geçirmiş, özellikle Avrupa'da Papanın önderliğinde gelişen yeni bir Haçlı seferiyle ilgili hazırlıklarını dikkatle izlemişti. Medici ailesinden gelen Papa X. Leo 1513'te Papa olduktan sonra yeni bir Haçlı seferi için ciddi manada faaliyete geçmişti. Doğu'yla ilgili iki devleti Venedik ve Macar Krallığı'nı şüphesiz ilk hedef olarak görüyordu. Ancak Venedik 1513'te I. Selim ile eski anlaşmaları yenilemiş, Doğu ticaretini düşünerek Osmanlılarla ilişkisini daha da kuvvetlendirmeyi tercih etmişti. Hele Suriye ve Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girişinin ilk belirtileri açık şekilde ortaya çıktığında I. Selim'e daha önce sözü edildiği gibi iki elçi yollayıp (Luigi Mocenigo ve Barthalemeo Contarini) Suriye ve Filistin sahillerindeki limanlarda tüccarlarının haklarını garanti altına almaya çabalamıştı. Kıbrıs için de Memlüklere ödediği vergiyi Osmanlılara ödemeye hazırdı. 8.000 altın miktarındaki bu verginin ödenmesi işi ahitname ile teminat altına alınmıştı.

Macar Krallığı'nın durumuysa daha farklıydı. Osmanlı-Macar sınır boylarında çatışmalar eksik olmuyordu, ama bunlar sıcak ve topyekün bir mücadeleye de dönüşmemişti. Bu "küçük savaş" ortamı daha önce de belirtildiği gibi Macar elçileriyle görüşmeyi ve anlaşma yenilemeyi engellememişti. Mesela Elçi Martin Czobor Edirne'de müzakerelerde bulunurken Vesprim piskoposu Peter Berizslo, Sava ve Una nehirleri boylarında Osmanlı sınır güçleriyle çarpışmış, Osmanlı tarafı burada 2.000'e yakın kayıp vermişti. Keza Erdel voyvodası Zapolya da Eflak'a girerek Osmanlı topraklarına saldırıda bulunmuştu. Buna mukabil Osmanlı sınır birlikleri karşı hücumlarını sürdürüyordu. Papa X. Leo işte bu çatışmalar dolayısıyla Macar Krallığı'nın I. Selim ile anlaşma teşebbüslerinde bulunmasını anlamıyor, Haçlı seferi için onları ön plana oturtmaya çalışıyordu. Macarların ise Papadan böyle bir hareket için maddi beklentileri vardı. X. Leo, 1514'te Macaristan'a dönen kardinal Tomas Bakocz'a, Macaristan'da Haçlı seferi vaazları verme ve katılacak olanların da günahlarını bağışlama yetkisi tanımıştı. Macar meclisi bunu iyi karşıladı, fakat itiraz edenler de yok değildi. Bununla beraber Haçlı seferi ilan edilir edilmez, sefer için toplanan büyük köylü yığınları, alt rutbeli ruhbanın da tahrikiyle Türkler yerine, Ma-

car soylularını, şatoları hedef aldılar. Çıkan korkunç isyan Macaristan'ı çok sarstı, bir yıl boyunca sürdü, ortalığı yangın yerine döndürdü ve kanla bastırıldı. Ertesi yıl Papa bir miktar para yardımı yapacağını bildirince, Zapolya Semendire ile Belgrad arasındaki bölgeye indiyse de Semendire Kalesi muhafızlarınca geri çekilmeye zorlandı. Meselenin I. Selim tarafından fazla büyütülmediği ve 1516'da Mısır Seferi arifesinde Macarlarla anlaşma sağlandığı bilinmektedir. Hatta İzvornik'i yönelik Macar saldırısı ve sancakbeyinin hayatını kaybetmesi bile 1519'da iki tarafın yeniden anlaşma tazelemesini engellememişti.

Papa bu iki teşebbüsünden bir sonuç çıkmayacağını kavrayınca Fransa'ya yöneldi. Henüz tahta geçmiş olan genç kral I. François, Milano Dukalığı üzerindeki hâkimiyet iddialarını Margnano Savaşı'ndaki (Eylül 1515) başarısıyla perçinlemişti ve adeta İtalya'nın kaderini eline geçirmişti. Papa bu durum karşısında ona isteksizce boyun eğmiş, fakat aynı zamanda Fransa Kralını Kutsal Savaş'ın öncüsü ilan etmişti. Ancak bundan bir sonuç çıkacağa benzemiyordu. I. Selim'in Mısır Seferi arifesinde Macarlarla anlaşma yollarını araması; zaten köylü isyanlarıyla sarsılmış, hazinesi boşalmış Macar Kralının işine geliyordu. Daha önce de temas ettiğimiz üzere, Papa bu görüşmeleri engellemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı. Ayrıca bu sıralarda Rodos şövalyeleriyle yazışmış, cesaret verici telkinlerde bulunmuştu. Avrupa'da barışı sağlama ve Türklere karşı savaş açma niyetinden vazgeçecek gibi gözükmeyen Papa, 1516 Mayısı'nda Fransa'ya yeni bir Haçlı seferi çağrısı yaptı. Osmanlıların Suriye'deki başarılarını haber alınca I. François'i yeniden heveslendirmeye çalıştı. Üstelik İtalya'yı ve Dalmaçya'yı hedef alan 200 gemilik bir Osmanlı donanmasının hazır beklemekte olduğu haberini de iletiyordu. Ona karşılık veren Fransa Kralı olumlu görüşler bildiriyor, barış sağlandıktan sonra Türklere ve Hıristiyanlığın bütün düşmanlarına karşı hükümdarların toplanıp ortak bir kararla savaşa girmelerini çok arzuladığını, destek vereceğini söylüyordu. Ancak bu sıralarda İmparator Maximilian, Navar Kralı Katolik Ferdinand ve I. François arasındaki çekişme artma eğilimi göstermekteydi. Belki de bu yüzden imparator, Osmanlı-Macar ateşkesi sırasında böyle bir dostluk anlaşmasına kendisinin de dahil edilmesini istemişti.

Papanın Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama rüyası ise sürüyordu. Sonunda Papa, Lateran'daki konsilde (16 Mart 1517) Türklere karşı savaş ilanı kararı alınmasını sağladı. Tecrübe-

li komutanlara Türk savaşıyla ilgili planlar yaptırttı. Altı ana madde halinde soru hazırlayarak bunlara cevap istedi:

1. Savaş yapılmalı mı? 2. Saldırı mı yoksa savunma savaşı mı olmalı? 3. Savaşa engel olacak neler vardır ve nasıl yok edilebilir? 4. Savaşa bütün hükümdarlar mı yoksa bazıları mı katılmalı, bunlar hangileri olabilir? 5. Savaş hangi imkânlarla yürütülebilir? 6. Savaş nasıl geçekleştirilebilir?

Bunlara verilen cevaplar savaşın ve seferin stratejisini belirlemekte faydalı olacaktı, ancak her şey gelip paraya dayanıyordu. Asker sayısı 60.000 piyade, 12.000 hafif, 4.000 ağır süvari olacaktı. Donanma için Venedik, Ceneviz, Napoli, İspanya ve Portekiz ile İngiltere'den isifade edilebilirdi. Hazırlanan ayrıntılı raporları Papa, İmparatora ve Fransa Kralına yolladı, vekilleri de diğer hükümdarlara bildirdi. I. François buna müspet cevaplar verdi (23 Eylül 1517). İmparator da yine cevaplarını hazırladı, fakat bu cevabî mektup 1518 Şubat'ında ancak Roma'ya ulaşmıştı.[919] Aldığı cevaplar aslında her iki büyük hükümdarın birbirine karşı olan kıskançlıklarını yansıtıyordu, fakat diğer krallardan gelen olumlu mesajlarla Papa 14 Mart 1518'de St. Maria Minerva Kilisesi'nde bir ayin düzenleyerek bu sevindirici durumu ilan etti; ancak inceden inceye planlanmış ve düşünülmüş olan Haçlı seferi kararının fiiliyata geçirilmesi çeşitli problemler yüzünden mümkün olmadı.

11 Ocak 1519'da İmparator Maximilian'ın ölümü ve başlayan imparatorluk mücadelesi Avrupa'daki konjonktürü tamamen değiştirmişti. Haçlı seferi düşüncesi ise iyi bir fikir jimnastiği olmaktan öteye gitmedi.[920] Hatta Venedik elçisi Contarini'nin 3 Nisan 1519 tarihli raporuna göre İspanyollar bile padişaha bir elçi göndererek anlaşma zemini yoklamışlardı. Elçi Kamame Kilisesi ile Hristiyan keşişleri için Memlük sultanlarının kabul ettiği muafiyetlerin devamını istediklerini bildirmekteydi. Padişah bu elçiyi iyi karşıladı ve ona eğer bizzat İspanya Kralının tam yetki ve mektup verdiği bir elçi gelirse, söz konusu istekleri kabul edebileceğini ifade etmişti.[921] Macarlarla da muahede uzatılmış, Kıbrıs için ödenecek parayı getiren Venedik elçisini kabul eden padişah alışılmışın dışında olarak elçi huzurundan ayrılırken ona hitap etmiş, "Venedik hükümeti son muahede hü-

919 Setton, *The Papacy*, III, 176-178.

920 Bu Haçlı seferi tasavvurları ve faaliyetleri için Zinkeisen, *GOR*, II, 566-610; Setton, *The Papacy*, III, 172-194.

921 Venedik elçi raporundan naklen Hammer, IV, 245.

kümlerine harfiyen riayet ettikçe onlarla sulh halinin süreceğini" söylemişti.[922]

Padişahın 1519 Nisan'ında İstanbul'a dönüşünden sonra yaptığı ilk iş donanmanın hazırlıklarını tamamlaması oldu. Bütün yaz boyunca bu işlerle uğraştı. Bu arada deniz kenarında Mermer Köşk'ü yaptırmıştı. Bu hazırlıklarının hedefininse Rodos olduğu açıktır. Çünkü Mısır ve Suriye'nin ele geçirilmesinin ardından İstanbul ile olan bağlantıda büyük bir engel gibi duran bu ileri Hıristiyan karakolunun ortadan kaldırılması hem stratejik açıdan hem de ticari seyrüseferin emniyeti bakımından zaruri görünüyordu. Ancak tam da bu sıralarda yukarıda söz edildiği gibi Anadolu'da çıkan Safevi yanlısı isyan sebebiyle doğu sınırlarında da karışıklık hüküm sürüyordu.

Bu noktada Lütfi Paşa'nın, Mısır Seferi dönüşünün ardından padişahın Edirne'deyken çıktığı uzun süreli bir av vesilesiyle naklettiği bilgiler ilginçtir. 1518 kışında Gümülcine taraflarına ava çıkan padişah, Karasu Yenicesi adlı mevkide iken denizden bazı Hristiyan gemilerinin Trakya sahillerini yağmalayacağı haberini almıştı. Durumu derhâl tahkik ettiren I. Selim bu gemilerin Taşoz Adası'nda pusuya yattıklarını öğrendi. Bunlar gördükleri iki kayığın ardında Osmanlı filosunun olduğunu sanarak adaya dağılmışlardı. Bu durum padişaha iletilince hemen adaya asker sevk edildi. Çok ağır kış şartları hüküm sürdüğü için adaya sığınanlar zor durumda kalmış, 70-80 kadarı yakalanarak padişahın, bulunduğu yere gönderilmişti.[923] Muhtemelen bunlar Ege Denizi'nde dolaşan ve Rodos'a bağlı faaliyet gösteren Hristiyan korsan gemileriydi. Bu olayın faturasının da Rodos şövalyelerine kesilmiş olması ihtimal dahilindedir.

Haydar Çelebi de onun Rodos seferine çıkmak için hazırlık yaptığını gemiler tedarik edip toplar döktürdüğünü, kürekçi toplattığını açık şekilde belirtir.[924] Keşfî ise Kaptanıderya Cafer Bey'e padişahın verdiği talimattan söz eder. Padişah donanmanın durumunu sorunca Cafer Bey bütün teknik alt yapının hazır olduğunu, ancak insan gücü, yani azeb eksikliği çekildiğini bildirmişti. Bunun üzerine derhâl kadırgaların ihtiyacı için kürekçi toplanmasına girişilmişti. Bunun sonucu Kağıthane ve İstanbul yöresi kürekçilerle adeta dolmuştu. Fakat arzu edilen sefere çıkılamadı, zira nücum ehli bu yılın evvel ve ortasının

922 Hammer, IV, 245.

923 *Tarih*, s. 282.

924 "Ruzname", s. 499

gayet uğursuz olduğunu, ayrıca havanın da uygun bulunmadığını söylemişti. Bunun üzerine sefer sonraki seneye tehir olunmuştu. Hatta gelen kürekçilere harçlıkları verilerek, gelecek yıl tekrar gelmeleri için tembihatta bulunulmuştu. Ayrıca deniz seferi için mevsim geçmişti, rüzgârlar ters esmeye başlamıştı, gemilerin kalafatları henüz bitirilmişti ve daha kurumamıştı.[925]

Gerçekten de mevsim donanmanın sefere çıkması için çok geçti. Fakat padişahın bu konuda ısrarcı davrandığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber her türlü zorlamalara rağmen, topladığı genel meşveret divanında ulema Rodos üzerine sefere çıkma isteğini uygun bulmadı, hatta mevsimi bir tarafa bırakarak doğrudan doğruya Anadolu'daki karışıklıkların da rolüyle Şah İsmail üzerine yürünmesinin daha öncelikli olduğu yolunda fetva çıktı:

> "..Mevâli-i izâm ve suleha-i fihâm ve sâir erkân-ı saltanat ve âyân-ı devlet ile müşâvere edip Şah İsmail emri itmâmı, kal'a-yı meni'a-i mezbûre fethinden ehem ve akdemdir deyü aklen ve naklen, örfen ve şer'an fetva verildikde zarurî ol azîmetten ki filhakika ol mevsimde sevab değildir, feragat kılındı."[926]

Bazı kaynaklarda I. Selim'in Rodos Seferi için pek hevesli bulunmadığı, bunu paşaların zoruyla planladığı, fakat yapılan hazırlıkların yeterli olmadığını görünce kızıp bundan vazgeçtiği ifade edilir.[927] Fakat Haydar Çelebi'nin naklettiği bilgiler bu fikrin doğru olmadığına işaret eder. Aksine böyle bir sefer için bastıran ve hazırlıkları başlatan bizzat I. Selim'dir. Daha sonraki tarihçilerden Hoca Sadeddin Efendi ise muhtemelen divanda Selim'e karşı çıkılmasının gerekçesini padişahın meşruiyeti açısından problemli bulmuş olacak ki seferden vazgeçenin paşaların istekliliğine rağmen I. Selim'in kendisi olduğu tezini ortaya atmıştır. Bu bilgi modern çalışmaları da etkilemişe benzemektedir. Diğer *Selimname* literatüründe böyle bir bağlantıya dair bilgi bulunmaz. Hoca Sadeddin Efendi, babası Hasan Can'dan duyduğunu belirttiği padişahın seferden vazgeçiş sebebini mealen şöyle anlatır:

> "Babam merhum dedi ki saray ağaları arasında seferin açılacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Fakat padişahın tutu-

925 *Selimname*, s. 137.

926 "Ruzname", s. 499.
S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 244.

munda bu yönde bir değişiklik görmüyorduk. Bir gün Eyüb Sultan ziyaretine çıkmıştı. Kapı dışında Yavedud Tekkesi'ne bitişik büyük bir türbenin karşısına geldiğinde atını durdurup Fatiha okudu. Ben de onun hep ardından giderdim. Duadan sonra beni çağırdı. Bu mezarın kime ait olduğunu bilip bilmediğimi sordu. Ben de bilmediğimi söyledim. O zaman bana bunun sütannesinin mezarı olduğunu bildirip hakkında iyi şeyler anlattı. Sonra birden gözünü denize çevirdi. O günlerde kızaklarda yapılan dağ gibi derya yüzünü kaplayan kadırgalardan biri ki kaptan kadırgasıydı, Eyüp'e doğru geldiğini gördü. Hemen o anda kızıp bu kadırgayı niçin izinsiz hareket ettirdiklerini, henüz sefer kesinleşmemişken, niçin denize salınmış olduğunu sorup Kaptan Cafer Bey'in katlini emretti. Ancak Pîrî Paşa araya girip bunun yeni yaptırılan kadırgalardan biri olduğunu, denemek için suya salındığını ifade etti. Özürler dileyerek padişahı sakinleştirdi. Ama padişah vezirlere söylenip atının dizginlerini ülkeler fethetmeye yöneltmişken bir harami kalesini almak için kendisini niçin bu kadar teşvik ettiklerini sordu ve kale fethinin ana dayanağı baruttur, kaç aylık barutunuz vardır, dedi. Ayrıca sefer için gereken alet edevatın da hazırlanıp hazırlanmadığını öğrenmek istedi. Vezirler zahire ve diğer araç-gereçlerin hazır olduğunu bildirmekle birlikte barut konusunda bilgileri olmadığı için bir şey söyleyemediler. Ertesi gününe kadar izin isteyip durumu öğrendikten sonra kendisine bildireceklerini ifade ettiler. Ertesi günü de dört aylık barutun biriktiğini ve ihtiyacı karşılamaya yeterli olacağını söylediler. Padişah bunun üzerine kızgın bakışlarla, ulu atam Sultan Mehmed Han zamanında olan Rodos kuşatması başarısızlığını henüz unutmamışken bu kırgınlığı daha da mı artırmak istersiniz, şimdi sefere bizzat benim katılmamı beklersiniz, beyhude varılıp eli boş dönmek durumu hasıl olursa hiç birinizi sağ komam bunun gibi bir kalenin fethi için dört aylık barut hiç yeter mi? bunun iki katı süre yetecek kadarı bile olsa bu kadarla dahi kaleyi almak büyük başarı sayılır, bu gibi zayıf tedbirlerle ben sefere çıkmam, kimsenin sözüyle hareket etmem, gerçekte bize sefer yoktur, meğer ki ahret seferi ola diye karşılık vermişti."[928]

Bu ifadeler Rodos Seferi'nin zorluklarının padişah tarafından bilindiğini ve gereken hazırlıkların tam olarak yapılmadan böyle bir sefere çıkmakta büyük güçlükler bulunduğu yönünde kanaate sahip olduğunu okuyucuya belirtmek üzere yazılmış

928 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih*, II, 389-390.

satırlardır. Daha sonraki devlet adamlarına bir nevi "muhayyel hikâyelerle" ders vermeyi amaçlar. Padişahın Rodos Seferi kararı aslında stratejik açıdan bakıldığında doğru bir düşünüş tarzını ortaya koyar. Fakat Haydar Çelebi'nin yazdığı gibi ulemadan gelen baskılar önemli görünmektedir. Zira Doğu'da çıkan karışıklıklar henüz dinmemiştir, üstelik padişah da Şah İsmail ile olan hesaplaşmasını yarım bırakmıştır. Bunun bir an önce tamamlanması ve Müslümanlar üzerindeki zulmün, fitnenin ortadan kaldırılması, "kâfir üzerine yapılacak gazadan" daha evla görülmektedir, ayrıca bu dinî bir vecibedir. Ulemanın bu kanaatinin I. Selim üzerinde ciddi şekilde sarsıcı bir etki yaptığını tahmin etmek zor değildir.

Aslında Padişah denize çok önem vermiş, babasından miras aldığı donanmayı daha da güçlendirmek istemişti. Büyük harcamalar yaparak gerçekleştirdiği hazırlıklarının semeresini böyle bir seferde görmek istemesi pekâlâ mümkün gözükmektedir. Sadece Osmanlı kaynakları değil, Venedik kaynakları ve elçi raporları da donanma hazırlıkları tersane inşasına özel bir dikkat vererek konuyu teferruatlı şekilde senatolarına bildirmiştir. Padişahın deniz işlerine verdiği önemi Lütfi Paşa yine bir başka muhayyel anekdotla aktarmıştır. Bazı modern çalışmalarda hiçbir tenkide tabi tutulmadan ve yazılış döneminin durumu da dikkate alınmaksızın tekrarlanagelen bu ifade şöyledir:

> "Bir gün Sultan Selim Han merhûm... Kemalpaşazade merhuma demiş ki, Tersaneyi üç yüz adet yaptırmak isterim, ta Galata Hisarı'ndan Kağıthane'ye dek olmak gerek diye buyurmuş, niyetim feth-i Efrençtir diye buyurdukta molla dahi şevketlü padişahım siz bir şehre mukimsiz ki anın velinimeti bahrdir, bahr emin olmayınca gemi gelmez, gemi gelmeyince İstanbul ma'mûr olmaz diye buyurmuşlar..."[929]

Lütfi Paşa, bu işin I. Selim'e nasip olmadığını, Kanuni zamanında gerçekleşmiş olduğunu da ekler. Bu konuşmanın doğru olma ihtimali zayıf gözükmektedir. Zira Lütfi Paşa olaylı şekilde veziriazamlıktan ayrıldıktan sonra bir nevi siyasetname olan bu risalesini kaleme almış ve daima örneklerini I. Selim'e atfederek, kırgınlığını zimnen de olsa gösterip, önceki devri övmeyi tercih eder bir tavır takınmıştır. Ancak bu durum I. Selim'in tersane inşası ve donanma oluşturulmasına önem vermediği anla-

[929] "Lütfi Paşa Âsafnamesi", haz. M. Kütükoğlu, *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 88-89.

mına gelmez. Benzeri şekilde Celalzade de padişahın Pîrî Paşa ile olan konuşmalarını aktararak, tıpkı Lütfi Paşa'nın yaptığı gibi devrine mesaj vermek istemiştir:

> "Bir gün padişah İstanbul'da iken divan olup merhum Pîrî Paşa içeri girip buluştular. Padişah, paşaya hitap ederek: kâfiristan iklimlerinde memleketler varmış, içinde muazzam şehirler, muhkem surlar ve burçlar, büyük kaleler bulunmaktaymış ve denizlerinde birçok mamur adaları mevcutmuş; Onların padişahları hep kâfirmiş, küffara layık mıdır böyle memleketleri zapt edeler, dünyada hüküm süreler, gayret-i İslam yok mudur, onların tedarikini görmek hatırıma gelir deyip fikrini sormuş. Pîrî Paşa hemen padişahın ne maksatla bu konuyu açtığını anlayarak, eğer emriniz olursa memleketimizden 500-600 kadırga ve kalyete yapılsın diye cevap vermiş, padişah buna memnun olarak 'Emrettim hemen yapılsın,' diye tembihatta bulunmuş. Bunun üzerine gemi yapmak için gerekli malzemenin temini maksadıyla her tarafa haberciler yollandı. Şimdiki halde tersanelerin olduğu mahal o devirde tamamen mezarlık durumundaydı. Hemen aynı gün işe başlandı, mezarlarda olan cesetleri başka yere nakledip bir yerde geniş hendek açılarak bütün kemikler oraya yığılıp gömüldü. Tersane yeri iyice temizlendi. Üç ay geçti Venedik beylerinin adamları gelip mektup getirdiler. Bu haber kâfir memleketlerine eriştiğinde demişler ki Sultan Selim Han Acem ve Arap memleketlerini feth etti. Şimdi sıra bizim memleketimize geldi. Onunla karşılaşmak ve savaşmak için gücümüz yetersizdir. Zaruri ona tabi olalım diye ünlü Frengistan hükümdarlarından sekizi bir araya gelip hediyeler ve üçer yıllık haraçlarıyla elçiler tayin etmişler..."[930]

Metne dikkat edilirse burada da Celalzade yanında hizmet verdiği Pîrî Paşa'yı öne çıkarmak için böyle bir konuşmayı verme ihtiyacı hissetmiş olduğu anlaşılır. Tersane yapımı ve donanma hazırlığı meselesi yine zemine yerleştirilmiş, fakat aktörler farklılaştırılmıştır. Bu hikâye de daha sonraki tarihçiler tarafından benimsenerek aktarılagelmiştir. Özellikle XVI. asrın sonlarında Gelibolulu Mustafa Âlî bunu biraz daha değiştirerek farklı bir varyant haline getirmiştir. Ancak Âlî bunu *Selimname*'den değil 1570'de Celalzade'nin ağzından duyarak anlatmıştır.[931]

Bunun dışında Âlî, derya seferinden gelen gemilerin karaya çekilip bakımının yapılması için gereken tersane gözlerinin çok

930 Celalzade, *Selimname*, s. 44-45.

931 *Künhü'l-ahbâr*, I/2, s. 1120-1123.

sayıda mahzenle birlikte inşasına başlanmış olduğunu ve bu işin Kanuni Sultan Süleyman zamanında bitirildiğini belirtir. Tersane gözleri "Efrenç memleketlerinde" olanlara benzer şekilde inşa ettirilmişti. Ama iki yüz gemiye kifayet edecek derecede tekmil edilmesi yani tamamlanması, Sultan Süleyman zamanına müyesser olmuştu. Tekrar belirtmek lazım gelirse, nakledilen anekdotları kullanırken azami ölçüde dikkat etmek gerektiği, bunların tenkide tabi tutulmaksızın donanma ve tersane işi için örnek gösterilmesinin probleme yol açacağı sarihtir.

İskender-i Zaman'ın Ebedi Âleme Göçü: Kaçınılmaz Son

Rodos Seferi'ni amaçlayan I. Selim'in karşı karşıya kaldığı muhalefet sebebiyle canının sıkıldığını ve bu duruma çok kızarak seferden vazgeçtiğini belirten Haydar Çelebi, onun yeniden Edirne'ye gitmek üzere 2 Şaban 926'da (18 Temmuz 1520) İstanbul'dan ayrıldığını yazar. Ancak bu sıralarda sağlığında ciddi manada bozulma olduğu yolunda bilgi yoktur. Fakat eğer Hoca Sadeddin Efendi'nin babası Hasan Can'dan naklettiği bilgi doğruysa, hareketinden birkaç gün önce bahçede gezinirken sırtında bir ağrı olduğunu ve diken batması gibi bir sızı duyduğunu Hasan Can'a söylemişti. O da bunun önemsiz bir şey olabileceğini, belki ağaçtan düşen bir kıymık, yahut bir dikenden kaynaklandığını bildirip kontrol etmek için izin istemiş, ancak elle yapılan yoklamada bir şey bulunamamıştı. Sızı devam edince bu defa Hasan Can onun sırtını açarak bakmış ve kıllar arasında ucu beyazlamış bir sivilce görmüştür. Padişah bunun sıkılıp patlatılmasını istemiş, fakat Hasan Can bunun tehlikeli olabileceğini merhem sürerek beklenmesi gerektiğini söyleyince padişah da ona "Biz çelebi değiliz ki küçük bir çıbandan dolayı cerraha başvuralım," diye cevap vermişti.

Ertesi günse hamama giderek tellağa çıbanı sıktırmıştı. Fakat bu durum onu rahatlatmak yerine daha da ıstırap verici oldu.[932] Bunun basit bir çıban değil bir ur olma ihtimali daha yüksektir. Nitekim Haydar Çelebi, Edirne'ye yola çıkıldığında padişahın iki omuzu arasında sağ tarafa doğru inci tanesi şeklinde bir urun ortaya çıktığını yazar.[933]

Onun Edirne'ye hareketi Batı'ya karşı çıkacağı bir seferin habercisi olarak kaynaklarda yerini almışsa da bu sırada İstan-

[932] Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 392.

[933] "Ruzname", s. 499.

bul'da çıkan veba salgını dolayısıyla dinlenmek ve hastalıktan kaçınmak için buraya hareket etmiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Padişahın veba hastalığından etkilendiği söylenebilir, omuzu arasında çıkan bu urun da veba yumrusu olma ihtimali vardır. Yol esnasında giderek ur büyümeye başlamış ve padişahın ıstırabı da artmıştı. Yanında kapıkulu askeriyle birlikte Ferhad Paşa bulunuyordu. Sıhhatinin kötüye gitmesi sebebiyle artık arabaya binmeye mecbur olmuştu. İstanbul'dan getirilen hekimler buna bir türlü çare bulamadı. Hekimbaşı Ahi Çelebi'nin gösterdiği ihtimam da bir işe yaramadı. Yaraya zift yakısı konulmuş, fakat faydası olmamıştı. Padişah muhtemelen ağrılarından kurtulmak için afyon kullanmaya başlamıştı. Doktorlar bunu yasakladılarsa da ıstırabı yüzünden bundan vazgeçmedi.[934] Kasığında beliren hıyarcık onun vebaya yakalandığının bir göstergesiydi. Çorlu yakınlarında Sırt köyüne geldiğinde artık hareket edebilecek durumda değildi. Zaruri olarak burada kalındı. Padişahın kötü durumu üzerine Edirne'deki Pîrî Paşa'ya ve Mustafa Paşa'ya haber yollandı. Bazı kaynaklara göre bu iki paşanın gelişinin ertesi günü hasta olduğu halde divana katılmış, tayin ve terfi işlerini görmüş, hatta otağın önüne de çıkarak kendisini göstermişti. Bu son divanında onun vezirlere halkın ve memleketin durum hakkında vasiyette bulunduğu, önemli işlerle ilgili Pîrî Paşa ile gizli görüşme yaptığı belirtilir. Hatta ortalığı yatıştırmak için paşaların padişahın iyi olduğu yolunda haber yaydıkları da anlatılır.

Hekimlerin müdahalesine rağmen hastalığı giderek ağırlaşan padişah, iki ay kadar burada umutsuz bir tedavi gördükten sonra 8-9 Şevval 926 (21-22 Eylül 1520) Cuma-Cumartesi gecesi sabaha karşı yakın adamı –tarihçi ve şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin babası– Hasan Can yanındayken vefat etti. Hasan Can'ın oğluna naklettiğine göre ölüm halinde onun tilavet ettiği Yâsin suresini tekrarlarken "selam" ayetine geldiklerinde ruhunu teslim etmiştir. Artık çok iyi bilinen vefat anıyla ilgili rivayetler de Hasan Can'ın oğlu Hoca Sadeddin Efendi'ye anlattıklarından yayılmıştır. Hasan Can oğluna padişahın son günlerini anlatmıştı:

> "Hastalığı boyunca merhum babam padişahın hizmetinden bir an eksik olmadı, geceden sabaha dek mum gibi yanan gönlüyle yanlarında el-pençe divan dururdu. Hizmetine ara

934 Hammer, IV, 250.

verdiğinde de yüce buyruklarıyla yatağı ucunda otururdu. Gâh mübarek elleri elinde gâh değerli ayakları dizindeydi. Cerrahlar ilaç yapmaya girdiklerinde sırtına dayanır, bazen de cerrahların ne yaptıklarına baktırırdı. Sadece ona güvenirdi. Tilavet ve telkin gereklerini ondan başka kimse eda etmemişti. Son nefesine dek bir nefes kadar dahi yanından ayrılmamıştı. Bana şöyle anlatırdı ki, ölüm vakti gelip çattığında bana seslendi ve şöyle dedi, 'Hasan Can ne haldir' 'Ben kulu ona söyledim ki sultanım Allah'a yönelip onunla birlikte olma vakti gelmiştir.' Bunun üzerine buyurdu ki 'Ya sen bizi bunca zamandır kiminle bilirdin. Allah'a yönelişimizde kusur mu gördün.' Ben dedim ki hâşâ bir an bile Allah'ı anmakta gaflet içinde olduğunuzu görmedim. Ama bu zaman ötekilere benzemez bundan dolayı ihtiyat olsun diye dedim' Bir süre geçtikten sonra Yâsin suresini okumamı buyurdu. Bunun üzerine bir kere Yâsin'i okuyup tamamladım. Benimle sureyi tekrar ediyordu. İkinci defa "Selâmün kavlen min Rabbin rahim" ayetine geldikte gördüm ki mübarek dudakları sözü edilen ayeti okur gibi kıpırdıyordu ve sağ şehadet parmaklarını kaldırıp geride kalan parmaklarını sıkıp güçlü elleri ellerimde olup kolunu sıyırıp nabzını tuttum. Hekimbaşı Ahi Çelebi orada benim yaptıklarıma bakıyordu. Çabamı görünce 'Henüz yaşıyor, niye böyle acayip davranıyorsunuz!' diye beni azarladı. Ben de dedim ki 'Bu kapıda hizmet gördüğüm günden bu yana velinimetimin hizmetinde bir dakika bile yüz döndürmedim. Bu anda ona gereken hizmet budur, hekimlik bir durum artık kalmadı, cevherimiz elden gitti.' Gereken hizmeti eda ettikten sonra gördüm ki yakın hizmetlileri ağlayıp bağrışırlar. Böyle sesli ağlamak ölümün duyulması anlamına gelirdi. Kargaşaya yol açar düşüncesiyle bunu engellemeye çalıştım. Birini sustururken diğeri başlıyordu, gördüm ki ağlamayı kesmezler, hemen daha sonra veziriazam olacak olan odabaşılardan Hazinedar Ağası Süleyman Ağa'yı hademeleri susturmak için çağırttırdım. Ağa haberin duyulup yeniçerilerin hazineye el atmasından koruyordu, gidip vezirlere durumu bildirmeye kalkıştı. Hazineye takviye adamlar koymak için harekete geçti..."[935]

Bunun ardından Hasan Can padişahın ölüm haberini saklamak için nasıl çalıştığını Fil Yakub Ağa ile ortak hareket ederek durumun asker tarafından duyulmaması için önlem aldığını, o gece padişahın ölüm haberinin yayılmamasının büyük ehemmiyet taşıdığını, Süleyman Ağa'nın sürekli olarak kendisini taciz et-

---

Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 395.

tiğini, sonunda sabaha kadar onu sakinleştirdiğini, sabah olunca da Pîrî Paşa ile diğer paşaların içeri girip ağlamaya başladıklarını, özellikle Pîrî Paşa'nın bu aldığı tedbir dolayısıyla kendisine hayır dualar ettiğini belirtir. O gün her zamanki gibi divan toplantısı yapılmış, paşalara divana girmeden önce adet üzre "seylan çayı çekilmiş", padişahın durumu açıklanmamıştı. Terakkiler dağıtıldı, yeni görev tayinleri yapıldı, hilatler verildi. Görünüşte her şey normal ve alışılmış şekilde sürüyordu. Bu sırada hekimlerden Şah Kazvinî, Hekim İsa ve Hekim Osman otağa girerek techiz ve tekfin işini gördü. Hasan Can bu yıkama işlemi sırasında padişahın iki kez sağ eliyle avret yerini örttüğünü bildirir. Bu sırada Şehzade Süleyman'a da haber yollanmıştı.

Padişahın ölümü, oğlu Süleyman'ın Manisa'dan İstanbul'a gelişine kadar gizli tutuldu. Şehzade Süleyman dört günlük bir yolculuğun ardından Üsküdar'a gelmiş ve tahta oturmuştu. Bunun haberinin gelişi üzerine Pîrî Paşa artık I. Selim'in vefatını duyurdu. Paşa solakları ve kethudaları toplayıp: "Yoldaşlar, emir ve ferman Allah'ındır. Sultan Selim Han Hazretleri ahrete intikal eyledi. Padişahımız Süleyman-ı Zaman hazretleri saadet ve ikbal ile İstanbul'da tahta oturdular, varın orada bulunun," demiş, bunlar başlarındaki üsküflerini yerlere atıp üstlerine başlarına toprak saçmaya başlamışlardı.[936]

Haber orduya yayılınca ortalığı matem havası sardı. Çadırlar kaldırılarak İstanbul'a doğru yürüyüşe geçildi. Pîrî Paşa hazineyi mühürledi, korumasını vezir Mustafa Paşa'ya bıraktı, cenazenin nakil işini de Ferhad Paşa'ya verdi. Kendisi acele olarak İstanbul'a yollandı. Yeni padişaha biat edip gelişmeleri ona nakletti.

Padişahın cenazesini halk Edirnekapı dışında karşıladı (1 Ekim 1520). Burada büyük bir kalabalık toplanmıştı. Yeni padişah Sultan Süleyman da babasının cenazesinin ulaştığını duyunca derhâl surların dışına kadar geldi. Arabadan indirilen tabutu bizzat Sultan Süleyman bir süre omzunda taşıdı, sonra vezirler tabutun altına girdi. Cenaze bu şekilde Fatih Camii'ne kadar getirildi. Cenaze namazını Zembilli Ali Efendi kıldırdı.[937] Sonra da bugünkü türbesinin bulunduğu Mirza Sarayı denilen yerde (Sultanselim) defnedilmiş, üzerine geçici olarak bir çadır kurulmuş, daha sonra oğlu Süleyman tarafından buraya bir türbe ve cami yaptırılmıştır.

936 S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, s. 249, not. 56.

937 *Hocazade Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârihi*, haz. A. Akgün (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1995, s. 53-54.

Son Söz: Şahsiyet ve İmaj

Onun sekiz yıl kadar süren saltanatı dönemi, Osmanlı tarihi için bir dönüm noktasını teşkil eder. Vefatının ardından Kemalpaşazade'nin mersiyesinde ifade ettiği gibi, ömrü ikindi güneşi gibi kısa sürmüştü, ama gölgesi uzun olmuştu:

"Şems-i asr idi asırda şemsin
Zıll-ı memdûd olur zamanı kasîr."[938]

Bu kadar kısa süre içinde saltanatının çoğunu seferde geçirmiş olması ve gerçekleştirdiği büyük fetihler Osmanlı tarihinde farklı ve hayranlık uyandıracak bir iz bırakmasına yol açmıştır. Özellikle Doğu meselelerini ele alışı ve bunlara kesin çözüm bulma çabalarıyla dikkati çekmiştir. Safevi tehdidini önlemesi ve onlara karşı ileride Osmanlı dinî düşüncesinin sınırlarını tayin edecek ölçüde katı Sünni anlayışı öne çıkartması aynı zamanda siyasi ve sosyal hayatta da mühim bir dönüşümün habercisi olmuştur.

Memlük sultanlığına son verişi ise İslam dünyasının tek bir bayrak altında toplanması projesinin ilk önemli adımını teşkil etmiştir. Böylece Osmanlılar önemli bir dinî misyonun temsilcisi olarak şöhret kazanmıştır. Onun, İslam dünyası üzerinde bütünleştirici bir lider sıfatını haiz olması, dönemin çağdaş bazı kaynaklarınca "hilafet tahtının sultanı" şeklinde anılmasını dahi sağlamış gözükmektedir. Resmî belgelerdeyse Mekke ve Medine'nin koruyucusu unvanıyla zikredilmiştir.

Çağdaşı Kemalpaşazade yine onu "Sahib-kıran-ı âlem", "Sultan-ı selâtin-i Arab u Acem" "Kahraman-ı kurûm-ı Rum", "Hakan-ı Türk ü Deylem" diye anarken Fatih Sultan Mehmed'den beri "han, sultan ve kayser" unvanlarına bu defa cihan fatihi olarak "sahib-kıranlığı" ekliyordu.[939]

---

938 Bu mersiye için bkz. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X, 14-19.

939 İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, X, 10.

Bilindiği gibi sahib-kıranlık dünya yüzünde büyük cihangirler için kullanılan ve özellikle Timur ile başlatılan bir unvandı. Ancak bilahıre bazı hükümdarlara Timur'a benzetilmek üzere abartılı şekilde ve bilinçsizce yakıştırılmıştı. Ancak Kemalpaşazade bunu özellikle "cihangirlik" çerçevesinde yerli yerinde kullanıyordu. Onun fikirlerini daha sonra Selimname yazarı Celalzade de izleyecek, Selim'i bu unvanla anacaktı.[940]

XVI. yüzyılın ikinci yarısında eserlerini kaleme alan Mehmed Zaim ile Gelibolulu Mustafa Âlî ise onun gerçek anlamda sahib-kıran olduğunu yazarlarken aynı zamanda "müeyyed min-indillah" yani Allah'ın teyid ve yardımına mazhar olmuş seçkin bir hükümdar şeklinde de anıyorlardı. Birbirini tanıdığı anlaşılan her iki tarihçi de bu sonuncu hususu ilginç bir argümanla tartışmaya açar.[941]

Mehmed Zaim, sahib-kıranlığın üç vechesi olduğunu yazarak söze başlar. Bunlardan ilki silsilesi on batına kadar devam eden ve bitmeyen saltanat sahibi bulunma, ikincisi kendi gücüyle cihangir olma, üçüncüsü ise ömründe hiç mağlup olmama halidir. Benzeri şekilde Âlî de bu şartları geliştirip başka hususları ekler. Ancak her ikisinin de üzerinde durdukları konu Selim'e "müeyyed min-indillah" denmesine karşı çıkanların öne sürdüğü gerekçelerdir. Bu kesimler Selim'in babasıyla savaşmasını ve sonunda yenilmesini ileri sürerek bu unvanın kullanılmasında tereddüt izhar etmişlerdir.

Mehmed Zaim ve Âlî ise bunlara karşı Selim'i savunarak, babasıyla savaştığı sırada hükümdar olmadığını, bir şehzade olduğunu, aslında onun yanına savaşmak değil ziyaret maksadıyla gittiğini, ama bu ceng hadisesinin ansızın başına geldiğini ve çekilmek zorunda kaldığını, cengten önce saltanat için gelmediğini, ama sonra saltanat için ortaya çıkıp herkesçe bunun kabul gödüğünü, dolayısıyla büyük zaferler kazanmış bir sultan olarak bu unvanlara layık olduğunu belirtmişlerdir. Onu büyük atası Fatih Sultan Mehmed ile karşılaştırarak mealen şöyle der:[942]

> "Osmanlı sultanları arasında onun büyük ecdadı Fatih Sultan Mehmed, hepsinden daha vasıflıdır. Bunun sebebi de İstan-

940 *Selimname*, s. 203: Şöyle zikrediliyor: "Budur âlemlere sâhib-kıranlık/ Şeh-i devranlık u gîtî-sitânlık"

941 *Câmi'ü't-tevârih*, s. 291-92; *Künhü'l-ahbar*, I/2, s.1049-1053.*Câmi'ü't-tevârih*'de Âlî'den sitayişle bahsedilir: s. 383.

942 *Künhü'l-ahbar*, I/2, s. 1052.

bul fethine müteallik olan hadis-i şerifte belirtildiği gibi şânı, ni'me'l-emirle tanınır. Fakat ondan sonra gelen padişahlarda sahib-kıranlık namı Sultan Selim Han'a mahsusdur. Nitekim müeyyed min-indillah olmaları büyük fütuhatı eserleriyle ortadadır. Büyük ataları sultan-ı enbiya lisanında mevsufken onun zat-ı şerif-i namdarları burhan-ı evliya İmam Ali-yi Murtezâ lisanı ile medh edilmiş ve tanınmıştır..."

Bununla beraber Mustafa Âli bu fikrini kendisiyle tenakuza düşerek başka yerde daha farklı olarak belirtir. Sahib-kıranlığın İskender, Cengiz, Timur gibi şarktan garba dünyayı adeta fetheden melikler için kullanıldığını, bu gibi fütuhatı henüz Âl-i Osman'dan kimsenin gerçekleştirmediğini, ama Sultan Selim'in Mısır ve Arap dünyasını ele geçirdiğini, şayet ömrü yetseydi gerçek anlamda bir sahib-kıran olma ihtimalinin büyük olduğunu da yazar.[943] Ona göre aslında Mısır-Kahire fethiyle şanının ve iktidarının seviyesi gün gibi âşikâr olmuştu. Onun asıl önem verdiği husus hiç şüphe yok ki bu şekilde mukaddes yerlerin Osmanlı kontrolü altına girmiş bulunmasıydı. Buna bağlı olarak I. Selim'in hiçbir zaman Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'nda siyasi amaçları olmadığı yolundaki fikirler,[944] kısa saltanatını göz önüne almayan değerlendirmelerdir. Zira onun mukaddes yerleri koruma altına alma düşüncesinin dolaylı şekilde Kızıldeniz'i içine almakta olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Osmanlı devletinin siyasi bakımdan almış olduğu bu merhale, içeride sistemli bir idari yapının tesisini gerektirmiştir. Onun bu amaçla bazı yeni ekonomik ve idari uygulamaları devreye soktuğuna dair önemli karineler mevcuttur. Bununla birlikte tatbik ettiği ticari ambargonun sadece İran ve Arap tacirleri değil, Osmanlı ticareti için de hayli sıkıntı verici olduğu kolayca tahmin edilebilir. Hiç şüphesiz Mısır ve hinterlandının ele geçirilişi, kadim dünyanın milletlerarası ticari yol şebekesinin kontrolünü önemli ölçüde Osmanlılara sağlamıştır. Fakat bunun faydası ve işleyişi için bir sonraki dönemi beklemek gerekecektir. Ayrıca özellikle askerî alanda yeni düzenlemelerin yapıldığı da açıktır. Tersanenin genişletilmesi, yeni bir donanmanın hazırlanması, hafif ateşli silahların etkili kullanılışı, bir bakıma Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerine müteveccih olarak bu dönemin bir mirasıdır.

---

943 *Künhü'l-ahbâr*, I/1, s. 28.

944 J. Aubin, "La politique orientale de Selim Ier", *Res Orintalies*, VI (1994), s. 197-215.

Başında on iki dilimli tac ve kulağında küpe ile Şah İsmail'i tasvir eden bu resim, hatalı olarak Sultan Selim'e aitmiş gibi gösterilir.

"Yavuz" lakabının şahsında "yaramaz, haşin" anlamından çıkarak "keskin, sert, eğilmez" tarzında biraz da müspet bir mana kazanmaya başladığı Sultan Selim, Osmanlı kaynaklarında orta boylu, çatık ve sert bakışlı, sakalsız, ancak gür ve uzun bıyıklı, yuvarlak yüzlü ve koç burunlu, kendisini halkın işine vermiş, ne harem ne de işrete düşkün, günlerini ava çıkmak ve silah kullanmakla geçiren bir hükümdar olarak tavsif edilir. Özellikle minyatürlerde bu fiziki şekli açık şekilde kendisini gösterir. Batılı kaynaklardaysa kısa bacaklı uzun gövdeli, yuvarlak yüzlü, büyük ve parlak gözlü, siyah ve sık kaşlı, pala bıyıklı olarak tanımlanır.[945] Bununla birlikte ona atfedilen başında on iki dilimli

945 Giovio'dan naklen Hammer, IV, 100

tac ve kulaklarında küpe bulunan resmin Şah İsmail ile karıştırıldığı söylenebilir. Şah İsmail de Safevi minyatürlerinde ilginç biçimde Yavuz Sultan Selim'e benzer şekilde sakalsız ve pala bıyıklı olarak resmedilmiştir. Muhtemelen bu karışıklıklar Batılı ressamların muhayyilesinde kendisini iyice belli etmiş, görmeden yapılan hayali çizimler, kopyalana kopyalana çoğalmış; böylece minyatürlerinden hayli farklı Yavuz Sultan Selim portreleri ortaya çıkmıştır. Nitekim ilk küpeli resim bir Batılı madalyon üzerine kazınmış portrede ve 1530'larda Erhard Schoen tarafından yapıldığı anlaşılan bir gravürde görülür. Daha sonra bu model tekrarlana gelmiştir. Hemen hemen bütün resimleri sakalsızdır. XVI. asır tarihçilerinden Giovio, onun "hiçbir işe yaramayan gür bir sakal bırakıp sonra da bunu bir asa/maşa gibi tutsunlar diye etrafındakilerin eline bırakmayacağını söyleyip sakalını tamamen kesmiş olduğunu" ifade eder.[946] Bunun siyasi bir söylem olarak yazar tarafından kullanılmış olduğu açıktır. Bu ifadeyle padişahın hiç kimsenin etkisinde kalmadığı belirtilmek istenmiştir. Kahire'ye girişi sırasında onu at üzerinde gören İbn Iyas, padişahı sakalsız, kumral renkli, uzunca/geniş-ce burunlu, iri gözlü, kısa boylu, sırtı hafif eğikçe tarif eder ve çok çevik olduğunu da ekler. Başında küçük bir sarık, üzerinde ipekli/kadife kaftan vardır.[947]

Her türlü silahı çok iyi kullandığı ve iyi bir avcı olduğu da zikredilir. Avlanmak için bazen uzun süreli olarak ayrıldığı, birkaç ay süren sürek avlarına çıktığı bilinmektedir. Bu merakını oğlu Süleyman'a da miras bırakmış gözükmektedir. Devlet işlerini sıkı şekilde takip ettiği, tasarladığı işlerin bir önce yerine getirilmesini istediği, son derece disiplinli ve kararlı, kan dökmekten çekinmeyen sert bir mizaca sahip bulunduğu, ancak sözüne sadık, nazik tabiatlı ve zarif sözlü olduğu belirtilir. Onun gösterişten ve şatafattan hoşlanmadığına dair bazı anekdotlar vardır. Mesela oğlu Süleyman'ı süslü elbiselerle gördüğünde uyarıp dikkat etmesini istediği yaygın bir rivayettir. Öte yandan özellikle yanındaki devlet adamlarıyla olan ilişkilerinin hemen hemen her zaman problemli olduğu bilinmektedir. Bu durum XVI. asrın Osmanlı tarihçileri tarafından bilhassa öne çıkarılır ve adeta kendi dönemlerine bir mesaj şeklinde aktarılır. Nitekim onu tanıyan veziriazam ve tarihçi Lütfi Paşa, Kanuni Sultan

946 Bunun ve muhtelif resimleri için bkz. *Padişahın Portresi: Tesavir-i Âl-i Osman*, İstanbul 2000, s. 75-76, 95.

947 *Bedâi'*, V, 150; Türkçe çev., s. 141.

Süleyman zamanında idari görevlerinden uzaklaştırıldıktan sonra kaleme aldığı *Âsafname* adlı eserinde, biraz da kırgınlık hisleriyle I. Selim'in vezirleriyle olan ilişkilerini bir örnek bir model olarak öne çıkarır. Selim dönemindeki bir olayı anlatarak padişahın nedimleri ile "ihtilat" etmemesi (çok yakınlaşmaması) gerektiğini belirtir.[948]

Buradaki telmih aslında katline şahit olduğu Kanuni'nin veziriazamı İbrahim Paşa'nın durumuna yöneliktir. Ayrıca yine divana katılanların protokoldeki yerleriyle ilgili yapılan bir teklife padişahın verdiği cevabı da naklederek onun kadim sistemi değiştirmeye kadir olmadığı beyanıyla bir bakıma eski kaidelere olan riayetini ortaya koyar:

> "Bir gün merhum Sultan Selim Han hazretlerine veziriazam arz eder. Padişahım kadıasker duacıların Rumeli ve Anadolu beylerbeyileri bize tasaddur etsinler, sair [beyler] beylere [biz] tasaddur edelim diye rica ederler deyicek, buyurmuşlar ki selâtin-i mâziye cümle beylerbeyileri kadıaskerlere tasaddur etmeği makul görmüşler, ben kanunu tebdile kadir değilim diye emr etmişler."[949]

Yine bu ifadeler açıktır ki ulema-askeri zümre arasındaki hiyerarşi konusunda kendisi de bir askerî idareci olan ve ulemayı/şair ve sanatçıları daima küçümseyen Lütfi Paşa'nın şahsi fikri temellendirmesine mesnet olmak üzere aktarılmıştır. Ayrıca I. Selim'in istekleri yerine getirilmeyince veya geciktirilince yanındaki vezirlere son derece sert davrandığı, hataları kolay kolay affetmediği de bilinmektedir. Nitekim karşı karşıya kalınan meselelerde yetersiz gördüklerini en sert şekilde cezalandırmaktan çekinmediğine dair kayıtlar mevcuttur. Bunların bazılarına yukarıda çeşitli vesilelerle işaret edilmişti. Mesela Hemdem Paşa, Hüsam Paşa, Koca Mustafa Paşa, Dukakinzade Ahmed Paşa, Yunus Paşa onun hışmından canlarını kurtaramamıştı. Hersekzade, Mustafa Paşa ve diğer bazılarıysa bizzat padişahın şiddetine maruz kalmışlardı. Aslında Avrupa'da da –mesela çağdaşı İngiltere Kralı VIII. Henry gibi– müstebid bir idareyi benimsemiş hükümdarların bu kabil davranışlar sergiledikleri malumdur. I. Selim'in özellikle bu yönünün çok ön plana çıkarılmış olması, bir bakıma dönemin Batılı kaynaklarının genel olarak Osmanlılara bakışının farklı bir yansıması olarak

948 "Lütfi Paşa Âsafnamesi", M. Kütükoğlu neşri, s. 63-64.

949 "Lütfi Paşa Âsafnamesi", s. 75.

da algılanabilir. Bununla birlikte bazı Osmanlı kaynaklarında da padişahın vezirlerle olan ilişkileri konusunda rivayetlere rastlanır. Bunlardan en yaygın olanı, XVI. asrın sonlarında eserini kaleme alan Gelibolulu Mustafa Âlî tarafından nakledilmiştir. Âlî, vezirizam Pîrî Paşa'nın yakınında bulunan ve onun divan kâtipliğini yapan Celalzade Mustafa Çelebi'den bizzat duyduğu ve eserine aldığı bir rivayeti şöyle nakleder:

> "..Celâlzade nâmı ile meşhûr olan mîr-i nişânî ki Pîrî Paşa'nın tezkirecisi olmuştur ve müddet-i ömrünü hidemât-ı divâniyede ifâ edip Koca Nişancı diye şöhret bulmuştur, bu hakir ile mâbeyninde übüvvet ve bünüvvet alakası merbut olmağın ekser-i evkatta şeref-i sohbetleriyle müşerref oldu ve ahvâl-i sefere müte'allik olan havâdisi kendilerden işitirdim. Şöyle nakl eylediler ki: Merhum Pîrî Paşa vezaret sadrında dâimâ bî-karîne ve yektâ kalıp vezir nâmına olanlar ayına varmadan siyâsetle nâbûd olmağın Sultan Selim merhûmun zaman-ı saltanatları bir dereceye varmış idi ki devletlü birbirine bed-du'a ettikte, bolay ki Sultan Selim'e vezir olasın derlerdi ve vekâlet sadrına gelenler vesiyetnamelerin koynunda getirip her arza girip çıktıkca yeniden dünyaya gelmiş gibi meserret-i arza kılırdı. Menkuldur ki Pîrî Paşa bir gün ol Şah-ı memâlik-güşâya söylemiş: en son bir bahane ile beni de öldüreceksen hemen bir gün evvel halâs etsen münâsib idi deyip havfini beyan eylemiş. Şehriyâr-ı cihân vâfir gülmüşler: benim dahi bu mana murâdım ve seni bî can ve hâke yeksân etmek muktezâ-yı fuâdımdır, lâkin yerini tutar bir adam bulunmaz ve hizmet-i vezâreti kemâyenbagi edâ eder kimse idüğü tahkik olunmaz, yoksa seni murâda vasıl etmek emr-i sehîdir demiş latife ve kinâye ile..."[950]

Bu nakledilenler Pîrî Paşa'ya pay çıkartma amaçlı bir abartmadır. Bu metni tam gerçek gibi algılamak doğru değildir. Burada ima edilen husus, aslında padişahın tutumundan çok vezirlerin durumunu ortaya koymak ve Âlî'nin kendi zamanındaki vezirlerle bir mukayese yaparak yine bir mesaj vermek istemesinden kaynaklanmaktadır. Fakat bu rivayet sonraki Osmanlı tarihçilerince benimsenerek yaygın bir hâle gelmiş, özellikle vezirlerin birbirlerine beddua ettiklerinde, "dilerim ki Sultan Selim'e vezir olasın" sözü çok meşhur olmuştur. Tarihin gelecek nesillere bir nasihat ve onların maneviyatını takviye etme aracı gibi algılanmakta olmasının belki de en çarpıcı örneklerinden biri, bu cümlede gizlidir.

---

950 *Künhü'l-ahbâr*, I/2, 1205-1206.

Öte yandan yine I. Selim'in bazen hiç vezir tayin etmediği, hatta baş vezirliğe de uzun süre kimseyi atamadığı bilinmektedir. Bu durum da tarihçiler tarafından padişahın devlet adamı seçmedeki titizliği konusunda yeni hikâyeler üretmelerine vesile olmuşa benzemektedir. Nitekim yine tarihçi Âlî, Pîrî Paşa ile ilgili aktardığı bir diğer notta, padişahın vezir arayışındaki kriterleri hususunda bir başka mesaj ihtiva eden rivayete yer verir. Bu rivayet mealen şöyledir:

> "... Pîrî Paşa bir gün tezkirecisi Celalzade'ye devlet işlerinde tek kaldığını ve bir vezire ihtiyaç duyulduğunu etkili sözlerle yazmasını istemiş. Sonra bu kâğıdı padişaha göndertmiş. Padişah ertesi günü onu çağırtıp bir vezir istemişsin layık kimse var ise verelim deyince Pîrî Paşa da sevinerek, işte Rumeli beylerbeyi Mustafa Paşa hazırdır, diye karşılık vermiş. Bunu duyan padişah birden sinirlenerek, 'Sultan Selim'e cünun hâli arız olmadı ki böyle akılsız birini vezir edinsin' demiş. Bu halle bir iki ay geçmiş. Pîrî Paşa tekrar yazı yazıp onun vezirliği için talepte bulunmuş. Bunun üzerine Pîrî Paşa'ya azarlayıcı bir şekilde şöyle demiş: 'Onun vezir olmasını çok istersin, o zaman senin vezirin olsun.' Bu şekilde Mustafa Paşa'ya vezirlik verilmiş. Beş altı ay geçtikten sonra Mustafa Paşa'nın bazı adamları onun yetkisini sorgulayarak, bütün işlerin veziriazam tarafından görüldüğünü, vezirliğinin Pîrî Paşa'ya bağlı olduğunu ve hiç kimsenin yanına gidip bir iş için müracaat etmediğini, onu vezir olarak görmediğini söylemiş. O da bu sözlerden çok etkilenmiş. Ertesi gün divanda Pîrî Paşa her ne arz ettiyse hepsine karşı çıkmış, fakat çözüm nasıl olacak diye sorulduğunda ise bir şey söyleyememiş. Padişah bu duruma çok sinirlenerek elindeki yayla başına vurmaya başlamış ve 'Bre melun, bunca zamandır hizmetimde bulunan bu sadık Türk'ün sadakatini veya yanlış işlerini ben hiç bilmez miyim, senin gibi bir akılsızın anlamsız sözler sarf ettiğini anlamaz mıyım, üstelik sen benim vezirim değilsin onun vekilisin, bu makama onun isteğiyle getirildin,' demiş. Pîrî Paşa ise 'Padişahım bu bir günahsız kimsedir, kıyma, öylesine konuşmuştur, söylediklerine kulak asmayın' diyerek bin bir bela ile onu kurtarmış."[951]

Batılı kaynaklarda daha çok merhametsizliği, kan dökücülüğü öne çıkarılmışsa da bazı elçilik raporlarında, özellikle adaleti ile maruf olduğuna yer verilmiştir. Daha 1512'de bir Venedik elçisi, sadece fütuhatı düşündüğünü, savaşa ait işlerle uğraş-

951 Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, I/2, 1206-1207.

maktan zevk aldığını beyan eder.[952] Padişahın sert bir mizacı olduğu, çabuk sinirlendiği bilinmektedir. Bu hallerinde kabahatli gördüklerini derhâl katlettirdiği konusunda da örnekler vardır. Bununla beraber sert sözlerine muhatap olup da ısrarla doğru bildiğini söyleyenleri ise takdir ettiği konusunda yine kaynaklarda bir bölümü menkıbevi tarzda nakledilen hikâyelere rastlanır. Mesela bu anlamda Zembilli Ali Efendi'ye atfedilen bazı rivayetler dikkat çekicidir. Bunlardan birine göre padişah hazine görevlilerinden 150 kişiye kızarak bunların derhâl katledilmeleri emrini vermiş, durumu öğrenen Müftü Zembilli Ali Efendi, hemen huzuruna çıkarak af talebinde bulunmuş, padişah bunun devletle ilgili bir iş olduğunu ve kendisinin karışamayacağını söylemiş, bunun üzerine müftü endişe ettiği konunun padişahın ahreti olduğunu, böyle bir günahla ahrete gitmesine gönlünün elvermediğini, müftü olarak görevinin de bu yönde olduğunu ("benim vaz'ım emr-i saltanata taarruz değildir senin ahretin emrine taarruzdur, bu mana benim uhdeme lâzım ve zimmetime vâcibdir") anlatıp kızgınlığını yatıştırmıştır.[953] Ayrıca bu kimselerin tekrar görevlerine atanmalarını da sağlamıştır.[954] Yine ipek yasağına uymadıkları gerekçesiyle öldürülmeleri için emir çıkan 400 tüccarın affını da benzeri gerekçelerle temin etmiştir. Zembilli Ali Efendi'nin doğru sözden dönmeyerek padişaha kafa tutması rivayetleri, onun biyografisini yazanlarca abartılarak nakledilmiştir.[955]

Bir başka olay ise Celalzade kaynaklı olarak Âlî tarafından nakledilmiştir. Burada hadisenin başkahramanı, Amasya'da ortaya çıkan sahte Şehzade Murad olayı dolayısıyla ona yardım ettiği ileri sürülen, Gümüşlüoğlu Şeyh Mehmed Efendi'dir. Âlî, Halvetiye tarikatının önemli isimlerinden olan bu zata padişahın adam yollayarak Sultan Korkud (Şehzade Murad olmalı) sağdır, diye haber yaydığı için onu tutuklattığını, Amasya'dan İstanbul'a getirtip hapse attırdığını, fakat Pîrî Paşa'nın talebi üzerine işin doğrusunu bilen Celalzade'nin durumu açıklamak üzere padişahın yanına çağrıldığını belirterek, Celalzade ile padişah arasındaki konuşmayı nakleder ve bu vesileyle padişahın doğru söz söyleyenleri nasıl takdir ettiğini göstermeye çalışır.

952 Hammer, IV, 96-97.

953 Taşköprüzade, *Şakaik-i Numaniye ve Zeylleri*. haz. A. Özcan, I (Mecdi, *Hadâikü'ş-Şakaik*), s. 305-306.

954 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 551.

955 Taşköprüzade, *Şakaik-i Numaniye*, I, 306-307.

Buna göre Celalzade divandan sonra padişahın çekildiği odasına çağrılır. İçeri alındığında onu gözünde bir gözlük olduğu halde kitap okurken bulur. Padişah onu görünce Celaloğlu Mustafa sen misin, diye sorar. Ardından da Gümüşlüoğlu'nu nasıl tanıdığını, söylendiği gibi bir adam olup olmadığını öğrenmek ister. Celalzade ise onun ulu bir kişi olduğunu, çeşitli kerametlerinin görüldüğünü belirterek, padişahın her türlü ısrarına rağmen bu adam hakkında kötü bir şey söylemez. Padişah bunun üzerine sakinleşip küçük rütbeli bir kâtipten böyle bir hareket beklemediği için onu yakınına çağırır ve iltifat ederek ulufesini sorar. Günde on akçe aldığını öğrenince biraz şaşırır: "Ben seni vezir edeyim," diye vaadde dahi bulunur. Sonra onu şeyhin bulunduğu mahpese yollayarak: "Var şeyhe bizden selam eyle hatırın hoş tutsun," der. Celalzade, şeyhin bulunduğu zindana geldiğinde onu hayli ıstırap içinde bulur. Daha önceden ahbabı olduğu için halini hatırını sorar, teselli eder ve padişahın selamını ileterek düşmanlarının tahrikiyle bu işin olduğunu söyler. Şeyh ise kendisine yapılan haksızlığı ve ellerinin kelepçelenerek itilip kakılmasını bir türlü hazmedemediğini namaz vakti geldiğinde kelepçelerinin açılmadığını, bu yüzden ibadetini bile yerine getirmediğini bildirir. Bu hislerle padişaha beddua ederek ölümünü istediğini bile aktarır. Hatta rüyasında gördüğü Hz. Ali'nin Sultan Selim'in böğrüne bir hançerle vurduğunu belirli bir yere kadar yardığını ve oradan bir "yanıkara" çıktığını, bu rüyadan hareketle onun vaktinin yakın olduğunu bildirir. Az sonra da kerameti zahir olur ve padişahın vefatı vuku bulur.[956]

Muhtemelen bu hikâye de tamamen hayal mahsulü olabilir, ancak Selim'in tavırları bakımından belirli bir temele de sahiptir. Bunun yanı sıra padişahın bilhassa Hıristiyanlara karşı sert davrandığı, hatta onların kâmilen ortadan kaldırılması için emir verdiği ve güçlükle önlendiği yolunda bilgiler de bulunmaktadır. Bu da bir başka temele dayalı olarak üretilmiş hikâyelerden biridir. Buna göre güya bir gün padişah bütün dünyayı fethetmekten ve bütün milletlere Müslümanlığı kabul ettirmekten hangisinin daha evla olacağını Müftü Zembilli Ali Efendi'ye sorar. Müftü işin nereye gideceğini bilemediği için ikincisinin daha iyi bir iş olacağı beyanında bulunur. Bunun üzerine padişah ülkesindeki Hıristiyanların Müslüman olmasını, karşı

956 *Künhü'l-ahbâr*, I/2, s. 1194-1197; Celalzade, *Selimname*, s. 218.

çıkanlarınsa katledilmesini emreder. Bu durum karşısında şaşıran Zembilli Ali Efendi, Pîrî Mehmed Paşa ile anlaşarak Rum patriğinin maiyetiyle birlikte Edirne'de padişahın huzuruna çıkmasını sağlar. Patrik, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra Hıristiyanlara tanıdığı serbestlikle ilgili bilgi verir, onun hiç kimsenin cebren Müslüman yapılmayacağı yolundaki taahhüdünü hatırlatır. Elindeki ilgili ferman yangında yandığı için de fetihte hazır bulunmuş olan üç ihtiyar yeniçerinin şahitliğine müracaat edilir. Bunun üzerine padişah bundan vazgeçer.[957]

Aslında bu konunun ortaya çıkışı daha farklı bir meseleye dayanır. 1490'da etrafında Hıristiyan ahali kalmayan Pammakaristos Kilisesi'ne (Fethiye Cami) el konularak buranın camiye tahvili istenince, İstanbul'da büyük bir tartışma çıkmış, daha sonra mesele I. Selim dönemine intikal etmiştir. Bu dönemde Safevilerle olan çekişmenin etkisiyle artan dinî hassasiyetler sebebiyle ulema arasında kiliselerin mevcudiyeti sorgulanmış, Patrik I. Theoleptus kiliseleri himaye eden fermanı göstererek Fatih tarafından verilen hakları ispatlamak istemiştir. Fakat bu beratın yandığı anlaşılınca fetih sırasında hayatta bulunan yeniçerilerin şahitliğine başvurularak mesele kapatılmıştır.[958] I. Selim bu hakları teyid eden yeni bir beratı da patriğe vermiştir. Hatta mesele Kanuni döneminde tekrar gündeme geldiğinde Patrik I. Jeremias bu kararı hatırlatmıştı. I. Selim'in Hıristiyanlara karşı davranışı konusunda bazı Rum kaynakları müspet görüşler sunarlar. Nitekim bir kaynaktaki şu ibareler dikkat çekicidir:

> "...yılmaz ve yiğitti, bilgece karar veren, hak geçirmez, kiliseleri ve Hıristiyanları çok seven bir hükümdardı, zamanında çok kilise inşa edildi.. Tanrı'ya adanan bütün tapınakların güzelleştirilmesini emretmişti, eskilerinin yanında yeni kiliseleri yükseltti..."[959]

---

957 Bilgi Hammer tarafından verilir, fakat hiçbir mehaz gösterilmez: IV, 255-256.

958 Konuyla ilgili bkz. F. M. Emecen, *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003, s. 48-49; aynı yazar, "Hukuki Bir Tartışmanın Tarihi Zemini: İstanbul Nasıl Alındı", *Osmanlı İstanbulu*, I (*I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*), ed. F. M. Emecen-E. S. Gürkan, İstanbul 2013, s. 35-41.

959 Zikreden M. Balive, *Bizans ve Osmanlı*, s. 99.

Öyle anlaşılıyor ki Sultan Selim sadece tebaası içindeki Müslüman kesimin değil Hristiyanlar arasında da benzeri bir etkiye sahiptir. Onun Athos Manastırı'nı ziyaret ettiği, Kudüs, Sina ve Mısır manastırlarını da dolaştığı, hatta Trabzon yakınlarındaki Sümela Manastırı'na yardımda bulunduğu rivayetleri, ciddi tarihçilerce de benimsenmiş gibidir. Ayrıca ona atfedilen ve Athos Kseropotamu Manastırı'nda saklanan bir belgede, padişahın gönül gözüyle Kırk Azizleri görmesinin ardından söz konusu manastırı koruması altına aldığı, Mısır Seferi sırasında bir yangında tahribata uğrayan bu manastırı tamir ettirdiği, bunun yanı sıra birtakım imtiyazlar bahşettiği, bundan dolayı da "kretor" olarak anıldığı belirtilir. Yine ondan yardım isteyen Margarid adlı bir keşiş, padişahın iltifat ve cömertliği sayesinde adını duyurmuş, Serez Hagios Ioannez Prodromos Manastırı daha sonra onun adıyla yani Margarid Manastırı olarak tanınmıştır.[960] Bütün bunlar Selim'in Hristiyanlara karşı aşırı bir ilgisi olduğunu göstermez. Aslında diğer padişahlar gibi o da tebaası olan Hristiyanlara karşı genel kanunlara uymaktan başka farklı bir yaklaşımı benimsememiştir.

Onun Mısır'ı ele geçirdikten sonra bilhassa bu bölgede sosyal ve idari alanda yeni bir yapıyı başlatması, daha sonra hakkında değişik rivayetlerin yayılmasına vesile teşkil etmiştir. Her şeyden önce onun Mısır'da adeta beklenen bir "Mesih" gibi algılanmış olduğu vurgulanmaktadır. Zira o iki yüz elli yıldır alışılmış bir idareyi yani Memlük devletini yıkmış, böylece yerleşmiş bir düzeni kökünden değiştirmiştir. Mısır vakayinamelerinde Selim, tarihi değiştiren büyük kahramanlardan biri gibi gösterilir. Aslında bu durum Osmanlı kaynaklarında yer alan Selim imajından çok da farklı değildir. Çünkü o savaşlarda hiç yenilgiye uğramamış, Allah'ın teyidine mazhar olmuş bir hükümdar olarak tanıtılmıştır. İstanbul'un fethi neyse, Kahire'nin alınışı ve Mekke ile Medine'nin üzerinde himaye kurulması da aynı anlamda algılanmış, böylece Selim'in şahsında efsanevi bir hâle getirilmiştir.

Selim'in de özellikle Mısır Seferi sırasında yol üzerinde olan veya şehirlerde bulunan Müslüman büyüklerin türbelerini, mezarlarını ziyaret etmesi, onlara karşı duyduğu saygıyı belirtmesi, Mısır'daki imajı bakımından son derece önemli bir etki yapmışa benzemektedir. Onun uzak diyarlardan gelerek Mısır'da

960 M. Balivet, *Bizans ve Osmanlı*, s. 99-100.

adil bir düzeni ihya eden bir çeşit modern "Baybars" (Ünlü Memlük sultanı) olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Onun şahsında eski Memlük gücü yeniden dirilmiş olarak farz edilmiştir. Öte yandan yine onun Mısır'da hizipleşmenin oluşmasında pay sahibi olduğu yolunda daha sonra zuhur etmiş değişik mitlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Mısır'ın iki büyük fırkası Zülfikariye ve Kasımiye'nin tohumlarının Selim'in Kahire'de bulunduğu sırada atıldığı yolunda birtakım hikâyeler mevcuttur. Selim'in huzurunda karşılıklı teke tek çarpışarak (mübareze) cündiliklerini sergileyen Zülfikar ve Kasım Beyler, ileride ortaya çıkan iki hizbin kurucuları olarak anılır. Böylece bu doğuş mitinde Selim'in ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bir bakıma o Mısır'a geldiği andan itibaren mevcut nizamı kökten değiştiren ve aynı zamanda kaynaştırıcı bir rol oynayan bir figür olarak resmedilmektedir. Böylece tarihin akışını değiştiren efsanevi büyük hükümdarlar arasına girmiştir; sadece Büyük İskender değil adaletiyle meşhur Sasani hükümdarı Anuşirvan ile özdeşleştirilmiştir. Bütün bu özellikler dolayısıyla Selim Mısır'daki iki hizib yani Fikariler ve Kasımilere ait doğuş hikâyelerinde adeta bir "kurucu baba" vasfı taşımıştır.[961]

Öte yandan İbn Iyas'ın, I. Selim'in Mısır Memlüklerinin bir devamı gibi algılandığını yazması da ilginçtir. Aslında Memlük idaresi tek bir hanedana dayalı olmadığı için muhtelif köle asıllı güçlü bir desteği olan beyler, saltanat makamına geçebiliyordu. Bu bakımdan Selim'in Mısır'a kendi gücüyle hâkim oluşu pek de yadırganmamıştı. Bu düşüncelerle genellikle Selim hakkında daha çok olumsuz görüşler serdeden çağdaş tarihçilerden İbn Iyas'ın, onun Mısır sultanlarının kırk sekizinci ve Mısır'da Hoşkadem, Temürboğa'dan sonra gelen Anadolulu sultanların üçüncüsü sıfatlarıyla anılmış olduğunu bildirmesi –kendisi katılmamakla birlikte- şaşırtıcı gelmemelidir.[962] İbn Iyas ayrıca özellikle onun Amr ibnül'-As'tan sonra Mısır'ı kılıç gücüyle alan ikinci büyük hükümdar olduğunu söylemekten de kendini alamaz.

Âlimlerle sohbet etmeyi ve çeşitli siyasi meselelerde bunların ve diğer devlet adamlarının görüşlerini almayı prensip edindiği anlaşılan I. Selim'in çok okuduğu, kütüphanesindeki

961 Bu mitlerin oluşumu için bkz. J. Hathaway, *İki Hizbin Hikâyesi: Osmanlı Mısır'ı ve Yemeninde Mit, Bellek ve Kimlik*, çev. C. Boyraz, İstanbul 2009, s. 154-167.

962 *Bedâi'*, V, 151; Türkçe çev. s. 142-143.

bütün kitapları baştan sona birer kere okuyup bitirdiği, hatta gözlük taktığı, gece geç saatlere kadar tefekküre daldığı ifade edilir.[963] Daha önce belirtildiği gibi Kahire'de iken medrese kütüphanelerindeki kitapları getirtip okuduğu dikkati çekmektedir. Bilhassa tarihe büyük merakı bulunduğu (Mısır'dayken İbn Tagrıbirdi'nin *Nücumü'z-zahire* adlı tarihini Kemalpaşazade'ye çevirtmesi, özellikle sık sık *Vassaf Tarihi*'ni okuması), Farsçayı çok iyi bildiği, Arapçaya ve Tatar lehçesine de aşina olduğu belirtilir. Bununla birlikte Farsçanın onun neredeyse ana diline eş bir özellikte olduğu açıktır. Bazı Arapça kitapları Türkçeye değil Farsçaya tercüme ettirmesi bu anlamda dikkat çeker. Farsça şiirlerini ihtiva eden *Divan*'ı basılmıştır (İstanbul 1306 ve Berlin 1904). Türkçe şiirlerine de bazı tezkirelerde rastlanır. Kaynaklarda onun hiç Türkçe şiir yazmadığı belirtilirse de ona atfedilen bazı şiirlere temas edilir.

Lâtifi tezkiresinde onun kahramanlığını, adaletini, salâbetini överken çok az Türkçe şiiri olduğunu, ayrıca ona atfedilen birçok Türkçe şiirin ortalıkta dolaştığını belirterek bunlardan birini nakleder:

"Ben yatam lâyık mı karşımda ol ayak dura
Serv-kaddim diyin ben öldükde namazım kılmasın." [964]

Ayrıca yine ona ait olarak gösterilen bir başka meşhur şiiri şudur:

"Merdüm-i dîdeme bilmem ne füsûn etdi felek
Giryemi kıldı füzûn eşkimi hûn etdi felek
Şirler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhuya zebûn etdi felek."

Tarihçi Solakzade ise yine onun yeniçeri isyanının sebep olduğu sıkıntı içinde söylediği Türkçe bir beytini nakleder. İ.H. Uzunçarşılı Topkapı Sarayı Arşivi'nde birçok Farsça şiir ve birkaç gazeli bulunduğunu bildirip Türkçe gazeli için şu örneği verir:[965]

"Ey Selimî kan dökerse çeşm-i giryanım nola
Lâl-i yâre dil verenler lâl-i cevherden geçer"

Onun Farsça divanını çeviren Ali Nihat Tarlan manevi simasının bu şiirlerde görülebileceğini, büyük İran şairlerinden Hâfız, Sâdî, Selman ve Câmî'nin derin tesirleri olduğunu fakat

963 Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevârih*, II, 398-399

964 *Tezkiretü'ş-şu'ara* ve *Tabsıratü'n-nuzemâ*, haz. R. Canım, Ankara 2000 s.147-151

965 İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s.306

bunlara göre söz konusu şiirlerin çok ihtiraslı bazen şâhâne ve her duygusunda yüksek şahsiyetini gösterdiğini beyan eder.[966]

Kitaba olan merakı gerek kardeşi Şehzade Korkud'un Manisa'daki kütüphanesini İstanbul'a taşıttırmasından, gerekse İran ve Mısır seferleri sırasında saraylarda ve kalelerdeki bazı şahsi kütüphanelerin sayımını yaptırıp tespit ettirmesinden anlaşılır. Özellikle sefer sırasında kaybolan kitaplarını araştırtması, Halep Kalesi'ndeki kütüphanedeki kitapların listelerini düzenletmesi dikkat çekicidir.[967]

Sohbet meclislerinde değer verdiği âlimler arasında Müfti Zembilli Ali Efendi, Kemalpaşazade[968], İdrisi Bitlisî, hocası Halimî Çelebi'nin başta geldiği, Tacizade Cafer Çelebi, Âhi ve Revanî gibi şairlere değer verdiği bilinmektedir. Özellikle Revanî ile ilgili latifesi kayıtlara geçmiştir. Daha şehzadeliği zamanında kendisinin yanına gelen Revanî'yi matbah-ı amire emini, ardından da surre emini yapmış, fakat bu sonuncu görevi sırasında bazı suiistimali görülmüşse de padişahın devreye girişiyle teftişten kurtulmuştu. Daha sonra Ayasofya Vakfı mütevellisi olmuş, bu sıralarda Kırkçeşme yakınlarında bir mescit ve hücreler yaptırmıştı. Padişah bir gün buradan geçerken bu hayratın Revanî'ye ait olduğunu duyunca şaşırıp "Hoş Ayasofya sen ki ayda bir mescit kuzularsın" diye latife ederek Revanî'nin eski suiistimaline telmihde bulunmuştur.[969] Muhitinde şairler ve ulemanın dışında kimlerin olduğu konusunda kaynaklardan tam bir bilgi edinilememektedir. Pîrî Paşa, Ferhad Paşa, yakının-

966 *Yavuz Sultan Selim Divanı*, İstanbul 1946

967 Halep Kalesi'ndeki kitapların listesi: TSMA, nr. D. 9101; ayrıca kitap merakı için bkz. İ. Erünsal, *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 2008, s. 129-131. Keza Tebriz sarayındaki eşyaların listesinde, 30 kadar mükemmel ciltlenmiş, değerli kitaplara rastlanır. Bunların çoğu edebi eserler, divanlardır: Divan-ı Lami, Kitâbı Hüseyni, Divan-ı Emir, Kitâb-ı Hüsrev, Divan-ı Muhammedname, Kitab-ı Şeyh Sadi, Divan-ı Hasan, Kitâb-ı Muhammediye, Rûznâmçe, Kitâb-ı Nizamî, Divan-ı Ahmed Paşa, Divan-ı Nevayî, Zafername, Şehname, Kitâb-ı Bostan, Kitâb-ı Tarihname, vb..(TSMA, nr. D. 9608)

968 " Bu sefer dönüşünde atının ayağından sıçrayan çamurun padişahın kaftanını kirletmesi üzerine Yavuz Sultan Selim'in, "ulemâ ayağından sıçrayan çamurların medâr-ı zînet ve bâis-i mefharet" olacağını söyleyerek kaftanının ölümünden sonra sandukası üzerine örtülmesi vasiyetinde bulunduğu" (Ş. Turan, "Kemalpaşazade", DİA, XXV, s. 238) şeklinde çok yaygın olan rivayette zikredilen ulemanın Kemalpaşazade olduğu umumi bir kanaat halini almıştır. Kaftanın Selim'in sandukası üzerine serildiği ve bugüne ulaştığı da bilinmektedir. Ancak bu olay o dönemin tarihçilerinin eserinde geçmez.

969 Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, I/2, 1255.

da bulunan devlet adamları olarak zikredilir. Onun döneminde yanında bulundurduğu, bazılarını katl, bazılarını ise tahkir ettiği vezirler Koca Mustafa Paşa, Sinan Paşa, Yunus Paşa, Hüsam Paşa, Dukakinzade Ahmed Paşa, Hersekzade Ahmed Paşa, İskender Paşa, Zeynel Paşa, Hocazade Mehmed Paşa ve Pîrî Paşa, Mustafa Paşa, Ferhad Paşa ve Bıyıklı Mehmed Paşa'dır.

Sultan Selim'in özel hayatı hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Kaynaklar bu hususta sessizdir. Vefatı sırasında hayatta kalan tek oğlu Süleyman'dır. Tarihçi Âlî, şehzadelik yıllarında cariyeden doğan bir oğlunu gizlediği, bunun Üveys Paşa olduğu, hatta I. Süleyman'ın da bundan haberdar bulunduğu rivayetini aktarır. Adı bilinen tek hanımı Hafsa Sultan'dır. Ayrıca Ayşe Sultan adlı birinden daha söz edilir. Kızları Beyhan Sultan (Ferhad Paşa ile evli), Fatma Sultan (Kara Ahmed Paşa ve sonra Hadım İbrahim Paşa zevcesi), Hafsa Sultan (İskender Paşa zevcesi) , Hatice Sultan (1515'te katledilen İskender Paşa'nın zevcesi), Şah Sultan (Lütfi Paşa zevcesi), Hanım Hatun'dur (Çoban Mustafa Paşa'nın zevcesi).

Ek I:
Hasan Can'ın Menakıbnamesi veya Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnamesi

Halk arasında da ismi gözüpekliği ve sertliğine telmihen "Yavuz" şeklinde daima anılan bir padişah olarak adı türlü menkıbelere ve hikâyelere konu olmuştur. Hakkındaki menkıbelerin bazıları bir kısım modern yazarlarca tarihî bir gerçek şeklinde algılanıp nakledilmiştir. Bunların çoğu onun diğer padişahlarla mukayese edilemeyecek ölçüde farklı tavırlarından kaynaklanmış olmalıdır. Yakınında bulunan Hasan Can'ın naklettiği rivayetler ve menkıbeler oğlu Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tacü't-tevârih*'inin son kısmını oluşturur. Burada 12 menkıbeye yer verilmiştir.[970]

İlk menkıbe Trabzon'dan Kefe'ye gelişi oradan Edirne'ye gidişi ve babasıyla olan çarpışmasının ardından gemiyle Kefe'ye dönüşüyle ilgilidir. Gemide Ferhad Paşa, Bali Paşa ve daha sonra "Hain" lakabıyla tanınacak olan Ahmed Paşa bulunmaktadır. Aralarında geçen konuşmada adı geçenler kendi aralarında ileride saltanat makamına geçildiğinde yapılacak işleri, Safeviler üzerine çıkılacak seferi söyleşmektedir. Selim ise suskun bir köşeye çekilmiştir. Neden sonra başını kaldırıp onlara "Hey dertliler saltanat deyip durursunuz ondan ne fayda ki saltanat dokuz yıllık ola, işte istediğiniz verildi" demiştir. Bu ilk menkıbe anlaşılacağı gibi Selim'in keramet göstererek saltanatının ne kadar süreceğini önceden bilmiş olduğunu bildirmek, böylece onun velayet sahibi bir padişah olduğunu göstermek amaçlıdır.

İkinci hikâye de yine Selim'in Kırım hanıyla olan ilişkisi sırasındaki tutumunu ortaya koyar. Selim yine burada saltanat makamını kendi için istememektedir. Kırım Hanı ile at üstünde buluşan Selim, önce küçük bir protokol krizi yaşar. Sonunda

970 Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-tevârih*, II, 603-611; Bu kısım A. Uğur tarafından müstakil olarak Latin harflerine aktarılmıştı: "Hoca Sadeddin Efendi'nin Selim-namesi", *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, IV (Ankara 1980), s. 225-241. Yine bunlardan seçtiği bazı pasajları *Yavuz Sultan Selim* adlı kitabının sonunda sadeleştirerek vermiştir: s. 125-131.

han ayağına gelir ve görüşme gerçekleşir. Han, gönlünü almak için güzel sözler söyler, isterse ona Kırım askerini vereceğini, onlarla birlikte saltanatı ele geçirmesinin kolay olacağını ifade eder. Fakat Selim bu teklifi kabul etmez şöyle der: "Biz dünya hevesiyle ve padişahlık davasıyla o tarafa varmamıştık, atamız yaşlandı, devamlı olarak hastalıklarla memleketin işlerini hakkıyla yönetemez hâle geldi, işleri vezir ve beylere bıraktı. Din ve devlet düşmanları her yerden baş kaldırdı. Celaliler ve diğer düşmanlara karşı kardeşlerim rahat içinde oturup dururlar. Biz bir miktar asker isteyip bu gibi haricileri tepelemek arzusundaydık. Hem de gidip babamızı ziyaret edecektik. Fakat devlet adamları bunu başka yorumlayıp benim taht ve tac sevdasıyla harekete geçtiğimi söylediler ve atamızla aramıza duvar gibi girdiler. Mukadder olan her ne ise olur, fakat asker çekip babamız üzerine yürümek bize yakışmaz." Daha sonra otağına geldiğinde hanın elinde oyuncak olmayı istemediğini, böyle gelecek saltanattan herhangi bir fayda olmayacağını, ata ve babası tarafından genişletilmiş ülkeye Tatar askeri sokmanın kendisine yakışmayacağını ifade ederek: "Dileğim saltanat olsaydı onlarsız dahi Allah'ın yardımıyla kolaylıkla bu işi başarırdım. Tatar'ın yardımına ihtiyacım yoktur," der. Hatta han kendisine kızını vermeyi teklif eder, fakat bunu da kabul etmez. Ardından onun övülecek on özelliği sıralanır. Bunlar arasında sabır, tevekkül, üstün gayret, saltanatın namusunu düşünmek, temiz yüreklilik, yiğitlik, ululuk, tedbir sahibi olma gibi hasletler vardır. Bu ikinci hikâye de yine ilki gibi saltanat makamını kendi nefsi için hedeflemediğini gösterme çabasının bir ürünüdür.

Üçüncü hikâye ise Hasan Can ve babasının Çaldıran Zaferi sonrası Selim ile olan irtibatını konu almaktadır. I. Selim, Tebriz'e girdiğinde olgun ve yetenekli kişileri yanında toplarken şehzadeliği zamanından niteliklerini bildiği Hasan Can'ın babası Hafız Mehmed'i yanına getirtmiştir. Onun hafızlığını çok önceden beri duymuştur ve sesini dinleyince derhâl Hafız Mehmed'i kendi kulları arasına alır. Yine buna bağlı olarak bir gün Hasan Can'a şunu söyler: "Biz hiçbir yere kendi arzumuz ve görüşümüzle sefer etmedik. Hep böyle hareket etmekle görevlendirildik." Bunu duyan Hasan Can da Kemaleddin Erdebilî'nin duyduğu bir rivayeti aktarır. Padişah bu zatın nasıl aziz olduğunu sorar. Hasan Can ona bu zatın hasletlerini bildirir. Bu hikâye muhtemelen I. Selim'in ilim adamlarına ve önemli tasavvuf ehline karşı duyduğu ilgiyi ortaya koymak üzere eklenmiştir.

Dördüncü hikâye daha önce de bahsettiğimiz Mısır Seferi'ne çıkılacağı sırada görülen bir rüyanın padişaha aktarılmasıdır. Rüyayı gören Kapı Ağası Hasan Ağa türlü zorlamalardan sonra bunu anlatmaya razı olmuştur. Gördüğü rüyada dört halife ellerinde bayraklar olduğu halde Peygamber'in selamını getirdiklerini, padişaha Haremeyn hizmetinin buyrulduğunu söylemiştir. Hasan Can işittiği bu rüyayı padişaha aktarır. O da üçüncü hikâyedeki söze atfen "Biz sana demez miyiz ki biz bir canibe memur olamadan hareket etmemişiz, atalarımız velâyet sahibiydiler, kerametleri vardır, içlerinde sadece biz onlara benzemedik," demişti.

Beşinci menkıbe I. Selim'in kitaplara olan düşkünlüğüyle ilgilidir. Buna göre padişah Mısır Seferi'ne giderken geçtiği çöllerde yağmurlar yağmış ve askerler, binek ve yük hayvanları bu sayede susuzluk çekmeden rahatlıkla yol almıştı. Her taraf kalabalık çöl Araplarıyla doluydu. Bunlar fırsat buldukça ordunun ağırlıklarına saldırır, mal, eşya ve hayvan çalardı. Bir gece padişaha ait giysi yüklerinden biri geride kalmış ve bunları Urban talan etmişti. Bu sandıklar içinde kitap sandıkları da vardı. Padişah bunların arasındaki güzel hatla yazılmış *Tarih-i Vassaf*'ı çok sever ve okurdu. Söz konusu nüshanın çalınmasından da çok üzüntü duymuştu. Saray Hocası Şemseddin çok hızlı yazı yazmasıyla bilinirdi. On günde bir Mushaf yazabilirdi. 8-9 günde de Hafız Divanını istinsah etmişti. Padişah hocası Halimî Çelebi'ye emrederek bu zatın kendisine bir Vassaf Tarihi yazmasını istedi. Halimî Efendi bu zatı Kahire'deyken kendi oturduğu evdeki bir hücreye kilitledi ve padişahın 25 gün mühlet verdiğini bu süre zarfında yazı işini bitirmesini tembihledi. Molla Şemseddin bu işle meşgulken birden karşısında bir zatı otururken gördü. Korkuyla irkilince, adam onun dizini tutarak korkmamasını, kendisi gibi bir insan olduğunu, onu ziyarete geldiğini söyledi. Molla Şemseddin bunun gayb ricalinden olduğunu hemen anladı. Yazma işini bırakıp onunla sohbete daldı. Mısır'ın tam anlamıyla fethinin tamamlanıp tamamlanmayacağını, geri dönüldüğünde tekrar Memlüklerin eline geçip geçmeyeceğini, padişahın saltanat müddetini, Halimî Efendi'nin halini ve kendi vefat vaktini sordu. Bu zat ona Selim'in bu hizmetle görevlendirilmiş olduğunu, onun evliya halkasına dahil olduğunu, fakat bundan sonra ancak üç yıl yaşayacağını, Halimî Efendi'nin Şam'dan öteye geçemeyeceğini, ayrıca bir kişinin kendi ömrünün sonunu bilmesinin uygun düşmeyeceğini,

fakat onun da Halimî Efendi ile aynı gün vefat edeceğini bildirdi. Sonra koynundan bir arakiye (mendil) çıkarıp bunu Selim Han'a hediye vermesini, ikinci defa daha çıkardığını ise Halimî Efendi'ye iletmesini istedi. Ona da kendi başındaki arakiyeyi ihsan etti. Ardından yazma işine devam etmesini diledi. O yazarken kendisi gözden kayboldu, Nil üzerinde yürüyüp gitti. Molla Şemseddin, Hasan Can ile görüşüp olup biteni anlattı. Arakiyeyi vererek padişaha ve Halimî Efendi'ye iletilmesini istedi. Hasan Can da padişaha bu hikâyeyi anlatarak arakiyeyi teslim etti. Padişah bunu alıp kokladı ve 'Bunda bir iş var,' deyip diğer arakiyeleri görmek istedi. Gelen arakiyeleri yine koklayıp biraz tefekkür etti, gözlerinden yaş geldi, 'Hâl kokusu var,' dedi. Daha sonra Halimî Efendi dönüş sırasında Şam'dayken vefat etti, aynı gün Molla Şemseddin de öldü. Hasan Can'ın Molla Şemseddin'e ısmarlayıp vefatı dolayısıyla bitiremediği ve fakat bu sebeple ona vasiyet ettiği kitabı ise ölümünden sonra varisi kalmadığı için padişaha intikal eden kitaplar arasında bulunan bir nüshasını, bizzat Selim, Hasan Can'a verdi. Şaşıran Hasan Can olup biteni anlatınca padişah sakin şekilde bunun "emr-i ittifaki" yani tabii bir şey olduğunu söyledi. Yine bu hikâyede de I. Selim'in hem kitaba karşı merakı hem de evliyalığı, olayları önceden görüşü işlenmiştir.

Altıncı hikâye padişahın Şam'da bulunduğu sıradaki bir olayla ilgilidir. I. Selim Ümeyye Camii'nde kalan Şeyh Muhammed Bedahşi ile görüşmek diledi. Onu ziyarete gitti, karşılıklı oturup bir süre sessiz kaldılar. Her iki taraf da ilk sözü karşısındakinin söylemesini bekliyordu. Bunu hekimbaşı ve musahip Ahi Çelebi görünce laf açıp Şam'ın havasından bahsetti. Padişah bu boş sözlerden hoşlanmadı ve araya girerek şeyhten dua istimdadında bulundu. Şeyh ise onun Müslümanların dayanağı olduğunu asıl duayı kendisinin istediğini söyledi. Padişah ısrarla yeniden dua isteyince, o da duada bulundu ve birbirlerine veda ettiler. Padişah Kahire'ye geldiğinde bir gece rüyasında şeyhi görür. Üzerinde kendisiyle görüştüğü sırada giydiği kepenek vardır. Bu rüyayı anlattığı Hasan Can bunu şeyhin vefatına yorar. Padişah buna kızarak rüyanın gerçekleşmesinin onun yorumuyla olacağını, eğer bu yorumla şeyhe bir hâl olursa bunu onun yorumuna bağlayacağını, cezalandırılmayı hak ettiğini söyler. Hasan Can buna çok üzülür. Ertesi günü Halimî Çelebi huzura geldiğinde ona Hasan Can'ın cezaya müstahak olduğunu, rüyayı yorumlamada hata ettiğini, eğer şeyhe bir şey olursa ondan

bileceğini ifade eder. Hasan Can bunun karşısında padişahın rüyayı gördüğü gece hangi tarihe rast gelir tespit edilsin, buna göre şeyhe bir hal olduysa bundan önce midir yoksa sonra mıdır belli olsun, buna göre ceza mı görürüm yoksa ihsanı mı hak ederim der. Padişah bunun bir yolu olduğunu bildirip hemen kendi hattıyla tarihi bir kâğıda yazar. Birkaç gün sonra Şam'dan ulaklar gelir ve şeyhin vefatını da haber verir. Şeyh son nefesinde Şam halkının padişaha boyun eğmesini, kendisini Allah'ın gönderdiğini, onları Çerkes'in elinden kurtardığını, selamını ve dualarını ona iletmelerini söylemiştir. Ayrıca nasihatlerle dolu bir de vasiyetname yazıp padişaha teslimini istemiştir. Mektup, padişaha otağında teslim edildiğinde hemen Halimî Efendi'yi içeri çağırırlar. Sonra padişah, Hasan Can'a dönüp yorumu yüzünden o güzel huylu azizin vefat ettiği siteminde bulunur. Hasan Can da merakla ölüm gününü sorar. Padişah gülerek mektubu okuması için ona verir. Hasan Can ile Halimî Efendi yaptıkları hesap sonucu ölüm gecesi ile rüya gecesinin birbirine uygun düştüğünü tespit eder. Hasan Can ihsanı hak etmiştir. Hasan Can bu hikâyeyi yine padişahın velayetine yormuş ve onun rüyasının aynıyla çıktığını bildirmiştir.

Yedinci menkıbe ise Mısır'dan dönüş kararının hikâyesidir. Kahire'de kalışı uzayınca devletin ileri gelenleri ve asker sıla özlemi duymaya başlar. O sırada Anadolu kazaskeri olan Kemalpaşazade'ye durumu bildirip padişahın geri dönme kararı alması için ikna edilmesini isterler. Kemalpaşazade ile padişah bir gün atla yan yana giderken Kemalpaşazade ona askerin söylediği türküden bahseder. Bu türkünün mısraları şöyledir:

Nemiz kaldı bizim mülk-i Arab'ta
Nice dururuz Şam u Halep'te
Cihan halkı kamu iyş ü tarabda
Gel ahi gidelim Rum illerine.

Bu türkünün sözlerinden çok hoşlanan Selim zaten geri dönmeyi düşündüğünü, artık yapacak başka bir iş kalmadığını ifade eder. Bu latifeden sonra yine bir gün padişah ona hocası Molla Lütfi'nin öldürülme sebebini sorar. O da kendi arkadaşlarının hasedi yüzünden başına bu hâlin geldiğini söyler. Çünkü Molla Lütfi nüktedan sivri dilli, herkesi alaya alan bir kişidir, latifeleri gerçek sanıldığı için düşmanı çoğalmıştır ve iftira atarak onun katline yol açmışlardır. Padişah bunun üzerine Kemalpaşazade'ye tıpkı hocası gibi gerçek anlaşılabilecek latife yapıp yapmadığını sorar. O da aralarında daha önce geçen

konuşmaya atfen kendisinin bu tarz bir latife yapma sırasını savdığını ima eder. Padişah da bu dörtlüğün onun tarafından uydurulduğunu anlar. Bu hikâyede de yine Selim'in anlayışlığı, kavrayışı ve kıvrak zekâsı belirtilmek istenmiştir.

Sekizinci menkıbe yine I. Selim'in anlayış ve seziş gücüne örnek olarak anlatılmıştır. Burada hikâye İran'dan gelen hekim Hâkimşah Muhammed ile padişah arasında geçer. Bu zat padişahın yakın adamlarından biri olmuştur. Padişah bir gün hekime o gece nerede olduğunu sorunca, Mirahur Ahmed Ağa'nın (sonra Hain Ahmed Paşa) evinde hekim Ahi Çelebi, Mehdi Gâv ve onun üvey oğlu Mirza Ali ile birlikte sohbet meclisinde bulunduğu cevabını alır. Meclisteki Mirza Ali; genç, yakışıklı bir delikanlıdır. Hatta Ahi Çelebi birkaç kere onu saraya almak için teşebbüste bulunmuştur. Bu delikanlının adı geçince araya giren Ahi Çelebi, onun padişahın hizmetine layık biri olduğunu, öküz anlamına gelen Gâv'a atfen böyle ay parçası gibi birinin bir öküzün evinde işi olmadığını söyler. Padişah hemen bir metafor yaparak, hikmet bilen biri geçindiği halde ayın öküz burcunda olduğu dönemde olduklarını hatırlatır. Hekim âlimâne cevabı alınca hemen atından inip padişahın üzengisini öper. Hâkimşah bundan sonra padişaha garip birisinin kasidesini okumak için izin ister. Amacı bu vesileyle bu fakire biraz bahşiş almaktır. Fakat birkaç beyit okuduğunda padişah hemen bu şiirin ona ait olduğunu, câize almak için söylediğini ifade eder. Bunun üzerine Hâkimşah şaşırarak padişahın haklı olduğunu bir fakirin dilinden bu kasideyi kendisinin nazm ettiğini bildirir. Padişah da hem ona hem de adı geçen fakire para ihsan eder.

Dokuzuncu hikâye daha önce de sözü edilen Fatih Sultan Mehmed'in portresini yapan nakkaş ile ilgilidir. Padişah yapılan resmi dedesine benzemediği için beğenmemiştir. Resim kendisine getirildiği sırada Ahi Çelebi bazı kimseleri padişahın katında uygunsuz davrandıkları için eleştirmekteydi. Kendisi II. Bayezid'in de nedimlerindendi ve sohbet adabını iyi bildiğini söyler dururdu. Padişah resim hakkındaki kanaatini söyledikten sonra Ahi Çelebi'ye dönerek resmi ona gösterdi ve Fatih Sultan Mehmed'in son dönemlerine yetiştiği için resim hakkındaki fikrini sordu. O da duraksamaksızın. 'Ne münasebet baştan savma bir iş yapmış,' diyerek yapanı mahcup etti. Bunun üzerine padişah Hasan Can'a dönüp tebessüm ederek Ahi Çelebi'nin bu durumunu kınadı ve incelik sahibi biri olarak geçindiği halde

arkadaşlarını çekiştirirken kendisinin de onlara benzeri şekilde davrandığını ifade etti. Açıkça anlaşılacağı üzere burada da padişahın ince düşünceli biri olduğu ve mecliste nasıl davranılması gerektiğini çok iyi bildiği gösterilmek istenmiştir.

Onuncu hikâyede yine padişahın kerametine atıf vardır. Padişah bir gün divandan kızgınlıkla çıkarak odasına girmiş ve üzerindeki elbiseleri bile çıkarmaksızın bir süre gezinmiş. Ekseri böyle kızgınlık hâlinde buna benzer tavırlar gösterirmiş. Sonra hele Ferhad, İskender'i himaye edip durursun, inşallah birbirine karşı asıldığınız zaman da gelir diye söylenmiş. Zira Ferhad Paşa daima o sırada kâtip olan İskender Çelebi'yi korurmuş. Gerçekten de Kanuni zamanında hem Ferhad Paşa hem de daha sonra büyük bir defterdar olacak olan İskender Çelebi katledilmiş.

On birinci menkıbe de daha önce bahsedilen Rodos Seferi hazırlıkları sırasında gemi inşası ve bu sırada denize indirildiğini gördüğü kadırgayla ilgilidir. Burada padişahın sefer hazırlıklarındaki noksanlıkları görüp Rodos üzerine gitmekten vazgeçişi anlatılır ve yine uzak görüşlülüğüne işaret edilir. Zira yine onun düşündüğü gibi Rodos ancak dokuz ayda oğlu Sultan Süleyman tarafından fethedilecektir.

On ikinci ve son hikâye ise Kemalpaşazade'den nakledilmiştir. Buna göre Sultan Selim doğduğu sırada bazı hâller vuku bulmuştur. Bu sırada bir derviş ortaya çıkıp sarayın kapısına gelerek Selim'in doğacağını müjdelemiş ve bu şanı yüce hanedandan bir oğlanın doğacağını, onun güneşinin cihanı aydınlatacağını, atası yerine tahta çıkacağını bedeninde yedi yerde yıldız biçiminde benlerin bulunacağını, bu benler sayısınca ulu bey ve hükümdarları yenilgiye uğratacağını söylemiş. Bu keramet sahibi dervişin dedikleri gerçekleşmiş, Sultan Selim doğmuş ve dervişin dediği gibi vücudunda yedi ben tespit edilmiş, ayrıca dediği şeyler aynen olmuş. Burada da yine padişahın sahip-kıranlığı ve dünya hâkimi olacağı müjdesi öne çıkarılmakta ve anlatılan menkıbeler böylece adeta taçlandırılmaktadır.

Bu on iki menkıbe açık şekilde Sultan Selim'in sadece büyük bir cihangir, büyük bir asker olma hasletleri yanında kerameti ve velayeti, ileri görüşlü oluşu gibi yönlerini öne çıkarma amaçlı olarak yazılmış olmalıdır. Burada belirtilen olaylar temelde belki doğru olabilir, fakat bunların abartılarak süslendiği de sarihtir. Yalnızca bu menkıbeler değil, aynı zamanda halk arasında yayılan hikâyeler, diğer kaynaklarda yer alan benze-

ri anekdotlar, bir ölçüde, babasını tahttan indiren hayırsız bir evlat olma töhmetiyle suçlanmasına karşı bir alternatif model ortaya koyma şeklinde de okunabilir. Zira I. Selim babasının tahtına göz koyan ve onu tahttan indiren, hatta bu sebeple velayetine hükmedilip Bayezid-i Veli diye şöhret kazanan babasının bedduasına uğramış bir oğul olarak anılmanın ezikliği içinde kalmıştır. Belki de hırçınlığı ve ne zaman ne yapacağı pek belli olmayan halleri, bu ezikliğin dışa vurumudur. Bütün bu vaziyet yaptığı büyük fütuhatın da rolüyle onun şahsında ortaya çıkan menakıplarda farklı yönlerinin abartılarak aktarılmasına yol açmış olmalıdır.

Babasını tahttan indirme ve onun bedduasına uğrama meselesi ilginç şekilde XVI. asrın ikinci yarısından itibaren tarihçilerin kalemlerinde imalı ifadelerde yerini bulmuştur. Özellikle XVII. yüzyılda Evliya Çelebi eserinde sıklıkla ona atıflarda bulunarak bu olumsuz yönü dile getirmekte bir beis görmemiştir. Mesela "beddua-yı selâtin" yani II. Bayezid'in bedduasını en az üç yerde belirtmiş, Selim'in büyük fütuhatına rağmen ömrünün az olmasını buna bağlamış, üstelik onun da babası gibi aynı yerde vefat etmiş olduğunu iddia etmiştir. Aldığı bu bilgileri "ser-i kârda olan sika âdemlerden" yani başta gelen itimat edilir kimselerden duyduğunu da özellikle belirtmiştir.[971]

971 *Seyahatname*, I, 68, 165, 170; II (İstanbul 1999, nşr. Z. Kurşun-Y. Dağlı), s 48, 194; X (İstanbul 2007, nşr, S. A. Kahraman, Y. Dağlı, R. Dankoff), s. 60.

Ek II:
Evliya Çelebi'nin "Selimnamesi"

Evliya Çelebi, eserinde yer yer münasebet düştükçe Selim ile ilgili bir hikâyeye yer verme konusuna özel bir önem vermiş görünmektedir. Ayrıca Mısır'ı anlattığı X. ciltte bu ülkeye hâkim olan I. Selim'in şehzadeliğinden itibaren Mısır'ı alışı ve buradaki faaliyetleri hususunda adeta bir *Selimname* kaleme almıştır. Fakat buradaki bilgiler hiçbir kitaba dayanmaz, tamamen kendi duyduklarını içine alan bir sözlü tarihtir. Evliya Çelebi'nin eserinde çizdiği Selim imajı, bir bakıma XVII. yüzyılın son çeyreğine doğru kamuoyunda bu adı çok bilinen hükümdarın daha sonraki dönemlere intikal edecek raddelerde nasıl görülmekte ve tanımlanmakta olduğunu göstermesi açısından önemlidir. *Selimname* kısmına geçmeden önce diğer ciltlerdeki hikâyeleri ele alalım.

Evliya Çelebi hemen her yerde I. Selim'in Trabzon'da 875 (1470) yılında doğduğunu belirtir. İlk olarak onun 500 kale aldığını, "pederinden hilafeti Çorlu Ovası'nda dest-i kahrile alıp yine Çorlu'da çorlu olup" vefat ettiğini yazar. Ayrıca birkaç yerde Trabzon'da şehzadeliği günlerinde kuyumculuk sanatına ilgi duyduğu, para kestiğini de belirtir. Bu yüzden kuyumcular esnafına "iştihar" veren Selim ile yine kendisi gibi kuyumculuk eğitimi alan oğlu Süleyman'dır.[972] Ardından İstanbul ile ilgili verdiği bilgilerde yeri düştükçe onunla alakalı anekdotları sıralar. Bunlardan ilki IV. Murad'ın Eyüb'te kılıç kuşanma merasimidir. IV. Murad iki "gayret kılıcı" kuşanmıştır, bunlardan biri Sultan Selim'in, diğeri Hz. Peygamber'in kılıcıdır.[973] I. Selim'in Yenibahçe yakınında Halıcılar Köşkü adlı yerdeki medresesinden söz ederken de onun burayı çok sevdiğini, zira ilk olarak kendisine burada biat edildiğini, her zaman da buraya geldiğini bildirmiştir. Kemalpaşazade'yi anlatırken şu hikâyeye yer vermiştir:

Mısır fethinde Rumeli kazaskeri olan Kemalpaşazade'ye Mısır kadılığı mevleviyet ile verilmiş. Vali Hayırbay ve Gazali ile

---

972 *Seyahatname*, I, 309, 311.

973 *Seyahatname*, I, 106.

birlikte Mısır'ın tahririyle görevlendirilmiş. Tahrir sırasında görülmüş ki Mısır'da "gökte uçan yerde gezen deryada yüzen" her şey vakıftır. Padişaha hardal tanesi kadar faydası olmayacağı sebepten ona bu durumu anlatmışlar. O da "Bize Hadimü'l-Haremeyn hüddâmı olduğumuz kifâyet eder," diyerek bir şey istemediğini söylemiş.[974]

Evliya Çelebi yine İstanbul'da iki semtin tarihinden söz ederken bunları I. Selim ile irtibatlandırır. Büyükdere'nin onun av mahalli olduğunu yazdıktan sonra Çubuklu mesiresinden bahsederken buranın Selim sayesinde adını aldığını bildirir:

Bir gün II. Bayezid oğlu Selim'i şehzadeyken Trabzon'dan getirtip konuşurlarken Bayezid kızıp Selim'e bu mahalde sekiz çubuk vurur. Sonra ona bu sekiz çubuk sekiz sene hilafete eşittir, oğlan elem çekme zikr eyle, zikr tarihinden sonra tedibimle hilafet meydanı senindir, al bu kuru çubuğu yere dik, sekiz sene meyvesin ye diye nice rumuzlar, gizli sözler söyler. Şehzade Selim bu kızılcık çubuğunu yere dikip: "Ya Rabbi kuru ağaca meyve ver ve meyvesini meşhur eyle" diye dua eder. O anda kuru kızılcık çubuğu yeşerir, meyve verir, her kızılcık tanesi beş dirhem gelir. Böyle bir kuru çubuk meyve verdiğinden bu semte Çubuklu derler.[975]

Diğer hikâye Kandilli'de Papas Korusu bitişiğindeki Kule Bahçesi yani Kuleli ile ilgilidir. Burada Selim'in şehzade Süleyman'a gazap edip katletmek için bostancıbaşıya teslim ettiği hikâyesi anlatılır. Bostancıbaşı şehzadeye kıyamamıştır, onun yerine bir başka oğlanı katleder. Süleyman'ı bahçıvan kılığına sokar. Üç gün sonra Selim Mısır'dan döner, fakat öleceğini hissedince, "Ah bostancıbaşı mazlum Süleyman için azim hata ettik, işte bilâ-veled fevt olursak bu devlet-i âl-i Osman kime nakleder" der. Bunun üzerine bostancıbaşı hemen Kule Bahçesi'ndeki Süleyman'ı getirir. Süleyman hemen babasının ayağına kapanır, o da onu bağrına basar. Sonunda Süleyman tahta çıkınca bostancıbaşıya Mısır'ı ihsan eder.[976]

Bu anekdotu Evliya Çelebi bir başka vesileyle daha ayrıntılı şekilde tekrar eder. Rumeli kısmındaki kasabalardan Tırhala'yı anlatırken burada bulunan Osmanşah Camii bahsinde, bu zatın Sultan Selim'in kızıyla vezirlerinden Kara Mustafa Paşa'nın oğlu olduğunu yazar. Ardından da padişahın oğlu Süleyman'a

974 *Seyahatname*, I, 166.

975 *Seyahatname*, I, 229-330.

976 *Seyahatname*, I, 231.

kızarak katledilmesi emrini verdiğini belirterek yukarıdaki hikâyeyi anlatır. Selim, Mısır'dan döndükten sonra hastalanmıştır. Bunun üzerine kendisine, "Padişahım sizden sonra bu tac ve taht kime intikal eder? İşte hâlâ padişahım bilâ-veled kalıp Sultan Korkud ile Sultan Ahmed biraderlerine kıydınız ve ciğer-köşen şehzade Sarı Aslan Süleyman'ınıza kıydınız, şimdi Osmanlı tahtının sultanı kim olur?" denildiğinde, "Kızım evladı Şehzade Osmanşah müstakil padişah olsun," diye cevap verir. Osmanşah'ı müstakil padişah etmek için bütün devlet görevlileri de söz birliği yapar. Hemen Bostancıbaşı Sarı Süleyman'ı Kule Bahçesi'nden başında zerkülah, elinde çapasıyla huzura getirip babasına gösterir. Baba-oğul birbirine sarılır. Sultan Selim bu moralle kırk gün kadar sıhhat bulur, bostancıbaşıyı kubbe veziri yapar, sonunda ahrete gider. Fakat Süleyman müstakil padişah olursa da kul taifesi hayli dedikodu ederler. "Selim Han vasiyet etmişti biz Osmanşah'ı padişah ederiz, zira ulu şehzadedir" diye konuşurlar. Bunu duyan Süleyman, Osmanşah'ı annesi olan kız kardeşi ile Tırhala'ya gönderir.[977]

Bu hikâyeler öncelikle I. Selim'in oğlunu dahi kızgınlık anında gözden çıkarabilecek kadar sert mizaca sahip olduğu kanaati üzerine kurgulanmış olmalıdır. Evliya Çelebi'nin çağında hanedanın babadan oğla intikal etmediği, hanedanın en büyük üyesinin saltanata geçtiği dönemler yaşandığından onun Osmanşah olayını alışılmış bir hadise gibi anlatmaktan çekinmediği de anlaşılmaktadır. Verdiği mesajlar bir bakıma kendi döneminde Osmanlı hanedanının alternatifsiz bulunmadığını da hissettirmek amaçlıdır.

Bunların dışında Mısır'ı fethedeceği müjdesiyle ilgili bazı notlara da yer vermiştir. Bunlardan birinde padişah Yenişehir'de Şehzade Ahmed'i şehit ettikten sonra geldiği Bursa'da ecdadının mezarlarını ziyaret eder, bu arada Emir Sultan makamına gelir, ruhundan istimdadda bulunur. Hemen mezardan "Allah'ın iradesiyle hepiniz emin emin Mısır şehrine girin" ayeti (Yusuf: 99) sedası gelir. Bütün orada bulunanlar bunu işitir, "Müjde padişahım sana Mısır fethi tebşir olundu," diye padişaha bildirirler.[978] Evliya Çelebi yeri geldikçe bu tip ulu kişilerin mezardan gelen müjdelerine yer verecektir. Nitekim bunlardan bir başkası Şam'da Muhyiddin Arabî'nin mezarının keşfi dolayısıyla nakl edilmiştir. Bu ilginç rivayet şöyledir:

---

977 *Seyahatname*, VIII (İstanbul 2003), 92-93.

978 *Seyahatname*, II, 33.

Sultan Selim, Kemalpaşazade ile Muhyiddin Arabî'nin bir risalesini incelerken burada "İza cae's-sîn dahale'ş-şîn azhar bi-merkadi'l-mim" (Sin şine girdiğinde mezarım belli olur) lafzı geçer. Sin'den anlatılmak istenen Selimşah'tır. "dehale'ş-şîn"de şin ise Şam'a delalet eder. "Azhar bi-merkadi" de mimin manası Muhyiddin'dir. Kemalpaşazade'nin bu yorumunu dinleyen Selim, o gece dua ederken şeyhin ruhundan istimdad talep eder ve rüyasında da Muhyiddin Arabî'yi görür. Kendisine "Ya Selim senin gelmene muntazır idim, safa geldin, Mısır gazan müyesser oldu, sana tebşir ettim. Sabah bir siyah at göreceksin ona bin. O at seni bana getirip bulur. Beni bu mezbelelikten kaldırıp bu Salihiye mevkiini imar et, bana bir âsitane, cami, medrese, imaret, hamam ve mahkeme bina eyle. Yürü işin rast olup Mısır fethi müyesser ola," der. Selim heyecan içinde uyanır. Hemen bir siyah at getirilmesini ister, fakat ahırında siyah at yoktur. Sonra bir siyah uyuz saka beygiri bulurlar. Selim ona biner atı boş bırakır. At gidip mezbeleliğe geldiğinde eşinir. O kadar eşinir ki Selim rahatsız olup inmek zorunda kalır. Bu sırada atın eşindiği yerde bir büyük taş görülür. At eşinmeyi bırakır, Selim'in yanına gelir ve dillenerek ona "İşte hizmeti eda ettim," der. Selim hemen taşa bakar ve üzerinde burasının Muhyiddin Arabî'nin mezarı olduğuna dair celi kufi ile yazılmış bir hattı okur. Meğer bazı münkirler şeyhin bazı tasavvufa dair görüşlerinin aslına vâkıf olmayarak onu tekfir etmişler ve böylece kabrini mezbelelik içinde bırakmışlar. Selim, hemen eteğiyle mezbeleyi temizleyerek toprak taşımaya başlayınca yanındaki askerler işe koyulup burayı tertemiz ederler. Bu keşif sebebiyle Selim, Şam'da kalır, buraya bir âsitane, cami, han, hamam, imaret, hastane, medrese, mektep ve mahkeme binaları inşa ettirir.[979]

Bu pasajda doğru olan nokta Selim'in bu mezarı buldurup temizletmesi, türbeyi tamir ettirip, üzerine bir cami ve yanına imaret-medrese yaptırmasıdır. Olayı menakıp ile süsleyen Evliya Çelebi, tıpkı Hz. Eyyüb'ün mezarının keşfi gibi Muhyiddin Arabî'nin kabir yerini bir rüyaya bağlayarak tespit ettirmiştir. Böylelikle nasıl İstanbul'un ulvi evliyası olarak Hz. Eyyüb gösteriliyorsa, Şam ve dolayısıyla Mısır'ın manevi evliyası olarak da Muhyiddin Arabî öne çıkarılmıştır.

Evliya Çelebi, yine zaman zaman bazı şehirleri anlatırken Selim'in şehzadeliği sırasında başından geçen inanılması müm-

979 *Seyahatname*, IX, 275-276; hikâye X, s. 65-66'da da tekrarlanmaktadır.

kün olmayan olayları da sıralar. Bunları daha sonra sözü geçen X. ciltteki *Selimname*'sinde daha detaylı olarak açıklayacaktır. Burada daha çok sözlü kaynakları devreye sokarak sözüne güvenilir kişilerden bu hikâyeleri dinlediğini nakletmiştir. Bunlar arasında 117 yaşını bulan dokuz padişah dönemini yaşayan babası Derviş Mehmed Zillî'nin yanı sıra onun sohbet arkadaşı olan Kanuni döneminde onun rikabdarlığını yapmış Kuzu Ali Ağa ile Zeyrekbaşı Mahallesi'nden Abdi Efendi ve Azaplar Hamamı yakınında oturan Karakız Mehmed Efendi vardır. Bunlar sık sık toplanarak sohbet ederler ve Sultan Selim'in hikâyelerini anlatırlarmış. Böylece Evliya Çelebi yüz yıl kadar sonra Sultan Selim'in faaliyetleri ile ilgili okuyucuya alternatif bir başka anlatım sunmaktadır. Bunun hiç şüphesiz doğruluğunu yanlışlığını tartışmak yersizdir. Onun kaleminden şekillenen bu hikâye başka bir dünyanın pencerelerini aralamaktadır. Halk muhayyilesinde şekillenmiş alternatif bir Selim portresi çizmektedir. Onun kalemiyle I. Selim'in hikâyesi mealen şöyledir:

Fatih Sultan Mehmed, Trabzon'u aldığında buraya oğlu Şehzade Bayezid'i idareci olarak bırakmıştı. Selim de bu sırada dünyaya geldi. Şehzadeliği yıllarında Gürcistan, Migrelistan, Dadyan taraflarını yağmaladı. Akkoyunlulardan Mirza Han ile Canica (bugünkü Gümüşhane) Kalesi'ni fethetti. Burayı merkezi yaptı, talihinin bir eseri olarak gümüş madenleriyle ünlü bu yerde bir de altın madeni bulundu. Çıkarttırdığı madenden 100.000 altını kestirti, babası adına bastırdı ve ona yolladı. Bayezid bundan çok hoşlandı ve oğluna: "Selim'im memleket sana helal olsun fethettiğin diyarları sana ihsan eyledim, bütün gayret ve hamiyet senindir," diye istimaletnameler yolladı. Şehzade de yedi sekiz senede 45 parça şehir fethetti. Bunlar arasında Koyluhisar, Niksar, Bayburt, İspir, Tortum, Erzincan da vardı.

Bu sırada Bayezid'in Modon-Koron Seferleri dolayısıyla Kızılbaşlar ve Zülkadirliler birleşti, Tokat, Sivas, Amasya, Osmancık'a varıncaya kadar her tarafı istila etti. Selim bunları artlarında çevirdi, fakat Acem ağır düşmandı. Bayezid "ah ah " deyip dövünürdü. Birkaç kere kalabalık askerle Turhal sahrasına gelip Acem ile karşılaşıp ceng ederken Alaüddevle tarafından ve Mısır sultanından yardım geldi. 12.000 Mısırlı asker, Bayezid'in birlikleri içine girip kılıçla onları zor duruma düşürdü. Bayezid'in askerleri akşam olunca bir tarafa, savaşa katılan Şehzade Selim'in askerleri de diğer tarafa gitti. Selim, Canica'ya döndü. Meydan Acemlere, Türkmenlere ve Mısırlılara kaldı. Ama Selim, "Ah Mı-

sırlı, ah Mısırlı" der dururdu. "Allah bana Osmanlı tahtını müyesser kılarsa ahdim olsun önce gazam Acem, ikincisi Dulkadırlı ve üçüncüsü Mısır olacaktır, onlar İslam padişahları olsa da Acem'e yardım ederler, hayır ola," diyerek sabrederdi. Kızılbaş yüzünden devlet hor ve hakir oldu. Bayezid Halveti tarikatına biat edip nefsini ezip dünyadan el-etek çekti. Selim Trabzon'dan İstanbul tarafındaki ileri gelenlerle müşavere ediyor, haberleşiyordu. Babasından "hemen Selimim sen bize bu taraftan biraz asker ile zahir ol, biz sana tahtı teslim ederiz, iş işten geçti elbette yetiş" diye haber alınca harekete geçti. Kendisi gibi Trabzon'da doğan oğlu Süleyman'a Kefe sancağını rica etti. Babası Bayezid da Trabzon'da doğduğu için Şah İsmail Selim'e "Lazoğlu Laz" diye yazardı. Selim oğlu Süleyman'ı 200 gemi ve 5000 askerle Kefe'ye yolladı. Ardından o da 500 gemi, 10.000 askerle bir gecede Kefe'ye gitti. Mengli Giray ile görüştü. Tatar hanı Allah mübarek etsin diyerek ona 40.000 asker koştu, Selim'in yanında ise 20.000 asker vardı. Prevadi'de Uğraşdere denilen yere geldi. Bayezid de buradaydı. Bayezid durumu paşalarıyla müşavere etti. Paşalar "Bir hunhar bahtı açık şehzadedir. Tahta geçtiğinde hepimizi ortadan kaldıracağı açıktır. Hemen bununla çarpışmak gerekir," diye telkinatta bulundular. Selim diğer yanda ceng olmayacağını düşünürken birden askeri üzerine top ve tüfek ateşi başladı. İki asker birbirine girdi. Selim'in askeri yenildi, bunun üzerine o da Tuna tarafına çekildi. Varna'dan gemiye binip oradan Trabzon'a vardı, sessizce kaderine razı oldu.

Bu hadiseleri nakleden Evliya Çelebi buradan itibaren hikâyeye Halimî Efendi'nin anlattıklarıyla devam eder. Zira babası ve dostları bir gün sohbet ederken içeri hayli yaşlı bir zat olan Halimî Efendi girer. Sohbet onun da katılımıyla koyulaşınca Kuzu Ali uzun süre Selim'in yanında bulunmuş olan bu yaşlı zata hitap ederek: "Canım Halimî Efendi, efendin Selim ruhu için, efendimiz Süleyman ruhu için bir müşkülümüzü halledin. Selim ile babası Uğraş'ta savaşıp bozulduktan sonra Trabzon'a vardığında nasıl hareket etti, birlikte nereye seyahat ettiniz" diye sorar. Bunun üzerine Halimî Efendi İran, Irak ve Mısır'a olan bu seyahati anlatmaya başlar:

Selim Han Trabzon'dayken bir gün beni ve Kara Nedim'i yanına çağırtıp "ne dersiniz oğlanlar, sizinle bir seyahat edelim olur mu?" diye sordu. Biz de ne tarafa gideriz filan demeden hemen kalktık, fatiha okuduk. Selim Han koynundan bir Kur'an çıkarıp "bu sır aramızda kala" diye yeminler ettirdi. Hemen ha-

zine odasına gittik, birer kat Bektaşi hırkası giydik, elde teber, belde "sapan-ı Davudî", başta Vahidî geç, deri tennure, kırmızı kuşak sarınıp heybe, post ve ihram alıp hazır olduk. Selim Han, kendisini "Koca Selimî Dede" diye tanıtacak kılığa girmişti. Yüzü tıraşlı, azametli bir yiğit gibi duruyordu. Biz ise yirmi yaşında balaban bir köçeğe dönmüştük. Yolda asla devlet adını anmadık, kendimizi Bektaşi dervişleri olarak tanıttık. Önce Dağıstan ve Şemhal ülkesine, Karabudak Han diyarına gittik, camilerde ibadet ettik. Şemhal Han ile görüştük "Dervişler kanden (nereden) gelirsiz" dediklerinde Selim Dede, şivesini değiştirip "Rum'dan (Anadolu) gelemiz" diye cevap verirdi. Sonra Tarku, Kovin, Demirkapı, Bakü, Gilan, Gence, Şirvan'a gittik. Oradan Mazendaran, Kum, Kâşân, Deylem'e ve Horasan'a ulaştık. Horasan'da İmam hazretlerine bir ay hizmet edip Anadolu'da Hacı Bektaş evladına kendisinden mektuplar aldık. Ayrıldıktan sonra İsfahan'a ulaştık. Bu arada 170 şehri gezmiştik. İsfahan'da bir kalenderhanede otururduk. Selim Dede kahvehanelerde satranç oyar ve adını duyururdu. Karşısına çıkan bütün üstadları yeniyordu. Bu şöhreti Şah İsmail'in kulağına gitti. Hemen bunların bulunup yanına getirilmesini emretti. Bir gün bir akay (ağa) gelip, "Aşk ola abdallar..." diye selam verdi. Biz de "Aşk olsun cemâline" dedik. "Buyurun sizi Şah diler, alatlanın" dedi. Şahın huzuruna gelindiğinde, Selim Dede belinden İsrafil nefirini, zemzeme-i Haydarî ve Muhammedi'yi çıkarıp On iki imam rumuzu gösterdi. "Er Hak" deyip dualar etti. Şah İsmail bunu görünce hemen ayağa kalktı: "Kişi sen hoş gelmişsin nere selamını getirirsin," dedikte, "Şahım Kayser-zeminden Hazret-i Hacı Bektaş Veli'den perverde olup oradan Kırım diyarına, oradan Şemhal'a gittik. Buhara'da Meşhed-i Sultan Horasan'ı ziyaret edip Şeyhten nameler alıp güzelce Şahın gülen cemaline geldim," deyip mektupları ona verdi. Şah İsmail "Yüz basa gelmişsin kişi" dedikte, Selim Dede "Eyle ola şahım" diye rumuz etti. Yani yüzün basam dedi. Bundan sonra Selim Dede, şah ile devamlı görüştü. Bir gün şah, "Selim Dede sen yahşı satrançbazsen derler gerçeksen" diye sordu, o da "beli şahım gerçektir" dedi. Şah "Gel seninle yek a yek meydan-ı mahabbette oynayalım ya taht ola ya baht," deyince Selim Dede "Men şahım ile oynamaya kadir değilem, Şahlık manidir," cevabını verdi. Şah, "Vallah şahlık şöyle dursun, elinden geleni taksirat etme, hemen meydan senindir uş gör," diye karşılık verdi. Selim Dede de bu sözde çok tenezzül sözü var Allah kerimdir deyip Şah ile satranca başladı.

Selim Dede içinden "İlahi eğer Şahı mat edersem ili ve vilayeti benim kılıcımla mat olur, fırsat benimdir," diye geçirirdi. Şah mat hanesine gelince fil ile Şahı mat etti. Şah İsmail buna çok sinirlendi, Selim Dede'ye bir tokat attı. Selim Dede: "Ya şahum vadinizden döndünüz, şahlık geçmez, elinden geleni yap buyurdunuz, biz de marifetimizle hünerimizi gösterip şahımızı mat ettik, ama şahım ahde vefa etmem bir gün gele yine şahımı mat ederim," diye sitem etti. Şah İsmail de "bre hay kurumsağ, her vakit şah mat edilir mi," dedi. Ona birçok kıymetli taşlar verdi. Sonra Hoca Ahmed Yesevî'yi ziyaret için izin istedik. İsfahan'dan Yesi'ye gittik, nice evliyanın türbelerini gezdik. Tebriz, Hemedan, Erdebil, Dergezin, Derne, Dertenk, Şehriban üzerinden Bağdat'a vardık. Kırk gün orada oturduk. İmam-ı Azam, Abdülkadir-i Geylanî, Şeyh Şahabeddin Sühreverdi, Selman-ı Pâk, İmam Musa, Ali ve Hüseyin ve birçok evliyanın kabrine yüz sürdük. Bağdat hacılarıyla on yedi günde Kâbe'ye gelip Hac farizasını yaptık. Oradan Medine'ye ulaştık. Selim Dede, Hz. Peygamber'in makberesinin şebekesine yapışıp "Aşk ola Ya Resulullah," diye nara attı. Herkesin yüreğini dağladı. Sonra "Ya Resulullah namus-ı Muhammedi diye cihana bir nam koydun. Bu ne namusdur ki Mısır Çerkesleri keferesi elinde böyle yatmak namus mudur. Seninle ahd u misakımız bu pazar(lık) üzere olsun ki Mısır fethini bana müyesser eyle, Mısır'ı sana vakf edip kiler edeyim, ümmetlerine her sene kisve ve surre ve atiyyeler edeyim ya Resulullah," diye dua etti. Bunu yedi kere tekrarladı. Hemen şebekenin dibinde bir kirli-paslı adam ona "Ya Selim ben mütefekkilim, var işine meşgul ol ama ibâdullaha zulm ve teaddi etme ve Mısır ulemasına riayet eyle, ruh ruh," diye işaret etti. Hemen kabirden "destûr ya Selim destûr," sadası yükseldi.

Sonra Mısır hacılarıyla kırk günde Kahire'ye gelip Karafe'de bir tekkeye misafir olduk. Burada iken Ebubekir Cârihî ve Merzûk-ı Kifâfî ile buluştuk. Kifâfî iyi Türkçe bilirdi. "Tiz koma varıp tahta otur, oradan Acem'e git, oradan biz seni çağırdığımız zaman gel, Mısır'da da durma" diyerek bizi aceleyle Mısır'dan çıkardı. Ama burada kaldığımız on iki gün zarfında şahit olduğumuz fitne ortamını başka yerde görmedik. Gavrî o sırada su kemeri yaptırıyordu. Ahaliye bu yüzden zulmedip ulemaya taş taşıtırdı, askerini de zabtedemezdi. Hemen atlara binip yirmi günde Adana'ya oradan yirmi günde Erzurum'a, dört günde de Trabzon'a geldik; Selim Dede annesiyle buluşup hayır duasını aldı. Babasının durumun sordu. Meğer o sırada her taraf ka-

rışmış, Eflak, Boğdan ve Erdel keferesi isyan durumundaymış. Asker birbirine girmiş. Bu halde bazı ileri gelenler Selim'i davet etmeyi düşünüyorlarmış. Hatta daha önceki olaya atfen "Ne güzel gelmişken aldayıp münhezim ettiniz, işte öyle bir şehzade çekip gitti. İki yıldır kendisinden bir iz yoktur. Belki de cengte şehit olmuştur. Bu Selim'in oğlu Süleyman'ı Kefe'den getirtip tahta çıkarsak..." diye konuşur dururlarmış. Bu sırada Selim'in Trabzon'a döndüğü yolunda haberler İstanbul'a ulaşınca, herkes "Bre Şehzade Selim sağmış," diye birbirini haberdar etmiş. Bunun üzerine ulema ve askerlerden Trabzon'a "Aman şehzadem asker lazım değildir artık sabrımız taştı, bir gün önce gelesin," diye mektuplar geldi. Selim 700 şayka ve Karamürsel (kayık cinsleri) ile Kefe'ye gitti. Oğlu Süleyman'ı bağrına bastı. O sırada Semiz Mehmed Giray Han olmuştu. O da geldi. 70.000-80.000 askerle Edirne civarına ulaştı. Tam bu sırada Macar tarafından bir saldırı hazırlığı haberi öğrenilince Selim, derhâl Belgrad yönüne hareket etti. Sofya'ya vardığında babasının orduyla birlikte İstanbul'a döndüğünü duydu. Sofya'dan dönüp babasını takip etmeye başladı. Çorlu'ya gelindiğinde bütün asker bir araya gelip "Selim'i istemeyiz," diye gürültü çıkardılar. Fakat insaflı olanlar "Bre Devlet-i Âl-i Osman elden gitti," diye meşveret ederlerdi. Sonunda Selim cenge başladı ve bu esnada Sultan Bayezid'i azl edip Çorlu'da padişah oldu. Bayezid ise: "Selim hilafeti Çorlu Ovası'nda zor kullanarak elimden aldın, yine Çorlu Ovası'nda çorlı olup cevrile veresin. Ömrün az olsun, kılıcın keskin olsun ve yeniçerinin eteği belinden çizmesi ayağından çıkmasın, üç akçe ulufeleri bedeli bereketli olup oğullarımın üzerlerine tasaddur eylesinler ve leşleri meydanda kalmasın. Sipahinin ulufesi çok olsun bereketi olmasın, nimeti ziyade olsun ve alayları ve itibarları ziyade olsun ve leşleri meydanda kesilsin. Cebeci dahi rağbetsiz olsun. Tımar erbabı ve zaimler dava ve nizadan eksik olmasınlar, ekmekleri evlatlarına kala," diye bütün kullarına böyle beddualar etti. Selim Han onu Dimetoka'ya gönderirken yolda Havsa'da vefat etti, ama nasıl öldüğü malum olmadı.

Selim Han, böylelikle müstakil padişah oldu. İstanbul'da Yenibahçe'de biat olunacak günde yine üçümüz daha önceki gibi kılık değiştirip derviş kıyafetleri giydik. Önce Eyüb'e, sonra Fatih Camii'ne geldik. Eski odalarda solaklar odası adlı yere girip buradaki odabaşılar "Safa geldiniz dedeler" deyip hâl hatır sordular. Kahve içilirken Selim Dede, "Gaziler size layık padişah inici-binici mi lazım yoksa köşe-nişin duacı mı lazım?" diye sordu. "Be hey dede aldığımız ulufe vakfullahtan helal olsun, biraz sefer edelim,

dört yanımızı küffar ve Acem aldı, il vilayet kalmadı," diye cevap verdiler. Bunun üzerine Selim Dede, "Bu ikrarınızdan dönerseniz imanınızdan da dönmüş olursunuz," diye onlara yeminler ettirdi. Oradan Topkapı Sarayı'na Bab-ı Hümayun önüne vardık. Bektaşiler gibi bir nefir çaldı, kapıcılardan parsa topladı, Ortakapı'ya geldi, orada bir sur çalarak kapıcılar kethudasından bahşiş aldı, içeri dalıp Akağalar Kapısı'na dayandı. Orada da bir sur çalıp ihsan alıp dururken, bir boşluktan istifade ederek iç ağaları içine girdi. Bunlar "bre gidi hay ışık" diye telaş içinde koştururken hemen doğru Hasoda'ya gidip üzerindeki kıyafetlerle başındaki başlığını eğip tahta oturuverdi. Beri tarafta "Bre bir ışık içeri girdi," diye herkes bağrışırken kırk hasodalı ellerindeki sopalarıyla saldırıya geçince, Selim Dede pazubendini açıp göstererek kendisini belli etti. Bunu görenler şehzade olduğunu anladı. Zira onların çoğu daha önce Selim'i hiç görmemişti. Bilenler hemen "Hay şehzade Selim" diye bağırıp eteğine yüz sürdüler. Önce bu kırk hasodalı padişaha biat etti. Bu sırada Selim asla üzerindeki kıyafetleri değiştirmedi. Bu halde iken Yenibahçe'de bekleyen vezirler ve ulema, asker halkı, bölük bölük saraya gelip ona biat ettiler. Sıra yeniçeri ocağına geldiğinde eski odalılar gördüler ki odalarında kendilerine yemin verdiren derviş, bizzat padişahtır, akılları başlarından gitti. Selim "Yoldaşlar ahdinize vefa eder misiniz," deyince, "Beli padişahım uğruna durmuşuz, emret hemen Üsküdar'a geçelim veya Edirnekapısı'ndan taşra çıkalım," dediler. Ertesi günü Sultan Selim büyük bir alayla Eyüb'te kılıç kuşandı. Saraya döndükten sonra "Yedi yıl seferim var," diye dellallara nida ettirdi. Veziriazam Pîrî Paşa, bir otağı Üsküdar'da diğerini ise Edirnekapı'da kurdurdu. Krallara mektuplar yolladı, bunlar da ondan korkup elçilerle hediyeler gönderdiler sulhü yenilediler. Bir name de Şah İsmail'e yazdı ve şöyle dedi: "Çulcu Bayezid Baba gitti. Seni İsfahan'da üç kere mat eden Topuzcu Selim Baba geldi ki senden o tokadın intikamını almaya üstüne yürümeye karar verdim. Vaktine hazır olasın." Bunu okuyan Şah İsmail ise "Hay meded, bre geçen sene benimle satranç oynayıp beni mat eden Derviş Selim, âl-i Osman-zade Selim imiş, vay vaveyla..." diye kendisini paralamış.[980]

Evliya Çelebi, Halimî Çelebi'nin bu anlattıklarının sahih olduğunu ve babası tarafından bizzat duyulduğunu tekrar ettikten sonra, babasının bu söylenenlere asla itiraz etmediğini ve kabul ettiğini nakleder. Şüphesiz bütün bu anlatılanlar I. Selim'in

980 *Seyahatname*, X, 56-61.

imajını anlamak bakımından önemlidir. Üstelik Evliya Çelebi ustalıklı şekilde Selim'i bir Bektaşi dervişi kılığına sokarak tahta oturduğu zaman bile bu kıyafette olduğunu naklederken, belirli bir mesaj da vermek istemiştir. Buradaki Bektaşi dervişi tiplemesi, kendi döneminde Kadızadeli hareketiyle gittikçe katılaşan İslami anlayışa karşı bir tepki olarak okunabilir mi bilinmez, ancak Evliya Çelebi'nin eserini Mısır'da kaleme alırken bu hikâyeyi aktarmaktaki maksadını tam olarak anlamak mümkün değildir. Mısır'ın ele geçirilişini meşrulaştırma, ilahi bir görev gibi aktarma isteğini evliyalar, hatta Hz. Peygamber'e atfederek süslemesi anlaşılır bir şeydir, fakat Safevi düşüncesine şiddetle karşı koyan Selim'i onların fikriyâtının bir mensubu gibi algılanacak şekilde takdim etmesi ilginç bir yaklaşımdır. Belki kılık değiştirerek İran'a gitme meselesi kendisini gizleme amacı düşünülerek makul karşılanabilir, ancak bu anlatımı böyle bir mecburiyet olmaksızın İstanbul'a geldiğinde tahta gizlice çıkmak için de tercih etmesi düşündürücüdür. Eğer hikâyenin üslubu gereği ifadelerini ilgi çekici kılmak ve merak uyandırmak için bu yolu tercih etmemişse, o vakit bunun önemli bir mesaj taşıdığı söylenebilir. Her ne olursa olsun bu sözlü kaynaklara dayalı bilgileri meddah geleneğinin bir yansıması olarak "menakıbname anlayışının masallaştırılması" şeklinde anlamak mümkündür.

Bu farklı *Selimname*'de Evliya Çelebi hikâyesini sürdürerek tarihî bilgilerle masalımsı unsurları birbiri içine karıştırır ve I. Selim'in İran ve Mısır seferlerini bir macera kitabı haline sokarak aktarır. Kaynaklarının yine sözlü olma ihtimali yüksektir. Bundan sonraki anlatılanlar mealen şöyledir:

Sultan Selim, Şah İsmail üzerine yürür. Çaldıran'da karşı karşıya gelinir. Aralarında top ve tüfek kullanmamak üzere anlaşma yapılmıştır, fakat Şah İsmail, müttefikleri Mısır ve Dulkadırlı kuvvetleriyle üstünlük sağlamıştır. Bu durumda Selim'in hatırına hemen daha önceki olay gelir. "Biz Şah ile İsfahan'da satranç oynayıp mat ettiğimizde verdiği söze rağmen ahde riayet etmeyip bize bir tokat atmıştı. Biz de şahım ahde vefayı bir gün bozarız, demiştik. İşte ahdi bozmak böyle olur," deyip top ve tüfek ateşi açılmasını emreder. Şah İsmail kuvvetleri darmadağın olur. Şah İsmail, yedi atlı ile kaçarken onu gören bir kadın, "Kurban olayım ışık Selim sana, hele bizim şahımızı eyerine pisleterek kaçırdın ya" der. Selim bundan sonra Amasya'ya döner. Dulkadırlı Alaüddevle'yi yenip kesik başını Mısır sultanı Gavrî'ye yollar. Gavrî bunu görünce: "Hay bir düşmana

karşı durur çarhacımız (öncü) varidi, bundan sonra herhâlde bizim üzerimize gelecektir," diye savaş hazırlıklarına başlar. Fakat Mısır'da halk Gavrî'den memnun değildir, Memlükler zulümlerini artırmışlardır. Zulme uğrayanlar gelip evliyalardan Ebussuud Cârihi ve Merzuk-ı Kifâfî'ye şikâyet eder. Onlar da Mısır ulemasını toplar, durumu görüşürler: "Mısır'ı Mağriblilere versek açgözlü ve pak olmayan bir kavimdir, Hind'e versek mesafe gayet uzaktır, gelip kontrol edemezler. Acem'e versek mezhebinde şüphe vardır. Ekrada versek devletlerinde ne devam ne de şan vardır. Gelin âl-i Osman'a verelim. Hem mümin hem de muvahhidlerdir, ulema, meşayih muhipleridir, şeriata bağlı, kılıç ehli kişilerdir. Her nereye gitseler zafer onların olur, gelin onlara verelim," diye karar alırlar. Cârihi ve Kifâfî, hemen Fatiha okuyarak "Ya Selim ta'al (gel), ya Selim ta'al" üç kere seslenirler. O sırada Sultan Selim Amasya'da vezirleri ve ulemayla otururmuş, Sinan Paşa ve Yunus Paşa, "Padişahım üç keredir ya Selim ta'al lafzını işittim, acaba ne ola" deyince Selim: "Vaktiyle seyahatimiz sırasında Mısır'a Halimî ile vardığımızda Cârihî ile Kifafî Hazretleri keşf edip biz seni Mısır'a çağırdığımız zaman gel dedilerdi, Sizin şimdi duyduğunuz sesler onların sözleridir, hemen Mısır Seferi için hazırlık görün," diye emreder.

Padişah, Mısır Seferi'ne çıkacakken kardeşleri Korkud ve Ahmed'in isyanını haber alır. Yenişehir civarında Şehzade Ahmed ile ceng eder. Ahmed attan düşüp yakalanır ve öldürülür. Bu savaşta Ahmed'in oğlu Murad, Şah İsmail yanına kaçmıştır. Fakat üç sene yaşar ve orada ölür. Mezarı Erdebil'dedir. Ahmed'in diğer oğulları Alaeddin ve bir başka şehzadesi, Selim'e bağlılık gösterirler. Padişah onları masum oldukları gerekçesiyle affeder, fakat bu ikisi İstanbul'da vebadan dolayı vefat eder. Selim, kardeşinin diğer oğullarını teker teker bulup öldürtür. Zira bunlar II. Bayezid devrinde parça parça olup birbirleriyle sürekli çarpışıp huzursuzluk çıkartmışlardır. Sonra Selim Korkud'un üzerine yürüyerek onu da yakalatır ve öldürtür. Müstakil padişah olarak İstanbul'a döner. Oğlu Süleyman Han'ı Kefe'den Edirne'ye getirtir, tecrübe kazanması için burada hâkim kılar, bütün işleri ona verir. Bazı önde gelen evliyalar: "Selim sana karındaşlarından fayda yoktur, yerine halife Süleyman-ı zaman olsa gerektir," demişlerdir. Hakikaten Selim'in Süleyman'dan başka oğlu olmamıştır. O 900 hicri yılında doğduğu için 'Her asırda bir müceddid gelecek,' hadisi gereği Selim oğlunun önünü açmak için biraderlerini ve yeğenlerini ortadan kaldırmış-

tır. Bursa'da Emir Sultan'dan iki gayret kılıcı kuşanan ve ondan Mısır fethi ruhsatı alan Selim, Mısır seferi için fetvalar ister. Veziriazama Sinan Paşa Mısır ulemasından gelen kırk fetvayı ortaya çıkarıp toplanan ulemaya verir ve "Onların katline Mısır uleması ve önde gelen evliyaları böyle fetvalar vermiştir, biz de yolunca böyle fetvalar niye vermeyelim," der. Bunun üzerine fetvalar hazırlanır. Fetva şöyledir: "Bir padişah İslam padişahından olup Mekke ve Medine ve Hadimü'l-Haremeyn iddiasında olup Kızılbaş ki çârıyâr-ı güzine küfür ederler, onların üstüne gayrı İslam padişahı bu küfrü men etmek için sefer ederken ol mahalde Mekke ve Medine padişahından Kızılbaş'a yardım gelip küfrü men edeyim diyen padişaha kılıç çekseler, el cevab ne lazım olur cevab buyrula. El-cevab: Öyle imamın imâmeti câiz değildir. Hal' edilmesi mutlak gereklidir (farz-ı ayn). Rafızi mezhebine girmiş kabul edilir. Memleketi yağmalanıp ona tabi olanların kanlarını dökmek helaldir, katl olunup esir edilmezler, karıları haramdır, bunlar cariye bile olmaz. Üzerine sefer edip mülkünü başkasına vermek gerekir."

Fetvayı padişah on iki elçi ve bir mektupla Gavrî'ye yollar. Gavrî, elçilere "Bundan önce Selim bizim Dulkadıroğlu Alaüddevle'yi yetmiş nefer evladıyla katl edip bu kadar adamını esir olarak göndermişti. Şimdi sizleri dahi onların kanına bedel feda edip elçilik bahanesiyle bana gönderdi," diyerek onunu katl, ikisini azat etti. Bunların ellerine bir mektup verip şöyle dedi: "Biz sağ iken onu Mısır toprağına koymayız. Vaktine hazır olsun Mercidabık sahrasında görüşelim. Er ise meydanıma gelsin." Bunu haber alan Selim ise çok kızdı. Ulema ona "Kâfir elçisine bile katl yoğiken İslam tarafından varan elçileri katl ettiği için Gavrî'nin katli helaldir, kalk sultanım şimdiden sonra suçlu onlardır, elem çekme" dediler. Padişah bunun üzerine harekete geçti. Mercidabık sahrasına ulaştı. Bir derviş gelip dedi ki: "Eğer galip gelmek dilersen bu Mercidabık sahrasında Allah'ın emriyle Hz. Davud, Câlut ile ceng edip Câlut münhezim olduğu mahalde Hz. Davud makamı vardır, Gavrî gelmezden evvel sen o makama arka ver. Allah'ın ayeti bu olayı aktarmıştır: Davud da Câlud'u öldürdü. Allah, Davud'a padişahlık, hikmet ve peygamberlik verdi (Bakara:252). Hemen o makama var," Selim buraya geldi ve yapılan savaşta Gavrî'yi yendi. Bazıları bu savaş sırasında Gavrî'nin öldüğünü söylerler, ama sahih olan şudur ki o Mısır'a varıp yine asker toplamıştır. Selim oradan Azez kasabasına, arkasından Halep'e geldi, kendisine iltica eden Hayırbay'a Köstendil sanca-

ğını ihsan etti. Halep halkı şehrin anahtarlarını sundu. Halep'te kaledeki hünkâr sarayında kaldı, Hz. Zekeriya'nın makamının bulunduğu Emevi Camii'ni ziyaret etti. Diğer evliyaları dolaştı. Halep'ten Şam'a geldi. Burada bir iç kale yaptırmak için emir verdi. Trabzon'da kendi yerine vekil koyduğu Sarı Aslan'ı[981] Şam Kalesi'ni güçlü şekilde yapmak üzere görevlendirdi. Bu yüzden bu iç kaleye Sarı Aslan derler. Gelen haberlere göre Gavrî altmış adamla Kahire'ye varmış ve Tumanbay önderliğinde ordu toplamaktaymış. Selim Han da asker tedarik eder, bir gün Muhyiddin Arabî'nin mezarını keşfeder ve ondan Mısır müjdesini alır.

Şam'da iken cifr ilmi sevdasına düşen Selim bu işi bilen bazı kimselerle sohbet eder. Bir gün Cifr-i Câmi'i incelerken Şeyh Nâsır-ı Tarsusî'den "Aya Efendi biz fatih-i Mısır olabilir miyiz yoksa gayret-i akran ile mi oluruz?" diye sorar. O da "Müjde beyim senin hakkında Hz. Peygamber huzurunda âl-i Osman'dan Selim, Mısır'a malik ola denmiştir" der. Diğer âlimler de çeşitli lafzları yorumlayarak aynı kanaate ulaşmışlardır. Selim daha sonra Şam'dan Mısır'a yürür. Nablus'tan Kudüs'e varır, ziyaret eder, Halilürrahman'a gelir, sonra Gazze'den çöle girer, Bilbis'e vardığında Gavrî'nin askerleriyle yeniden savaşır. Zorlu bir mücadele olur ve top tüfekle Gavrî'nin ordusu dağıtılır. Selim hemen Kahire'nin muhasarasını emreder. Hayırbay, askerin yorgun olduğunu, iki kere sıngın yiyen Memlüklerin içinde bir fitne kopacağını bildirir. Bilbis'te üç gün dinlenme emri verilir. Bu sırada seccade üzerinde bulunan başsız bir cesedin Gavrî'ye ait olduğu anlaşılır. Fakat bazıları onun ölmediğini söyler. Hatta uzun süre Bilbis'te bir mektep hocası olarak yaşamıştır. Sonra oğlunu başa getirirler, ancak asker sınıfı Tumanbay'ı seçer. Hanke'de Tumanbay ile Selim arasında tekrar savaş olur. Tumanbay, "Birbirimize top ve tüfek atmayalım. Bunlar kâfir icadıdır" diye haber yollar. Çünkü kendisinde top ve tüfek kalmamıştır. Yapılan savaşta başarılı olamayacağını anlayan Tumanbay, Selim'i gözler ve onu katletmeye çalışır, fakat yanlışlıkla Sinan Paşa'yı öldürürler. Ertesi gün ceng ede ede Mısırlıları iç kaleye çekilmeye mecbur bırakırlar. Sonra iç kaleyi alırlar ve Selim şehre girer. Cuma günü Kemalpaşazade hutbede onu "Hadimü'l-Haremeyni'-şerifeyn es-Sultan Selim Han ibn Sultan Bayezid Han" diye anar. Bundan sonra Tumanbay yeniden şehre girer ve azim ceng

981 Evliya Çelebi burada bir hata yapıyor. Daha önce Sarı Aslan lakabını Şehzade Süleyman için kullanmıştı. Hatta Sarı Süleyman demişti. Şimdi başka bir kişi gibi tanıtıyor.

olur. Hatta kadınlar ve çocuklar sokaklarda taş atıp dururlar. Sonunda Selim, Mısır hatunlarına ulufe tahsis edip aşağı şehri tamamıyla fetheder. Ardından Tumanbay üzerine adam yollanır.

Bu sırada Tumanbay gördüğü bir rüyadan etkilenir. Hz. Peygamber ona "Ya Tumanbay ırzın için gayret edip namusu yerine getirdin. Var Selim'e git, seni bana yollasın ve Gazi Selim dahi yakında bana gelsin," demiştir. Uykudan uyanan Tumanbay hemen iki rekât namaz kılar ve atına binerken karşıdan Mustafa Paşa çıkar, onu tutup Selim'e götürürken Selim de bir rüya görür. Hz. Peygamber ona "Ya Selim, Tumanbay'ı bana gönder ve cenazesine hazır olup benimle ahdin üzre Mısır'ı bana vakfet, hali üzere bırak İstanbul'a git, oradan benim yanıma gel," der. O da "Ya Resulullah Mısır'ı kime vereyim?" diye sorar. "Ya Selim, Mısır Allah'ın himayesindedir, dünyanın sonuna kadar İslam'ın elinde olsa 'gam yemem' tarihinde yine senin evlatlarından Melik Ka'b-i Râbi ibn İbrahim'indir. Yani lafz-ı 'gam yemem' 1003'tür. Ol senede Mısır'da bir ihtilal olup yine senin neslinden Ka'b 92'dir, Mehemmed dahi 92'dir Yani Mehmed-i Râbi ibn İbrahim 'gam yemem' tarihinde yine Mısır'a malik olur" cevabını alır. Bunun üzerine serseme dönmüş şekilde uyanan padişah kalkıp namaz kılarken Tumanbay'ın getirildiği haberi ulaşır. Selim dışarı çıkarak Tumanbay'a "Safa geldin kardeş," der.

Tumanbay: "Ey kardaşlığa kabul ettiniz, evvel fetvalarda mülkümüzü elimizden alıncaya dek kâfir melun Çerkesler idik, şimdi ne oldu da kardaş dersiniz, kâfir kardaş olursa sen ne olursun."

Selim: "Mülk için öyle demek gerekir."

Tumanbay: "Mülk babandan kalma miras malın mı ki iki taraftan bunca insanın kanı aktı, Ruz-ı cezada bunların sualini kim verir?"

Selim: "Acem'e yardım ettiğiniz için katliniz vacip oldu."

Tumanbay: "Hâşâ bizden onlara yardım gitmedi, Alaüddevle Mısırlı namı olsun diye bir alay Türkmene kırmızı şalvar giydirmiş ve Mısır'dan geldiklerini söylemiş, zaten sen de böyle ettiği için onun başını kesip Sultan Gavrî'ye yolladın idi, dahi isteğin ne idi?"

Selim: "Elçilerimizi katl ettirdiniz."

Tumanbay: "Onlar Gavrî'nin huzurunda ileri geri çok konuştular, on kişi katl olundu ikisi konuşmadığı için bağışlandı."

Selim: "Ya benimle bu kadar cengi niçin ettin?"

Tumanbay: "Ya sen benim ehl u ıyalim üstüne gelirsen ve mülkümü elimden alırsan benim seninle tabii ki mahşere kadar cengim olur."

Selim: "O halde şimdi huzuruma neden geldin?"

Tumanbay: "Efendim Hz. Peygamber gönderdi onun için geldim."

Selim bu sözlerin doğru olduğunu anlayıp ona hak verir ve bu defa "Ya sana niçin illa yunsuru's-Sultan Tuman dediler?" deyince Tumanbay: "Fukaraya adalet ederdim. Benden ayrılmayıp aşağı şehirde hâlâ cengi sürdürürler. Sen de âdil davran, cengten feragat edip sana tâbi olsunlar," karşılığını verince Selim, hemen Hayırbay'a işaret edip Tumanbay'ı Babüzzüveyle'de astırır ve yedi saat cesedini asılı bekletir. Sonra indirip cenazesinde hazır bulunur. Babünnasır'dan Adiliye'ye kadar tabutun arkasından yürüyerek eşlik eder, bir kere de tabutu omzuna alır.

Tumanbay'ın ölümü de karışıklıkları tam gidermedi. Çerkesler, Hayırbey'den hazzetmeyip karşı çıkarlardı. Onun katline sebep olduğu gerekçesiyle de Hayırbey'i suçlarlardı. Sonunda türlü tedbirlerle sükûnet sağlandı. Her tarafa mektuplar yollandı ve Mısır hâkimiyeti duyuruldu. Selim Han önce Kahire içinde Kayıtbay Sarayı'nda kalıyordu, fakat bir gün buraya atılmış ipler görünce kendisine suikast planlandığını anladı ve oradan Ümmülkıyas Adası'nda yerleşti. Burada sıkı şekilde korunmaktaydı. Zira Sultan Selim'e vehm arız olmuştu, son derece dikkat ediyor, kaldığı yeri koruma altına aldırıyordu. Fakat bir gece Selim'in odasından bir feryat yükseldi. Tam bu sırada elinde bir kılıç olan çıplak bir adam odanın yanından çıkıp kendisini pencereden altmış kulaç yükseklikteki kuleden Nil'e attı. Yüzerek gözden kayboldu. Meğer bu kişi bir fedai imiş. Padişah görevli muhafızlara çok kızdı ve nöbetçilerin katlini emretti. Ancak Perviz Ağa araya girerek: " Vallahi padişahım önce bizi konuştur, sonra istersen katlet. Biz seni gece gündüz bir an gözden kaçırmayıp korurken bu gece nöbetimiz sırasında birden kapıda Hz. Peygamber ortaya çıktı. Yüzünden sarı örtüyü kaldırdı, sırtında hurma lifinden hilati vardı, ayağında sarı sandaleti bulunuyordu. Selam verince kapıcılar kim olduğunu sordu ve kovmak istedi. Ben hele önce söyletelim dedim, Bunun üzerine "Ben Hz. Peygamberim, Selim ile ahdimiz var, o bana hizmet eder, ben dahi onu ve oğullarını korumam altına aldım. Siz rahatınıza bakın istirahat edin endişelenmeyin, bir şey olursa ben Selim'imi uykusundan uyandırırım, siz elem çekmeyin," deyip merdivenden inerek gözden kayboldu. Biz şaşkın durup birbirimizle söyleşirken hepimizi bir uyku aldı. Sonra birden padişahın sesiyle uyandık ki o adamı gördük, işte işin aslı budur," deyince Selim: "Vallahi bunların naklettiği gibi ben de rüyamda Hz. Peygamber'i gördüm. Bana ya

Selim adamlarına tembih ettim, istirahat etsinler, onlara kızma, hazır ol seni katle geldiler, ama korkma sana bir zarar gelmez kalk dedi. Uyandım gördüm ki başımda bir adam durur, elime kılıcı alıp bağırınca adam korkup kaçtı, bunlar ise uyurdu, rüyanız doğrudur sizi affettim," diye karşılık verdi.

Sultan Selim daha sonra dellallara, kendisini öldürmeye gelen her kimse yanına gelmesi durumunda hayatını bağışlayacağını ilan ettirdi. Bunun üzerine Kertbay adlı biri ortaya çıktı. Selim'in yanına geldiğinde, selam verip pervasızca izin almaksızın oturdu.

Selim: "Sen misin o gece benim katlim için gelen?"

Kertbay: "Evet benim."

Selim: "Niçin böyle yaptın?"

Kertbay: "Ya niçe etmeyeyim. Ülkemize düşman gibi gelip ehl ü ıyalimizi tasarruf edersiniz ve bu kadar insanı da öldürdünüz. Yaptığınız cenglerde yedi evladım şehit oldu. Şu kadar mülküm ve malım elinize düştü. Hususuyle Tumanbay gibi kahraman, dindar, adil bir efendiden ayrıldım. Ben bu Selim'i öldürürüm diye izin istedim. Hz. Peygamber, dünya böyle çirkef bir yerdir. Allah'ın rızası bunun üzerinedir ki, devlet Çerkes'den yüz döndürdü, Âl-i Osman'a geçti. Elbette Selim benim himayemdedir, incitme derdi. O gece Ya Resulullah sabrım kalmadı Selim'den intikamımı alırım, işte bu gece katline giderim, dedim. Bana gidersen ben dahi Selim'i uyarırım, dedi. Fakat ben başıma gelenleri unutmayarak geldim. Sen de birden uyandın. Can başıma sıçradı, hemen kendimi Nil'e atam. Yoksa benim karşımda hiç kimse duramazdı. Elli adam gelse de benimle baş edemezdi. Ama bana o gece böyle bir hal oldu, yüzerek karşı tarafa geçtim bir köyde saklandım, şimdi ahit vermişsin ben de çıkıp geldim, emir Allah'ındır."

Selim bu sözlerden hoşlanıp: "Behey âdem ne kadar dost yüzlü doğru sözlü düşmansın," diye kahkahayla güler. "Şimdiden sonra benim Mısır'ımda durma var, yıkıl git," der.

Kertbey: "Mısır'da senin ne alakan var. Bu dünya eski Tahtakale gibi bir yalan mahallidir. Kimsenin mülkü değildir. Aklın varsa sen var yıkıl git. Ben öldüremedim, ama nice bin canı acımış adam vardır, onlardan biri bir gün seni öldürüp kötü nam yapar."

Selim Han, bu cevaptan da hoşlanır ve onu yanında tutup İstanbul'a bile yanında götürür. Sonra bütün işleri Hayırbey'e bırakır ve kendisi Dimyat, Reşit, İskenderiye'yi ziyarete gider. Bu sırada donanmadan 200 kadar fırkate ve kalyete Bulak'a kadar gelmiştir. Selim 10.000 kadar askerle Bulak'tan ayrılır,

Nil'in Dimyat tarafında 100 parça kasabayı görür, Dimyat'a ulaşır, oradan Reşit'e gider, oradan İskenderiye'ye vardıkta 700 parça donanma gemilerinden top ve tüfek atışı ile karşılanır. Burada Gavrî'nin hazineleri saklıdır. İlk önce Hz. Peygamberin sancağı Mercidabık'ta Selim'in eline geçmiştir. Diğer bazı mukaddes eşyalar ise İskenderiye'den çıkmıştır. Bunlar arasında Uhud'da Hz. Peygamber'in kırılan dişi, bir tutam sakal-ı şerif, göz sürmesi, ziftli hasırdan ibriği, tesbihi, şimşir ağacından nalin-i şerifi, bir alaca asası, papuç-ı şerifi, iki adet hırka-i şerifi, biri hurma lifli sarı renkte, diğeri beyaz pamukludur, bir eğer, bir kara kılıç, bir deve yünü kuşak, bir deve yünü rida, bir deve yünü destar-ı şerif, beyaz suzeni arakiye vardır ve bir sandık içinde bohçalara sarılı şekilde korunmuştur. Selim Han bu eşyalara yüz sürüp dualar eder. Bizzat Hz. Yusuf'un destarını başına giyer. Böylece hilafeti boyunca bu sarıkla gezmiştir, Sonra Selimî sarığı icat etmiştir. Zira Dedesi ve babası Molla örfü sarık giyerlerdi. Kendisi Yusufî ve Selimî giymeye başlamıştı. Bunun dışında birçok silah ve mühimmat ta burada tespit edilmişti. Bunların hepsi gemilere konulup İstanbul'a sevk edildi[982]. Sonra Padişah Kahire'ye döndü, hatta burada kalmak ve tahtgahı yapmak dahi istediyse de ulema buna cevaz vermemişti. Ardından da çeşitli kanunnameler hazırlattıktan sonra[983] Mısır'ı Hayırbey'e ısmarlayıp İstanbul'a hareket etti.

Bütün bu bilgiler açık şekilde tarihî kayıtlarla çelişmektedir. Evliya Çelebi'nin ısrarla Gavrî'nin ölmediğini beyan etmesi ilginçtir. Ayrıca Selim'in Mısır halkına karşı merhametli davrandığını belirten ifadelere de sıklıkla yer vermiştir. Bu durum bilinçli bir tercihi de yansıtmıyor olabilir. Zira ilk anlarda XVI. asra ait Mısır kaynaklarındaki Selim hakkındaki olumsuz imaj, zamanla tamamen silinmiş, farklı bir Selim imajı doğmuştur. Evliya Çelebi'nin Selim ile Tumanbay ve Kertbay'ın karşılıklı konuşmalarını belirli bir nezaket içinde yer vermekte olması, bağışlayıcı şahsiyetini öne çıkaran bir portre çizmesi, İbn Zünbül'ün benzeri hikâyelerinden önemli ölçüde ayrılır. Bu durum herhâlde onun zamanla müspet hâle gelen ve daha önce de belirtildiği gibi Mısır'a yeniden düzen veren bir müceddit olarak algılanmakta olmasından dolayıdır.

---

982 *Seyahatname*, X, 61-73. Burada mukaddes emanetler ve diğer eşyaların kısa bir dökümü de verilir: s. 72-73.

983 *Seyahatâme*, X, 73-92 arasında çeşitli kanunlar ve idari kararlar kaydedilmiştir.

Minyatürlerle Yavuz Sultan Selim

Yavuz Sultan Selim'in faaliyetlerini konu alan ve *Selimname* adı verilen kaynak külliyatı içinde Şükri-i Bitlisî'nin *Selimnamesi*, bir nevi şehname tarzında yazılmış olup çeşitli olaylarla ilgili 24 adet minyatür ihtiva eder. Bu minyatürler okuyucuya Yavuz'un hayatından kesitler sunmak gayesiyle hazırlanmıştır. Şükri-i Bitlisî'nin 1530 yılı başında Kanuni Sultan Süleyman'a takdim ettiği bu minyatürlü *Selimname* nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine kısmı nr.1597-98'de bulunmaktadır. Burada söz konusu minyaürlerden önemli bir kısmına yer verilerek anlatılan olayların dönemi için adeta güncel sayılabilecek fotoğrafının nasıl aktarılmış olduğu, ayrıca yine döneminde Yavuz Sultan Selim'in nasıl görüldüğü konusunda okuyucuya "görsel bir film şeridi" sunulmak istenmiştir. Bu amaçla yer verdiğimiz minyatürler onun şehzadeliği sırasında ilk çarpışmalarından ve taht iddiacısı olarak Kefe'ye geçip Kırım hanı ile buluşmasından başlayarak, babasıyla yaptığı savaş, tahta cülusu, kardeşi Ahmed'le olan mücadelesi, Çaldıran seferi, sefer sonrası Kemah dolaylarında yeniden Safavilerle savaş, Dulkadırlı Alaüddevle'nin bertaraf edilmesi, Mercidabık ve Ridaniye savaşları ve sonunda nihayet vefatını gösteren son kare ile nihayet bulmaktadır. Bu göze hitap eden renkli tasvirler, soyut karakterde farklı tipler sunmakla birlikte gerçeklik duygusu veren sahnelerle bezenmiş görünmektedir. Akıcılık ve devamlılık yanında canlı bir hareketlilik de dikkati çekmekte, kıyafetler, savaş araçları, sıralanış, savaş düzeni tarihi anlatımı sanki "görsel bir çizgiye" çekmektedir. Bu minyatürler üzerinde çalışan Zeynep Tarım'a göre, bunların asıl özellikleri XVI. yüzyıl hayat tarzıyla uyum içinde olmalarıdır. Minyatürler yoluyla okuyucunun okuduklarını zihninde canlandırması mümkün olabilmektedir. Buraya aldığımız minyatürlerin tanımlanması da yeni bilgilerin ortaya çıkmasına yardımcı olabilecek evsaftadır. Minyatürlerin neyi anlattıkları her minyatürün altına izah edilmiştir.[984]

984 Zeynep Tarım, "Selimname-i Şükri Minyatürleri'nin Belge Değerleri", *Prof. Dr. Nurhan Atasoy'a Armağan*, İstanbul 2015, s. 333-356.

Burada verdiğimiz ilk 22 minyatür *Selimname*'den; bunu takiben 6 minyatür, Şehnameci Lokman'ın *Tomar-ı Hümayûn* adlı eerinden alınmadır. (*Hünername Minyatürleri ve Sanatçıları*, İstanbul 1969). Diğer dört minyatür I. Selim'in muhtelif tarihlerde yapılmış portresini tasvir eder.

Öte yandan Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tacü't-tevârih*'inin yalnızca Selim dönemini ihtiva eden bir nüshası (Bibliothèque Nationale, Suppl. Turc. Nr. 524) da yine I. Selim'in muhtelif seferlerini ve faaliyetlerini konu alan 32 minyatürle süslenmiştir. Bu minyatürler XVI. yüzyıl sonlarında hazırlanmış olmalıdır. Tasvirler bazen acemice ve diğer minyatürlere nispetle biraz daha zayıf, fakat yer yer üstün bir sanatkârlığın ürünü gibi gözükür. Bu minyatürleri ilginç kılan husus bütün tasvir edilen figürlerin adlarının yazılı olmasıdır. Bu figürler hemen hemen aynı adlarla görülür. Değişmez simalar arasında Hocazade Mehmed Paşa, Pîrî Paşa, Cüce Bekir, Yunus ve Sinan Paşalar, Elmas Ağa'dır. Minyatürlerde I. Selim'in tasviri de değişiklikler gösterir. Bazen sakallı bazen sakalsız çizilmiştir, hatta bazı resimlerde sakalsız çizilen yüzüne sonradan sakal karalandığı da hemen dikkati çeker. Selim'in iki rakibi Şah İsmail ve Kanısav Gavrî ile Tumanbay'ın tasvirleri de yapılmıştır. Diğer tanınmış simalar içinde İdris-i Bitlisî'nin iki tasviri de bulunmaktadır ki onun başka yerde hiçbir tasvirine rastlanmaz. Karahan, Ustacalu Muhammed Han, Canbardi Gazali, Hayırbey, Şahsuvaroğlu Ali Bey, Şehzade Süleyman, Bıyıklı Mehmed Paşa, Halimî Çelebi de tasvir edilmiştir. En ilginç sahne ise Selim ile Taclu Hatun'un karşılıklı oturdukları ve sohbet ettikleri resimdedir. Selim ile ilgili olarak kaynaklarda adları hiç geçmeyen iki figür, Cüce Bekir ile harem ağası olduğu anlaşılan Elmas Ağa'dır. Bunların tasvirlerde yer alması metinde adlarına hiç rastlanmaması sebebiyle muhtemelen minyatürü yapan sanatçının kendi zamanına gönderdiği bir yollamadır. III. Murad döneminin güçlü saray ağaları ve etkili cüceleri bu meyanda hemen hatırlanabilir. Sanatkâr onları bir ölçüde burada da temsilen yansıtmak istemiş olabilir. Bu metnin geç tarihli olmasına rağmen olayların geçtiği sahnelerdeki isimler yerine minyatür sanaatçısı farklı adları koymayı tercih etmiştir, bu arada hiç adları bilinmeyen peyk, muhafız, okçu, tüfekçi gibi tiplerin de isimlerini muhtemelen hayali olarak yazmıştır. Hatta bazı paşalar olayla ilgisi olmadığı halde Selim'in yanında gösterilmiştir. Burada bütün bu tasvirleri kitabın içinde bir "albüm" şeklinde bir arada vermeyi tercih ettik.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri

1.Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BA)

A. Tahrir Defteri (=TD), nr. 52.

B. Maliyeden Müdevver Defterler (=MAD), nr. 334, 499, 17893.

C. Bab-ı Defteri Müteferrik Defterler (=D.M), nr. 36806.

2.Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA)

D. 2873, D. 5374, D. 5641, D. 9101, D. 9255, D. 9608, D. 9682/1-3, D. 10149, D. 10184, D. 10586, D. 10734.

E. 543, E. 1227, E. 2667, E. 3057, E. 3058, E. 3062, E. 3197, E. 3295, E. 3703/1-2, E. 4744, E. 4800, E. 5293, E. 5341, E. 5443, E. 5460, E. 5461, E. 5490, E. 5674, E. 5882, E. 5943, E. 5970, E. 6143, E. 6185/1-20, E. 6186, E. 6320, E. 6329, E. 6341, E. 6382/2, E. 6384, E. 6478/2, E. 6522, E. 6587/1-3, E. 6608, E. 6672, E. 6815, E. 6942, E. 7072, E. 7592, E. 7633, E. 8109, E. 8277, E. 8333/1-2, E. 8339, E. 8525, E. 8552, E. 8758, E. 8917, E. 9633, E. 9659, E. 10161, E. 11634, E.11996, E. 12277, E. 12282.

3. Atatürk Kitaplığı

Muallim Cevdet Yazmaları (=MC), O. 71.

Yayınlanmış Belgeler ve Kaynak Eserler

998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Diyar-ı Bekr ve Arab ve Zülkadriyye Defteri, II, Ankara 1999.

Ada'î-i Şirazi ve Selim-nâmesi, (haz. A. Bilgen), Ankara 2007.

Alemârâ-yı Şah İsmail, (nşr. A. Muntazar Sahib), Tahran 1967.

Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, (haz. A. Uğur, M. Çuhadar vd.), I/2, Kayseri 1997.

Anonim Târih-i Âl-i Osman, (haz. M. Karazeybek), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1994.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, (haz. S. Köklü) Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman, Fr. Giese neşri, (haz. N. Azamat), İstanbul 1992.

Ata Bey, *Enderun Tarihi*, I, İstanbul 1291.

Celalzâde Mustafa, *Tabakatü'l-Memâlik*, (nşr. P. Kappert,) Wiesbaden 1981.

Celalzâde Mustafa, *Selimnâme*, (haz. A. Uğur, M. Çuhadar), Ankara 1990.

Cenâbî, *el-Aylemü'z-zâhir*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3100 (Muhtasar Türkçe tercüme: Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3097, yeni nr. 2654).

Çerkesler Kâtibi Yusuf, *Selimnâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (= TSMK), Hazine, nr. 1422.

Diyarbekrî Abdüssamed, *Nevâdirü't-tevârih*, Ali Emiri Kütüphanesi, Tarih, nr. 596.

Doğu'da Venedik Elçileri: Caterino Zeno ve Ambrigo Contarini Seyahatnâmeleri, (trc. T. Gündüz), İstanbul 2006.

D'Ohsson, M., *Tableau Général de l'Empire Ottoman (Othoman)*, Paris 1791, I.

Ebubekir Tihrani, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*, (trc. M. Öztürk), Ankara 2001.

Ebulfida, *Takvimü'l-Büldan*, (ed. Reinaud), Paris 1840.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I-X, (nşr. Z. Kurşun, S. A. Kahraman, Y. Dağlı, İ. Sezgin), İstanbul 1999-2007.

Fatih Devri Kaynaklarından Düsturnâme-i Enverî: Osmanlı Tarihi Kısmı (1299-1466), (haz. N. Öztürk), İstanbul 2003.

Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtîn*, I, İstanbul 1274.

Gaffari, *Tarih-i Cihan-ârâ*, Tahran 1343/1964.

Hadidi, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, (haz. N. Öztürk), İstanbul 1991.

Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi, IV*, (trc. M. Ata), İstanbul 1330.

Handmir, *Habibü's-siyer*, IV, (nşr. S. M. Debir Siyaki), Tahran 1362 (1983).

Hasan-ı Rumlu, *Ahsenü't-tevârih*, (nşr, C. N. Seddon), Tahran 1347 (1968); *Ahsenü't-tevârih: Şah İsmail Tarihi*, (trc. Cevat Cevan), Ankara 2004.

Haydar Çelebi Ruznâmesi, (Feridun Bey, *Münşeatü's-selâtin*, I, içinde)

Hoca Sadeddin Efendi'nin Selimnâme'sinin Vikayesi, İ. Ü. Kütüphanesi, TY. 2615.

Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280.

Hocazâde Mehmed Efendi'nin İbtihâcü't-tevârih'i, (haz. A. Akgün), Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1995.

I Diarrii di Marino Sanuto, XIX, XXII, XXIV (Bologna 1968); XVIII, (Bologna 1969).

İbn Battuta, *Seyahatname*, (trc. A. Sait Aykut), İstanbul 2000.

İbn Iyas, *Bedâyi'ü'z-zuhûr*, IV, (nşr. Muhammed Mustafa), Kahire 1984.

——, *Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi (Bedâyi'ü'z-zuhûr'*un V. Cildinin Tercümesi), trc. Ramazan Şeşen, İstanbul 2006.

İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, (nşr. Ş. Turan,) Ankara 1957.

——, *Tevârih-i Âl-i Osman, IX. Defter*, (nşr. A. Uğur), Berlin 1985.

——, *Tevârih-i Âl-i Osman, X. Defter*, (haz. Ş. Severcan), Ankara 1996.

İbn Zünbül, *Vâkıatu's-Sultan Selim ve es-Sultan Kansu el-Gavrî*, (haz. Hayajneh, E.; *Vâkı'atü's-Sultan el-Gavrî ma'a Selim el-Osmani*, (nşr. Abdülmün'im Âmir), Kahire 1962.

İbn Zünbül'ün Vâkıatu's-Sultan Selim ve es-Sultan Kansu el-Gavrî Adlı Eserinin Tahlil ve Değerlendirmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2005).

İdris-i Bitlisi, *Selimşahnâme*, (trc. H. Kırlangıç), Ankara 2001.

İshak Çelebi, *Selimnâme*, (haz. B. Keskin), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

Kazvini, *Lübbü't-tevârih*, Tahran 1363/1984.

Keşfî, *Selimnâme*, (haz. A. Sağırlı), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

Kınalızâde, *Tezkiretü'ş-şu'ara*, I, (nşr. İ. Kutluk), Ankara 1978.

Kızılbaşlığın Tarihi: Tarih-i Kızılbaşiyye, trc. Şefaatin Deniz, Hasan Asadi, İstanbul 2015.

Küçük Çelebizâde Asım, *Tarih*, İstanbul 1282.

Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. Âli Bey), İstanbul 1341.

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid Han ve Sultan Selim Han*, British Museum, Add. 23586.

Mehmed Zaim, *Câmi'ü't-tevârih*, (haz. Ayşe Nur Sır), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

Menavino, Giovanni Antonio. *Türklerin Hayatı ve Adetleri Üzerine Bir İnceleme*, trc. Harun Mutluay, İstanbul 2011.

Muhyi Çelebi, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Millet Kütüphanesi Ali Emiri, TY, nr. 15.

Mustafa Vâzih, *el-Belâbilü'r-râsiyye, fî riyâzi mesâili'l-Amasiyye*, İ. Ü. Kütüphanesi TY. nr. 2574, (haz. M. Aydın, R. Dündar, İ. Kaplan, F. Aydın), Malatya 2011.

Parrot, *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*, Paris 1864.

Relazioni di ambasciatori veneti al senato, vol. XIV: Costantinopoli Relazioni inedite 1512-1789, (haz. M. Pia Pedani-Farbis), Podova 1996.

Sa'd b. Abdülmüte'al, *Selimnâme*, TSMK, Revan, nr. 1277.

Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar: Giovanni Maria Angiolello-Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri, (trc. T. Gündüz), İstanbul 2007.
Silahşor, "Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab", (nşr. S.Tansel), *Tarih Vesikaları*, 17 (1958), s. 295-320/18, s. 429-454.
Sucudi, *Selimnâme*, (haz. İ. H. Çuhadar), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri 1988.
Şakaik-i Numaniyye ve Zeyilleri: Hadaikü'ş-şakaik, Mecdi Efendi (tercüme, tıpkı basım ve indeks A. Özcan), İstanbul 1989, I.
Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, (haz. İ. Hacıfettahoğlu), Ankara 2001.
Şahin, İ. ve Emecen, F., *Osmanlılarda Divan Bürokrasi Ahkam: II Bayezid Dönemine Ait 906 (1501) tarihli Ahkam Defteri*, İstanbul 1994.
Şehzade Korkut, *İslam'da Ganimet ve Cariyelik* , haz. A. Güneyd Köksal, trc. Osman Güman, İstanbul 2013.
Şükri-i Bitlisî, *Selimnâme*, (haz. M. Argunşah), Kayseri 1997.
Tarih-i Âli Osman, (haz. Ömer S. Kurmuş), Bursa, 2012.

Araştırma ve İncelemeler

Ágoston, Gábor, "War-Winning Weapons? On the Decisiveness of Ottoman Firearms from the Siege of Constantinople (1453) to the Battle of Mohacs (1526)", *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları*, vol. 34, (December 2013), Harvard 2013, 129-143.
Allouche, A., *Osmanlı-Safevi İlişkileri: Kökenleri ve Gelişim*, (trc. A. Emin Dağ), İstanbul 2001.
Arat, R.R., "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *Türkiyat Mecmuası*, VI (1939), s. 285-322.
Arnold, T.W., "Halife", *İslam Ansiklopedisi* (=İA), V/1, s. 148-155.
Aubin, J., "Sah İsmail et Les Notables de l'Iraq Persan", *JESHO*, I/1 (Londra 1959), s. 60-63.
——, "L'avenement des Safavides Reconsidère", *Moyen Orient et Ocean Indien*, V (1988), s. 247-259.
——, "La politique orientale de Selim Ier", eds. R. Curiel ve R. Gyselen, *Res Orintalies* içinde, VI (1994), s. 197-215.
Bacque-Grammont, J. L., "Notes sur le Blocus du Commerce Iranien par Selim Ier", *Turcica*, VI (1975), s. 68-88.
——, "Notes et Documents sur la Révolte de Şah Veli b. Şeyh Celal", *Archivum Ottomanicum*, VII (1982), s. 5-69.
——, "1513 Yılında Rum Eyâletinde Şüpheli Timar Sahiplerine Ait Bir Liste", (trc. L. Güçer), *Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan*, İFM, 44/1-2 (1985), s. 163-176.

——, *Les Ottomans, Les Safavides et Leurs Voisins*, İstanbul 1987.
Bacque-Grammont, J. L. ve Grammont-Anne Kroel, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en mer Rouge, L'affaire de Djedda en 1517*, Kahire 1988.
Balivet, M., *Bizans ve Osmanlı*, (trc. N. Demirtaş), İstanbul 2009.
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Günlüğü, Akdeniz Bizimdi, (sadeleştiren E. Düzdağ), İstanbul 1990.
Barkan, Ö. L., "İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri", *Belgeler*, IX/13, Ankara 1979, s. 1-380.
Barthold, V., *İslam'da İktidarın Serüveni: Halife ve Sultan*, (trc. İ. Kamalov), İstanbul 2006.
Baykal, B. S., "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kat'i Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten* , XXI/ 82 (1957), s. 261-284.
——, "Fatih Sultan Mehmed Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, II/2-3 (1964), s.67-81.
Beldiceanu, N., "Les Qavazid/Kabazites à la lumiere d'un registre ottoman de Trebizond", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dedicati*, Napoli 1982, s. 41-54.
Brummett, P., *Osmanlı Deniz Gücü: Keşifler Çağında Osmanlı Deniz Gücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, (trc. N. Pişkin), İstanbul 2009.
Bryer, A., "The Faithless Kabazitai and Scholarioi", *Peoples and Settlements in Anatolia and Caucasus: 800-1900*, Londra 1988, VII, s. 309-327.
——, "Rural Society in Matzouka", *Peoples and Settlements in Anatolia and Caucasus: 800-1900*, Londra 1988, XII, s. 82-83.
Chase, K., *Ateşli Silahlar Tarihi, 1700'e Kadar*, (trc. Füsun-Tunç Tayanç), İstanbul 2008.
Clifford, W. W., "Some Observations on the Course of Mamluk-Safavi Relations (1502-1516/908-922), *Der Islam*, 70/2 (1993), I-II, s. 245-278.
Çıpa, H. E. *Yavuz'un Kavgası: I. Selim'in Saltanat Mücadelesi*, İstanbul 2013.
Danişmend, İ. H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* II, İstanbul 1971.
Derdiyok, Metin Ç., "Mesihi'nin Münşeatı İçerisinde Yer Alan ve Yavuz Sultan Selim'in Kendi Ağzından Mısır'ın Fethini Anlatan Mektup", *XII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, III (1999), s. 1111-1119.
Dünya Savaş Tarihi, (trc. C. Demirkan), İstanbul 2006.
Emecen, F., "Ebu Nümey", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (=DİA), X, s. 204.

——, "Korkud, Şehzade", *DİA*, XXVI, s. 205-207.
——, "Şahkulu Baba Tekeli", DİA, XXXVIII, s. 284-286
——, *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003.
——, "Osmanlı Devleti'nin Şark Meselesinin Ortaya Çıkışı: İlk Münasebetler ve İç Yansımaları", *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu*, Ankara 2003, s. 33-48.
——, "Fâtih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya", *Osmanlı Araştırmaları*, XXXIII, İstanbul 2009, s. 65-85.
——, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadelik Dönemine Ait Bazı Yeni Tespitler ve Notlar" *Deutsch-türkische Begegnungen: Türk Alman Tesadüfleri. Festschrift für Kemal Beydilli: Kemal Beydilli'ye Armağan*, (ed. H. Reindl Kiel, S. Kenan), EB-Verlag, Berlin 2013, s. 342-357.
——, "Hilafetin Devri Meselesi: Şaban-ı Şifai ve Şehrizâde Mehmed Said'in Görüşleri Üzerine Yorumlar", *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, (haz. F. M. Emecen, İ. Keskin, A. Ahmetbeyoğlu), İstanbul, 2013, s. 561-574.
——, "Hukuki Bir Tartışmanın Tarihi Zemini: İstanbul Nasıl Alındı", *Osmanlı İstanbulu 1 (I. Uluslararası Osmanlı Sempozyumu Bildiriler)* (ed. F. M. Emecen, E. S. Gürkan), İstanbul, 2013, s. 35-41.
——, "İhtilalci Bir Mehdilik Hareketi Mi?: Şahkulu Baba Tekeli İsyanı Üzerine Yeni Yaklaşımlar", *Ötekilerin Peşinde: Ahmet Yaşar Ocak'a Armağan*, (haz. M. Öz, F. Yeşil), İstanbul 2015, s. 521-534.
——, *İlk Osmanlılar ve Anadolu Beylikler Dünyası*, İstanbul 2003; genişletilmiş baskı: İstanbul, 2016.
Ercan, Y., "Yavuz Sultan Selim", *Türkler*, IX, Ankara 2002, s. 421-445.
Erünsal, İ., *Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara 2008.
——, "Fethedilen Arap Ülkelerindeki Vakıf Kütüphaneleri Osmanlılar Tarafından Yağmalandı Mı?", *Osmanlı Araştırmaları*, XLII (2014), 19-66.
Fallmerayer, J., *Geschichte des Kaisertums von Trapezunt*, Münih 1827.
Fazlıoğlu, İ., "Şehir Tarihi Çalışmalarında Yazma Eserlerden Nasıl İstifade Edilebilir", *TALİD*, III/6 2005, s. 517-526.
Fodor, P.,-David, G., "Hungarian-Ottoman Peace Negotiations in 1512-1514", *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*, Budapeşte 1994, s.9-45.
Galetti, M."The Battle of Çaldıran Represented in a Painting in Sicily", *Osmanlılar ve Avrupa: Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşme*, (ed. S. Kenan), İstanbul, 2010, s. 543-562.

Genç, V. (haz.), *İranlı Tarihçilerin Kaleminden Çaldıran (1514)*, İstanbul, 2011.

——, Acem'den Rum'a: İdris-i Bitlisi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Bihişt'in II. Beyazid Kısmı (1481-1512), İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2014.

——, "From Tabriz to Istanbul: Goods and Treasures of Shah Ismail Looted After the Battle of Chaldıran", *Studia Iranica*, c. 44-2015/2, Paris 2015, 227-276.

——, "İdris-i Bitlisi'nin II. Bayezid ve I. Selim'e Mektupları", *Osmanlı Araştırmaları*, XLVII (2016), 147-208.

Goloğlu, M., *Trabzon Tarihi, Fetihten Kurtuluşa Kadar*, Trabzon 2000.

Gökbilgin, T., *Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952.

Gündüz, T., "Şah İsmail'in Eşi Taçlı Hanım", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sayı 51, s. 223-233.

H. Edhem, "Mısır Fethi Mukaddematına Ait Mühim Bir Vesika", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, XVII/19 (96), s. 30-36.

——, *Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri*, (haz. İ. Hacıfettahoğlu), Ankara 2001, s. 78-80.

Hathaway, J., *İki Hizbin Hikâyesi: Osmanlı Mısır'ı ve Yemen'inde Mit, Bellek ve Kimlik*, (trc. C. Boyraz), İstanbul 2009.

Hess, A., *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, (trc. Ö. Kolçak), İstanbul 2010.

Hinz, W., *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (trc. T. Bıyıklıoğlu), Ankara 1992.

Imber, C., "İlk Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece", *Söğüt'ten İstanbul'a*, (ed. O. Özel, M. Öz), Ankara 2005, s. 271-300.

Inalcık, H. "Mehmed II", İA, VII, 506-535.

İpşirli, M., "Sarıgörez Nureddin Efendi", DİA, XXXVI, s.151-152.

Jorga, N., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (trc. N. Epçeli), II, İstanbul 2005.

Kanat, C., "Çaldıran Savaşı Esnasında Osmanlı-Safevi Mücadelesinde Memlûk Devleti'nin Tutumu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, IV (2000), s. 64-74.

Kappert, P., *Die Osmanischen Prinzen und Ihre Residenz Amasya im 15 und 16 Jahrhundert*, Leiden 1980.

Karpat, K., "Dobruca", DİA, IX, s. 482-486.

Kerslake, C., "The Correspondance Between Selim I and Kansuh al-Gawri", *POF*, XXX (Saraybosna 1980), s. 219-235.

Kılıç, R., "Trabzon Valisi Şehzade Selim ve Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, Bildiriler*, I, (Trabzon 2002), s. 99-115.

Kırzıoğlu, F., *Osmanlıların Kafkas-Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1993.

Kontsam, A., *Pavia 1525: The Climax of the Italian Wars*, Londra 1996.

Konukçu, E. "Trabzon Valisi Şehzade Selim'in Akkoyunlu Ülkesindeki Faaliyetleri", *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu, Bildiriler*, I (Trabzon 2002), s.91-98.

Kopraman, K.Y., "Osmanlı-Memlük Münasebetleri", *Türkler*, IX, s. 470-485.

Kütükoğlu, Mübahat S. "Lütfi Paşa Asafnâmesi (Yeni Bir Metin Denemesi)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 49-120.

Lellouch B.-N. Michel (ed.), *Conquête ottomane de l'Égypte (1517). Arrière-plan, impact, échos*, Leiden 2013.

Lellouch, B. *Les Ottomans en Égypte. Historiens et Conquérants au XVIe siècle*, Peeters 2006, s. 327-328.

——, "Osmanlı Sultanının İktidar ve Adaleti: İran ve Mısır Cephelerinde Gerçekleştirilen Kıyımlar", *Bir Allame-i Cihan: Stefanos Yerasimos*, İstanbul, 2012, I, 407-421.

Miller, W., *Trebizond, The Last Greek Empire*, Londra 1926 (trc. N. Süleymangil, *Son Trabzon İmparatorluğu*, İstanbul 2007).

Minorsky, V., "Uzun Hasan", İA, XIII, s. 91-96.

Moustafa-Hamouzová, A., "The Ottoman Conquest of Egypt 1517 through Egyptian Eyes: Ibn Zunbul's Wâqı'ât as-Sultan Selim Khan ma'a's-Sultan Tumanbay", *Archiv Orientalni*, LXIX/2 (Prag 2001), s. 187-206.

Mufassal Osmanlı Tarihi, İstanbul 1958.

Mughul, Y., *Kanuni Devri*, Ankara 1987.

Muhammed Hüseyin Emir Erduş, *Uzun Hasan Akkoyunlu ve Siyasethâ-yı Şarki ve Garbi*, Tahran 1381.

Nasrullah Felsefi, "Ceng-i Çaldıran", *Çend Makale-i Tarihi*, Tahran 1331, s. 1-88.

Ocak, A. Y., "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II (1998), s. 109-158.

Öngören, R., "Safeviyye", DİA, XXXV, s. 460-462.

Padişahın Portresi: Tesavir-i Âl-i Osman, İstanbul 2000.

Petry, C. F., "Qansuh al-Gawri", *Dictionary of the Middle Ages*, (ed. J. R. Strayer), New York 1989, X, s. 226-227.

——, "The Military Innovations of Sultan Qansuh al-Gawri: Reforms or Expedients", *al-Qantara*, XIV/2, Madrid 1993, s. 441-467.

Savaş, S., *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002.

Savory, R., "Tajlu Khanum: Was she Captured by the Ottomans at the Battle of Chaldiran, or not?", *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, (ed. E.M. Jeremias), Piliscsaba 2003, s. 217-232.

Setton, K.M., *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, III, Philedelphia 1984.

Sevgen, N., "Kürtler, III". *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (1968), s. 57-61.

Seyyid Muhammed Esseyyid, "Hayır Bey", DİA, XVII, s. 49-50.

——, "Kansu Gavrî", DİA, XXIV, s. 314-316.

——, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990.

Sohrweide, H., "Der sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die schiiten Anatoliens im 16 jahrhundert" *Der Islam*, sayı 41 (1965), s. 95-229.

Sümer, F., *Safevi Devleti'nin Kuruluşunda Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1976.

——, "Yavuz Sultan Selim Halifeliği Devraldı mı?", *Belleten*, LVI/217 (1992), s. 675-701.

——, "Fatih'in Son Seferi Hangi Devlete Karşı idi", *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 369-372.

——, "Karamanoğulları", DİA, XXIV (2001), 454-460.

Tahkik ve Tevfik: Osmanlı-İran Diplomatik Münasebetlerinde Mezhep Tartışmaları, (haz. A. Z. İzgöer), İstanbul 2003.

Tansel, S., *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, Ankara 1953.

——, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, İstanbul 1966.

——, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara 1969.

Tarım, Zeynep, "Selimnâme-i Şükri Minyatürleri'nin Belge Değerleri", *Prof. Dr. Nurhan Atasoy'a Armağan*, İstanbul 2015, s. 333-356

Tekindağ, Ş., "Bika Emiri Nâsır ad-din Muhammed İbn al-Hanaş'a Dair Bir Vesika", *Tarih Dergisi*, sayı 16/1961 (İstanbul 1962), s. 107-116.

——, "Son Osmanlı-Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar", *Tarih Dergisi*, sayı 17-18 (1963), s. 43-76.

——, "Fatih'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, sayı 21 (1966), s. 95-108.

——, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *Tarih Dergisi*, sayı 22 (1968), s. 49-75.

——, "Fatih'le Çağdaş Bir Memlüklu Sultanı Aynal el-Ecrud", *Tarih Dergisi*, sayı 23 (1969), s. 35-50.

——, "Bayezid'in Ölümü Meselesi", *Tarih Dergisi*, sayı 24 (İstanbul 1970), s. 1-16.

——, "Memlük Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, sayı 25 (1971), s. 1-38.

——, "Fatih Devrinde Osmanlı-Memluklu Münasebetleri", *Tarih Dergisi*, sayı 30 (1976), s. 73-86.
——, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücâdelesi ve İlk Osmanlı-Memlük Savaşları: 1485-1491", *Belleten*, XXXI/123 (1967), s. 345-373.
——, "Haliç Tersanesinde İnşa Edilen İlk Osmanlı Donanması ve Cafer Kapudan'ın Arizası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/7 (İstanbul 1968), s. 66-70.
——, "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arizası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II/9 (1968), s. 77-80.
Tellioğlu, İ., *Komnenosların Karadeniz Hâkimiyeti: Trabzon Rum Devleti (1204-1461)*, Trabzon 2009.
Turan, Ş., "Fatih Sultan Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, III/4-5 (1965), s. 63-118.
——, "Kemalpaşazâde", DİA, XXV, 238-242
Uğur, A., "Hoca Sadeddin Efendi'nin Selim-nâmesi", *İslami İlimler Enstitsü Dergisi*, IV (Ankara 1980), s. 225-241.
Uluçay, Ç., "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *Tarih Dergisi*, sayı 9/10/11-12 (1954-55), s. 53-90/117-142/185-200.
——, "II. Bayezid'in Ailesi", *Tarih Dergisi*, sayı 14 (1959), s. 105-124.
Uzunçarşılı, İ. H., "Onbeşinci Yüzyılın İlk Yarısıyla Onaltıncı Yüzyılın Başlarında Memlük Sultanları Yanına İltica Etmiş Olan Osmanlı Hanedanına Mensup Şehzadeler", *Belleten*, XVII/68 (1953), s. 519-535.
——, İ.H., "Şah İsmail'in Zevcesi Taçlı Hanımın Mücevheratı", *Belleten*, XXIII/92 (1959), s. 611-619.
——, "Osmanlı Sarayında Ehl-i Hiref Defterleri", *Belgeler*, XI/15, Ankara 1986.
——, *Osmanlı Tarihi* II, Ankara 1995.
Woods, J., *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, (trc. S. Özbudun), İstanbul 1993.
Vatin, N. "Les Chevaliers de Rhodes face á la conquête de l'Égypte", *Conquête ottomane de l'Égypte (1517). Arrière-plan, impact, échos*, (ed. B. Lellouch, N. Michel), Leiden 2013, s. 143-164.
Yavuz, H., "Lütfi Paşa ve Osmanlı Hilafeti", *Osmanlı Devleti ve İslamiyet*, İstanbul 1991, s. 73-110.
Yinanç, R., *Dulkadır Beyliği*, Ankara 1989.
Yücel, Y., "Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri", *Belleten*, XLIX/194 (1985), 287-311.
Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, II, Gotha 1854.

DİZİN

A

Abalar köyü (Havsa yakınında) 73
Abayî (Şair) 58
Abbasi halifeleri 13, 196, 211, 334, 335, 336, 339
Abdi Efendi (Zeyrekbaşı Mahallesi'nden) 387
Abdullah (Şehzade; II. Bayezid'in oğlu) 28, 31, 42
Abdurrahman Çelebi (Müeyyedzade; Rumeli kazaskeri) 27, 60, 61, 128, 157
Abdül (Abdal) Bey (Narman hâkimi) 171
Abdülali Bicerdî 41
Abdülhamid, II. 328, 335
Abdülkadir A'rec 311
Abdülkadir-i Geylanî 390
Abdülkerim Çelebi 324
Abdürrezzak Bey (Dulkadırlı; Alaüddevle'nin kardeşi) 169, 226, 230
Abdüssamed Diyarbekrî 209, 212, 214, 238, 268, 309, 313, 339
Abdüsselam (Behnesa kadısı) 296, 300
Acem 16, 31, 35, 60, 102, 117, 155, 159, 191, 204, 206, 207, 210, 333, 354, 387, 388, 390, 392, 394, 397
Acısu mevkii (Tebriz) 154
Açıkbaş (Kütayis) 37
Adana 22, 23, 196, 270, 325, 344, 390
Adeviyye 276
Adilcevaz 174
Adiliye mevkii (Kahire yakınlarında) 266, 268, 398
Ad yeli 145
Afyon 78, 80, 334
Ağaçayırı mevkii (Tarsus ile Adana arasında) 23
Ağa Kapısı (İstanbul) 181
Ağrı dağı 124
Ahıska 116
Ahi Çelebi 61
Ahlat ovası 174
Ahmed Ağa (Emiriahur) 312
Ahmed Ağa (silahdar ağası) 131
Ahmed Bey (Atakî) 192, 193
Ahmed Bey (Avşar) 216
Ahmed Bey (Bayburt beyi) 221
Ahmed Bey (I. Selim'in lalası) 38
Ahmed Bey (Kapıcıbaşı) 154
Ahmed Bey (Karaçin) 144
Ahmed Bey (Karaçinoğlu) 164, 191
Ahmed Bey (Safevi elçisi) 33
Ahmed Bey (Yahşıoğlu) 245
Ahmed Bey (Zorakî) 172
Ahmed bin Bakar (Beni Vail şeyhi) 262, 305
Ahmed Çelebi 191
Ahmed (Halife Mütevekkil'in amcası Halil'in oğlu) 317, 338
Ahmed, III. 335
Ahmed (Karamanlı; Şah İsmail'in adamı) 98
Ahmed Paşa (Dukakinzade; veziriazam) 90, 112, 128, 153, 158, 161, 162, 364, 374
Ahmed Paşa (Gedik) 19, 167
Ahmed Paşa (Hain) 375, 380
Ahmed Paşa (Hersekzade; veziriazam) 23, 109, 128, 158, 184, 185, 204, 205, 215, 318, 374
Ahmed Paşa (Kara) 374
Ahmed Paşa (Karagöz; Karaman beylerbeyi) 23
Ahmed (Safevilerin Tercan beyi) 115
Ahmed (Şehzade; II. Bayezid'in oğlu) 24, 28, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 55, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 97, 104, 198, 211, 221, 222, 230, 295, 329, 346, 385, 394, 401
Ahmed (Şeyh; Ferruhşad Bey'in adamı) 122, 123
Ahmed Yesevî (Hoca) 390
Ahtamar adası 172
Ahyolu 58
Akbaş 96
Akbay et-Tavil (Memlük emirlerinden) 235, 237, 238, 239
Akçay vadisi 124
Akdeniz 19, 107, 200, 245
Akkirman 52, 53, 67
Akkoyunlu devleti 15, 16, 17, 18, 19, 20, 25, 33, 37, 93, 94, 99, 100, 115, 122, 162, 172, 282, 387
Aksaray 334
Akşehir 65, 193, 206, 215

Akyol tarafı (Halep'te) 239
Alacahisar 54, 142
Aladağ 175, 193
Alaeddin Çelebi (Şehzade; II. Bayezid oğlu Ahmed'in oğlu) 61, 76, 78, 198, 394
Alaüddevle Bozkurt Bey (Dulkadırlı) 22, 26, 115, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 174, 175, 186, 195, 199, 207, 209, 210, 214, 387, 393, 395, 397, 401
Âlemşah (Şehzade; II. Bayezid'in oğlu) 28, 83
Aleviler 52, 95, 100, 101, 102, 108, 127
Ali Bey (Dulkadırlı, Şahsuvaroğlu) 115, 122, 133, 159, 163, 167, 168, 169, 188, 195, 199, 205, 209, 212, 221, 229, 231, 233, 234, 242, 250, 263, 269, 270, 271, 276, 304, 305, 322, 325, 326, 343, 344, 345, 402
Ali Bey (hazinedarbaşı) 275
Ali Bey (Malkoçoğlu; Sofya sancakbeyi) 142
Ali Bey (Sason hâkimi) 171
Ali Bey (Silahtar Kethudası) 321
Ali Çelebi 321, 333
Ali (Emir, İbn Ömer oğlu; Said beyi) 283, 299, 302
Ali, Hz. 95, 101, 107, 201, 280, 312
Ali Paşa (Hadım, veziriazam) 23, 46, 50, 54, 55, 59, 60, 112
Ali (Prizren sancakbeyi) 325
Ali (Şah İsmail'in casusu) 193
Altınköprü 325
Amasra tersanesi 208
Amasya 26, 27, 29, 31, 42, 59, 60, 76, 80, 82, 86, 89, 90, 104, 149, 152, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 168, 170, 174, 176, 179, 180, 183, 195, 221, 229, 322, 333, 344, 346, 367, 387, 393, 394
Amerika 313
Amid (Diyarbakır) şehri 172, 173, 174, 313
Amr bin As 312
Amuderya 193
Anadolu 15, 16, 17, 20, 23, 24, 27, 30, 35, 36, 42, 48, 49, 50, 54, 55, 59, 61, 62, 64, 65, 74, 78, 79, 80, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 120, 122, 127, 129, 130, 131, 136, 137, 141, 142, 143, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 165, 187, 191, 196, 200, 206, 218, 220, 221, 228, 229, 243, 245, 248, 250, 251, 254, 264, 270, 282, 295, 298, 300, 303, 304, 307, 319, 320, 321, 323, 325, 332, 333, 340, 342, 343, 345, 346, 350, 351, 364, 379, 389
Anadolu birliği 16, 23
Ane kalesi 342
Angiolello (Giovanni Maria; Venedikli tüccar) 101, 139, 202, 219, 228, 229, 243
Ankara 80, 81, 82, 89, 159
Antakya 196, 332
Antalya 50, 96
Antep 19, 22, 196, 220, 223, 224, 225, 241, 242, 270, 275, 325, 333
Arabistan 203
Arapça 27, 84, 107, 124, 209, 211, 372
Arapkir 192
Araplar 110, 141, 201, 206, 207, 210, 217, 227, 230, 243, 250, 252, 262, 263, 267, 269, 281, 295, 296, 297, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 315, 316, 323, 324, 325, 326, 332, 334, 340, 341, 342, 354, 361
Aras suyu 135, 156
Ariş mevkii 254, 262
Arkıt suyu 344
Arnavut Karagöz (Yeniçeri) 38
Artukova 163
Asi nehri 328
Aslan bin Budak (Hums naibi) 231, 235
Ata Bey (Tarihçi) 336
Atak 172
Atlas Okyanusu 313
Atuf (Berkiye yakınlarında) 329
Avrupa 14, 15, 109, 134, 139, 150, 151, 334, 347, 348, 349, 364
Ayandon tersanesi 208
Ayas Ağa (Yeniçeri ağası) 144, 163, 205, 245, 270, 289, 290, 291, 305, 308, 312, 320, 332, 342, 346
Ayas Bey (Çaldıran'da şehit oldu) 143
Ayasofya 334, 336, 373
Aydın 64, 302, 325
Aydos 58
Ayıntab bkz. Antep 241
Ayşe (Gülbahar) Hatun (I. Selim'in annesi) 26, 29, 39, 40
Ayşe Sultan 374
Azerbaycan 18, 31, 37, 100, 119, 189, 250
Azize Katerina Manastırı (Sina çölünde) 260

B

Baalbek 230, 243, 328
Baba Bayram Sultan'ın mezarı 239
Babünnasr (Kahire) 337
Babürlü devleti 106
Babür Şah 98
Bâbüz-Züveyla (Kahire) 284, 289, 307, 308, 309, 314

Bafra 104
Bagrat, III. (Açıkbaş meliki) 37
Bağdat 18, 27, 35, 106, 148, 187, 189, 192, 200, 240, 249, 252, 320, 325, 331, 336, 390
Bahadır Sultan (Dulkadırlı; Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Bahçekapısı (İstanbul) 178
Bahşibay (Emir-i meclis; Melük) 230, 277
Bali Ağa (Silahdar Ağası) 191, 192, 205
Bali Ağa (sipahi oğlanları ağası) 275
Bali Bey (Aydın sancakbeyi) 302, 325
Bali Bey (Yahyapaşaoğlu) 52
Bali Paşa 375
Bali Voyvoda 116
Balkanlar 53
Balyemez (yeniçeri kethudası) 67
Barbaros Hayreddin Paşa 310
Barnabas Belay (Macar kralının elçisi) 110
Barsbay 313
Barthold 240, 315, 317, 318, 336, 337, 338, 339
Bartın tersanesi 208
Basra Körfezi 316
Batı Afrika kıyıları 313
Batı Anadolu 58
Batum 31
Bayatıra mıntıkası (Kahire) 287
Bayatır mıntıkası (Kahire) 288
Bayburt 16, 33, 77, 116, 158, 163, 174, 221, 243, 270, 322, 331, 333, 387
Bayezid Bey 320
Bayezid, I. 196
Bayezid, II. 15, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 31, 32, 33, 40, 42, 44, 45, 47, 50, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 102, 105, 106, 107, 109, 111, 159, 160, 161, 165, 196, 282, 380, 382, 384, 387, 388, 391, 392, 394, 396
Bayezid-i Veli bkz. Bayezid, II. 382
Bayezid (Şehzade; I. Süleyman'ın oğlu) 27
Bayındır Türkmenleri 16, 33, 162, 174, 270
Baykara (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Baypars (Memlük emirlerinden) 230
Bediüzzaman Mirza (Hüseyin Baykara'nı oğlu) 154, 156, 175, 180
Behnesa 296, 300
Behram Ağa (kapıcıbaşı) 182
Behram Bey (Karasi sancakbeyi) 314
Behruze (Şah İsmail'in karısı) 148, 149
Bekir Bey (Bohti) 192
Belgrad 54, 348, 391
Berekat (Mekke Şerifi) 314, 315
Berkiye 329
Berkuk (Mısır sultanı) 250
Besni kalesi 223
Besrun 326
Beşiktaş İskelesi (İstanbul) 215
Beyhan Sultan (I. Selim'in kızı) 374
Beyrut 314, 321, 326, 327
Beyşehir 143
Beytullah 249
Beytüllahm (Beytlehem) 327
Bezirgân suyu 123
Bıçak Bey (Ustacaluoğlu Muhammed Han'ın oğlu) 172
Bıradost aşireti (Kürt) 170
Biga 78, 188
Bigados (Tekirdağ yakınlarında) 188
Bika 326
Bilbis konağı (menzili) 262, 266, 320, 396
Birdi Bey (Devadar) 300
Bire (Birecik) 191, 212, 243, 325
Birecik Derbendi 191
Birketü'l-Fil 318
Birketü'l-Habeş 292, 302, 303
Birketü'l-Hac mevkii 263, 269
Bitlis 171, 174, 176, 192
Bizans İmparatorluğu 15, 16, 20, 31
Boğdan 152, 318, 391
Bohti beyleri 171, 172
Bolu 44, 45, 130, 187, 312, 333
Bozanzade (Kadı) 332
Bozok sancağı 168, 195, 199, 342, 343, 344
Buhara 98, 389
Buhayre 301, 305, 329
Bulak (Kahire) 284, 294, 307, 317, 399
Bursa 39, 40, 59, 76, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 178, 215, 385, 395
Bücaşi Türbesi 330
Büke Din Tekelü (Şah İsmail'in emirlerinden) 216

C

Cafer Bey (Kaptanıderya) 191, 251, 252, 311, 314, 317, 350, 352
Cafer Çelebi (Tacizade; nişancı, kazasker) 27, 60, 61, 128, 149, 161, 181, 184, 373
Caferilik 95, 102, 335
Cami-i Garbi (İskenderiye) 312
Canberdi Gazali (Gazze naibi) 200, 213, 225, 226, 230, 234, 244, 249, 250, 252, 254, 255, 256, 268, 275, 277, 295, 296, 297, 299, 302, 304, 305, 308, 320, 323, 326, 327, 328, 331, 342
Canbirdi Gazali (Şam naibi) 247

Canbirdi (Trablus naibi) 239
Canbulat (Memlük emirlerinden) 230, 231, 295
Candaroğulları 17
Canım el-Eşref (Devâdâr; Memlük) 230
Canım el-Hamzevi (Hayırbey'in adamı) 329, 330
Canım es-Seyfi (Feyyum kâşifi, Memlük) 297, 303
Canik 77, 344
Caterino Zeno (İtalyan seyyah) 125, 135, 137
Cebelü'l-Ahdar 329
Cebrail 48
Celâli isyanı 343
Celalzade bkz. Mustafa Çelebi 117
Celalzade bkz. Mustafa Çelebi (Celalzade; Tarihçi) 25
Celculiye 257
Cem Sultan 15, 28, 29, 281, 300
Cemşid Bey (Palu hâkimi) 172, 174, 176
Cenâbî (Tarihçi) 26, 27, 70, 73, 339, 346
Cengiz Han 13, 18, 361
Cerbe 318
Cevsak (Cevzat; Cevizlik) 176, 177
Cezayir 310
Cezire (Cizre) 172
Cezire-i Vastaniye (Kahire'de, Bulak yakınlarında) 284, 297
Chase, K. 150
Cidde 297, 315
Cihanşah (Karakoyunlu sultanı) 16, 17, 18
Circe 302
Cize 304
Cizre 172, 176
Contarini (Venedik elçisi) 125, 318, 347, 349
Cuveyla Arapları 301
Cüce Bekir 402
Cündî Mustafa (Tumanbay'ın casusu) 264, 300, 302
Cüneyd-i Safevi (Şeyh; Şah İsmail'in dedesi) 93, 94, 96
Çağataylılar 16, 19
Çakıroğulları 57
Çaldıran ovası 124, 127, 129
Çaldıran Savaşı 99, 102, 105, 110, 124, 129, 134, 139, 150, 151, 152, 153, 154, 158, 166, 167, 170, 171, 172, 195, 197, 198, 201, 203, 216, 339
Çaldıran Seferi 172, 188
Çaldıran tepeleri 124
Çankırı 38, 89, 325
Çapakçur 173, 174, 176
Çayan Sultan (Şah İsmail'in beylerinden) 131, 132, 154, 193, 216, 320, 322, 325
Çelebi Sultan (Şiraz emiri) 216
Çemişkezek 154, 174, 175, 176, 192, 282
Çepniler 39, 77, 94, 105
Çepni Mehmedi 39
Çerkeskirman kalesi 47, 48
Çerkesler 31, 47, 197, 219, 234, 241, 250, 267, 269, 306, 397, 398
Çerkesler Kâtibi bkz. Yusuf 210
Çoban Köprüsü 158
Çorlu 55, 72, 73, 356, 383, 391
Çorum 76, 104, 325
Çuka Sultan (Tekelü; Kelhur ve Kerav hâkimi) 189, 192
Çukurçayırı 53
Çukurova bölgesi 21, 22, 23, 80, 196, 204
Çukursa 282
Çukursaad 97
Çukur Sa'd 187
Çungar cemaati 345

D

Dana sazı 123, 124
Darende 80, 81
Da'vetü'n-nefsi't-Tâliha (Şehzade Korkud) 84
Davud Bey (Hizan hâkimi) 192
Davud, Hz. 224, 257, 258
Dede Kargın ovası 191
Dehşur 303
Demenhur 304
Dergüzin 192
Derviş (Memlük emirlerinden) 295
Dev Ali Han (Sa'd Çukuru emiri) 76, 97, 154, 193, 216
Devletbay (Gazze naibi) 255
Dicle nehri 16, 190
Dil İskelesi 178
Dimetoka 70, 72, 73, 74, 160, 186, 342, 391
Dimyat 268, 399, 400
Divriği 80, 196
Divrik 86
Diyarbekir 16, 18, 106, 131, 133, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 184, 186, 187, 189, 190, 191, 193, 203, 204, 205, 206, 212, 214, 215, 221, 243, 244, 313, 320, 321, 322, 325, 333
Diyarbekir eyaleti 99
Dobruca 51
Doğu Anadolu 15, 94, 152, 165, 170, 173, 175, 195, 196, 202, 322
Doğu Karadeniz 17, 31

Doğu Roma İmparatorluğu 15
Doğu Sırbistan 54
D'Ohsson 336
Dukakinzade bkz. Ahmed Paşa 64
Dulkadıroğulları 17, 20, 21, 22, 26, 33, 35, 106, 107, 131, 133, 159, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 170, 174, 175, 192, 195, 196, 198, 199, 204, 209, 226, 229, 230, 231, 242, 263, 306, 318, 388, 393, 395, 401
Durmuş Han (Kum emiri) 216
Durmuş Han (Şamlu; Urfa hâkimi) 131, 133, 173, 192, 193, 322
Dürzi Arap şeyhleri 326

E

Ebubekir (Halife Mütevekkil'in amcası Halil'in oğlu) 317, 338
Ebubekir, Hz. 108, 201
Ebubekir İbnü'l-Ciân 317
Ebu Bekr-i Tihranî 20
Ebu Eyüb Türbesi (İstanbul) 111
Ebu Hamra (Memlük beyi) 287
Ebu Hamza (Memlük beyi) 297
Ebulfazl Mehmed Çelebi (İdris-i Bitlisî'nin oğlu) 102, 323, 325, 328, 343
Ebu Nümey (Mekke şerifi Berekat'ın oğlu) 314, 315
Ebu Said (Timurlu) 18
Ebü'l-Bahâ Kemaleddin Muhammed bin Musa ed-Demirî 312
Edirne 40, 45, 46, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 62, 92, 102, 110, 178, 184, 185, 186, 187, 188, 202, 203, 204, 205, 215, 334, 341, 342, 345, 346, 347, 350, 355, 356, 369, 375, 391, 394
Edirnekapı 67, 358, 392
Eflak 63, 152, 347, 391
Ege Denizi 19, 350
Eğil 172, 192
Eğrigöz (Emet) kasabası 85
el-Acemi Şankıcı (Kansu Gavrî'nin nedimi) 211
el-Bire Geçidi (Diyarbekir ile Halep sınırları arasında) 215
Elbistan 168, 202, 215, 216, 217, 219, 220
el-Cebelü'l-Ahmer (Mukattam) 266, 271
Eleşgird (Toprakkale) 120, 123, 126
Elmalı 163
Elmas Ağa 402
el-Matariyye (Kahire önünde) 266
Elvend Bey (Akkoyunlu beylerinden) 37
Emevi Camii (Halep) 396
Emevi Camii (Şam) 246, 321, 323, 328
Emevi halifeleri 13
Emir Ağa (Çepni) 39
Emir Ali 212
Emir Allân (Memlük emirlerinden) 210, 225, 230, 231, 235, 237, 238, 244, 247, 253, 262, 270, 276, 280, 306
Emir Bey (Heri emiri mühürdarı) 216
Emir Davud (Hizan meliki) 171
Emir Hüseyin (Emir Seyfeddin'in oğlu) 171
Emir Kanım (Memlük emirlerinden) 291, 293
Emir Mamay 222
Emir Melik Abbas (İzzeddin Şîr Bey'in oğlu) 171
Emir Seyfeddin (İmadiye hâkimi) 171
Emir Seyyid bin Şah Ali (Soran meliki) 170, 172, 325
Emir (Şehzade; II. Bayezid oğlu Şehzade Mahmud'un oğlu) 83
Emir Şerif (Şah İsmail'in beylerinden) 132
Enderun Tarihi (Ata Bey) 336
Enesbay (Hâcibü'l-Hüccâb; Memlük emiri) 230, 277, 300
Enverî (Tarihçi) 335
Erbil 171, 172
Erciş 174
Erdebil 93, 175, 390, 394
Erdebilî Mevlana (Kadızade) 151
Erdebil ocağı 32, 96, 97
Ergani 173, 191
Erzincan 16, 19, 30, 33, 35, 77, 113, 114, 115, 117, 122, 154, 162, 163, 175, 195, 244, 344, 387
Erzurum 16, 30, 33, 120, 390
Esenli yaylası 342
Eski Koçhisar 191
Eskişehir 78, 89, 188
Eski Zağra 54
Esterabad 216
Eşkanber-Gelembe Yaylağı 193
Eşref Han (Afgan hanedanından) 335
Evliya Çelebi 26, 31, 34, 35, 72, 73, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 392, 393, 396, 400
Evranosoğlu (Hersek sancakbeyi) 216, 245
Evranosoğulları 270
Eymir köyü (Zile) 343
Eyüb Sultan ziyareti 111, 178, 180, 352, 383, 391, 392
Eyüp 182, 205, 336, 352
Ezher Camii (Kahire) 309, 318

F

Faik Bey (Sivas sancakbeyi) 158, 177, 191, 319, 325, 329
Falçı (Kamçı) suyu 51
Fars (bölge) 18, 97, 100, 206
Farsça 102, 111, 119, 160, 171, 307, 312, 372
Fas 318
Fatıma, Hz. 118
Fatih Camii 358, 391
Fatma Sultan (I. Selim'in kızı) 374
Ferhad Ağa (Emir-i alem) 153, 229, 290, 295
Ferhad Ağa (Kilercibaşı) 179
Ferhad Bey 276
Ferhad Bey (I. Selim'in yakın adamı, Karaman beylerbeyi) 56, 133, 153, 305, 318
Ferhad Bey (Tekeili sancakbeyi) 254, 325
Ferhad Paşa (Anadolu beylerbeyi; vezir) 332, 342, 345, 346, 347, 356, 358, 373, 374, 375, 381
Feridun Bey (Münşeat'ın yazarı) 18, 21, 37, 110, 111, 114, 115, 117, 118, 119, 208, 215, 223, 268, 287, 288, 293, 295, 296, 313, 322, 323, 327, 330, 331, 332, 333
Fernus kalesi 333
Ferruhşad Bey (Akkoyunlu beylerinden) 33, 115, 122, 270, 325
Fırat nehri 16, 204, 216, 217, 325, 326, 333, 342
Fil Çayırı mevkii (İstanbul) 110
Filibe 342
Filistin 196, 241, 347
Firuz Çavuş 39
Florina 275, 325
Foscolo, A. (Venedik balyosu) 45, 51, 56, 73
François, I. (Fransa kralı) 151
Fransisken rahipleri 259
Frenkler 40, 118, 281

G

Galata 63, 252, 332, 353
Galetti, Mirella 129
Gavrî (Kansu; Memlük sultanı) 35, 115, 197, 198, 199, 200, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 242, 244, 247, 262, 264, 281, 283, 284, 295, 303, 306, 315, 317, 329, 339, 390, 393, 394, 395, 396, 397, 400
Gazze 211, 212, 213, 225, 241, 245, 247, 249, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 260, 262, 278, 295, 320, 325, 396
Gazze Savaşı 254, 256, 278, 283, 295
Gebze 23, 60
Gedegra nahiyesi 104
Gedikpaşa mahallesi (İstanbul) 183
Geldiklen (Mecidözü) sahrası 163
Gelibolu 40, 64, 92, 161, 188, 252, 342
Gemerek ilçesi (Sivas) 342
Gemlik 78
Gerger 17, 19
Gevezidoğlu 77
Gilan 31, 307, 389
Giresun 41, 43, 44, 344
Gize 294, 296, 297, 309
Goloğlu, M. 39
Gökoğlu Veli (Celâli Şah Veli'nin adamı) 344
Göksun 169, 333
Guriga (Bir cündi) 287
Gücdüvan 98
Gümülcine 342, 350
Gümüşboğa (Osmanlı kumandanı) 329
Güney Anadolu 94, 325
Güneydoğu Anadolu 15, 21, 165, 170, 195, 196
Gürcistan 17, 30, 31, 37, 39, 156, 205, 387
Gürcüler 17, 36, 37, 44, 116, 156, 189
Gürcü prenslikleri 17, 32, 35, 36, 37
Güzelce Kasım Bey (Hama sancakbeyi) 245, 328

H

Habeş vilayeti 310
Habib-i Neccâr (Antakya) 332
Hacı 63, 65
Hacı Rüstem Bey (Kürt beylerinden, Çemişgezek hâkimi) 153, 154
Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 313
Hacukî Sultan Ahmed 192
Haçlı seferi 109, 334, 347, 348, 349
Hadidî 56, 219, 226
Hâdimü'l-Haremeyn 316, 331
Hâdimül'-Haremeyn-i Şerifeyn 338
Hadratü'l-bakar (Kahire) 287, 288, 289, 291
Hafız Mehmed (Hasan Can'ın babası) 376
Hafız Mehmed (İsfahanlı) 147
Hafsa Hatun (I. Selim'in eşi) 40, 374
Hafsa Sultan (I. Selim'in kızı) 374
Halep 19, 186, 188, 198, 199, 201, 202, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 227, 230, 233, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 294, 298, 306, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 331, 332, 333, 336, 338, 373, 379, 395, 396
Haliç Tersanesi 184, 206

Halid Bey (Safevi taraftarı, Kürt beylerinden) 153, 154, 171, 174, 193
Halil Ağa (Çepni oğlu) 39
Halil Bey (Eyyubi; Hasankeyf emiri) 170, 171, 176, 192
Halil Sultan (Dulkadırlı) 131
Halilürrahman 260, 327, 396
Halimî Çelebi (I. Selim'in hocası) 30, 60, 128, 161, 312, 322, 373, 377, 378, 379, 388, 392, 394, 402
Hama 212, 226, 243, 245, 249, 324, 325, 328, 331, 332
Hamdullah (Şeyh; hattat) 27
Hamidoğlu (Reis) 304
Hamid sancağı 325
Hammer (Tarihçi) 83, 98, 114, 185, 204, 227, 228, 278, 299, 307, 318, 327, 346, 349, 350, 356, 362, 367, 369
Hamza Bey (I. Selim'in lalası) 38
Hamza Halife (Safevi elçisi) 159
Hamza, Hz. 258
Hanbeliler 240, 300
Hanefîler 240, 247, 300, 313, 326
Haneşoğlu 301, 321, 326, 327
Hanım Hatun (I. Selim'in kızı) 374
Hani 172
Hanke konağı (menzili) 263, 265, 266, 269, 320, 396
Han Yunus tarafı 254
Haremeyn 200, 201, 209, 244, 247, 249, 250, 306, 314, 315, 316, 335, 337, 338, 377, 384, 395
Harput 17, 173, 190, 191, 196
Harran 18
Hasan Ağa (Kapı Ağası) 201, 377
Hasan Ali (Cihanşah'ın oğlu) 18
Hasan Bey (Bayındırlı) 162
Hasan Bey (Mora sancakbeyi) 142
Hasan Bey (Silahdar; Memlük sultanına gönderilen Osmanlı elçisi) 186, 217
Hasan Can 29, 121, 156, 201, 239, 351, 355, 356, 357, 358, 375, 376, 377, 378, 379, 380
Hasan Çelebi (Halimî Çelebi'nin kardeşi) 322
Hasan Çelebi (I. Selim'in imamı) 128
Hasan (Dukakinzade'nin kethudası) 162
Hasan el-Mer'î/İbn Mur (Arap şeyhlerinden) 305
Hasan Han 100
Hasan-ı Rumlu 98, 100, 101
Hasankeyf 170, 171, 172, 173, 176, 189, 192
Hasan Paşa (Rumeli beylerbeyi) 53, 60, 61, 64, 129, 130, 136, 142, 144, 146, 151
Hatayî (Şah İsmail'in mahlası) 95
Hatice Sultan (I. Selim'in kızı) 374
Hatuniye vakfı (Trabzon) 41
Havsa 73
Hayâtü'l-hayavân 312
Haydar Ali Bey (Şah İsmail'in adamlarından) 154
Haydar Bey (Çorum sancakbeyi) 325
Haydar Çelebi (Divan kâtibi) 10, 111, 113, 114, 116, 117, 122, 123, 139, 153, 156, 157, 158, 161, 162, 164, 166, 177, 179, 180, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 190, 191, 205, 215, 216, 218, 222, 223, 226, 231, 232, 239, 243, 246, 247, 248, 251, 252, 257, 260, 262, 263, 266, 267, 270, 271, 275, 277, 283, 284, 290, 292, 293, 295, 296, 299, 303, 304, 305, 307, 308, 309, 312, 314, 315, 319, 320, 322, 323, 326, 327, 328, 331, 332, 333, 338, 350, 351, 353, 355
Haydar-ı Safevi (Şeyh; Şah İsmail'in babası) 93
Haydar Paşa (Karaman beylerbeyi) 59
Hayırbey (Halep naibi, Memlük emiri, Mısır beylerbeyi) 200, 213, 217, 225, 226, 230, 233, 234, 235, 237, 242, 243, 244, 250, 252, 262, 263, 268, 269, 270, 272, 273, 276, 299, 304, 305, 306, 307, 308, 317, 318, 319, 320, 323, 325, 326, 329, 398, 399, 400, 402
Hayreddin Bey (kale naibi) 329
Hayreddin Çavuş (Ispanakçıoğlu) 186
Hayreddin Efendi (I. Süleyman'ın hocası) 179
Haytan 284
Hemdem Paşa (Karaman beylerbeyi) 116, 364
Hemedan 189, 192, 193, 390
Herat 101
Heri 216
Hersek 185, 216
Hersekzade bkz. Ahmed Paşa 190
Herzen 172
Heşt Bihişt (İdris-i Bitlisî) 102, 153
Heşt Bihişt sarayı (Tebriz) 154, 155
Heykel Mehmedi (Çepni) 39
Hızır Ağa (Ustacalu) 136, 147
Hicaz 21, 230, 247, 314, 335
Hilafet-i Kübra tezi 335, 336
Hindistan 106
Hind ülkesi 155
Hint Denizi 200
Hintli tüccarlar 110
Hint Okyanusu 361

Hit kalesi 342
Hizan 171, 174, 176, 192
Hoca Kasım (Canım es-Seyfi) 303
Hoca Kasım (Şirvanlı tüccarlardan) 315
Hoca Sadeddin Efendi (Tarihçi) 26, 29, 56, 61, 68, 84, 90, 103, 105, 112, 114, 121, 123, 124, 129, 135, 139, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 155, 156, 159, 163, 166, 169, 172, 173, 174, 176, 177, 199, 201, 202, 239, 277, 319, 346, 351, 352, 355, 356, 357, 367, 372, 375, 402
Horasan 18, 35, 98, 99, 100, 144, 155, 171, 175, 184, 193, 307, 389
Hoşalay tersanesi 208
Hoşendâm (Şah İsmail'in adamlarından) 154
Hoşkadem (Memlük sultanı) 21, 371
Hoşkadem (Şune emiri, Memlük) 200, 287, 295, 303
Hoy 118, 123, 124, 125, 148, 153
Hudaverdi (İskenderiye nâibi) 255
Hulefa Bey (Bağdat beyi, Şah İsmail'i beylerinden) 131, 144, 148
Hums 212, 226, 228, 231, 239, 243, 245, 324, 325, 328, 331, 332
Husrev (çaşnigir) 33
Husrev Paşa (Karaman beylerbeyi) 147, 153, 187, 191, 192, 221, 229, 318, 322, 345
Hüsam Bey (Defterdar, vezir) 191
Hüsam Paşa 325, 364, 374
Hüseyin Ağa (Kara) 56
Hüseyin Baykara (Timur'un torunu) 154
Hüseyin Bey (Çerkez; Harput hâkimi) 190
Hüseyin Bey (eski Trabzon tekfurunun oğlu) 33
Hüseyin Bey (Hamid sancakbeyi) 325
Hüseyin Bey (Helvacı; Tebriz valisi) 147, 153
Hüseyin Bey (Karesi sancakbeyi) 325
Hüseyin Bey (Lala; Şah İsmail'in beylerinden) 131
Hüseyin Bey (Rüstem Bey'in oğlu) 170
Hüseyin bin Cafer 127
Hüseyin Can Bey (Şah İsmail'in kız kardeşinin oğlu) 192
Hüseyin Efendi (Hezarfen; tarihçi) 127
Hüseyin, İmam 390
Hüseyin Paşa 260, 261, 262
Hüseyin Rumî (Pehlivan; Şah İsmail'in emirlerinden) 216

I

Irak 118, 175, 388
Irak-ı Acem 16
Irak-ı Arap 18
İbn Bakar bölgesi 302
İbn Hacer (Memlük tarihçisi) 335
İbn Haneş bkz. Haneşoğlu 327, 328, 332
İbn Iraki (Şeyh) 327
İbn Iyas (Memlük tarihçisi) 155, 168, 197, 198, 199, 200, 206, 207, 209, 211, 214, 221, 225, 229, 235, 237, 238, 240, 242, 243, 249, 252, 253, 268, 271, 274, 277, 282, 283, 284, 285, 287, 288, 289, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 302, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 313, 314, 315, 317, 318, 330, 337, 338, 363, 371
İbn Kemal (Tarihçi) 28, 31, 33, 35, 42, 68, 73, 82, 83, 87, 90, 92, 96, 97, 100, 101, 104, 107, 110, 119, 123, 124, 125, 126, 129, 139, 141, 142, 148, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 339, 341, 359
İbn Tolun 327
İbn Tolun Camii (Kahire) 288
İbn Tolun (Kahire) 297
İbn Zünbül (Memlük tarihçisi) 204, 210, 211, 213, 214, 217, 218, 226, 227, 228, 230, 234, 235, 236, 237, 238, 240, 242, 243, 244, 250, 253, 262, 263, 268, 272, 273, 276, 277, 280, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 291, 293, 294, 303, 400
İbrahim (Çepni Mehmedi'nin oğlu) 39
İbrahim Paşa (veziriazam) 339
İdris-i Bitlisî 13, 26, 60, 97, 102, 103, 104, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 128, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 147, 150, 151, 153, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 186, 189, 190, 191, 192, 204, 205, 219, 231, 236, 237, 243, 244, 246, 247, 248, 249, 251, 257, 259, 268, 271, 273, 275, 284, 285, 287, 292, 293, 294, 302, 308, 312, 316, 324, 326, 328, 345, 346, 402
İlyas Bey (I. Selim'in lalası) 38
İlyas (yeniçeri kathüdası) 66
İmadiye 171, 320
İmam Musa 390
İnalcık, Halil 15
İncesu mevkii (Kayseri) 168
İnegöl 78
İnönü 89
İpsala 342
İran 25, 31, 34, 35, 86, 95, 100, 102, 106, 110, 113, 117, 118, 121, 153, 157, 161, 162, 170, 171, 175, 199, 204, 206, 207, 219, 333, 334, 335, 361, 372, 373, 380, 388, 393

İsa Ağa 229
İsabeyoğlu (Hersek eski sancakbeyi) 185
İsa Bey (Şah İsmail'in adamlarından) 154
İsa (Bolu kadısı) 333
İsa, Hz. 246, 259
İsfahan 99, 100, 119, 123, 147, 321, 322, 389, 390, 392, 393
İsfahan Bey (Hacukî Sultan Ahmed'in kardeşi) 192
İshak Ağa (Ulufecibaşı) 187
İshak Çelebi (Selimname yazarı) 32, 54, 79, 80, 332
İshak, Hz. 259
İskender Ağa (Mirahur, Kastamonu sancakbeyi) 332
İskender Bey 62
İskender Bey (Gelibolu sancakbeyi) 40
İskender Bey (Kastamonu beyi) 332
İskender Bey (Kudüs sancakbeyi) 325
İskender Bey (Yörgüçoğlu, Niğde beyi) 143
İskender (Bostancıbaşı) 163
İskender (Büyük) 13, 133, 159, 331, 361, 371
İskender (Çavuş) 217
İskender Çelebi (Anadolu defterdarı) 248, 381
İskender (Çepni Mehmedi'nin oğlu) 39
İskender (Gümlüoğlu) 53
İskenderiye 208, 230, 255, 267, 281, 298, 304, 310, 311, 312, 314, 317, 399, 400
İskender-i Zülkarneyn 13
İskender (Karlıoğlu) 53
İskender Münşi 125
İskender Paşa (vezir) 161, 181, 182, 183, 374
İskender Seddi 145
İskilip 344
İsmail Ağa (Yasavul) 37
İsmail (Erdebiloğlu) 108
İsmailiyye 97, 343
İspanya 313, 349
İspir 33, 387
İsrailoğulları 259
İstanbul 15, 16, 20, 21, 28, 29, 31, 32, 33, 39, 40, 41, 45, 49, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 73, 75, 77, 79, 83, 85, 87, 89, 92, 110, 113, 114, 115, 148, 156, 160, 162, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 184, 188, 190, 191, 200, 202, 203, 205, 207, 208, 209, 211, 215, 217, 218, 220, 226, 245, 251, 252, 282, 298, 309, 311, 312, 313, 314, 317, 318, 320, 321, 323, 324, 327, 333, 334, 337, 338, 339, 341, 346, 350, 353, 355, 358, 360, 367, 369, 370, 373, 383, 384, 386, 388, 391, 393, 394, 397, 399, 400
İstefan (Boğdan voyvodası) 318
İzmit 111, 208
İznik 78
İzvornik 323, 348
İzzeddin Şîr Bey 171

K

Kabazites ailesi 77
Kâbe 315, 318, 390
Kadı İshak (Safevi elçisi) 159, 160
Kadiü'l-Arab 298
Kafkaslar 31, 207
Kafkasya sahilleri 37
Kahire 13, 21, 22, 168, 188, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 206, 208, 209, 210, 211, 213, 215, 220, 222, 240, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 267, 268, 272, 275, 276, 277, 278, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 323, 324, 326, 329, 330, 337, 338, 339, 340, 361, 363, 370, 371, 372, 377, 378, 379, 390, 396, 398, 400
Kahire Kanalı 318
Kahire Yahudileri 317
Kâhta 19
Kal'atü'l-Cebel (Kahire) bkz. Yusuf'un Tahtı 284, 297, 329, 338
Kalenderilik 34
Kamerşah Sultan (I. Selim'in kızı) 39
Kanatiru's-Sibâ (Kahire) 288, 290, 291
Kanıbek (Memlük emirlerinden) 300
Kanısav Çerkez (Memlük emirlerinden) 230, 231, 295
Kanısav Ebu Sinne (Memlük emirlerinden) 300
Kanısav (Kansu) Gavrî (Memlük sultanı) bkz. Gavrî 155, 169, 197, 202, 247, 264, 281, 283, 291, 295, 402
Kansu el-Adilî (Memlük emiri) 291, 311, 332
Kantara (Diyarbekir ile Kerh arasında) 189, 190
Kanuni Sultan Süleyman bkz. Süleyman, I. 381
Kapalıçarşı (İstanbul) 183
Karabağ 155, 156, 193, 325
Karabulut (I. Selim'in atı) 56
Karaca Ahmed Paşa (Halep valisi) 243, 294, 323, 324

Karaca Bey (Kırşehir sancakbeyi) 177, 191
Karacabey sahrası 163, 168
Karaca (On erlik beyi; Memlük) 295
Karaca Paşa 133, 208, 209, 212, 223
Karaçinoğlu (silahdar başı) bkz. Ahmet Bey 153
Karadeniz 17, 30, 31, 37, 79, 94
Karafe Mezarlığı (Kahire) 291
Karagöz Paşa (Anadolu beylerbeyi) 59
Karahan (Muhammed Han'ın kardeşi) 173, 174, 176, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 203, 205, 206, 212, 215, 216, 217, 300, 402
Karahisar 38, 159
Karakeçili 344, 345
Karakoyunlular 16, 17, 18, 19, 37
Karaköprü mevkii 176
Karaköy (Karapınar) konağı (Ağrı dağının karşısında) 124
Karaman 17, 23, 31, 36, 58, 59, 60, 78, 81, 82, 96, 137, 153, 187, 188, 191, 221, 325, 333
Karamanoğulları 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 196
Karasi 143, 206, 314
Karkaşanda 293
Karlıbel 163
Karl, V. (Habsburg imparatoru) 151
Kasım Ağa (yeniçeri ağası) 34
Kasım Bey (Acem) 191
Kasım Bey (Eğil hâkimi) 192
Kasım Bey (Emir Sarım'ın oğlu) 192
Kasım Bey (Karamanoğlu) 18
Kasım Bey (Merdisî) 172
Kasım Bey (sancakbeyi) 39
Kasım Bey (Yeniçeri kethüdası) 323
Kasım Çelebi (I. Süleyman'ın lalası) 179
Kasımiye (Kasımiler) 371
Kasım Paşa (Rum beylerbeyi) 130
Kasım (Şehzade; II. Bayezid oğlu Ahmed'in oğlu) 76, 198, 202, 221, 222, 230, 329, 330
Kastamonu 30, 89, 130, 332
Katerina Komnenos (Şah İsmail'in anneannesi) 106
Katya çölü 211, 247, 262, 320
Kauffman, Christen (Tüccar) 259
Kavak nahiyesi 104
Kayıtbay (Bin erlik beyi) 295
Kayıtbay Hamamı 246
Kayıtbay Köprüsü (Kahire) 289, 290
Kayıtbay (Memlük sultanı) 22, 23, 197, 209
Kayıtbay Sarayı (Kahire) 398
Kayıtbey (Devadar) 329
Kayıt Receb 301
Kayseri 19, 117, 143, 159, 163, 168, 177, 191, 193, 199, 204, 205, 206, 212, 215, 218, 333, 334
Kazak Bey (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Kazaklar 52
Kazgan (Minnetoğlu) 53
Kefe 34, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 67, 79, 322, 375, 388, 391, 394, 401
Kelhur 189
Kelkit vadisi 19
Kemah 77, 82, 114, 152, 162, 163, 165, 167, 174, 175, 195, 401
Kemal Bey (Macar elçileriyle giden Osmanlı görevlisi) 188
Kemal Çelebi (Çömlekçizade; Anadolu defterdarı) 243, 323, 324, 332
Kemaleddin Erdebilî 376
Kemaleddin et-Tavil (Şafii baş kadısı) 240, 300
Kemalpaşazade (kazasker) 27, 37, 117, 312, 319, 353, 359, 360, 372, 373, 379, 381, 383, 386, 396
Kerav 189
Kerbela 95
Kerek 320
Kerh (Üçtepe) yöresi (Hasankeyf ve Diyarbekir arasında) 189, 190
Kerkük 172
Kertbay (Kurtbay) el-Eşrefî (Memlük emirlerinden) 220, 225, 230, 231, 247, 253, 262, 270, 276, 280
Kıbrıs 313, 314, 347, 349
Kıbrıs Latinleri 19
Kılıç (Safevi casusu) 111, 114
Kırıklı aşireti 345
Kırım 31, 45, 46, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 58, 79, 80, 90, 152, 221, 229, 318, 322, 375, 376, 389, 401
Kırkgeçit konağı 223
Kırşehir 177, 187
Kızıl Ahmed (İsfendiyaroğlu) 18
Kızılahmedoğlu 65
Kızılbaşlar 44, 55, 76, 77, 87, 95, 102, 103, 104, 105, 108, 116, 120, 126, 127, 135, 145, 147, 155, 162, 166, 173, 174, 219, 302, 306, 343, 387, 388, 395
Kızılçöl (Dulkadır topraklarında) 318
Kızıldeniz 316, 319, 361
Kiev 47
Kiğı 158, 174, 176
Kili 51, 52
Kilis 196

Kirman 18, 100
Klis 185
Koca Baba (Celâli Şah Veli'nin adamı) 344
Koçhisar (Mardin civarında) 215
Koçı Ağa (Kapıcıbaşı) 144
Koçi Bey (Bolu sancakbeyi) 312
Komnenos hanedanı (Trabzon) 16, 17, 31, 106
Konya 60, 61, 62, 64, 75, 77, 83, 89, 112, 212, 215
Korkud (Şehzade; II. Bayezid'in oğlu) 24, 28, 45, 46, 48, 49, 59, 63, 64, 65, 66, 67, 71, 75, 83, 84, 85, 92, 367, 373, 385, 394
Kosun Camii (Kahire) 289
Koyulhisar 17, 19
Koyun Baba Türbesi 89
Köhne Bey (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Kör Emir (Şah İsmail'in beylerinden) 131, 193
Kör Şadi (Şah İsmail'in korucularından) 117, 301
Kubbetüssahre 258, 259
Kudüs 230, 245, 256, 257, 258, 259, 260, 302, 320, 370, 396
Kûhıgili 216
Kum 216, 389
Kumkapı 66
Kungurul Sultan (Bağdat hâkimi) 192
Kurd (Kürt) Bey (Hizan hâkimi) 176, 193, 216
Kureyş 335
Kurise (Karaisa) boyu 344
Kuşçu Çemeni 153
Kutbeddin Mekkî 339
Kuzey Anadolu 42
Kuzey Irak 189
Küçük Ahmed (Çavuş) 186
Kürt beyleri 123, 153, 170, 171, 173, 174, 175, 186, 189, 191, 192
Kürt Hüseyin (Memlük beyi) 315
Kürtler 141, 165, 192, 230
Kürtün 43
Kütahya 188

L

Ladik 104
Lala Bey (Horasan hâkimi; Şah İsmail'in beylerinden) 144, 154
Larende 23
Leo, X. (Papa) 109, 347
Lübnan 241
Lütfi Paşa (Tarihçi) 117, 119, 128, 129, 130, 131, 132, 139, 272, 284, 285, 286, 288, 289, 299, 310, 335, 342, 350, 353, 354, 363, 364, 374

M

Macaristan 15, 54, 178, 347, 348
Macarlar 54, 109, 146, 155, 186, 188, 251, 347, 348, 349, 391
Mağrib 302
Mağrib Kapısı (İskenderiye) 312
Mağribliler 267, 281, 394
Mahmud Ağa (Çakırcıbaşı) 288
Mahmud Ağa (Kapıcıbaşı) 304
Mahmud Bey (Mihaloğlu) 323
Mahmud Bey (Ramazanoğullarından) 222, 263, 270, 275, 276, 325
Mahmud Bey (Yiğitahmedoğlu; garibler ağası) 321
Mahmud eş-Şıhne (Hanefi baş kadısı) 240, 247, 300
Mahmud (İlaldı Sultanoğlu) 53
Mahmud (Silahdarbaşı) 81
Mahmud (Şehzade; II. Bayezid'in oğlu) 28, 83
Makam-ı Ebu'l-Abbas 312
Makü 124
Malatya 19, 21, 22, 97, 191, 196, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 225, 282, 344
Malikiler 240
Malkara 342
Malkoçoğlu bkz. Ali Bey 130, 133, 136
Maltepe (İstanbul) 111
Mamak Sarayı 342
Mamay (Memlüklerin Malatya beyi) 97, 295
Mamay Muhtesib (Memlük emirlerinden) 300
Manisa 31, 46, 59, 66, 75, 83, 84, 85, 92, 110, 358, 373
Mankirman (Kiev) kalesi 47, 48
Mansur Bey (Akkoyunlu beylerinden) 33
Mansur (I. Selim'in Kırım hanına gönderdiği elçi) 49
Maraş 35, 165, 195, 196, 219, 220, 333
Mardin 171, 173, 176, 177, 184, 186, 187, 189, 215
Maria (Yavuz'un annesi?) 26
Mastaba mevkii (Şam) 245
Matrakçı Nasuh 79, 87, 215, 218, 220, 232, 239, 243, 251, 255, 260, 277, 292, 304, 305
Maveraünnehir 339
Maximilian (Kutsal Roma imparatoru) 109, 348, 349
Mazenderan 307

Mecnun (Memlük topçu) 272
Medine 35, 216, 217, 297, 314, 316, 338, 359, 370, 390, 395
Mehdi(cilik) 95, 166, 343
Mehdi Gâv 380
Mehemmed Bey (Çankırı sancakbeyi) 325
Mehemmed Bey (Gazze sancakbeyi) 325
Mehmed (Başıbüyük) 215
Mehmed Bey (Çekerli; Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Mehmed Bey (Fenarizade; I. Selim'in lalası) 38
Mehmed Bey (İsabeyoğlu; Uzgurlu, Gazze sancakbeyi) 245, 251, 254, 321
Mehmed Bey (Kapıcıbaşı) 153
Mehmed Bey (Karlıoğlu, I. Selim'in lalası) 38
Mehmed Bey (Kızkapanoğlu, I. Selim'in lalası) 38
Mehmed Bey (Korkmazoğlu; Hama ulubeyi) 249
Mehmed Bey (Mihaloğlu; Niğbolu beyi) 130, 147
Mehmed Bey (Sultanzade; Karasi beyi) 143
Mehmed Bey (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Mehmed Bey Taliş (Emirze; Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Mehmed Bey (Trabzon sancakbeyi) 116
Mehmed Bey (Varsak) 163
Mehmed Bey (Yörgüçoğlu; Niğbolu beyi) 142
Mehmed Çelebi (Dizdarzade; defterdar) 316, 317, 323
Mehmed Çelebi (Faikbeyoğlu) 329
Mehmed Çelebi (Kulaksız; Arap defterdarı) 323
Mehmed Çelebi (Ulufecibaşı) 190
Mehmed Efendi (Gümüşlüoğlu; Şeyh) 367
Mehmed Efendi (İsfahanî) 259
Mehmed Efendi (Karakız) 387
Mehmed Giray (Semiz; Kırım hanı) 391
Mehmed, I. (Çelebi) 27
Mehmed, II. (Fatih) 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 28, 31, 42, 66, 74, 85, 111, 128, 178, 196, 200, 335, 352, 359, 360, 369, 380, 387
Mehmed Mirza (Bediüzzaman'ın oğlu) 175
Mehmed Paşa (Bıyıklı) 78, 89, 133, 158, 163, 167, 174, 175, 176, 177, 184, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 203, 205, 212, 220, 221, 229, 231, 233, 296, 309, 322, 374, 402
Mehmed Paşa (Bolu beyi, Amasya (Rum eyaleti) beylerbeyi) 187, 221, 229
Mehmed Paşa (Nişancı, Hocazade; vezir) 295, 341, 374, 402
Mehmed Paşa (Vezir) 312
Mehmed Reis (Deli) 310
Mehmed (Şehzade, II. Bayezid'in oğlu) 45
Mehmed (Şehzade; II. Bayezid oğlu Şehinşah'ın oğlu) 60, 61, 83
Mehmed (Top döküm ustası) 282
Mehmed (Yahyapaşaoğlu) 53
Mehmed Zaim 34, 67, 148, 149, 239, 360
Mehmed Zillî (Derviş) 387
Mekke 35, 216, 217, 297, 314, 315, 316, 323, 338, 359, 370, 395
Melik Aslan (Dulkadıroğlu) 22
Melik Bey 172
Memlük sultanlığı 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 76, 87, 97, 106, 107, 110, 115, 134, 150, 152, 155, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 186, 188, 189, 193, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 204, 207, 208, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 216, 217, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 249, 250, 253, 254, 255, 256, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 296, 298, 299, 300, 302, 303, 311, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 326, 329, 333, 335, 337, 338, 347, 349, 359, 370, 371, 394, 396
Menavino (Giovan Antonio) 45, 55, 57, 60, 61, 67, 69, 73, 82, 83, 92
Menfuliye 299
Mengli Giray (Kırım hanı) 45, 48, 49, 71, 79, 90, 221, 388
Menteşe (Muğla) sancağı 49, 50, 84, 342
Menufiyye 276
Menye 320
Meraga 321
Mercidabık ovası 224, 226, 239, 240, 241
Mercidabık Savaşı 129, 241, 243, 245, 253, 278, 280, 282, 326, 329, 336
Merdisî Şah Ali Bey 192
Merend Otlağı 153
Merv 175
Merzifon 163
Merzüman (Merzbân) suyu 223
Mescid-i Aksa 258, 259
Mescid-i Haram 258
Mescidü'r-Rahme 312

Mesih Bey (Vidin sancakbeyi) 148, 329
Mesihpaşazade 148
Mevlânâ Celâleddin Rûmî 112
Meyyafarikin 172
Mıdıkoğulları 80
Mısır 10, 13, 23, 35, 48, 76, 80, 85, 86, 87, 112, 116, 186, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 219, 222, 229, 230, 240, 241, 242, 244, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 256, 260, 262, 267, 274, 275, 276, 278, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 294, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 305, 307, 308, 309, 310, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 329, 330, 331, 332, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 343, 344, 347, 348, 350, 361, 370, 371, 372, 373, 377, 379, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400
Mısırbay (Memlük emirlerinden) 300
Mısır Çerkesleri 390
Midilli 71
Mihaliç 66
Mihaloğlu bkz. Mehmed Bey 133, 136
Mihaloğulları 270
Mir Abdülvahhab (Safevi elçisi) 159, 160
Mirim Çelebi 61
Mirza Ahmed 100
Mirza Bey (İsfendiyaroğlu) 130
Mirza Çabuk (Ahıska atabeyi; Mzedchabouc) 37, 116, 158
Mirza Süleyman (Şah İsmail'in üvey kardeşi) 99
Mirza Şah Hüseyin 134
Mocinego (Venedik elçisi) 318
Mogan 193
Moğulbay (Emir; Memlük elçisi) 219, 220, 225
Mohaç Savaşı 129, 282
Mora yarımadası 105, 142, 309
Mudanya 80
Muğla 49, 342
Muhammed Bey (Aykutoğlu; Safevi beylerinden) 175
Muhammed Bey (Sason hâkimi) 172, 192
Muhammed (Halid Bey'in oğlu) 171
Muhammed Han (Ustacalu; Safevi beylerinden, Diyarbekir hâkimi) 106, 112, 122, 123, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 141, 143, 154, 172, 173, 402
Muhammed (İsfahanlı; Hoca Sadeddin'in dedesi) 156
Muhammed İsfehanî (Maveraünnehir ulemasından) 339
Muhammed (Kansu Gavrî'nin oğlu) 242, 243, 244, 247, 283, 317, 339
Muhammed (Korkmazoğlu) 327
Muhammed Şeybani Han (Özbek hanı) 107, 197
Muhammed (Top döküm ustası) 282
Muhiddin Âbid 37
Muhyi Çelebi 68, 156
Muhyiddin Arabî (Şeyh) 385, 386, 396
Muhyiddin Arabî Türbesi 321, 322, 328
Muhyiddin ed-Demirî (Maliki baş kadısı) 240
Murad (Akkoyunlu şehzadesi) 99
Murad Bey (Çerkes) 252
Murad, II. 27, 74, 94
Murad, III. 402
Murad (I. Süleyman'ın oğlu) 186
Murad, IV. 383
Murad (Şehzade, Çelebi; II. Bayezid oğlu Ahmed'in oğlu) 45, 61, 76, 77, 78, 90, 97, 98, 99, 104, 114, 346, 367, 394
Murdar Tekeli Sultan (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Musa Ağa (Sol Ulufeciler Ağası) 323
Musa Bey (Turgutili sancakbeyi) 78
Musa (Şehzade; II. Bayezid oğlu Şehzade Mahmud'un oğlu) 83
Musa (Turgutoğullarından) 98
Musluhiddin Efendi (I. Selim'in hocası) 38
Musluhiddin Reis (Kurtoğlu) 310
Mustafa Âlî (Gelibolulu; tarihçi) 30, 34, 38, 44, 69, 72, 84, 103, 117, 121, 139, 311, 354, 360, 365
Mustafa Bey (Çaşnigir) 319
Mustafa Bey (Davudbeyoğlu/Davudpaşaoğlu) 53, 65, 80, 82, 86
Mustafa Bey ()
Mustafa Bey (Hacı; İzvornik beyi) 323
Mustafa Bey (İskenderbeyoğlu, Trablus sancakbeyi) 245, 327, 328, 329
Mustafa Bey (Silistre sancakbeyi) 325, 331
Mustafa Bey (Tırhala beyi) 142
Mustafa Bey (Yanya sancakbeyi) 116
Mustafa Çelebi (Anadolu defterdarı) 298
Mustafa Çelebi (Celalzade; Tarihçi) 25, 31, 35, 36, 38, 68, 72, 86, 87, 88, 117, 118, 119, 120, 128, 139, 143, 150, 153, 155, 156, 159, 160, 161, 165, 166, 168, 202, 203, 209, 218, 238, 248, 249, 262, 272, 318, 341, 342, 346, 354, 360, 365, 366, 367, 368
Mustafa (Çepni seraskeri) 39
Mustafa Paşa (Anadolu beylerbeyi) 89, 128, 248, 270, 295, 325

Mustafa Paşa (Çoban) 374
Mustafa Paşa (Kara) 384
Mustafa Paşa (Koca; veziriazam) 60, 61, 64, 68, 82, 85, 364, 374
Mustafa Paşa (Rumeli beylerbeyi) 304, 342, 356, 366
Mustafa (Şehzade; II. Bayezid oğlu Ahmed oğlu Şehzade Murad'ın oğlu) 90
Mustafa (Şehzade; II. Mehmed'in oğlu) 19, 28
Mustafa (Şehzade; I. Süleyman'ın oğlu) 27
Mustafa Vâzih Efendi 27
Mustansıroğlu (Safed idarecisi) 326
Musul 171, 172, 322
Muşali Karahisar (Akdağ Madeni) nahiyesi 104
Muş ovası 18
Müeyyedzade bkz. Abdurrahman Çelebi (Müeyyedzade) 128
Münşeatü's-selâtîn (Feridun Bey) 18, 21, 37, 110, 111, 114, 115, 117, 118, 119, 208, 215, 223, 248, 268, 287, 288, 293, 295, 296, 313, 322, 323, 327, 330, 331, 332, 333
Mütevekkil (Abbasi halifesi) 211, 240, 247, 298, 317, 335, 336, 337, 339

N

Nablus 298, 320, 396
Nadir Şah (İran şahı) 335, 336
Nahçivan 156, 157, 322, 331
Napoli 19, 349
Narın Bey (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Narman 171
Nâsır-ı Tarsusî (Şeyh) 396
Nasırüddin Muhammed İbnü'l-Haneş (Bika emiri) bkz. Haneşoğlu 326
Nasr Kapısı (Bâbünnasr, Kahire) 284
Nasuh Bey (I. Selim'in lalası) 38
Nasuh (Karahan'ın başını kesen asker) 193
Necm Bey (Şah İsmail'in beylerinden) 154
Nehasin mıntıkası (Kahire) 288
Niccolo Guistiniani (Venedik balyosu) 113, 115
Niğbolu 54, 130, 142
Niğde 143
Nihali Çelebi (Galata kadısı) 60, 332
Niksar 19, 82, 104, 387
Nil nehri 267, 283, 284, 286, 292, 301, 302, 303, 304, 309, 310, 311, 312, 313, 318, 378, 398, 399, 400
Nizameddin Abdülbaki (Emir; Seyyid Nimetullah oğlu) 131, 132, 140
Nuh Çelebi (Fenarizade) 324
Nur Ali Halife isyanı 76, 77, 78, 80, 96, 98, 106, 133, 175, 178
Nureddin Efendi (Sarıgörez; Molla) 46, 47, 48, 49

O

Oğuz erenleri 221
Oğuz Han (Cem Sultan) 28
Oniki İmam Şiiliği 93, 95
Orhan Bey (Arapkir hâkimi) 192
Orhan Gazi Türbesi (Bursa) 85
Orhan (Şehzade; II. Bayezid oğlu Şehzade Mahmud'un oğlu) 83
Orta Anadolu 17, 21, 25, 42
Ortadoğu 20
Orta Haldia (Mesochaldia) kesimi 77
Oruç Reis 310
Osman Ağa (Balyemez, Sekbanbaşı) 153, 181, 182
Osmancık 89, 344, 387
Osman (Halife Mütevekkil'in oğlu) 339
Osman, Hz. 201, 229, 246
Osmanlı 16
Osman (Şehzade; II. Bayezid oğlu Ahmed'in oğlu) 76, 90
Osman (Şehzade; II. Bayezid oğlu Şehzade Âlemşah'n oğlu) 83
Otlukbeli Savaşı (1473) 19, 128, 150, 282
Ovacık sahrası 124
Ölmez (Buhayre'nin kâşifi) 301
Ömer (Halife Mütevekkil'in oğlu) 339
Ömer (Harkuşoğlu; âsi Arap şeyhi) 332
Ömer, Hz. 108, 201, 234, 280
Ördekli mevkii 169
Özbekler 98, 107, 110, 193, 197, 202
Özdemir (Reşid beyi; Memlük) 295

P

Palermo 129
Palu 172, 174, 176
Parrot, G. 27
Pavia Savaşı (1525) 151
Pazarcık 333
Pir Ahmed (Karamanoğlu) 18
Pir Budak (Cihanşah'ın oğlu) 18
Pir Budakoğlu Arslan Bey (Hums naibi) 239
Pir Hüseyin Bey (Çemişkezek hâkimi) 192
Pîrî Bey (Baltazade; Urfa sancakbeyi) 212
Pîrî Mehmed Paşa (veziriazam) 86, 116, 126, 153, 157, 158, 161, 181, 182, 183, 185, 190, 191, 204, 205, 215, 321, 324, 328, 333, 334, 342, 352, 354, 356, 358, 365, 366, 367, 369, 373, 374, 392, 402

Pîrî Reis 313
Pîrî Sultan (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Piyale (Şehzade Korkud'un yakın adamı) 85
Portekiz 196, 200, 313, 315, 316, 319, 349
Prevadi 67, 388
Prizren 142, 325

R

Rafızilik 95, 103, 215, 343, 395
Ragıb Paşa (Koca) 335, 337
Ramazanoğulları 196, 222
Ravza adası (Kahire) 309, 310, 311, 312, 313, 314, 318
Remle 247, 251, 254, 258, 265, 289
Reşid kalesi 281, 295, 310, 312, 317
Revan 46, 157
Reyhanoğulları 80
Ridaniye (Reydaniyye) Savaşı 225, 264, 266, 267, 268, 272, 277, 278, 279, 280, 282, 283, 284, 286, 294, 295, 300, 324, 329, 337
Rodos 19, 281, 311, 350, 351, 352, 353, 355, 381
Rodos şövalyeleri 268, 281, 348, 350
Roma 349
Roma Germen İmparatorluğu 109
Roma İmparatorluğu 14
Rumeli 47, 49, 52, 53, 54, 55, 59, 61, 62, 63, 64, 66, 74, 79, 80, 109, 112, 122, 129, 130, 136, 140, 141, 143, 144, 188, 270, 272, 276, 324
Rumeyle semti (Kahire) 287, 289, 291, 292, 293
Rumlu Hasan bkz. Hasan-ı Rumlu 98, 99, 101, 106, 107, 123, 131, 132, 133, 136, 137, 145, 151, 163, 164, 165, 175, 192
Ruslar 48, 155, 183, 184
Rükneddin Efendi (Zeyrekzade; Rumeli kazaskeri) 128, 208, 212, 214, 223, 316, 317
Rüstem Bey (Kürt beyi) 170, 171

S

Saadet Giray (Mengli Giray'ın oğlu) 51, 90, 221, 322
Sabuncu İbrahim 346
Sa'd Çukuru 216
Sadeddin Taftazanî 101
Sadi Çelebi (Tacizade) 27
Sadreddin Konevî 112
Sadullah bin İsa bin Emirhan 124
Safed 239, 320, 325, 326
Safeviler 10, 18, 20, 24, 32, 33, 37, 41, 43, 44, 76, 77, 93, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 118, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 162, 165, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 197, 203, 204, 205, 208, 209, 210, 213, 214, 215, 226, 243, 244, 282, 320, 322, 333, 340, 342, 350, 359, 363, 369, 375, 393
Said Kasım Bey 176
Said vilayeti 276, 283, 286, 292, 294, 299, 302
Sakallı köyü (Eleşgird) 120
Sakız adası 155, 311
Salibiye (Kahire) 288, 290, 297
Salih (I. Selim'in casusu) 325
Salihiyye 262, 266, 269, 295, 322, 328
Salih (Şehzade, I. Selim'in oğlu) 39
Salt-Aclun sancağı 325
Samsun 31, 80, 94, 344
Sanibay Hazinedar (Memlük emirlerinden) 230
Sarıgörez bkz. Nureddin Efendi 54, 108
Sarıkaplan 190
Sarımsaklı 334
Sarı Pire (Ustacalu; Korcubaşı) 132, 135, 137, 145
Sarı Saltuk 52
Sarısu mevkii (Erciş) 174
Sarı Şeyh (Şah İsmail'in elçisi) 331, 342
Sarıyer (Akkirman yakınında) 52
Saruhan (Manisa) 64, 92
Sasaniler 94, 371
Sason 171, 172, 174, 176, 192
Sayda 326
Selahaddin Muhammed (Mekke başkadısı) 315
Selim, I. 9, 10, 14, 15, 20, 29, 35, 36, 56, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 140, 144, 146, 148, 150, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 182, 183, 187, 193, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 222, 225, 232, 233, 240, 241, 243, 245, 247, 248, 250, 252, 256, 257, 258, 259, 262, 272, 276,

280, 282, 283, 288, 291, 292, 294, 295, 296, 297, 298, 302, 303, 305, 306, 307, 309, 311, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 347, 348, 350, 351, 353, 355, 358, 364, 366, 369, 371, 376, 377, 378, 380, 382, 383, 384, 385, 387, 392, 393, 402
Selim, II. 72
Selmanlı boyu 344
Selman Reis 196, 197, 315
Semendire sancağı 54, 55, 64, 67, 348
Semerkant 18, 98, 137
Seydi Muhammed bin Kansu Gavrî (Emir-i âhur; Memlük) 230
Seyfeddin Aynal (Memlük sultanı) 21
Seyidi Yahya 302
Seyyid Ali Nusaybinî 176
Seyyidgazi 89, 112
Seyyid Hasan (Şah İsmail'in adamlarından) 154
Seyyid Muhammed Kemûne (Şah İsmail'in beylerinden) 132, 141, 144
Seyyid Şerif 131
Sızır beldesi (Gemerek ilçesinde) 342, 343
Sibay (Şam naibi) 213, 225, 226, 230, 231, 234, 235, 237, 239
Siirt 171
Silahşor (Tarihçi) 203, 205, 206, 215, 220, 221, 222, 223, 224, 228, 232, 238, 239, 243, 245, 246, 249, 254, 258, 267, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 278, 283, 284, 285, 286, 288, 289, 291, 293, 295, 297, 299, 304, 308, 310, 312, 318, 320
Silistre sancağı 49, 52, 54, 65, 142, 325, 331
Silivrikapısı (İstanbul) 179
Sina 260, 370
Sinan Ağa 153
Sinan Ağa (Garib Yiğitler Ağası) 304, 325
Sinan Ağa (Kapıcı) 90
Sinan Ağa (Sipahioğlanları ağası) 191, 205
Sinan Bey (Çaşnigirbaşı; eski Sivas sancakbeyi, I. Selim'in lalası) 38
Sinan Bey (eski Karahisar sancakbeyi, I. Selim'in lalası) 38
Sinan Bey (I. Selim'in lalası) 38, 323
Sinan Bey (Kaptanıderya) 191
Sinan Bey (Karlıoğlu; Beyşehir beyi) 143
Sinan Bey (Tırhala sancakbeyi) 216, 319, 325
Sinan Bey (Yularkısdı; Şehzade Ahmed'in lalası) 60, 61, 77, 80, 86
Sinan (I. Süleyman'ın defterdarı) 179
Sinan Paşa (Hadım, Yusuf; veziriazam) 129, 130, 133, 136, 137, 141, 143, 159, 163, 168, 169, 182, 184, 185, 191, 193, 202, 204, 205, 206, 209, 211, 215, 216, 217, 220, 221, 229, 231, 233, 237, 246, 247, 250, 251, 254, 255, 260, 262, 263, 270, 274, 275, 277, 278, 279, 396
Sinan Paşa (Küçük, Rumeli beylerbeyi) 221, 229, 270, 295, 296, 302, 303, 309, 325, 331, 341, 374, 394, 395
Sinan Paşa (Vezir) 64
Sinan (Tabip) 40
Sincar ovası 176, 177
Sind ülkesi 155
Sinop tersanesi 208
Sis 22, 243
Sisam adası 311
Sivas 19, 30, 38, 76, 112, 113, 117, 163, 176, 220, 325, 342, 344, 387
Sivrihisar 80
Sofya 142, 295, 320, 391
Sonisa nahiyesi 104
Soran 170, 172, 320, 325
Söğütlü Burnu 217
Sudun Devâdâr (Memlük emiri) 230, 247
Sudun el-Acemî (Memlük büyük emiri) 230, 231, 235, 239
Sûfî bkz. Şah İsmail 207
Sultan Ahmed (Şah İsmail'in adamlarından) 154
Sultan Ali Mirza (Afşar) 137, 147
Sultan Gavrî Medresesi 309
Sultan Hasan Camii (Kahire) 154, 292
Sultan Hasan Camii (Tebriz) 154
Sultan Mehmed Mirza (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Sultan Murad (Akkoyunlulardan) 172
Sultanönü 43, 44
Sultan Yakub Bey (Akkoyunlu) 282
Sungur 172
Suriye 22, 113, 196, 241, 347, 348, 350
Suzebolu tersanesi 208
Süheylî 230, 306
Süleyman Ağa (Hazinedar Ağası) 357, 358
Süleyman Bey (Alaüddevle'nin oğlu) 168
Süleyman Bey (I. Selim'in lalası) 38
Süleyman Bey (Kayseri beyi) 177, 191
Süleyman Bey (Prizren sancakbeyi) 142
Süleyman, Hz. 257, 258
Süleyman, I. 27, 32, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 51, 60, 71, 72, 79, 80, 89, 92, 110, 152, 178, 183, 184, 186, 188, 215, 268, 322, 329, 333, 334, 335, 339, 341, 353, 355, 363, 369, 374, 381, 383, 384, 387, 388, 391, 394, 396, 401, 402

Süleymanî Nasır Bey 192
Süleymanî Şah Veled Bey 192
Süleyman (Şehzade; II. Bayezid oğlu Ahmed'in oğlu) 76, 198
Sümbül el-Osmanî (Memlük kumandanı) 230
Sümela Manastırı 26, 370
Sümer, Faruk 16, 23, 96, 100, 105, 339
Şadi Bey 77, 321
Şadi Bey (Avlonya sancakbeyi) 325
Şadi Bey (Memlük emirlerinden) 286, 289, 290, 291, 301, 303, 306
Şadi Paşa (Rumiye-i Suğrâ beylerbeyi) 176, 177, 187, 191, 344, 345
Şafiiler 84, 170, 240, 300
Şah Ali Ustacalu (Esterabad emiri) 216
Şahbudak (Dulkadıroğullarından Melik Aslan'ın kardeşi) 22
Şah İsmail 18, 24, 25, 32-36, 42, 44, 52, 58, 69, 76, 77, 80, 91-107, 109-122, 123-125, 127-142, 144-148, 150-155, 159, 160, 163, 166, 167, 170, 171, 173-175, 186, 187, 189, 192, 193, 195, 197-204, 206, 208, 210, 211, 213-221, 225, 244, 252, 302, 320, 321, 322, 326, 331, 333, 334, 343, 344, 351, 353, 363, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 402
Şahkulu Akay Buy Nöker (Safevi elçisi) 114, 119
Şahkulu Baba Tekeli isyanı 24, 29, 50, 54, 55, 58, 59, 61, 96, 104, 112, 154
Şah Mansur (Şah İsmail'in beylerinden) 154
Şahruh 167
Şahruh Avşar (Kûhıgili emiri) 216
Şah Sultan (I. Selim'in kızı) 374
Şahsuvar Bey (Dulkadıroğullarından Melik Aslan'ın kardeşi) 22, 199, 276
Şahsuvaroğlu bkz. Ali Bey 242
Şah Veli (Şah Celal oğlu) 342, 343, 344, 345
Şahverdi Bey (İhtimanoğlu) 245
Şakhab 327
Şakir Şevket 26
Şam 80, 81, 201, 202, 204, 206, 211, 212, 213, 216, 219, 222, 225, 227, 230, 231, 233, 235, 237, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 256, 267, 274, 294, 302, 306, 314, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 336, 377, 378, 379, 385, 386, 396
Şamanist unsurlar 94
Şebinkarahisar 17, 19, 44, 50, 154, 158, 333
Şehinşah (II. Bayezid'in oğlu) 28, 60, 61, 83, 90
Şehzadebaşı 66
Şenek Devadar Camii 278
Şerafeddin (Sabuncuoğlu; tabip) 27
Şeref Bey (Bitlis hâkimi) 171, 192
Şeyh Ahmed (Bire (Birecik) beyinin elçisi) 212
Şeyhuniye Medresesi (Kahire) 287, 288, 291, 292, 293
Şihabeddin el-Futuhî (Hanbeli baş kadısı) 240, 300
Şihabeddin el-Futuhî (Hanefi kadısı) 240,
Şii(lik) 95, 102
Şiran 44
Şiraz 216
Şirvan 31, 32, 307, 315, 389
Şirvan Şah 187
Şirvanşahlar 96
Şuayib Nebi 321
Şükri (Bedevi şeyhlerinden) 305
Şükrullah Muganî (Safevi elçisi) 159

T

Taceddin Bey (Karaman beylerbeyi) 78
Taci Bey 27
Tacizade bkz. Cafer Çelebi 111, 148, 149, 182, 183, 184
Taçlu Hanım (Şah İsmail'in karısı) 147, 148, 149, 402
Tahmasb Sultan (Şah İsmail'in oğlu) 193
Tahtı Süleyman mevkii 320
Tamgan 175
Tanıbay Haznedar (Memlük emirlerinden) 300
Tanıbey en-Necmi (Memlük emirlerinden) 300
Tarabay (Safed naibi) 239, 298
Tarsus 22, 23, 196, 243, 325
Taşköprüzade 340, 367
Tatarlar 51, 56, 65, 221, 372, 376, 388
Tebriz 18, 34, 99, 100, 104, 115, 117, 118, 122, 138, 146, 147, 152, 153, 154, 155, 156, 158, 159, 166, 170, 204, 211, 216, 220, 252, 322, 331, 373, 376, 390
Tekeli Çayan Bey (Şah İsmail'in beylerinden) 144
Tekeli Türkmenleri 97
Tekirdağı 188, 342
Tel Habeş mevkii 224
Temir el-Zerdkeş (Memlük emirlerinden) 230, 238, 295, 300
Tercan 19, 115
Theodora (Trabzon imparatoru David'in yeğeni) 17

Theoleptus, I. (Patrik) 369
Tırhala 142, 216, 319, 324, 325, 384, 385
Timur 13, 17, 18, 114, 154, 168, 250, 360, 361
Timurlular 18
Tinim (Memlük emirlerinden) 230, 295
Todor (Iskarlazoğlu) 39
Tohma çayı 218
Tohtabay (Memlük emiri) 277, 300
Tokat 18, 76, 104, 106, 112, 163, 221, 387
Tomaso (Batılı bir tacir) 333
Topkapı Sarayı 10, 67, 70, 88, 98, 123, 334, 372, 392, 401
Torul yöresi 38, 77
Tosya 89
Trablus 226, 230, 239, 243, 245, 321, 324, 325, 326, 327, 331, 342
Trabzon 17, 20, 26, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 77, 94, 96, 105, 106, 113, 114, 115, 139, 156, 158, 165, 332, 345, 370, 375, 383, 384, 387, 388, 390, 391, 396
Trabzon Komnenosları 17
Trabzon Rum Devleti 16, 17, 21, 31, 33, 77, 94
Trakya 77, 350
Tucakdere (Tucan dere, bugün Bucakdere) 223
Tumanbay 210, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 256, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 274, 276, 277, 279, 280, 281, 283, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 311, 314, 315, 326, 329, 330, 337, 339, 396, 397, 398, 399, 400, 402
Tuna suyu 52, 388
Turahan Bey 212
Turahanbeyoğlu 53
Tur Ali Bey (Malkoçoğlu; Silistre sancakbeyi) 142
Tur Ali (Şah İsmail'in beylerinden) 131
Turgutlu 221
Turgutoğulları 80, 98
Turhal 149, 343, 387
Turnadağı savaşı 168, 169, 195
Türkmen beyleri, beylikleri 16, 122, 123, 196, 229, 342
Türkmenler 16, 20, 30, 77, 92, 94, 95, 96, 115, 127, 135, 141, 163, 172, 221, 222, 230, 241, 242, 387, 397

U

Ubeyd Han (Özbek hanı) 184, 187
Ubeyd Sultan 175
Ubeydullah (Özbek hanı) 110
Ucan yaylağı (Azerbaycan) 119, 122
Uğraş mevkii (Çorlu'ya yakın) 55, 56
Uğur Emirze Karacadağlı (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Ukrayna 47
Ulu Camii (Kahire) 288, 290
Urban (Bedevi Araplar) 299, 300, 304, 329
Urfa 16, 173, 192, 196, 212, 213
Urmiye 170, 171
Uzun Hasan (Akkoyunlu sultanı) 16, 17, 18, 19, 20, 106
Üçkilise Çayırı 123
Ürkmez (Emir-i silah, Memlük) 230, 277, 300
Üsküdar 60, 61, 111, 205, 215, 346, 358, 392
Üsküp 332
Üveys Bey (Alacahisar beyi) 142
Üveys Bey (Dulkadırlı Şahsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu) 343, 344, 345
Üveys Bey (Kayseri beyi) 143
Üzeyir bölgesi 325

V

Varna 67
Vastan 172
Veli Halife (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Venedik 18, 19, 24, 56, 73, 83, 107, 113, 114, 115, 122, 125, 146, 151, 155, 184, 185, 206, 214, 219, 227, 228, 243, 251, 278, 281, 318, 347, 349, 353, 354, 366
Venedikliler 17, 106, 202, 228
Vezzan Musluhiddin 304
Vılçıtrın 252
Vidin 54, 148
Vize 58
Vladislav (Macar kralı) 109, 188

Y

Yahudiler 73, 317
Yahya Bey 116
Yahya (Halife Mütevekkil'in oğlu) 339
Yahya Paşa 178
Yakub Ağa (Fil) 357
Yakub Bey (Akkoyunlu beylerinden) 37
Yakub Bey (I. Selim'in İstanbul'a gönderdiği adamı) 40
Yakub Bey (Safevi beylerinden) 216
Yakub el-Müstamsik Billah (Halife Mütevekkil'in babası) 247

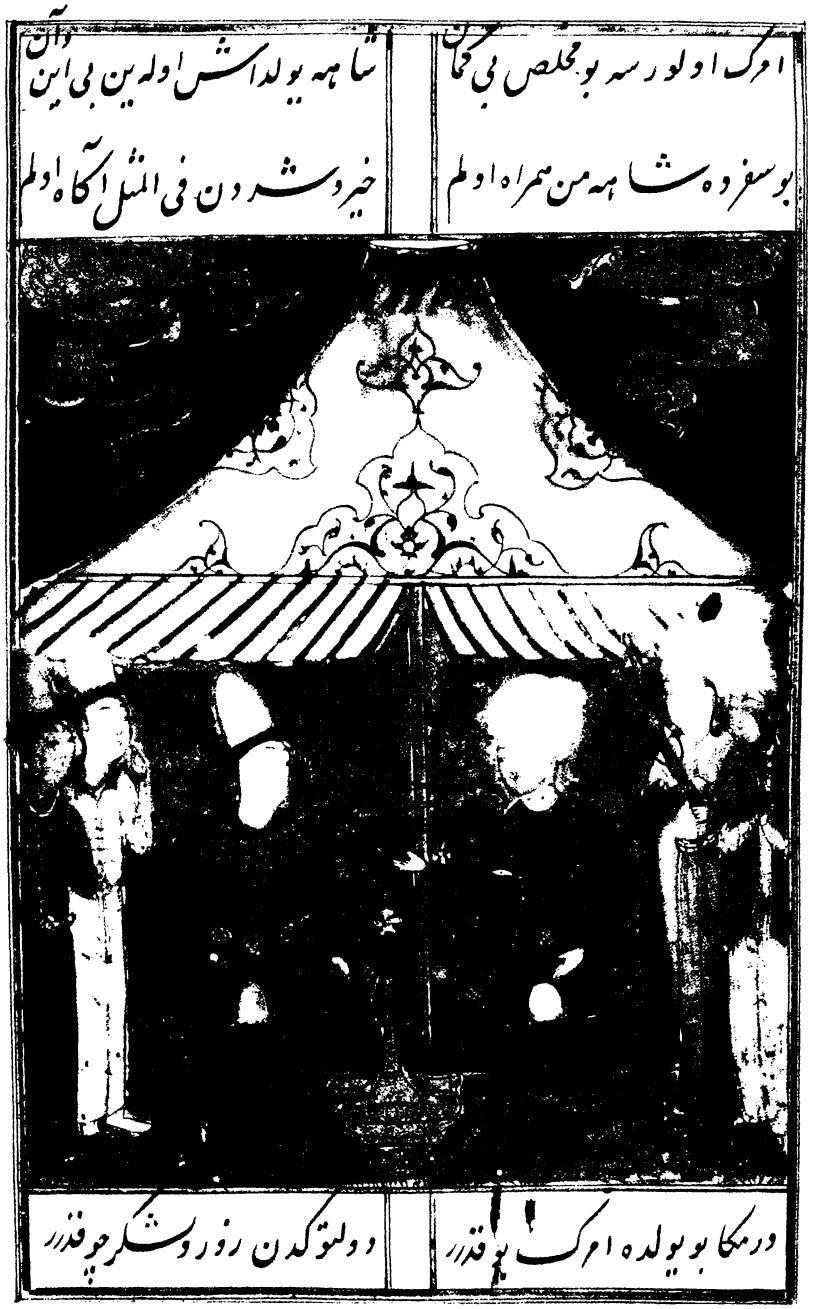
Yakub, Hz. 259
Yâkut-ı Şâzeli 312
Yanbolu 187
Yanya 116
Yassı Çemen 114
Yaşbek (Memlük emirlerinden) 300
Yedikule 75, 190, 338, 342
Yegan (Yeğen) Sultan (Tekelü; Hemedan ve Kelhuran hâkimi) 189, 192
Yenbu 297
Yenibahçe (Edirnekapı yakınlarında) 67, 68
Yenicehisar (Rumelihisarı) 63
Yenice Karasu 342
Yenişehir 60, 89, 112, 385, 394
Yenişehir (Tırhala vilayetinde) 324
Yeşilbaşlar (Özbekler) 96, 193, 202
Yezd şehri 100
Yığın Bey (Şah İsmail'in emirlerinden) 216
Yiğit Ahmed (Hacı; Diyarbekirli) 173
Yunus Bey (Çerkes; Antep beyi) 223, 225, 270, 275
Yunus Bey (Florina sancakbeyi) 325
Yunus Paşa (Rumeli Beylerbeyi, sadrazam, Mısır valisi) 63, 64, 191, 229, 231, 237, 242, 243, 246, 269, 270, 275, 276, 287, 289, 290, 291, 292, 294, 295, 302, 307, 314, 316, 317, 318, 320, 325, 327, 331, 364, 374, 394, 402
Yunus Paşa (vezir)
Yusuf 64
Yusuf Bey (Gazi Kıran) 320
Yusuf Bey (Şah İsmail'in adamlarından) 154
Yusuf Bey (Varsak) 163
Yusuf (Çerkesler Kâtibi) 202, 204, 211, 213, 214, 218, 225, 227, 228, 230, 233, 235, 237, 238, 242, 244, 246, 249, 250, 253, 260, 262, 269, 270, 273, 276
Yusuf el-Eşrefî (Memlük beylerinden) 300
Yusuf, Hz. 259, 275, 400
Yusuf'un Tahtı 13, 195, 266, 297, 298

Z

Zaifi (Derviş) 343
Zamantı 22, 334
Zapolya (Erdel voyvodası) 347, 348
Zehrimar Kasım Bey (Anadolu defterdarı, Rumeli tımar defterdarı) 248, 323
zemzeme-i Haydarî 389
Zenbilli Ali Efendi 27
Zenciler 267
Zerdkeş es-Sâni (Memlük emiri) 300
Zeynelabidin Ağa (Çepni) 39
Zeynelabidin (İmam) 245
Zeynel Han (Heri emiri) 216
Zeynel Paşa (Karaman, Rumeli, Anadolu beylerbeyi, vezir) 130, 153, 221, 229, 245, 248, 270, 295, 303, 327, 332, 333, 341, 374
Zeyniye tarikatı 30
Zeyrekzade bkz. Rükneddin Efendi 209, 309
Zile 343, 344
Zirkî Muhammed Bey 192

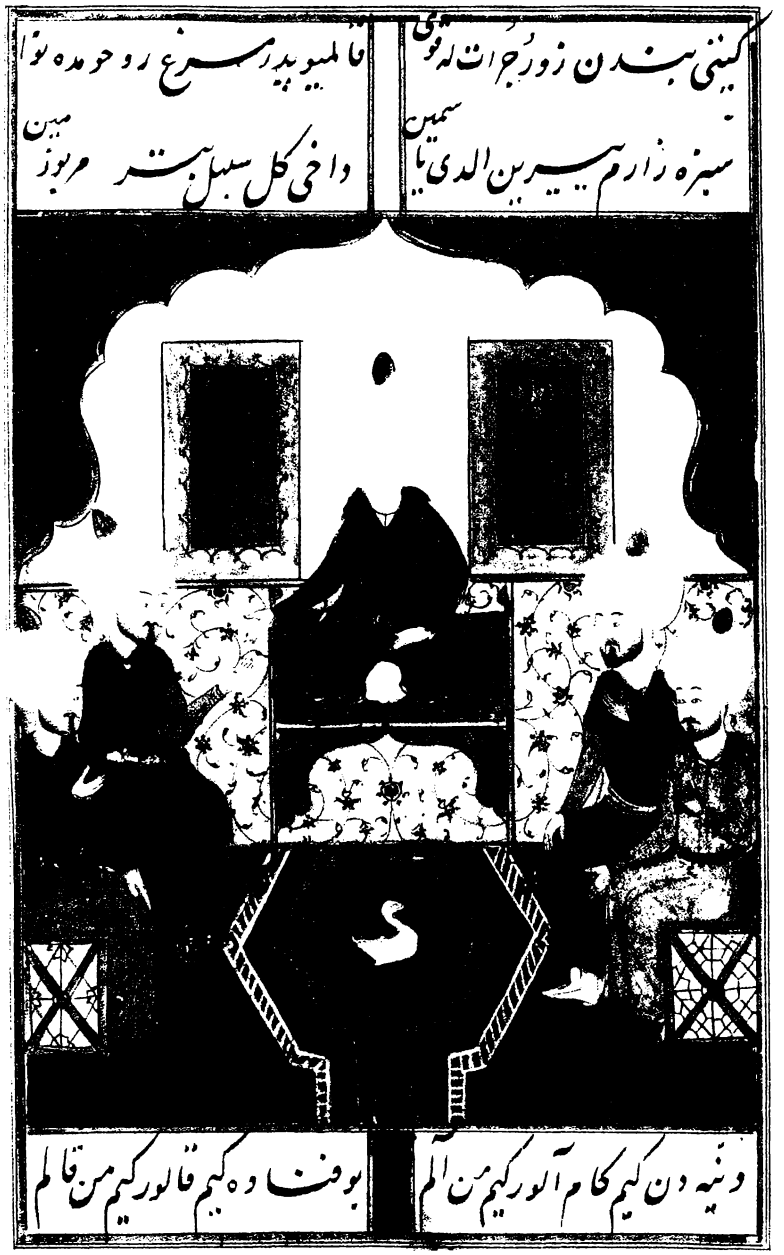
Resim 1: Şehzade Selim'in Trabzon'da iken Safevilerle olan savaşı. Sağda ortada siyah kalkanlı olan Şehzade Selim'dir. (Selimnâme 23b)

Resim 2: Şehzade Selim, Kırım'a geldiğinde Kırım Hanı Mengli Giray ile konuşuyor. (Selimnâme 32a)

Resim 3: I. Selim ile babasının Uğraşdere'deki savaşı. Sağda II. Bayezid araba içinde, solda Selim at üzerinde siyah kalkanlı. (Selimnâme 44a)

Resim 4: II. Bayezid, vezirleriyle taht işini konuşuyor. Korkut'un İstanbul'da bulunduğu sırada. (Selimnâme 52b)

Resim 5: II. Bayezid'in cenazesinin götürülüşü. (Selimnâme 62a)

Resim 6: I. Selim tahtta iken eğlence meclisi. (Selimnâme 64b)

Resim 7: I. Selim, kardeşi Şehzade Ahmed ile savaşta. Sağ tarafta Selim ve askerleri görülüyor. (Selimnâme 83b)

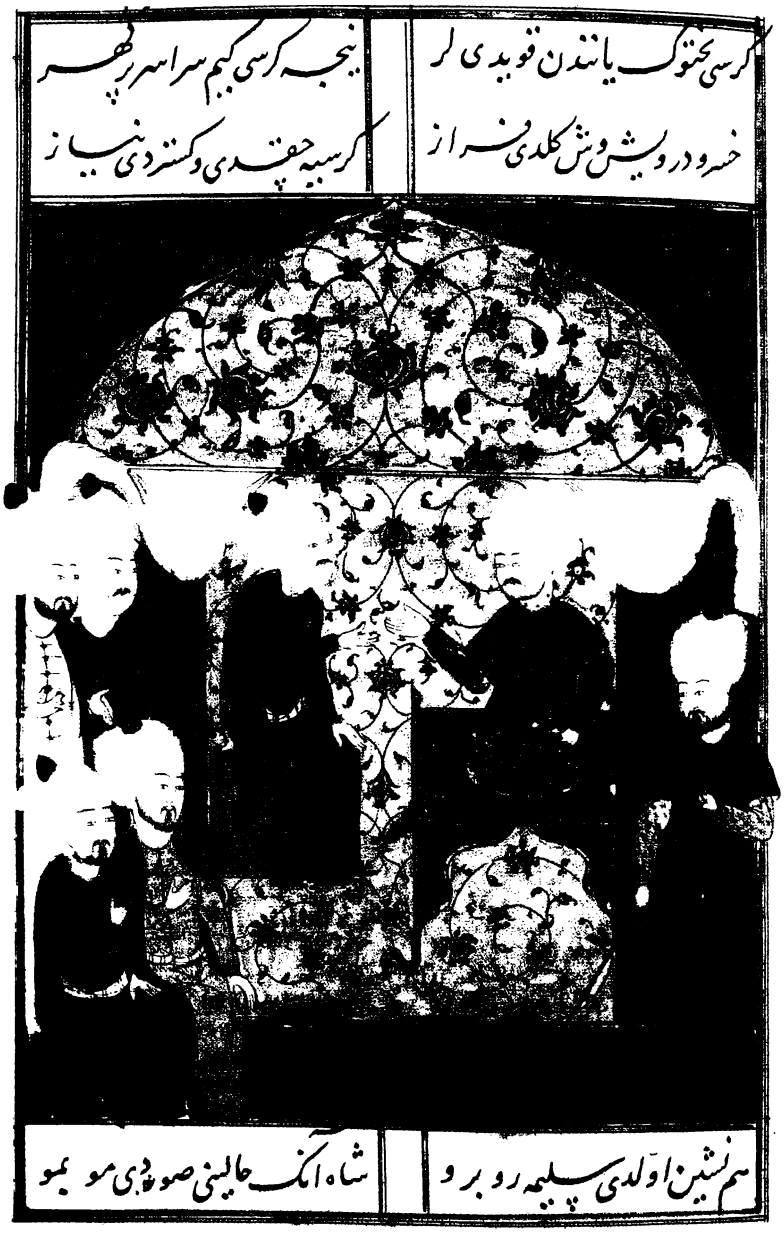
Resim 8: Şah İsmail, Osmanlı ordusu hakkında bir Osmanlı esirinden bilgi alıyor. Solda önde at üzerinde beyaz sarıklı Şah İsmail, hayretten parmağını ısırmış vaziyette. (Selimnâme 113a)

Res. 9: Şah İsmail'in ordusu. Şah, askerlerine savaş öncesi içki dağıttırıyor. (Selimnâme 124b)

Resim 10: Çaldıran Savaşı'nın tasviri. (Selimnâme 131b)

I. Selim, Çaldıran Zaferi sonrası Bediüzzaman Mirza ile bir arada. Bediüzzaman solda (Selimnâme 140a)

Resim 12: Selim tahtta, vezirleriyle ikinci Azerbaycan seferini konuşuyor. (Selimnâme 156a)

Sinan Paşa'nın Dulkadırlı Alaüddevle ile savaşı. Alaüddevle solda ortada beyaz sakallı, [illegible] olarak tavir edilmiş. (Selimnâme 164b)

Resim 14: Kemah Kalesi'nin fethi sırasında Safevilerle savaş. Safevilerden Nur Ali Halife'ni öldürülmesi. (Selimnâme 176b)

Resim 15: Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Karahan ile savaşı. (Selimnâme 193b)

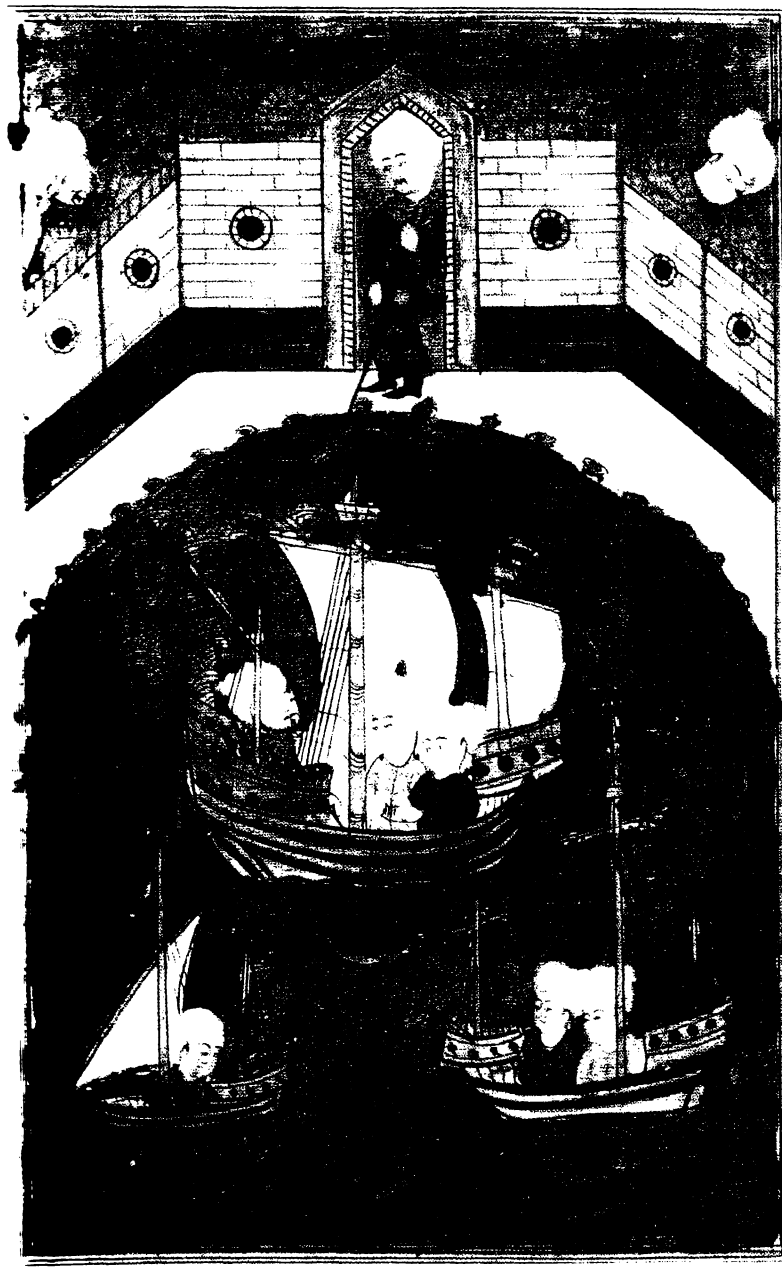
Resim 16: Mercidabık Savaşı. (Selimnâme 216b)

Birketülhac'da Osmanlı birliklerinin Memlüklere bağlı urban ile çatışması. (Selimnâme

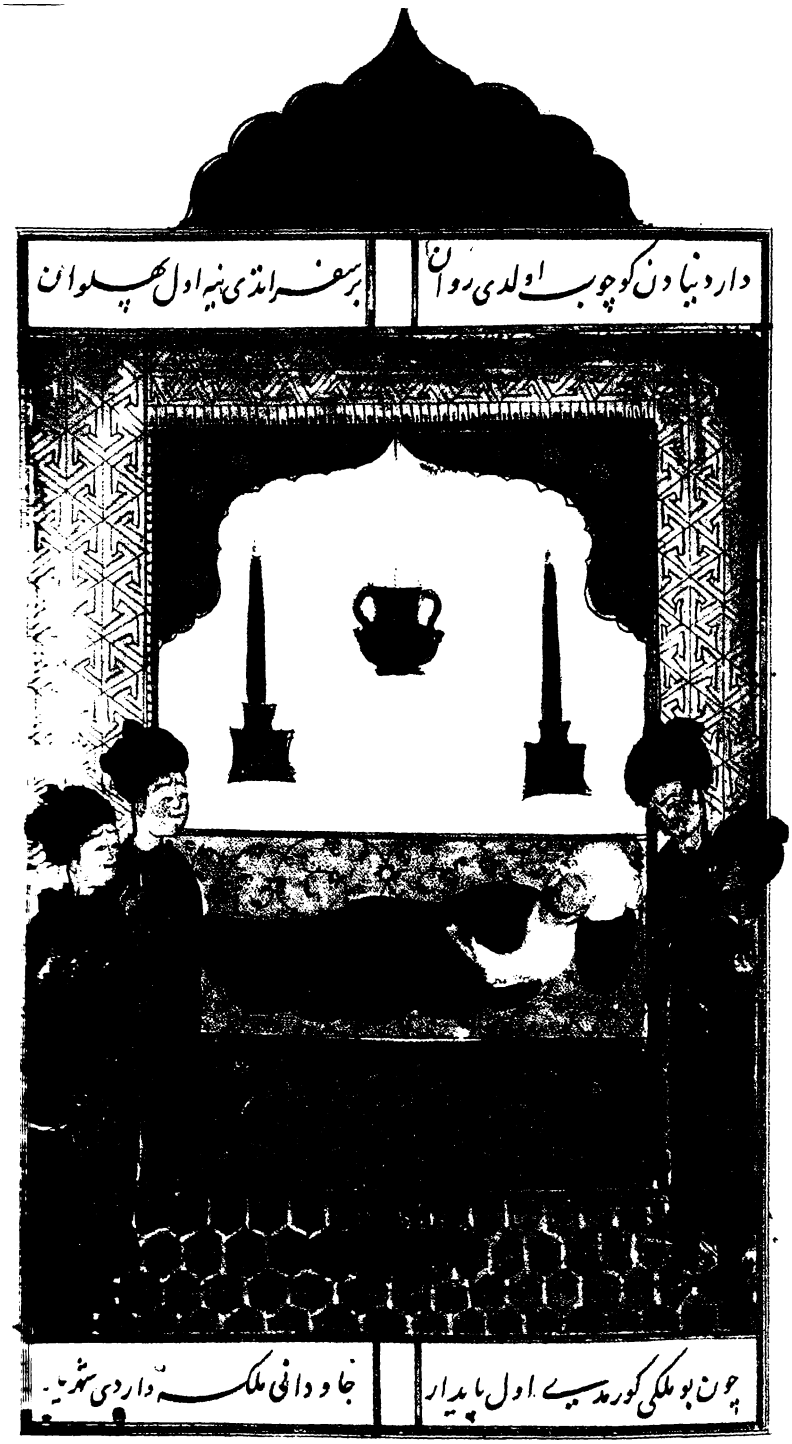
Resim 18: Kahire önlerinde Ridaniye Savaşı. (Selimnâme 235a)

– 19: I. Selim, İskenderiye'de iken, İskenderiye Limanı. (Selimnâme 254a)

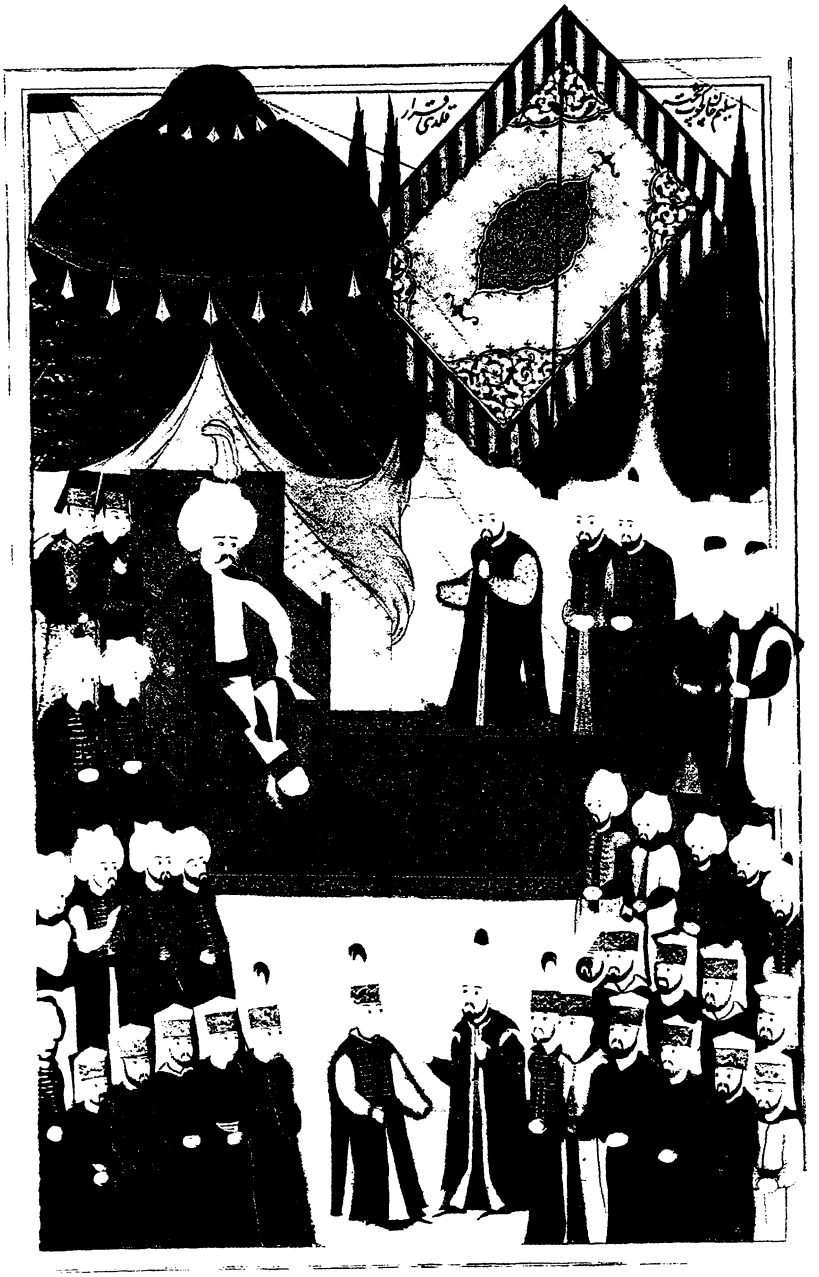
Resim 20: I. Selim, Mısır'da iken, balık avlayanlar. (Selimnâme 254b)

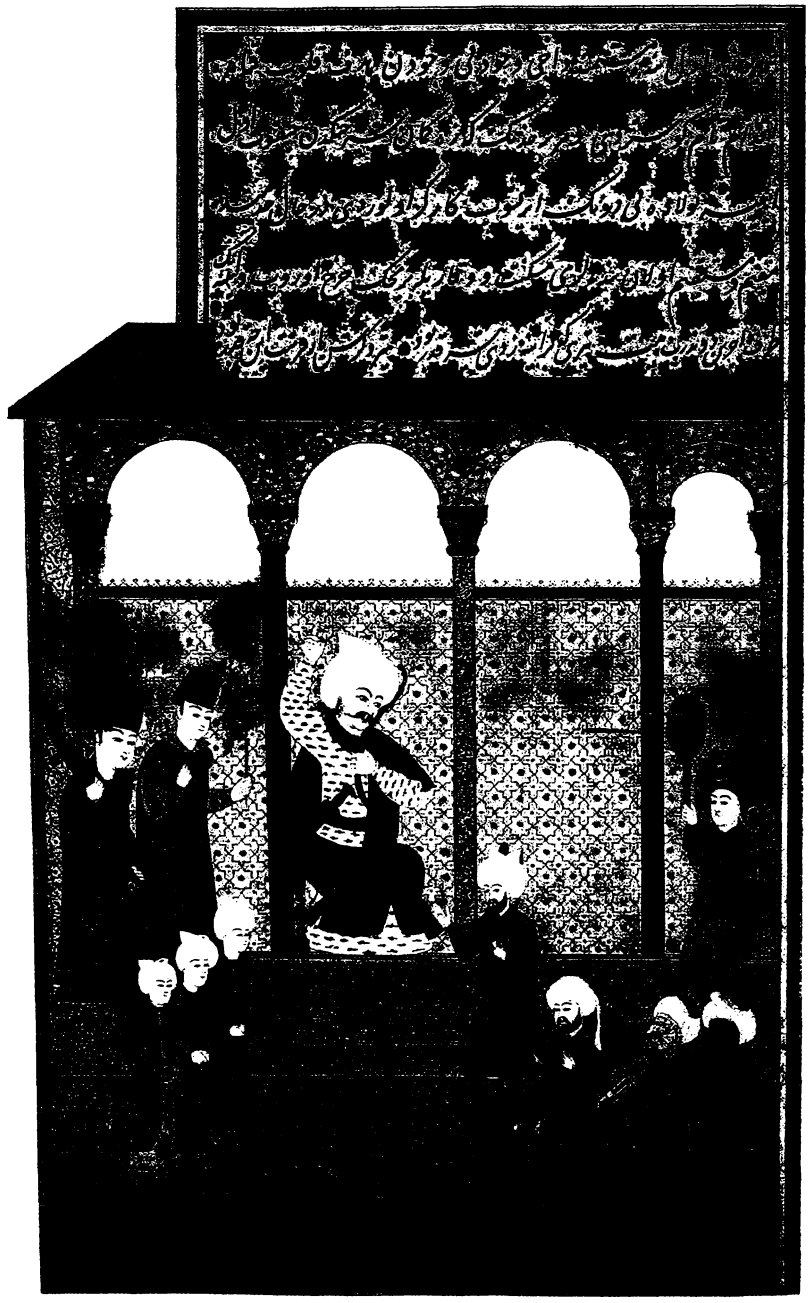
Selim, ölüm döşeğinde. (Selimnâme 267a)

Resim 22: Kanuni Sultan Süleyman, tahtta eğlence meclisinde. (Selimnâme 9b)

Resim 23: Yavuz Sultan Selim'in cülûsu. (Hünernâme)

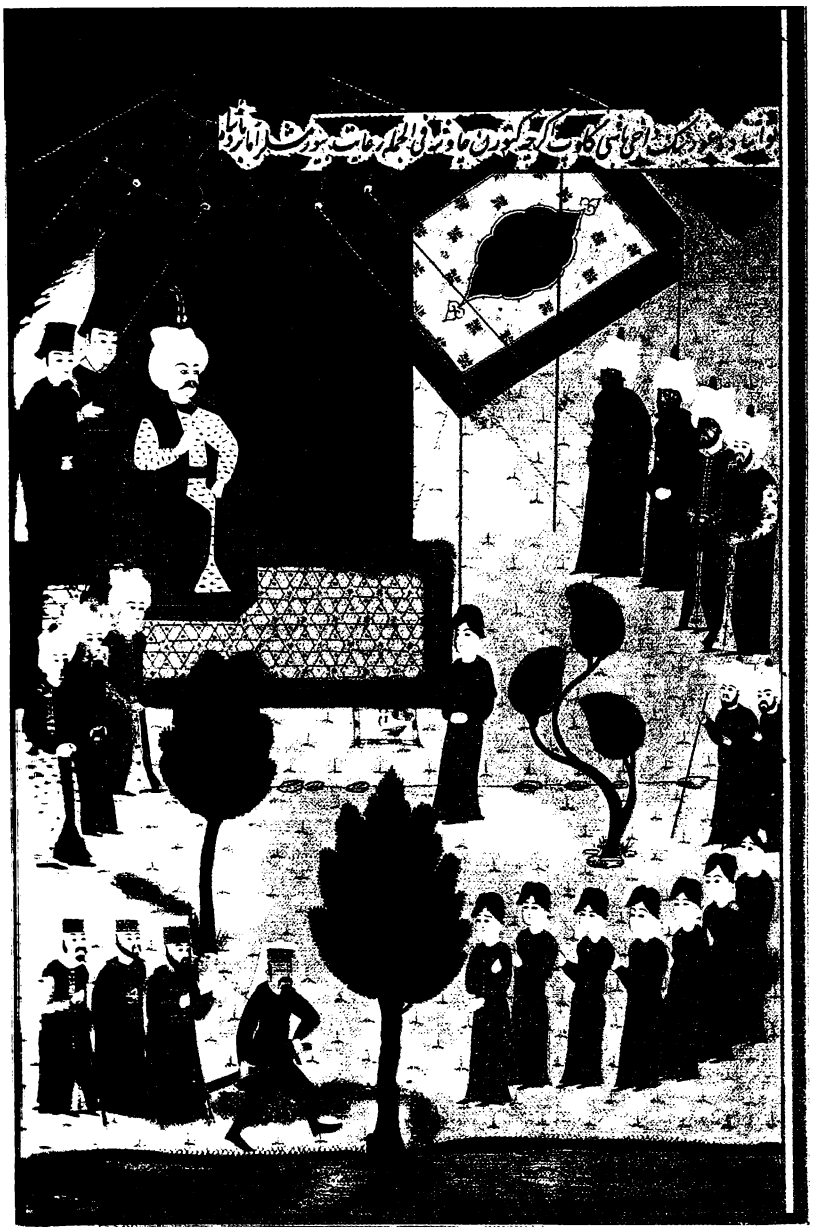
Resim 24: Yavuz Sultan Selim'in bir aynaya ok atışı. (Hünernâme)

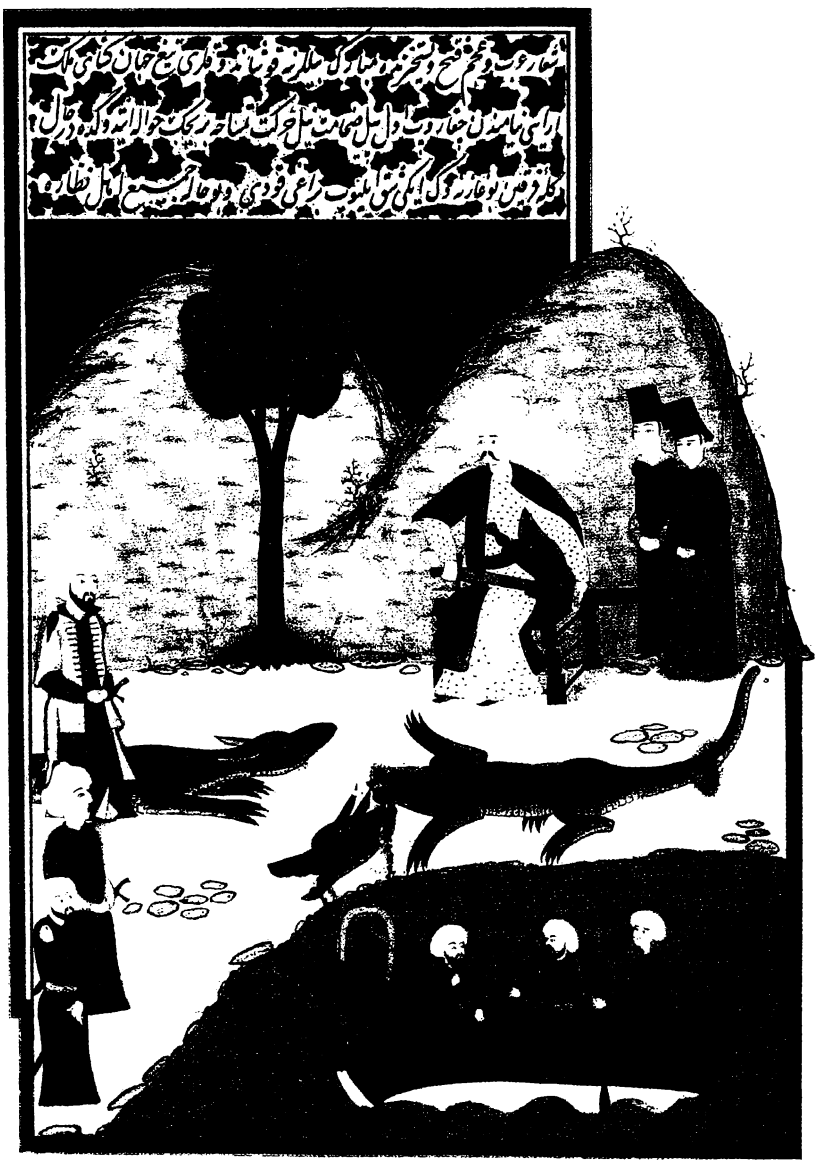
25: Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi'nden dönüşü. (Hünernâme)

Resim 26: Yavuz Sultan Selim'in Dulkadır Hükümdarı Alâüddevle'ye karşı seferi sırasında Küskür Deresi kenarında otağ kurduğu yerde kaplan avlaması. (Hünernâme)

Yavuz Sultan Selim'e Kanısav Gavri'nin kesik başının getirilmesi. (Hünernâme)

Resim 28: Yavuz Sultan Selim'in Nil Nehri kıyısında kılıcı ile bir timsahı kesmesi. (Hünernâme)

...ıakalanan Kılıç adlı Safevi casusu Selim'in huzurunda. Selim ona mektup vererek Şah İs-
...eyacaktır. Veziriazam olarak Piri Paşa işaretlenmiş, Piri Paşa henüz veziriazam değildi.
...Tevârih)

Resim 30: Selim Erzincan'a doğru yol alırken. Arkada Hoca oğlu Mehmed Paşa, önde peyk Kör Abaza. (Tâcü't-tevârih)

Selim Erzincan sahasında, otaklar kurulmuş, paşalarla müşavere ediyor. Sağ köşede Piri Paşa, [illegible] Paşa ve sekbanbaşı Balyemez Süleyman (? Osman olacak) Ağa. Hemen aşağıda Cüce Bekir. (Tevârih)

Resim 32: Selim yakalanan iki Safevi askerine Şah İsmail'e yollanmak üzere mektup veriyor. Sağda arkada Hocaoğlu Mehmed Paşa, iki Acem ve önde kapıcıbaşı Dev Ahmed Ağa. (Tâcü't-tevârih)

Çaldıran Savaşı sahnesi. Üstte sağda Sultan Selim. Önündeki atlı Şadi Bey, kılıcıyla Hemedan hakimi Deli Yahya. Solda karşıda Şah İsmail, önünde iki teberdarı. Alttaki Dulkadiroğlu Ali Bey, Amid hakimi Ustacaluoğlu Muhammed Han'ı yaralıyor. Hemen Dulkakinoğlu Mehmed Paşa Şirvan hanı Zeynel Han'ı kovalıyor. (Tâcü't-tevârih)

Resim 34: Kaçan Şah İsmail Tebriz önlerinde. Onu karşılayanların birinin elinde karpuz var. Altta iki atlıdan biri Çultutmaz Ali Han (Bitlis hakimi) ve Allahverdi Han. (Tâcü't-tevârih)

– 35: Selim, Çaldıran sahrasındaiken yakalanan ve yanına getirilen Şah İsmail'in hanımı
. Hatun ile konuşuyor. (Tâcü't-tevârih)

Resim 36: Selim Tebriz'e girerken onu karşılayan Tebriz uleması ve mollaları. (Tâcü't-tevârih)

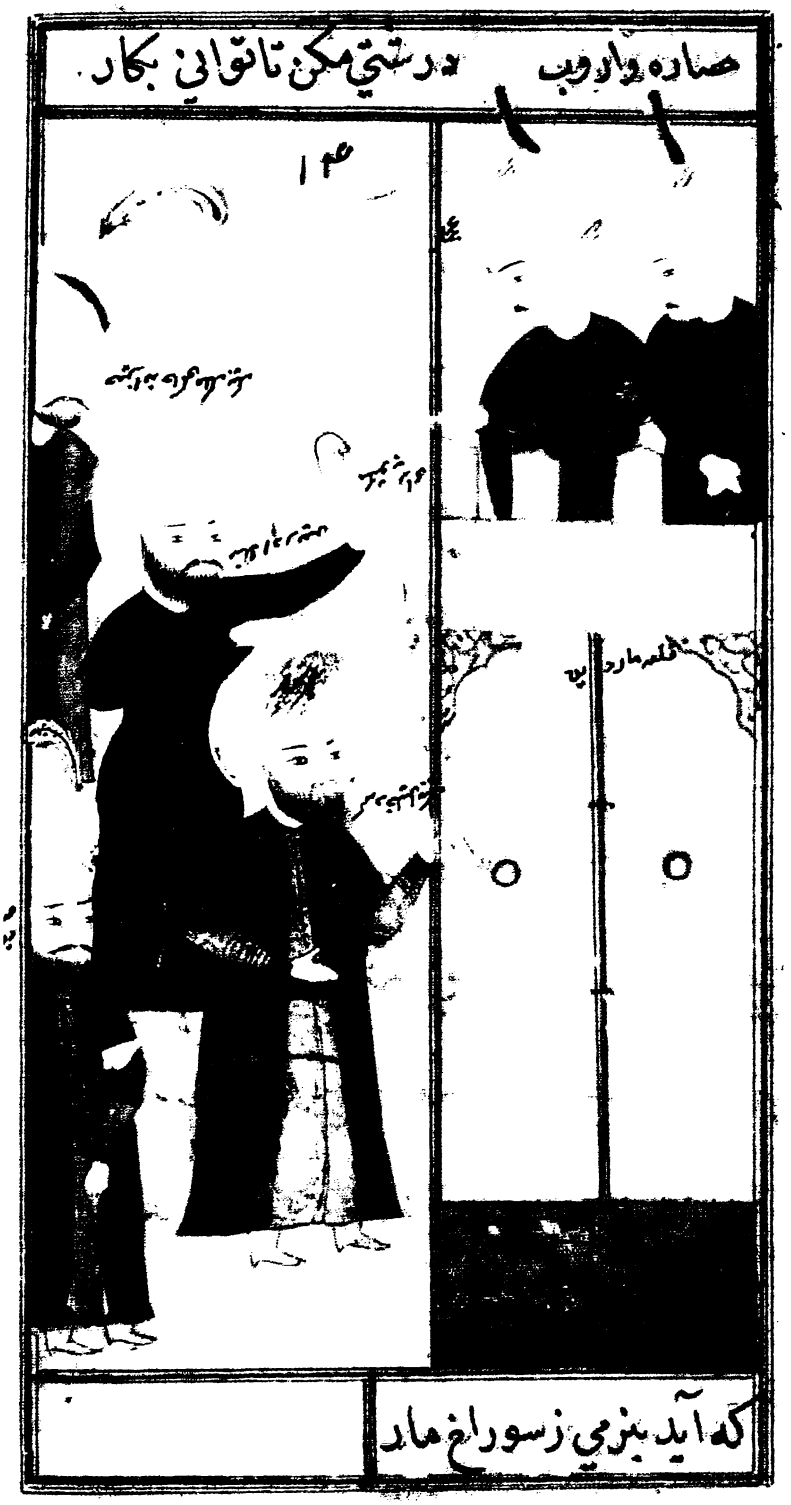
Kemah kalesi kuşatması. At üzerinde solda Bıyıklı Mehmed Paşa. İki Osmanlı tüfekçisinden sarılı Deli Yusuf, diğeri Serezli Bağbozan Ali Bey. (Tâcü't-tevârih)

Resim 38: Selim Göksun'da iken yenilen ve savaş meydanında hayatını kaybeden Dulkadıroğlu Alaüddevle'nin başının kendisine takdimi. Kesik baş, Kanber Mustafa Çavuş elinde. Şehsuvaroğlu Ali Bey de huzurda. Önlerinde Elmas Ağa. (Tâcü't-tevârih)

Fig. 39: Ahlat sahrasında İdris-i Bitlisi ve yanındaki Kürt beyleri Safevilerle çarpışıyor. En sağda İdris-i Bitlisi, önünde hücum eden üç beyden ilki Hizan hakimi Kurd Bey, altta Bitlis Hakimi ve Muş hakimi. (Tâcü't-tevârih)

Resim 40: Mardin kalesinin teslim olması. Önde elinde amanname tutan İdris-i Bitlisi, üstte Hizan hakimi, altta Kürt Halil Bey. (Tâcü't-tevârih)

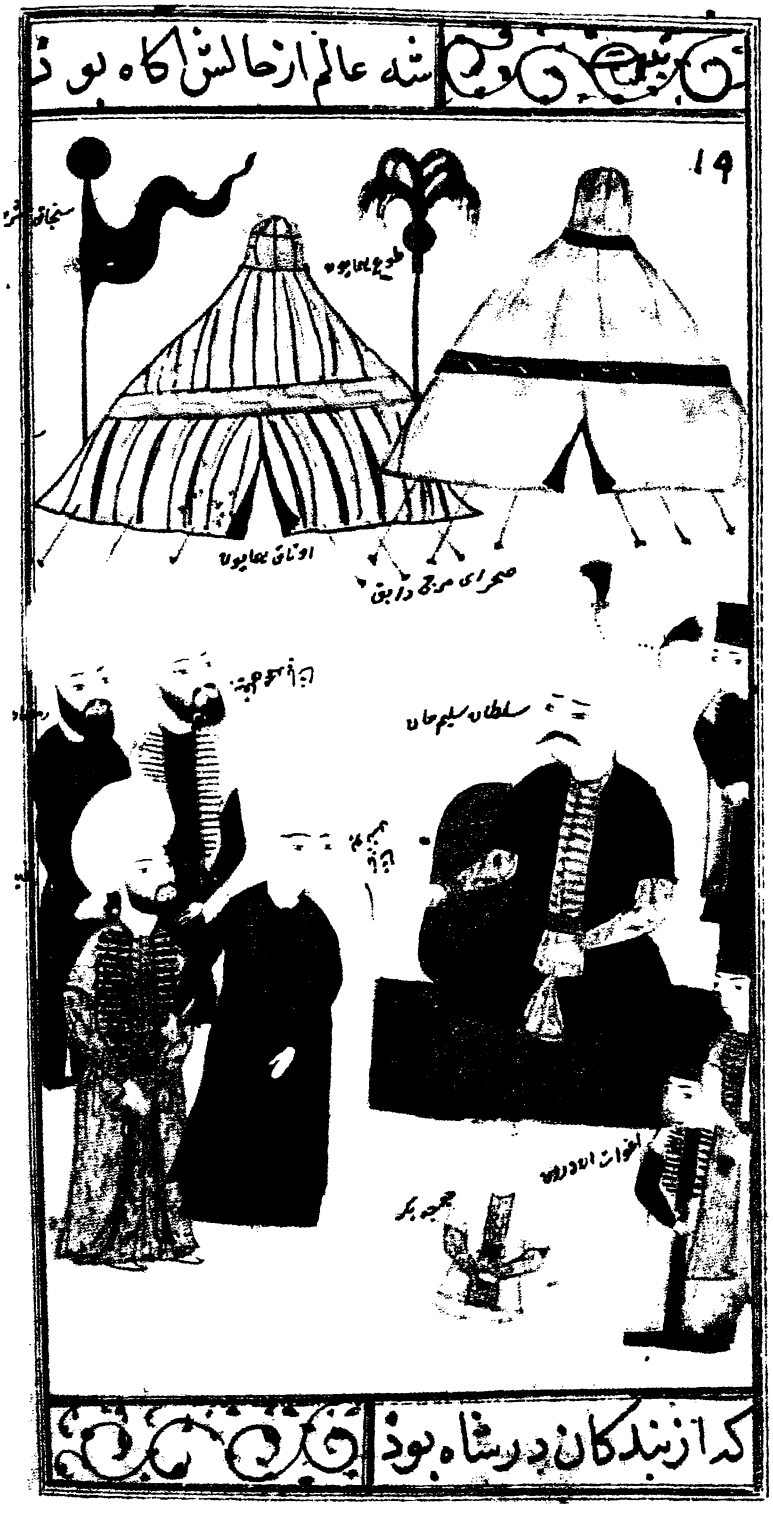
Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Karahan ile olan savaşı. Üstte sağda Karahan, solda Bıyıklı [illegible] Paşa. (Tâcü't-tevârih)

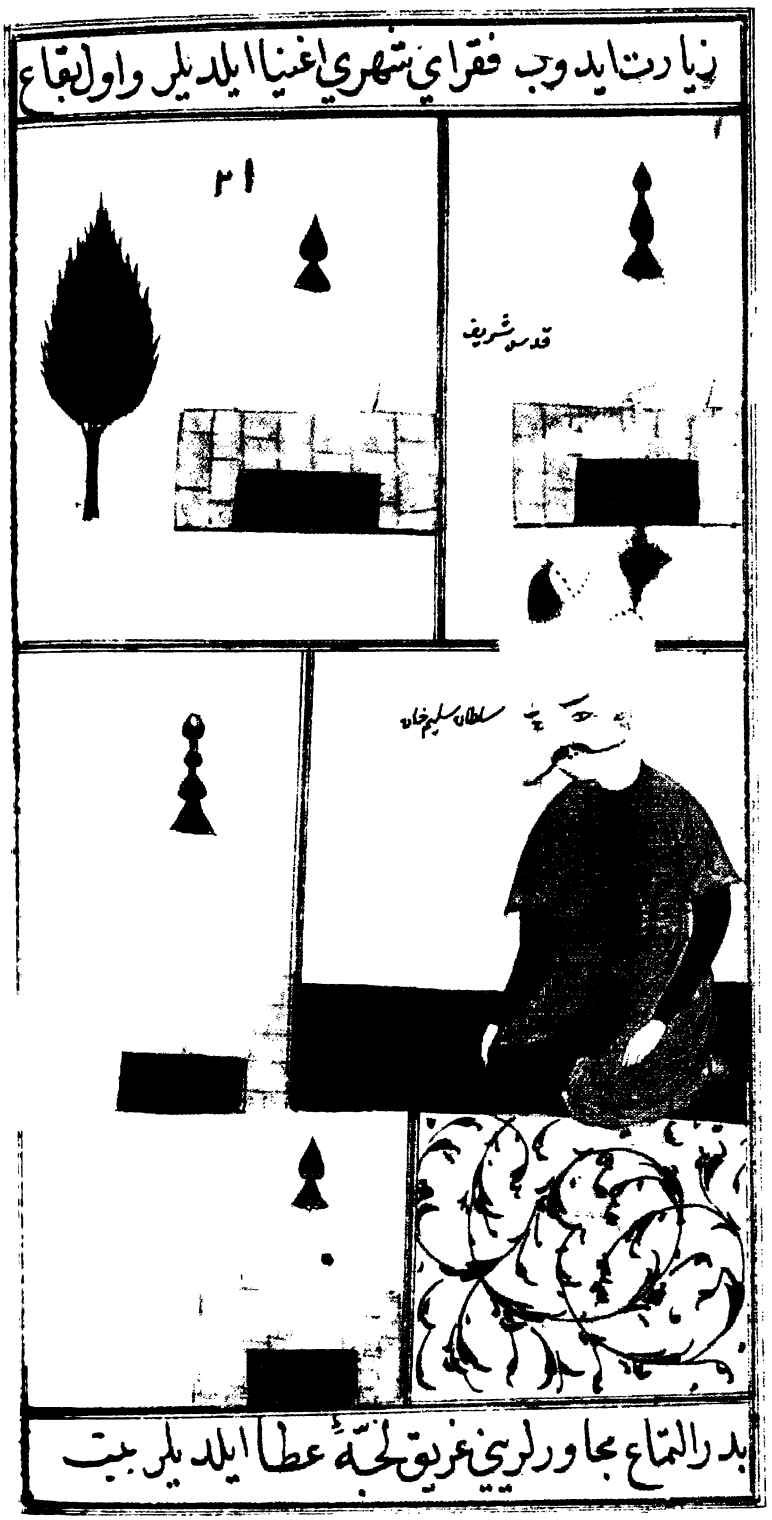
Resim 42: Selim Memlük seferi öncesi veziriazam Yunus Paşa ve Sinan Paşalar ile görüşüyor. Altta solda Elmas Ağa ve Cüce Bekir. (Tâcü't-tevârih)

Res. 43: Mercidabık savaşı tasviri. Sağ köşede elinde Hz. Ömer'in kılıcı olan I. Selim. Karşısında sol ...de Sultan Gavrî. Ortadaki atlı Canım Gazali Çerkez. Hemen onun altında Karaçinoğlu Mustafa Bey. ...-tevârih)

Resim 44: Hayırbey'in Selim'in huzuruna çıkışı. Selim'in karşısında Yunus Paşa elinden tuttuğu Hayırbey. Arkada Bıyıklı Mehmed Paşa ve Ramazanoğlu. (Tâcü't-tevârih)

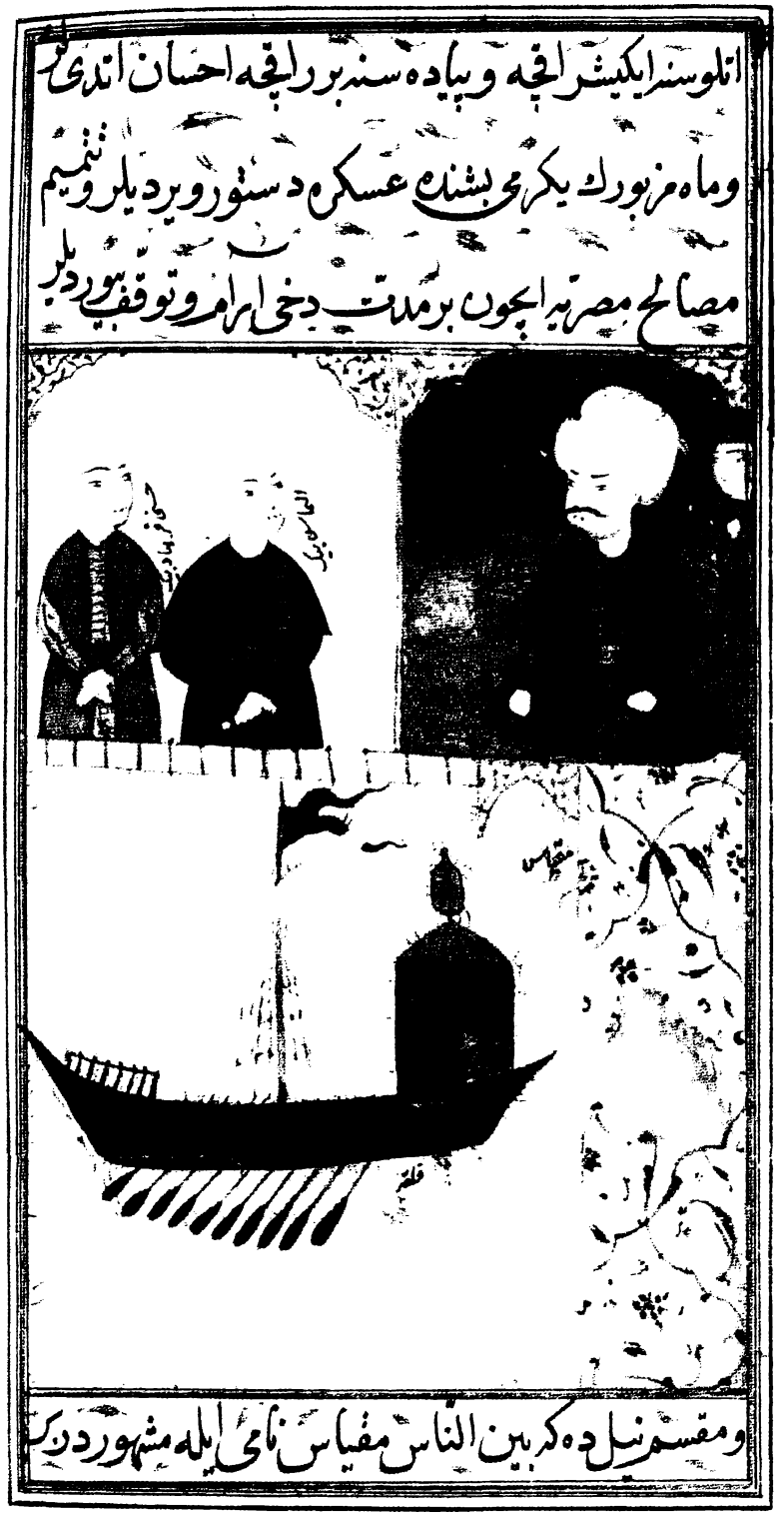
Şekil 45 Selim'in Kudüs ziyareti. (Tâcü't-tevârih)

Resim 46: Selim Kahire'de Adiliye mevkiinde. Vezirleri ile müşaverede. Elmas Ağa, Sinan Paşa, Zeynel Bey, Hocazade huzurunda. (Tâcü't-tevârih)

Resim 47: Tumanbay'ın Babüzzüveyle'de idamı. (Tâcü't-tevârih)

Resim 48: Selim Ravza'da yaptırttığı kasrda otururken. (Tâcü't-tevârih)

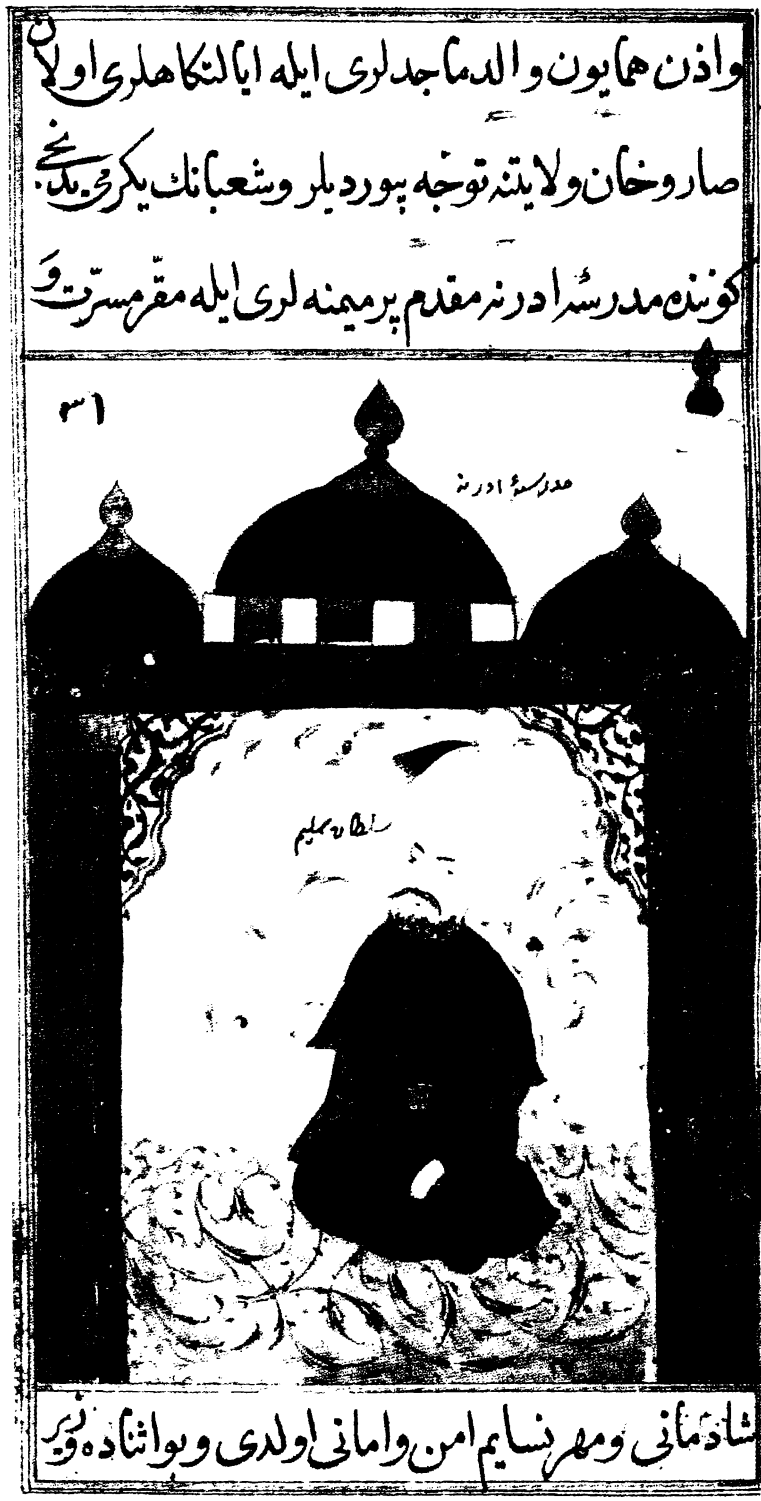
Seim'in İskenderiye'ye seyahati. Üstteki gemide/sandalda karşısındaki Halimi Çelebi.

Resim 50: Selim Edirne'de oğlu Süleyman ile sohbet ediyor. Sağda Selim, solda Süleyman (Tâcü't-tevârih)

ת 51: Şehsuvarzade Ali Bey Celalilerle mücadele ediyor. Üstte Ali Bey önünde kaçan Celal'i
ː Veli) kovalıyor. (Tâcü't-tevârih)

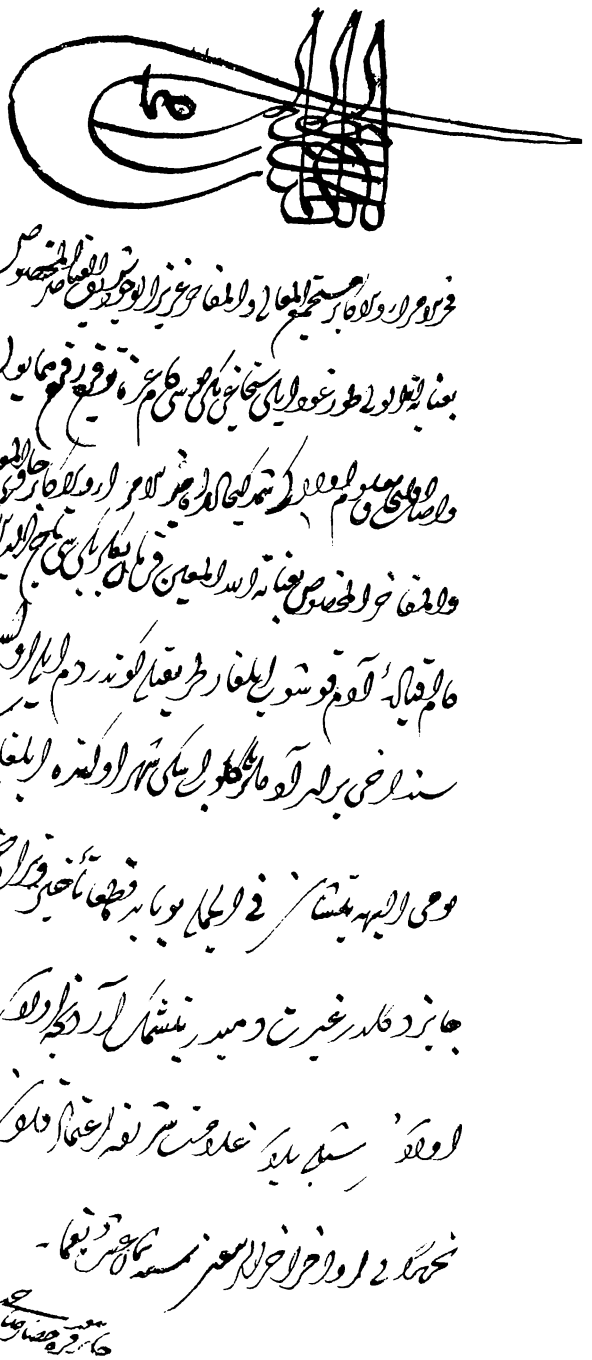
Resim 52: Selim Edirne'de. (Tâcü't-tevârih)

¬ 53: Yavuz Sultan Selim. (Lokman, Şemailnâme, TSMK, Hazine, nr. 1562)

Resim 56: Sultan Selim'in anonim portresi.

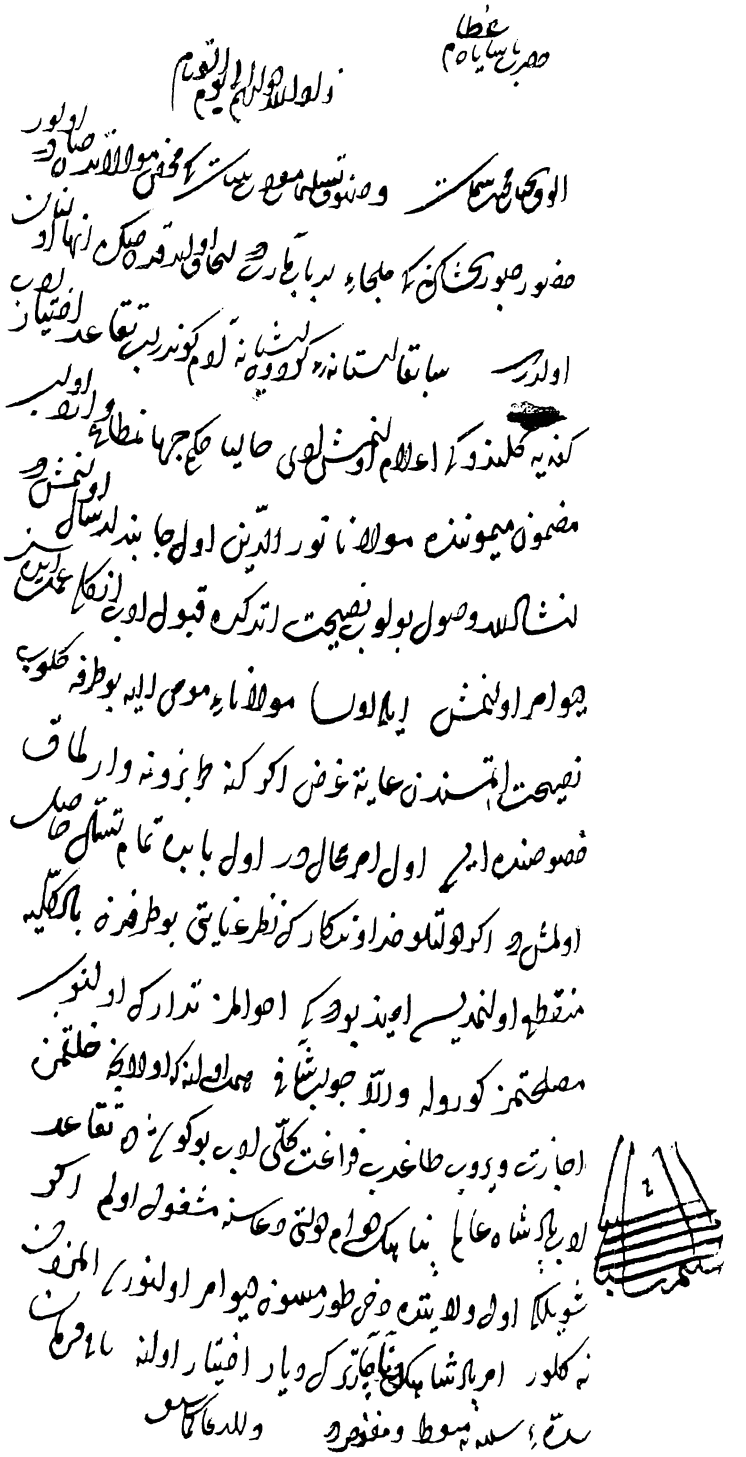
1. Belge: Şehzade Ahmed tuğralı, Turgutili Sancakbeyi Musa'ya gönderilen emir: Karaman beylerbeyine ilhakı isteniyor (TSMA, nr. E.3057)

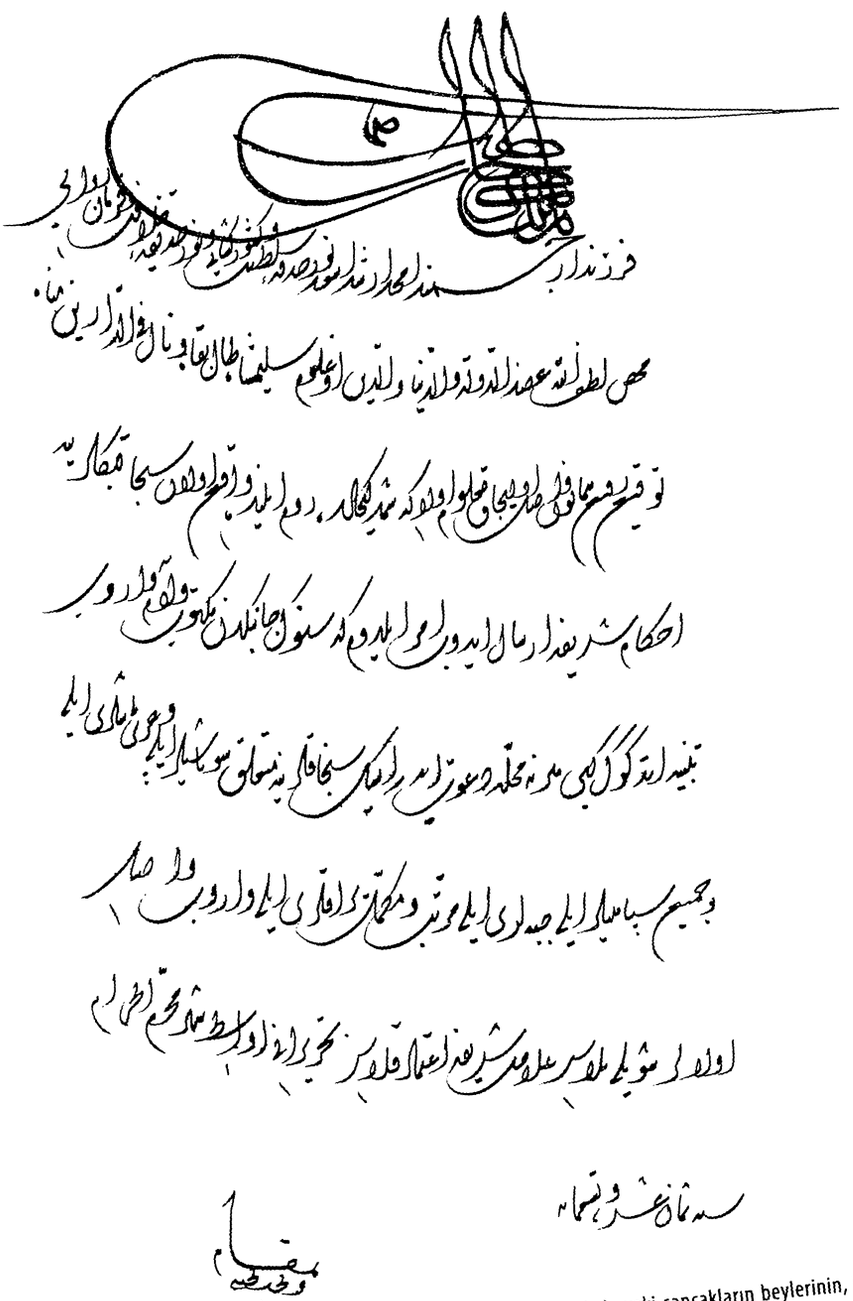
2.Belge: Şehzade Selim'in mektubunda yer alan mührü (TSMA, nr. E.6185/2).

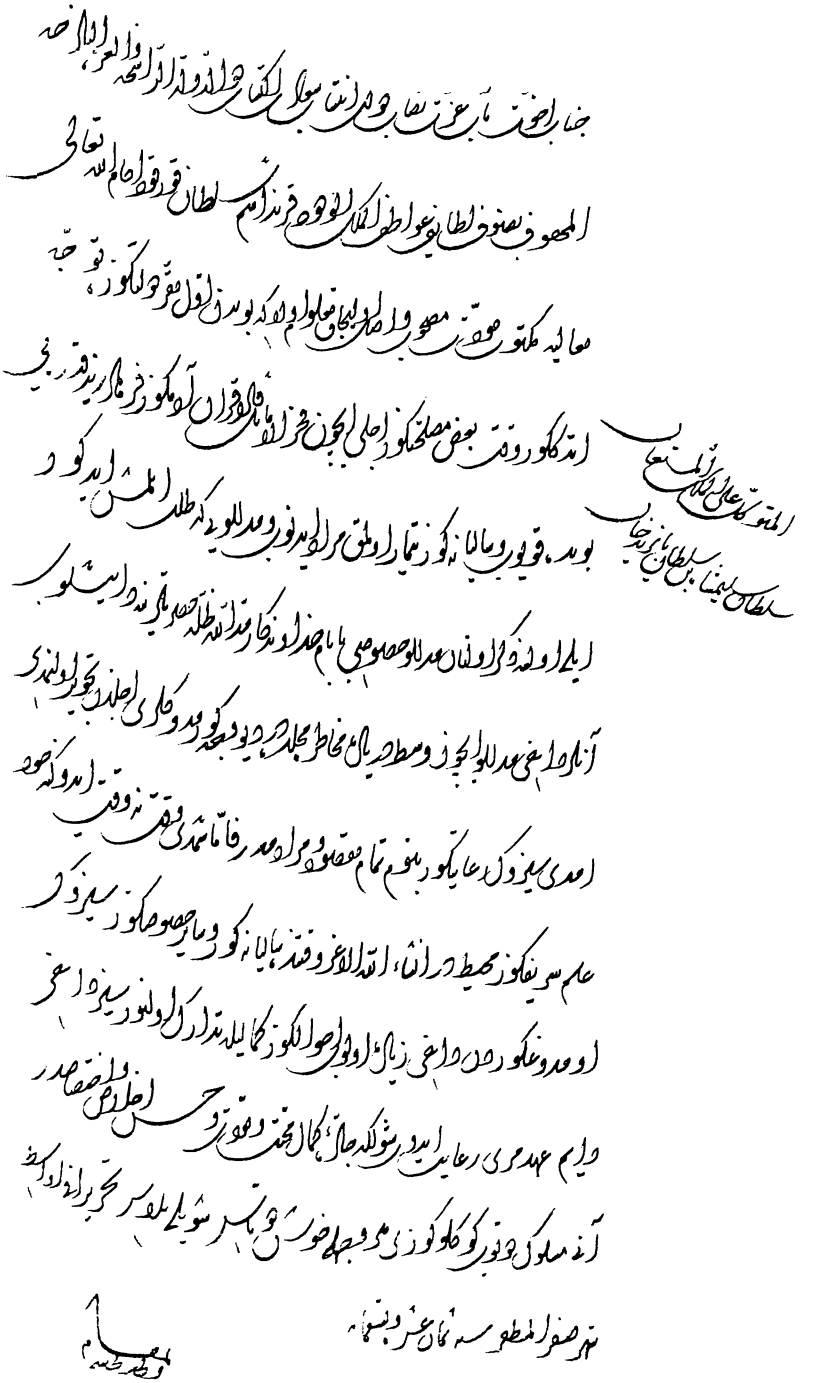
Legende: Şehzade Selim'in paşalara yolladığı mektup: Kendisine Silistre sancağının verilmesine niçin karş
ğını, neden kardeşleriyle kendi arasında ayrım yapıldığını, asilik yapmadığını ve sancak istemesinin hang
dayandığını izah eden mektubun yan alt köşesinde pençe şeklinde imzası yer almakta (TSMA, nr. E.6185/7

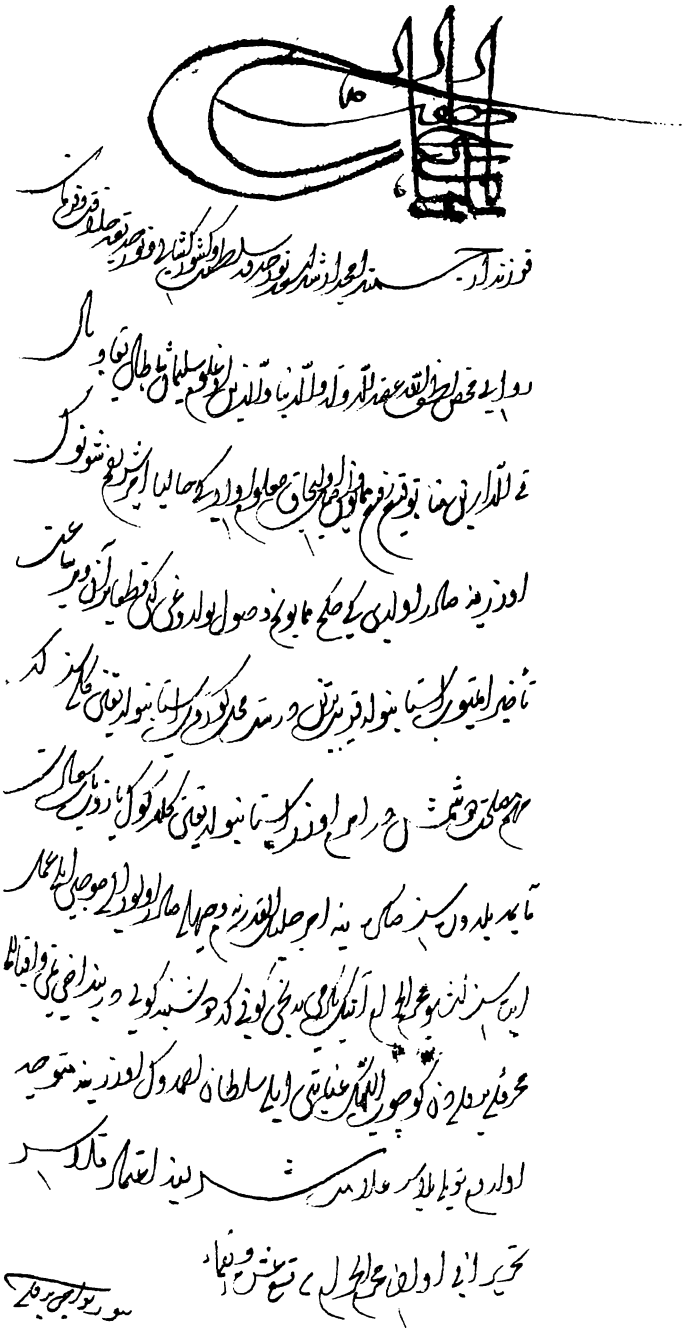
4. Belge: Şehzade Selim'den paşalara mektup: Trabzon'dan ayrılıp işten el-etek çekerek Kefe'ye geldiğini, tarafına yollanan Molla Nureddin'in kendisine Trabzon'a dönme teklifinde bulunursa bunu yerine getirmeyeceğini bildirir. Yine mektubun sağ alt köşesinde istifli, pençe şeklinde imzası yer almakta (TSMA, nr. E.6185/9)

5. Belge: Sultan Bayezid'den oğlu Selim'e mektup: Rumili'nde vaki sancakların beylerinin, isteği üzerine emrine verildiğine dair. Evasıt-ı Muharrem 918/ 28 Mart-7 Nisan 1512 tarihli (TSMA, nr. E.6185/15)

6. Belge: Saltanat makamına geçen Selim'den kardeşi Korkud'a mektup: Korkud'un Midilli sancağını talebinin henüz hayatta olan II. Bayezid'e sorulduğu ve onun da bu teklife sıcak bakmadığına dair. Evasıt-ı Safer 918/ 27 Nisan-7 Mayıs tarihli mektupta padişah olmasına rağmen Selim'in imzası hemen sağ yanda düz olarak yazılmış olup burada bir pençe veya tuğra tarzı görünmez. Bu durum babasının henüz hayatta olmasıyla da ilgili olmalıdır (TSMA, nr. E.6185/17).

7. Belge: Sultan Selim'in oğlu Süleyman'a Bursa'da iken yolladığı emir. Tuğrası tepede stilize edilmiş halde yer alır. Evâhir-i Muharrem 919/28 Mart-7 Nisan 1513 tarihli. (TSMA, nr. E.6185/18)

8. Belge: Kırım Hanı Mengli Giray imzalı II. Bayezid'e yollanan mektup: Şehzade Selim'in durumunu anlatan rapordur (TSMA, nr. E.6382/2).

Kimdir Yavuz Sultan Selim? Kimine göre atının üzerinde peygamberin izini süren bir veli, kimine göre hasımlarını savaş meydanında perişan eden askerî bir deha, kimine göreyse zalim bir sultan... Tarih sahnesinden pek çok hükümdar geçmiştir, fakat çok azı Yavuz Sultan Selim kadar tartışılmıştır.

İlginç kişiliği ve kısa vadede kazandığı olağanüstü başarılarıyla I. Selim'in Osmanlı tarihinin en sıra dışı karakterlerinden biri olduğu kesindir. Hakkında hem popüler tarihçilik alanında hem de akademik sahada hatırı sayılır bir yazınsal birikim oluşmuş, hatta dönemindeki kimi olaylara odaklanan özel çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu birikim Yavuz Sultan Selim hakkındaki sis perdesini kaldırmak şöyle dursun, onu daha da gizemli kılmıştır. Hakkında anlatılan hikâyelerle gerçekler iç içe geçmiş, hangisinin gerçek Yavuz Sultan Selim olduğu ayırt edilemez hâle gelmiştir.

Bunca bilgi kirliliği içinde, Yavuz Sultan Selim'i tanımaya nereden başlamalıyız? Feridun M. Emecen'in özenli çalışması, tam olarak bu sorunun cevabını veriyor. Doğrudan arşiv belgelerine ve çağdaş kaynaklara yaslanan *Yavuz Sultan Selim*, ilk Osmanlı halifesinin siyasi hayatını biyografik bir bağlamda titizlikle inceliyor. Emecen, bu incelemeyi yaparken saf bir nakilcilikten uzak duruyor. Olayları "kişi, muhit, çevre" üçgeninde inceliyor, hayranlık yerine ampirik verileri esas alıyor ve analitik çözümlemelere başvuruyor. Bilimsellikten taviz vermezken, aynı zamanda Yavuz Sultan Selim'in hayat hikâyesini edebî bir üslupla aktarmayı başarıyor.

Kapı No: 524
Tarih: 1
kapı